

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ**

**Ш.УӘЛИХАНОВ атындағы
КӨКШЕТАУ УНИВЕРСИТЕТІ**

**«Тәуелсіз Қазақстанның студенттік ғылымы: шындықтар мен
перспективалар»
студенттік ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
студенческой научно-практической конференции
«Студенческая наука Независимого Казахстана: реалии и
перспективы»**

**MATERIALS
of student scientific and practical conference
«Student science of independent Kazakhstan: realities and
prospects»**

Том 1

Кокшетау, 2021

УДК 001
ББК 72
Т 29

Материалы студенческой научно-практической конференции. «Студенческая наука Независимого Казахстана: реалии и перспективы», - Кокшетау, 2021. Т.1.

ISBN 978-601-261-478-7
Т.2. - 2021
ISBN 978-601-261-480-0 (2)

Басылымға «Тәуелсіз Қазақстанның студенттік ғылымы: болмысы мен болашағы» атты студенттік ғылыми-практикалық конференция материалдары енді.

В настоящее издание вошли материалы студенческой научно-практической конференции «Студенческая наука Независимого Казахстана: реалии и перспективы», которые отражают проблемы различных отраслей науки.

УДК 001
ББК 72

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

Председатель: Жакупова А.Д. – проректор по научной работе и международным связям, д.ф.н., профессор

Члены редакционной коллегии: Бексеева А.Т., к.и.н., доцент; Жапарова С.Б., к.т.н., доцент; Исаков А.Ж., д.э.н., доцент; Исмагулова А.Е., к.ф.н.; Муратбекова С.К., д.м.н., профессор; Хамитова А.С., к.х.н., доцент

Ғылыми бағыттар

Педагогикалық Ғылымдар
Гуманитарлық ғылымдар және дизайн
Әлеуметтік ғылымдар

Научные направления

Педагогические науки
Гуманитарные науки и дизайн
Социальные науки

ISBN 978-601-261-478-7
ISBN 978-601-261-480-0 (2)

© Ш.Уәлиханов атындағы
Көкшетау университеті, 2021

ЖАЛПЫ ОТЫРЫС ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

ТӘУЕЛСІЗДІКТІҢ БАСТЫ ЗАҢЫ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ ҚАҒИДАЛАРЫ.

Абдықасимова А.А.
Конырбаева Д.Т.
(М. Қозыбаев атындағы СҚУ, Петропавл қаласы)
A.abdikasimova@mail.ru

1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы ұлттық саяси-құқықтық жүйенің тірегі, еліміздің мемлекеттілік пен егемендігінің, қолданыстағы заңнама мен құқық қолдану практикасының, заңдылық пен құқықтық тәртіптің құқықтық негізі болып табылады.

Халық тілегін білдіре отырып, жиырма бес жылдан астам уақыт ішінде Қазақстан Республикасының Конституциясы еліміздің жемісті дамуының берік іргетасы болды.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың айтуынша, «Қазақстан Конституциясы – бұл заң қарпінде өрнектелген жалпыұлттық идея. Ол біздің ата-бабаларымыздың көптеген ұрпақтарының азаттық және өз тағдырын өзі шешу мүмкіндігі туралы, билік барша халықтың мүддесіне қызмет ететін мемлекет туралы, бүкіл әлемге белгілі әрі құрметтелетін тәуелсіз ел туралы армандарының осы заманғы құқықтық түсініктерін бейнеледі».

Конституция мемлекеттік құрылыстың құқықтық негізін қалыптастырушы құжат болып табылады. Ол қай-бір мемлекеттің болмасын тұрақты жотасы мен заң шығаратын базаның фундаменті екенін естен шығармауымыз керек. Барлық заңдар тек қана Ата заңға сүйеніп қабылданады, яғни қазіргі уақытта қолданыстағы заңдар, кодекстер, нормативтік актілер өзінің бастауын осы Конституциядан алады.

1995 жылы 30 тамызда бүкіл халықтық референдумда Қазақстан Республикасының Конституциясы қабылданғаны бәрімізге мәлім. Алайда Конституциямыздың түп терең тамырын көбі біле бермейді. Мәселен, алғашқы Қазақстан Конституциясы 1926 жылы 18 ақпанда КСРО құрылғаннан кейін 1925 жылғы РСФСР Конституциясы ескеріле отырып, ҚазАКСР Орталық Атқару Комитетінің қауылысымен түпкілікті редакцияда қабылданды, өйткені бұл кезде Қазақстан РСФСР-дың бір бөлігі еді. Бұл Негізгі заң басқару нысанын, мемлекеттік құрылысты, саяси режимді, мемлекеттік билік органдарының құрылымын, атқарушы-өкім беруші органдарын бекітті. Сайлау құқығының, бюджеттік құқықтың негізгі бастаулары белгіленді. Осы Конституцияға сәйкес Қазақстан РСФСР құрамындағы толық құқықты республика болып танылды.

Ал 1937 жылдың 26 наурызында Кеңестердің Бүкілқазақстандық Төтенше X Съезінде қабылданған Қазақ КСР Конституциясы 11 бөлім мен 125 баптан тұрды. Ол жерде «КСРО Конституциясының 14-бабынан тыс Қазақ КСР өзінің егемендік құқықтарын толық сақтай отырып, мемлекеттік билікті өздігінен жүзеге асырады» делінген. 1937 жылдың Конституциясында экономикалық, саяси қорғаныс салалары бойынша өзара ықпалдастықты іске асыру мақсатында басқа да тең құқылы республикалармен еркін түрде одақтасуға құқылығы (13-бап), Қазақ КСР келісімінсіз территориясын өзгертуге тыйым салу (16-бап), жоғарғы республикалық және мемлекеттік биліктің жергілікті органдары қалыптастыратын, заңнаманы жүзеге асыру, мемлекеттік және қоғамдық тәртіпті және де азаматтар құқығын, салық салу т.б. мәселелерді қорғау бойынша республика саясатын жүргізу құқықтары бекітілген (19-бап).

Сонымен қатар, сот пен прокуратура жүйесі қамтылған. Халық соттары аудан азаматтарының тарапынан құпия сайлау жолымен жалпы, тікелей және тең сайлау құқығы негізінде сайланып, сот ісін жүргізу қазақ тілінде, ал басқа ұлт өкілдері шоғырланған аудандарда олардың ана тілдерінде жүргізілуі тиіс болған (83-90-баптар).

1937 жылдың Конституциясында азаматтардың негізгі құқықтары мен міндеттері анықталған: еңбек етуге құқылығы (96-бап), демалысқа құқылығы (97-бап), қартаю, ауру болу және еңбекке қабілетсіз болып қалу жағдайларында материалды қамтамасыз етілуге құқылығы (98-бап), денсаулық сақтау, сөз, баспасөз, жиын, митинг, көше шерулері мен демонстрацияларға еркіндік берілуі кепілдігі, тұлғаға, тұрғын-жайға, азаматтардың хат жазысу арқылы жеке хат алысуға дербес құқықтары, шетел азаматтарына саяси баспана беру құқығы.

IX шақырылған республика Жоғарғы Кеңесінің кезектен тыс VII сессиясында 1978 жылы 20 сәуірде қабылданған Қазақ КСР Конституциясы кіріспеден, 10 бөлім, 19 тарау және 173 баптан тұрады. Конституцияға сәйкес, бүкіл өкімет билігі жұмысшы, шаруа және еңбек интеллигенциясы таптарына жататын халықтың қолында болды.

Және тәуелсіз Қазақстанымыздың алғашқы Конституциясы 1993 жылы 28 қаңтарда XII шақырылған Қазақстан Жоғарғы Кеңесінің IX сессиясында қабылданды. Ол кіріспеден, 4 бөлім, 21 тарау және 131 баптан тұрды. Конституция Қазақстан мемлекеттік егемендігін алған сәттен бергі көптеген құқықтық нормаларды:

- халықтық егемендік
- мемлекет тәуелсіздігі
- билікті бөлісу принципі
- қазақ тілін мемлекеттік деп тану
- Президентті мемлекет басшысы деп тану
- сот органдарын — Жоғарғы, Конституциялық және Жоғары Арбитраждық соттар және басқаларды қамтыды.

Осы орайда Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік құрылымның қағидаларын қарастыра кеткен жөн болады. Себебі мемлекеттік басқаруға қатысты қағида орталық ұғым ретінде әрекет етеді, өйткені ол бүкіл басқару жүйесінің негізі болып есептеледі. Мемлекеттік басқарудың Конституциялық (негізгі) қағидаттары:

Мемлекеттік билік пен басқарудың біртұтастығы - мемлекеттің ұйымдастырушылық-саяси мәнін және оның әлеуметтік жүйеге әсер етуін білдіретін қағида;

Заңдылық - бұл мемлекеттік органдарға, қоғамдық бірлестіктерге және азаматтарға Қазақстан Республикасының Конституциясын және қолданыстағы заңнамасын сақтауға, басқа адамдардың құқықтарын, бостандықтарын, ар-намысы мен қадір-қасиетін құрметтеуге қойылатын талаптар түрінде көрінеді;

Азаматтардың құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерінің мемлекет мүдделерінен басымдығы - мемлекеттік органдар мен олардың лауазымды адамдарына қатысты өз құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін іске асыру кезінде азаматтардың басым жағдайын білдіреді;

Азаматтардың мемлекеттік басқаруға қатысуға тең құқылығы - Қазақстан Республикасының Конституциясына (33-бап) сәйкес азаматтардың мемлекет ісін басқаруға тікелей де, өз өкілдері арқылы да қатысуға, мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарына тікелей өзі жүгінуге, сондай-ақ жеке және ұжымдық өтініштер жолдауға құқығы бар;

Қоғамдық пікірді ескеру және мемлекеттік басқарудағы жариялылық - басқару органдарының, олардың лауазымды тұлғаларының практикалық қызметінде кез келген нысанда айтылған қоғамдық пікірді міндетті түрде есепке алу талабын білдіреді;

Аумақтық-салалық - бұл қағиданың мәні басқару органдарының құрылысы мен қызметіндегі аумақтық және салалық қағидаттардың органикалық байланысы болып табылады;

Мемлекеттік басқарудағы орталықтандыру мен орталықсыздандырудың оңтайлы ұштасуы - басқару органдарының функциялары мен өкілеттіктерін мемлекеттік басқару аппаратының барлық деңгейлерінде және барлық буындарында қайта бөлу үшін негіз

болып табылады. Құрылымдық аспектіден басқа, мұнда басты мәселелер орталық және жергілікті басқару органдарының, мемлекет пен қоғамдық бірлестіктердің құзыреттерін шектеу мәселелерін ұсынады;

Халықаралық ынтымақтастық - Қазақстан Республикасының сыртқы саяси міндеттерді шешу жөніндегі қызметінен туындайтын қағидат. Конституцияға (8-бап) сәйкес Қазақстан Республикасы халықаралық құқықтың принциптері мен нормаларын мойындайды және құрметтейді, мемлекеттер арасында ынтымақтастық пен тату көршілік қарым-қатынас жасау, олардың теңдігі мен бір-бірінің ішкі істеріне араласпау, халықаралық дауларды бейбіт жолмен шешу саясатын жүргізеді.

1995 жылы 30 тамызда Қазақстан Республикасының Президенті еліміде өткен бүкілхалықтық референдумда Қазақстанның жаңа Конституциясы қабылдайды. Дауыс беру еліміздің қалалары мен ауылдарындағы 10253 сайлау учаскелерінде жүрді. Бұл Конституцияның 1993 жылғы Конституциядан айырмашылығы оның мазмұнының сапасында еді. Жаңа Конституцияға алғаш рет азаматтың құқығына қатысты ғана емес, адам дүниеге келген сәттен одан ажырамас құқықтарына да қатысты нормалар енді. Ендігі Қазақстан Республикасының Ата Заңы 9 тараудан, 98 баптан тұратын болды.

ҚР Тұңғыш Президенті - Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев бірнеше рет атап өткендей, Конституция қатып қалған заңдар жинағы болып табылмайды, ол қазіргі заманның талаптарына жауап беруге, мемлекеттің елде және әлемде болып жатқан өзгерістерге ден қою қабілетін қамтамасыз етуі тиіс. Сондықтан, өткен 25 жыл ішінде қол жеткізілген межелер мен алда тұрған міндеттер мен мақсаттарды ескере отырып, Ата заңға 1998, 2007, 2011 және 2017 жылдары тиісті түзетулер енгізілді.

1998 жылы Конституцияның 19 бабына өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Бірінші кезекте, өзгерістер Президенттің, Парламент депутаттарының мерзімдері мен функцияларына қатысты болды. Сондай-ақ, мемлекеттік қызметшілер үшін бұрын қарастырылған жоғарғы жас шегі жойылды және мәжілістің 10 депутаты пропорционалды өкілдік жүйесі бойынша партиялық тізімдер негізінде сайланады деп көзделген болатын.

Атап айтқанда, 2007 жылы 18 мамырда президенттік-парламенттік басқару нысаны бар унитарлы мемлекет ретінде Қазақстанның мемлекеттік құрылымының нысанын анықтайтын өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Негізгі түзетулер Қазақстан Президентінің мәртебесіне қатысты болды, яғни, президенттің өкілеттік мерзімі 5 жылға дейін қысқарды және президент соңғы 15 жылда Қазақстанда тұрақты тұруы керек деген ереже енгізілді.

Ал, 2011 жылғы ақпанда Конституцияға ел Президентінің кезектен тыс сайлауын өткізудің конституциялық өзгерістері енгізілді. Сол кезде Н.Назарбаевқа «Елбасы» мәртебесі бекітілді. Сондай-ақ, ол және оның отбасы мүшелері қылмыстық жауапкершіліктен толықтай босатылды. Бұдан басқа, заң жобалары Қазақстанның Тұңғыш Президентінің бейнесін бүлдіргені, оның өмірбаянын көпшілік алдында қорлағаны және бұрмалағаны үшін қылмыстық жауапкершілікті тағайындады.

«Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Конституциялық заңымен 2017 жылғы наурызда Президент пен биліктің басқа тармақтары арасында өкілеттіктерді қайта бөлу жүргізілді, бұл елдің саяси жүйесіне үлкен демократиялылық пен орнықтылық әкелді. Мәжіліс депутаттарын сайлау жүйесі де өзгертілді. Сондай-ақ, Қазақстан халқы Ассамблеясына конституциялық мәртебе берілді.

Сонымен, қорытындылай келе, ҚР Конституциясында тек адамның, мемлекеттік және қоғамдық құрылыстың мәртебесі ғана емес, стратегиялық құқықтық идеяларда айқындалған. Сонымен, Ата Заңымыз- Қасым ханның «Қасқа жолын», Есім ханның «Ескі жолын», қазақ халқының басын біріктірген Тәуке ханның «Жеті жарғысын» жалғастырушы, әлемдік өркениеттің шыңына ұмтылған Қазақстан халқының тағдырын шешетін, жасампаз жаңа дәуірге қадам басқан, Қазақстан Республикасын демократиялық, зайырлы құқықтық, әлеуметтік мемлекет ретінде айқындайтын заңды құжат.

Күн сайын Қазақстанның халықаралық аренадағы рөлі артуда. Халықаралық құқықтың принциптерімен нормаларын құрметтейтін мемлекетіміз, өз заңнамасын қалыптастыруда халықаралық шарттарды ескеріп, әлемдік стандарттарға жақындауда.

Конституция осы жиырма бес жылдың ішінде жас мемлекетіміздің тұғырына берік тұрып, билік пен басқару жүйесін жан-жақты нығайтып қана қоймай, ел экономикасын түбегейлі реформалауға, сыртқы және ішкі саясаттың оң нәтижелі жүзеге асыруына ықпал жасады. Қоғамда азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын орнатты. Бір сөзбен айтқанда Ата Заң қоғам дамуының түпқазығына айналды.

Негізгі Заң Қазақстанның қоғамдық және мемлекеттік құрылысының іргелі қағидаларын бекітіп, демократиялық институттарының дамуына мықты қуат берді. Қоғамдық татулық пен саяси тұрақтылық, бүкіл халықтың игілігін көздейтін экономикалық даму, қазақстандық патриотизм және мемлекет өмірінің аса маңызды мәселелерін демократиялық әдістермен шешу түбегейлі принциптері болып табылады.

Ендеше, әрбір азамат, мемлекетіміздің тыныштығын сақтауға, қазақ халқының қашанда қаймағы бұзылмағын іргесінің сөгілмейтініне өз үлесімізді қоса отырып, Ата Заңымызды бағалауға ат салысуымыз қажет.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы: Заң әдебиеті, 2008. – 51 б.
2. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың ҚР Конституциясының 15 жылдығына арналған Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияда сөйлеген сөзі. 27.08.10 ж
3. «Заң және заман» ғылыми-құқықтық журналы, № 3 (112) наурыз 2010 ж, 30 б.
4. Қазақстан Республикасының Конституциясы, Ғылыми-практикалық түсіндірме. – Астана: Раритет, 2018. – 664 б.
5. «Бас заңымыз Конституцияға биыл 25 жыл» мақаласы. Авторы: Жақсы аудандық сотының кеңсе меңгерушісі, Ерген Жәнібеков(<https://www.zakon.kz/5005266-bas-za-ymyz-konstitutsiya-a-biyi-25zhyl.html>.)

БІЛӘЛ МАЛДЫБАЙҰЛЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ БОЛМЫСЫ МЕН ҚАЙРАТКЕРЛІК ҰСТАНЫМЫ

Нұрахмет Е.Қ.

Ғылыми жетекші: ф.ғ.к., доцент Кажибаева Г.К.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ.

enuraxmed@mail.ru

Ұлттық сананы ту етіп көтерген Біләл Малдыбайұлы өз заманында ағартушы, аудармашы, фельдшер, публицист ретінде қызметтер атқарды. Халық ағарту саласын дамытты, мектеп салдырды, аударма саласына сүбелі үлес қосты, қазақ баспасөзінде өзіндік ізін қалдырды.

Алаш қайраткері Біләл Малдыбайұлының азаматтық болмысы мен қайраткерлік ұстанымы туралы сөз қозғау тұлғаны жақыннан тануға мүмкіндік береді. Біләлдің қайраткерлік келбеті мен азаматтық болмысы қалай қалыптасты деген сауалдың жауабын оның шығармашылық мұрасынан табамыз.

«Біләл кім?» деген сұраққа өз замандастарының «Сарыарқа» газетінің 22-нөмірінде жарық көрген «Өтірік емес шын сөз» атты мақаласындағы мына бір жауабын алға тартсақ та жетіп жатыр. Онда былай деп жазылған: «Ғалиасқар Қуанышев, Абылай Рамазанов, Біләл Малдыбаев қазақтың осы күнгі бірсыпыра жастарының арасында өте ұлтшыл, таза ойлы, дін, дүние жұмысына бірдей көсемдер» [1, 292]. Бұл «Қазақ» газетінің 246-нөмірінде жарияланған «Комитеттер саудасы» деген мақаласына жауап ретінде басылған. Мақала

соңына «Талап» ұйымы атынан мына адамдар қол қойған: Ибраһим Тасболатов, Ғаббас Мүсәпіров, Әміржан Жанмұхаммедов, Досмұхаммед Бекмұхаммедов, Нұрмұхаммед Жәмсин, Мұхаметжан Нұрпейісұлы.

«Талап» ұйымының мүшелері үш азаматты ақтап, уезный комитет ашылғалы бері істеп жатқан жұмыстарын ерекше атап өтеді. Үшеуі де бұл кезде Қызылжардағы уезный комитеттің ағзалары еді. Қызылжарға 21 болыстың мұғалімдерін шақыртып, курс ашып, 53 ер мектебін және 1 әйел мектебін ашқан да, «Талап», «Игілік» ұйымдарының негізін қалап, оған басшылық қылған да осы ұлтшыл жастар болатын. Осындай адал әрі жанкешті жұмыстарын көрген «Талаптың» өзге мүшелері: «Жұртқа басшылық, көсемдік қылып жүрген сенімді жігіттерімізді бостандық, теңдік туып тұрғанда өтірік былғатып, шыдап отыра алмаймыз», – деп күйіне жазады.

Біләл Малдыбайұлының «Талап» ұйымына басшы болғаны баршамызға белгілі. Ол басшылығы тұсындағы ұйымның ұстанған жолына зер салсақ, ұлтқа шынайы қызмет етудің үлгісін көргендей боламыз. «Талап» қауымының ұстанған жолы:

1. Халықты осы күнгі мемлекеттегі саяси істермен таныстырып, демократия (жұрт билеу) жолына демеу һәм саясат істерінде халыққа жолбасшылық қылу;

2. Халықты земствомен таныстырып, пайдалы жолмен іске асыру;

3. Учредительное собрание сайлауында халыққа жолбасшылық қылу;

4. Қазақ халқына өнер-білім тарату:

- а) жастар арасында газет-журнал шығарып һәм қазақша шыққан кітаптарды тарату;

- б) қазақ ішінде болған оқу құралдарын бәрін бір жүргізіп һәм өзіміздің ана тілімізде оқыту жолында бір ізбен барынша қолдандырып, жоқ жерін толтыру үшін өнер-білім жұмысын басқаратын мекемеден істеттіріп алу жабдығына жәрдемші болу;

5. Қазақ әдебиетінің дәуірлеуіне байланысты басшылық қылу: нағыз қазақ тілінде болған бұрынғы үлгілі мақалаларды, ертегілерді, өлең, жұмбақ, жаңылтпаш, тақпақ, жар-жар һәм қазақ шежіресін жинау;

6. Ел арасындағы зиянды партияларды жою жолында болу;

7. Қазақтың кедейлерін байлардан келетін түрлі кемшіліктерден құтқару жолында болу;

8. Әйелдер тақырыбындағы жалпы мұсылман сиезіндегі һәм жалпы қазақ сиезіндегі істеген қаулыларды іске асыру;

9. Мұқтаж оқушыларға не жолмен болса да жәрдем жию;

10. Театр ғылымымен таныс болып һәм соны ұлғайту» [1, 153].

«Талаптың» ұстанған жолының осындай ұлтшылдық қарекетте болуы ең алдымен ұйым басшысы Біләл Малдыбайұлының көзқарасынан туындап отыр. Бұл жол Біләлдің өмірлік мақсаты да болған. Кейіннен «Талап» тараса да, Біләл бұл бағыттан таймаған. Мысалы, «Жаңа заман» деген журнал шығарып, «Жас азаматтың» редакторлық қызметін атқарған. Өзге газет-журналдардың да ел ішіне таралуына септігін тигізген. Оған дәлел «Ақжол» газетінің таралымын көбейтуге үлес қосуы. «Ақжолдың» 404-нөмірінде басқарма тарапынан «Шақырулар» деген хабар басылған. Сол хабарда Мадиярдың шақыруын қабыл алып, жазылушы тауып, ақшасымен басқармаға жібергендер тізімінде Біләл Малдыбайұлы да бар. «Бұл жолдастар әрқайсысы 25-тен жазылушы тауып, мұнымен ғана тұрмай, бұдан былай да жазылушы табу әрекетінде болуға уәде берді» [3, 104], – деп жазады «Ақжол» газетінің басқармасы.

Бұдан өзге қыры, Біләл Малдыбайұлы халыққа пайдалы кітаптар жазып, орыс тіліндегі ауадай қажет медициналық кітаптарды да ана тілімізге аударды. Фольклорлық мұраларды жинақтап, баспасөз бетіне жариялады. Ұлтымыздың асыл қазынасын түгендеуде Біләл Малдыбайұлының еңбегі орасан зор. Өз қолымен жазған өмірбаянында бірнеше жыл бойы жинақтаған халық фольклоры туралы мақалаларды Қазақстан НКП келісімшарты бойынша табыс еткенін, 1934 жылы фольклор саласы бойынша бірқатар

журналдарда материалдары жарияланғанын айтады. Қазіргі таңда бұл мақалалардың біршамасы табылды.

Білэл – мұқтаж адамдарға жәрдем жию ісіне де атсалысқан тұлға. «Сарыарқаның» 29-нөмірінде «Босқын қазақ-қырғыз пайдасына» деген мақала басылған. Бұл мақаладан «Білэл Малдыбай һәм Қызылжар үйезінен Ысқақ Бердіқожа арқылы жиылған жәрдем 50 сом» [2, 112] екенін біле түсеміз. Білэлдің «Сарыарқаның» 24-нөмірінде шыққан «Алынды ма, жоқ па?» деген хабары да қайырымдылықпен айналысқанын дәлелдейді. Бұл хабарда қазанның 6-сы күні Қызылжардағы қазақ жастары қырғынға ұшыраған Жетісу қазақтарына деп құрбан айтта 992 сом жинағаны, оны телеграм арқылы жібергені және сол ақша алынған-алынбағаны туралы хабар «Сарыарқа» арқылы берілсін деп жазылған. Соңына «Талап» қауымының председателі – Б. Малдыбаев, секретары – Әбуһарире Жүсіпұлы» [2, 29] деп қол қойған. Білэл бұнымен қоса ұлт қазынасына да жәрдем берген. «Сарыарқаның» 31-нөмірінде «Семей облысының Павлодар қаласында үйезный қазақ сиезінде 16 февраль күнгі мәжілісінде ұлт қазынасына жәрдем берушілер» [2, 148] деген тізімде Білэл Малдыбайұлының 25 сом бергені жазылған. Бұл мәжілісте 53 мың 239 сом ақша және 3 ат пен бір тайынша жиналған. Барлығы 154 адам ұлт қазынасына жәрдем берген.

Білэл Малдыбайұлы жетекшілік еткен «Талап» ұйымының ұстанған жолдарының бірі – ел арасындағы зиянды партияларды жою болатын. Бұл әрекеті «Үш жүз» партиясына қарсы бағытталған. 1918 жылдың көктемінде «Үш жүз» партиясы Қызылжарда бүлік шығарды. Қазақ зиялыларына Көлбайдың кесапаты тиді. Өздеріне қарсы ұлтшылдық бағытта жұмыс істеп келе жатқан «Талап» ұйымы мен өзге де қазақ азаматтарын түрмеге жаптырды. Қызылжардағы қазақ комитетінің жұмысын тоқтатты. Оған дәлел – «Сарыарқаның» 32-нөміріндегі «Ақмола комитеті» мен «Қызылжардан» деген хабарлар. «Қызылжар» хабарында «Үш жүз» партиясы Білэл Малдыбайұлы мен Әбуһарире Жүсіпұлын түрмеге жабуға және одан да батыл іс қылуға қаулы қылғаны жазылған. Хабар соңында екеуінің қашып кеткені айтылады. Оданда батыл іс дегені бәлкім ату жазасына кесу туралы үкім болар. Ал «Ақмола комитеті» деген хабарда большевиктер Мағжан Жұмабайұлы мен Қазы Тұрсынұлын абақтыға жапқанын айта келіп, былай дейді: «Қазақ «қамқоры» Көлбай мұның алдында Қызылжарда жиырма шақты кісілерді жаптырып, Қызылжарға бір жарым миллион ақша тарттырып еді. Ол жабылғандардың ішінде үйезный земский управа ағзалары Жұмағали Тілеуліұлы һәм Білэл Малдыбайұлы бар еді. Бұлар шықты» [2, 161]. Бұл хабарлардан Білэл Малдыбайұлының осы уақыт аралығында өзінің ұлтшылдық әрекеті үшін бірінші рет түрмеге түскенін байқаймыз. Ал 1937 жылдың 5 мамырында екінші рет тұтқындалып, 16 қыркүйегінде атылды.

Білэл Малдыбайұлы «Алашорданың» үні болған, қазақ автономиясы үшін күрескен «Сарыарқа» газетімен тығыз байланыста болған. «Сарыарқаның» 2-нөмірінде Білэлдің: «Жаңа туған «Сарыарқаны» ақ ниетімен құттықтаймын. Тәтті жеміс таратып, жаяу жүріп келе жатқан қазақ еліне терең суда мүдірмей, ойлаған жеріне жеткізетін кеме болып, кең дүниеде сайран қылсын деп тілеймін» [1, 30], – деген құттықтауы басылған.

Білэлдің қазақ жастарының тұңғыш газеті «Жас азаматқа» редакторлық етуі, «Алашорданың» үні болған «Сарыарқамен» бірге болуы оның ұлттық мүдде үшін қызмет еткенін дәлелдей түседі. Бір сөзбен айтар болсақ, Білэл Малдыбайұлы – бір мүдде, бір мақсатқа жұмыс істеген және сол мақсат-мүддесінен ешқашан айнамаған тұлға.

Бүгінгі қазақ жастарына үлгі болатын тұлғаның бірі – Білэл Малдыбайұлы. Қайраткердің әдеби мұрасы жүйелі зерттеуді қажет ететін ескеріп, енді оны тану мәселесін қолға алдық. Бұйыртса, алдағы жылдары Білэл Малдыбайұлы халыққа жан-жақты қырынан таныла түседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Алаш көсемсөзі: 10 томдық. – Алматы: «Өнер», 2011. 9-кітап: Сарыарқа. – 320 б.
2. Алаш көсемсөзі: 10 томдық. – Алматы: «Өнер», 2011. 10-кітап: Сарыарқа. – 360 б.
3. «Ақ жол» (газеті). Көптомдық. 15 том / Құраст. Х. Есенқарақызы. – Нұр-Сұлтан: «Алашорда» қоғамдық қоры, 2020.

СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ «АСТЫҚ -STEM» ЖШС ТОПЫРАҚТАРЫНА ГЕОАҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЛЕРДІ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП АГРОХИМИЯЛЫҚ ТАЛДАУ ЖҮРГІЗУ

Нурболат Л.

Ғылыми жетекшісі: Агроэкологиялық зерттеу орталығының меңгерушісі, PhD доктор Касипхан А., С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ.
lyazzat.nurbolat@bk.ru

Заман талабына сай кез-келген егіншілік жүйесі уақыт өте ескіретіндігі нақты, соған орай жаңартуды, сыртқы ортаның антропогенді және табиғи факторлары мен шаблонды жүйе арасындағы қайшылықтарды үнемі жетілдіруді және жоюды талап етеді.

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешеннің дамуына ғарыш технологиялары үлкен үлес қосуда. Қазақстанның кең байтақ жерлерін, әсіресе ауыл шаруашылық бағытындағы жерлерге мониторинг жүргізуде, жерді дистанционды зондтау мәліметтерін қолдану аса өзекті болып келеді.

Бүгінгі күнде топырақты агрохимиялық талдау жұмыстары көп уақыт пен қаражатты талап етеді. Ауыл шаруашылығындағы ГАЖ технологиясының қазіргі заманғы даму үрдістерін ескере отырып, топырақты агрохимиялық талдау саласындағы жұмысты оңтайландыруға болады. Қазіргі таңда ауыл шаруашылығы өндірісіндегі ГАЖ технологиясының жаңа мүмкіндіктерін қолдана отырып, фермерлер топырақты тез арада, қарапайым және қол жетімді бағамен талдауға мүмкіндігі бар.

Жерсеріктік жүйені қолдана отырып, жердің нақты координаттарын анықтауға мүмкіндік беретін GPS – Ғаламдық позициялау жүйесінің пайда болуымен далалық зерттеулер сапалы жаңа деңгейде жүргізілуде. Топырақ кескінінің нақты координаттарын, танап контуры мен өсімдіктер шекарасының дәлдігін анықтауды және жергілікті жердің маршрут жоспарын жасауды жеңілдетеді [1, 2-бет].

Қазақстанда топырақты-географиялық зерттеу әдістерін дамыту негізінен Топырақтану институттарында және қазіргі таңда С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетінде жолға қойылған. Далалық топырақты-географиялық зерттеулерде GPS қолданылады. ГАЖ технологиясын игеру басталды, топырақ карталарын жасау әдістемесі жасалды.

Зерттеу материалдары мен әдістемесі. Зерттеу жұмыстары Солтүстік Қазақстан облысы, Тайынша ауданы, Абай ауылдық округіндегі «Астық-STEM» ЖШС-нің №6 егіс танабында жүргізілді.

Топырақ үлгілерін алу үшін, алдын-ала танапты элементарлы жер телімдеріне бөлу мен біріктірілген топырақ үлгілерін алу үшін маршрут жоспары ArcGIS бағдарламасында жасалды.

ArcGIS-бұл географиялық ақпаратты жинауға, ұйымдастыруға, басқаруға, талдауға, бөлісуге және таратуға мүмкіндік беретін толық жүйе.

Топырақ үлгілері МемСТ 28168-89 бойынша алынды, ал алынған үлгілерді талдауға дайындау МемСТ 29269-91 және 17.4.4.02-84 бойынша жүргізілді.

Дайын болған біріктірілген топырақ үлгілері келесі агрохимиялық көрсеткіштер бойынша талданды: нитратты азот МемСТ 26951-86; жылжымалы фосфор мен алмаспалы калий МемСТ 26205-91; жылжымалы күкірт МемСТ 26490-85; қарашірінді МемСТ 26213-91; топырақтың рН ортасы МемСТ 27753.2-88 немесе МемСТ 26483-85.

Талдау нәтижесі бойынша танаптың сандық картограммасы барлық аталған көрсеткіштер бойынша ArcGIS бағдарламасында жасалды.

Ғылыми зерттеу жұмыстарының негізгі нәтижесі. Қазіргі уақытта егістік алқаптарда топыраққа агрохимиялық талдау жасау ауыл шаруашылық дақылдарынан мол әрі сапалы өнім алу үшін заманауи шешімі болып табылады.

Топырақ үлгілерін алу үшін, танаптың цифрлық картасын әртүрлі платоформадан алуға болады. Қазіргі заман талабына сай әртүрлі инавациялы ресурстармен қамтылған платформалар саны жетерлік. Ең жиі қолданысқа ие платформалар: Google Earth және Landsat.

Google Earth жас платформалардың бірі. Пайдаланушылар үшін бұл платформа өте оңай әрі қол жетімді, платформаның негізгі ерекшелігі артық функциялардың жоқтығында, бұл осы жүйенің артықшылығы мен кемшілігі болып табылады. Негізгі деректер көзі ретінде Landsat және Quickbird жер серіктерінің суреттері қолданылады. Жер серіктері әр түрлі масштабта түсірілім жасайды. Платформада жұмыс істеуді бастамастан бұрын Google Earth Lite навигатор бағдарламасын жүктеу қажет, оны сайттан тегін алуға болады. Бағдарламаны көшірудегі басты мақсат кез-келген масштабта жер бетінің кез-келген нүктесіне қашықтықтан зондтау деректерімен бірден жұмыс істеуге мүмкіндік алу [2].

Landsat платформасы 1972 жылдан бастап жұмысын тек жер серіктік бағытта ғана емес, сонымен қатар жеке платформа ретінде қалыптастырды. Landsat жер серігі жоғарыда айтылған Google Earth платформасына түсірілімдер жасайды. Landsat спутниктерінің ағашқы мақсаты ғарыш кеңістігін зерттеу. Қазіргі таңда платформа жер шарын толығымен зерттеуге сонымен бірге ауыл шаруашылығында, картографияда, геология, орман шаруашылығында, әскери бағытта пайдаланылуда.

Landsat платформасының мүмкіндіктері шексіз, деректерді әр 16 тәулікте жаңартып жер шарын айнала суретке түсіреді. Landsat платформасынан алынған түсірілімдерге әр түрлі функцияларды қолдана отырып өзгертулер мен жаңартулар енгізуге болады.

«Астық-STEM» ЖШС-нің №6 егіс танабы топырақтарына агрохимиялық талдау жұмыстарын жүргізу үшін Landsat жер серігі түсірілімдері қолданылды. Жүктеліп алынған танаптың сандық картасын, топырақ үлгілерін алатын элементарлы жер телімдеріне бөлу және сол учаслерде біріккен топырақ үлгілерін алу маршруттары ArcGIS бағдарламасы арқылы жасалады.

Маршрут бір бұрыштан келесі бұрышқа дейін диагональ бағытта салынады. Бір тордың ішінен 15 нүктеден біріккен 1 топырақ үлгісі алынады. Маршруттан жаңылмай топырақ үлгілерін дұрыс алу үшін Garmin Montana GPS құралы пайдаланылады.

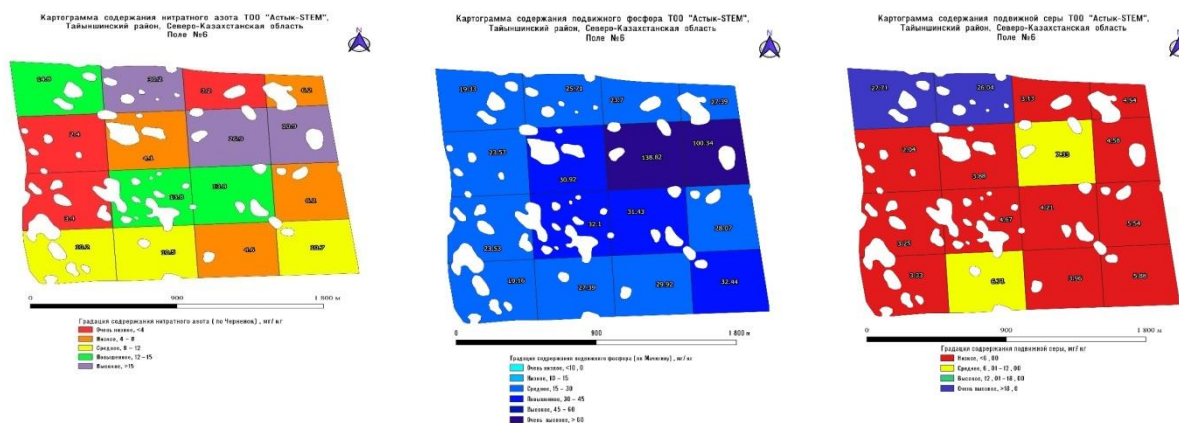
Топырақ үлгілері маршрутқа сай алынғанан кейін агрохимиялық талдау жұмыстарына зертханаға жөнелтіледі. Дайын топырақ үлгілерінен 1-кестеде көрсетілген агрохимиялық көрсеткіштер анықталады. «АСТЫҚ -STEM» ЖШС №6 егіс танабы 16 элементарлы жер теліміне бөлінді. Танаптағы нитратты азоттың ең жоғарғы көрсеткіші №583 элементарлы жер теліміне тиесілі 30,2 мг/кг құраса, ал ең төмен көрсеткіш №586 элементарлы жер теліміне тиесілі - 2,4 мг/кг шамасын құрады. Демек №583 элементарлы жер теліміне минералды тыңайтқыш енгізу қажеттілігі жоқ, ал №586 элементарлы жер теліміне азот тыңайтқышын шамамен 80,3 кг/га әсер етуші зат мөлшерінде енгізу қажеттілігі туындайды. Келесі агрохимиялық көрсеткіш жылжымалы фосфор бойынша ең жоғары көрсеткіш №588 элементарлы жер теліміне тиесілі- 138,82мг/кг, ал ең төменгі көрсеткіш №594 элементарлы жер телімінде 19,16 мг/кг құрады. Алмаспалы калийге келсек өте жоғары мөлшері №591 элементарлы жер телімінде 813,05 мг/кг анықталды. №6 танапт топырағының рН көрсеткішіне келер болсақ 8,03- 7,32 аралығын қамтиды, яғни топырақ ортасы сілтілі және әлсіз сілтіл болып келеді. Топырақтың құнарлығының басты көрсеткіші

ол қарашірінді, №6 танаптың қарашіріндімен қамтамасыз етілуі орташа есеппен 4,3 % құрады.

Кесте 1- «АСТЫҚ -STEM» ЖШС топырақтарының агрохимиялық көрсеткіштері

№	Элементарлы жер телімі №	Топырақтың агрохимиялық көрсеткіштері					
		N-NO ₃ , мг/кг	P ₂ O ₅ , мг/кг	K ₂ O, мг/кг	S, мг/кг	Гумус, %	pH
1.	582	14,8	19,33	299,23	27,71	3,98	8,03
2.	583	30,2	25,71	489,62	26,04	3,2	7,96
3.	584	3,2	23,7	474,04	3,13	4,19	7,78
4.	585	6,2	27,39	521,59	4,54	3,76	7,69
5.	586	2,4	23,53	457,51	2,04	4,26	7,45
6.	587	4,1	30,92	544,09	3,88	4,83	7,5
7.	588	26,9	138,82	752,61	7,33	6,07	7,83
8.	589	20,9	100,34	706,8	4,58	5,23	7,38
9.	590	3,4	23,53	656,23	3,25	4,45	7,72
10.	591	13,8	32,1	813,05	4,67	4,42	7,32
11.	592	13,8	31,43	374,04	4,21	4,05	8,02
12.	593	6,2	28,07	385,3	5,54	4,45	7,72
13.	594	10,2	19,16	464,29	3,33	3,95	7,94
14.	595	10,5	27,39	389,58	6,71	4,29	7,93
15.	596	4,6	29,92	603,53	3,96	4,14	7,68
16.	597	10,7	32,44	633,13	5,88	4,14	7,7

Агрохимиялық талдаулар нәтижесінде алынған мәліметтерді қолдана отырып шаруашылық танабына ArcGIS бағдарламасында сандық картограмма жасалады. Әр көрсеткішке бойынша сандық картограмма жеке жасалады (1-сурет).

Нитратты азот бойынша
сандық картограмма

Жылжымалы фосфор
бойынша сандық
картограмма

Жылжымалы күкірт
бойынша сандық
картограмма

Сурет 1- «АСТЫҚ -STEM» ЖШС №6 танабы топырақтарының агрохимиялық сандық картограммалары

Қорытынды. Солтүстік Қазақстан облысы «АСТЫҚ - STEM» ЖШС топырақтарына геоақпараттық жүйелерді қолдана отырып агрохимиялық талдау жұмыстарын жүргізу, жалпы жұмыс уақыты мен мәліметтердің нақтылығына біршама әсер етті. Зерттеу

барысында геоақпараттық жүйелердің ауыл шаруашылығында үлкен маңызға ие екенін, сонымен бірге агрохимиялық талдауды жасау барысында көптеген жұмыстарды жеңілдететіндігі айқын байқалады. Әсіресе, қазіргі таңдағы нақты егіншілік жүйесінде минералды тыңайтқыштарды дифференциалды енгізу үшін ГАЖ қолдану өте маңызды. Сонымен қатар геоақпараттық жүйелердің көмегімен әр жыл сайын алынатын өнім мен топырақ құнарлығы динамикасын оңай әрі, нақты бақылауға мүмкіндік бар.

Әдебиет:

1. Ж.У. Аханов, Аналитическая записка о тенденции развития почвенной науки, Почвоведение и агрохимия, № 1, 2008
2. Максим Д. Google-Earth-новые возможности представления географических данных, [<https://gis-lab.info/qa/google-earth.html>]

МОЛОДЕЖНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО, КАК НОВЫЙ ВЕКТОР РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

Радченко С.А.

Научный руководитель: Каримбергенова М.К., доктор Phd

Торайгыров университет, г. Павлодар

Zay1234zay@mail.ru

На сегодняшний день молодежное предпринимательство стало одним из векторов в развитии предпринимательства каждой страны. Молодежный бизнес играет главную роль в решении социально-экономических проблем, таких как создание новых рабочих мест и сокращение уровня безработицы, подготовка квалифицированных кадров. Молодежь воспринимает изменения на рынке, развитие новых технологий. Расширение возможностей и усиление влияния молодежного предпринимательства обуславливает необходимость использования его потенциала. Целью моего доклада является исследование и анализ развития молодежного предпринимательства в РК.

Выделение молодежного предпринимательства в качестве особого сегмента предпринимательства происходит потому, что в отличие от других видов предпринимательства оно имеет свои специфические признаки, сильные и слабые стороны.

Сильные стороны молодёжного предпринимательства: высокая инновационная активность, инновационность мышления; высокая мобильность, гибкость подходов, быстрота реакции по освоению новых рынков; высокий уровень возможностей систематического обновления своих предпринимательских знаний и навыков в соответствии с меняющимися требованиями производства и рынка; потенциальная способность молодых людей выдерживать повышенные трудовые и нервные нагрузки, сопровождающие предпринимательскую деятельность, особенно на её стартовом этапе; предрасположенность молодёжи к риску.

Слабые стороны молодёжного предпринимательства: незначительный социальный опыт; отсутствие деловой репутации; слабые практические навыки применения экономических законов и механизмов; проблема формирования стартового капитала; недостаток личных контактов в сфере бизнеса и во властно-управленческих структурах; незащищённость от воздействия бюрократических структур; наиболее активный соблазн «теневого» предпринимательства и незащищённость от воздействия криминальных структур.

В целях выявления проблем, с которыми сталкиваются молодежь при открытии своего бизнеса, был проведен опрос. Была разработана анкета из 12 вопросов. В опросе приняли участие 63 человека.

Проведенное исследование показало, что более 60% опрошенных хотят организовать собственный бизнес, а 7,9% уже ведут предпринимательскую деятельность (Рисунок 1). Это говорит о том, что студенты заинтересованы в организации собственного бизнеса.

Рисунок 1 – Готовность молодежи вести предпринимательскую деятельность

Опрос также показал, что в основном студенты экономических направлений желают открыть свое дело – около 60%, по остальным направлениям этот процент значительно ниже и составляет около 40–50%. Данное явление объяснимо: как правило, студенты экономисты имеют более четкое понимание действия рыночных механизмов и самого рынка. 29,3% опрошенных респондентов хотят заниматься предпринимательством во время учебы, 34,1% – после учебы; остальные выбирают время для занятия предпринимательской деятельностью через несколько лет после окончания учебы (Рисунок 2). В перспективе открыть свой бизнес готовы 67,4% от общего количества опрошенных.

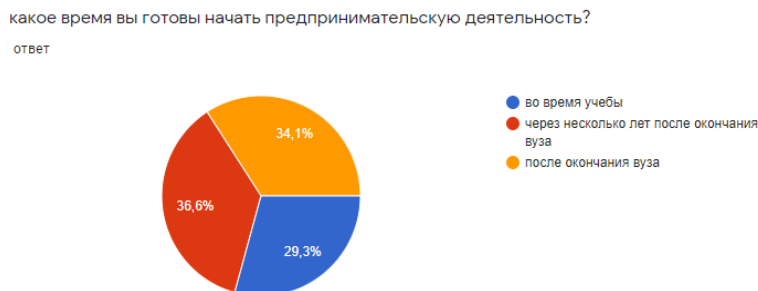

Рисунок 2 – Результат опроса респондентов

43,2% респондентов уверены в себе, считают, что обладают достаточным уровнем знаний и опыта для ведения бизнеса (Рисунок 3).

Рисунок 3 – Количество уверенной молодежи

В ходе опроса 75% опрошенных отметили, что им не хватает знаний для открытия собственного бизнеса, при этом основных знаний студентам не хватает в юридической и

экономической области. В основном студенты отмечали, что им не хватает знаний как раз именно в той области, которая не является их профильной. 15% ответили, что основной проблемой является отсутствие финансов и 10% отметили нерешительность и страх.

Исследование также показало, что 51,5% респондентов осведомлены о программах развития бизнеса в Республике Казахстан, о поддержке со стороны государства (Рисунок 4).

Вашей точки зрения, какие созданы в стране благоприятные условия для развития олодёжного предпринимательства? (выберите не более 2-х вариантов ответа)
5 ответов

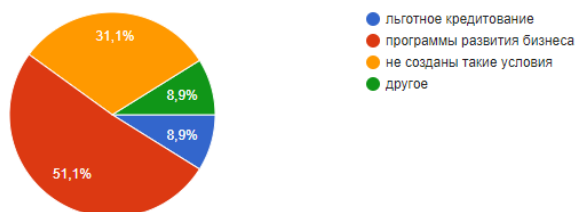

Рисунок 4 – Осведомленность молодежи о поддержке государства

Также можно отметить, что большинство студентов, начиная со 2-го курса, уже трудоустроены, таких около 70%. Но многие студенты работают не по своей специальности (Рисунок 5).

рудоустроены ли вы на данный момент? Работаете ли вы по своей специальности
5 ответов

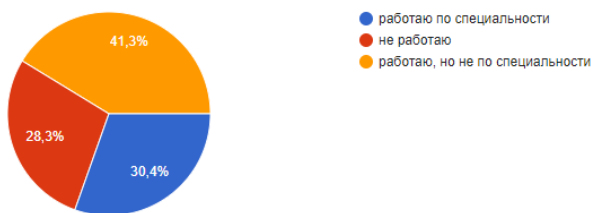

Рисунок 5 – Результат опроса

Основываясь на результатах опроса, можно выделить следующие проблемы, препятствующие развитию молодежного предпринимательства: нехватка профессиональных знаний и опыта, отсутствие финансов. Исходя из этого можно сделать вывод о том, что личностные характеристики молодежи не всегда являются важным условием для развития бизнеса. Молодежь в настоящее время готова рисковать, имеет высокую мотивацию, а государство, в свою очередь, пытается максимально поддержать начинания молодых людей.

К примеру, в рамках молодежного предпринимательства я разрабатывала проект «Открытие студии ландшафтного дизайна», которым хотела показать инновационность мышления молодежи, высокий уровень возможностей обновления знаний в сфере предпринимательства. Поэтому связала тему молодежного предпринимательства и эконаправление, которое последние несколько лет активно набирает популярность в различных сферах жизни. Рынок с радостью принимает товары, которые сопровождаются привлекательным определением «экологичный». Вот почему новая идея создания ландшафтных дизайнов не только прижилась в бизнес-среде, но и получила отклик по всему миру, завоевав своего потребителя.

Государство с помощью игровых и тренинговых мероприятий, олимпиад по предпринимательству, образовательных курсов, информирования о государственной поддержке молодых предпринимателей, информирования о проводимых конкурсах бизнес-

проектов развивает вовлеченность и интерес молодежи к ведению предпринимательской деятельности. Молодежь должна изучать более глубоко бизнес-планирование. К обучению необходимо привлекать предпринимателей, специалистов разных сфер деятельности, которые связаны с бизнесом, проводить семинары и т.д.

Разработан проект развития молодежного корпуса «Zhasproject» – это совместный проект Международного банка реконструкции и развития и Министерства образования и науки РК. Вовлечение молодежи в жизнь сообщества, а также развитие жизненно важных навыков через программу обучения навыкам общественно полезной деятельности на благо сообщества является целью проекта. Проект создан для молодежи от 14 до 29 лет, проживающая на территории областей реализации Проекта (кроме школьников)

Программа проекта включает:

- предоставление грантов до 1 000 000 тенге группам молодежи на реализацию социальных проектов и выплата социальных стипендий участникам;
- обучение молодых людей по развитию жизненно важных навыков и управлению проектами;
- работа с уязвимыми группами молодежи;

Участники Проекта проходят трёхэтапное обучение по развитию жизненно важных навыков и управлению проектами, реализуют свои социальные проекты в течение шести месяцев, а также получают ежемесячную стипендию 60 000 тенге – выпускники вузов, 40 000 тенге – все остальные участники. Кроме этого, все участники получают поддержку менторов в период реализации своих проектов. Проект стартовал в 2017 году и охватил 2 000 участников из четырёх областей Казахстана. В 2018 году Проект охватил 3 508 человек в шести областях Казахстана. Были отобраны Комиссией 72 принимающие организации: 14 – из Алматинской области, 14 – из Карагандинской области, 30 – из Павлодарской области и 14 – из Южно-Казахстанской области.[7] По итогам трехэтапного отбора 589 проектов в составе которых были 2000 молодых людей, получили грант. Было открыто 79 спортивных объектов, 15 туристских и скаутских отрядов, 67 досуговых клубов и кружков различной направленности, 37 швейных и вязальных ателье, 29 компьютерных и 27 языковых курсов, 19 парикмахерских, 37 проектов по производству сельскохозяйственной продукции, 36 детских центров, 27 медиастудий, 19 массажных кабинетов. По итогам трехэтапного отбора 1027 проектов в составе которых были 3508 молодых людей, получили грант. По итогам заседания отборочной комиссии в 2019 были отобраны 32 принимающие организации, которые соответствуют требованиям конкурса. По итогам трехэтапного отбора 1063 проекта в составе которых 3507 молодых людей, получили грант.

В рамках года молодежи по проекту «Жастар – ел тірегі» внедрено грантовое финансирование молодых предпринимателей, которое осуществляется по госпрограммам «Дорожная карта бизнеса-2020» и развития продуктивной занятости и «Еңбек». Обучение проходит в количестве 50 часов и 90 часов практического консультирования. Состоит из 10 модулей. Они включают в себя основы бизнес-планирования, лидерские качества, налогообложение, маркетинг, основы публичного выступления. Завершившие обучение по программе «Жас кәсіпкер» могут претендовать на безвозмездный грант в размере 200 МРП — 505 тысяч тенге. Также они имеют право получить льготный кредит до 8 тысяч МРП под 6% годовых под залог. Результаты пилотного проекта, показали высокий результат.

Основные направления и особенности программ поддержки молодежных бизнес-проектов и стартапов в Казахстан, представлены в соответствии с таблицей 1.1

Таблица 1.1 - Основные направления и особенности программ поддержки молодежных бизнес-проектов и стартапов в Казахстан.

Наименование программы	Цель программы	Особенности проекта
Школа молодого предпринимателя	содействие раскрытию инновационного и предпринимательского потенциала молодежи, повышение уровня компетенций молодых предпринимателей.	Слушатели проекта граждане РК в возрасте от 18 до 29 лет.
Проект «Бизнес-Советник»	Обучение основам предпринимательства	Слушатели проекта граждане РК в возрасте от 18 до 29 лет.
Проект «Бизнес-Рост»	обучение современным методам бизнеса	Слушатели граждане РК в возрасте от 18 до 29 лет.
«Проектное обучение»	отработка практических навыков с участием предпринимателей, отраслевых специалистов	Слушатели граждане РК в возрасте от 18 до 29 лет.
Региональные программы для начинающих предпринимателей.	Финансовая поддержка молодых предпринимателей	для молодых людей до 29 лет включительно, размер кредита не превышает 20 млн тенге по ставке не более 8,5%, предусматривает поддержку начинающих предпринимателей на сумму займа не более 50 млн тенге по ставке 7,9%.
Конкурс стартап-проектов «Startup «Bolashak»	Поддержка социально значимых бизнес-инициатив молодых предпринимателей, направленных на совершенствование стандартов качества жизни, трансфер передовых знаний и технологий в социально-экономическую жизнь страны.	Для начинающих предпринимателей в возрасте 16-35 лет
Jastar Business	обучение молодых специалистов навыкам создания и ведения бизнеса, дать возможность выйти на локальный и международный рынки.	50 рабочих мест в течение 2019 года, 60 стартап-команд, 600 молодых предпринимателей 1800 молодых предпринимателей.
Примечание: составлено автором		

На базе Павлодарского государственного университета им. С. Торайгырова (Сейчас Торайгыров Университет) в 2016 году открыта Международная StartUp Академия, направленная на развитие студенческого и преподавательского предпринимательства и коммерциализацию проектов. Целевой аудиторией являются начинающие предприниматели из числа студентов, преподавателей и научных деятелей. StartUp Академия создает бизнес среду, тем самым резиденты набираются практического опыта и обучаются навыкам ведения бизнеса [6].

Таким образом, общество нуждается в развитии молодежного предпринимательства, поощрении и распространении его цивилизованных форм. Молодежные малые

предприятия могут способствовать созданию дополнительных рабочих мест при значительно меньших затратах, чем на крупных предприятиях, что способно частично решить проблему безработицы в области.

Литература:

1. Schoof U. Stimulating Youth Entrepreneurship: Barriers and incentives to enterprise start-ups by young people. Series on Youth and Entrepreneurship. 2006
2. Модельный закон «О государственной молодежной политике». Принят на тридцать восьмом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление от 23 ноября 2012 года № 38-10)
3. Клеменссон М., Кристенсен Й. Д. Создание благоприятных условий для молодежного предпринимательства и устойчивости предприятий. - М., 2010.
4. Статистический сборник «Малое и среднее предпринимательство Республики Казахстан 2014-2018». Нұр-Сұлтан 2019
5. «Дорожная карта бизнеса-2020» Электронный ресурс: <https://damu.kz/programmi/dorozhnaya-karta-biznesa-2020/>
6. Официальный сайт Торайгыров Университета - URL <https://tou.edu.kz/ru/>
7. Официальный сайт <https://zhasproject.kz/ru/page/about-project>

ӘШІРБЕК КӨПІШТІҢ «ДӨҢГЕЛЕ, КҮН, ДӨҢГЕЛЕ» ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ КӨРКЕМДЕГІШ ТӘСІЛДЕРДІҢ ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ СИПАТЫ

Сакенова С.С., 3-курс, қазақ тілі мен әдебиеті мамандығы, Ө.Сұлтанғазин атындағы педагогикалық институты, А.Байтұрсынов атындағы өңірлік университеті, Қостанай қаласы.

Канапина С.Г., филология ғылымдарының кандидаты, филология департаментінің қауымдастырылған профессоры, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті.

Түйін

Әдеби тіліміздің көркемдегіш құралдарын және сөз байлығын, олардың қыр-сырын білу – сол әдеби тілде сауатты сөйлеу де, жаза да білу, әдеби тіл нормаларынан ауытқымау, оны көздің қарашығындай сақтау. Берілген мақала Әшірбек Көпіштің «Дөңгеле, күн, дөңгеле» шығармасындағы көркемдегіш тәсілдердің этнолингвистикалық қолданысын зерттеуге арналған.

Кілт сөздер: теңеу, эпитет, метонимия, этнолингвистика, мағына, құбылыс.

Теңеу – екі нәрсені, құбылысты салыстырудың ең көп тараған тәсілі. **Зейнолла Қабдолов «Сөз өнер»** деген еңбегінде: «Әдеби тілге үстеме мағына беріп, оның көркіне көрік қосатын, сол арқылы әдеби шығарманың мазмұнын құнарландырып, пішінін ажарландыратын көркемдеу құралдарының бірі – **теңеу**» дейді. [1].

Ғалым Т.Қоңыров **«Қазақ теңеулері»** атты еңбегінде теңеуді төмендегідей топтарға бөліп қарастырады:

1. **Жалаң теңеулер**-тек теңеу құрушы мүшелердің қосындысынан ғана тұрып, белгілі бір заттың, яки құбылыстың жалаң суретін жасайды.

2. **Күрделі теңеулер**-өзінің құрылысы жағынан күрделі, жалаң теңеуге қарама-қарсы құбылыс. Мұнда не образ (көбінесе образ), не зат немесе екеуі де өздеріне бүтіндей күрделі ұғымды негіз етіп алады да, соның нәтижесінде күрделі ойға негізделген, шытырман суретке құрылған, эмоциялық-экспрессивтік әсері күшті теңеулік образдар жасалады.

3. **Бірыңғай теңеулер**–бір сөйлемнің, бір күрделі ойдың құрамында бірнеше теңеулердің қатар келіп, бір сөйлемнің мүшесінің қызметін атқаруы.

4. **Толымды теңеулер**–теңеулік конструкцияның үш элементі(зат,образ,белгі) түгелдеу болуы қажет. Бұл ұғымды алғаш енгізген Б.В.Томашевский.

5. **Толымсыз теңеулер**–толымды теңеулерге қарама-қарсы құбылыс. Мұның атынан да көрініп тұрғандай, толымсыз теңеуде бір мүше айтылмайды.

6. **Болымсыз теңеу**–бір затты екінші затқа теңегенде болымсыз ғана мағына шығарады [2].

Ал **Ахмет Байтұрсынов** теңеулерді былайша бөлген:

Теңеу екі түрлі: 1. Әншейін теңеу. 2. Әдейі теңеу. Екеуінің арасындағы айырмасы сол: әншейін теңеу – әдетте теңеу болады; мәселен, удай ащы, күйедей қара дегендегі «удай», «күйедей» деген сияқты сөздер – әдейі теңеу.[3].

Т.Қоңыров теңеудің жасалу жолдарының 10 түрлі тәсілі бар екендігін көрсеткен. Қазақ тіліндегі теңеулердің көпшілігі зат есім, есімшеге, етістікке **жалғанатын** –**дай, -дей, -тай, -тей, -ша, -ше, -дайын, -дейін** жұрнақтары арқылы жасалады. [4].

Ғалым **Қ.Жұмалиевтің** пікірі бойынша қазақ теңеулерінің жасалуының үш түрлі тәсілі бар: бірінші, -дай, -дей, -тай, -тей, -дайын, -дейін, -тайын, -тейін жұрнақтары арқылы, екінші, -ша, -ше жұрнағының көмегімен, үшінші – секілді, сияқты, тәрізді сөздері. Қ.Жұмалиевтің бұл пікірі дұрыс болғанымен, теңеудің жасалу тәсілдерін түгел қамти алмайды. Қолда бар қыруар материалды сұрыптай келгенде, қазақ тіліндегі теңеулердің жасалуының төмендегідей жолдары бар екені анықталды:

1) **-дай, -дей, -тай, -тей, -дайын, -дейін, -тайын, -тейін** жұрнақтарының көмегімен:

✓ «Көп ұзамай Айбатқанға **өрттей** қаулап көктем келді.» («Дөңгеле, күн, дөңгеле», 22-бет)

✓ *От әулие киелі болып саналады... Ошақтағы отты басуға немесе түкіруге болмайды. Қарғыс ұрады... Жаңа түскен келін әуелі өз отауына кірмес бұрын, атасының үйіне кіріп, тағзым жасауы тиіс, содан соң қалыңдық, атасының отына бір қасық май тамызуы керек. Бұл ырым — кәдені «отқа май құю» дейді. Оттың көмегімен науқас адамды дертінен емдеуге де болады. Жоғарыда берілген сөйлемдегі от сөзінің қолданысы өрт сөзімен алмасып, көктемнің кенеттен келуі, жердің тез арада көгеруі мағынасында жұмсалуда.*

✓ «-Бидай дегенің от тисе болды-ақ бытырлап, бөрі тиген **қойдай** топырлағанын көргенбіз.» («Дөңгеле, күн, дөңгеле», 30-бет)

✓ *Қазақ ұғымында қой дәулет пен молшылық белгісі болып саналады. Қой жұмаққа барған бірден бір жануар. Сондықтан да оны жиі құрбандыққа шалады. Әйелдер босанғанда «қалжаға» сояды. Дүние есігін ашқан сәбидің мойыны қатып тез ер жетсін деген ниетпен мойын омыртқаны мұқият тазалап мүжіп, шаңыраққа іліп қояды. Бұл сөйлемде бидайды от жалаған кезде бытырлап жануын қасқырдың қойларға тап бергендегі маңырап, жан-жаққа бытырлап қашуына теңеп отыр.*

✓ «**Тай-құлындай** тебісіп өскен күндерді ұмыттың ба?» («Дөңгеле, күн, дөңгеле», 73-бет)

➤ *Жылқы малының қадір-қасиеті ұшан-теңіз. Жылқы – төрт түліктің төресі. Қазақ жылқыны пір тұтқан. Жылқыны басынан ұрмайды, киесі ұрады. Біздің елтаңбамызда да қос пырақтың басы бейнеленуі бекер емес. Жоғарыда берілген мысал –дай жұрнағы арқылы жасалып, жастық шақтағы көңіл кетеруді тай-құлынның тебісуімен сипаттайды.*

2) **-ша, -ше** жұрнағының көмегімен; белгісіз нәрсені, жұртқа мәлім белгілі нәрселерге салыстыру арқылы көзге елестету орындалады. Қазақ тіліндегі теңеулердің көпшілігі-ақ осы жұрнақтар(дай-дей, тай-тей, ша-ше) арқылы жасалады:

✓ «Өзім үнсіз қалғаныммен, ойым тынши алмай шарқ ұрып, көкейімнен сұрақтар **жаңбырша** жауады: «Осы ауылда жүргендердің барлығы да соғысқа барған.» («Дөңгеле, күн, дөңгеле», 10-бет)

✓ *Сұрақтар жаңбырша жауды дей келе кішкене бөбек Аманжанның ойға батқаны соншалық, тұла бойына сұрақтар жауынның тамшыларындай шексіз төгілуі айтылады. Бұл жерде теңеу –ша жұрнағы арқылы жасалған.*

3) **Шығыс септігі жалғауының (-нан, -нен, -дан, -ден, -тан, -тен)** көмегімен теңеулік образда жасайтын тәсіл. Мәселен, ауызекі тілде қазақтар *қойдан жуас, иттің етінен жек көру, бетегеден биік, жусаннан аласа, сүттен ақ, судан таза* деген тәріздес сөз тіркестерін мейлінше мол қолданады. Бұл тәсілдің көмегімен сапалық ұғымдар бір-бірімен салыстырылып, сол салыстырудың нәтижесінде теңеулік образ жасалады. *Белі нәзік талып тұр, Тартқан сымнан жіңішке, Үзіліп кетпей неғып тұр!?* (Батырлар жыры), *Қызығы бұл дүниенің балдан тәтті, Көңілге бек сақтаған қанағатты* (Майлықожа).

4) **Секілді, сияқты, тәрізді, іспетті** сөздерінің көмегімен:

✓ «Әттең, шіркін, кезінде қолыма түскен болсаң...Қаңғыбас **ит секілді** қуарған таудың қуысында бүкшиіп жүргеніңе қуанбайсыңба?» («Дөңгеле, күн, дөңгеле», 28-бет)

➤ *Ералыға наразы болған Сексенбайдың айтқан сөзінен ит секілді сынды теңеуді аңғаруға болады. Теңеу секілді қосымшасы арқылы жасалған. Яғни Сексенбайдың айтқысы келгені сол кезде Ералы қолына тигенде оны қиын жағдайда құтқармай көшедегі қаңғыбас ит ұқсап қаңғыртар еді дегені. Жалпы қазақ үшін киелі жеті қазынаның бірі құмай тазы мен төбет иеттер. Аңға салсаң оқтаулы мылтығың, төрт түлікті түлетсең сенімді серігің. Жер бетінде тіршілік етіп жатқан жануарлардың арасында адамзатқа ең жақыны әрі қолға үйреткен ең алғашқысы – ит. Аңызға сенсек, Адам ата мен Хауа ана өмір сүргенде топан су басқанда адамзатқа ерген де осы жануар.*

✓ «-Жаңбыралы **секілді** екен, - деді жеңіл күрсініп.» («Дөңгеле, күн, дөңгеле», 47-бет)

➤ *Секілді қосымшасы арқылы жасала отырып, бір адмның екінші бір адамға кейбір қасиеттері арқылы ұқсауы көрсетілген.*

5) **Бейне** сөзінің көмегімен теңеулер аналитикалық тәсіл арқылы жасалынады.

6) **Тең** сөзінің көмегімен;

7) **Ұқсас** сөзінің көмегімен;

Қазақ тілінде бұл аталған тәсілдерден басқа да теңеу тудыратын тәсілдер бар. Соның бірі – ұқсас (ұқсайды, ұқсап, ұқсаған) сөзінің теңеулік қызметі. Бұл тәсіл – теңеу тудыратын ең пәрменді тәсілдердің бірі. Ұқсас (ұқсап, ұқсаған, ұқсайды) сөзінің көмегімен жасалатын теңеулік конструкция – қазақ тілінің ертеден бері келе жатқан етене. өнімді тәсілі. Бірақ осы күнге шейін бұл тәсілдің теңеу категориясына қатысты қарастырылмауы – таңғаларлық жайт.

8) **Параллелизм тәсілі** көмегімен; Мұнда екі нәрсе қатар алынады да, олар бір-бірімен салыстырылады. Теңеудің *параллелизмдік тәсілінің* классикалық үлгілері, әсіресе, ауыз әдебиетінде кеңінен тараған. Соның бірі «Ер Тарғын» жырындағы Ақжүністің монологы:

Бұқар барсаң, қолаң бар, Қолаңды көр де, шашым көр. Зергер барсаң қасында, Алтыннан соққан түйме бар, Түйме көр де, басым көр.

9) **Аралас тәсілдің (бейне және -дай, -дей; бейне және секілді)** көмегімен;

Мұнда жоғарыдағы тәсілдердің екеуі не үшеуі бірігіп келіп, теңеулік образ жасайды. Бұл жағдайда теңеудің мағынасы күшейіп, образы мейлінше айқындала түседі.

Айқындау, яғни эпитет – заттың, құбылыстың айрықша сипатын, сапасын анықтайтын суретті сөз [1].

Қазақ тіліндегі тұрақты эпитеттің тілдік табиғатын арнайы қарастырған **Г.Ө.Мұхаметқалиеваның** кандидаттық диссертациясында эпитетке былайша анықтама беріледі. “Эпитет дегеніміз – екі немесе одан да көп компоненттен тұратын, өзара қабыса байланысқан, көркем бейнелі, образды сөз тіркесі.

Демек, эпитет – адамның не заттың, не табиғат құбылыстарының өзгеше белгілерін көрсету, олардың бейнесін оқушылардың көз алдына елестету, ой – қиялына әсер ету үшін қолданылатын көркем сөз образы.

Академик **М.Балақаев** өз еңбегінде: «Суреткердің өз – өзіне тән тіл шеберлігін сөздің көркемдік қасиетін талдағанда сөз бен образ арасындағы осы бір стильдік нәзіктікті яғни жеке сөздердің қолданылуындағы ерекшеліктердің бәрі жиналып келіп тұтас контекстік мән алатындығы, ойды бейнелі, нақты, шынайы көрсету үшін эпитетсіз елестету мүмкін емес» – деп өте ұтымды тұжырым жасаған.

Жер бетіндегі әрбір халықтың шығу тегімен, ұлттық танымымен, салт-дәстүрімен астасып жататын түстерді ақын өз шығармасында көбіне эпитет жасау барысында қолданған.

Әр түстің халық танымындағы коды, реті болады. Мәселен, Көк – символикалық жағынан тыныш теңізді, ұстамдылықты, ақшыл көк немесе көгілдір – үлкен сезімді, нәзіктікті, бейбітшілікті білдіреді. Қазақ ұғымында көк – тыныштық пен бірліктің, берекенің белгісі. Ол аспанмен, тәңірмен қуатталады. Сондықтан ол мықтылықты, жеңімпаздықты, рухы жоғарылықты, үстемдікті, паңдықты білдіреді.

- ✓ «Сол көкжиектердің арғы жағынан көлкі шығып жататын **көк ала бұлттар** үнемі оспай тоқтаусыз көше беретін; тек Айбатқан шатқалындағы **момақан тіршілік** қана ешбір өзгерместен осы қалпында қала беретіндей еді.» («Дөңгеле, күн, дөңгеле», 19-бет)

Түр-түстердің символдық мәні туралы Ғ.Марғұлан: «Көк түс – көкке табынудың, аспанның символы, қызыл – оттың, күннің, ақ – шындықтың, қуаныштың, бақыттың, сары – ақыл-ойдың, қара – жердің, жасыл – көктемнің, жастықтың символы», - деп түсіндіреді. Әрбір халықтың өз дүниетанымында түр-түске қатысты символдық мән қалыптасқан. Мәселен, халқымызда ақ қасиетті түс болып саналады, бар игілікті, жақсылықты, қуанышты, тазалықты, пәктікті, әділетті білдірсе, қара, керісінше, жамандықты, қайғы-қасіретті, қарапайымдылықты, ниеті бұзықты, қатыгездікті, көңілсіздікті білдіретін түс. Қазақ ұғымында әдемі қыздың жүзі жарқын, ашық, яғни беті ақ, ақшыл болып суреттеледі, ең әдемі мөлдір көздер ол: мөлдіреп тұнған қара және қоңыр көздер. Ақ – қайырымдылық пен пәктіктің түсі. Әлемнің көптеген елдерінде қалыңдық ақ киеді. Сондай – ақ кейбір салт – дәстүрлерінде ақ түсті жерлеу рәсімдерінде пайдаланады. Ақ дүсенбі түсі болып келеді. Халқымызда сүтті ақ деп, «ақты төкпендер», «судан тұнық, сүттен ақ» деген тамаша сөздері бар.

- ✓ «Соғысқа дейін аса **ақ көңіл**, қолынан келмейтіні жоқ адам ауыр жараланып, жылға жуық госпитальда болыпты.» («Дөңгеле, күн, дөңгеле», 10-бет)
- ✓ «Өзі өртеп жіберіп, **ақ жүрек** адамдарға жала жауып жүр», - деп қырғыз өрім қамшысымен өлімші етіп сабапты.» («Дөңгеле, күн, дөңгеле», 30-бет)

Жалпы ақ түсті шығармада тек эпитет бойынан ғана емес, сонымен қоса метонимиядан да байқауға болады. Ал метонимия – әдемі, әсерлі, көркем сөйлеудің тағы бір ұтымды құралы. Кез келген суреткер халықтың бай тілін керегінше пайдаланып өз қажетіне жаратады. Тілдегі дайын, бар үлгілерге сүйене отырып, соларға ұқсас құрылымдар жасайды да, ең қажеттілерін талғап, таңдап сұрыптап алады. Суреткер метонимияны қолданудағы басты мақсат – ол ойды бейнелі де көркем, әсерлі де тартымды, эмоционалды – экспрессивті бояуын қанық етіп жеткізеді. Қазақ халқының ірі ғалымы А. Байтұрсынұлы метонимияның әдеби шығармалар үшін айрықша мәнін көрсете келіп, оған мынадай

анықтама берген: «Арасында жақындығы бар екі нәрсенің атын ауыстырп, бірінің орнына бірін айту төмендегі түрі болса, ондай ауысу, алмастыру деп аталады». Мысалы:

- ✓ «Қыс бойы тау қыраттары мен жота-жондарды **ақ көрпесімен** қымтап сақылдаған сары аяз кезіп жүрді; қыс бойы көкемнің қанжығасы қанға малынды.» («Дөңгеле, күн, дөңгеле», 66-бет)

Қазақ танымында ерекше күрделі мәні бар түс – **ала**. **Ала түс** «әр түрлі түсті» деген ұғымынан абстракцияланып, «ынтымақ-бірлігі жоқ, пәтуасыз» деген мәнді білдіреді. Оған тіліміздегі келесі мақал – мәтелдер куә: «Ала қойды бөле қырыққан жүнге жарымайды», «Адам аласы ішінде, мал аласы сыртында» т.б. Ала сөзінің тұсау кесуде қолдануы да ерекше назар аудартады. «Ала жіпті қолдану» ала жіпті аттамайтын адал азамат болсын, пәле жаладан сау болсын деген тілекпен туған. Ала жіптің ендігі бір мәні әйел толғатқанда жасалатын ырым – жоралардан байқалады. Мәселен, әйелді толғақ қысқанда, үй ішіндегі түйеніктер шешіледі, сандық т.б. заттардың аузы ашылады. Бұлай ету толғақты жеңілдету ырымы. Толғақ ауыр болғанда, әйелдің аузына ала арқан салады. Осы ала арқан шылбыр деп аталады. Шылбырды салған соң, «ала жіп, ала жіп бұл кісінің бар жазығын алып біт» деген сөз айтылады. Ескі ұғым бойынша ала жіп Тәңірден жалбарынып сұрап отырған бала жанының, құттың сақталатын орны, мекені, тұратын жері болған.

- ✓ «Көк жүзінен кезек аунап түсетін күн менен түн, жұлдыздары баданадай тұнық кештер мен **боз ала тандар** менің балалық қиялымды әрдайым алдағы күндерге қарай алып ұшады.» («Дөңгеле, күн, дөңгеле», 7-бет)

Дегенмен, шығармада берілген сөйлемде ол күздің өзіне тән табиғат құбылысын суреттеу мақсатында қолданылған. Яғни, күзде күн салқын, күннің жылуы шамалы, аспанды да күңіреніп, сұрланып ала шұбарт бұлттардың басатыны туралы айтылған.

Қорыта келгенде, көркемдік теориялық ұғымдар қазақ әдебиеті тіліндегі тәсілдердің барлығымен дерлік жасалып, ерекше көркемдік, бейнелік мәнге ие болған. Көркемдік жасауда жоғары эстетикалық талғам, көркем ой орамынан туған бейнелеуіш құралдар сонылығымен таңдандырмай қоймайды. Бәрі идеялық-эстетикалық мақсатқа қызмет етіп әсем үйлесім табады. Этнолингвистикалық сипаты бар көріктеуіш құралдар ұлтымыздың сан ғасырлы тарихынан сыр шертетін, оны қазіргі заманғы нәрселермен салыстыра көрсететін бейнелі ұғымдар болып табылады. Олар арқылы ұлттық мәдениетіміздің байлығы, сөздік қорымыздың молдығы көрініс табады. Ғылыми мақала Әшірбек Көпіштің «Дөңгеле, күн, дөңгеле» хикаятындағы көріктеуіш тәсілдердің этнолингвистикалық сипатын анықтауға арналған. Жалпы алғанда, Әшірбек Көпіш өз шығармасында бейнелеуіш құралдарды ерекше мағыналы түрде қолдана білген.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы:Қазақ Университеті,1992. – 352б.
2. Есіркепова К.Қ. 1960 – 1980 жылдардағы әйел – ақындар поэзиясының тілі (Ф.Оңғарсынова, М.Айтқожина, А.Бақтыгереева, К.Ахметова шығармалары негізінде). – Қостанай. ТОО “Центрум”, 2010. – 153 бет.
3. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. Алматы «Атамұра», 2003,206 б.
4. Т.Қоңыров Қазақ теңеулері. – Алматы: Мектеп,1978. – 192б.
5. Көпіш Ә. Дөңгеле, күн, дөңгеле. – Астана, 2009. – 264б.

SPIRITUAL AND INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF YOUNGER GENERATION

Аманжолов С.Е.

Ғылыми жетекшісі: педагогика ғылымдарының магистрі, Ш.Уәлиханов атындағы
Көкшетау университетінің оқытушысы Шарипова А.С. Көкшетау қ.

sharipova-ayzhan@mail.ru

Formation and development of personality is the most important level of development in the life of each human. The phenomenon of personality and becoming intellectually and morally evolved person had been studied by greatest minds of mankind. Thus Wilhelm Friedrich Hegel studied this matter both theoretically and anthropologically. The answer for the formation of the actual human principle in man, he saw in the formation of conceptual thinking. In his work "Aesthetics" he considers the human as the thinking spirit, who studies the knowledge about himself, till he reaches his own identity, personality and his own "me". Obviously it makes him significantly different from other creatures. Certainly the formation of "knowing", conceptual thinking is an important characteristic of a person [1; p.1].

One of the important aspects in spiritual development of a person is the impact of family, culture and religion, that is to say the society that surrounds a child plays a crucial role throughout his life. From the very birth, a person enters the society. He grows, develops and dies in him. Human development is influenced by many different factors, both biological and social. The main social factor influencing the formation of an individual is the family. Families are completely different. Depending on the composition of the family, from family relationships to family members and in general to the people around them, a person looks at the world positively or negatively, forms his views, builds his relationships with others. Family relationships also affect how a person will build his career in the future. Among the various social factors influencing the formation of a personality, one of the most important is the family. Traditionally, the family is the main educational institution. What a person acquires in the family, he retains throughout his subsequent life. The importance of the family is due to the fact that a person is in it during a significant part of his life. The foundations of the personality are laid in the family.

Religion has traditionally played an important role in the life of society and person. For the social formation of the individual, the meaning of religion has always depended on time, country, and social stratum, characteristics of the personality itself and, in the first turn, from the attitude of the person himself to religion. Therefore, the question of the influence of religion on the social formation of the individual in society is actually considered at the junction of a number of socially oriented sciences like philosophy, religious studies, sociology, pedagogy and psychology [2; p.3].

Thus we can admit that the social environment affects the life of a person in general. On the other hand there are other equally important factors that influence the spiritual and intellectual development of young people. They can be called as instruments which develop one's intellect and mind, as it has been mentioned above, people notice a person or find his individual characteristics by their thinking abilities, that differ him from others.

Intelligence has been defined in many ways: the capacity for logic, understanding, self-awareness, learning, emotional knowledge, reasoning, planning, creativity, critical thinking, and problem-solving. More generally, it can be described as the ability to perceive or infer information, and to retain it as knowledge to be applied towards adaptive behaviors within an environment or context. Intelligence is most often studied in humans but has also been observed in both non-human animals and in plants despite controversy as to whether some of these forms of life exhibit intelligence.

Intellectual development is one of the most important components in any human activity - social, educational, labor. In order to meet his needs in communication, training and work, a person learns the world around him, mastering various new activities, planning, presenting his actions, remembering everything. Therefore, the intellectual abilities of a person develop in the process of activities. Intelligence as a person's ability to act purposefully, think rationally and achieve certain results are necessary in the process of overcoming various difficulties, solving various problems. By the opinion of psychologists, a leading role in the intellectual development of schoolchildren, plays learning a role in shaping their ability to assimilate knowledge [3; p.11]

Today, the key areas of intelligence study should be concentrated within the integrity of cognitive abilities, which should include creativity, study skills and such term as "intellectual competence". Besides, it is necessary to take into account the specifics of their application a subject in the performance of educational, labor activities, interpersonal contact with society.

Development of intellectual abilities and the personality as a whole acts as a strategic resource of society. That is why the acute the need to move from the description of theories of the nature of intelligence to the practical construction of the content of the development process of the subjects of society. The purpose of the article is to study the relationship between the level of intelligence of a person and his ability to develop. The first developer of the scale for measuring intelligence D. Veksler. noted that intelligence is a tremendous ability that reasonably interacts with the environment in a balanced manner, makes decisions rationally and effectively and overcomes all life obstacles. Thus, intelligence can be defined as sustainable system of mental abilities.

One of the basic and important instruments for developing one's intellectual abilities is the reading certainly. A Merriam Webster Dictionary gives a definition as: "A book is a medium for recording information in the form of writing or images, typically composed of many pages, bound together and protected by cover" [4; p.1]. Books are an undeniable source of knowledge. A person who reads books improves, develops his outlook, logic, and thinking, improves his memory. Nowadays, few people read paper books. People prefer computers, laptops and e-books.

As for reading, it is the process of taking in the sense or meaning of letters, symbols, etc., especially by sight or touch [5.p.1]. For educators and researchers, reading is a multifaceted process involving such areas as word recognition, orthography (spelling), alphabetics, phonics, phonemic awareness, vocabulary, comprehension, fluency, and motivation.

Nevertheless reading books is somewhat antidepressant, it helps to relax, get rid of negative thoughts and fall asleep. By reading books, a person increases his vocabulary, improves writing and speaking. Books help to become more literate and interesting for people around. Books are of great importance in people's lives. It is always pleasant to communicate with well-read people, they are confident in themselves, they know the answers to many questions. Their awareness helps them to find topics easily and to have a relaxed conversation. Many books are sources of ideas and inspiration. People acquire invaluable experience from books, which they can definitely face in their lives. [3, 24 p.] According to research held by Russian Center for the Study of Public Opinion, most Russians read news on social networks and in the media more than art books. When they asked what people read over the last week, 39 percent of respondents honestly admitted: social networks. The option "fiction" was chosen by every third (34 percent), and 30 percent - professional and scientific literature. The most active readers were young people aged 18 to 24. They are the main consumers of news on social networks and blogs (56 percent). In contrast to the more conservative older generation, who habitually trust the traditional media (43 percent). Young people also proved that they read more books (38 percent versus 32 in the older age group). Residents of large cities, who more often read literary texts and turn to scientific and educational literature, also distinguished themselves. Of course, Moscow is the leader (every second citizen), but other million-plus cities are not far behind (about 40 percent). Sociologists drew attention to gender differences in the preferences of Russians. Fiction is popular among women, and scientific literature is popular among men.

According reading statistics in Kazakhstan there are no publishing houses in Kazakhstan that would specialize in fiction. 90% of the published books are textbooks and educational literature. Books by Kazakhstani writers are published, but in small editions, it is not easy to find them on the shelves of bookstores. Young people do not read intensively, and over the years the interest of readers will fall more and more. This situation, according to experts, can lead to literary mankurtism. The term mankurtism came from literature into our life. This term is used by Chingiz Aitmatov in his novel 'The day lasts more than a hundred years'.

In the purpose of claiming the significance of reading books, let us introduce the advantages and benefits of reading. The first one is the mental stimulation. Research has shown that reading is mental stimulation for brain and can slow the progress or the development of Alzheimer's and dementia, as reading keeps the brain active. In your youth, people may not think about it, but as they know that there will be an old age, which is much more pleasant to spend in a clear mind. Just like any other muscle in the body, the brain requires exercise to stay strong and healthy. Doing puzzles and some games like chess are also beneficial in terms of cognitive stimulation. Furthermore reading treats the stress. No matter how much stress you have in your life, it all just slips away when you dive into a book. A well-written novel can take you to other worlds, and an interesting article will distract you and keep you in the present moment, allowing tensions to drain and allowing you to relax well. Certainly reading gives us knowledge. They cannot be taken away. Everything you read fills your head with new bits and bytes of information, and you never know when it might need that knowledge. The more knowledge you have, the better prepared you are to deal with any problems you will ever face in your life. You can lose everything: work, property, money, friends, even health, but no one can take away your knowledge. The next one is the expansion of vocabulary. The more you read, the more words you understand, and they will inevitably end up in your everyday vocabulary. The ability to speak clearly and correctly helps in any profession. It can even help in a career, as someone who reads a lot, speaks well and understands a variety of topics tends to get promotions faster (and more often) than those with less vocabulary and no knowledge of literature, breakouts and global events. Reading books is also vital to learning new languages, as non-native speakers gain access to more than just words, but their use in context, which improves fluency in speech and writing. Which is extremely important in the improvement of memory. As someone reads the book, he or she must remember a range of characters, their origins, ambitions, history and nuances, as well as the various intricacies of the plot. He or she can remember these things with relative ease (when you like the book). Surprisingly, each new memory connection creates new synapses (brain pathways) and strengthens existing ones, which helps people to remember in general and also stabilizes the mood. Another beneficial ability are skills of analytical thinking. The ability to analyze details is also used when it comes to criticizing a plot; whether it was a well-written piece, whether the characters were properly worked out, whether the storyline went smoothly and so on.

Concluding, it is obviously shown that reading is the activity of brain which plays a crucial role in the mental development of human being. Reading can be acknowledged as the straight tool for developing spiritual and intellectual knowledge, regardless a person's age. It broads one's horizons in thinking and worldview issues.

References:

1. Pugachev, A.S. The influence of the family on the personality / A.S. Pugachev. - Text: direct // Young scientist. - 2012. - No. 7 (42). - S. 310-313. - URL: <https://moluch.ru/archive/42/5051/> (date of access: 24.03.2021).
2. Griva O. A. Religious factor in the formation of the personality in a multicultural environment // Scientific Notes of Crimea Federal V. I. Vernadsky University. Philosophy. Political science. Culturology. – 2016. – Vol. 2 (68). – № 2. – P. 18-26.

3. Petrova V.I. Features of work with gifted children in mathematics. // Modern pedagogical education. 2019. No. 12. P. 123– 127
4. Merriam Webster Dictionary .URL: <https://www.merriam-webster.com/>
5. Wikipedia, the Free Encyclopedia. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Reading#>

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА БІЛІМ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Әсембек Жұлдыз

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің
профессоры Нәби Лиза., Көкшетау қ.

Asembek.zhuldyz@bk.ru

«Адамның бір қызығы бала деген», - деп хакім Абай айтпақшы, әрбір ата-ана үшін көзінің нұры, үкілеген үміті - перзенті болып табылады. Қазақ халқы өзі өмір сүрген заманының әлеуметтік-қоғамдық жағдайларына, мәдениеті мен тарихына, тілі мен діліне, тіршілік ортасына лайық жас ұрпаққа тәлім-тәрбие берудің жазылмаған ереже-талаптарын жүйелеп, қалыптастырған. Ежелден балаға болашағым деп қарап, «Бақытыңды балаңнан ізде» деп ой түйген ата-бабаларымыздың ой-пайымдаулары мен бағалы өсиеттерін кейінгі ұрпақтың тәрбиесінде ұстаным ретінде пайдаланып, оның жан-жақты дамыған тұлға ретінде қалыптасып, нағыз азамат деңгейіне жету барысында орнымен қолданып отырса, қазіргі таңда бала психикасындағы байқалып жатқан көптеген олқылықтардың орны толар еді. Әр жастың, әр мүшелдің өзіне лайық мінез-құлқы, ойлау жүйесі, өмірге деген өзіндік көзқарасы, мақсат-мүддесі болады. Халқымыз баланың әр жас кезеңіне сай оның ойы биіктеп, білім көкжиегінің кеңейетінін де бағымдай білген. Дүниеге келген бала ең әуелі отбасында ата-анасының тәрбиесін көріп, дүниетанымы қалыптасады. Кейін мектеп табалдырығын аттап, мектеп өмірімен, қоғаммен араласады. Яғни, отбасы тәрбие іргетасын қаласа, мектеп арықарай дамытады. Жас ұрпақты жаңа заманға лайықты білімді де білікті, өнегелі де өнерлі етіп тәрбиелеу міндеті қазіргі күні бүкіл жұртшылықты қатты толғандырады анық. Ол міндетті орындау отбасы шеңберінен асып, мектеп пен қоғам бірлесіп орындайтын әлеуметтік, халықтық игілікті іске айналып отыр. Яғни, ата-анадан кейін жас ұрпақтың саналы тұлғаға айналу үдерісінің бірден бір себепшісі - мектеп және мектеп ұжымы болып табылады. Мектептен, білім беру ісінен күтетін үміт, мектепке қойылатын талап өте үлкен. Сөзіме дәлел ретінде ұлт ұстазы Ыбырай Алтынсариннің мына сөзін ұсынғым келеді: «Мектеп - қазақтарға білім берудің басты тұтқасы. Үміт мектепте, қазақ халқының келешегі мектепке байланысты», - [1] деп өсиет қалдырған еді. Әсіресе, бастауыш кезең - баланың білім негізін қалыптастыратын, оның талабы мен дарынын ұштайтын ең айтулы кезең болып табылады. Тәрбиенің әр түрлі, күрделі жайттарына терең бойлап, саралай бастайтын, күн сайынғы өмірде жолығатын дағдылар арқылы оқушының жан дүниесіне, сана-сезіміне әсерін тигізетін білім мен тәрбиенің алғашқы баспалдағы – бастауыш мектеп. Бастауыш саты – білім, дағды, іскерліктің қалыптасуының бастамасы болып табылады. Осы орайда педагог Жүсіпбек Аймауытовтың тәжірбиесінен мысал келтірсек, ол балаға әсер ететін нәрсе мектеп пен ұстаз деп көрсетіп, осы екеуіне қойылған үлкен жауапкершіліктерді баяндайды. Арықарай сөзін тәрбие тұрғысында жалғап, тәрбиенің кең мағыналы ұғым екеніне, оны жан-жақты алып қарастыруға болатынына тоқталып, тәрбие мен білім беру арасын өте жақын екенін сөз етеді. Автор оқушы бойына оқумен қатар тәрбиені қалыптастыру керек екенін айтады. Сондай-ақ, жас баланы қалай тәрбиелеу керек деген өзекті сұрақ қоя отырып, оған өзі былай деп жауап береді:

Жас балаға мектебі:

а) Дене тәрбиесін

ә) Әлеумет тәрбиесін,

б) Ақыл ой тәрбиесін беру керек, дей келе, “Тәрбиенің негізгі міндеті – мінезді дұрыстау, адамгершілік қасиетті қалыптастыру, адал әрі әділ еңбек істеуге тәрбиелеу” деген ұстанымды қолдай келіп, “Баланы тәрбиелеу үшін әрбір тәрбиешінің өзі тәрбиелі болуы керек. Себебі, айтып ұқтырғаннан гөрі, бала көргеніне көп еліктегіш болып келеді. Солай болған соң балаға не жақсы мінез болсын, іспен көрсету керек” – дейді. Ал, білім беру мәселесіне тоқталғанда былай деп ой түйеді: «Әр адам - өз заманының ұлы. Білім берудің мақсаты: әр адамды өз заманына қолайлы, тарихи тұрмысының әр тарауына қатынасатын адам етіп шығару» [1;30бет]. Жоғары да атап өткен жас балаға берілетін тәрбиенің үш түрі де мен айтып отырған бастауыш мектепте қалыптасады. Соның негізінде оқушы болашақта істің ақ-қарасын ажырата алатын, оң-солын тани алатын, еңбекке жарамды, қоғамдық ортада өзін дұрыс ұстай алатын, ойлау операцияларын дұрыс жүзеге асыра алатын тұлға болып шығады.

Бастауыш мектептің ең негізгі міндеті балаға білім атаулының әліппесін үйретумен қоса, жалпы өмірдегі өз орнын қалай табуға көмектесетінін де ескерген жөн. Бұл мақсатқа жетудің жолы, мектеп қабырғасында өтетін әр түрлі пәнді игеру арқылы болмақ. Ендеше, баланың кез-келген пәнді ынтыға игеруіне, оның соған жан-тәнімен берілуіне тікелей байланысты. Осының бәрі дерлік ең әуелі бастауыш мектепте игеріледі. Сөз жоқ, бала өзі қызыққан істі ғана сапалы деңгейде үйренуге тырысады. Мәселен, балалар сабақты кітап пен тақта бетінен гөрі оған өз қызығушылығы бойынша түрлі әдістер арқылы игертуі қажет. Екінші бір ерекше көңіл аударатын мәселе, бастауыш кезеңнің баланың мінез-құлқының көпшіл де кеңпейіл болып қалыптасуына ықпалы дер едім. Егер ол өзінің айналасындағы адамдармен тіл табыса білмесе, онда оның телегей теңіз білімділігінен де, өз ісіне шебер іскерлігінен де пайда жоқ. Ол өмірдегі өз бақытын да таба алмай, өте ауыр жағдайларға тап болатындығын ашық айтқан дұрыс. Сондықтан, баланың сонау нәресте шағынан, сәби кезеңдерінен-ақ, кейін ес білген бастауыш мектеп оқушысына да «адамның күні - адаммен» дейтін халық педагогикасының тәлімін бірте-бірте бойына сіңіре беруі керек. Үлкеннің де, тәрбиешінің де балаға жасар ең үлкен көмегі осы. Осының бәрін балаға үлгі түрінде үйрететін мектеп және мектеп ұжымы болып табылады. Мектеп табалдырығын аттап, енді дүниетаным көкжиегі қалыптасып жатқан бастауыш сынып оқушылары дәл осы кезеңде ең алғашқы рет хат танып, әріп үйренеді. Бар ілімнің ең алғашқы бастамаларын осы бастауыш мектепте танып, біледі.

Педагог-психологтардың еңбектеріне қарасақ, баланың оқушы шақтарының ішінде, бастауыш сынып кезеңі баланың танымдық көкжиегінің, шығармашылық қырларының дамуына ең тиімді және ұтымды кезеңге жатады. Олай дейтінім дәл осы шақта оқушылардың танымдық іс-қимылының психологиялық негізі қалыптасады, сондай-ақ, өмірде кездесетін барлық психологиялық қасиеттердің, шығармашылық ойлаудың негіздері қалыптасып дами түседі. Сонымен бірге, өз іс-қимылын басқара алуды, өзі істеген ісіне қорытынды жасауды, өз пікірін айта алу секілді ең негізгі қабілеттерді де осы бастауыш мектептен үйренеді. Психологтардың зерттеу қорытындысы бойынша, бастауыш сынып оқушылары логикалық ойлауға, “ойша” әрекеттенуге және ойлауға тән кедергілерді жеңуге, өз бетімен шешімін тауып әрекеттенуге қабілетті, сондай-ақ белсенділікке, шығармашылық бағытта жұмыс істеуге бейім. Сонымен қатар педагогтардың бақылауынша, бастауыш сынып оқушыларына өзін көрсете білу қасиеттер тән. Ал оның өзі олардың даралық ерекшеліктерінің көрініп, қабілеттерінің іске асуларына көмектесіп, қуаныш сезімін тудырады [3].

Бастауыш мектеп кезеңінің оқушыларына берілетін білім мен тәрбиенің маңыздыларының бірі – олардың көркемдік талғамын қалыптастыру. Осы кезеңдердегі сынып оқушылары әр қилы жайттарды қиялдарында, саналарында, ойларында бейнелей алады. Бірте-бірте өздерінің қоғамның бір бөлшегі екенін түсініп, оқуға белсене араласа бастайды. Жас ұрпақтың өз ойы мен сезімін көрсетуіне ерекше мән беру керек пе? Иә, әрине керек. Сөйлеу ойды тиянақтап, сезімді жеткізеді. Ауызша және жазбаша сөз тәрізді, адам өзінің тебіренісін әнмен, бимен көрсете білсе, өзінің қабілетін аша түсері қақ сан. Өзін түрлі

бейнеде көрсете білсе, адам жетіледі. Бұрынғы «өзіңді өзің таны» деген нақыл сөз, өзін-өзі қазбалауды емес, өзіңді жан-жақты көрсете білу арқылы таны дегенді білдіретін тәрізді.

Бастауыш мектепте білім беруде педагог түрлі әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, оқушыны шыңдайды. Жалпы, бастауыш білім берудің негізгі мақсаттары мынандай дағдыларға негізделеді:

- Білімді шығармашылықта пайдалану;
- Сыни ойлау білуге;
- Зерттеу жұмыстарымен айналысуға;
- Топтық жұмыс және жеке жұмыс істеуге дағдыландыру;
- Өз бетімен шешім қабылдап, мәселелерді шешуге талпындыру;
- Еңбекке баулу т.б.

Міне, осы сияқты іс-әрекеттердің, дағдылардың оқушы бойында үйлесімді орын таба білуі үшін, сондай-ақ, ыңғайлы білім беру кеңістігін ұйымдастыру - бастауыш мектептің басты мақсаты болмақ. Осы орайда, бастауыш мектеп жасындағы оқушыларға білім беретін ұстаздар қауымы игеру керек тәсілдер қатары төмендегідей болмақ:

- Құндылықты-бағдарланған тәсіл - оқушының құндылықтар жүйесін қалыптастырушы

оқу-тәрбиелік үдерістің сәйкесінше формалары арқылы тұлғаның өзі- өзі танытуы үшін алғышарттар құруды көздейді. Аталған тәсіл бастауыш мектеп кезінен бастау алады. Себебі, мектепке енді қадам басып, қоғаммен енді араласып жатқан жас бала иілгіш ағаш сияқты. Оның бойына не сіңірсең, солай қарай иіледі. Оқушының құндылықтарды танып, оларға ерекше көзқараспен қарауы осы бастауыш кезеңінен басталады. Бастауыш білім беру кезеңіндегі құндылықтар:

- патриоттық және азаматтық міндет;
- айналасындағыларға деген сыйластық;
- бірлік;
- еңбек және шығармашылық;
- ашық және еркін;
- білімнің маңызын ұғыну.

- Тұлғалық-бағдарланған тәсіл — мұғалімнің зейінін оқушы тұлғасының тұтастығына,

оның тек ақыл-ойы, азаматтық жауапкершілік сезімінің ғана емес, сондай-ақ, эмоционалдық, эстетикалық, шығармашылық нышандары мен даму мүмкіндіктерімен қоса рухани дамуы туралы қамқорлыққа шоғырландыруды көздейді.

- Жүйелік-әрекетті тәсіл — оқу-тәрбие үдерісінде оқушының өз бетінше білім алуына

бағытталып, осы мақсатта мұғалімнің тиімді іс-әрекеттің түрлі формаларын қолдануын көздейді. Оқушы өзі оқыған, естіген, көргенін есте тезірек сақтап, білімді оңай игереді. Бұл сөзіме Қытайдың атақты философы Конфуцийдің мына бір ойы дәлел бола алады: «Маған айтып берсең - ұмытып қаламын, көрсетсең - есімде сақтаймын, өзім істемесем - үйренемін», - дейді философ. Осы тұста, мұғалімнің біліктілігінің маңызы өте зор. Оның кәсіби деңгейі мен тапқырлығы оқушының өз бетімен нәтижеге жете алуына көмектеседі. Мұғалім - бағдар беруші болғанда, оқушы - өз бойындағы қабілет пен мұғалімнің бағдарының арқасында нәтижеге жетуші, оқытудағы басты тұлға.

• Коммуникативтік тәсіл- ең әуелі оқушылардың ауызша және жазбаша сөйлеу дағдыларын дамытуға, қарастырып отырған мәтін, қатысып отырған әңгіме мазмұнын түсініп, туындаған жағдаятқа сәйкес тілді қолданып үйренуге бағытталған. Оқушының тіл байлығы мен ойын ашық жеткізуге дағдыландыру - бастауыш мектептің басты мақсаттарының бірі.

• Интегративтік тәсіл-оқу үдерісін жобалау және өткізу кезінде әр түрлі оқу пәндерінің мазмұнын өзара кіріктіру есебінен оқушыда әлемнің тұтас бейнесін қалыптастыруға

жәрдемдеседі. Бастауыш білім беру мазмұнына ортақ тақырыптарды енгізу әр түрлі пәндік салалардан білімдерді кіріктіруге және сол арқылы алынатын білімдердің функционалдығына қол жеткізуге мүмкіндік береді [4].

Білім негізі - бастауыш мектеп. «Ел болам десек бесіңді түзе», - деген дана халық. Мектеп қабырғасындағы білім мен тәрбие беру негізі дәл осы мен айтып отырған оқушының балалық шағы өтетін бастауыш мектепте беріледі. Бастауыш мектептің оқушыларының сынып жетекшісі тек қана бір бағытты үйрететін мұғалім ғана емес, ол - бала жанының бағбаны, келешегіне бағдар беруші - бағдаршы, енді әлемге көз ашып қараған оқушының қабілетін көріп, оны ұштап, шынайы жақсы көріп, жылуын төге білген екінші ана деуге де болады. Бастауыш мектеп – баланы оқуға үйрету мен тәрбиелеу, оның тұлға ретінде өзін-өзі ашуға, жалпы дамуының қалыптасуына жағдай жасайтын негізгі саты. Жалпы адамның мектептегі білім алу кезеңі және тұтас педагогикалық үрдіс сапалы нәтижеге жету үшін бастауыш сыныптардағы оқу-тәрбие үрдісі қазіргі заман талаптарына сай құрылуы шарт. Мектептегі кез-келген жаңарулар бастауыш мектептен бастау алады. Сондықтан бастауыш мұғаліміне, мектеп ұжымына қойылар талап пен жауапкершілік те салмақты. Бастауыш кезеңі - болашақ тұлғаның қалыптасатын шағы, ертеңге ашылар үлкен есіктің бастауы. «Баланың ақыл-ой дамуын, қызығушылығын, қабілетін, бейімін білмей оны тәрбиелеуге болмайды», - деп педагог В.А.Сухомлинский айтқандай, бастауыш мектеп - оқушы бойында білім мен біліктілікті қатар қалыптастыратын, ең тәтті балалық шағы өтетін ең керемет кезең.

Әдебиеттер:

1. Табылдиев Ә. Т. Қазақ этнопедагогикасы. Алматы, 1995. Б.21-30.
2. Петровский А.В. Педагогикалық және жас ерекшелігі психологиясы. Алматы 1998. Б.40-51.
3. Жаңартылған білім беру мазмұны бойынша оқытудағы жаңа әдіс-тәсілдер // https://mtdi.kz/e/oku_adisteme/id/633/q/1
4. Бастауыш сынып оқушыларының еңбек технологиясы арқылы көркемдік талғамын қалыптастыру // <http://vestnik-asu.kz/index.php/vestnik/article/view/331>

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАРАПАЙЫМ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ҰҒЫМДАРЫН ДАМУЫ

Әукей Меруерт

Ғылыми жетекші: Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университетінің педагогика
ғылымдарының кандидаты, доцент Жумаканов Р.А.

Bukenovamn@mail.ru

Білім беру мен тәрбиенің сабақтастығы туралы М.Жұмабаев өзінің «Педагогика» еңбегінде: «Бала бір нәрсеге баланың денесі жаны, ақылы, сезімі, қайраты – бәрі бірге жұмсалады – дей отырып, «ақыл, ішкі сезім, қайрат қатынасатын болғандықтан, үшеуін бірдей тең тәрбие қылу мұғалімнің міндеті» – деген ойды анық айтқан еді [1, 12].

Мектеп жасына дейінгі балалар білуі керек, негізгі ғылыми білім негіздерін игеру арқылы олардың ой-өрісін, білім деңгейін кеңейту, сана-сезімін, танымын, қабылдауын, білімге деген қызығушылығын және баланың өз бетімен жұмыс жасауын дамыту қажет болады. Алайда педагогика мен психология саласындағы соңғы зерттеулер қазіргі балалардың даму деңгейінің бұрынғыға қарағанда жоғары екендігін, олардың оқуға құштар екендігін көрсетті. Сондықтан балалардың логикалық ойлау қабілетін дамыту, белгілі бір заттың ішкі құпияларын түсінуге, оның себептерін, заңды байланыстарын табуға,

қарапайым логикалық қорытынды жасауға, баланың психофизиологиялық мүмкіндіктерін барлық жағынан сезімдерін жетілдіруге дамытуға ықпал жасау.

Осындай ғылыми жүйелерге ерекше назар аудару, интеллектуалды жұмысқа дайындауға, негізгі білім негіздерін, яғни бала-бақшада қарапайым математикалық меңгеруі қажет етеді.

Жалпы білім беретін және кәсіптік мектептерде мектеп бағдарламасын құруда баланының ақыл-ой немесе дене еңбегіне тәрбиелеу міндеті қойылады, яғни бұл мектепке дейінгі білім беру бағдарламасына өзгерістер енгізу қажеттілігін және мектепке дейінгі тәрбиеге, оның ішінде мектепке даярлық кезеңіне ең жоғарғы талап қою қажеттігі көрсетіледі. Ақыл-ой тәрбиесі мектепке дейінгі мекемелерде математиканы оқытуда маңызды рөл атқарады.

Педагогикалық ғылымдар жүйесінде қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру әдісі баланы мектепке даярлау мәселесі тұрғысынан қарастырылады. Мектепте оқытылатын математика пәніне дайындық болғандықтан, пәннің негізгі ұғымдары туралы алғашқы түсінік балабақшада қалыптасады. Сондықтан қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру әдісі - бұл педагогикадан бөлінген ғылым мен оқытудың дербес саласы болып табылады [2, 56].

Мектепке дейінгі білім берудің тұжырымдамасының негізгі мақсаты қарапайым математика курсын дамыту және оқыту идеясын жүзеге асырудың құралы болуы қажет. Мектепке дейінгі балалардың бәрін білгісі және көргісі келеді және оны іс-әрекетте қолдана білгісі келеді. Осы ерекшеліктерді ескере отырып, баланы жас кезінен шығармашылыққа баулу керек. Негізгі мақсат - мектеп жасына дейінгі балаларды адамгершілікке тәрбиелеу, олардың физикалық және психикалық денсаулығын сақтау және нығайту.

Қарапайым математиканың негізгі мазмұнына сәйкес білім, білік және икемділікті қалыптастыра отырып, баланы жан-жақты дамыту арқылы келесі нәтижелерге қол жеткізіледі деп күтілуде:

- интуитивті және логикалық ойлау қабілеттерін және соған сәйкесі математика тілін білуді дамыту;
- қарапайым математикалық операциялар (талдау, синтез, салыстыру, жіктеу және т.б.)
- заттарды, құбылыстарды, белгілерді, қатынастарды, іс-әрекеттерді түрленулерді мазмұнын таңбалау және қолдану арқылы өрнектей білу;
- шығармашылық іс-әрекеттің бастамасы (кеңістіктік қайта құрулар, мәселелерді шешу әдістері, есептер құрастыру және оларды бірнеше тәсілмен қорыта білу және т.б.) [3, 25].

Қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру сабақтары кезінде дидактикалық принциптерді ескеру қажет. Қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыруда педагог оқытудың әр түрлі әдістерін қолданады. Яғни практикалық, көрнекі, сөздік және ойын әдістерін таңдауға әр түрлі факторлар әсер етеді. Сол кезде шешілетін бағдарлама міндеттері - балалардың жас және жеке ерекшеліктері, дидактикалық құралдардың болуы және т.б.

Оқыту әдістері дегеніміз: практикалық, ойын, сөздік және көрнекілік қарапайым математикалық ұғымдарды қалыптастырудың жетекші әдісі практикалық әдіс болып табылады.

Математикалық дамыту жұмыстарының формалары:

- күнделікті өмір;
- өзіндік танымдық ойын әрекеті;
- сабақ;
- композиция, сурет салу, жаратылыстану, физикалық даму және музыка сияқты оқу-танымдық қызметтің басқа түрлері.

Математикалық дамудың төрт түрі бар:

- заңдылықтарды анықтау, яғни реттілік, реттілік, өзара тәуелділік, тәуелділік;

- танымдық әдістерде санау, салыстыруды қолдану;
- өзгерісті таба білу. Модельдеу мүмкіндігі;
- тұлғаның дамуы, дербестігі, шығармашылығы, абстракциясы мен мотивациясы;

Өзіндік танымдық қызметке қойылатын талаптар:

- белгілі бір ортаны құру;
- балалардың жас ерекшеліктері мен жеке ерекшеліктеріне байланысты әр кезеңдегі іс-әрекет түріне белгілі бір көшбасшылық стилін қолдану;
- жұмыс формаларының әртүрлілігі, яғни жеке және топтық жұмыс, балабақша мен үйдегі жұмыс [4. 36].

Математикалық ұғымдарды оқытудың мазмұны мен әдістерін анықтау теориялық және практикалық маңыздылыққа ие.

Қазіргі ғылым мен мәдениеттің дамуында, әсіресе математика ғылымының дамуында оқушыларды өз ойын жеткізе білуге, математикалық ұғымдарды танып, қолдана білуге үйретудің маңызы зор екені белгілі. Сондықтан оқушыларға математикалық ұғымдарды біліп қана қоймай, оны қолдану ерекшеліктерін тануға, оларды практикада қолдана білуге үйрету қажет.

Математикалық ұғымдарды оқыту мәселелеріне назар аудару қажет:

- практикалық бағытта жұмыс жасау, сонымен қатар математиканы, қарапайым түсініктерді мектепте оқытудың теориялық аспектілерін енгізу;
- математикалық ұғымдарды тек балабақшада ғана емес, сонымен қатар олардың жас ерекшеліктеріне байланысты жүйелі түрде оқыту;
- математикалық ұғымдарды тек сабақта ғана емес, сонымен қатар сыныптан тыс жұмыстарда қалыптастыру.

Қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру әдістемесі дамып, жаңа нәтижелер көрсетуде.

Оқыту мен тәрбиелеу процесін зерттей отырып, баланы жан-жақты қарастыратын ғылымдармен тығыз байланысты көре аламыз. Атап айтқанда, бұл мектепке дейінгі педагогикамен тығыз байланысты, бұл пән мектепке дейінгі ұйымдардағы оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың негізгі принциптері, формалары, әдістері туралы білімді қамтамасыз етеді. Жеке әдістер мектеп жасына дейінгі балаларды оқытуда интеграциялауға мүмкіндік береді: тіл дамыту және оқыту әдістері, дене тәрбиесі теориясы және оны оқыту әдістері, музыка және оны оқыту әдістері және т.с.с. бала толық математикалық түсініктерді игеру үстінде.

Математиканы оқыту баланың танымдық процестерінің ерекшеліктері мен заңдылықтарын ескере отырып жүзеге асырылады, бұл өз кезегінде психологиялық ғылымдардың зерттеу нысаны болып табылады. Қабылдау, ойлау және сөйлеу тек қана қызмет етпейді, сонымен қатар оқу процесінде дамиды [5, 39].

Психологиялық тұрғыдан заттарды қабылдау, кеңістік пен уақытты бағдарлау, санау баланың психологиялық ерекшеліктері мен заңдылықтарын, білім мен дағдыларды игерудегі балалардың жас ерекшеліктерін, сондай-ақ математикалық дамудың жеке бағытын қолдау тәсілдерін анықтайды.

Қорыта айтқанда, үздік педагогтардың тәжірибесін талдау және ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді жинақтау, сонымен қатар мектепке дейінгі мекемелерде қарапайым математиканы оқытудың жалпы дидактикалық әдістер қатар, кейбір әдістердің тиімді екендігі анықталды. Олардың ішінде: математикалық бақылау, талдау.

Әдебиет:

1. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Мектеп, 2001. – 79 б
2. Аралбаева М. Мектепке дейінгі педагогика.- Павлодар, 2012.- 205 б
3. Ақпаева Ә.Б., Лебедева Л.А. Қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру. - Алматы, 2014.-114б.

4. Балабаева А.И. Қарапайым математикалық түсініктерін қалыптастыру әдістемесі. - Алматы, 2014-1276
5. Формирование элементарных математических представлений у дошкольников / под.ред. А.А.Столяра. – Москва, 1988.-303с.

ЖЕТКІНШЕК ШАҚТАҒЫ ДАУ-ДАМАЙЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Байкалқызы Таңшолпан

Ғылыми жетекші: педагогика және психология магистрі, Ш.Уәлиханов атындағы
Көкшетау университетінің аға оқытушысы Кусаинова А.Ж.,

Көкшетау қ.

sarmoldaeva2301@gmail.com

Егеменді еліміздің болашағы жас жеткіншектердің білім дәрежесінің тереңдігімен өлшенеді. Қазіргі заманғы білім беру әлеуметтік құрылымының маңызды элементтерінің біріне айналды. Адамның жеке басын қалыптастыру негізі жеткіншектерде қаланатыны бәрімізге белгілі. Жеткіншектер білімнің қыры мен сырын жетік таныту, қабілетін шыңдау адамгершілік қасиеттерін дарытып Қазақстан Республикасының азаматы деген атаққа лайық болатынындай етіп тәрбиелеу-біздің міндетіміз болмақ. Сондықтан да жеткіншек шақтан бастап жеткіншектерді жан-жақты дамуына басты назар аударылуы керек.

Қоғамдық өмірдің дамуының қазіргі кезеңінде өкімет білім беру саласына оң қабақ танытуда. Мұны Елбасы кезекті Қазақстан халқына жолдауынан байқауға болады.[1]

Қарастырылып отырған проблеманы күні бүгін ғана туындап отырған проблема деп қана қабылдауға болмайды. Осы дау-дамай мәселесін зерттеген әлеуметтанушылары мен психологтар аз емес, олар: П.О.Гриффин мен М.М.Могилевскийдің, Н.С.Кровчун, А.Д.Глоточкин, Н.Ф.Феденко, М.Н.Дьяченко, М.Л.Гомелаури, А.И.Ушатиков, А.И.Китов және т.б. сияқты ғалымдар елеулі үлес қосты.

Бала өсіп жетілуіне де жеткіншек жасының алатын орны ерекше. Бұл жас кезеңде баланың ағзасында және оның жан дүниесінің дамуында күрделі психофизиологиялық өзгерістер орын алуымен байланысты баланың қоршаған ортаға, адамдар арасындағы қарым-қатынасқа, іс-әрекеттерге деген көзқарастары өзгереді. Жеткіншектік кезеңнің бала ағзасында көптеген жаңа құрылымдар орын алады.

Жеткіншектік кезеңнің шектері шамамен балалардың орта мектептің V-VII сыныптарында оқитын кезеңімен сәйкес келеді де, 11-12 жастан 14-15 жасқа дейінгі аралықты қамтиды, бірақ жеткіншектік жастың іс жүзінде басталуы V сыныпқа көшумен тура келмей, бір жыл ерте не кеш болуы мүмкін. [2]

Жеткіншек жастың ерекшеліктері:

- Барлық нәрсені өз бетімен орындап, үлкендердің қамқорлығы мен ақыл-кеңесінен құтылғысы келуі;
- Үйге берілген тапсырмаларды жаттап алмастан өз сөзімен түсінікті етіп айтуға тырысуы;
- Үлкендерге сын көзбен қарап, олардың айтқанын сынап-мінеп, кей кезде өрескіл мінез көрсетуі;
- Істі игеру жағынан әлі бала болса, ал талап қою жағынан ересек, өз мүмкіндігін жоғары бағалап, бәрін өзі істей алатындай сезінуі.
- Жеткіншектердің өз мүмкіндіктерін жоғары бағалап, бәрін өзі істей алатындай сезінуі.[3]

Бүгінгі қоғамдағы әртүрлі бетбұрыстар, құбылмалы табиғат өзгерісі, адамдардың бір-біріне деген қастық көзқарастары, қаталдық пен дөрекіліктің ұлғайуына әкеліп соғады. Және де тәрбиеге деген көзқарас, тиым, тәлім-тәрбие құндылықтарындағы өзгерістер де бүгінгі жастарда теріс мінез-құлық қалыптастырып, агрессия тудыртады. Қазіргі таңда, жеткіншектер арасында көптеп болатын дау-дамайлардың әсерінен оқу үлгерімдері нашар

көрсеткіштерді көрсетуде. Бұл жағдай көптеп қайталанатын болса, еліміздегі жастардың оқуға деген қызығушылықтары азая түседі.

Психологиялық тұрғыдан алғанда дау-дамай (конфликт) адамдардың санасындағы, қатынастардың жағымсыз сезімдермен байланысты қарама-қарсы бағыттардың тоғысуы.

XXI ғасыр бұл кезеңнің не конфликтология ғасыры, не өркениет тарихындағы соңғы ғасыр болатындығы жайлы адамзат баласының алдына таңдау қоюы мүмкін. XX ғасырдағы дау-дамайлар қаншама жанның опат болуына негізгі себеп болды. Ұжымдардағы дау-дамайлар іс-әрекеттің сапасына белгілі бір әсерін жиі тигізетіні рас. Өзіңді тыңдау, отбасының ортақ пікіріне келісу және ынтымақ пен ымырашылдық, әрбір адамның бақытты өмір сүруінің маңызды шарты ретінде көрінеді. Осының бәрі дау-дамай туғызбаудың жеке адам, отбасы, ұжым, мемлекет, қоғам және жалпы алғанда, адамзат өміріндегі шешуші рөлі жайлы айтады.

Жеткіншектердің арасындағы дау-дамайларды пайда болған сәтте-ақ шешуге болады, ол үшін осы топты, ұжымды құрастыратын адамдар арасындағы байланыстарды және қатынастарды жүйелі түрде терең талдап тұру қажет. Енгізіліп жатқан өзгерістердің салдарын алдын ала ойластыру да дау-дамайды игеру жолы. Әр адам өз сөздері мен қадамдарын жан-жақты тексеріп алса дау-дамайдың шиеленісуі жоқтың қасы болар еді.

Дау-дамайдың психологиялық құрылымын екі ұғым: «дау-дамай жағдаяты» және «инцидент» арқылы түсінуге болады.

Дау-дамай жағдаяты – дау-дамайдың нақтылы негізі, екі жақтың қызығушылығы мен қажеттілігі арасындағы нақтылы қайшылық. Бұл әлі дау-дамайдың өзі емес, нақтылы болса болмыстағы қайшылықты ұзаққа дейін бірлескен әрекетке қатысушылар. Инцидент – дау-дамай жағдаятын саналы түрде түсіну.

Жеткіншек шақтағы дау-дамайдың алдын-алудың өз қағидалары бар. Алдымен, шығу себептерін ашу керек. Мысалы, мектепте дау-дамайдың себептері келісімсіз сабақ кестесі, талаптардың біркелкіліксіздігі, күн тәртібінің кемшіліктері, мұғалім таңдаудың нашарлығы, асхананың болмауы, т.с.с. [4]

«Дау-дамайдың пайда болуы мен оның дамуы»

Дауды болжау – бұл оны жоюдың тек қана алғышарты ғана және кейде ескертуге болмайтын да кезеңдер болатынын ескеру керек.

Дау-дамайларды ескерту әдістері мен шаралардың кешенді жүйесі арқылы жүзеге асады және оның бөлшектеріне әсер етуден тұрады, ол бөлшектер: дау-дамайдың мүшелері; мінез-құлық мотивтері; объектілер; қарсылық пайда болмас бұрынғы қолданылатын күштер мен шаралар. Сондықтан, даудың сипатына қарай, оны ескертуші іс-әрекеті түрліше болу мүмкін. Оның аспектілерін қарастырайық:

1. Дау-дамайдың себептерін жою. Бұл даудың ескертудегі өте тиімді форма. Бұл іс-әрекет түрлі деңгейде байқалуы мүмкін, мысалы: психологиялық жеке дара деңгейдегі жою адамдардың мотивациясына әсер етумен байланысты, әрі даудың туу мотивтерін анықтайды. Даудың жағдайлары мінез-құлық мотивтерін терең әрі компонентті талдау. Дауды болдырмауға себепші болады. Дауларды жою мүмкіндіктері мәнді түрде бұқара халықтың мәдени деңгейімен, әлеуметтік өсуімен тағы басқалары маңызды жағдайлармен байланысты.

2. Бірлесуді ұзақ уақыт ұстау. Қарама-қарсы күреске түспес бұрын, қарсыластар бір-бірімен нейтрал қарым-қатынаста болады, әрі олар қызметтес болуы мүмкін. Даудың пісіліп жетілу жағдайында ол адамдар арасындағы көршілер, отбасы мүшелері, қызметтестер т.б. қарым-қатынасты бұзбай, қайта оны бекіту, жөндеуге тырысу керек. Бірлесуді, бірігуді туғызатын әдістер: келісім, практикалық эмпатия, партнёрдің репутациясын сақтау, әлеуметтік жіктелуге жол бермеу, психологиялық көңіл-күйі деп сипаттауға болады. Бұл аталған әдістер өзара сенім мен сыйластықты берік ете түседі.

3. Ситуацияға қарым-қатынас пен ондағы мінез-құлықты өзгеру. Проблемалық ситуацияға өз мінез-құлқына және оппоненттің психикасына әсер ету арқылы әсер етуге болады. Әрине, көп жағдайда қарым-қатынасқа түсе білу шеберлігіне байланысты.

Сондықтан осы эмоционалды қозуды анықтап алу және оны сауатты түрде тоқтата білу өте маңызды қадам. Өте қарапайым деген көрсеткіштерге,мысалы тембр,ым-ишара,қимылға мән берген жөн.

4. Дау-дамайға ішкі дайындық. Айналадағылармен қарым-қатынас дау-дамай жағдайдың туындауына іштей дайын бола білу керек және оны шешуге бірлесу,келісу,қашу немесе жол беру сияқты жолдар арқылы іштей дайындалу керек. Айналадағыларда шаршайды,стресс те болады,қозғыш болуы мүмкін. Қарым-қатынас процесс барысында қызығулар мен әлеуметтік топтардың қатығысы болуы да мүмкін.

Әрі дау-дамайды жоюда келесі әдістерді қолдануға болады:

- Мифа шабуыл әдісі баламаларды іздеуде қолданылуы мүмкін. Дау-дамай мүшелері бір команда болып,екі жақ та ми шабуылын қолдана отырып,даудың мүмкін болатын себептерін және одан шығу нұсқаларын алға тартуларына болады.
- Автоматты түрде жазу әдісін адам өзінің реакцияларын анықтауда қолданылады. Бұл әдісті әр адам жеке түрде «өзіндік сезім күнделігі»деп,ол немесе өзге сезімді бөлшек етіп қарастырса,онда болатын дауға ешқандай қосылмайсыз.
- Ойша елестету әдісі адамның өзінен көмек сұрап,ішкі дауысы арқылы жауап алуда маңызды. Ойша бақылау немесе еріктік ойлау техникасы әдісі жеткілікті ішкі мотивацияны дамытуда және жаңа шешімдерді жүзеге асыруда бақылауда қолданылады.
- Сипатталған дауды ескерту әдістері мен стратегияларын жалпылап қоса келе,даудың алды жағдайларындағы мінез-құлық үлгісін дербес ойластыруға болады,тіпті қарым-қатынас процесін дауға айналдырмауға үйренуге болады және әрбір нақты жағдайда өз мақсатына жете білуге тырысу керек. Сонымен дауларды ескертуде ол жағдайға өз қатынасы мен мінез-құлқынды өзгерту арқылы және оппонент психикасына әсер ету арқылы қол жеткізуге болады.

Дау-дамайдың алды жағдайларына өз мінез-құлқынды өзгертудің негізгі тәсілдері мен әдістеріне мыналар жатады:

- Қарым-қатынас даудың алды сипатқа айналғандығын анықтау шеберлігі;
- Оппонент позициясын терең әрі жан-жақты түсіне білуге ұмтылу;
- Өзгеше ойлауға шыдамдылық таныту;
- Жалпы мазасыздану мен агрессивтілікті төмендету;
- Өз психикалық күйінді бағалай білу;
- Проблеманы кикілжіңді емес тұрғыда шешуге үнемі дайын болу;
- Күле білу,өзіл сезімнің болуы;
- Айналадағылардан көпті күтпеу;
- Қарым-қатынасқа түсетін адамыңыз туралы толық білу;

Сондықтан да, дау-дамайдың себептері мен сипатына қарай,ескерту іс-әрекет түрліше болуы мүмкін. Дауды ескерту оны болжауды білдіреді. Негізделген болжаусыз даулы жағдайдың пайда болуын да ескертуге болмайды және нақты дауларды адам өзінің қатынасын және мінез-құлқын өзгерту арқылы және оппонент психикасы мен мінез-құлқына әсер ету арқылы ескертуге болады.

Психологиядағы аталған әдістерден басқа дау-дамайлы жағдайларға жібермеуге және жоюға бағытталған жекеленген әдістер мен тәсілдердің көптеген қатары бар.Олардың барлығы қарым-қатынас процесін жақсартуды көздейді.

Дау-дамайлы жағдайды шешудің тағы бір тәсілі ретінде **арт-терапиялық жаттығуларды** қолдануға болады. Арт-терапия әдісі-сурет салғанда,өлең жазғанда мүсін жасағанда, ойланбай істесе де адамның ішкі өзіндік «Менін» көрсетіп отырады деген сенімді тұжырымдайды. [6]

Дау-дамайды шешуде тікелей көмек беретін ол-әлеуметтік педагог. Ата-ана мен бала, ұстаз бен бала арасындағы дауларды шешу әлеуметтік маманның басты ісі. Балаға өз жас ерекшелігін игеруге көмек көрсетуде әлеуметтік педагог бірнеше функцияларды орындайды. Мысалы баламен тақырыпты талдап, жақынырақ сөйлесу. Жеткіншек жастағы баламен сөйлесу, оны тыңдау, ақыл айту, өмірден мысал келтіру дауларды шешуге көмек

көрсетеді. Мектеп жасындағы әр балаға көмек көрсету әлеуметтік педагогтың басты міндеті болып табылады. Қорыта келгенде, жеткіншектердің оқу үлгерімінің жоғарылатуда тек оқыту әрекетін ұстана бермей, олардың жеке жас ерекшеліктерін ескеріп жүру керек. Осы жас кезеңінің ерекшеліктерін ата-аналар, мектеп мұғалімдері, сынып жетекшісі, басқа да жеткіншектің айналасындағылар да жақсы түсінетін болса, барынша төзімдік көрсетіп, түсінушілік білдірсе, балалар жас қиындығын оңайырақ көтерер еді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Н.Ә.Назарбаев: әрбір қазақстандықтың кредосы «Өмір бойы білім алу», «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» Қазақстан халқына жолдауы - Алматы «Қазақ энциклопедиясы», 2011, 14-17 бет
2. Н.Ю.Кулагина Возрастная психология (развития ребенка от рождения до 17 лет)учебное пособие. М:изд-в РОУ, 1996, 56-55 стр.
3. Т.Р.Нұрмұхамбетова «Тәжірибелік психология» I бөлім, Шымкент 2006, 58-60 бет
4. А.И.Шипилов, А.Я.Анцупов Конфликтология.-М, 1999, 12-13 стр.
5. М.А.Куаналиева «Кікілжіңнің жағдайлардың алдын-алудың психологиялық тәсілері»// Педагогика және психология №2/2010 113-115 бет
6. Л.Лимашева «Арт-терапиялық тренинг жаттығулары тұлғааралық кікілжіңді шешу жолы ретінде»// Оқушы тәрбиесі №2/2011 29-32 б

ДЕЯТЕЛЬНОСТНЫЙ ПОДХОД В СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РАБОТЕ С ТРУДНЫМИ ПОДРОСТКАМИ

Барчан А.С

Научный руководитель: Аргынов А.Х, кандидат педагогических наук,
ст. преподаватель

Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова,г. Кокшетау

Vvv.alina18@mail.ru

В новых современных условиях развития нашего общества проблемы дальнейшего совершенствования системы социально-воспитательной работы в молодежной и подростковой среде обостряются и актуализируются. Это связано с рядом обстоятельств, таких, как, например, сверхзанятость родителей в сфере основного и дополнительного труда, что заметно снизило педагогический потенциал семьи; неоправданное дистанцирование общеобразовательной школы от детей с трудными судьбами; последовательное сокращение социокультурной инфраструктуры по материально-техническим причинам, что ведет к опасному снижению уровня удовлетворения потребностей, запросов, интересов детей и подростков; усиление влияния на подростков асоциально-криминальных групп; углубление разрыва между ценностями старшего и младшего поколения и др.

Тревожным симптомом является рост числа несовершеннолетних с отклоняющимся поведением, проявляющимся в уголовно ненаказуемых асоциальных действиях, таких, как алкоголизм, наркомания, токсикомания, бродяжничество, половой аморализм, мелкое хулиганство, вандализм, нарушение общественного порядка. Наиболее трагичной формой

отклонения является суицид. Это и другие опасные рецидивы свидетельствуют об особой сложности ситуации в подростковой среде. С одной стороны, у подростков назрело множество серьезных социальных проблем, решать которые самостоятельно они не в силах. С другой стороны, общество справедливо беспокоит запоздалое гражданское созревание части молодежи, трудовая пассивность, политическая наивность. Источники негативных тенденций, факторы, их усиливающие, а также устраняющие их проявление, - все это влияет на проблему профилактической работы отклоняющегося поведения несовершеннолетних [1]. К сожалению, в педагогике, возрастной психологии и практике образовательных учреждений все еще имеет место воспитание у детей и подростков потребительского, пассивного отношения к жизни. Современная социальная реальность требует подготовки самостоятельных, деятельных, творчески мыслящих людей, способных принимать самостоятельные решения, реализовывать и отвечать за них. Это требование согласуется и с важнейшими направлениями реформы образования, среди которых первоочередными являются: преодоление духовного кризиса у подрастающего поколения, воспитание у подростков и молодежи гражданственности и любви к Родине, формирование у них готовности к ответственному и компетентному выбору в условиях демократических реформ. В этой связи разработка проблем формирования у подростков (особенно - у трудных) нравственной ответственности за свое поведение и деятельность приобретают особую значимость [2].

Многочисленные исследования показали, что при адекватном подходе к формирующейся личности в учебно-воспитательном процессе можно разобраться с причинами трудновоспитуемости и попытаться их устранить.

Как было сказано ранее, в трудном переходном возрасте происходит временное психологическое отдаление подростка от семьи и школы, их значение в становлении личности подростка снижается, тогда как влияние сверстников увеличивается [3].

Зачастую он стоит перед выбором между официальным коллективом и неформальной группой общения. Предпочтение подросток отдает той среде и группе, в которой он чувствует себя комфортно, где относятся к нему с уважением. Это может быть и спортивная секция, и технический кружок, но может быть и подвал дома, где собираются подростки, общаются, курят, выпивают и т.д.

Направления обучения в образовательном процессе отражают поиск психолого-педагогической наукой того, как оптимизировать этот процесс, что и призван обеспечить деятельностный подход.

В широком смысле подход — совокупность приемов, способов. В современной педагогике подход рассматривается как совокупность принципов, определяющих стратегию обучения и воспитания. На современном этапе развития науки наиболее актуальным становится использование деятельностного подхода в воспитании в целом и в работе с «трудными» в частности, который соединяет в себе, в свою очередь, личностный и деятельностный компоненты.

В этой связи в педагогической науке значительно возрос интерес к применению деятельностного подхода при обучении и воспитании детей в школе, основы которого были

заложены в психологии работами Б. Г. Ананьева, Л. С. Выготского, И. А. С.Л. Рубинштейна, где личность рассматривалась как субъект деятельности.

В самой общей форме деятельностный подход означает организацию управления целенаправленной учебно-воспитательной деятельностью ученика в общем контексте его жизнедеятельности направленности интересов, жизненных планов, ценностных ориентации, понимания смысла обучения и воспитания, личностного опыта в интересах становления субъектности воспитанника. Деятельностный подход в своей преимущественной ориентации на становление субъектности воспитанника как бы уравнивает в функциональном плане обе сферы образования; - обучение и воспитание: при реализации деятельностного подхода они в равной мере способствуют становлению субъектности ребенка

И раз речь идет не о приобретении набора знаний, умений и навыков, прописанных в государственном стандарте, то целесообразно говорить о данном подходе в рамках внеурочной работы обучающихся. Именно во внеурочной деятельности раскрывается со всех сторон активность участников образовательного процесса.

Внеурочная деятельность: – способствует более разностороннему раскрытию индивидуальных способностей ребенка, которые не всегда возможно рассмотреть на уроке; – учит детей жить и работать в коллективе, сотрудничать друг с другом, заботиться о товарищах; – обогащает личный опыт ребенка, его знания о разнообразии человеческой деятельности, он приобретает практические умения и навыки; – развивает желание участвовать в продуктивной одобряемой обществом деятельности. Если у ребенка сформирован устойчивый интерес к труду в совокупности с определенными практическими навыками, обеспечивающими ему успешность в выполнении заданий, тогда он сможет самостоятельно организовать свою собственную деятельность. Это особенно актуально сейчас, когда дети не умеют занять себя в свободное время, в результате чего растут детская преступность, проституция, наркомания и алкоголизм. Замечено, что в школах, где хорошо организована разнообразная внеклассная воспитательная работа, трудных детей меньше и уровень адаптации к обществу выше.

Деятельностный подход в образовании имеет особое выражение во внеурочной работе, так как это есть организация деятельности детей как таковой, также организация профилактической и коррекционной работы, которая организуется как мероприятие, в которой ребенок проявляет свои особенности и при этом решает задачу, поставленную перед ним. Какую-бы активность он ни совершал, он выполняет деятельность, которая имеет мотивацию, цель, процесс и результат, удовлетворяющий или нет специалиста, работающего с ним.

О роли деятельностного подхода во внеурочной деятельности справедливо высказываются И.В. Шубина и Н.П.Кристогурьян.

И.В. Шубина отмечает, что деятельностный подход во внеурочной деятельности дает новые пути расширения сферы возможностей учеников [4]. Чем больше ребенок выполняет действий, тем больше он имеет возможностей раскрыть и найти себя, определить свое место в жизни, ведь сколько бы ни было в нем различных врожденных задатков, они могут развиваться лишь в процессе деятельности.

Н.П.Кристогурьян считает, что деятельность является способом преобразования окружающей действительности силами человека, а деятельностный подход — это особый метод в педагогике, который использует деятельность для достижения поставленной цели [5].

Изначальной формой такого способа можно назвать труд. Любая материальная или же духовная деятельность, совершаемая человеком, является производной от труда, что можно заметить по наличию его характерной черты – творческому изменению окружающей реальности.

С. Рубинштейн, один из основателей советской школы деятельностного подхода, опираясь на философскую теорию Маркса и труды Выготского, сформулировал принцип в котором говорится, что только в деятельности зарождается и формируется как сознание человека, так и его психика и именно в деятельности они проявляются. Иными словами, нет смысла анализировать, рассматривать психику изолированно [6].

Сторонники данного подхода утверждают, что личность каждого человека отображается в предметной деятельности, то есть в его отношении к миру. На протяжении всей своей жизнедеятельности человек принимает участие в различных видах деятельности. Это объясняется общественными отношениями, с которыми он связан посредством жизненных обстоятельств. Некоторые из них становятся решающими в его жизни. Именно это являет собой личностное ядро каждого [7].

Задача педагогов состоит в том, чтобы не только занять ребенка какой либо деятельностью, но и организовать такие мероприятия, которые бы стали интересны и полезны школьнику соответствующего возраста, способствовали его интеллектуальному развитию, обогащали его эмоционально. Во внеклассной работе достаточно моментов, которые позволяют педагогом в своей педагогической деятельности сочетать многообразие средств, методов и приемов воздействия на детей: коллективное творческое дело, трудовая деятельность, спортивные соревнования, участие в республиканских и региональных конкурсах. Для актуализации эмоционально-ценностного отношения ребенка к себе как к субъекту гуманных действий и переживаний необходимо так организовывать его практический, чтобы: собственная активность ребенка в общении со сверстниками становилась объектом оценки со стороны других детей одновременно источником его гуманных переживаний; подросток стремился сравнивать себя в моральном отношении с другими людьми; создавались благоприятные психологические условия для оценивания детьми собственных поступков с помощью педагога.

Именно для того чтобы подростки не попадали в какие-либо неформальные объединения, важно их вовлечь в какой то определенный вид полезной деятельности.

В этом случае, как отмечают М.И. Рожков и Л.В. Байбородова, важна не деятельность сама по себе, а активность личности в этой деятельности. Только через механизмы собственной деятельности и собственных творческих усилий, которые они могут проявить, выполняя какой либо вид деятельности, подростки овладевает общественным, историческим, профессиональным и др. видами опыта, обретая одновременно опыт собственный [8].

Таким образом, благодаря разнообразным формам и методам воздействия на личность культурно-досуговая деятельность, осуществляемая во внеурочной работе в школе, способна решить задачу профилактики девиантного поведения подростков: изменить мировоззрение, поведение, развить инициативу, самостоятельность, активность,

сформировать нравственные ценности, духовные потребности в социально-культурной деятельности и культурно-бытовой сфере.

Литература:

1. Родители и общество в борьбе против наркотиков за подростков.24 Метод, рекомендации. -Тюмень, 1998. - 8 с
2. Государство, общество, родители за и против детей. - Тюмень.: Попике, 1998. -10 7 с.
3. Игошев К.Е. Опыт социально-психологического анализа личности несовершеннолетнего правонарушителя. М., 1976. - 153 с.
4. Шубина И. В. Теория деятельности в педагогической науке XX века // Гуманитарные науки в современном образовании: проблемы, решения, перспективы развития. — М.: МЭСИ, 2013. С. 186–191.
5. Кристогурьян Н.П. Категория деятельности в системе научных понятий //Эргономика: Сб. статей М., 1996, № 10. - С. 9-27.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат, 1977. - 304 с.
7. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат, 1977. - 307 с.
8. Рожков М.И., Байбородова,Л.В. Организация воспитательного процесса в школе: учебное пособие / М.И. Рожков, Л.В. Байбородова. – М.: ВЛАДОС, 2002. – 256 с.

БАЛА САНАСЫНА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Бекова А. Е.

Ғылыми жетекші: Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент Жумаканова Р.А.

anel.bekova.99@mail.ru

Қазақстандағы қазіргі қоғамдық-саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдай баланың интеллектуалды, жеке және табиғи даму жүйесінің тұрақты дамуына мүмкіндік береді. Оның маңызды аспектілерінің бірі - мектеп жасына дейінгі балаларды оқу іс-әрекетіне ыңғайлы қол жетімділікке бағыттау, оқу іс-әрекеттерін меңгеру, белсенділік пен сенімділікті, шығармашылықты қалыптастыру.

Еліміздегі білім беруді дамыту тұжырымдамасында айқындалған басты мақсат - мектепке дейінгі білім беруді жетілдіру арқылы балалардың білім алуына бастапқы қол жетімділікті қамтамасыз ету. Осыған байланысты негізгі бағыт - бұл мектеп жасына дейінгі балалардың оқу іс-әрекетін дамыту, белсенділікті қалыптастыру, дамытушы ортадағы баланың ынтасы. [1, 23].

Халықтың тарихи айнасының жалғасы ұрпақтан-ұрпаққа мұрагерлік мирас жолымен жететін мәдениеті, оның ішінде біз қарастырып отырған дәстүрлі халық ойындарын қазіргі жас ұрпақ өміріне енгізу, сонымен қатар бұл мәселені бүгінгі күн талабына сәйкес педагогикалық талаптар аясында баланың денсаулығына пайдалы жақтарын көрсете отырып іске асыруды орындау қазіргі дербес қазақ ғылымының зерделеуді қажет ететін өзекті тақырыптардың бірі болып саналады.

Бүркітбаев А.Б. «Спорттың ұлттық түрлері және оның тәрбиелік мәні» деген еңбегінде А.И. Левшиннің монографиясына сүйене отырып, баланың дамуындағы ұлттық ойындардың маңыздылығын ашты. Левшин Қазақ даласында география қоғамының алғашқы бөлімшесін құрушылардың бірі, көрнекті орыс ғалымы, географ, тарихшы А.И. Левшиннің қазақтар туралы ең үлкен монографиясында: «Описание киргиз- казачьи или киргиз-кайсацких орд и степей» деп аталады. Бұл жұмыстың бірінші бөлімі қазақ даласына

географиялық сипаттама берсе, екінші бөлімі қазақтардың тарихына, бесінші бөлігі олардың әдет-ғұрыптары мен дәстүрлеріне арналған. А.И. Левшин ат спорты, ат жарысы, тиын лақтыру, қыз қуу, күрес сияқты спорт түрлеріне тоқталып, қазақ балаларының жас кезінен қимыл-қозғалыс дағдыларын дамытуға ұмтылатындығын көрсетті [2, 34].

Адам іс-әрекетінің бір ерекшелігі - ойынның пайда болуы, оны көптеген зерттеушілер өз еңбектерінде өнер мен ойынның көркемдік қызметінің алғашқы сатысы ретінде түсіндіреді. Ойын - бұл шындықтың бейнесі, оның бейнелі жарығы. Жалпы, ойынға өмірдің түрлі құбылыстары мен ересектердің әр түрлі іс-әрекеттеріне еліктеу тән екені белгілі. Ойынның кәдімгі мақсаттары бар, және оған жету әрекеттері балаға қызықты. Ойын - балалардың ақыл-ой, адамгершілік, дене және эстетикалық тәрбиесінің маңызды механизмі. Ойын барысында балалар өздерін еркін, ізденімпаз, тапқыр сезінеді. Ол сезім, қабылдау, ойлау, қиял, зейін, ерік арқылы әр түрлі психикалық сезімдер мен эмоциялар әлеміне енеді.

Сондықтан, педагогикада балалар ойынына ерекше көңіл бөлінеді, өйткені ойын барысында қалыптасқан балалық шақтың түйсігі мен әсері адам жүрегінде өмір бойына өшпес із қалдырады. Егер бала өзінің қуанышын немесе қайғысын, арманын, мұраты мен қызығушылығын ойын арқылы білдірсе, ол ертең сол арманын жүзеге асыруға мүмкіндік алады. Сонымен, бүгінгі ойын, бейнелі іс-әрекет көбіне ертеңгі күннің шындығына айналады.

Ойын - мектеп жасына дейінгі баланың жеке басының дамуындағы жетекші құбылыстардың бірі. Ойын арқылы бала өз күшін жаттықтырады, қоршаған орта мен құбылыстардың құпияларын түсінеді, еңбек дағдыларын үйрене бастайды. Басқаша айтқанда, болашақ қайраткерді тәрбиелеу мен оқыту әдісі ойыннан басталады.

Ойын мен еңбектің көптеген бір-біріне ұқсастықтары бар, сондықтан кейбір тәрбиешілер «жақсы ойын жақсы жұмыс сияқты, ал жаман ойын жаман жұмыс сияқты» деп санайды және олардың арасында айырмашылық аз деген қорытынды жасайды. Өйткені, кез-келген жаста ойын белгілі бір ақыл мен күш-жігерді қажет етеді. Белсенді әрекетсіз және күш-жігерсіз ойын жақсы ойын емес. Жақсы ойын да жақсы жұмыс та көңілді қуанышқа толтырып, рахатқа бөлейді.

Сонымен, бұл тұрғыда ойын мен жұмыстың ұқсастығы бар. Баланың ойыны да тиісті жұмыс жағдайындағыдай белгілі бір жауапкершілікке ие болуы керек. Жалғыз айырмашылық - баланың ойыны нақты материалдық және рухани байлықты қамтымайды және мұндай байлықты өндірудің басты тәсілі еңбек екендігі анық. Баланың қуанышы мен қайғысы сіздің ойыңыздан айқын көрінеді. Ойын кезіндегі баланың психологиялық ерекшеліктері - олардың ойлауы, эмоционалды әсердің ұшқыны, белсенділігі артады, батырлық, қиял дамиды, осының бәрі баланың шығармашылығы мен талантын оятады. Ойын барысында бала шынайы өмірдегідей қуаныш пен ренішке толы болады. Бірақ бұл бала оның ойын екенін білмейді деген сөз емес. Сонымен, іс жүзінде «жасайық, жасырайық» деген сөз олардың «ойынды ойын ретінде» түсінуінде жатыр [3, 45].

Ойын - балалардың тіршілік әрекеті, яғни олардың рухани жетілуі мен табиғи өсуінің қажетті алғышарты және олардың халықтық әдет-ғұрыптар мен табиғат құбылыстарын зерттеу барысында көру, есту, сезу, зейін мен тапқырлық қабілеттерін дамытады. Ойын арқылы балалар қоғамның тәжірибесін игереді, өзіндік психологиялық ерекшеліктерін қалыптастырады. Қарым-қатынас ойын процесінде маңызды рөл атқарады. Сөйлескен кезде балалар қарым-қатынас жасайды. Ойын - баланы жан-жақты дамытуға, оны тілге үйретуге, қозғалысты жақсартуға, белсенділікті арттыруға, басқа адамдармен қарым-қатынасты реттеуге және құрдастарымен үйлесімділікке ықпал етуге негіз. Халқымыздың тарихи-мәдени мұраларының түрлері өте көп. Олардың кейбіреулері халық игілігіне арналған. Мәдени қазыналардың бірі - ұлттық ойындар. Қазақтың ұлттық ойындары батылдықты өжеттілікті, ерлікті, батылдықты, физикалық дайындықты қажет етеді. «Ормал ілу», «Асық ату», «Түйілген орамал», «Қыз қуу», «Ұшті - ұшті», т.б. ұлттық

ойындар баланың сөздік қорын молайтуға, өмірлік тәжірибесін кеңейтуге, ептілікті жақсартуға әсер етеді.

Бүгінгі білім беруде ұлттық тәрбиенің озық мұраларын қолдана отырып, баланың бойына жас кезінен бастап атадан балаға жалғасып келе жатқан салт-дәстүрімізге, әдет-ғұрпымызға, тіліміз бен дінімізге деген құрметті қалыптастыру қажет.

Этнографтардың зерттеулері бойынша қазақтың ұлттық ойындары ойынға, жануарларға, әр түрлі заттармен ойнауға, зеректікке, шапшаңдыққа, икемділікке, батылдыққа байланысты бірнеше түрге бөлінеді. Кейбір ғалымдар қазақ халқының ұлттық ойындарының жүзден астам түрі бар дейді. Бұл қазақ халқының ежелден бірегей және білімді екендігінің дәлелі. Тағы бір ерекшелігі - ұлттық ойын түрлері, әсіресе балаларға арналған, әдетте әндермен «кестеленеді». Сондықтан ұлттық ойындар арқылы халқымыздың басты мақсаты - жастарды өмір сүруге, қиыншылықтарға төзуге, қиын сәттерден жол таба білуге баулу [4, 89].

Мысалы, «Аламан бәйге», «Аударыспақ», «Арқан тарту» ойындары төзімділікке, ерік-жігерге үйрету, қол күшін дамытуға бағытталған. Ұлттық ойындардың тағы бір ерекшелігі - әр ойын жас ұрпақты байыпты, байсалды, шебер және шапшаң болуға үйретеді. Өйткені, әркім өзінің ұрпағының ұрпағы енжар және немқұрайлы болмай, жан-жақты, білікті және күшті болып өсетіндігін мәңгілік өмір жолында қабылдады.

Жалпы, қазақтың ұлттық ойындарының қай-қайсысының да үлкен әлеуметтік мәні бар. Сонымен қатар, ұлттық ойындар қазақ халқының ерекше мәдениеті болғанын көрсетеді. Біздің ата-бабаларымыз ұлттық ойындар арқылы ұрпақтың бірлігі мен ынтымағын татуластырды. Шындығында, қазақтың ұлттық ойындарының адам өмірінде алатын орны ерекше. Өйткені, әр ұлттық ойын қатысушыны өмірге бейімдеп қана қоймайды, оны қиындықтардан қорықпай қарсы тұруға үйретеді. Мысалы, бір ойын ептілікке, ептілікке үйретсе, екінші ойын талғампаздыққа үйретеді, ал басқа ойын қиын сәтте тез шешім қабылдауға және ең жақсы жолды табуға үйретеді. Оның үстіне ұлттық ойындар спорттық және патриоттық тәрбиені айқын көрсетеді. Бұл қазақтың ұлттық ойындарының бала тәрбиесінде маңыздылығын дәлелдейді.

Фольклортанушы Ә.Диваев «Қазақ балалар ойындары» еңбегінде адам жастарын үш топқа бөледі: «... туылғаннан жеті жасқа дейінгі балалар, жеті жастан он бес жасқа дейінгі балалар, он бес жастан жиырма жасқа дейінгі жастар ...». Осы негізде қазақтың ұлттық ойындары үш топқа бөлінеді, бірінші топ сол жасқа сәйкес келеді: «санамақ, тәй-тәй, айгөлек, соқыр теке, қуырмаш, алақан соқпақ, ақ серек-көк серек» т.б. және келесі топ. : «Тақия тастамақ, сиқырлы қоржын, бәйге, көкпар, асық, хан талапай, теңге алу, қыз қуу, орамал лақтыру, ақсүйектер, күрес және т.б. ойындарды жатқызуға болады. Мұндай ойындар баланың тез ойлануына, тапқырлығына, жаңа тақырыптарды тез игеруіне, сөздік қорын, үйлесімділігін дамытуға көмектеседі [5, 69].

Мысалы, ең танымал «Соқыр теке» ойынан арнайы сызылған шеңбердің ішінде ойнатуға болады. Жүргізкешу «Тентек текені» балалардың ортасына шығарып, көзін тана бастағанда, ол былай деп әндетеді:

Қараңғыда көзім жоқ,
Маған жақын келіндер,
Тиіп кетсем сөзім жоқ,
Маған қыз ұстап беріндер!
Көзі байланған «Соқыр текені» айнала қоршап тұрғандар мазақтап:
Соқыр, соқыр, соқырақ,
Тотияйын салайын,
Оң көзіне топырақ,
Ал, ұстап, көр, батырым,
Топырағын алайын,

Міне, келе жатырмын! [6, 23] деп өлеңді айтып болысымен әр жаққа қашады, ал «Соқыр теке» олардың бірінұстауға тырысады Ұстаған бала өз орнында тұрып, ойын

жалғастыра береді. Ұлттық ойындар - өткен мен бүгінді байланыстыратын, ата-бабаларымыздан бізге жеткен баға жетпес қазына, сондықтан оны күнделікті оқу үрдісінде қолдану қазіргі ұрпақты тәрбиелеу үшін өте пайдалы екендігі сөзсіз. Ұлттық ойындардың адамзат үшін пайдасы ежелден белгілі. Алғашқы қауымдық құрылыс, ежелгі тайпалардың одаққа бірігу дәуірі ұлттық ойындардың салыстырмалы түрде елеусіз кезеңі болды. Көшпелі тайпалардың театры, өнері және ойын-сауықтары осы ұлттың ойындары болды.

Ерте заманнан бері қазақ халқының негізгі кәсібі мал шаруашылығы болғандықтан, өндіріс процесінің басты мақсаты мал өсіру болды, сондықтан «халықтың барлық байлығы малда болды». Қазақ халқының өмірінде төрт түлік бар (қой, сиыр, жылқы, түйе). Өмірін мал өсірумен өткізген қазақ халқының этнографиялық ерекшеліктері, қуанышы мен қайғысы да осы жануармен байланысты болды.

Амандасқанда ол қанның амандығын емес, қазақ өмірінің тірегі, жануарларға деген ерекше сезімнің қалыптасуы жануарлардың амандығын сұрады. Халық ауыз әдебиетінде оларды жануарлар әлемінің өкілдері деп санамады, бірақ оларды адам өмірінің тірегі және серігі екенін жырлауға шабыттандырды.

Осындай экономикалық құрылым негізінде төрт түліктің қасиеттері тек қазақ фольклорында ғана емес, сонымен қатар барлық мәдениеттер мен өнер түрлерінің, соның ішінде төрт түлікке байланысты «акбайпақ», «көк сиыр», «түйе -түйе», «соқыр теке» т.б. ұлттық ойындардың дамуына негіз болды [7, 79].

Жалпы, ойынның кез-келген түрі атадан балаға, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасады. Халық ойындары қажеттіліктен туындайды және психологиялық жағынан денсаулықты сақтауға негізделген. Тапқыр да алғыр, батыл және еңбекқор баланы өсіруді армандайтын отбасы жоқ. Балаларға ұлттық ойындарды үйретіп, оған өзгеше әр беріп, жанартып өткізіп отыруды ата-аналар, тәрбиешілер бір сәт те естен шығармағандары абзал. Өйткені жас өндіріс бүлдіршіндер ойнай да, күле де, ойлай да білсін. Ұлттық ойындарды сабақ жүйесінде де қолдану баланың танымдық қызығушылығын арттырып, сабаққа деген белсенділігін жетілдіреді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Балалар мен жасөспірімдердің салауатты өмір салтын қамтамасыз етудегі дене тәрбиесі. Республикалық ғылыми әдістемелік тұтас жинақ бағдарламасы. Алматы 2001.
2. Бүркітбаев А.Б. Спорттың ұлттық түрлері және оның тәрбиелік мәні. - Алматы: 2001 – 208 б.
3. Меңжанова А.К. Қазақтың ұлттық ойындары» - Алматы: Рауан. 2004.- 257 б
4. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Білім 2001. – 168 б
5. Диваев Ә. Қазақ балалар ойындары. –Алматы: Санат, 1995. -135 б.
6. Аксандық, көк сандық. Құрастырған. Ш.Ибраев., 2001.- 161 б.
7. Меңдалиев Б.М. Мектеп жасына дейінгі балаларды дәстүрлі ұлттық қимыл-қозғалыс әрекетіне даярлаудың қажеттілігі «Ғылым және жастар».- Ақтау, 2002. - 144 б.

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ПЕДАГОГА И РОДИТЕЛЕЙ КАК УЧАСТНИКОВ ПРОЦЕССА ВОСПИТАНИЯ

Будякова Ю.А.

Научный руководитель: Мажитова С.С. магистр педагогики и психологии,
старший преподаватель

Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

yliia260301@mail.ru

Педагог – это профессия, основой которой является взаимодействие: педагога и учеников, учеников между собой, классного руководителя с учителями-предметниками, учебных коллективов между собой, а также педагога и родителей учащихся. Взаимоотношения последних имеют свои особенности, ведь именно при данном типе общения от учителя к родителям и наоборот передаются опыт, умения и знания о воспитании каждого ученика. Только сообща близкий взрослый и социальный взрослый могут обеспечить ребёнку всестороннее воспитание, а если между родителями и педагогом нет никакого контакта, для любого ребёнка это будет большим стрессом, особенно для ученика начальной школы, который пока что полностью полагается на взрослых. Например, на уроке в школе учитель объясняет, что, будучи в ссоре с друзьями, сверстниками или родственниками необходимо найти общий язык и разрешить разногласия. Дома же ребёнку говорят обратное. В этом случае маленький ребёнок не понимает где правда, а где ложь, у него возникают разногласия. В некоторых случаях ребёнок считает, что учитель прав и ему можно доверять, а в других – прислушается к родителям. Вследствие этого можно усвоить вывод, что отчуждение учебного заведения от родителей и в целом семьи ученика ведёт к негативным последствиям [1].

Воспитание будет успешным и плодотворным только при налаживании исследуемых взаимоотношений, то есть при возникновении взаимопомощи и взаимопонимания между школой и семьёй. В своей статье я бы хотела разобраться для самой себя, как для будущего педагога начальной школы, как лучше выстраивать отношения с родителями своих учеников, как помочь родителям правильно выбрать стиль воспитания собственных детей и объяснить им, что они являются неотъемлемой и значимой составляющей процесса образования и воспитания ребёнка[2].

В настоящее время родители и учителя обсуждают насущные проблемы, делятся информацией об успеваемости и дисциплине учеников не только на родительских собраниях, классных часах и школьных праздниках. В условиях дистанционного обучения, обусловленного пандемией COVID-19, участники воспитания детей, описываемые в статье, находятся на непосредственной связи каждый день. Это обеспечивают такие интернет-платформы как ZOOM, WhatsApp, GoogleMeet и другие. Это всё разумеется никак не заменит живого общения. Всё чаще возникают недопонимания и разногласия между педагогами и родителями.

Обо всём этом я знаю не понаслышке. Проходя непрерывную практику в средней школе-гимназии №1 города Кокшетау, мне довелось наблюдать за тем, как ведут общение классный руководитель и родители ученика. Как только педагог обнаружила, что один из учеников её класса не готов к уроку (не выполнил домашнее задание, не отвечает на вопросы), сразу же сообщила об этом родителям ребёнка. А правильно ли это? Может, стоило для начала узнать у самого ребёнка причину такого отношения к домашнему заданию? Думаю, что именно так возникают разногласия между участниками педагогического процесса как основы обучения и воспитания будущего поколения: между учениками, его родителями и педагогом. Возникают проблемы из-за того, что учитель и родитель забывают о своих обязанностях по отношению к ребёнку, не могут найти общий язык и пойти друг другу навстречу. Ученик здесь становится посредником общения и любого другого взаимоотношения взрослых, присутствующих в его жизни. К тому же, информация об

успеваемости и домашнем задании сейчас доступна родителям и самим ученикам: электронный дневник "Кунделик", введенный в обиход в 2016 году, предоставляет такую уникальную возможность.

Ещё один пример не совсем корректных взаимоотношений между родителями и педагогами я наблюдаю вследствие того, что мой племянник, ученик 1 класса, обучается дистанционно. Я заметила такую закономерность, что большинство родителей учеников считают, что если их ребёнок посещает образовательное учреждение, то педагоги, занимающиеся его обучением и воспитанием, обязаны делать для каждого ученика абсолютно всё, даже то, что не входит в их компетентность. Например, провожать ребёнка до самого дома, каждому индивидуально сообщать домашнее задание, объяснять тему урока во внеурочное время в ущерб личному времени. Думаю, с началом дистанционного обучения, многим родителям стоило переосмыслить свои взгляды на обязанности учителя, начать уважать труд педагога и школы в целом.

Вспоминая свои школьные годы, я понимаю, что в большинстве случаев родители учащихся возлагают все обязанности по обучению, воспитанию только на педагога. Сами же они зачастую забывают о своих обязанностях, даже о проверке домашнего задания у собственных детей. Конечно, я ни в коем случае не утверждаю, что это свойственно всем родителям, но данные случаи встречаются всё чаще и чаще. Ведь факторами, влияющими на воспитание, являются не только воспитательная и обучающая деятельность педагогов школы или воспитателей в детском саду, но ещё и семейное воспитание, оказывающее огромное влияние на нравственность ребёнка, наличие у него этических норм поведения и его жизнь в целом.

В жизни ребёнка часто происходит смена микросреды: сначала ребёнок посещает детский сад, затем школу, после школы его ждёт поступление в колледж или же ВУЗ. Но одна среда остаётся неизменной для человека – это его семья. Где бы не находился ребёнок в данный момент, он вернётся домой к своим родителям. Именно поэтому семья должна быть главным источником воспитания в ребёнке его нравственно-психологических установок, элементарных пропедевтических моральных и этических норм. Задатки ребёнок получает именно от отца и матери, а ролью педагога, как второго родителя, является развитие, обогащение и преумножение его задатков, направление их на верный путь, в нужное русло. Именно на стыке этих двух важнейших и основополагающих в жизни каждого микросред возникает процесс воспитания всесторонне и гармонично развитой личности, которая в будущем станет опорой общества и государства [3].

Есть ещё одно обстоятельство, которое не может не учитываться при описании нравственных отношений между семьёй и школой: школа или развивает нравственные качества характера ребенка, которые привила ему семья, или же приходится перевоспитывать его. Конечно, первый вариант развития событий намного проще для всех участников процесса воспитания, так как стоит только объяснять, показывать на примере или даже применять на деле какие-либо действия. Во втором же случае педагогу немного затруднительно работать с ребёнком, имеющим уже устоявшиеся нормы поведения, черты характера или взгляды на что-либо. Ученику же ещё труднее меняться. Поэтому в этом случае очень важно привлечь родителей, а именно объяснить им суть проблемы и шаги, которые необходимо сделать для её решения. Далеко не всегда данный процесс проходит быстро и слаженно. Бывают случаи, в которых либо педагог отказывается работать с ребёнком, либо родители пренебрегают воспитательными мерами, предлагаемыми школой. Не исключены и моменты, когда сам ребёнок отказывается работать над собой, своими действиями, поступками и поведением.

Большим плюсом и помощью школе является работа родительского комитета, который оказывает посильную помощь классному руководителю в организации различных мероприятий. Так родители, принимающие участие в школьной жизни детей, приобретают знания и опыт, а также с пониманием и уважением относятся к непростой работе педагогического коллектива.

Кроме родительских собраний и открытых мероприятий, родители посещают школу в «дни открытых дверей», «круглых столов», праздников, практикумов, различных консультаций, для индивидуальных бесед родителей с педагогом, при опросах, анкетированиях, тренингах. Все перечисленные формы работы с родителями способствуют сближению их с педагогом, формированию тёплых и доверительных отношений между ними, а также взаимопонимания. Участие в данных мероприятиях и беседах помогает родителям изучить процесс воспитания изнутри [4].

В связи со всеми вышеперечисленными проблемами, которые возникают при выстраивании благоприятных взаимоотношений между родителями и педагогами, можно извлечь некоторые правила для педагогов:

1. Не нужно стараться угодить каждому родителю, иногда стоит показать твёрдость собственного характера;
2. На родительских собраниях не стоит делать акцент только на отрицательных сторонах поведения или же успеваемости учеников, нужно уметь выделять и положительное;
3. Нельзя начинать любой разговор с родителями с претензий, даже если сам родитель настроен агрессивно, недружелюбно;
4. Любому родителю всегда необходим совет или рекомендации по воспитанию, а не просто критика их ребёнка, также и педагогу следует прислушаться ко мнению родителей;
5. С родителями и учениками стоит быть открытыми, но не в коем случае не выстраивать панибратские отношения [5].

Вывод моей статьи таков, что способность выстраивать конструктивное общение – это одно из главных профессиональных качеств педагога. Вследствие этого, педагог должен иметь высокую нравственную и психологическую культуру: уметь спокойно и грамотно говорить, объяснять, доносить суть информации или какой-либо проблемы, слушать и понимать своего собеседника, а также не только взаимодействовать с родителями и учениками, но и воздействовать на них, следуя целям и задачам программы обучения и воспитания учеников. Очень важно показать родителям их важность в процессе воспитания детей, степень их влияния даже на обучение. Ведь семья – это совсем не маленькая ячейка общества, а огромная опора и помощь для человека, создающая ощущение спокойствия и защищённости, а также богатый источник общественного и личного опыта.

Литература:

1. Болдырев Н. И. Методика работы классного руководителя: Учеб. пособие по спецкурсу для студентов пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1984. – 258с.
2. Воликова Т.В. Учитель и семья. – М.: Просвещение, 1980. – 111с.
3. Газман О.С. Содержание деятельности и опыт работы классного руководителя. – М.: Научно-методическое объединение «Творческая педагогика», 1992. – 114 с.
4. Сергеева В.П. Классный руководитель в современной школе. М.: ЦГЛ, 2002
5. Нимаева, Е. Г. Родители, дети, педагоги: взаимопонимание и взаимодействие / Е. Г. Нимаева. — Текст: непосредственный // Образование и воспитание. — 2016.

ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУДА SOCRATIVE МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАСЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Булхаирова Н.М.

Ғылыми жетекшісі: PhD, физика математика кафедрасының доценті Шуюшбаева Н.Н.
Көкшетау қ. Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті

nagima_01@mail.ru

Педагогикалық қоғамдастық ақпараттық - коммуникациялық технологиялардың дамуы мен студенттердің күнделікті өміріне инновациялық электрониканы енгізу жаңа қуатты оқыту құралына айналды[1].

Оқу процесінің маңызды буыны - оқушылардың білімі мен дағдыларын бақылау. Білімді бақылау мен бағалаудың дәстүрлі түрлерінен тестілеуге кезең-кезеңмен көшу уақыт рухына және қазақстандық білім беру жүйесін жаңартудың жалпы тұжырымдамасына сәйкес келеді.

Интернет сервистерінің заманауи мүмкіндіктері мұғалім мен студент арасындағы білім беру әрекеттестігін ыңғайлы, жылдам, үздіксіз және психологиялық тұрғыдан ыңғайлы етеді.

Тестілеу - бұл оқушылардың білім, білік және дағдыларын бағалаудың стандартталған әдісі, ол жеке оқыту қарқынын, ағымдағы қорытынды оқудағы олқылықтарды анықтауға және қалыптастыруға көмектеседі. Қазір мектептерде тестілеуді Интернет кеңінен қолданылып, ақылды технологиялар енгізіліп жатқан кезде өткізу өте ыңғайлы болды.

Бүгінгі күні Интернетте тесттер немесе викториналар жасауға мүмкіндік беретін ақысыз қызметтің бірі «Socrative».

Socrative- сауалнамалар мен тест сұрақтарын құруға арналған қызмет. <https://www.socrative.com/> сілтемесі бойынша өте аласыздар.

Оқушылар ноутбуктерінде, планшеттерінде немесе смартфондарында тест сұрақтарына сайтқа кіріп, олардың аты-жөндерін және бөлменің виртуалды кодын енгізу арқылы жауап береді. Әр оқушы тест сұрақтарына жауап бере отырып, өз қарқынымен жұмыс істейді.

Жүйе мұғалімге нақты уақыт режимінде қанша адамның жұмысын аяқтағанын және қанша дұрыс жауап берілгенін бақылауға мүмкіндік береді. Тестпен бір уақытта жұмыс істеудің шегі - 50 адам. Сіз "виртуалды бөлмеде" жұмыс істеп жатқандайсыз. Оқушылар мобильді құрылғылардан немесе компьютерлерден қосымшаға қосылады. Жақсы жақтарының бірі, оқушылар үшін тіркелу қажеттілігінің болмауы.

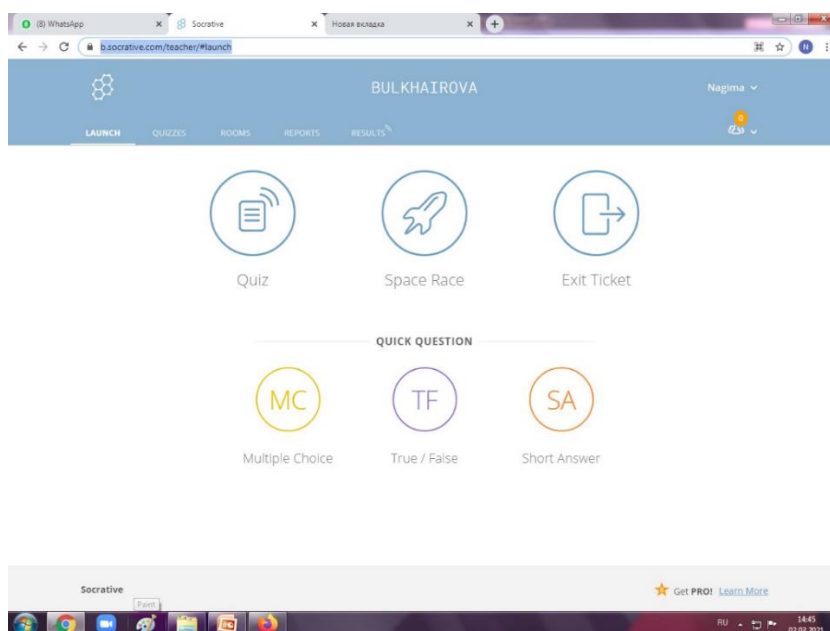
Сервис мүмкіндіктері:

- Көптеген сұрақтар жасай аласыз (мәтіндік, логикалық).
- Смартфонмен жұмыс.
- Оқушылармен кері байланыс.
- Жедел нәтиже.
- Тесттерді, нәтижелерді қосымшада және компьютерде сақтау.
- Оқушыларды қарапайым тіркеу.
- Онлайн және офлайн сауалнамаларды қатар жүргізу (білім алушыларда телефон болмаған жағдайда).

Socrative интернет-сервисінің көмегімен тест құру алгоритміне тоқталайық.

Ең алдымен <https://socrative.com/> сайтына тіркелу қажет.

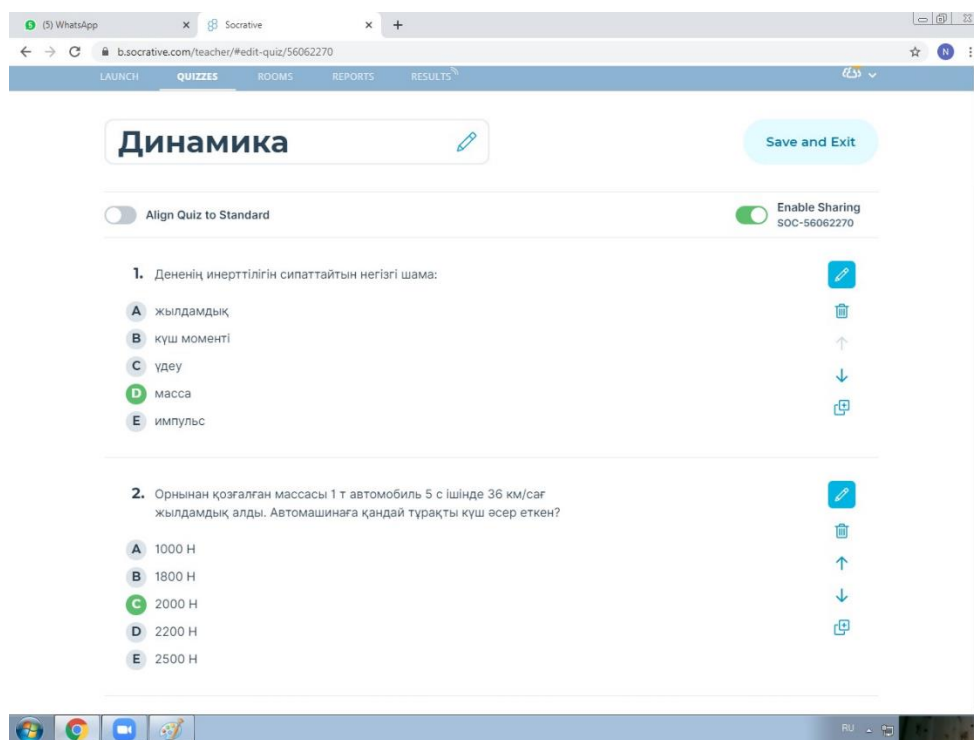
Викторина немесе тест жасау үшін сайтқа кіру керек <https://socrative.com/>

Сурет 1

Socrative сервисі үш түрлі тест тапсырмасын жасауға мүмкіндік береді: бірнеше таңдау немесе жалғыз дұрыс (**Multiple Choice**), дұрыс/дұрыс емес (**True/False**), қысқа жауап (**Short Answer**).

2-суретте «Динамика» тақырыбы бойынша бір жауабы дұрыс тестөтапсырмалары келтірілген.

ә)

Сурет 2 - Socrative қосымшасында жасалған тест тапсырмалары

Мұғалімнің келесі іс-әрекеті – тестілеуді бақылау. Тест оқытушының **Finish** пернесін басқанша дейін жалғасады. Содан кейін сізден хабарланған ақпаратты қарау сұралады. Барлық нәтижелер **Reports** бөлімінде орналасады

3 –суретте Socrative қосымшасында тәжірибе кезінде оқушылардан алынған тест нәтижелері келтірілген. Аз уақыт ішінде оқушылар білімін бағалау жүзеге асырылды.

☒ Show Names
 ☒ Show Responses
 ☒ Show Results

NAME ▲	SCORE % ↓	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Абдрахманова Коркем	✓ 87%	✓ E	✓ B	✓ E	✓ C	✓ D	✓ E	✗ D	✗ D	✓ B
Алтаева Мирана	✓ 87%	✓ E	✓ B	✓ E	✓ C	✓ D	✓ E	✗ D	✓ C	✓ B
Бикеева Жанель	✓ 87%	✓ E	✓ B	✓ E	✓ C	✓ D	✓ E	✗ D	✗ D	✓ B
Ғабдраһман Айдос	✓ 87%	✓ E	✓ B	✓ E	✓ C	✓ D	✓ E	✗ D	✓ C	✓ B
Қалижан Арғын	✓ 73%	✓ E	✓ B	✗ C	✓ C	✓ D	✗ B	✗ D	✓ C	✓ B
Мадиев Али	✓ 73%	✗ D	✓ B	✗ A	✓ C	✓ D	✗ D	✗ D	✓ C	✓ B
Мират Данияр	✓ 87%	✓ E	✓ B	✓ E	✓ C	✓ D	✓ E	✓ A	✗ D	✓ B
Орал Азамат	✓ 87%	✓ E	✓ B	✓ E	✓ C	✓ D	✗ D	✗ D	✓ C	✓ B
Сапиева Анар	✓ 73%	✗ D	✓ B	✓ E	✓ C	✓ D	✗ D	✗ D	✗ D	✓ B
Сейпилова Айнура	✓ 73%	✓ E	✓ B	✓ E	✓ C	✓ D	✓ E	✗ D	✗ D	✓ B
10 Class Total		80%	100%	80%	100%	100%	60%	10%	50%	100%

Socrative

Сурет 3 – Socrative қосымшасында оқушылардан алынған тест нәтижелері

Осыдан Socrative қосымшасы арқылы физика пәні бойынша онлайн және офлайн сабақтар, викториналар, тест тапсырмалары мен сайыстар өткізу өте тиімді. Бұл қосымшада көптеген мәтіндік және логикалық сұрақтар жасап қана қоймай, сонымен қатар тіркеуді қажет етпейтін мобильді қосымшалар арқылы жүзеге асырылатын кері байланысты да беруге болады. Мұғалім мен оқушыға жедел нәтиже беруден басқа, ол тесттер мен олардың нәтижелерін қосымшада, поштада және компьютерде сақтай алуға да болады.

Әдебиет:

1. Королева Д.О. Всегда онлайн: использование мобильных технологий и социальных сетей современными подростками дома и в школе // Вопросы образования. 2016. № 1. С. 205-224.
2. Мурсалимова Ш. С. Сабақ беру барысында socrative онлайн-сервисінің пайдалануы // «Кәсіби білім беру: өзекті мәселелер, жетістіктер мен тенденциялар» атты ғылыми-практикалық конференция. 2020. Б.32-35.
3. Socrative <https://www.socrative.com/>

РЕЧЕВОЙ ЭТИКЕТ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Гончарова А.С.

Научный руководитель: Исмаилова С.И. старший преподаватель кафедры ТиПФКиС
Кокшетауский университет Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
anastasiia100318@mail.ru

Что же такое речевой этикет? И почему он важен для преподавателя? Ответы на эти вопросы мы сейчас попытаемся найти.

Речевой этикет – это система правил речевого поведения, а также нормы использования средств языка в определенных условиях. Ни для кого не секрет, что этикет речевого общения играет достаточно важную роль для прогрессирующей деятельности человека в обществе, карьере и даже обычных дружеских отношениях.

Речь учителя играет немаловажную значимость в образовательном процессе, играя роль ориентира и примера. Ведь особенность данной профессии требует от педагогов неперенного владения правильной речью, знания терминологии, норм литературного произношения, синтаксических норм и даже верного подбора интонации. Таким образом, речевой этикет каждого преподавателя должен стать наивысшим образцом.

С термином «речевой этикет» довольно тесно связан термин «культура речи», поэтому рассмотрим и проанализируем и его.

Культура речи – это такое умение, которое помогает донести до слушателя, в нашем случае до ученика, информацию таким образом, чтобы в ней максимально была сохранена смысловая точность. Давайте представим ситуацию: вы присутствуете на уроке физической культуры и слушаете стоящего перед вами педагога. Преподаватель кратко излагает свои мысли с использованием небольшого количества слов, его тон спокойный, голос поставлен правильно, а интонация соответствует норме речи. Какие плюсы благодаря этому, будут присутствовать в его педагогической деятельности? Верно, как ученики, так и студенты будут способны более четко понимать алгоритм выполнения упражнений, более того, материал им усваивать будет намного проще и легче, а эта информация сохранится в их памяти надолго.

Поэтому, все вышеперечисленные преимущества скажутся на положительном результате, который будет отличать данных учеников от тех, кто занимается у преподавателей с неразвитой культурой речи.

Рассмотрим еще один такой немаловажный фактор, как «заинтересованность». Преподаватель физической культуры должен быть заинтересован своим предметом и занятиями в целом. Иначе, какой толк будет от него, если он будет просто красиво говорить?

Нужно помнить: если педагогу неинтересно, то и его ученикам будет неинтересно, но только уже вдвойне. Ну и конечно, будьте готовы к любым вопросам со стороны учеников, и постарайтесь правильно и лаконично формулировать ответы, а также излагать свои собственные мысли.

Речь преподавателя физической культуры довольно специфична, так как имеет связь с работой в рамках учебно-тренировочного занятия.

В первую очередь, преподаватель должен уметь сам выполнять данные физические упражнения, и при объяснении не нарушать следующие качества: демонстрацию упражнений, точность, а также лаконичность алгоритма действий. После правильно изложенного задания, педагогу следует немного замотивировать учащихся к выполнению ряда упражнений. И именно от терминологии, методики преподавания, педагогики, начитанности зависит уровень данного умения. Умение использовать терминологию на занятиях физической культуры способствует к дисциплинированности как преподавателя, так и учеников. Именно поэтому каждая команда должна звучать именно так, как этого требует речевой этикет на занятиях физической культуры.

Ранее мы упоминали такой термин как «лаконичность речи». Так в чем же его преимущество?

Как нам известно, основой занятий физической культуры является двигательная активность, на которую требуется большая часть занятий, так вот именно здесь на помощь приходит вышеизложенный термин.

При грамотном подходе на объяснения требуется небольшое количество времени, что является особенно важным в нашей ситуации, то есть лаконичность речи=экономия времени.

Ну а что же такое правильный тон в речи преподавателя? И почему он также занимает немаловажное место в практике каждого педагога? Знание особенностей учеников, понимание значения подготовленного материала, а также способность предвидеть прогнозируемый результат беседы, помогут подобрать преподавателю правильный тон. Предоставляя учащимся информацию в строгом, поучительном тоне, вы оставите лишь

«минус» в своей деятельности. Почему? Все очень просто: данная методика лишь оттолкнет учеников от преподавателя, т.е. послужит очагом возникновения проблемы взаимоотношения между ними. Что же нужно предпринять, чтобы такой ситуации не произошло? Безусловно, используя лишь спокойный и уверенный тон, можно добиться внимания и заинтересованности в глазах учащихся. Помимо этого, налаженный тон поможет поддерживать и дисциплину, и порядок на занятии.

А что же можно сказать насчет умения пользоваться динамикой звучания голоса? Я считаю, данный навык необходим преподавателю физической культуры. Просторный зал, интервалы и дистанции в построении учеников, немалое количество людей – все вышеизложенные факторы требуют громких, четко сформулированных команд и объяснений. Но следует помнить: сила, громкость речи должны варьироваться и даже в ходе одного и того же урока, в зависимости ситуации, происходящей на занятии.

В словарном запасе учителей физической культуры значимое место занимает специальная терминология. Именно она помогает облегчить как общение, так и взаимопонимание между педагогами и учениками. Естественно, невозможно обучить ребенка каким-либо упражнениям, не зная даже их точного названия, не говоря уже о терминологии алгоритмов упражнений.

Тот педагог, который имеет представление о «культуре речи» и «речевом этикете» всегда оказывает положительное влияние на своих учеников. А именно: они, когда начинают прислушиваться к речи преподавателя, невольно начинают следить и за своей речью. И чем больше контактов будет у учеников с таким преподавателем, тем выше процент их развития.

К тому же, хочется напомнить одну из главных задач физической культуры: воспитание личности и ее духовный рост.

Каждый культурно развитый педагог способен стать ориентиром или подражанием для своих подопечных и помочь им выработать те же личностные качества. Помимо физического совершенствования, на занятиях физкультуры формируются определенные положительные качества речи, которые и следует отнести к речевой культуре.

В заключение можно сказать о том, что авторитет преподавателя в глазах студентов и учеников зависит от того, насколько развита речь у педагога, какова его речевая культура, насколько грамотно и лаконично он может предоставить материал, может ли он сочетать демонстрацию упражнений и свою речь.

Каждый преподаватель, для эффективности своей педагогической деятельности, обязан работать не только со студентами, но и над собой. Как говорится, все начинается с истока.

КӨРКЕМ МӘТІНДЕГІ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ КОНЦЕПТІЛІК ЖҮЙЕСІ

Дәуренбек А.А.

Қазақ тілі мен әдебиеті мамандығының IV курс студенті

Ғылыми жетекші: ф.ғ.д., профессор Бердібай Шалабай

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ.

Aktotydaurenbekovaaa@gmail.com

bshalabai@mail.ru

Адамзат тарихында құндылықтардың қалыптасуы мәселесі ерте заманнан-ақ ойшылдардың, ғұламалардың назарында болып келді. Қазіргі таңда ғылымдар арасында құндылық ұғымын зерттеу, оның астарын ұғыну мәселесі кеңінен таралды. Дәстүрлі тұрғыдан қарағанда, құндылық – философия ғылымының саласы - аксиологияның зерттеу нысаны, ал аксиология дегеніміз – әлемнің құрылымы туралы философиялық ілім. Бұл сала құндылық ұғымымен бірге барлық философиялық мәселелерді де зерттейді.

Аксиология (грек. *axia* – құндылық, *logos* – ілім, ғылым) – әдеп, ғибрат, мәдениет т.б. құндылықтарды, адамзат әрекетінің бағытын анықтайтын қоғамдық маңызы бар ұстанымдарды, адам ісінің уәждемесін, құндылықтар теориясын зерттейтін философиялық ілім.

Құндылықтарды жіктеуде А.П.Афанасьеваның, Б.Н.Бессоновтың, В.В.Ильиннің, В.И.Карасиктің, С.Б.Кожевниковтың, А.А.Макейчиктің, П.Е.Матвеевтің, Г.Г.Слышкиннің, М.Рокичтің, В.Н.Шиловтың т.б. еңбектері бойынша түрлі негіздер ұсынылуда. Аталған ғалымдардың тұжырымдары бойынша құндылықтардың келесі топтарын көрсетуге болады:

1. Мәніне немесе бағасына қарай: оң/теріс (негатив мәнді/позитив мәнді).
2. Дәрежесіне қарай: жоғары/төменгі (априорлы/апостериорлы).
3. Маңызына қарай: бірінші кезектегі, екінші кезектегі, үшінші кезектегі және маңызы жоқ.
4. Шынайы әлемге қатынасы, өмір сүру тәсіліне қарай: материалдық/рухани немесе мүліктік/жекелік, заттық/нысандық, экзистенциалды/идеалды, шынайы/қияли, объективті/концептуалды, идеалды/субъективті/нысандалған.
5. Субъектісіне немесе таралуына қарай: жекелік, ұжымдық, көпшілік және жалпыадамзаттық.
6. Субъектінің бағдарына қарай: шынайы мен жалған, даму мен құлдырау, қарапайым мен күрделі, жасырын мен айқын.
7. Сананың дәрежесіне қарай: ресми және күнделікті сана.
8. Шынайылық дәрежесіне қарай: шынайы және декларацияланған.
9. Уақытқа қарай: қайтпалы, қайталанатын және прогрессивті, осы, өткен, келер шақ.
10. Тұрақтылығына қарай: тұрақты және жағдаяттық.
11. Әсерлілігіне қарай: жағымды және жағымсыз.
12. Мазмұны мен саласына қарай: рухани, экономикалық, әлеуметтік пен саяси, танымдық, әдептік, қоғамдық-саяси, эстетикалық, діни. [1,24-бет]

Құндылық – мәдениеттің құрамдас бөлігі. Баршаға мәлім, адамзат баласы туындатқан мәдениет құндылықтары екі түрге бөлінеді. Біріншісі, әрине, руханият – рухани құндылық, ал екіншісі – материалдық құндылық. Рухани құндылықтар қашаннан да адам өмірінің ажырамас бөлігі болып келген. Тарих қойнауына көз жіберсек, алып өркениеттердің өмір сүруінің негізінде рухани құндылықтардың жатқанын көреміз. Бұдан туындайтын тұжырым – кез келген халықтың болмысы мен болашағы өзіне тән рухани құндылықтар арқылы қалыптасып, жүзеге асады.

Кез келген ел, кез келген ұлт мәдениетінің қайнар көздері мен бастаулары бар екені мәлім. Қазақ мәдениеті әлемдік мәдениеттің ішінде аса айшықты, әлемдік кеңістіктегі орны ерекше мәдениеттің бірі десек болады. Біздің қазақ халқының рухани құндылықтарының түп-тамыры тереңде жатыр. Ұлтымыздың тектілік болмысының қалыптасуында ата-бабаларымыздың салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпының, ұстанған наным-сенімінің, бір сөзбен айтқанда, рухани құндылықтардың алатын рөлі зор.

Рухани-мәдени құндылықтардың бастау алар көздерінің бірі – тәрбие, ал тәрбие алдымен отбасынан басталады. Біз талдап отырған шығарма тәрбиенің бастау алар бұлағы десек те болады. «Абай жолы» романында отбасыдағы тәрбие, ана тәрбиесі, әке тәрбиесі өте көремет көрініс тапқан. Оны біз мына үзіндіден көре аламыз: *Аттылар үйдің сыртына келе бергенде, алдарында, сол үлкен үй мен күншығыс жағына тігілген қонақ үйдің екі арасында, бұларды күткен бір топ жан тұр екен. Жаңағы шешелерден басқа: жеңгелер, көрші үйлердің қатындары, бірен-саран тыста жүрген шал-кемпір, онан соң осы ауылдың барлық үйлерінен шығып, жүгірісіп келіп жатқан балалар бар. Бұл топқа қарай ауылдың үлкендері де жан-жақтан дабырлап сөйлеп, ағылып келіп жатыр. Осы жиынға қараған бетімен, екі жолдасынан озып кеп бұрын түскен Абайдың атын біреу алып кете берді. Бала көп ішінен, ең алдымен өзінің шешесін көріп, соған қарай жүре беріп еді, шешесі анадай жерде тұрып:*

– Әй, шырағым балам, әуелі аржағыңда әкең тұр. Сәлем бер! – деді.

Абай жалт қарап барып жаңа көрді. Анадй жерде, қонақ үйдің сыртында, қасында екі-үш үлкен кісі бар – әкесі Құнанбай тұр екен. Ыңғайсыздықпен қысылып қалған бала, шешесінің сондайлық салқын сабырының мәнін ұқты да, әкесіне қарай тез бұрылды.

Берілген мәнмәтіннен біз ана тәрбиесінің мол көрінісін көріп тұрмыз. Қаншама уақыттар араға салып, үш күндік жол жүріп, елін, жерін, отбасын сағынып, аңсап келген бала Абай анасының көзқарасынан, салқын сабырынан шеше тілін ұқты. Аналарын көріп, бауырларына жүгіре жеткісі келсе де, ана тәрбиесінен аттап кетпей, әкесімен амандасуға ілгері басты. Осы мәнмәтін арқылы Ұлжандай ел анасының үлкен отбасының ұйытқысы болып, балаларына жастайынан мықты тәрбие беріп отырғанын байқауға болады.

Халқымыздың ежелден желісі үзілмей жеткен көне салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары рухани, мәдени және адамгершілік дүниеміздегі қымбат қазыналарымыздың бірі. О баста адамзат баласының өзін қоршаған ортамен қарым-қатынасы негізінде туындаған халықтық салт-дәстүрлер діни әдет-ғұрыптар, маусымдық халықтық мерекелер және семьялық той-томалақтар деп үшке бөлінеді. Діни әдет-ғұрыптарға өте ертеден қалыптасқан түрлі ырым-сырым, наным-сенімдермен бірге зороастр, будда, шаман, ислам діндерінен енген рәсімдер жатады. Ал маусымдық мерекелерге жалпыхалықтық тойлар – жыл басы тойы – Наурыз, жаз тойы – Қымызмұрындық, күз мейрамы – Мизам (шопандар тойы мен сабантой), қыс тойы – соғым енеді. Сондай-ақ, биебау, тулақшашар, шашыратқы, сіргетағар, сіргежияр, қоныс тойы, күйек байлау, күйек шешу, жүн қырқар т.б. кәсіптік мейрамдар да маусымдық мерекеге саналады. Ал отбасылық той-томалақтарға келсек, үйлену тойы (құда түсу, жаушы жіберу, қыз таңдау, қарғы бау, үкі тағар, ұрын бару, есік-төр көрсету, қынаменде, жар-жар, беташар, қыз ұзату, келін түсіру, неке кию, отауға түсіру, отқа май құю, өлітірі т.б.), құрсақ шашу, қырқынан шығару, ат қойып, айдар тағу, тұсау кесер, тілашар, сүндет тойы, мүшел тойы, сапар тойы, жерлеу салттары (қара тігу, аза тұту, жаназа шығару, жоқтау, тұлдау, ас беру т.б.) осы топқа кіреді. [2,5-бет]

Адам баласы шыр етіп жерге түскеннен бастап қартайып дүниеден өткенге дейінгі өмірі үнемі сан ғасырлық наным-сенімі, таным-түсінігі, қоғамдық даму барысындағы ізденістері жинақталған салт-дәстүрлер аясында болады.

«Халқым қандай десең, салтымнан сынап біл» демекші, салт-дәстүрлерден этностың мінез-құлқы, үлгі-өнегесі, зейін-зердесі, даналығы мен даралығы, шешендігі мен тапқырлығы, ақыл-ойы, сондай-ақ, жаратушы мен жаратылысқа, өзін қоршаған жанды, жансыз әлемге деген моральдық, танымдық, этикалық көзқарастары көрінеді. Яғни, салт-дәстүр дегеніміз – халықтың рухани өзегі, мәдениеттің діңгегі, тілінің тірегі.

«Абай жолы» романында біздің, яғни қазақ халқының рухани құндылықтарын көрсететін салт-дәстүрлер, наным-сенімдер жеткілікті суреттелген. Соның бірі отбасылық той-томалақтар салт-дәстүрлері қатарына жататын айттыру, қайындату, қалың мал салт-дәстүрлері. Романда «үкі тағар» салтының мән-мағынасы, болашақ ұрпаққа берер тәрбиесі анық бейнеленген:

Күйеу қасында қалған жігіттердің бірі – Жұмағұл атишабар. Ол өзі әлдеқашан үйленген. Мұндай қиындықтың талайын көріп өткен. Абай мен Ербол жол көрген біреу керек деп, мұны ылғи басшы боп отыруға лайықтап, өз қастарында ұстайтын боп еді.

Жұмағұл ауыл жаққа қарай түсіп:

- Әлі тұра тұр, басыңда үкің жоқ деп қиғылық салады! Тымағыңды көзіңе кимесең, жақтан да ұрады. Екеуің бе! Ербол екеуің талай құқайды көресің. Не қыласың, тек ұсына бер!

Басқа үкі тағу – бар күйеудің әдеті. Ол ғана емес, қызыл манат шапан мен биік өкше киіп, елден ерекше ұзын төбе тымаққа үкі тағып алу бұл өңірдің бар күйеуіне жол болатын.

Абайға ауылдан шығар жерде Зере, Айғыз сондай киімдерді әзірлетіп ұсынған-ды. Кәрі әже әншейінде Абайдың дегеніне көне берсе де, бұл тұста ырық бермей, қатты бұйрық еткен:

- *Ата-бабаң жолы осы! Барған елің сені кінәламайды. «Әкесі – күйеу, шешесі қалыңдық болмаған ба?» деп бізді мінейді. Ки!-деп, дәл аттанар жерде Абайға жаңағы күйеу киімінің бәрін кигізді.*

Жоғарыда берілген роман үзіндісінен «үкі тағар» салтының, наным-сенімінің қайындатуға барған күйеу жігіттің өмірінде үлкен рөл атқаратыны көрініп тұр. Оны біз салт-дәстүрді, наным-сенімді берік ұстанған Зере әженің сөздерінен байқаймыз. Сонымен қатар, берілген мәнмәтіннен көпті көрген апамыздың Абайға түсіндіріп, ұғындырып жатқан тәрбиесін де көре аламыз.

Қазақ халқы үшін үкі тағу түрлі наным-сенімдердің, ырымдардың себебі болған. Жас балаға, сәбиге, немесе бесікке т.б. үкі тағу арқылы тіл-көзден сақтай аламыз деген түсінік қалыптасқан.

Қазіргі таңда, ХХІ ғасырда, біздің рухани құндылығымызға жататын көптеген салт-дәстүрлеріміздің кейбірі ескіріп, кейбірі жаңа заман қоғамына сай ыңғайланып, өзгерген. Қазақ халқының ескіріп, қазіргі таңда өткізілмейтін салт-дәстүрлері қатарын осы «үкі тағар» салты толықтырады. Оған дәлел ретінде этнограф Болат Бопайұлының Tengrinews.kz сайтында жарияланған сұхбатынан үзінді келтіре өтейік: "Ал қазақтың құдалық жолында үкі тағуы деген дәстүр жігіт жақтың қыз жаққа жаушы жіберуінен басталады. Жаушының бір балағы жыртық, бір балағы етіктің ішінде болады. Содан жаушы қыз жаққа хабарласып, құда түскелі жатқанын айтады. Артынша, жаушы кеткен соң, жігіт жағы құда түсіп қайтады. Содан кейін барып жігіттің анасы қызға үкі тағып, киімін кигізіп, құдасына киіт, құдағиына көйлек алып барып, келіннің құлағына сырға салып кетеді. Осы арқылы құдалықты бекітеді. Кейін бәрі үкі таққан қызға құда түсіп қойғанын біліп жүреді. Сол сәттен бастап қыз да жауапкершілікті өз мойнына алып, тамақ пісіру, үй жинау секілді шаруаларды анасынан, жеңгелерінен үйрене бастайды", - дейді маман. Жоғарыда берілген этнографтың сұхбатында айтылған «үкі тағар» салты қазіргі заманда мүлдем өткізілмейді. Бұл салттың орнына «тәтті шай» атауымен белгілі салт арқылы екі жақтың ата-аналары кездесіп, жүздесіп, сөйлесіп бір-бірімен жақынырақ танысады. «Үкі тағар» салтынан кейін қыздың жағы туыстық қатынастың болуын қаламаса, жігіт жақ берген мал-мүлікті қайтарып береді, ал жігіт жақ бас тартса, берілген мал-мүліктің барлығы қызда қалады. Қазіргі таңда да екі жақтың туысқандары сөйлескеннен кейін қыз жігітпен сөйлесуден, араласудан бас тартса, жігітке сыйлықтарын қайтарады, ал жігіт ара-қатынасты тоқтатса, барлық сыйлықтар қызда қалады.

Қазақ халқының рухани құндылығын, сонымен қатар ұлттық құндылығын білдіретін, бірақ қазіргі кезеңде ескіріп, қолданудан шығып қалған салт-дәстүріміздің бірі – «қайындату». Бұл салт-дәстүр романда былай бейнеленген: *Абай осы төсектің алдына кеп отырғанда, екі жағынан Ерболдар отырған жоқ. Балдыздар, құрбы қыздар, қайын бикелер отырды.*

Солардан жоғары таман Ербол, Жұмағұлдар орналасты. Олар да бірыңғай екишеліп қалмаған. Орталарына үлкен сырғалы, кәмшат бөрікті кекселеу қыздар араласып отырысқан екен.

Күйеулер осылайша орналаса бергенде, жаңағы бірге келген келіншектің үшеуі кіріп кеп:

- *Шымылдық, шымылдық түсір!-десті.*

Абай қасындағы аққұба қыз атып тұрып, атлас шымылдықты сусылдатып түсіріп жіберді. Сөйткенше, әлгі келіншектер есікті шалқасынан ашып:

- *Кіріңіз, кіріңіздер!-деп, тысқа дауыс берді де, күйеулер жаққа қарап. – Ал, балалар! Үлкендер! Енелерің келеді!-деді.*

Абай, Ербол, Жұмағұл және қастарындағы бар қыздар орындарынан лезде тұрысты.

Шымылдық түсірулі. Үй ішіне үш үлкен әйел кірді. Ортасындағысы Абайдың үлкен енесі – Алшынбайдың әйелі, семіз, қара бәйбіше. Қасындағы орта жаста, ақ сары әйел – Абайдың өз енесі. Түсіптің қатыны.

- *Ал, шешелер, көрімдік!*

- *Көрімдік, кәні!*

- *Болмаса, балаларыңды көрсетпейміз, беті ұялады!-деп, алғашқы келген келіншектер күлген бойларында, шымылдықтың шетін ұстады.*

- *Алыңдар! Көрімдік сендердікі. Бірақ бізге баламыздың жүзін көрсетіңдер, алыңдар!-деп, үлкен бәйбіше қолына шашуын алды. Сол сәтте атлас шымылдық шалқия ашылды. Күйеулер бұл кезде төмен иіліп, тәжім қып тұр екен. Үлкен бәйбіше:*

- *Өмір-жасың ұзақ болсын! Алдыңнан жарылғасын, қарағым!-деп шашуын шашты. Лақтырғаны бір табақ өрік, мейіз, кәмпит.*

Романда сипатталған «қайындату» салтын ХХІ ғасыр қазақтары өткізбейді. Аталған дәстүріміздің қазақ қоғамында алатын орны ерекше, тәрбиелік мәні зор. «Қайындату» кезінде қазақтың бойжеткені мен бозбаласының ар-намысын, абыройын биік көрсететін салт-дәстүрлері орын алады. Солардың бірі – қол ұстату, шаш сипату, етік тартар салт-дәстүрлері. Бұл салт-дәстүрлер арқылы ата-аналарының ақ батасымен отау құрып, шаңырақ көтеріп жатқан екі жастың ақ некеге деген адалдығы, тазалығы көрініс табады.

Рухани құндылығымыздың ең асылы, ол - біздің тіліміз, ана тіліміз, қазақ тілі. Қазақ тілі – халқымыздың рухани құндылығы, баға жетпес байлығы. Алаш қозғалысының қайраткері, ақын М.Жұмабаев тіл туралы: "Ұлтқа тілінен қымбат нәрсе болмақ емес, бір ұлттың тілінде сол ұлттың сыры, тарихы, тұрмыс тіршілігі, мінезі айқын көрініп тұрады" – деген.

Адам тіл арқылы ортамен байланысқа түседі. Тіл арқылы адамның танымы қалыптасып отырған. Тіл арқылы ұлттық болмыстың құрылымы адам санасына беріледі. Бір сөзбен айтқанда, ана тілі әрбір адам үшін негізгі қазық, негізгі құндылық, негізгі құрал. Ана тілін рухани қазық дейтініміз, адамды әлеуметтік ортамен, төл болмысымен біріктіріп, ел азаматы ретінде қалыптастыратын ана тілі. Тілді негізгі құрал дейтініміз адам әлеуметтік ортаның болмысы мен табиғатын, дәстүр тәжірибелерін меңгеру арқылы онымен үздіксіз байланыста.

Ана тілінің әлеуметтік таным шеңберінде құндылыққа айналып отыруы ұрпақтың ұлттық болмыс арқылы игілікке қол жеткізуінде. Осы себептен Ахмет Байтұрсынов: «Егерде біз қазақ деген ұлт болуды тілесек, қарнымыз ашпас қамын ойлағандай тіліміздің де сақталу қамын қатар ойлау керек» – дейді. Ұрпақ ұлттық болмысынан - тілінен қол үзген жерде ұлттың өзі де жоғалады. Сондықтан да, тіл ұрпақ үшін негізгі құндылық.

Тіл – ең ұлы қару. Тіл – ең асыл құндылық. Тіл – ең керемет қатынас құралы. Қазақ тілі – әлемдегі мағынасы көп, синонимдік тіркесі мол, сөйлеу стилі сұлу, ерекше тіл.

Тілдің рухани қазынаны сақтап, мұра ретінде ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуші қызметінің мәні де тіл білімінде ерекше атап көрсетіледі. Ой тіл арқылы ғана жарық көріп, тіл арасындағы түрлі деңгейдегі қатынастарды реттеп отырады. Керісінше, тілде адам санасында бар ойдың негізінде ғана сөздер, сөйлем құрылымдары, фразеологизмдер және т.б. түрінде тілдік формаға айналып, тіл болып сыртқа шыға алады. Ұлттық ойлаудың, ұлттық дүниетанымның өзіне ғана тән ерекшелігін, нақтырақ айтқанда, әр ұлттың өз дәстүрі мен салты, әдет-ғұрпы, ұлттық ойындары, мақал-мәтелдері және т.б. осы сияқты қалыптасқан жүйесі ретінде көрініс табады.

Қазіргі таңда тілді барша адамзаттың ең басты құндылығы деп танитын көзқарас өркениетті қоғамның ең басты қағидасына айналды. Негізгі тіл адамзаттың ойлау, қабылдау, пайымдау арқылы ақиқат дүниені танудың құралы ретінде ой-санасының объективтенуі болып табылады. Тіл сонымен қатар тілдік ұжымның, тілді пайдаланушы халықтың әрбір кезеңдегі шежіресінен де мол ақпарат береді. Осыған орай тілдік жүйені құраушы бірліктер когнитивтік лингвистиканың нысанына айналып отыр.

ХХІ ғасырдың басындағы қоғамдағы жаһандану үрдісі қазақ тіл біліміне де көптеген үлкен өзгерістер мен жаңалықтарды әкелді. Сондай жаңалықтардың бірі-ғылымдағы ғылыми көзқарастар мен үрдістердің өзара сабақтастықта қарастырылуы болып табылады. Осы күнге дейін тіл мен таным мәселелері философия мен лингвистика ғылымы аясында жеке-жеке зерттелсе, бүгінде лингвистика ғылымында тіл мен танымды бірлікте

қарастыру үрдіске айналып келеді. Танымдық ғылымның басты зерттеу нысанасының бірі-концепт, яғни тірек мағына ұғымы.

Концепт-ол тілдік тұлғаның тілдік-когнитивтік деңгейлерінің негізгі бөлшегі, әлемнің шындық немесе көркемдік негізін көрсетуші ұжымдық сананың қозғалысын айқындаушы бірлік. Адам санасындағы дүние бейнесінің үзіктері концептердің көмегімен сөз арқылы таңбаланып көрініс табады, вербалданады.

Концептің құрылымы өте күрделі. З.Д.Попова мен И.А.Стернин сияқты ғалымдар концептілердің түрлерін анықтау барысында когнитивтік концептілердің адам санасында қалыптасуын әр түрлі процестер негізінде (сезімталдық, ойлау операциялары, санадағы тілдік бірліктер арқылы) топтастырады. Когнитивтік зерттеулер нәтижесінде концептіні ұлттық концептілік өріс элементі деп қарауға мүмкіндік туады. Осы негізде зерттеуші В.А.Маслова концептің түрлерін былайша топтастырады:

- жеке тұлғалық концептілер;
- адамдардың жас ерекшеліктеріне байланысты концептілер;
- жалпыұлттық концептілер.

Сонымен, концепт дегеніміз-ойлау мен таным және мәдени процесінің нәтижесі; адам ойындағы ғалам бейнесінің өзіндік белгілерінің ассоциациялануының нәтижесі; концептілік мәнге ие болған доминанттың тілдік қолданыстағы мағынасының қайта ойлаудан өтуі және бұрынғы бар ақпараттарды лингво-философиялық тұрғыдан толықтырып, тың мағұлмат беруші бірлік болып табылады.

Ислам Айбарша: «Концептің басты белгілерінің бірі – оның мәдени реңкте болуы. Сондықтан ол ұлттық ерекше дүниетанымды түсінуде басты компонент болып саналады. Сонымен, концепт дегеніміз – этномәдени санада сақталған, белгілі бір ұлттың ұрпақтан-ұрпаққа берілетін ықшам, әрі терең мағыналы шындық болмыс, ұлттық мәдени құндылықтары жөніндегі сан ғасырлық түсінігін білдіретін құрылым», -дейді.

Концептілік жүйенің ішкі құрылымы фрейм, схема, символ, скрипт, ассоциация, стереотип, ой сурет, сценарий болып бөлінеді. Ал санада танылу деңгейіне қарай ұлттық-мәдени концептілер, эмоционалды концептілер, метафизикалық концептілер болып үш түрге бөлінеді.

Ұлттық-мәдени концептілер – ұлттық танымда ғана жан-жақты ақпаратымен жүйеленіп, сол ұлттың мәдени құндылығын көрсетеді.

Эмоционалды концептілер – ақиқат дүниелер адам санасындағы эмоционалды, аффективті көңіл-күй арқылы, ішкі сезімі арқылы танылатын концептілер.

Метафизикалық концепт – ақиқат дүниедегі абстракцияның жоғары дәрежедегі құндылықтарын танытатын ментальды мазмұн. Метафизикалық концептілер перцептивтік, сенсорлық қабылдау, яғни сезіну әрекеті арқылы рухани құндылықтарды тану нәтижесінде ғана хабарланады [3].

«Абай жолы» романындағы ең басты құндылықтардың бірі – «атақоныс» концептісі. «Атақоныс» концептісі – сол жерді мекендейтін қоғамдастықтың дүниетанымы мен болмысын айғақтайтын маңызды білімдер жүйесі болып табылады. Атақоныс концептісіне жайлау, атамекен, күзеу, қыстау т.б. семантикалық тұрғыдан қызмет атқарады. Белгілі бір қауымдастық үшін Атақоныс концептісін құрайтын тілдік бірліктердің киелі деген ұғымдық ассоциацияны беретінін де айқын аңғаруға болады.

Романдағы тағы бір концептілік құрылым «Ауыл» концептісінің – *үлкен үй* фреймін алып қарасақ, Тобықты руының ең үлкен, басты ру екендігін, ру басы Құнанбай әулетіне тиесілі үйлерді ел «үлкен үй» санайтынын байқаймыз. *Ортасында бес үлкен ақ үйлер бар, көп үйлі ауыл – Абайдың екі шешесі Ұлжан мен Айғыздың ауылдары.* Бұл жерде «үлкен үй» концептісінің тарихи ақпараттық қабатында қаншама этнотанымдық сипаттағы ақпарат, мәдени код жатыр. Ол кодтың мазмұны жоғарыдағы мәтінде рубасы анасының шаңырағы ғана емес, бүкіл елдің құрметті анасы, тайпа анасы ретінде танылатындығымен байланысты. Оған барша жұрт үлкен құрметпен, сыйластықпен қарайды. Яғни, бұл да халқымыздың менталитетінің айрықша бір ерекшелігін айғақтайды және үлкенге, анаға,

оның ақыл-парасаты мен кемеңгерлігіне деген құрмет халқымыздың ізгілік пен құндылықтар жүйесінен орын табады.

Өмірде әсте ұмытылмас, қадірі кемімес жақсы Тоғжан Абай жүрегін осы күндерде тағы да бір өзіне тартты. Ендігі – сағыныш пен өкініш. Әлдеқайдан қабысқаны белгісіз, бірақ жақында Абайды сондайлық жүдеткен ана уайымы мынау жердегі, мынау шақтағы сағыныш уайымымен жалғасып, бірлескендей болды. Екеуі де жазықсыз тазалығымен, адал шындығымен табысса керек.

Сыртымен ән салып, қалжың айтып қойса да, Абай анық байқаған көзге жиі-жиі жабырқай береді. Үндемей күрсініп қалады...Бұл үйде жас жігіттің дәл осы күйін іштей танып жүрген Қарашаш ғана. Ол Абайдың күрсінуінде өзгешелеу терең күйік бар екенін байқайды. Жас жігіт кәрілерге «аһ-уһ» демейді. Бірақ ақырын күрсінгенімен, демі дірілдеп барып, кеудесінен лықсып шыққандай болады. Өксік сияқты жалынды леп бар. Көп жылап қиналғанның артынан келетін дәрменсіз күрсін тәрізді.

Қарашаш кейде Абайға қабақ шытып қарайды да, жаны ашиды.

Үшінші күні үйдің бір оңаша кезінде Қарашаш өз төсегінің жанында тұрып, Абайға:

- Абай, қалқам! Осы сен менің Еркемді ұмытпағансың-ау! Жайлауынан ел кеткендей, иесі кеткен жұртқа келгендей болдың ба? Байқадым-ау, мен соны!-деп, аз ғана қызарды да, сыпайы жүзбен күле қарады.

Сағыныш сезімі - адам баласының бойындағы рухани құндылықтардың бірі. Романның жоғарыда келтірілген үзіндісінде сағыныш сезімі өте әсерлі түрде суреттелген. Жазушы сағыныш сезімін өзгешелеу терең күйік бар күрсінуге және Қарашаш жеңгенің Абайға айтқан сөзімен әдемі бейнелейді.

Тілінен, дінінен, салт-дәстүрінен, өзінің рухани құндылығынан айырылған халықтың құрдымға кетері анық. Біз осы мақаламызда рухани құндылықтардың түрлерін және М.Әуезовтің «Абай жолы» романының I томында сөз етілген рухани құндылықтардың концептілік жүйесіне талдау жасадық. «Абай жолы» эпопеясы нақты тарихи кезеңдегі қазақ қоғамының тыныс-тіршілігінің энциклопедиясы ретінде сан алуан рухани құндылықтарды көрсететін ақпараттарға бай. Осыған байланысты А.Байтанаевтың «Абай жолы» эпопеясын жазудағы М.Әуезовтің шеберлігі жайында жазған еңбегіндегі: «Абай жолы» - барлық көркемдік болмысымен қазақ халқының ұлттық рухын, салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын бейнелейтін ұлттық эпопея», - деген бағасынан қаламгердің бай тілдік қазынасын зерттеудің өміршеңдігін байқаймыз.

Әдебиет:

1. Дюсембина Г.Е. Мерзімді баспасөздегі ғаламның аксиологиялық бейнесі. - Алматы, 2016.
2. Наурыз: жаңғырған салт-дәстүрлер (Құрастырған: М.Қазыбеков). - Алматы: Қазақстан, 1991. - 256 бет.
3. <https://prezi.com/mkujmyoxg7lq/presentation/>
4. Әуезов М. Абай жолы. - Алматы: Жазушы, 2007. - 368 бет.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Доронина Ю.А.

Научный руководитель: Жумаханова Р.А., к.п.н., доцент
Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

Ydoronina99@mail.ru

Ребенок 7-8 лет думает абстрактными суждениями. Далее происходит переход к периоду формальных операций, которые связаны с поставленными уровнями развития способности к умозаключению и абстрагированию. К переходу в среднее звено школы ученики должны научиться самостоятельно думать, обосновывать свои суждения, сравнивать, соотносить, разбирать, разыскивать частное и общее, определять элементарные закономерности [1].

Само слово логика (от греч.) - «наука о рассуждении», «идея», «мастерство обдумывания» отрасль науки о видах, способах и правилах умственной обучающей активности, анализируемый с поддержкой слова.

У учеников 1-2 класса, проявляются наглядные внешние приметы, описывающие воздействие предмета или его наименование, уже к 3 классу ученики делают упор на знания, мнения, получившее в процессе обучения [2].

Логическое мышление младших школьников в своем развитии проходит стадии от способности рассматривать каждый объект, некоторые явления.

При решении логических упражнений, не требуется большого запаса знаний. От них требуется применять умение к логическим операциям. Логические упражнения содержат в себе увлекательный характер и этим заинтересовывают тех, кто любит предмет математики.

Все логические упражнения разделены на классификации, каждая содержит название и носит возрастные особенности [3].

Одной из существенных задач начальной школы является формирования и развития логического мышления учеников. В начальной школе у учеников уже развиты компоненты закономерных операций (соотнесения, классифицирования, конкретности, синтеза, анализа и др.). Поэтому главной задачей, которая стоит перед педагогом начальной школы, является развития и формирования самостоятельной логики мышления, которая разрешила бы ученикам формировать выводы, доставлять высказывания, логически соединенные друг с другом, обосновывать свои взгляды, и в итоге самостоятельно получать знания.

Младший школьный возраст, с представлением психологических изучений, основное значение приобретает развитие логического мышления. В данный период производится переход от мышления наглядно-образного, который является главным для этого возраста, к словесно-логическому мышлению [4].

Как раз младший школьный возраст является плодотворным в развитии ЛМ. Это соединено с тем, что ученики быстро включаются в новейшие для них виды занятий и системы межличностных связей, вызывающие от них наличия новейших эмоциональных качеств.

Учебный материал в школьной программе строится на категориях логики, закономерных взаимоотношениях логического мышления. Об этом указано в объяснительных записках к учебным программам, также содержится в методических пособиях для учителей. В итоге развитие логического мышления учеников протекает в отсутствии знания системы нужных способов, их содержания и поочередности развития. Связи с этим, логическое мышление развивается в большей степени постепенно [5].

Для того чтобы формировать и совершенствовать логическое мышление учеников, нужно формировать способствующие этому педагогические обстоятельства. Важнейшей

формой формирования и развития логического мышления в младшем школьном возрасте считается урок.

Образование в начальной школе должно быть направлено на то, чтобы учитель помогал любому ученику находить собственные способности. Это действительно тогда, когда учитель начальной школы принимает во внимание индивидуальность каждого ученика. Кроме этого, выявлению потенциала школьников содействует различная образовательная среда [6].

При использовании тех либо иных способов, методов исследования нужно, прежде всего, стремиться к результативному итогу. От ученика потребуются не только осознать, запомнить и повторить полученные сведения, но и уметь употреблять их на практике, улучшать, так как степень эффективности занятия служит от степени развития ЛМ учеников.

Роль уроков математики в развитии логического мышления необыкновенно высока. Выдающийся российский математик А.Н. Колмогоров говорил: «Математика не только один из языков. Математика - это язык речи плюс мнение, это язык объединен с логикой воедино. Математика - средство для раздумья. В данной концепции обращены итоги правильного мышления большинство людей» [7].

Создание закономерных учебных действий на уроке математики, может реализовываться не только при работе над задачами. Данную работу можно осуществлять во время устного счёта, при работе с геометрическим материалом.

Регулярное применение на уроках математики и внеурочных занятиях специальных задач и заданий, сосредоточенных на развитие логического мышления, обогащать кругозор МШ и позволяет более убежденно разбираться в простых случайностях реальности и деятельнее применять математические сведения в обыденной жизни.

Не считая математических упражнений, мозговую деятельность младших школьников формируют различными головоломками, различными типами уроков со спичками и палочками (строение различной фигуры из назначенного количества палочек, перенесение одну палочку с целью приобретения иного изображения, объединение несколько концов одной линией не отрывая руки). Также для развития и формирования ЛМ является разгадывание загадок, решение различных ребусов, кроссвордов, головоломок.

Н.Б. Истомина, раскрывая методику обучения математике в начальной школе, выделили следующие задания и упражнения различного рода, которые способствуют развитию и формированию логического мышления:

- Логические ряды (отыскать объект, который согласно определенным признакам выделяется от прочих в ряду либо собирать логические цепи из комплекта изображений и т.п.).
- Лабиринты (постижение различных лабиринтов).
- Найти логические связи (к примеру, похожие вещи: тень и того, кто ее отбрасывает, хвост или часть тела и того чьи они, маму и ребенка, животное и его еду).
- Поправка погрешностей (поправить ошибочную фигуру либо окраску объекта).
- Разделить предметы по признакам (например: фрукты и овощи, буквы и цифры и т.д.).
- Отыскать объект (птицу, рыбу) по особенностям (к примеру: у Андрея голубые глаза и штаны);
- Логический паровоз и др. [8].

Нами была разработана диагностическая программа, целью которой было определение, и диагностика уровня развития логического мышления, которая включила в себя следующие методики: «Исключения понятий», «Последовательность событий», «Определение понятий и выяснение причинно-следственных связей», «Классификация и обобщение понятий», «Что здесь лишнее?», «Нелепицы».

Таким образом, исходя из сравнительного анализа результатов, констатирующего и контрольного этапов исследования, можно отметить, что коррекционно-развивающая программа способствует улучшению результатов и повышению общего уровня развития

логического мышления. Усвоив уровень логического мышления учеников, было показано, что на высоком исходном уровне развития логического мышления 4 ученика получили 8-10 баллов, на среднем уровне 8 ученика получили 4-7 баллов, на низком уровне 3 ученика получили 2-3 балла, никто из учеников не оказался на очень низком уровне, не получил 0-1 балл.

Как видно из полученных данных, они свидетельствуют о существенном совершенствовании логических процессов у учеников, в том числе и операций разбора, объединения, систематизации. Увеличилось количество учеников, представивших значительную степень выполнения заданий.

Таким образом, уроки в начальной школе содействуют формированию и развитию у младших школьников мышления, внимания, памяти, самостоятельности, наблюдаемости, правильного мнения и его убедительности; что способствует появлению предпосылок для формирования и развития логического мышления учеников, обучения их способностям кратко, точно, ясно и верно высказывать личные суждения.

Литература:

1. Левитес В.В. Задания для развития логического мышления: учеб. пособие для первого класса четырехлетней начальной школы. Мурманск: Полиграфист, 2006. – 64 с.
2. Ревина, Е.Г. Педагогические подходы развития логического мышления младших школьников// Философия отечественного образования: история и современность: Сборник статей III Международной научно-практической конференции. – Пенза, 2007. – с. 65
3. Петровский, А.В. Психология: Учебник для студентов высших педагогических учебных заведений. М.: Академия, 2001. – 512
4. Матюхина М.В. Мотивация учения младших школьников. – М., 1984.
5. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. М., 1981
6. Ревина Е.Г. Педагогические условия развития логического мышления младших школьников: Монография / Е. Г. Ревина Саратов: «Научная книга», 2006. -152 с.
7. Колмогоров А.Н. Математика - наука и профессия. М.: Наука, 1988 г., 288 с.
8. Истомина Н.Б. Учебное пособие, «Методика обучения математике в начальной школе», 2000г

ЯЗЫКОВОЕ СВОЕОБРАЗИЕ РАССКАЗА С. НАЗАРОВОЙ «МОЙ ЗЕЛЕНОГЛАЗЫЙ АРУАХ»

Дробышева В. Д.

Научный руководитель: Анищенко О. А., д. ф. н., профессор.
Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

Drobyshevav99@mail.ru

Настоящая статья посвящена анализу рассказа С. Назаровой «Мой зеленоглазый аруах» с точки зрения языка. Благодаря насыщенному языковому своеобразием автор передает речь персонажей, что дополняет и углубляет их образ.

Цель статьи – показать своеобразные языковые средства рассказа С. Назаровой, которые придают особую эмоциональную окраску всему произведению, изображают психологический и художественный портрет героев.

Научная новизна исследования обусловлена недостаточной изученностью творчества С. Назаровой с лингвостилистической точки зрения. Светлана Николаевна Назарова (1949-2016) – казахстанская писательница, поэт и прозаик, автор трех поэтических сборников «Я доверяю вам...» (1997), «Не оставляйте на потом...» (2005), «Вечная Ева» (2010) и сборника рассказов «Избранная проза» (2010).

Научную самостоятельность мы видим в выявлении лексико-фразеологических, грамматических и стилистических средств отображения быта и речи персонажей произведения Светланы Назаровой «Мой зеленоглазый аруах». Мы разделяем справедливую точку зрения В.В. Виноградова, что специфику стилистики художественного текста нельзя описать без литературоведческого анализа. В «Литературном энциклопедическом словаре» В.М. Кожевникова и П.А. Николаева подчёркивается: «Язык художественной литературы (иногда также поэтический язык), одно из важнейших средств художественного общения: языковая система, которая функционирует в обществе как орудие эстетически значимого, словесно-образного (письменного) отражения и преобразования действительности и наиболее полно выражает творческую функцию национального языка» [1; с.524].

Повествование в рассказе С.Н. Назаровой «Мой зеленоглазый аруах» идет от лица молодого человека Мади, который вспоминает о своих родных – аташке Кабидене и ажешке Мурселе. Энергия бабушкиного слова – «*Мы ведь семья*» – проникает в сердце внука, который осознает таким образом свои родовые корни

В языке рассказа используются изобразительно-выразительные средства, которые выражаются через экспрессию звуков, форм и знаков, слов и оборотов, «могут встречаться и сочетаться выражения и обороты, свойственные разным стилям литературного языка» [2; с.197]

Удлинение гласных присуще разговорному стилю: «*Те-е-бе в-е-ез-ёт*», «*баабушка в – де-ре-е-вне*» [3; с.125]. В данном случае удлинение гласных используется для выражения зависти друзей Мади его возможности жить в ауле. В случае разговора Мади с бабушкой удлинение гласных передаёт сомнение: «*Ой-е-е, сынок*» [3; с. 131].

Из разговорной лексики можно выделить употребление слов с суффиксами субъективной оценки: «*Кроме меня, к бабушке приезжали ещё мои двоюродные братишка и сестренка, Ерлан и Макпал*» [3; с. 123]; «*Ерлан был на год старше сестры, задиристый, самостоятельный мальчишка*» [3; с. 123]; «*И целыми днями искал возможность увидеть хотя бы издали предмет своего обожания, а ночами сочинял стихи и грезил о ней, нескладной девочке с густой копной стриженных волос, которая, как дикая козочка, отпрыгивала в сторону...*» [3; с. 130]; «*Саманный домик, в котором жили мои ажешка и аташка, был выбелен с добавлением синьки...*» [3; с. 127]; «*Сходство добавлял голубоватый дымок, который поднимался от летней печи во дворе или от казана, установленного на камнях рядом*» [3; с. 127].

Слова с суффиксами субъективной оценки также можно проследить в речи бабушки Мурсели по отношению к внуку: «*Знаешь, сынок, твоё должно быть вот здесь (показала на сердце). А остальное – общее, наше. Мы ведь семья*» [3; с. 126]; «*О Аллах, разве мало грешных на земле? Почему мучаешь не их, а его, моего верблюжонка?*» [3; с. 127]. Ласковое обращение к внуку можно увидеть и в употреблении слова *жаным*: «*Жаным, наш великий пророк прятался в шкуре верблюда, когда была опасность для его жизни. Разве у тебя на совести есть грязное пятно, чтобы бояться верблюда?*» [3; с. 125]; «*Жаным, – вдруг сказала она, – ты армии боишься?*» [3; с. 133].

Помимо слов с суффиксами субъективной оценки, благодаря которым повествование приобретает разговорную тональность, автор использует и разговорную лексику: *пройдоха, подлец, шайтан, ёжась, сельпо и др.*

В речи героев встречаются заимствованные слова, которые не только отражают связь русского и казахского языков (*дастархан, аул, кумыс, батыр, жаным, карабастык, асыки, курт, иримиш, джигит, пиала, джайляу, женге и др.*), но и отражают обряды, обычаи и традиции казахского народа. «*Когда кто-то к кому-то приезжает, узнают все, и большой грех не нарезать барашику, не накрыть дастархан, не сделать соучастниками радости всех аулчан*» [3; с. 124]; «*Но лечила меня бабушка по-своему. Она давала мне горячее молоко с содой и курдючным жиром, насильно заставляла пить из пиалы какую-то густую, тёмно-красную жидкость, горькую и кислую одновременно*» [3; с. 127].

Помимо элементов разговорного стиля, в тексте произведения можно встретить книжные слова: «Я никогда не обсуждал с дедом Кабиденом и бабушкой Мурселёй своего **одинокства** среди самых родных мне людей – мамы и папы...» [3; с. 124]; «Её особая, не похожая ни на чью другую из окружавших меня людей **справедливость** в отношении к каждому и уверенная правота... Всё это закрепило в моём сердце и душе идеал, которым была бабушка» [3; с. 132]; «Бабушка, чья семья пострадала от **репрессий**, была, тем не менее, горячей защитницей советской власти» [3; с. 126]; «Дед рассказал мне, что моей бабушке Мурселе посвящали лучшие песни акыны, что она приглянулась самому **губернатору** края, немцу по происхождению» [3; с.130]; «Я, уже много чего наслушавшийся в столичном городе, прочитавший много газет и знакомый с биографиями моих выдающихся соплеменников-казахов, которые многого достигли во времена советской власти, но и пострадали в годы **сталинизма, коллективизации**, имел обо всём своё собственное суждение» [3; с. 130].

Такие слова как: *сталинизм, коллективизация, репрессия, советская власть* и др. относятся к историзмам, также в тексте произведения присутствуют архаизмы: *арба, не умалая*. Роль историзмов и архаизмов в том, чтобы передать пространство времени в рассказе, из-за использования данных пластов мы узнаем, что события, происходящие в рассказе, связаны с прошлым веком, и судьба героев связана с прошедшими историческими событиями: «Бабушка, чья семья пострадала от **репрессий**...» [3; с. 126]; «Ой-у-е, Мурселя, завелась, строптивая! Да, гонял бы овец, да, голодал бы, но жил бы **по завету предков**. Кому хочу, молился бы, кого хочу, почитал бы. А меня заставили забыть всё, молиться по-другому, служить чуждому порядку!» [3; с. 126].

Светлана Назарова в своем рассказе употребляет фразеологизмы, чтобы придать речи героев выразительность: «Так бы и гонял овец, одетый в лохмотья, безграмотный и голодный! А уж Мурселю тебе **не видать было, как своих ушей!**» [3; с. 125]; «Ты разберись, много подумай. **Революционеров хватает – с мудрецами не повезло!**» [3; с. 130]. Данные фразеологизмы отражают эмоциональность, некое возмущение.

Следует отметить и синонимическое богатство короткого рассказа, пришедшее из разных языков, русского и казахского. Например, «**ажешка и аташка**», «**бабушка и дедушка**».

Яркий пример синонимов отражается и в следующих предложениях: «Но я помню восхищение и зависть соседок во время их посещения застолий в нашем доме по поводу белизны **дастархана**, прочих тряпок кухонного назначения...» [3; с.128]; «Вечером мы втроём – дед, бабушка и я – садились за **низенький столик**, уставленный баурсаками...» [3; с.128]. На стыке русского и казахского языков слова «**дастархан**» и «**низенький столик**» можно обозначить как синонимы, так как *низенький столик* подразумевает под своим толкованием *дастархан*.

В рассказе также обнаружены контекстуальные синонимы: «А на **старой фотографии** он бережно касался бабушкиного плеча... И мне всегда казалось, что даже **чёрно-белая фотография** излучала зелёный цвет её глаз» [3; с.123]. «На старой» и «чёрно-белая» не являются синонимами, но в контексте со словом «**фотография**» они обозначают одно и то же понятие.

Еще один пример контекстуальных синонимов: «Я боялся и не любил **верблюдов**. Эти **высокие животные** жили в просторном высоком загоне, сколоченном из досок, рядом с нашим домом в ауле» [3; с.125]. Выражения «верблюды» и «высокие животные» имеют совершенно разное лексическое значение, но в данном случае, «высокие животные» – это и есть верблюды.

Наряду с синонимами, автор употребляет слова-антонимы. Для противопоставления двух языков: «Так же она собирала и меня, когда я уезжал из **аула** в **город** к своим родителям» [3; с.124].

Наблюдается примеры использования антонимов в речи и описании аташки: «Дед признавал это, но, вытерев слезящиеся глаза, скорбно говорил: «Сначала **спасла**, а потом

*уморила»» [3; с.126]; «Дед молча сидел в накинутом тёплом чапане, то задрёмывал, то вздрагивал и просыпался» [3; с.134]; «Дед уверенно шёл, поддерживаемый мною, и вдруг остановился...» [3; с.134]. Слово *спасла* в Толковом словаре С.И. Ожегова имеет значения: «1. Избавить от чего-нибудь; 2. Сохранить в целости, уберечь» [4; с. 754], а значение слова *уморила* (см. *морить*) обозначает: «1. Уничтожать, травить; 2. Мучить, изнурять; 3. Доводить до состояния слабости, изнеможения» [4; с. 366]. Значение слова *задрёмывать* С.И. Ожегов определяет следующим образом: «Впасть в дремоту» [4; с. 204], значение слова *просыпаться* (см. *проснуться*) является противоположным и обозначает: «1. Перестать спать, выйти из состояния сна. 2. Оживиться, прийти в движение» [4; с. 620]. По такому же принципу докажем антонимичность слов *шёл* и *остановился*. Значение слова *идти*: «1. Двигаться, переступая ногами. 2. Двигаться, перемещаться» [4; с. 236], *остановиться* С.И. Ожегов поясняет так: «1. Перестать двигаться. 2. Прекратить что-нибудь делать» [4; с. 464]. Словарные толкования иллюстрируют: *спассти* и *уморить*; *задрёмывать* и *просыпаться*; *идти* и *остановиться* противоположны в своих значениях.*

Язык художественного произведения С. Назаровой своеобразен. Автор использует лексику двух языков, двух культур; синонимы служат для замещения и дополнения, для избежания повторов; антонимы придают рассказу контрастность и служат для проявления более глубоких чувств. Чуткое отношение к произнесенной фразе, понимание «энергии» слова отличает творчество Светланы Назаровой. Осознание силы слова характерно и для рассказа Светланы Назаровой «Мой зеленоглазый аруах».

Литература:

1. Кожевников В.М., Николаев П.А. Литературный энциклопедический словарь. – М., 1987. – 752 с.
2. Виноградов В.В. О языке художественной литературы. М.: Гослитиздат, 1959. – 656 с.
3. Назарова С.Н. Мой зеленоглазый аруах // Отчий край. – Волгоград, 2004. – № 4 (84). – С. 123-134
4. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. – М., 2007.

ГЕОМЕТРИЯ САБАҚТАРЫНДА ВИРТУАЛДЫ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ЗЕРТХАНАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Дулатова А.К.

Ғылыми жетекші: физика-математика ғылымдарының докторы Куттыкожаева Ш.Н.

as.dul.ka@mail.ru

Оқу процесінде виртуалды зертханаларды қолданудың негізгі мақсаты - жеке қасиеттерді дамыту болып табылады: логикалық ойлау, кеңістіктік елестету, ойдың дәлдігі, алгоритмдік мәдениет, түйсік, сыни ойлау.

Даму процесінде оқушы үнемі жаңа нәрсені үйренеді. Кейбір жағдайларда ол дайын ақпаратты алады, кейде зерттеу жүргізу арқылы шешілетін проблемалық жағдай қойылады.

Зерттеу, кең мағынада - бұл жаңа білімді іздеу немесе фактілерді анықтау мақсатында жүйелі зерттеу болып табылады. Оны күтілетін нәтижеге байланысты әртүрлі тәсілдермен және әдістермен жүргізуге болады.

Оқу процесінде зерттеу жұмыстары үшін әртүрлі электрондық ресурстарды пайдалану тиімді. Мұндай ресурстардың бір түрі - оқу нысандарын әртүрлі тәсілдермен ұсынуға мүмкіндік беретін мультимедиа ресурстары: мәтін, графика, фото, видео, дыбыс, анимация. Осылайша, қабылдаудың барлық түрлері қолданылады, бұл оқушының ойлау қабілетіне және практикалық белсенділігінің дамуына ықпал етеді.

Ежелгі қытай даналығы: «Маған айтсаң ұмытып қаламын, көрсетсең есімде қалады, өзіме істетсең үйреніп аламын».

Көптеген геометриялық есептердің құрылысы мен шешімін түсіну үшін баланы кеңістікті ойлауға және объектілерді көруге үйрету керек. Бұл геометрияны оқытудағы проблемалардың бірі. Виртуалды математикалық зертхана бұл мәселені шешеді және зертханада жұмыс істеу кезінде баланың шығармашылық белсенділігі де көрінетінін атап өткен жөн, яғни зерттеу процесі шығармашылық элементтерімен жүреді.

Оқытудың интерактивті құралдары - бұл оқушылардың өзіндік зерттеу және шығармашылық қызметі үшін бірегей мүмкіндік. Оқушыларда өз бетінше оқуға мүмкіндік болады: өздігінен орындау, зертханалық немесе практикалық жұмысты орындау кезінде қателіктерін бақылауға мүмкіндік береді [1].

Педагогикалық практикадан өту кезінде менің байқауым бойынша, оқушылар АКТ-мен берілген ақпаратты жақсы қабылдайды. Мұғалімдердің көпшілігі белгілі бір ұғымдарды, мәлімдемелерді, тапсырмаларды бейнелеу үшін презентацияларды қолданады, бірақ барлық оқушылар ақпаратты осы формада қабылдай алмайды.

Математика сабақтарында, әсіресе геометрия сабақтарында оқушының кеңістіктік ойлауын дамыту және материалды жақсы игеруі үшін есептің шарты мен шешуінің иллюстрациясы өте маңызды. Сондықтан мұғалімнің алдына мынандай міндеттер қойылады: жаңа технологияларды табу, сабақтардың өнімділігін арттыру үшін заманауи электронды техникалық құралдарды пайдалану. Бұл құралдарға: презентацияларды пайдалану, оқушыларды жобалық жұмыстарға тарту іс-шаралары, виртуалды ортадағы жұмыс және т.б. жатады.

Қызықты құралдардың бірі - электронды қосымшалар, атап айтқанда виртуалды математикалық зертханалар. Мысалы - «1С: Математический конструктор».

Бұл зертханада компьютерлік сызбаларды жасау үшін стандартты геометриялық операциялар қолданылады, мысалы:

- тандалған екі нүкте арқылы түзу (сәуле, кесінді) жүргізу;
- центрі мен нүкте арқылы шеңбер салу (сонымен қатар центр мен радиус арқылы);
- түзулер мен шеңберлердің қиылыстарын бекіту;
- параллель, биссектрисалар және т.с.с. жүргізу;
- ұзындықтың, аудандардың, бұрыштардың өлшеу жүйесін (реттелетін дәлдікпен) қолдану;
- өлшеу нәтижелері бойынша арифметикалық амалдардың мүмкіндігі.

Басқа пәндермен салыстырғанда геометрияны оқытуда абстракцияның жоғары деңгейіне жету талап етіледі, ал ол үшін көрнекілік қажет. Көрнекі құралдарды дұрыс қолдану абстрактілі ойлауды дамытуға ықпал етеді.

Көрнекі құралдарды қолданудың мысалы ретінде планиметрия мен стереометрияда сызбаны алуға болады.

Планиметрияны оқып-үйрену кезінде сызба көрнекіліктің негізгі құралы болып табылады, ал стереометрияда олай емес. Жазық фигураның сызбасында формасы сақталады, сондықтан сызба осы фигураның қасиеттерін зерттеуге қызмет ете алады, ал кеңістіктегі дененің сызбасы осы дененің проекциясы бола отырып, сол дененің элементтерінің пішіні мен өзара орналасуын бұрмалайды. Мысалы дұрыс төртбұрышты пирамида, сызбада оның табанында жатқан квадрат параллелограмм түрінде, ал қабырғалары - қиылысатын түзулер түрінде бейнеленеді.

Бұл жағдайда педагогикалық міндет туындайды: оқушыларға кеңістіктік дененің бұрмаланған бейнесінде оның шынайы формасын және элементтерінің нақты өзара орналасуын көруге үйрету. Бұрын мұндай мәселені шешу үшін стереометрияны оқып-үйренуге көшу кезінде кеңістіктегі денелердің модельдерін және кеңістіктегі геометриялық элементтердің әртүрлі жағдайларын кеңінен қолдану қажет болды. Бұл көп уақытты қажет етті және оқушылар үшін қиындау болды.

Виртуалды математикалық зертхана осы педагогикалық мәселені шешуге мүмкіндік береді: оқушыларға кеңістіктік дененің бұрмаланған бейнесінде оның шынайы формасын

және оның элементтерінің нақты өзара орналасуын көруге үйретеді.

«1С: Математический конструктор» зертхананы қолданудың мысалы:

Берілген ABC үшбұрышына сырттай шеңбер салу (1-сурет) [2].

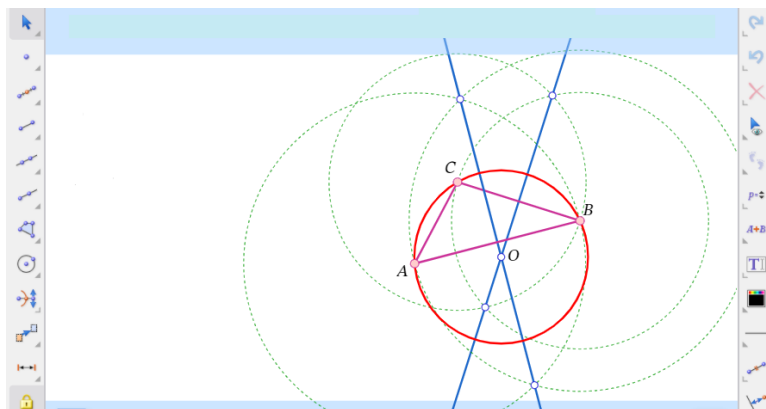
1-тәсіл. Циркуль мен сызғышты ғана қолданып салу.

- 1) циркуль мен сызғыштың көмегімен АВ-ға орта перпендикуляр саламыз;
- 2) циркульдің, сызғыштың көмегімен ВС-ға орта перпендикуляр саламыз;
- 3) олардың қиылысу нүктесін белгілейміз (О нүктесі);
- 4) центрі О нүктесі болатын, радиусы ОА болатын шеңбер саламыз.

2-тәсіл. «Орта перпендикуляр» құралын қолдану .

- 1) АВ-ға орта перпендикуляр саламыз (сызғыш пен циркульдің көмегінен!);
- 2) ВС-ға орта перпендикуляр саламыз (сызғыш пен циркульдің көмегінен!);
- 3) олардың қиылысу нүктесін белгілейміз (О нүктесі);
- 4) центрі О нүктесі болатын, радиусы ОА болатын шеңбер саламыз.

3-тәсіл. «Үш нүктесі бойынша шеңбер» құралын қолдану.

1-сурет. ABC үшбұрышына сырттай салынған шеңбер

Виртуалды зертханада сызбаны салудың қосымша әртүрлі нұсқалары бар, бұл объектінің барлық ерекшеліктерін тұтастай (сәйкес фигураларға жатса) және нақты (жеке объектілерге жатса) визуалды есте сақтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, сызбаларда сандық сипаттамалардың кейбір мәндері болуы мүмкін.

Сызу элементтерінің әр түрлі нұсқаларын жасай отырып, оқушылар объектінің қасиеттерін есте сақтайды, мәлімдемелерді бекітеді.

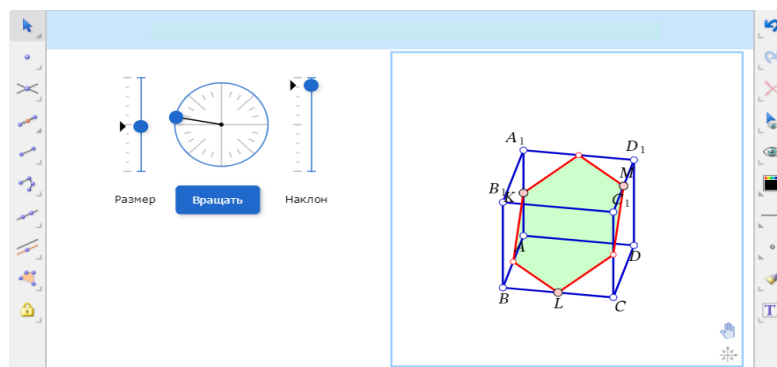
Бұл зертханада стереометриямен де жұмыс істеуге болады. Оқушылар кеңістіктің кез-келген фигурасын құрастыра алады. «1С математический конструктор» зертханасында үш өлшемді фигураларды жасай отырып, оны айналдырып, масштабын өзгертуге болады.

Көлемді фигураларды салғаннан кейін әртүрлі тапсырмаларды ұсынуға болады.

Мысалы, К, L, М нүктелері арқылы өтетін $ABCD A_1 B_1 C_1 D_1$ кубының қимасын салыңыз (2-сурет). Бұл қиманы «түзу» , «кесінді» , «қиылысу нүктесі» , «параллель түзу» құралдары арқылы салуға болады [3].

Пайда болған қиманы айналдыра отырып («Вращать» батырмасы) әртүрлі ракурста көруге болады. Бұл арқылы оқушы өзінің жасаған қателігін көреді немесе шешімінің дұрыстығына көз жеткізеді.

Қабырғалар бойымен нүктелердің орнын ауыстырса, қиманың формасы қалай өзгеретінін байқауға болады.

2-сурет. $ABCA_1B_1C_1D_1$ кубының қимасы

Мектеп тақтасы мен борды қолдана отырып, оқушы салынған фигураны айналдырып, қиманың құрылысын зерттей алмайды.

Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей геометрия сабағында осындай бағдарламаларды қолдану тиімді құрал болып табылады және мұғалім үшін де, оқушы үшін де оның көптеген артықшылықтары бар.

Мұғалімнің мүмкіндіктері:

- түсініктемелерді визуалды дәл сызбалармен иллюстрациялау;
- белсенді шығармашылық жұмысын едәуір арттыра отырып, оқушылардың жұмысын түрлендіру;

Зертханада жұмыс істейтін оқушы:

- фигуралар туралы мағыналы мәлімдемелерді мағынасыздан ажыратады, дәл және дәл емес деп ажыратады;
- фигуралар туралы тұжырымдардың ақиқат және жалған болып екіге бөлінетінін түсінеді;
- фигуралардың теңдігі мен ұқсастығын көреді;
- табылған шешімді қайталап, оны түсініп, неғұрлым ұтымды немесе оңтайлы шешімді іздеуге тырысады;
- қатені тауып, шешімнің кез келген даму кезеңінде орындау алгоритмін түзетеді;
- есепті шешу барысын және орындау алгоритмін елестетеді;
- экрандық объектілерді қолданып есептер шығару динамикасын байқайды.

Электронды қосымшаларды пайдалану оқушылардың кеңістіктік ойлауын дамытады, сондай-ақ оқушылар үшін қызықты сабақтар жасауға мүмкіндік береді.

Виртуалды математикалық зертханаларды информатика және математика сабақтарында қолдануға болады. Оларды мектеп қабырғасында да, қосымша білім беру жүйесінде де жұмыстарды (үйірмелерде, математикалық кештерде) ұйымдастыруда сәтті қолдануға болады.

Әдебиет:

1. Карпенков, С. Х. Современные средства информационных технологий: учебное пособие / С. Х. Карпенков. – 2-е изд., испр.и доп. – Москва : КНОРУС, 2013. – 400 с.
2. Шыныбеков Ә.Н., Шыныбеков Д.Ә. Геометрия: Жалпы білім беретін мектептің 7-сыныбына арналған оқулық./Ә.Н. Шыныбеков, Д.Ә. Шыныбеков - Алматы: Атамұра, 2017. - 96 бет.
3. Смирнов В.А., Тұяқов Е.А. Геометрия: Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 10-сыныбына арналған оқулық. - Алматы: Мектеп, 2019 - 200 бет.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕДЕ БАЛАЛАРДЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМУЫ

Елубай Жансая Берікқызы.

Ғылыми жетекші: п.ғ.м.аға оқытушы Зулкарнаева Ж.А.

Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қаласы

zhansaya_elubai@mail.ru

Мектепке дейінгі жас — бұл баланың негізгі іс-әрекеті ойын болатын кезеңі. Ойын барысында білім, шеберлік, дағдыларды үйрену оңай қалыптасады және ойын жағдайының көмегімен баланың назарын аудару оңайға соғады, ол материалды жақсы есте сақтайды, сондықтан дидактикалық ойындарды қолдана отырып, мектеп жасына дейінгі балаларда логикалық ойлауды дамыту жақсы дамиды.

Әрбір ата-ана баласының дені сау және мықты болып өскенін ғана емес, болашақта оның ерекше тұлға, табысты адам болғанын қалайды. Сондықтан, физикалық дамумен қатар, білімге көп көңіл бөлу керек, яғни баланың ақыл-ой және шығармашылық қабілеттерін дамыту керек, оның негізі логикалық ойлауды дамыту болып табылады.

Менің жұмысымның мақсаты балалардың логикалық танымдарын арттыра отырып, ойлау, есте сақтау, зейіндерін дамытып, логикалық зерттеу нәтижесін тиянақтап, қызығушылықтарын арттырып, шығармашылықтарын дамыту. Логикалық мәдениеттерін арттырып, тәрбие, оқу- білімін ұлғайту.

«Логика» - грек тілінен (Logos) «ой», «сөз», «ақыл», (парасат), заңдылық деген мағына береді. Логиканы дұрыс ойлау заңдары туралы ғылым немесе дұрыс ойлау бағытындағы заңдар туралы ғылым деп атауға болады.

Мектеп жасына дейінгі баланың ойлау қабілетін дамыту бірнеше кезеңнен өтеді. Біріншіден, визуалды-тиімді ойлау қалыптасады, яғни нәрестедегі барлық ақыл-ой операциялары әрекет арқылы жүреді. Осы кезеңнің соңында визуалды-бейнелі ойлау элементтері қойылады, яғни нәресте суреттердің көмегімен ойлана бастайды. Ал үлкен мектеп жасына дейінгі кезеңнің аяғында ауызша-логикалық ойлау қалыптаса бастайды, ол сөзбен жұмыс жасау, ойлау логикасын түсіну қабілетін дамытуды қамтиды. Балалар өз бетінше ойлауға, қорытынды жасауға, салыстыруға, талдауға, жеке және жалпы табуға, қарапайым заңдылықтарды орнатуға үйренеді. Ойлаудың барлық түрлері бір-бірімен тығыз байланысты. Мектептегі оқудың сәттілігі, материалды игеру жылдамдығы, назар аудару, ойлаудың барлық түрлерінің даму деңгейіне байланысты.

Әрине, балалардың ойлауы әлеуметтік ортаның әсерінсіз дами алар еді, бірақ бұл жағдайда ол баяу және біржақты дамиды. Сондықтан ересектердің міндеті оған оқушы бола отырып, мұғалім ұсынған әр түрлі қиындықтарды оңай игеруге көмектесетін ойлауды дамытуды ынталандыру болуы мүмкін.

Логикалық ойлау қабілеті жоқ балаға жаңа материалды игеру қиынырақ болады, ол алған білімдерін практикалық мәселелерді шешу процесінде сауатты қолдана алмайды. Әрбір білім беру мәселесін шешу оған көп күш пен күш жұмсайды, оның физикалық және психологиялық денсаулығын әлсіретеді, оқуға деген ықыласын төмендетеді.

Логикалық ойлау дағдылары мен тәсілдерін меңгерген балалар:

- Мәселеге оңай назар аудара алады;
- Өте мұқият;
- Жақсы жады бар;
- Тапсырманы шешуге оңай назар аударады;
- Нақты ойлау және дұрыс бағытта ойлай біледі;
- Кез-келген логикалық есепті оңай шешуге болады;
- Олар ерекше ойлайды және проблемаларды шешудің стандартты емес тәсілдерін табады;
- Өте көпшіл және қызығушылық танытады.

Бүгінгі күн талабы - баланың ақыл ойын дамыту, ойлау қабілетін жетілдіру, өзіндік іскерлік қасиеттерін қалыптастыру, заман талабына сай оны жүйрік етіп тәрбиелеу. Сондықтан баланың танымын алғашқы күннен бастап дамытудың, бойында оқыту мен тәрбиелеудің негізін қалыптастырудың құралы- ойын әрекеті, яғни ойын- баланың жетекші әрекеті. Бірақ, ойын тек қана балаларды қызықтырып, уақыт өткізудің құралы болмай, балаға берілетін білім мен тәрбиенің құнды негізі болуы керек. Ойын негізінде ойлай отырып тапсырмаларды өзінше реттеп, орындау, өзінше шешім жасау, өз ойындағысын айту жағдайларына мүмкіндік туғызылса ғана бала еркін ойлы, өзіне сенімді, ерік- жігерлі, дүние танымы кеңейген, сөйлеу тілі жақсы қалыптасқан, болашаққа қызығушылығы оянған дара тұлға ретінде жан- жақты дами алады.

Жалпылай алғанда баланың логикалық ойлауын дамыту үшін сұрақтар өте маңызды болып келеді. Сұрақ - бұл сөйлеуде тұжырымдалған міндет. Сабақтар, ойындар, баланың басқа балалармен қарым-қатынасы кезінде сұрақ балаларды логикалық ойлауға итермелейді. Бірақ көптеген сұрақтар балаларға жиі зиянын тигізеді. Балалардың назары әлсірейді, олар қызықсыз болады, балаларды алаңдатады және олар тентек бола бастайды.

Баланың қызығушылығын жоғалтпауы және одан әрі дамуы мен жетілуі үшін өз дағдыларын қолдануы үшін оған өзіндік "сенсорлық орталық" ұйымдастыру қажет. Бұл ойын алаңы, онда бала оқи алатын материалдар мен заттар жиналады. Баланың қабылдауы мен экспериментіне арналған ойындар балаға пайдалы. Бұл балшықпен, пластилинмен, құммен, айнамен, бояулармен, сабынды көбікпен жұмысты ұйымдастыруға болады.

Балалардағы логикалық ойлауды дамыту күрделі, ұзақ және уақытты қажет ететін процесс. Әр баланың логикалық ойлауы әр түрлі қарқынмен дамиды, бірақ егер оған назар аударылса, нәтиже оң болады.

Логикалық ойлау маңызды міндеттерді бөлуге мүмкіндік береді және әр түрлі ортадағы заттардың сипаттамалары және сол арқылы іздеу әр түрлі тапсырмалар үшін дұрыс шешім. Бұл балада пайда болатын іс-әрекеттің нәтижесі тікелей емес, жанама және ол үшін болатын міндеттер жетістіктер екі немесе одан да көп арасындағы байланысты ескеруі қажет бір мезгілде немесе кезекпен болатын құбылыстар деп анықтап айтуға болады.

Белгілі психолог Л. С. Выготский «Қандай да бір оқыту үшін тиімді, яғни, өте біз қолайлы мерзімдер болады. Олардан жоғары, не төмен талапқа ауытқу, яғни, тым ерте, не болмаса тым кеш оқыту мерзімдері баланың ақыл –ойының даму барысына қолайсыз әсерін тигізеді» деп атап өткен болатын. Осы орайда, «Балаларды мектепке дайындау- оларды оқытып, санатып, әйтеуір білім беріп шығару», - деп, білімдік, тәрбиелі үрдістерді дәстүрлі мектеп сабағы түрінде жүргізі ойдағыдай нәтиже бермейтіндігі сөзсіз. Мектеп жасына дейінгі балаларға жақын, олардың танымдық, білімдік, іскерлік әрекеттеріндегі жетекші әрекет - ойын болғандықтан, ойын түрінде ойландыра отырып оқыту, тәрбиелеудің тиімді жолдарын айқындау бүгінгі күндегі өзекті мәселенің бірі деп біліп, баланың логикалық ойлау қабілеттерін арттыру негізінде балаларды жан- жақты дамытудың тиімді жолдарын қарастыруда төмендегідей мақсат, міндеттер қойдым.

Мақсаты: мектепке дейінгі кезеңдегі балаға алғашқы білім беру, тәрбиелеу жұмыстары барысында түрлі әдіс- тәсілдерді ойын түрінде үйлестіре қолдану, оқыту мен тәрбиелеу мазмұнын жаңарту арқылы баланың логикалық ойлау қабілетін арттыру. Аталған мақсатты жүзеген асрудағы міндеттеріміз:

- Танымдық, білімдік, іскерлік қасиеттері жан- жақты дамыған еркін ойлы, тілі жетік, ерікті- жігерлі, өзіне сенімді балдырғанды келесі білім сатысына яғни мектепке дайындау;
- Баланың логикалық ойлау қабілетін дамыту жұмысының қаншалықты маңызды екенін ата- аналарға түсіндіре, жеткізе отырып, оқыту- тәрбиелеу жұмыстарына ата- аналарды қатыстыру;

- Балалардың бір орында ұзақ отырып қалмауын, жалығып кетпеуін ескеріп сабақтарды ойын түрінде ұйымдастыру қимылды- әуенді ойын жаттығуларды түрлендіре қолдану;
- Көмекті қажет ететін балалармен жеке жұмыс түрлерін жүргізу;
- Психологиялық ойындар, жаттығулар қолдану арқылы балаларға жан- жақты жағдай жасау, жағымды микро- ахуал туғызу;
- Баланың логикалық ойлауын дамыту бағытында тәжірибеде жүргізілген жұмыстар оқыту мен тәрбиелеу жұмысын баланың жас ерекшелігімен өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып мектепке дайындау, мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеудің бағдарламасы мен Қазақстан Республикасының мемлекеттік стандарты талаптары негіздерінде ұйымдастыру;

Ойымызды қорытындылай келе, баланың логикалық ойлауын дамыту бағытындағы жұмыстар жүйеленді және оны ұйымдастырудың тиімді жолдары, әдіс- тәсілдері айқындалады, ол өз ретінде балалардың логикалық ой қабілеттерін қалыптастыру жұмысының жағдайын біршама арттырады деп түйіндейміз.

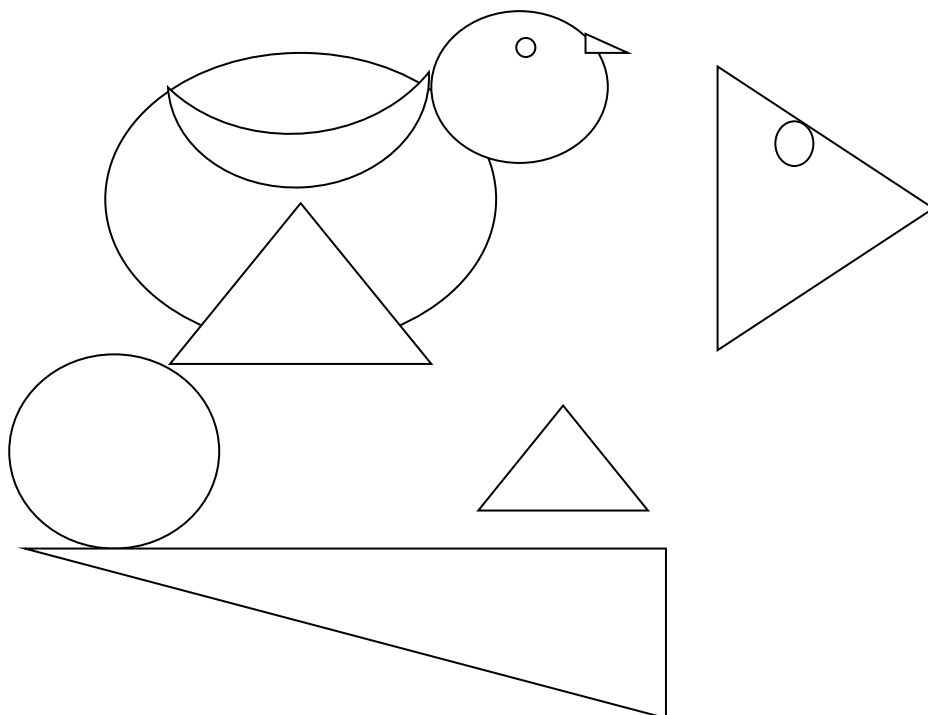
Мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс өте ерекше. Өйткені баланың даму процесі, айналамен танысу, қоршаған ортаны танып, дұрыс бағыт беріп, олардың танымдық логикалық ойларын дамыту үлкендердің қолында.

Мен дидактикалық ойындарды қолдана отырып, мектеп жасына дейінгі балалар үшін қарапайым логикалық ойлауды дамыту сабақтарын жасадым. Өйткені, балалар үшін ойын жетекші қызмет болып табылады. Дидактикалық ойындар балалардың табиғи іс-әрекетінің бірі ретінде зияткерлік және шығармашылық көріністердің қалыптасуы мен дамуына, өзін-өзі көрсету мен тәуелсіздікке ықпал етеді.

Балалардың логикасын дамытуға есептер өте қызықты дамытушы болады.

Мысалы:

- a. Қақпаның сыртынан 8 дөңгелек көрініп тұр, қақпаның ар жағында неше машина бар? (2)
- b. Ағашта 14 торғай отырды, оның 5 ұшып кетті, неше торғай қалды? (9)
- c. Үстел үстінде төрт алма тұр. Бір алманы алып ортасынан бөліп қайта қойды. Үстел үстінде неше алма болды? (4 алма)
- d. Пішін нешеу?

Сонымен қатар сөзтізбек, сөз жұмбақ, ребустар, жұмбақтар, есеп жұмбақтар т.б. Карточкамен жұмыс: мысалы, сөздерді оқып сөз ішіндегі артық сөзді тап.
Алма, доп, шие, қарбыз.
Тіл, піл, тіс, ерін.
Көйлек, шалбар, ат, тақия.
Мысық, қой, ешкі, түлкі.

Балалардың логикасын дамытуда «лото» ойыны, «мозайкалар» үстел- үсті ойындары ерекше көмек көрсетеді.

Ойын арқылы балалардың ойлау, есте сақтау, логикасы дамып, қызығушылықтары ұлғайып, шығармашылықтары дамиды.

Қорыта айтқанда, логикалық мәдениет азаматпен бірге тумайды, ол тәрбие, оқу-білім болып қалыптасады. Сондықтан да, әсіресе жас өспірімдерді логикалық мәдениетпен тәрбиелеу- маңызды іс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Крутецкий А.В. Жас және педагогикалық психология. Алматы, 1979.
 2. Қыдыршаев А. Балалардық жас ерекшеліктерін ескеру. «Ұлағат», 2000, 1.
 3. Мухина В.С. Детская психология. М., 1990.
 4. Әбенбаев С.Тәрбие теориясы мен әдістемесі.- Алматы:Дарын, 2004.
 5. Выготский Л.С. Психология. – М., 2000.
 6. Қоянбаев Ж.Б. «Педагогика» Алматы, 2000
- Бастауыш мектеп, 2005, №9 .-Б.134//11. Керімбаева Р. Дидактикалық ойындардың түрлері
Отбасы және балабақша, 2002, №1.-Б. 149//12. Қаженбаева А.Е. Бала танымын ойынмен дамыту

АЛГЕБРАЛЫҚ ТҮРЛЕНДІРУЛЕР

Жақыпбек З.О

Ғылыми жетекші: Физика-математика ғылымдарының докторы, профессор Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің оқытушысы Құттықожаева Шахарзат Нұртайқызы
zarypa070717@mail.ru

Кез-келген іс-әрекетте білім алу және пайдалану дағдылары бар, олар оқу процесінің ажырамас бір бөлігі болып табылады. Іс-әрекет әрқашан саналы түрде жасалады. Бірақ оның құрамына кіретін жеке операциялар жаттығулар, жаттығулар нәтижесінде автоматтандырылады. Бұл жағдайда сана толығымен өшірілмейді, ол операцияларды орындау техникасына емес, іс-әрекеттің жалпы бағытына, оның мақсаттарын білуге, тапсырмаларды шешудің ең жақсы жолдарын іздеуге бағытталған. Дағдылар-бұл іс-әрекеттегі білім және өз кезегінде жаңа білімнің негізі. Ф.Талызина айтады: "білімді ешқашан дайын күйінде беруге болмайды. Олар әрқашан оларды белгілі бір әрекетке қосу арқылы сіңіріледі" [1, 69 б].

Алгебралық түрлендірулердің дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру мәселесін зерттей отырып, біз оқушылардың ақыл-ой қызметінің ерекше категориясымен айналысамыз. Бір жағынан, оқушы үшін алгебралық дағдылар әр түрлі математикалық есептерді шешудің құралы болып табылады және оны сенімді пайдалану үшін оқушы алгебралық түрлендірулерді игеруі керек. Екінші жағынан, мұғалім үшін (және зерттеу үшін) бұл дағдыларды қалыптастыру, оқытудың негізгі мақсаты болып табылады.

Сондықтан егер сіз математиканың ерекшелігіне біраз уақыт назар аударсаңыз, алдымен дағдылар мен математикалық дағдылардың өзара байланысын талдауға жүгіну табиғи нәрсе екенін түсінесіз.

Өздеріңіз білетіндей, оқушылар бастауыш мектепте бастауыш алгебралық ұғымдармен танысады. Онда олар арифметикалық амалдардың негізгі заңдылықтарын жазу кезінде әріптік символизммен кездеседі, қарапайым теңдеулерді шешумен (түзу және кері әрекеттер арасындағы байланысты зерттеу кезінде); қарапайым формулалармен (мысалы, тіктөртбұрыш пен квадраттың периметрлері мен аудандары), қарапайым функционалды тәуелділіктермен (пропорционалды тәуелділік) танысады.

Негізгі мектептің 5-6 сыныптарында бастауыш мектеп курсымен белгілі бір сабақтастық сақталады. Алгебралық пропедевтика деңгейі сандық жиындардың, арифметикалық амалдардың қасиеттерінің, практикалық есептердің кеңеюіне байланысты айтарлықтай артады. Сонымен қатар, 5-6 сыныптарда сандық және әріптік өрнектердің қарапайым бірдей түрлендірулері қарастырылады (ұқсас терминдерді келтіру, жақшаларды ашу және жақшаға алу және т.б.) алгебралық ұғым енгізіледі. Сонымен қатар, түрлендіру сызығымен қатар (және кейде онымен бірге) алгебра курсының басқа да мазмұнды-әдістемелік сызықтарының пропедевтикасы жүзеге асырылады (сандық теңдеулер мен теңсіздіктер, функциялар). Алгебраның курсы жүйелі дәстүрлі түрде басталады.

Түрлендіру математиканың негізгі саласы. Геометрияда тепе - тең түрлендіруге центрлік, осьтік симметриялар, бұрулар, параллель көшірулер жатса, ұқсас түрлендіруге гомотетия және т.б. жатады. Ал алгебрада өрнектерді ықшамдап, мәнін табу; тепе - теңдіктерді дәлелдеу; теңдеулерді шешу түрлендірусіз мүмкін емес. Ол үшін қысқаша көбейту формуласын пайдалану, түбірлерді түрлендіру, квадраттық теңдеулерді түрлендіру, параметрлі теңдеулерді түрлендіру, рационал және иррационал теңдеулерді түрлендіру тәсілдерін білудің маңызы зор.

Қысқаша көбейту формуласы

Түрлендіру математиканың негізгі саласы. Геометрияда тепе – тең түрлендіруге центрлік, осьтік симметриялар, бұрулар, параллель көшірулер жатса, ұқсас түрлендіруге гомотетия және т.б. жатады. Ал алгебрада өрнектерді ықшамдап, мәнін табу; тепе – теңдіктерді дәлелдеу; теңдеулерді шешу түрлендірусіз мүмкін емес. Ол үшін қысқаша көбейту формуласын пайдалану тәсілдерін білудің маңызы зор. Мысалы:

Өрнек 73-ке бөлінетіндігін дәлелдейік.

$$(a^3 - b^3) = (a-b)(a^2+ab+b^2)$$

$$29-1=(23)3-1=83-1=(8-1)(82+8+1)=7*73$$

Бұдан 29-1 өрнегі 73- ке бөлінетіні шығады.

Түбірлерді түрлендіру

Түбірлерді түрлендіру көбейтіндіні, бөлшекті, дәрежені түбірден шығару, керісінше түбір астына алу туралы тұжырымдардан бастау алады. Албұлардан өзге арнаулы тәсілдері де бар. Бірақ олар біраз машықтанып,дағдылануды қажет етеді.

1. Бөлшектің бөліміндегі иррационалдықты жою.

Егер бөлшектің бөлімі бір не бірнеше түбір таңбасымен берілген сан болып келгенде, ондай бөлшекпен айналысу оңай емес. Мысалы: $1\sqrt{2}=11,4142=0.7071$

Бұлай есептеу едәуір қиындық келтіреді. Сондықтан бөлшектің алымы мен бөлімін $\sqrt{2}$ – ге көбейтіп түрлендірсек, $1\sqrt{2}=\sqrt{2}\sqrt{2}\sqrt{2}=\sqrt{22}=1.414220.7071$

Теңдеулерді шешуде де түрлендіруді тиімді пайдаланудың маңызыз зор. Егер теңдеу шешудің барынша ұтымды тәсілдерін қолдансақ, соншалықты ұзақ, тауқыметі түрлендіруге бармай-ақ бұл теңдеулерді шешуге болады.

Квадраттық теңдеулер

Квадраттық теңдеулерге және оларды шешу жолдарының әр түрі әдістеріне негізделіп отыр. Яғни біз осы квадраттық теңдеулерді түрлендіре отырып есептеп шығарамыз.

«Квадраттық теңдеулер» мектептегі алгебра курсының маңызды тақырыптарының бірі. Көптеген табиғи үдірістер мен құбылыстар, мазмұнды есептердің шығарылуы квадрат теңдеулерді шешуге келіп тіреледі. Теңсіздіктерді шешу, функцияларды зерттеу (Функцияның нөлдерін, экстремум нүктелерін, өсу және кему аралықтарын табу), ең үлкен және ең кіші мәндерді табу есептерін шығару және т.б. жағдайларда квадрат теңдеулерді шеше білу қажеттігі туындайды. «Квадрат теңдеулерді» шешу жолдарының тоғыз түрлі әдісімен таныстыруға мүмкіндік бар екендігі анықталған. Атап айтқанда, олар төмендегідей болып табылады:

- 1-әдіс. Теңдеудің сол жақ бөлігін көбейткіштерге жіктеу
 - 2-әдіс. Толық квадратқа келтіру әдісі
 - 3-әдіс. Квадраттық теңдеулерді формула арқылы шешу
 - 4-әдіс. Виет теоремасын пайдаланып теңдеулерді шешу
 - 5-әдіс. Теңдеуді «асыра лақтыру» әдісімен шешу
 - 6-әдіс. Квадрат теңдеулердің коэффициенттерінің қасиеттерін қолдану
 - 7-әдіс. Квадрат теңдеуді циркуль және сызғыш көмегімен шешу
 - 8-әдіс. Квадрат теңдеуді номограмма көмегімен шешу
 - 9-әдіс. Квадрат теңдеулерді геометриялық әдіспен шешу
- Осы қарастырылған 9 әдіс де «Квадрат теңдеулер» тақырыбын терең меңгеруге жол ашады.

Бұл әдістерде де түрлендірудің тиімді әдістерін пайдалану жөн.

Рационал және иррационал теңдеулер.

Енді рационал теңдеуге тоқталамыз. Рационал теңдеуді шешкен кезде біріншіден екі бөлшекке бірдей ортақ бөлім беріп түрлендіріп нөлге теңестіреміз сонда сызықтық теңдеуге келеді, одан кейін мәнін тауып теңдеу шешіледі. Ал иррационал теңдеулер алымымен бөлімін түйіндесіне көбейтіп бөлімін түбірден босатып, әрі қарай ілгері есептейміз.

$$\begin{aligned} \text{Мысалы: } 1x-1+2x-2+3x-3 &= 6x-6 \\ 2x-2+3x-3 &= 6x+6-1x-1 \\ 2x-6+3x-6(x-2)(x-3) &= 6x-6-x-6x^2-x+6x-6 \\ 5x-12x^2-3x-2x+6 &= 5x-12x^2+5x-6 \\ 5x-12 &= 0 \\ 5x &= 12 \\ x &= 2.4 \\ x^2-5x+6 &= x^2+5x-6 \\ 10x-12 &= 0 \\ 10x &= 12 \\ x &= 1.2 \\ \text{Ж: } 2,4; 1,2 \end{aligned}$$

Қорытындылай келе алгебралық түрлендірулердің мектеп курсына оқушылар математиканы меңгеріп, үйренуі үшін маңызы орасан зор екенін айтқым келеді. Негізгі мектеп математикасында алгебра оқушылардың санасына жеңіл түсінікті түрде әрекет ету үшін жоғарыда аталған кезеңдер бойынша алгебралық дағды қалыптастыра білуіміз қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Алгебра: Учебник для 7 класса средней школы /Ш.А.Алимов, Ю.М.Колягин, Ю.В.Сидоров и др. - М.: Просвещение, 1995. 191с
2. Методика преподавания математики в.средней школе. Общая методика:. Учебное, пособие для студентов физико-математических. 1998. 161с

РОЛЬ ПРИКЛАДНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ГАРМОНИЧНОМ РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА

Жуанышбаева А.С.

Научный руководитель: Исмаилова С.И. старший преподаватель кафедры ТиПФКиС
Кокшетауский университет Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
nurkanaiman2001@gmail.com

Каждый человек это – личность... Но, что именно делает человека уникальным из стольких людей? Точнее, что способствует развитию исключительной личности? Ведь именно уникальные люди становятся профессионалами своего дела, то есть специалистами. Возможно это психологические и чувственные черты, наделяющие личность, его особенности поведения и мировосприятие, или физиологические качества, развить которые можно с помощью прикладной физической культуры?

На мой взгляд, формирование личности, которая в будущем станет профессионалом в той или иной сфере, в большинстве случаев зависит от волевых качеств, которые формирует прикладная физическая культура. Человек не только кузнец своего счастья, но и творец самого себя.

Люди, совмещающие физическую культуру с умственными нагрузками, не только разумны, но и владеют абсолютной выдержкой, а её как известно формирует прикладная физкультура.

Прикладная физическая культура – это одно из направлений физического воспитания человека, направленное на формирование прикладных знаний о навыках и умениях физических качеств, которое может способствовать безусловной подготовки специалиста к будущей профессиональной деятельности, а также к его готовности и успешности в избранной профессии.

Не удивительно, что прикладные знания физической культуры играют важную роль в профессиональной деятельности, ведь именно они формируют познания о закономерностях совершенствования спортивной работоспособности и создают психофизиологическую основу в сфере труда, а также благотворно влияет на развитие личности. Следует знать, что первоначально данное понятие понималось как процесс, исключительно направленный на развитие физических качеств и улучшение двигательных способностей человека. Позже он приобрел такое обширное содержание, подразумевающее единство психофизиологического, физического, и умственных качеств.

Правильное использование физических упражнений в режиме познания нового материала, способствуют совершенствованию умственной трудоспособности обучающихся для повышения ряда важных качеств – гибкости мышления, комбинаторных способностей, слуховой, зрительной и оперативной памяти, сенсомоторных реакций. Явно то, что спорт играет ключевую роль в жизни каждого специалиста. Казалось бы, для чего учителю русского языка или певцу физическая подготовка? Ответ кроется в благотворном влиянии физических нагрузок на человека.

Прикладная физическая культура закаляет, формируя огромные пласты внутренних и внешних качеств любого человека. Занятия физической культурой и спортом необходимы абсолютно для всех людей на планете, а не только для специалистов некоторых профессии, которые требуют особенной физической подготовки или умственного усилия.

В наше современное время, условия жизни как на производстве, так и в быту, сталкивают нас с неизбежным снижением двигательной активности. Такие события, в свою очередь, подталкивают к снижению натренированности человеческого организма, сопутствуя снижению умственной и физической трудоспособности, приводящую в упадок сопротивления организма человека к заболеваниям.

Помимо личностных качеств и подготовленности к физическим нагрузкам, прикладная физкультура обеспечивает и безопасность в быту или при выполнении

профессиональных видов работ различных специальностей. Одним словом, умениями и навыками настоящего профессионализма лучше владеет тот человек, который занимался прикладными видами спорта. Она развивает в нас силу духа, быстроту мышления, выносливость, ловкость и гибкость - казалось бы, все эти качества звучат словно лозунг личностных качеств специалиста, в реальности, примыкающие к прикладной физкультуре. Суть данных личностных качеств и в том, что они преобразуют социально-психологические личностные особенности – важнейший критерий, направляющий нас к успеху и гармоничному развитию в выбранной нами деятельности.

Как я и заявляла ранее, на развитие личностных качеств влияет большое количество факторов. Дело в том, что прикладная физкультура играет значительнейшую роль в этом процессе. Развитие социально-психологических качеств проявляется в наличии собственных убеждений и взглядов на различные явления и события в обществе, в приобретенных социальных установках и требованиях как по отношению к себе, так и к другим людям; Умение принимать решения и нести за них ответственность, овладевать и выполнять различные социальные роли, подразумевающие эффективность взаимодействия с различными социальными группами людей, и в готовности к самообразованию!

В статье я осветила характеристику процесса физического воспитания в деятельности будущих специалистов, способствующей социальной адаптации человека к условиям работы, развитию у будущих специалистов социально и профессионально значимых личностных качеств, и способности к эффективной деятельности в постоянно меняющихся условиях социальной среды и общественного производства.

Стоит напомнить и моё подчеркивание важности педагогической и социально-психологической среды, в которой реализуется процесс развития личности. Для меня использование научной, общественной, спортивной и творческой деятельности в обучении, является начальным этапом профессиональной подготовки и адаптации будущих специалистов к постоянно меняющимся условиям социальной среды и общественного производства. Поэтому я считаю, что современная система высшего образования должна обеспечивать не только передачу определенных знаний, но и развитие специалиста, обладающего рядом социально и профессионально значимых личностных качеств, и способностей, определяющих профессионализм выпускника. К ним относятся умение управлять новыми социальными ролями, быстро принимать решения и брать на себя ответственность за них, навыки эффективного взаимодействия с коллегами на основе общепринятых норм и правил, готовность к непрерывному самообразованию, осознание важности здорового образа жизни для успешной самореализации в обществе.

Одним из наиболее эффективных факторов, способствующих социальной адаптации обучающихся к условиям и развитию способности будущего специалиста быстро адаптироваться в обществе, является физкультурно-спортивная деятельность, проводимая во время занятий физической культурой и после них. Это создает благоприятную среду для эффективной интеграции организма.

Сегодня занятия спортом становятся частью повседневной жизни населения, получают массовое признание и развитие, становятся популярными среди молодежи. Прикладная физическая культура эффективно используется в работе и отдыхе людей, становится реальной и действенной основой для улучшения здоровья, качества жизни и самосовершенствования человека.

Физическое воспитание в целом имеет достаточно широкий спектр педагогических и социальных эффектов. Значительное число научных работ подробно описывают средства прикладной физической культуры с рекреационной, развивающей и воспитательной точек зрения. Они представлены также с точки зрения потребности человека в адаптации к новым условиям жизнедеятельности, всесторонней подготовке к производственной деятельности, выполнении биологических функций.

Не следует забывать, что физические упражнения – это сфера деятельности, где происходит активная адаптация личности к условиям социальной среды, то есть социальная

адаптация. В процессе спортивной деятельности человек вовлекаются в общественную жизнь, развивает свой опыт социальных отношений и лидерские качества, оттачивают организаторские способности. Здесь они расширяют свой круг общения и развивают ряд положительных нравственных и волевых качеств личности, таких как целеустремленность, целеустремленность, ответственность.

В заключении, можно сказать, что целенаправленное развитие и улучшения функциональных и моторных способностей – главная роль прикладной физической культуры в гармоничном развитии личности будущего специалиста.

ҰЛЫ ҰСТАЗ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНМЕН ҮНДЕСТІГІ

Заутбекова Д.С.

Ғылыми жетекші: пед.ғ. магистрі, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің оқытушысы Аргимбаева А.К., Көкшетау қ.

zautbek.diana@mail.ru

Ыбырай Алтынсарин-көрнекті ағартушы, қоғам қайраткері, жаңашыл педагог, этнограф ғалым, ақын және прозашы, қазақ жазба әдебиеті мен әдеби тілінің негізін қалаушылардың бірі, орыс графикасы негізіндегі қазақ әліпбиін жасаушы. Орыс тілінің сөздігінде ағартушы – білімді, ағартушылықты тарататын адам [1].

Ы.Алтынсарин қазақ халқының прогрессивті дамуы үшін жалынды күрескер болды. Ол бастауыш мектептер, қолөнер және әйелдер мектептерін ашып, аймақтағы жалпы және кәсіптік білімнің негізін қалады.

Ыбырай 1841 жылы 20 қазанда қазіргі Қостанай облысының аумағында дүниеге келген. Ол әкесінен ерте айырылды, сондықтан атасы – белгілі би Балғожанбұршин жас жігіттің тәрбиесімен айналысты. 1850 жылы Балғожа немересін Орынбор шекаралық комиссиясының жанындағы мектеп-интернатына жібереді. Ыбырай оны 1850 жылы бітірген. Мектепті бітіргеннен кейін үш жылдай (1857 жылдан 1859 жылға дейін) Ы.Алтынсарин өзінің атасы Балғожа Жаңбыршиннің, қыпшақтар тайпасының ұзын руының басқарушысы, Орынбор комиссиясының әскери старшинасының хатшысы болып жұмыс істеді, содан кейін 1859 жылдың 1 тамызынан бастап Орынбор облыстық басқармасында кіші толмач (аудармашы) болып жұмыс істеді. Алайда, талантты жас өз өмірінің мақсатын мансап пен дәрежеге ұмтылу емес, туған халқының білімі деп санады [2].

Ы. Алтынсарин жан-жақты білімді адам болған. Ол қазақ халқының прогресс пен білімге деген ұмтылысының қаншалықты маңызды екенін түсінді. Алтынсариннің тарихи еңбегі оның бастамасымен, оның тікелей қатысуымен Қазақстанда Халықтық зайырлы мектептер желісі құрылды. Ол осы мектептерде қазақ тілін оқытуды енгізді, зорлық-зомбылықпен орыстандыруға және оларға реакциялық мұсылман дінбасыларының ықпалының енуіне қарсы күресті.

1860 жылы облыстық басқарма оған Торғай қаласында қазақ балалары үшін бастауыш мектеп ашуды тапсырды, онда ол орыс тілінің мұғалімі болып тағайындалды. Үлкен қиындықтарға қарамастан (қаражат болмады, облыстық басқарма мен жергілікті биліктің қолдауы болмады) Ы.Алтынсариннің табандылығының арқасында 1864 жылдың 8 қаңтарында мектептің салтанатты ашылуы өтті. Алтынсариннің ағартушылық қызметі осылай басталды. Шалғай қалада мектеп ашу оңай болған жоқ: қаражат, мектеп ғимараты және оқу құралдары болмады. Облыстық басқарма мен жергілікті билік бұл маңызды іске суық қарады. Алайда, қиындықтар Алтынсаринді тоқтатқан жоқ. Ағартушылық идеяларымен шабыттанып, ол ауылдарды аралап, халыққа зайырлы білімнің маңыздылығын түсіндіріп, барлық жерде халық арасында қызу қолдау тапты. Жергілікті тұрғындардан қаражат жинап, мектеп ғимаратын салып, оқу құралдарын жазып берді. Мектеп жанынан интернат құрылды, онда халықтың қаражаты есебінен толық интернатта

отырған 16 оқушы тұрды. Алтынсарин бүкіл өмірін осы игі іске арнап, қазақ және орыс халықтарының жақындасуы мен достығы үшін үлкен жігермен күресті. Ол Қазақстанның Ресейдің экономикалық және мәдени дамуына қосылуын қолдады.

1879 жылы Торғай облысы мектептерінің инспекторы болып тағайындалғаннан кейін Ы.Алтынсарин Торғай қаласынан өзінің мекен-жайын таңдап, облыстың әкімшілік орталығына (Орынбор қ.) көшпеді. Алтынсарин мектеп ісін жақсарту бойынша көп қырлы қызметпен айналысты: Торғай облысының кең аумағында мектеп желісін кеңейтумен айналысты.

1883 жылы ол өзінің тұрған жері Қостанай (Николаев) уезіне қоныс аударады. Туған жері Арақарағай болысында (Қостанай қаласынан үш шақырым жерде, Тобыл өзенінің жағасында, кейіннен «Инспекторское» деп аталатын шағын көл болған аралда) ол темір шатыры бар ағаш үй салып, ол жерде тұрып, қайтыс болғанға дейін жұмыс істеді.

«Мектептер - қырғыздардың, қазақтардың білім алуының басты бұлағы, - деп жазды Ыбырай Алтынсарин ... әсіресе оларға деген үміт, оларда қырғыз (қазақ) халқының болашағы да бар». Ағартушылықтың чемпионы, Ы. Алтынсарин білімді адамның балаларға білім беруін қасиетті парызы деп санады. Сондай-ақ, ол ауылдық және болыстық мектептер ашу үшін көп күш жұмсады. Ұзақ уақыт бойы патша әкімшілігі бұл игі бастамаларға кедергі келтірді. Бірақ, осы кедергілерге қарамастан, Алтынсарин ағартушылық қызметті тоқтатпады, бұл Торғай облысының әскери губернаторы тарапынан наразылық туғызды. Алтынсарин өзінің жеке бастамасы бойынша халық мектептерін жаппай ашуға тырысқаны үшін, оған артық қаражат жұмсап, облыс губернаторы генерал Проценко тіпті оны жауапқа тартып, сотқа беруді шешті.

Ы.Алтынсарин сотты қудалаудан құтыла алды, өйткені Проценко қызметінен босатылды. 1886 жылы Алтынсарин жаңа облыстық билік алдында болыс мектептерін ашуға рұқсат беру туралы өтінішті тағы да қозғайды. Оны алғаннан кейін ол асығыс мектептерді ашуға кіріседі осы мақсат үшін халықтан қайырымдылық жинайды. Ағартушы осы мектептер үшін үй-жайларды жалға алды немесе сатып алды және олардың жабдықтарына ұқыптылықпен қарады. Болыс мектептерінің ашылуында Ы.Алтынсарин өзі қатысып, алғашқы көрнекі сабақтарын берді.

«Біздің үлесімізге, - деп жазды ол, - қазір ең қиын, жауапты уақыт келді, ол кезде бәрін жасау керек, қараңғы ортаға осы жаңалықтарды енгізу керек және біздің күш-қуатымыз бен ақыл-ойымыз жеткілікті... Сондықтан мен даланы аралап, қоғамдардан және әртүрлі қоғамдық уездік және облыстық болыстардан ақша сұраймын» [3].

Қазақстанда әйелдер білімінің басталуы да Ы.Алтынсариннің есімімен байланысты. Ырғыз қаласында ол қазақ қыздарына арналған интернаты бар арнайы мектеп ашты. Бұл қазақ халқының өміріндегі үлкен оқиға болды. Алтынсарин осы көрнекті бастаманың табысты болғанына шын жүректен қуанышты болды. Ол патша әкімшілігінен Торғай облысының барлық уездерінде әйелдер училищелерін ашуға рұқсат сұрады. Бұл туралы өтініш бергеннен кейін екі жылдан кейін ғана 1891 жылы Торғай қаласында, 1893 жылы Қостанай қаласында, 1895 жылы Қарабұтақ кентінде интернаттары бар әйелдер училищелерін ашуға рұқсат алынды. Ақтөбе қаласында-1896 ж. Ы.Алтынсариннің қолдауына сәйкес ашылған осы бес әйелдер училищесінде 1896 жылға қарай 211 қыз оқыды, оның ішінде 70-і қазақ, 141-і орыс поселкелерінің қыздары. Алайда Алтынсарин халыққа білім беру ісі тек жоғарыда аталған мектептердің ашылуымен ғана шектелмейді деп есептеді, өйткені бұл мектептер халықты ағарту ісіндегі алғашқы қадам болды [4].

Айта кету керек, көрнекті ағартушы Ы. Алтынсарин зайырлы халық мектептерін құрып қана қоймай, олар үшін балаларды оқыту мен тәрбиелеудің дидактикалық принциптерін ғылыми тұрғыдан әзірледі, оқу және әдістемелік құралдар жазды. Алтынсарин бүкіл өмірін туған халқының ағартушылығына арнады. «Қазақ халқы білім алу үшін құнарлы негіз болып табылады», - деп жазды ол. Алтынсарин орыс және қазақ халықтары достастығының сенімді жақтаушысы болды. Ол демократиялық орыс әдебиетін насихаттады, орыс педагог-жазушылары К.Д.Ушинский мен Л.Н. Толстойдың тәжірибесін

пайдаланды. Өз хаттарында Ы.Алтынсарин үнемі қазақ халқының өзекті әлеуметтік мәселелерін қозғайды. Қазан университетінің профессоры Н. И.Ильминскийге жазған хаттарының бірінде, Алтынсарин былай деп жазды: «Біз (В.В. Катеринскиймен) үнемі және тұрақты түрде бастауыш орыс мектептерін құруды талап етеміз және мұнда курсты үздік бітіргендер орыс тілі мен сауаттылығын үйрететін осындай практикалық мекемелерге барамыз...».

Қазақ халқы өзінің ұлы ұлының қызметі мен шығармашылығын жоғары бағалады. 1884 жылы Орынбор газетінің беттерінде Ы.Алтынсарин жайлы былай деп жазды: «Біз Ы.Алтынсариннан қаһарманды көруге дайынбыз. Алтынсарин-өз халқының, оның рухының, ақыл-ойының, мінезінің және жалпы бүкіл өмірінің көрінісі болатын кейіпкер»[5].

Қазақстан жағдайында Ыбырай Алтынсарин К.Д.Ушинскийдің педагогикалық идеяларының алғашқы хабаршысы болды. Оның принциптері:

- Оқудың соңы-білім;
- Оқу-инемен құдық қазу;
- Ғалым алға, үйренбеген артқа қарай жүреді;
- Өлгенге дейін үйреніңіз;
- Ғалым ағымға қарсы жүзеді;
- Сауатты адам өлмейді, сауатсыз адам өмір сүре алмайды.

Педагог-энтузиаст Ыбырай Алтынсарин өзінің практикалық қызметін ағарту, мәдениет, прогресс идеяларын кеңінен насихаттаумен, қазақ халқын орыс халқының мәдениеті мен ғылымымен таныстырумен ұштастырды. Ол қазақ халқын өркениетті халықтар қатарынан көргісі келді. Ыбырай Алтынсариннің пікірінше, бұл мақсатқа жету үшін, ең алдымен, патриархалды-рулық жүйенің бүкіл құрылымын түбегейлі қайта құру қажет. Ол білім беруді мақсат ретінде емес, әлеуметтік ортаны өзгерту үшін белсенді күресте жастарға қажет құрал және қару ретінде қарастырды. Алтынсарин білім беру міндеттерін өмір қажеттіліктерімен, бұқараның қажеттіліктерімен байланыстырады. Оның пікірінше, мектеп оқушының ақыл-ой дамуы мен жеке басын адамгершілік жетілдіру мақсатына жетуді қамтамасыз ететін нақты білім беруі керек. Алтынсарин былай деп жазды: «халық мектептері үшін мұғалімдер бәрін құрайды: олармен ең асыл бұйрықтар да, мұқият инспекторлық қадағалау да салыстыра алмайды».

Оқу үдерісін ұйымдастыруда бірінші кезекте басты рөлді мұғалім атқарады, шешуші рөлді оқу - материалдық база атқарады, содан кейін қазақ мектебіне жарамды оқулықтарды мұқият тексеру қажет, деп есептейді Алтынсарин. Алтынсарин мектепте берілетін білім мен дағдыларды формальды білім тұрғысынан емес, оның өмірінің өтпелі кезеңіндегі халық үшін нақты пайдасын ескере отырып бағалайды. Осы мақсатта ол мектепке қажетті оқу пәндерін іріктейді, педагогикалық талдауды – қалай оқыту керектігін және нені оқыту керектігін анықтайды. «Қазақтарға осы қабілетті және дені сау халықтың дұрыс қоғамдық дамуына жетелейтін дұрыс бағыт беру әлі кеш емес». «Қазақ халқының экономикалық өсуі үшін оларды нығайту және оларға (яғни мектептерге) қазіргіден де көп тиянақтылық беру үшін» мектеп беретін білім деңгейін арттыру қажет. «Жақсы білім беру керек, үйрену мүмкін емес». «Оқу кітабы ғылым рухына толы болуы керек». Яғни, Алтынсариннің ғасырдан астам уақыт бұрын айтылған көзқарастары қазіргі білім беру үдерісінің идеяларымен үндес.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық қызметінде балаларды тәрбиелеу және оқыту мәселелері маңызды орын алады. Ол мектептердегі бүкіл оқу және тәрбие процесінің басты қозғаушысы ретінде мұғалімнің рөліне үлкен мән берді. Ол мұғалімдер өз оқушыларын жақсы көруі керек деп есептеді. Сонда білім мен тәрбие алдында тұрған мақсаттарға қол жеткізуге болады.

Алтынсарин мұғалімдерге әке қамқорлығын көрсетті, оларға барлық мәселелер бойынша, оның ішінде жеке өмірі мәселелері бойынша достық кеңестер берді, сонымен қатар оқушыларды оқыту мен тәрбиелеу ісінде оларға қатаң талаптар қойды. Ағартушы

оқушылардың адамгершілік тәрбиесіне үлкен мән берді. Ол оқушыларды адамгершілікке, еңбекке адал қарым-қатынасқа, Отанға деген сүйіспеншілікке тәрбиелеуге ұмтылды. Осылайша Ыбырай Алтынсариннің көзі тірісінде төрт, екі сыныптық Орталық орыс-қырғыз училищесін, бір қолөнер училищесін, бір әйелдер училищесін, бес болыстық мектепті, орыс поселкелерінің балаларына арналған екі училищені ашуға мүмкіндік туды. Ол сонымен қатар гимназияларда, университеттерде, Красноуфим нақты мектебінде оқитын балаларды ұстау үшін халықтан «қайырымдылық» жинады. Алтынсарин зайырлы халық мектептерін ашып қана қоймай, олар үшін балаларды оқыту мен тәрбиелеудің дидактикалық принциптерін әзірледі, оқу және әдістемелік құралдар жасады, жыл сайын әр мектепке барып, үнемі инспекторлық қадағалауды жүзеге асырды. Оқыту жүйесінде Алтынсарин жаратылыстану ғылымына, орыс және қазақ тілдеріне басты орын берді. Ол мұғалімдерге орыс тілін оқытуға, сондай-ақ балаларды туған қазақ тіліне оқытуға ерекше назар аударуды ұсынды. Осыған байланысты Ы.Алтынсарин бастауыш мектептерде кейбір басқа пәндерді оқыту орыс тілі мен грамматикасын берік меңгеруге тәуелді болды. Алтынсарин ағартушы ретінде білімге табыну және қоғамның дамуы мен әрбір адам даралығы үшін білімнің барлық сақтылығына деген сенім тән. Ыбырай Алтынсариннің әдеби қызметін ұстанған замандастары көзі тірісінде-ақ оның халықтың сұранысына қаншалықты жауап беретінін бағалай білді. Өзінің әдеби шығармашылығынан басқа, «Қырғыздарды орыс тіліне оқытудың бастапқы нұсқаулығы» және «Қырғыз хрестоматиясы» (1879) деп аталатын ана тілінде хрестоматия еңбегі үлкен орын алады [6].

Ы.Алтынсариннің көптеген ізбасарлары оны Қазақ Ломоносов деп атаған. Қазақ білім академиясы Ыбырай Алтынсариннің есімімен аталды, Қазақ КСР Мәдениет министрлігінің қаулысымен Ыбырай Алтынсарин атындағы медаль бекітілді, Қазақстанның барлық қалаларында оның есімімен аталған көшелер бар. Ы.Алтынсарин атына Қостанай облысында Алтынсарин ауданы бар және облыстағы ауылдардың біріне Ы.Алтынсарин атауы берілген.

Осылайша, қазақ ағартушысының педагогикалық мұрасын зерделей отырып, 150 жыл бұрын айтылған педагогикалық идеялардың бүгінгі күні де өзекті екендігі таң қалдмасқа болмайды. Ыбырай Алтынсарин өз заманында білім соншалықты алға жылжиды деп ойлады ма, ол өз денсаулығын жоғалтты бүкіл өмірін өз халқының көкірегін ашу үшін өткізді. Уақыт дәлелдегендей, Ыбырай Алтынсариннің еңбегі бекер болған жоқ. Бүгінгі жазылған жұмыстар - осының дәлелі.

Әдебиет

1. Ы. Алтынсарин, 3 томдық шығарма: Т. 1. - Алма-Ата, 1975ж. - 359 б.
2. Ы. Алтынсарин, 3 томда: Т. 2. - Алма-Ата, 1975ж. - 423 б.
3. З.В. Измаилов Халық педагогикасы: Орта Азия және Қазақстан халықтарының педагогикалық көзқарастары - М., 1991ж.
4. В.З.Галиев, Қазақстандағы Кітапхана ісі: XIX ғасырдың екінші жартысы - XX ғасырдың басы - Алматы: [Қазақстан Ұлттық кітапханасы], 1988ж. 140 б.
5. А.С. Сыздықов. Ы. Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі. -Алма-Ата.1949ж
6. "Ыбырай Алтынсарин – ұлы ағартушы". Облыстық кітапхана дискісі.Л. Толстой. 2013ж

ОРТА МЕКТЕПТЕРДЕГІ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА СӨЙЛЕУДЕГІ ЖАҒДАЙЛАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ

Иманберді Б. Қ.

Ғылыми жетекші: Ш.Уәлиханов атындағы КМУ-дің ағылшын тілі және оқыту әдістемесі
кафедрасының доценті, филология ғылымдарының кандидаты Жукенова А.К.,

Көкшетау қ.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау Университеті

imanberdibota@mail.com

Осыдан бірнеше жыл бұрын мектептерде оқушыларға ағылшын тілін қалай оқыту мәселесі біздің елімізде де, шетелде де дұрыс шешім таппаған болатын. Бүгінде заманауи қоғам қарқынды дамып келе жатыр және шет елдермен қарым қатынастардың дамуы шет тілдерін меңгерумен байланысты болып тұр. Білім берудегі басты басымдықтардың бірі ағылшын тілін ерте жастан үйрену. Орта мектептерде ағылшын тілін оқыту мәселесі заманауи білім беру үшін маңызды. Мектептерде ағылшын тіліне үйрету, олардың бастапқы қабілетіне қарамастан пайдалы, себебі ол баланың психикалық қызметінің дамуына: оның жадына, зейініне, ойлауына, қабылдауына, қиялына даусыз оң әсерін тигізеді. Сонымен қатар баланың жалпы сөйлеу қабілетіне ынталандырушы әсері өте мол.

Зерттеу пәні - сөйлеу әрекетінің түрі ретіндегі жағдайлар. Зерттеу нысаны - ағылшын тілі сабағында сөйлеу әрекетін оқытуда жағдаяттарды қолдану. Бұл мақаланың мақсаты - ағылшын тілі сабағында сөйлеу әрекетінің түрі ретінде жағдаяттарды зерттеу. Зерттеу негізінде келесі қорытындылар жасауға болады:

1. Жағдайлар ұғымының мәнін оқып үйрену және оларды педагогикада қолдану;
2. Ағылшын тілі сабағында оқушылардың сөйлеу әрекетіндегі жағдаяттарды жүзеге асыру формаларын қарастыру;
3. Зерттеу объектісіне және қолданбалы жағдайларға сипаттама беру;
4. Зерттеу нәтижелерін қорытындылау және шолу жұмыстарын жасау [1; 290-бет].

Бұл мақаланың нысаны орта мектептерде ағылшын тілінде сөйлеудің жағдайларын жетік меңгеруінің жолдары болып табылады.

Сөйлеу әрекетінің түрі ретіндегі жағдайларды үйретудің негізгі әдістері, ағылшын тілі әдістемелік нұсқаулықтарын зерттеу, бақылау, әдебиеттерді зерттеу, педагогикалық-психологиялық тәжірибе болып табылады.

Бұл мақаланың теориялық құндылығы балаларды орта мектептерде ағылшын тілін оқытуды ұйымдастырудың теориялық негіздері қарастырылады, бұл шет тілін оқыту теориясына белгілі бір үлес қосады. Тыңдауға, жазуға, оқуға, естуге үйрететін жаттығуларды ағылшын тілін үйрену барысында әр түрлі әдіс тәсілдерді қолдану әдістемесінің теориялық негіздері қарастырылған. Белсенді шығармашылық қызметке тарту арқылы көрнекілік құралдарын пайдаланы отырып, олардың өзге тілде сөйлеу қызметін жетілдіру жолдары белгіленіп отыр [2; 147-бет].

Ағылшын тілі сабақтарындағы сөйлеу құзыреттілігі сөйлеу әрекетінің әртүрлі түрлерін қамтиды: сөйлеу, оқу, жазу және тыңдау.

Сөйлеу-ауызша байланыс жүзеге асырылатын сөйлеу әрекетінің өнімді түрі. Сөйлеу мазмұны-бұл ойларды ауызша білдіру. Сөйлеу, лексикалық және грамматикалық дағдыларға негізделген.

Ағылшын тілі сабағында сөйлеуді оқытудың мақсаты-оқушыға оларды жалпы қабылданған күнделікті қарым-қатынас деңгейінде оқу емес, сөйлеу тәжірибесінде қолдануға мүмкіндік беретін сөйлеу дағдыларын қалыптастыру.

Бұл мақсатты іске асыру студенттердің келесі коммуникативті дағдыларын қалыптастырумен байланысты:

- а) қарым-қатынастың нақты жағдайына, сөйлеу міндетіне және коммуникативті ниетке сәйкес ағылшын тіліндегі мәлімдемелерді түсіну және қалыптастыру;
- б) қарым-қатынас ережелерін және оқытылатын тіл елінің ұлттық-мәдени ерекшеліктерін назарға ала отырып, өзінің сөйлеу және сөйлемей мінез-құлқын жүзеге асыру;
- в) ағылшын тілін меңгерудің ұтымды әдістерін қолдану арқылы өзін-өзі жетілдіру.

Сөйлеу монологтық және диалогтық формаларда әрекет етеді.

Диалогты оқыту кезінде диалогтардың әртүрлі формалары мен олармен жұмыс істеу формалары әр түрлі болуы керек: диалог-әңгіме, диалог-драматизация, студенттердің мұғаліммен сөйлесуі, жұптық және топтық форма.

Монолог кең таралуымен, байланысымен, логикасымен, негізділігімен, семантикалық толықтығымен, жалпы конструкциялардың болуымен, грамматикалық дизайнымен сипатталады.

Сөйлеуді үйренудің негізгі қиындықтары мотивациялық мәселелерді қамтуы керек, мысалы: студенттер ағылшын тілінде сөйлеуге ұялады, қателіктер жіберуден қорқады, сынға ұшырайды; оқушылар тапсырманы шешу үшін тілдік және сөйлеу құралдарына ие емес; студенттер қандай да бір себептермен немесе басқа себептермен сабақ тақырыбын ұжымдық талқылауға қатыспайды. Сөйлеуді оқытудағы аталған проблемаларға сүйене отырып, мақсат туындайды – мүмкін болса, бұл проблемаларды жою. Нақты жағдайларға бой алдырмай сөйлеуді үйрену мүмкін емес, яғни, тек белгілі бір тақырып бойынша стандартты диалогтар құру міндетті емес. Оқытудағы интерактивті тәсіл дегеніміз – студенттерді пікірталастарға, мәселелерді талқылауға, демек диалогқа тікелей тарту болып табылады[3; 104-бет].

Оқытудың өзара әрекеттесу түрлері туралы мәселе ерекше маңызды. Оқытудың өзара әрекеттесуінің түрлері мен тәсілдері оқушылардың ақпарат алмасу процесіне тұрақты және белсенді қатысуын қамтамасыз етуі керек.

Педагогикалық практикада бірін-бірі толықтыратын және оқу іс-әрекетіне ұжымдық сипат беретін тәрбиелік өзара әрекеттің көптеген тәсілдері қолданылады.

Олардың ішінде жұптарда (диадтарда) бір мезгілде жұмыс істеу; триадаларда бір мезгілде немесе сараланған жұмыс істеу; 4 адамнан тұратын шағын топтарда бір мезгілде немесе сараланған жұмыс істеу; командаларда жұмыс істеу (2 микро топ); оқушы – топ; оқытушы – топ; оқытушы – микро топ және т. б.

Ағылшын тілін оқыту процесінде қарым-қатынас жағдайларын модельдеуді университетте ағылшын тілін оқытудың әртүрлі кезеңдерінде қолдануға болады. Олар ауызша және жазбаша сөйлеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді, студенттердің сөздік қоры мен лингвистикалық көкжиегін кеңейтеді. Жағдайды модельдеу-ауызша сөйлеу дағдыларын дамытуға бағытталғаннан оқытылатын тіл елінің мәдениетіне арналған сабақтарға дейінгі оқытудың шығармашылық процесі[4; 97-бет].

Тек сөздік қорды, лексикалық және грамматикалық құрылымдарды білу жеткіліксіз, оларды коммуникациялық жағдайда тікелей қолдану қажет. Мұғалім, сөзсіз, оқушыны лексикалық бірліктерді қолдана отырып, ағылшын тілінде сөйлесуге мәжбүр етеді. Ол үшін ол үнемі лингвистикалық ортаны қалыптастырады, студенттерді одан әрі қызметке ынталандырады, оларды мадақтайды.

Өтілген тілдік материалды есте сақтау, үй тапсырмаларын шығармашылықпен орындау, әр оқушының коммуникативті іс-әрекетке барынша қатысуын қамтамасыз ету принципін ұстана отырып, оқушылардың сөйлеу белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Ағылшын тілін оқыту бізге оларды нақты қарым-қатынас жағдайларында қолдануға үйрету міндетін қояды. Тікелей өзара әрекеттесудің орнына-репликалардың қайталануы, жаттығулардағы олқылықтарды толтыру, үлгі бойынша диалогтар құру және т.б., ал нақты қарым-қатынас дайын емес сөйлеу элементтерімен байланысты ұйымдастыруды қамтиды.

Белгілі бір сөздерді, фразеологизмдердің жеке тіркестерін білу, фонетиканы білу – біздің ағылшын тілін қарым-қатынас құралы ретінде сенімді қолдану деп толықтай айта алмаймыз; ағылшын тілін білу, нақты тұлғааралық қарым-қатынасқа белсенді қатысу мүмкіндігі тұрғысынан қарастырылуы керек [5; 78-80-бет].

Сұхбаттасушының ағылшын тіліндегі белгілі бір сөздеріне жауап беру кезінде тілдік материалды есте сақтау және үйрену оңайырақ. Кейде нақты жағдайға байланысты сөйлеу деңгейі айтарлықтай төмендейді; оқушылардың сөйлеуінің ситуациялық сипаты сөйлеу процесін жеңілдетеді және "жандандырады". Ағылшын тіліндегі ауызша сөйлеуді оқыту мәселесі өзара байланысты екі аспектісі бар жағдай аясында шешілуі керек.

Біріншіден, жағдай - бұл бізден тәуелсіз өмір сүретін нақты уақыт пен кеңістік жағдайларының жиынтығы. Сонымен қатар, жағдай – бұл біздің санамызда көрінетін қатынастар мен тәуелділіктер, олар біз үшін маңызды. Жағдай – бұл бізді шынымен қызықтыратын нәрсе. Объективті және субъективті екі жақ бір-бірімен тығыз байланысты және мұны ағылшын тілі сабақтарында оқу процесінің ситуациялық-семантикалық элементтерін анықтау кезінде ескеру қажет [6; 78-80-бет].

Қарым-қатынас процесі стихиямен және ол жүретін жағдайға тәуелділікпен сипатталады. Жағдай -сөйлеуді оқытудың негізгі шарттарының бірі. Жағдай (кең мағынада) - бұл жағдайлардың (құбылыстардың, объектілердің) жиынтығы. Әрбір жағдайда сөйлеуге деген ұмтылыс болмайды, сондықтан мұны сөйлеу деп атауға болады. Кейбір жағдайлар қаншалықты өмірлік және табиғи болса да, сөйлеу деп атауға болмайды.

Алынған нәтижелерге сүйене отырып, сөйлеу жағдайларын қолдану ағылшын тілін, әсіресе лексикалық және грамматикалық құрылымдарды есте сақтау тұрғысынан білімді дамытуға ықпал етеді деп қорытынды жасауға болады.

Әдебиет

1. Арапов К. А., Рахматуллина Г. Г. Проблемное обучение как средство развития интеллектуальной сферы школьников // Молодой ученый. — 2017. — №8. — С. 290-294.
2. Полонский, В.М. Словарь по образованию и педагогике. – М.: Высшая школа, 2014. – 147 с.
3. Герелес Л. М. Ситуации в речевом развитии // Молодой ученый. — 2017. — №4. Т.2. — С. 78-80. — URL <https://moluch.ru/archive/27/2970/>.
4. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика : учеб. пособие для студ. лингв, ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений / Н.Д. Гальскова, Н. И. Гез. — 6-е изд., стер. — М.: Издательский центр «Академия», 2009. — 336 с.
5. Герелес Л. М. Ситуации в речевом развитии // Молодой ученый. — 2017. — №4. Т.2. — С. 78-80. — URL <https://moluch.ru/archive/27/2970/>.
6. Герелес Л. М. Ситуации в речевом развитии // Молодой ученый. — 2017. — №4. Т.2. — С. 78-80. — URL <https://moluch.ru/archive/27/2970/>.

ТӘУЕЛСІЗДІК ЖОЛЫНДА КҮРЕСКЕН ТАРИХИ ТҮЛҒАЛАР

Исаева Б.М.

Ғылыми жетекші: Гуманитарлық ғылымдар магистрі, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің оқытушысы Салимов А.К., Көкшетау қ.
Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау

isayeva.balnur@bk.ru

Өмірдің алтын діңгегі, тәуелсіздік тұғырым,
Егеменді еліме арналар әр кез жыр-үнім.
Тәуелсіздік жолында күреске түскен бабалар,
Тарихқа тыңнан жол салды жастардың ойлап бүгінін!
Жырлайды әркез жас ұрпақ
Міржақып, Ахмет атамды,
Сәкен, Мағжан ұлы тұлғалар
Алармыз әркез батанды,
Қуанышпен күтерміз, арайлап атқан әр танды!
Тәуелсіздікке жеткізген, бағы деп білем халқымның
Елбасымыз, Нұрсұлтандай атамды!

Тәуелсіздік. Аса қасиетті де қадірлі ұғым екені сөзсіз. Біздің баға жетпес байлығымызда тәуелсіздік екені хақ. Ал бүгін қолыма қалам алып, тәуелсіздік жолында күреске түскен тарихи тұлға жайлы сыр шертпекпін. Дербес мемлекет болып қалыптасудың алғашқы кезеңі сонау көшпелі Өзбек хандығынан бөлініп, өз алдына егемен ел болуды қалаған Қазақ хандығынан бастау алады. Керей мен Өз-Жәнібек бастаған қол қазақтарды бір шаңырақ астына жинап, елдіктің түтінін түтетті. Одан әрі қарай Қасым ханның қасқа жолы, Өз-Тәуке, үш жүздің басын біріктірген Абылай хан, Ресей империясына бодан болуды қаламаған Махамбет пен Исатай, кемеңгер қолбасшы Кенесары, кеңестік үкімет билік құрған сәтте ұлт жанашыры бола білген Әлихан көсем. Осы азаматтарымыздың ерең еңбегі мен ерлігінің арқасында қазақ халқы ұлт болып қалыптасты, ұлтымызды тілі мен дінінен айыру үшін жасалған әртүрлі озбыр әрекеттерге батырларымыз бен ұлт зиялылары қарсы тұра білді.

Әр заманнан елді бір тудың астына жинаған көсемдер мен тарыдай шашыратып алған билеушілер табылды. Жауын жаумай су-су боп жүретін кездер тарих сахнасынан мәңгілікке өшіп кетсе, жүрегіне түк байлаған ерлердің есімі тарих беттерінде алтын әріппен жазылып, өскелең ұрпаққа батырлық пен рухтылықтың үлгі-өнегесі болып ел жадында мәңгілікке жаңғыруда. Осындай тұлғалардың бірі де, бірегейі тәуелсіздік жолында ерекше ерлікпен күрескен тарихи тұлға – Кенесары. Кенесары текті Шыңғыс ханның 27 ұрпағы, Абылай ханның немересі. Ол жастайынан көшпелі ақсүйектер қауымының дәстүріне сай шабандоз, ұшы-қиыры жоқ даланың қатал табиғатына шыныққан, өр мінезді қайсар рухты ұл болып тәрбиеленеді. Жеке басының ерлік қасиеттері, бір беткейлігі, алға қойған мақсатына жету жолындағы табандылығы мен қайсарлығы, бойындағы дүлей күш-жүгері, көсемдердей болған жетекшілік қабілеті оны айналасына ерте мойындатты. Ол жастайынан Ресей империясының озбыр саясатын көріп өсті, нәтижесінде отаршылдық саясаттың үдей түскен процессі Кенесары санасына ел тәуелсіздігіне төніп тұрған ұлы қауіп екендігін түйсіндірді.

Кенесары қазақ жерінің дербестігін сақтауда, қокандықтардың езгісіне қарсы, зұлым ресейдің отаршыл саясатына көнбеу мақсатында күрес жүргізді. 10 жыл бойы Ресей империясының құйтұрқы саясатына ақтық демі қалғанша жан аямай күресті. Байтақ дала Кенесары атын естігенде елең ететін, бүкіл дала Абылайдың немересінен асқан батыр жоқ екендігін білетін. Тіпті, қырғыздар үшін Кенесарының бірауыз сөзі заң болатын, оны тыңдамауға ешкімнің батылы жетпейтін. Кенесары қазақтың қайсар рухты, арыстан жүректі, балуан білекті батыры. Күрес жолында өзіне қарсы шыққандарды аяусыз жаншып

отырды, мейлі ол қазақ болсын. Өзіне мойынсұнбаған халықты да шабуға кірісті. 1847 жылы Майтөбеде қазақтың соңғы ханы Кенесарының соңғы шайқасы өтті. Қырғыздарға 15 мың қолмен кіріп барады, жеңіске таяған сәтте ұлы жүздің сұлтаны Рүстем мен Сыпатай сөзінде тұрмай Кенесарыдан бөлініп кетеді [1]. Осының салдарынан батыр жеңіліс табады, аяусыз асқан қатыгездікпен өлтіріледі. Батырдың басы кесіліп, Ресей империясына сыйға тартылады. Осылайша қазақ даласы адуынды ханынан, батыр ұлынан айырылады. Негізінен Кенесары ханның өлімі әлі күнге дейін жұмбақ. Тек өлімі ғана емес, қазақтың соңғы ханы туралы біз білмеген тың дерек әлі де көп. Тарихшыларымыздың сөз саптауына қарағанда Кенесары ханның басы Ресейдегі музейдің бірінде сақтаулы. Ал мұны Ресей мемлекеті жоққа шығарып келеді, біздің ел бұл мәселені жоғары деңгейге көтеруге адуынды елге бата алмайтын сынды. Кенесарының соңынан қалған тұяғы Ахмет Кенесарин әкесі мен ағасы Садық сұлтан туралы естелік әңгімелер жазып қалдырған. Бұл әңгіме 1889 жылы аударылып, Ташкентте жарық көрген. Өкінішке орай, түпнұсқа жоғалып кетеді. Осылайша тағдыры белгісіз бағалы құжатты ресейлік тарихшы Илья Зайцев 2004 жылы Мәскеудегі Мемлекеттік тарих музейінен тауып алған екен. Ал бұл жайындағы тың ақпаратты 2017 жылы ғана жарияланады. Бірақ әлі күнге дейін кітап өз отанына қайтқан жоқ. Тек бұл кітап қана емес, еліміздің тарихынан сыр шертетін біраз еңбектер ресей музейінде сақтаулы [2].

Қазақтың тәуелсіздік жолында күрескен батырлары, хандары жайлы әлі күнге дейін тың ақпарат жоқтығы қынжылтады. Бірақ, бізге тәуелсіздік Кенесары сынды батыр аталарымыздың арқасында келген жоқ па? Тәуелсіздік алып, еңсемізді көтергелі 30 жылдың жүзі болды. Неліктен осы уақытқа дейін тәуелсіздік жолында құрбан болған батырларымызды өз дәрежесінде толық тани алмаймыз және олар жайлы толық ақпарат бере алмаймыз? Тәуелсіздік үшін күрестің басты түп тамыры болған Кенесары сынды батырлардың ерлігін үнемі жастардың санасына сіңіріп отыруға міндеттіміз. Көк экран бетінде әр түрлі бей санасыз жағдайларды емес, осы рухты хандарымыздың бейнесін неге көрсетпеске? Желтоқсанда қыршынынан қиылған боздақтарымыз осы Кенесарыдай батырлардың ерлік жолынан, рухынан үлгі алып, еліміздің тәуелсіздігі үшін күрескен жоқ па? Біз Кенесарыны қазақтың соңғы ханы ретінде танимыз. Ал, шын мәнінде біз Кенесарыны тәуелсіздік жолында күрескен ұлт қаһарманы ретінде тануға тиіспіз. Кенесары біз үшін ұлы тұлға, оны нағыз қаһармандықтың шынайы бейнесі ретінде бағалап, құрметтеуге міндеттіміз. Оның әрбір жасаған ісі мен жүрген ізгі жолы, елі үшін күрескен әрекеті, көрегендікпен жүргізген көсемділігі біз жастарға қашанда үлгі-өнеге. Кенесары сынды батыр тек қазақ халқында. Кенесарыдай рухты, қайсар ханның ұрпағы болғанымашексіз қуанышытымын.

Қорыта келе, ел ертеңі біз болашақ жастармыз, еліміздің одан әрі дамып, гүлденуіне өз үлесімізді қосуға міндеттіміз. Біз осындай рухты да қайсар, текті халықтың ұрпағымыз. Тарих пен мәдениетімізді өз деңгейінде біліп, құрметтеп әлемдік аренада рухты халықтың ұрпағы екенімізді дәлелдейік. Тіліміз бен ділімізді шұбар ала етпей, ұлттық құндылықтарымызды өз деңгейінде біліп, оны құрмет тұтайық, әр уақытта бізге тәуелсіздік сыйлаған батыр ата-бабаларымыз бен аға-әпкелеріміздің ерліктерін біле жүрейік, жас ұрпақтың санасына сіңіре жүрейік. Себебі, өсер бала, байтақ дала тұрғанда қазақ тілі мен діні, қазақ елдігі мәңгілік жасау керек. Көк туымыз көкте желбіреп, көгершіндер бейбіт аспанда еркін самғасын. Тәуелсіздік тұғыры берік болғай!

Әдебиет:

1. Дүйсәлиев Т. Қазақ халқының ресей отаршылығына қарсы Кенесары Қасымұлы бастаған 1837-1847 жылдардағы ұлт-азаттық қозғалысы // Қазақ тарихынан.- Алматы, 1997.- Б. 492-520
2. Гибель хана Кенесары: правда и вымысел [Электрондық ресурс] // <https://e-history.kz/ru/news/show/31806/> (Өтініш берген күні 02 наурыз 2021 жыл).

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ АДАМГЕРШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ ЖОЛДАРЫ

Кабиева А.А.

Ғылыми жетекші: Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент Жумаканова Р.А.

Aruzhan.kabieva@gmail.com

Балабақшаның оқу-тәрбие процесінің басты міндеті - жас ұрпақты жан-жақты дамыту, олардың қоғам алдындағы жауапкершілігін қалыптастыру, білімге, ғылымға, технологияға, өнерге деген құштарлық, ұлттық дәстүрлерге деген құштарлық, рухани-адамгершілік құндылықтарды дамыту. табылатын болады.

Адамгершілік тәрбиесі - адамгершілік сананы, адамгершілік сезімін дамытудың, тәрбиенің әсерінен адамгершілік сананы қалыптастырудың сара жолы. Ол отбасы, балабақша, мектеп, мұғалім, еңбек, қоғам, жеке ықпал арқылы жүзеге асырылады. Мектеп жасына дейінгі балалар үшін адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруда мектеп жасына дейінгі балаларға түсінікті нұсқаулар, өлеңдер, суреттер, әңгімелер әсерлі, өнегелі, өнегелі ойын, жұмыс барысында этикалық қатынастар жағдайында негізгі адамгершілік әдеттерді қалыптастыру қолданылады. Мектеп жасына дейінгі балалардың саяси және әлеуметтік санасын (гуманизм, патриотизм, отансүйгіштік), дүниетанымын, этикалық талғамын, ішкі рухани байлығын арттыру бойынша жүйелі жұмыс жүргізіледі. Этикалық әңгімелер, пікірталаскөркемөнердің түрлі салалары және әдебиетті кеңінен қолдану - адамгершілікке тәрбиелеудегі игі істер болып табылады [1,25].

Баланың өмірге деген белсенді көзқарасының бағыты үлкендер арқылы тәрбиеленеді. Тәрбие мен оқу жұмысының мазмұны мен формалары балалардың мүмкіндіктерін ескере отырып нақтыланады. Адамгершілік тәрбиелеу, күнделікті өмірде, еңбек тәрбиесі үлкендер жасай алатын жұмысты ұйымдастыру процесінде, ойын мен оқуда жүйелі түрде жүзеге асырылады.

Оқытудың алғашқы түрлері педагогтардың балалармен мағыналы қарым-қатынасы, жан-жақты іс-әрекеті, қоғамдық өмір құбылыстарымен танысу, балалар шығармаларымен, суретшілер шығармаларымен танысу негізінде жүзеге асырылады.

Осы мақсатқа бағытталған педагогикалық жұмыс еңбекке деген сүйіспеншілікке, мейірімділікке, ұжымшылдыққа және отансүйгіштікке тәрбиелеуге, әлемді өз қолдарымен құру және құрылған әлемнен ләззат алу, үлкендер еңбегінің нәтижелерін бағалау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Балалар пайдалы нәрсе жасауға, бірге ойнауға, бірдеңе жасауға, ортақ мақсат қойып, оны жүзеге асыруға қатысуға тырысады. Мұның бәрі баланың жеке басының әлеуметтік бағытын анықтайды, оның өмірдегі белсенді позициясын біртіндеп қалыптастырады.

Адамгершілік тәрбиесі - тәрбиешілердің балалардың бойында белгілі бір мінез-құлық ерекшеліктерін қалыптастыру және олардың бір-біріне, отбасына, басқа адамдарға, мемлекетке, Отанға деген қатынасын анықтайтын мінез-құлық нормалары мен ережелерін сіңіру мақсатындағы қызметі [2, 64].

Ұлттық педагогика әрқашан балаларды адамгершілікке тәрбиелеуде халықтық тәрбиенің үлгісін алады. Ал адамгершілікке тәрбиелеудің жалғыз жолы - сендіру, сенімін арттыру. Егер біз осы қасиеттерді баланың бойына жастайынан сіңіре білсек, адамгершілік қасиеттердің берік негізін қалағымыз келеді. Адамгершілік - адамның рухани тірегі.

Себебі адамдар қоғамда жақсы адамгершілігі мен мейірімділігі үшін құрметтеледі. Бұл білім мен оқудың арқасында білім мен ақылдың үйлесімі арқылы ғана адамның мінез-құлқына сіңетін құдіретті, ізгі адам атауының көрінісі.

Адамды жақсы және жаман ететін нәрсе - тәрбие. Демек, жас ұрпақтың өз халқының рухани қазынасымен, ұлттық мәдениетімен және дәстүрлерімен танысу қажеттілігі бірінші кезектегі мәселе. Тәрбие ана сүтімен қанға сіңіп, сана дариды. Ұлттық рухта

тәрбиеленбеген, тілін, дінін, ойын, дәстүрін білмеген ұрпақ үшін Отан қорғауға сенім арту, болашақтың тізгінін ұстату үлкен қателік. Тәрбиенің дәндері балабақшаға егіліп, жол ашылады. Демек, көркем әдебиет арқылы баланы өмірге даярлауда баланы рухани-адамгершілікке тәрбиелеу маңызды рөл атқарады. Рухани-адамгершілік тәрбиесі тек білім берумен шектелмейді. Баланың сезіміне әсер ету арқылы оның ішкі әлемін ояту нәтижесінде оның рухани-адамгершілік қасиеттері қалыптасады.

Көркем шығармалар арқылы балаларды рухани-адамгершілікке тәрбиелеудің мақсат-міндеттері төмендегідей:

1. Ертегілерді, әңгімелерді, өлеңдерді тыңдау, шығармалардың мағынасын түсіну, адамгершілік нормалары туралы түсініктерін қалыптастыру.

2. Көркем шығармаларға қызығушылықты арттыру.

3. Балаларды отбасын, туыстарын, достарын, жалпы адамдарды, Отанын сүйуге тәрбиелеу.

Адамгершілік тәрбиесінің басқа білім беру салаларымен салыстырғанда өзіндік ерекшеліктері бар. Бұл қоршаған ортаға, қоғамдық қатынастарға, рухани байлыққа байланысты [36, 78].

Рухани-адамгершілік тәрбие дегеніміз - баланың өмірдегі өз орнын, жауапкершілігін, өзін-өзі жетілдіруін түсінуі, айналасындағы адамдарға және барлық нәрселерге, жануарлар мен қоршаған ортаға жақсылық тілеуі.

Жалпы руханилықты қалыптастырудың негізгі көрсеткіштері: басқаларға жақсылық жасау, жақсылыққа ұмтылу, өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру.

Адами көзқарас тұрғысынан тәрбиенің мақсаты - әр адамды жан-жақты және үйлесімді етіп тәрбиелеу. Осыған орай, бүгінгі таңда әрбір ұрпақты жеке тұлға ретінде қалыптастырудың шешуші факторы ізгілік, яғни адамгершілік қасиеттер екені заңды. Жеке тұлғаның рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудың маңызды міндеттері, балалардың белсенділік қасиеттерін, табиғатқа, қоршаған ортаға, Отанға, еңбекке деген қатынастарын анықтау. Себебі, бұл оның моральдық сезімі мен сенімін белгілі бір мақсатқа жетелейтін іс-әрекеттерді ұйымдастыруды жақсартады. Сонымен, мен баланың тілі бай, сөздік қоры мол, көркем, бейнелі сөздерден сөйлем құрай білу, мәдениетті сөйлей білу және сұрақтарға толық жауап беру үшін фольклордың маңызы өте зор деп санаймын [4, 111].

Мектеп жасына дейінгі балалардың дүниетанымында ой-өрісін кеңейтіп, сөздік қорын байытып, эстетикалық талғамы мен адамгершілігін арттырып, көркем әдебиеттің алар орны ерекше деп ойлаймыз.

Алайда, балабақшадағы балалардың орта тобы сөздік қоры төмен, тілі дамымаған және өздігінен оқи алмайтындығы анық. Сондықтан, осы мәселелерді шешу үшін мен келесі мақсаттарды қоюға болады:

1. Балалардың дүниетанымын, ой өрісін кеңейту, сөздік қорын байыту, эстетикалық талғамы мен адамгершілігін арттыру.

2. Көркем шығармаларға деген қызығушылығын арттырып, тіл байлығын дамыту.

3. Баланы жақсы қасиеттерге, адалдыққа, мейірімділікке, адамгершілікке, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу.

Осы мақсатқа жету үшін мен көркем әдебиет арқылы ұйымдастырылатын оқу іс-әрекетінде балалардың ертегілерге байланысты сөйлеу дағдыларын дамыту, оларды ертегілердің мазмұнын түсінуге, оларды грамматикалық байланыстырып, жүйелі түрде айта білуге үйрете бастау керек.

Адамгершілік адамзат қоғамының даму тарихы арқылы қалыптасады және әр дәуірдің қайшылықтарымен біртіндеп жетіліп отырады. Сондықтан адамгершіліктің мәнін абстрактілі түрде қарастыру және оны тек адамдардың табиғатымен және биологиялық ерекшеліктерімен байланыстыру мүмкін емес. Адамгершілік тәрбиесі оқу-тәрбие процесінің барлық салаларында, яғни оқыту, тәрбиелеу және еңбек процесінде жүзеге асырылады [5, 98].

Балалардың мінез-құлқы мен тәртібін тәрбиелеу үшін бағдарламалық білім берудің мақсаттарына назар аудару, олардың күштері мен мүмкіндіктеріне сәйкес келетін қолайлы жағдай жасау қажет.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің даму динамикасы, оның ішінде мектеп жасына дейінгі балаларды адамгершілік-рухани тәрбиелеуде алғашқы идеалды құндылықтар, принциптер мен мақсаттар қалыптастыруды талап етеді. Балабақша баланың жас және психологиялық ерекшеліктерін, олардың іс-әрекеттерін қоғамға бейімдеу қажеттілігін, адамгершілік тәрбиесін адамгершілік нанымға ауыстыруды, тұрақты моральдық сезімдерді ескере отырып, адами және әлеуметтік қатынастарды қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Ата-ананың ежелгі халықтық әдістерінің бірі - балаға нұсқау беріп, сөз арқылы баланың сенімін арттыру. Бұл мақал-мәтелдерде, ырымдар мен тыйымдарда айқын көрінеді. Ол баланың санасына өмірден мол тәжірибесі бар білікті адамдардың даналығынбойына сіңіріп ой салған.

Міне, сондықтанда осы мектепке дейінгі кезең баланың білім алатын, рухани білім алу арқылы дамитын кезеңі. Бұл кезде алған білім оның бүкіл өмірінде қалатыны белгілі. Осы кездегі қаланған тәрбие адамгершіліктің негізін қалайды. Сондықтан осы кезден бала бойына жақсы қасиеттерді сіңіре отырып, ақпараттың сан еселеніп артып кел жатқанында, оқыту мен тәрбиелеу үдерісін дұрыс жолға қою, адамгершілікке тәрбиелеудің тиімді жолы болмақ.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Айджанова З. Балаларды адамгершілікке тәрбиелеудің бүгінгі мәселелері.// Ұлт тағылымы-2003-№4
2. Жұмабекова Ф. Мектепке дейінгі педагогика. -Астана, Фолиант, 2010
3. Дүкенбаева Г. Мектеп жасына дейінгі балаларды ойын арқылы адамгершілікке тәрбиелеу.- Алматы, 2010
4. Аксарина Н.М. Сәбилік шақтағы балаларды тәрбиелеу. – Алматы: Мектеп, 1982. - 173 б.
5. Дүйсенбиев Ә. Не деу керек. – Алматы: Мектеп, 2001. 63 б.

ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО ОПЫТА МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Каиртаева А.В.

Научный руководитель: Жумаханова Р.А., канд.пед.наук, доцент
Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

Kairtaeva.aisulu@mail.ru

В данной статье рассматривается понятийный аппарат изучаемой нами проблемы по формированию социального опыта младших школьников, особенности использования игровых технологий в учебно-воспитательном процессе. Так, опираясь на работу Г.К. Селевко «Энциклопедия образовательных технологий», мы рассматриваем понятие «технология» в качестве научной, практической поведенческой системы, которую люди используют для определенной цели [1].

Педагогическое мастерство Б.Т. Лихачев раскрывает как совокупность психологических и педагогических установок, определяющих форму, метод, метод, метод, особый набор и расположение средств обучения. Организация учебного плана и методический инструментарий [2].

При этом, игровое мастерство, может рассматриваться как вид деятельности в ситуациях, когда самоуправление поведением развивается и направлено на восстановление и усвоение социального опыта, в котором оно улучшается.

Понятие «Навыки игрового обучения» охватывает довольно широкую группу методов и навыков для организации учебной программы в форме различных обучающих игр. Игра в разработке Селевко отмечает разницу с игрой «в целом». Цели обучения и соответствующие результаты обучения четко определены. В педагогике термин «игровое обучение» используется вместе с термином «игровые технологии» и имеет следующее значение: формат - это игра, а содержание - это обучение. «игровые технологии» и «игровое обучение» - это тесно связанные понятия, поскольку они относятся к реализации обучения и тренировки в форме игры [3].

Игровые навыки и игровое обучение должны сделать образовательные стратегии качественно новой основой.

Игровая модель учебной программы вводит игровые ситуации для формирования социального опыта школьников. При реализации игры участник сталкивается с проблемной ситуацией, и деятельность основана на игровом моделировании, которое является частью деятельности учащегося. Ребята ведут себя по правилам игры (так, в случае ролевых игр – по логике разыгрываемой роли, в имитационномоделирующих играх наряду с ролевой позицией действуют «правила» имитируемой реальности).

Игровая среда также меняет положение учителя, чтобы сбалансировать роли организаторов, помощников и других участников в общей игровой деятельности.

Результат игры имеет двойное значение: образовательно- познавательный и формирующий социальный опыт младших школьников.

Дидактическая функция игры реализуется через обсуждение игрового поведения, корреляционный анализ игровых ситуаций как моделирования и корреляционный анализ с реальностью. Самая важная роль в этой модели - заключительное ретроспективное обсуждение, в котором учащиеся коллективно анализируют процесс и результат игры, взаимосвязь между игровой моделью (имитационной моделью) и реальностью, а также процесс взаимодействия между обучением и игрой.

В арсенале элементарной педагогики есть игры, которые способствуют укреплению и интеграции детской повседневной лексики и последовательной речи. Игра, направленная на развитие числовых выражений, игра, которая учится считать, развивает память, внимание, наблюдательность и укрепляет волю, формирует социальные навыки.

Современные уроки рассматривают игру как источник умственного, психологического и социального развития ребенка. Согласно логике, Дж. Хейзинга, понятие «игрок» соответствует понятию «творческий человек».

Как отмечает С.А. Шмаков, в игре ребенок выражает себя как личность, человек, который получает разнообразную информацию о мире и себе от взрослых и сверстников, в основном по предметам и языковой деятельности, в общении [4].

В 20-е годы Л.С. Выготский отметил изменения в содержании и динамике детской игры. Одна из глав «Педагогической психологии» Л.С. Выготского включает исследование педагогического значения игры, где он отмечает, что в игре нет ничего случайного, она всегда происходит на всех этапах культурной жизни самых разных людей и представляет собой неизбежные природные черты человеческой натуры. Игра выстраивает более высокие формы действий, участвуют в решении довольно сложных поведенческих проблем, требуют от игрока напряжения, смекалки и находчивости, сочетания различных способностей и сил и комбинированного действия [5].

Положение и роль игровых навыков в учебной программе, а также сочетание игровых и обучающих элементов зависят в первую очередь от понимания учителем функций и классификации обучающих и воспитывающих игр.

Рассматривая классификацию игр, предложенную различными исследователями, их чаще всего делят по месту и времени. Это игры в помещении и на открытом воздухе, водные

и спортивные игры, а также зимние и летние игры. Игры отличаются по следующим признакам:

- по сфере деятельности (физическая, умственная, трудовая, социальная, психологическая);
- в зависимости от характера образовательного процесса (обучение, обучение, контроль, обобщение, познавательное, воспитание, развитие, воспроизводство, производство, творчество, общение, диагностика);
- по методике игры (предмет, сюжетные, ролевые, деловые, имитационные, соревновательные, драматизации);
- по предметной области (математические, экологические, физические, искусствоведческие, музыкальные, литературные, прикладные, производственные, спортивные, народные, туристические, управленческие, экономические, педагогические, досуговые и др.);
- по игровой среде (с предметами и без предметов, компьютерные, пространственные) [6].

По классификации Е.А. Крюкова учебные игры подразделяются на ситуационные, ролевые и деловые. Объединяет все эти игры то, что они личностно ориентированы [7].

Педагогические игры разнообразны по: дидактическим целям; организационной структуре; возрастным возможностям их использования; специфике содержания.

По мнению Т.М. Михайленко, игровые технологии передают учебному процессу естественную и гуманную для младшего школьника форму. Обучая посредством игры, мы учим детей не так как нам, взрослым, удобно дать учебный материал, а как детям удобно и естественно его взять.

Игра выполняет такие важнейшие функции, как:

- развлекательную (основная функция игры - развлечь, доставить удовольствие, воодушевить, пробудить интерес);
- коммуникативную (освоение диалектики общения);
- самореализации (в игре как на «полигоне практики»);
- терапевтическую (преодоление различных трудностей, различных в других жизнедеятельности);
- диагностическую (выявление отклонений от нормативного поведения, самопознание в процессе игры);
- коррекционную (внесение позитивных изменений в изменение личностных показателей);
- межнациональной коммуникации (усвоение единых для всех людей социо-культурных ценностей);
- социализации (включение в систему общественных отношений, усвоение нормального человеческого общежития) [8].

Игровые технологии могут реализовываться в учебном процессе:

- ролевые игры на уроке (инсценирование);
- игровая организация целого урока с использованием игровых заданий (урок-соревнование, урок-конкурс, урок-путешествие, урок-КВН);
- игровая организация учебного процесса с использованием заданий, обычно используемых на традиционном уроке;
- использование игры на определенном этапе урока (начало, середина, конец; знакомство с новым языком, закрепление знаний, умений, навыков, повторение и систематизация изучения).

Приведем примеры дидактических игр, которые учителя часто применяют на практике:

- Игра - упражнение. Игровая деятельность может быть организована в коллективных и групповых формах, но, всё же, более индивидуализирована. Её используют при закреплении материала, проверке учащихся, во внеклассной работе. Пример: «Пятый

лишний». На уроке естествознания предлагаемый в данном наборе названий (растения одного семейства, животные отряда и др.) Одно случайно попавшее в список.

- Игра - поиск. Учащимся в рассказе, к примеру, растения семейства Розоцветных, названия которых попеременно с растениями других семейств, встречаются по ходу рассказа учителя. Для проведения таких игр не требуется специального оборудования.

- Игра - соревнование. Сюда можно отнести конкурсы, викторины, имитации телевизионных конкурсов и т.д. Данные игры можно проводить как на уроке, так и во внеклассной работе.

- Сюжетно-ролевая игра. Их особенность в том, что учащиеся исполняют роли, а сами игры наполнены глубоким и интересным содержанием, надлежащим определенным задачам, поставленным учителем. Это «Пресс-конференция», «Круглый стол» и др. Учащиеся могут исполнять роли специалистов сельского хозяйства, историка, филолога, археолога и др. Роли, которые ставят учеников в исследователя, преследуют не только познавательные цели, но и важную профессиональную ориентацию. В процессе таких игр типовые условия удовлетворения широкого круга интересов, желаний, запросов, творческих стремлений учащихся. 5. Познавательные игры - путешествия. Предлагаем игре учащиеся совершать «путешествия» на континенты, в различные географические пояса, климатические зоны и т.д. В игре могут сообщаться и новые для учащихся сведения и проверяться уже знания. Игра - путешествие обычно проводится после изучения темы уровня знаний учащихся. За каждую «станцию» выставляются отметки.

Актуальность использования игровых технологий в настоящее время повышается из-за перенасыщенности современной школьной информацией. Во всем мире, и в России в особенности, неизмеримо расширяется предметно-информационная среда. Телевидение, видео, радио, компьютерные сети в последнее время обрушивают на обучающихся объемы информации. Актуальной школы становится развитие самостоятельной оценки и отбора получаемой. Одной из форм обучения, развивающей умения, является дидактическая игра, способствующая практическому использованию знаний, полученных на уроке и во внеурочное время.

Использование игровой технологии оправдано только тогда, когда она тесно связана с предметом занятия, органично сочетается с учебным материалом, соответствующим дидактической цели занятия.

Эффективность игровых навыков зависит от цели игровой программы, первая из которых – это систематическое использование, а вторая – общая дидактическая практика.

Можно сделать вывод, что игровые технологии – это вид деятельности в контексте ситуации, в которой самоуправление поведением направлено на воссоздание и усвоение развивающегося и усиленного социального опыта. Он был построен как целостное образование, охватывающее определенные части учебной программы, интегрированное в общее содержание, сюжет и персонажей. Он включает в себя последовательно игры и упражнения, которые формируют умение выделять и противопоставлять основные черты объекта:

- группа игр, обобщающая объекты по определенным критериям;
- игровые группы в процессе развития у младших школьников умения различать реальность и нереальность;
- группа игр, развивающая способность контролировать себя, быструю реакцию на слова, фонематическое слух, творческие способности и т. д.

В этом случае сюжет игры развивается параллельно основному содержанию обучения и помогает активировать и усвоить учебную программу. Редактирование игровых навыков в отдельных играх и элементах – забота каждого учителя начальной школы.

Литература:

1. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: в 2-х т. Т. 1. – М.: Народное образование, 2005. – 556 с.
2. Лихачев Б.Т. Педагогика / Б.Т. Лихачев // Учебное пособие. – М.: Изд-во «Прометей», 1992. – 528 с.
3. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие / Г.К. Селевко. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
4. Крюкова Е.А. Личностно-развивающие образовательные технологии: природа, проектирование, реализация /Е.А. Крюкова. – Волгоград, Изд-во «Перемена», 1999. – 195с.
5. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка / Л.С. Выготский // Вопросы психологии, 1966. – № 6. – С. 65-80.
6. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д.Б. Эльконин. – М.: Педагогика, 1978. – 269 с.
7. Крюкова Е.А. Личностно-развивающие образовательные технологии: природа, проектирование, реализация /Е.А. Крюкова. – Волгоград, Изд-во «Перемена», 1999. – 195с.
8. Михайленко Т.М. Игровые технологии как вид педагогических технологий / Т.М. Михайленко // Педагогика: традиции и инновации: материалы междунар. науч. конф. (г. Челябинск, октябрь 2011 г.).Т. I. – Челябинск: Изд-во «Два комсомольца», 2011. – С. 140-146.

РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Калдарбекова Д. М.

Научный руководитель: Аргынов А.Х., кандидат педагогических наук.

Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

diana.kaldarbekova@bk.ru

Важной областью общего интереса к явлениям является познавательный интерес. Его тема - важнейшее свойство человека: не только для целей биологической и социальной ориентации окружающего мира, но и для важных отношений человека с миром многообразия, которое входит в него, отражая в сознании важные аспекты, причинно-следственные связи, закономерности, несоответствия.

В то же время познавательный интерес тесно связан с формированием различных личностных отношений, участием в познавательной деятельности: в определенной области науки, познавательной деятельности, участием в них, общением с партнерами по знанию. Именно на этой основе познания объективного мира и отношения к нему, научной реальности формируется мировоззрение, мироощущение, позитивный, зависимый характер, которому способствует познавательный интерес.

Познавательный интерес характеризуется своей способностью не только обогащать и активизировать познавательные процессы, но и активизировать любую деятельность человека, поскольку каждый человек обладает познавательным началом. На работе человеку необходимы знания об объектах, материалах, инструментах, методах, их свойствах, исследования на научной основе современного производства, понимание инновационных процессов, знание определенных технологий производства. Любой вид человеческой деятельности включает в себя познавательные принципы, поисковые и творческие процессы, которые помогают изменять реальность. Любая деятельность, осуществляемая людьми, вдохновленными познавательными интересами, является в высшей степени зависимой и более эффективной [1, с. 84].

Познавательный интерес - это важнейшее образование личности, которое формируется в процессе жизнедеятельности человека, формируется в социальных условиях его существования, а не является внутренним человеком от рождения. Психолого-педагогические исследования убедительно доказывают, что познавательный интерес является сильным и значимым и оказывает существенное влияние на учебную деятельность младших школьников. Поэтому под его влиянием можно находиться в низкой работоспособности, ленивых и неактивных детях (Л.С. Славина) или низкоэффективных подростков (Г.Я. Шапошникова) изменить отношение к учению.

Как и общее явление любопытства, познавательный интерес проявляется в развитии различных стран. Условно выделяют последовательные этапы его развития: любознательность, познавательный интерес, теоретический интерес, что в определенной мере помогает определить состояние избирательного отношения ученика к предмету и степень его влияния на личность. Эти стадии мыслятся далеко не всеми, они лишь условно различны, но мы полагаем, что их наиболее отличительные черты признаются.

Любопытство - это простой этап избирательного общения, связанный с чисто внешними, часто неожиданными ситуациями, привлекающими внимание человека. По словам Б.Г. Ананьева, интерес на этом этапе носит эмоциональный характер, поскольку с устранением внешних причин исчезает его избирательная направленность [6, с.172]. В учебно-познавательной деятельности интересы учеников не всегда локализованы, так как систематический объем доступа к этим знаниям и опыту невелик. Поэтому попытки педагогов сформировать обобщения, а также обобщенный подход, к которому стремятся дети при решении проблем, часто оказываются безуспешными, что во многом сказывается на характере интересов учащихся, которые ориентированы не на учебный процесс, а на реальные результаты (принятие решения, обучение). Поэтому сближение целей деятельности и ее результатов является важной причиной повышения интереса дошкольников. Частая подмена интереса негативно скажется не только на усилении интереса к чтению, но и на процессе формирования личности студента. Только овладев опытом познавательной деятельности, умело управляемой педагогами, можно постепенно овладеть обобщенными приемами, позволяющими решать более сложные учебные задачи, обогащая тем самым интересы дошкольников.

Опираясь на богатый опыт прошлого, на специальные исследования и на современный опыт, можно говорить об условиях, способствующих формированию, развитию и укреплению познавательного интереса у младших школьников:

1. Высокая степень активной умственной деятельности в начальной школе. Главной основой для развития познавательных умений и навыков учащихся, а также развития познавательного интереса, заключается в решении познавательных задач в ситуациях, активный поиск условий, прогнозирование, мышление, ситуации психического напряжения, конфликтные ситуации мнений, конфликтов, различных позиций, понимания, принятия решений, нахождения определенных точек зрения.

2. Вторым условием обеспечения познавательного интереса и формирования личности является образовательный процесс на оптимальном уровне развития младших школьников.

Исследование о влиянии дедуктивных путей в тестовом познавательном процессе (Л.С. Выготский, А.Я. Янцов) также показало, что индуктивный путь, который считается классическим путем, не совсем соответствует оптимальному развитию младших школьников [2, с.389]. Путь обобщения, поиска закономерностей, подчиненных видимым явлениям и процессам, - это путь, способствующий повышению уровня усвоения и усвоения в рамках охвата многих вопросов и научных частей, так как именно на основе усвоения учащимися данной ситуации обеспечивается усиление и углубление познавательного интереса, так как обучение систематически и оптимально улучшает познавательную деятельность, ее методы и умения.

Устойчивый познавательный интерес формируется в сочетании эмоционального и рационального обучения. К.Д. Ушинский указывает, как важно сделать важные уроки интересными для детей. С этой целью учителя насыщают свою деятельность методами, стимулирующими непосредственный интерес учащихся. Они используют разнообразные обучающие пособия и ролевые игры, мини-викторины, квесты на смекалку, головоломки, шарады и занимательные ситуации. В настоящее время в педагогической науке имеются большие резервы, и использование этих резервов на практике помогает успешно решать задачи обучения и воспитания школьников.

Анализ философской и психолого-педагогической литературы позволяет охарактеризовать интересы как сложное психолого-педагогическое образование с присущими ему характеристиками: избирательной направленностью, органическим единством интеллектуального, эмоционального и волевого компонентов. Не менее сложными структурами являются характеристики различных познавательных интересов.

Познавательный интерес характеризуется своей способностью не только обогащать и активизировать познавательные процессы, но и активизировать любую деятельность человека, поскольку каждый человек обладает познавательным началом. Важной особенностью познавательного интереса является то, что его центром является познавательная задача, требующая активной, поисковой или творческой работы, а не основное направление новизны и неожиданности. Формирование и развитие познавательного интереса является частью более широкой проблемы воспитания полноценной личности. Поэтому необходимость формирования познавательного интереса в начальной школе имеет социально-педагогическое и психологическое значение.

Познавательный интерес также стал объектом исследования многих психологов как ценностная мотивация учебной деятельности. Психологи считают, что этот интерес представляет: Л.Я. Божович, А.Н. Леонтьев, В.Н. Мясищев, Н.Г. Морозова и др.

Многие из них основаны на работах С.Л. Рубинштейна, он привлекал познавательный интерес внешнего мира к "строительным материалам" и называл его наиболее ценной мотивацией к обучению.

Интерес - это многозначное явление, которое может по-разному влиять на процесс обучения и воспитания.

В педагогической практике познавательный интерес часто рассматривается как внешний стимул к этим процессам, как средство повышения познавательной активности учащихся, как эффективное средство для учителей сделать процесс обучения более привлекательным, привлечь непроизвольное внимание учащихся, повысить их способность мыслить, отвлеченность и увлеченность отвлекающей работой.

В познавательном интересе, как и в собственных развивающихся клетках, есть важные моменты обучения и развития.

1. Он отражает единство объективной и субъективной сторон познавательной деятельности.

Любой объект, даже познавательная задача, обладает объективно интересными свойствами в новых фактах, неизвестных явлениях, связях и закономерностях, которые позволяют нам по-другому видеть мир. Кроме того, поскольку каждый предмет имеет свои специфические обстоятельства, все содержание обучения очень гибко, разнообразно и привлекательно для учеников.

В математике они видят логическую устойчивость, последовательность, связи и порядок процессов, в зоологии многообразие животного мира, история раскрывает его происхождение и этапы развития, литература раскрывает сложные проблемы человека.

Однако все это интересное явление в мире, в накоплении познавательного интереса и обобщенных знаний проявляется только тогда, когда они приобретают субъективный смысл у младших школьников, потому что их сознание не показано на фотографии, оно отражает функцию выполнения общения одновременно, потому что основано на

имеющихся знаниях, полученных из познавательного, социального, нравственного и личного опыта [3].

Накопленный личностный опыт, уровень знаний, умений, впечатлений ученика и обширное общение с предметами и явлениями окружающего мира посредством массовой коммуникации, а главное, общение с людьми, положительно влияющими на его желания и интересы, позволяют выделить особую ценность некоторых объективно интересных учебных предметов в школе, "личностный смысл" [4, с. 98].

Процесс перевода целей в интересный личностный смысл лежит в основе формирования у студентов интереса к чтению.

2. Из вышеизложенного следует еще один важный аспект интереса к процессу обучения - закономерность внешних и внутренних переходов как субъекта развития обучения, что наиболее ярко проявляется [5, с.172].

К сожалению, сейчас учитель заботится о том, чтобы придать своим методам обучения привлекательный характер. Но при всем этом он забыл главное: все его средства, затраченные немалые силы и время на его внутренний способ отбора и производства, никак не сказываются на познавательной деятельности учащихся.

Что привлекает учеников, что оставляет их равнодушными, как выполнять задания, как прикладывать личные усилия и индивидуальные усилия для выполнения предлагаемой работы, можно говорить о возможности положительного влияния на учебный процесс эмоциональных и интеллектуальных способностей учеников.

Проблема выявления психолого-педагогических закономерностей процесса обучения, включения формы внешней активности во внутренний процесс, использования познавательного интереса может быть решена как студентом, так и учителем, так как очень важна для эффективности обучения.

3. В связи с этим в процессе обучения необходимо обратить внимание на еще один аспект значения познавательного интереса, который связан с психологической структурой данного явления.

На основе анализа психологической структуры познавательного интереса можно сделать вывод о том, что все процессы, важные для личности, являются чисто личностными знаниями, связанными с потребностями, порождаемыми единым органическим единством: интеллектом, эмоциями, волей.

Литература:

1. Педагогический энциклопедический словарь [Текст] / М.М. Безруких, В.А. Болотов, Л.С. Глебова [и др.]. – М. : Большая энциклопедия, 2003. – 528 с.
2. Махмутов, М.И. Современный урок [Текст] / М.И. Махмутов. – М., 1981. – 132 с.
3. Казанцева, И.Н. Урок в школе [Текст] / И.Н. Казанцева. – М., 2015. – 106 с.
4. Бондаревский, В.Б. Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию [Текст] : кн. для учителя / В.Б. Бондаревский. – М. : Просвещение, 1985. – 210 с.
5. Амонашвили, Ш.А. Учитель и ученик [Электронный ресурс] / Ш.А. Амонашвили, П.П. Блонский. -2020 г.
6. Л.В. Занков // Моя Удмуртия / Телерадиовещ. компания «Удмуртия». – Ижевск : Удмуртия, 2006-2013. – Режим доступа: <http://www.myudm.ru/interview/amonashvili>.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ДҮНИЕТАНЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Касымжанова Алия Жумабековна
Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қаласы.
bul-eltaisakaya-nh2@yandex.kz

Қазақ халқының салт-дәстүрлері ежелден ұлттық мәдениеттің бір бөлігі болғаны белгілі. Көне заманнан келе жатқан ұрпақтан-ұрпаққа берілетін дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың ең жақсы үлгілері жеке тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал етеді. Қазіргі таңда қазақ халық дәстүрлерін кешенді зерделеу, олардың айналасында оқыту мен тәрбиелеудің мол тәжірибесі негізінде жасөспірімдерді тәрбиелеу қажеттілігі артып келеді. Осындай қажеттіліктердің бірі қазіргі ұрпақты тәрбиелеуде қазақ халқының дәстүрлерінің тәрбиелік мүмкіндіктерін шығармашылық пайдалану жүйесін қалыптастыру болып табылады. Салт-дәстүр негізінде білім берудің тиімділігі мұғалімдердің білімінің толықтығы және оларды оқушыларды тәрбиелеуде қолдану қабілеті мен дағдылары ретінде көрінеді. Қазақтың ұлттық дәстүрлері, бай тарихы, терең мазмұны, алуан түрлі ерекшеліктері педагогтер мен оқушыларға рухани, эстетикалық, эмоционалдық, зияткерлік әсерін тигізеді, олардың тұлғалық және сапалық қасиеттерін дамытады.

Қай халық болмасын ұрпақ тәрбиесіне ертеден көңіл бөлген. Ұрпақтарының бойларына салт-дәстүр негізінде білім беру арқылы адал да инабатты, еңбексүйгіш қасиеттерді дарытып, “жақсы бала ата-анаға сын” деген сөздерді естеріне салып отырған.

Өз халқының этникалық-мәдениетін, салт-дәстүрін білмеген адам қоғамның келешегін де ойламайды. Сондықтан да тәрбие жұмысына халқымыздың асыл мұраларын барынша ендіріп, оқушыларға салт-дәстүр негізінде білімді халықтық педагогиканың сан қырынан дәріс беру- бүгінгі күннің негізгі міндетіне айналып отыр. Ұлттық дәстүр мен салт-санадан, тегі мен дінінен, тілінен хабарсыз өскен ұрпақ жарымжан, мәңгірттердің саны көбейіп еліміздің дамуына үлкен зиянын тигізетіні сөзсіз.

Ал бүгінгі күнгі ұрпақ тәрбиесінің негізгі өзегі-оларды ұзақ жылдар бойы қалыптасқан халқының салт-дәстүр негізіндегі, салт-дәстүрлері рухында тәрбиелеу. ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық тәрбиенің белгілі жүйесін жас буын жадына біртіндеп сіңіріп отыратын арнаулы жолдар, тиісті әдіс-тәсілдер болған. Мәселен, мақал-мәтелдерде адамгершілік, имандылық тәрбиесіне байланысты әдет-ғұрыптар насихатталса, жұмбақтар мен айтыстарда – ақыл-ой тәрбиесі, өлең-жыр, дастандарда-әсемдік тәрбиенің негізгі қағидалары, ал ертегілер халықтық тәрбиесінің сан алуан мәселерін қозғайтын тәлімдік құрал ретінде пайдаланылған. Ал бала тәрбиесіне байланысты салт-дәстүрлердің түрлерін сабақта тиімді пайдалану, балаға халық ауыз әдебиетінің түрлерін таныстырумен тығыз байланыста болады.

Ата-бабаларымыздың дәстүрлері, халықтық тәрбиесінің тәжірибесіне көз салсақ, тәрбие беру ісі жан-жақты тіл үйрету, ақыл-ойын өсіру, денесін жетілдіру, еңбекке баулу, ең бастысы адамгершілік ізгі қасиеттерін сіңіру бағытында жүргізілгенін көреміз.

Халқымыздың салт-дәстүрлерін бала тәрбиесіне қолдануына ғалымдар мынадай ұсыныс жасайды:

1. Қазақтың салт-дәстүріне байланысты тәрбие жұмысын ұйымдастыру.
2. Педагогтар, халық даналығына сәйкес сабақ жүргізу. “Салтын білген-халқын сүйеді” демекші, салт-дәстүр арқылы балаларды халық даналығы мен дарындылығы, өнегесі, ақыл-ойын кеңейтіп, оята алатындай етіп тәрбиелеуді көздейміз.

Халықтың өміршең әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерін салт-дәстүр негізінде білім беру арқылы балаларды тәрбиелеу бір ғана адамның, бір ғана мезгілде атқарар міндеті емес, жалпы жұртшылықты жұмылдыра қолға алып, кейінгі ұрпаққа жеткізу. Білім негізі бастауышта болғандықтан оның мұғалімі- басты тұлға. Бастауыш мектептің алдында

тұрған негізгі мәселе – оқушыларды дамыта оқыту, яғни оқушыны оқу әрекетінде қалыптастыру, олардың оқуға ынтасын ояту, қызығушылығын арттыру.

Салт дегеніміз–халықтардың кәсібіне, сенім-нанымына, тіршілігіне байланысты қалыптасқан, ұрпақтан-ұрпаққа ауысып отыратын қоғамдық құбылыс. Жеке адам жаңа салтты ойлап шығара алмайды немесе бұрынғы қалыптасқан салтты жоғалта алмайды. Бүкіл халық, ел-жұрт уақыт озған сайын салт-дәстүрге жаңалық енгізіп, оны қоғамдық болмыс көрінісегіне бейімдеп өзгертіп отырады.

Салт-дәстүр халықтың белгілі бір әдет-ғұрыптарына байланысты туады. Мысалы: бала тәрбиесіне байланысты: шілдехана өткізу, сүйінші сұрау, балаға ат қою, бесікке салу, тұсау кесу, атқа мінігізу, сүндетке отырғызу тойлары жатады [1, 25].

Ә.Жиреншинаның басшылығымен “Педагогика” баспасынан шыққан этикалық сөздікте “әдет-ғұрып дегеніміз белгілі бір қоғамда немесе ұжымда белгілі бір тарихи жағдайға байланысты адамдар арасында қалыптасқан қоғамдық тәртіптің түрі. Ол әлеуметтік өмірдің әр түрлілігіне қарамастан, белгілі ұқсастық жағдайында адамдардың біркелкі әрекет етуін қалайды. Яғни бір қоғам ішіндегі адамдардың еңбек ету тәсілдері мен әдістерінің жалпыға ортақ болуын, олардың саяси қоғамдық іс-әрекетінің және күнделікті тұрмыстағы қарым-қатынасында бірыңғайлы-лық әрекеттің болуын талап етеді. Осының бірі әдеп-ғұрыптың, салттық жиынтық көрінісі болып табылады”, -деп тұжырымдаса, ал дәстүр дегеніміз - әдет-ғұрыптың белгілі бір бағыттағы тұрақты іс-әрекетімен мінез-құлқының ұрпақтан-ұрпаққа белгілі формада ауысып берілетін түрі”, - деген анықтама береді [2, 65].

Дәстүр ұғымына Қазақ энциклопедиясында “дәстүр - ұрпақтан-ұрпаққа көшетін, тарихи қалыптасқан әлеуметтік нормалар мен принциптер. Дәстүр - қоғамдық ұйымдар мен халықтың мінез-құлқы мен іс-әрекетінің негізі”-деп анықтама берсе, философиялық сөздікте “дәстүр (лат.traditio-жапсыру, жалғастыру) - тарих барысында қалыптасып ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып отыратын әдет-ғұрыптар, салт-сана, қоғамдық тәртіп, заң, мұрат пен игілік, мінез-құлық қалыптары және т.б. қоғамда, ұлтта немесе жекелеген әлеуметтік топтарда ұзақ уақыт бойы сақталатын әлеуметтік- мәдени мұра элементтері” делінген [53, 405].

Дәстүр - адамзат есіндегілерді және әлеуметтік-тарихи тәжірибені ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуші және жинақтаушы. Дәстүр бірнеше ұрпақтың мәдениеті мен мәдениеттілігінің көптүрлі және бірлігі жинақталған. Дәстүр қоғамдық өмірдің барлық саласын, тәжірибесін қамти отырып қоғамдық әр деңгейіндегі ақылды, даналықты бейнелейді. Салт пен дәстүрдің айырмашылығы неде деген келсек, салт адам өмірінің күнделікті тіршілігінде жиі қолданылатын мінез-құлық, қарым-қатынас ережелері мен жол-жора, рәсім, заңдарының жиынтығы.

Сонымен, дәстүр ұғымы ретінде мәдениеттің маңызды категориясының бірі және ол дәстүр оқу-тәрбие үрдісінің құралы. Тәрбиенің халықтық сипатына, еңбектің тәрбиелік және тәрбиедегі адамгершілік мәселелеріне көңіл бөле отырып “Тәрбие көзі- халықтық педагогика” деген тұжырымға келген. Осы идеяны қазақ жерінде жалғастырушы педагог Ы.Алтынсарин. Ол қазақтың қыз ұзату, өлікті жөнелту дәстүрін арнайы зерттей отырып халық тәрбиесінің өзегі ұлттық салт-дәстүр екендігін көрсетеді [3, 20].

Білім беру жүйесіндегі ұлттық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың мазмұнын анықтау, тәрбие әдістерін шығармашылық қолдану жүйесін қалыптастыру ұлттық тәрбиенің маңыздылығын арттырады, білім беру мазмұнын арттырады.

Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді талдау негізінде дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар туралы келесі идеялар жинақталды:

1) дәстүр - көп қырлы әлеуметтік бірегейлік, жеке адам мен адамзаттың рухани дамуының, әлеуметтік-мәдени жетістіктердің көрсеткіші.

2) салт-дәстүрлер, тіл сияқты, тек адамдарға ғана тән.

3) ұлттық әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер олардың негізгі сипатына қарай ерекшеленеді:

а) ұрпақтан ұрпаққа жалғасады;

- ә) өмірдің құқықтық ритмикалық құбылыстарына сәйкес қалыптасады: уақыт, тарих;
- б) ұжымдық, символдық әрекет-бұл қоғамдық қарым-қатынас құралы.

Адам өмірмен, мінезмен, қоғамдық пікірмен бірлікте болады. Әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер-бұл көптеген ғасырлар бойы тарихи тұрғыдан қалыптасқан әлеуметтік, көркемдік нормалар мен қағидалар. Сондықтан ұлттық рухта тәрбиелеу, ұлттық сана мен ар-намысқа негізделген шығармашылық жолдарды қалыптастыру маңызды.

Мектептегі халықтық тәрбие сабақтарында қазақ этнопедагогикасы негізінде бастауыш сынып оқушыларының дүниетанымын және шығармашылық жүйесін қалыптастыру негіздеріне табиғаттың, қоғамның және ойдың дамуының жалпы заңдары, тәрбие жұмысындағы бұқараның материалдық және рухани мәдениетінің орны, жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтардың өзара бірлігі принциптері туралы ілімдер, сондай-ақ оның дамуындағы іс-әрекеттің мәнін анықтайтын жеке тұлға теориясы мен философиялық, психологиялық-педагогикалық ұғымдар жатады [4, 19].

Халық тәрбиесінің шығармашылық жолдарын жүйелеу мақсатында мектепте этнофосифтардың, әдебиеттанушылардың, этнопсихологтардың, этнопедагогтардың еңбектері, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Үкіметінің ресми материалдары, оқу құжаттары, озық педагогтардың тәжірибесі жинақталды.

Педагогикалық процесте жинақталған тәжірибеге сүйене отырып, біз қазақ халқының салт-дәстүрлерінің келесі мүмкіндіктеріне назар аударамыз керек:

1. Жас ерекшеліктеріне сәйкес қазақ халқының ұлттық дәстүрлерін жинақтау, зерделеу және іске асыру ұлттық құндылықтарды сіңірген шығармашылық тұлғаны қалыптастырудың кепілі болып табылады.

2. Халықтық педагогика-адамгершілік, ақыл-ой, еңбек, эстетикалық және дене тәрбиесінің құралы.

3. Халықтық педагогиканың мазмұны тәрбие жұмысының негізі бола алады.

Мысалы: арнайы курстар, үйірмелер, элективтер, тақырыптық кештер, көрмелер, конференциялар, пікірталастар, кездесулер, экскурсиялар, апталар, сонымен қатар шығармашылық жұмыстар: әңгіме, пікірталас, видео, талқылау, тестілеу, рейтингтік жүйені қолдану бастауыш сынып білімін толықтырады.

Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық дүниетанымын қалыптастыру барысында төмендегідей міндеттердің орындалуын қамтамасыз ету:

1. Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне сәйкес "Қазақ дәстүрлері-ұлттық білімнің негізі" арнайы сабақтар жүргізу.

2. Дәстүрлерге байланысты сахналық қойылымдар, материал жинау, қойылымдар, «Киелі халықтың үлгісі», «Қазақтың аты ғажап», «Жаңа өмір керемет» айдарларымен дәстүрлердің жаңа сипатына назар аудару.

3. Бастауыш мектептен ғылыми зерттеулермен өзара әрекеттесу. Балалардың аңғалдығы, жаңалыққа деген құштарлық, сергектік, өмірге оң көзқарас, белгілі бір оқиға мен сюжет туралы өз пікірінің болуы бағаланады және мадақталып отырады.

Сонымен қатар, қазақ этнопедагогикасы негізінде бастауыш сынып оқушыларының дүниетанымын қалыптастыруға негізделген қазақ халқының салт-дәстүрлері бойынша өткізілген сабақтарға тоқталуды жөн көрдім.

Тақырып: Балаға ат қою.

Оқыту мақсаты: Оқушылардың салт-дәстүр туралы түсініктерін қалыптастыру, әртүрлі дәстүрлер туралы білімдерін толықтыру.

Жоспар: Қазақ халқында сәбидің дүниеге келуі - отбасына қуаныш сыйлайтын маңызды оқиға. Халық арасында «Балалы үй - базар, баласыз үй - мазар» деген мақал бар. Баланың тууы мен тәрбиесіне байланысты көптеген дәстүрлер бар, оның бірі - балаға ат қою - қазақ халқының ерекше және салтанатты әдет-ғұрыптарының бірі. Қазақтар ат қоюға ерекше мән беріп, балаға қойылған есім оның болашағына әсер етеді деп санаған.

Кез-келген ата-ана баласына туылған кезде ең жақсы есім беруге тырысады. Қазақта зат есім сөздің терең мағынасымен және адам күшіне деген сенімділікпен тығыз

байланысты және есімдерді таңдау өте кең. Ғасырлар өткен соң бірқатар атаулар ескіріп, жаңалары пайда бола бастады. Сәби болашақта бала ақылды, қауіпсіз, бақытты, әдемі, табысты және бай болады деген үмітпен есім таңдайды.

Сәбидің ата-анасы баланың есейгенде оған ұқсағанын қалайды және олар елдегі ең құрметті адамдардың есімдерін атайды. Ат қою құрметіне ие болған адам нәрестені қолына алып, есімін қайта-қайта қайталайды. Қазақта атау көбінесе баланың туу жағдайымен байланысты, мысалы, егер бала наурыз айында туылса. Егер Наурыз ай күні туған болса - Айтбай, Айтгүл деген есімдер берілген.

Біреулер өз балаларына қазіргі заманғы танымал есімдер беруге тырысса, енді біреулері ырымшылдықпен белгілі адамдар - хан, сұлтандар, батырлар, ақындар, жазушылар, композиторлар, белгілі мемлекет және қоғам қайраткерлері, сондай-ақ көрнекті адамдардың атымен (Абай, Абылай, Бауыржан, Бибігүл, Роза және т.б.) атайды [5, 65].

Сондай-ақ, балаға қазақтың әйгілі өлеңдеріндегі (Айман, Баян, Қозыкөрпеш, Шолпан, т.б.) кейіпкерлердің аттарын беру жиі кездеседі.

Атау - әр халықтың тарихи-мәдени өмірімен тікелей байланысты, үнемі жаңарып, жанданып отыратын процесс.

Бастауыш сынып оқушыларының дүниетанымын қалыптастыру бойынша жұмыс барысында оқушыларға жаңа ақпараттар беріледі, белсенділіктері артады, пікір алмасады, оқуға деген мотивация пайда болады, ой ұшқырлығы, әрқашан жақсы шешімдер таба білу қабілеттері дамиды. Балалардың ұйымдастырушылық және көшбасшылық қабілеттері дами бастайды. Балалар жаңа нәрсе ашуға, өз қолдарымен бұйымдар жасауға ниет білдіреді.

Сонымен қатар, Бастауыш сынып оқушыларының әдеби сөйлеу дағдыларын дамытып қана қоймай, қызығушылығын оятып, олардың тіл байлықтарын арттырады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Әленұлы Ш. Халықтық тәрбие тағылымдары. Алматы, Республикалық баспа кабинеті, 2001. – 195 б
2. Жиреншин Ә. Қазақ кітаптарының тарихынан, Алматы, 2004. – 138 б.
3. Кенжеахметұлы С. Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. – Алматы: Ана тілі. 2003.- 425
4. Қожахметова К.Ж. Халықтық педагогиканы зерттеудің кейбір ғылыми және теориялық мәселелері. - Алматы, 2009.- 179 б.
5. Арғынбаев Х. Қазақ отбасы. - Алматы: Қайнар, 2009.-239 б

ОТ ЭКОЛОГИИ ПРИРОДЫ К ЭКОЛОГИИ ЯЗЫКА

Кенжебай М.С.

Научный руководитель: Буженова Г.К., старший преподаватель кафедры
русской филологии и БД

Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова г.Кокшетау

madinakenzebaj@mail.ru

На сегодняшний день проблемы экологии являются неотъемлемой частью нашей жизни. В частности, это экология природы. Мы, люди, привыкшие жить в больших городах, даже и не замечаем, что являемся частью экологии и природы. Мы целиком и полностью зависим от нее и неосознанно причиняем ей вред. Человек все больше и больше извлекает из земных недр полезных ископаемых. При этом люди считают, что эта деятельность приносит только лучшее для всех. На самом деле, они не хотят замечать, что улучшая на

какое-то время условия жизни для себя, они при этом ухудшают их для рода, племени, деревни, города, да и для самих себя в будущем.

Отсюда появляется связь экологии природы с экологией языка. Как люди выступают за защиту природы, так они и должны бороться с загрязнением языка. Язык тесно связан с жизнью общества, постепенно развивается и совершенствуется. Соответственно, все изменения, происходящие в языке, обнаруживаются в его словарном составе. Именно он наиболее быстро реагирует на изменения в общественной жизни.

Среди более чем двух с половиной тысяч языков, известных на земном шаре, к числу наиболее распространённых принадлежит русский язык [1; с. 4].

Мой язык обучения и в школе, и в университете – казахский. Но русский язык для меня не является иностранным, он для меня второй родной язык. Так как русская речь сопровождает меня по жизни, начиная с детского сада, друзей во дворе. На русском языке смотрю фильмы, читаю книги. Издавна интерес к русскому языку был тесно связан с Россией, также с русскими писателями, поэтами, общественными деятелями, учеными. Среди них имена Чехова, Менделеева, Пушкина, Ломоносова, Пастернака, Шолохова, Горького известны на весь мир. Не стоит забывать, что казахстанская интеллигенция также связана с русским языком, потому что в их времена знание русского языка было выходом в мир и значением их принадлежности к аристократам. Среди них Абай Құнанбаев, Ыбырай Алтынсарин, Шоқан Уалиханов, Ахмет Байтұрсынов, Алихан Бөкейханов и другие.

Но в наше современное время наблюдается очень грустная картина – картина загрязнения, засорения языков: как русского, так и казахского.

Каждый из нас в ответе за состояние языковой среды, которую мы должны сохранять для новых поколений в чистоте и опрятности, в творческом обновлении и вместе с тем в богатстве накопленных культурных, художественных традиций [2; с. 40].

Культурой речи важно владеть всем, кто по роду своей деятельности связан с людьми, организует и направляет их работу, ведёт деловые переговоры, воспитывает, заботится о здоровье, оказывает людям различные услуги [3; с.49]

Нас, как будущих учителей, эта проблема касается в первую очередь. Буквально скоро мы окажемся в школьной аудитории, где на нас будут смотреть десятки пар глаз, но не только смотреть, а слушать нас, вникать в каждое наше слово. Поэтому, начиная со школьной скамьи, и, продолжая учиться в высшем учебном заведении, нужно работать над чистотой своей речи. Для этого нужно приложить немало усилий: чтение художественных книг и стихотворений, посещение факультативов и кружков, участие в художественной самодеятельности и т. д. Каковы же причины загрязнения русского языка? Причин много.

Сегодня, зайдя в любой магазин нашего города, торговый центр, мы не можем обойтись без переводчика, т.к. значительная часть товаров, инструкций к ним написаны на иностранном языке. Подобное загрязнение нашего языка уже происходит давно. Но мы не замечали этого до поры до времени. Сейчас это стало проблемой.

Многие считают иностранную лексику более привлекательной, престижной, «красиво звучащей». Например,

- эксклюзивный – исключительный;
- топ-модель – лучшая модель;
- бэби – ребенок;
- ксерокс – копировальный аппарат.

Современные предприниматели дают название своим предприятиям, ресторанам и другим заведениям на английском языке. Считая таким образом, что это привлечет большое количество покупателей, посетителей. Например,

- GLAMOUR
- DEFACTO
- GLANCE

Конечно, никто не спорит, заимствования – естественный результат языковых контактов, взаимоотношений разных народов и государств. Этого никак не избежать, но во всем должна быть мера.

Следующий путь засорения языка – это употребление жаргонов, сленга и нецензурных слов.

1) Жаргоны:

- Студенческий: «степуха» - стипендия, «препод» - преподаватель, «пары» - занятия, «общага» - общежитие, «перваш» - первокурсник, «универ» - университет, «дорожка» - сумма, выплачиваемая студенту за проезд, «свалить» - убежать, «рубежка» - рубежный контроль;
- Молодежный: «троллить» - издеваться, «хейтить» - ненавидеть, «красава» - молодец, «лайк» - нравится, «предки» - родители, «жиза» - жизненная ситуация, «кореш» - друг, «прикол» - шутка, «чувак» - парень, «братан» - обращение между двумя юношами, «пацан» - молодой человек, «сорян» - извинения, «тачка» - автомобиль, «кайф» - удовольствие, «запилить» - сделать, «имхо» - мое личное мнение, «лох» - неудачник;
- Тюремный: «пахан» - смотритель тюремной зоны, «хата» — квартира, дом, «бабки» - деньги, «хавчик» - еда «стукач» - доносчик, «базар» - разговор, «тусовка» - вечеринка, «кипиш» - переполох;

2) Нецензурные слова;

3) Укороченные слова: «спс» - спасибо, «прив» - привет, «че дел?» - что делаешь?, «чел» - человек, «ж.б» - железо-бетонно;

4) Слова-паразиты;

По мнению молодёжи, жаргонная лексика существенно отличается от скучного мира взрослых, можно скрыть некоторые моменты от острого слуха родителей, «зашифровать» разговор с друзьями. Подростки вводят в речь необычные слова: жаргонизмы, вульгарную и даже нецензурную лексику. Таким образом, это входит в привычку. Проведя опрос среди своих однокурсников, я пришла к выводу, что 70% опрошенных на эти вопросы отвечали, что так говорят все, и я буду говорить так же.

20% - утверждали, что так легче общаться, многие слова не понятны взрослым.

10% -отвечали, что им все равно, как говорить.

Но что самое ужасное, такие слова слышатся с экрана телевизора: молодежные песни, реклама, фильмы, даже мультфильмы полны этими словами. Что же получается, Их узаконили? А мы боремся со «словесным мусором» в речи!?

Сейчас такое время, когда каждый человек зависит от социальных сетей и сотовых телефонов. Они плохо влияют на психологию подростков. Мы потеряли «живую» речь. Часами общаемся в «Твиттере», «Фейсбуке», «Агенте», «Контакте». Общаемся смайликами, а это тормозит прямую разговорную речь.

Словами-паразитами страдают не только подростки, но и очень многие взрослые. Среди учителей, преподавателей, врачей есть люди, которые не могут точно и внятно выразить свою мысль. Используют такие слова-паразиты, как: «типа», «как бы», «итак», «короче», «таки», «ну...», «вот», «на самом деле».

Такая же ситуация происходит и с казахским языком. Подростки всё чаще стали употреблять жаргонные слова, они к тому же не могут говорить чисто на одном языке: если подросток говорит на русском, то обязательно добавляет казахские слова, и наоборот.

Перед написанием статьи я пообщалась с преподавателями и учителями школ. Преподаватели русского и казахского языков беспокоятся, что качество учебников тоже влияет на культуру письменной речи молодёжи. В школе уделяется мало часов литературе, школьники не читают художественную литературу в достаточном объеме. Дети не знают мировую классику, в учебниках за этот год, по словам учителей, всё дано в сокращенном варианте, нет многих обязательных в прежней школьной программе произведений.

Преподаватели казахского языка и литературы выражают опасение, что профессиональный казахский язык исчезнет, потому что социальные сети лишают человека возможности не только говорить культурно, но и мыслить [4].

Каковы же пути сознательного регулирования, охраны и развития литературного языка в наши дни? Главные источники и регуляторы творческой деятельности и жизни языка

- это образовательная организация, лингвистическая наука и художественная литература прошлого и настоящего в её лучших образцах [5; с.102].

Таким образом можно назвать основные проблемы загрязнения языка:

- 1) Заимствование;
- 2) Нецензурная речь;
- 3) Безграмотность;

Важная часть сделана – выявление проблем, а главное – как избавиться от них. Сохранение языка, забота о его дальнейшем развитии и обогащении — гарантия сохранения и развития русской и казахской культуры. Каковы же пути сохранения родного языка?

Во-первых, увеличить количество часов для изучения русского и казахского языков в школе, ведь именно в ней ученик проводит больше всего времени, именно в ней пополняет свой лексический запас.

Во-вторых, создать цензуру, извлекающую из книг, телевидения, журналов грубые фразы, пошлые шутки.

В-третьих, в высших учебных заведениях и колледжах необходимо ввести преподавание таких предметов, как «Культура речи», «Ораторское искусство» и т.д. Эти предметы могут преподаваться как на русском, так и на казахском языке.

В-четвертых, надо много передач на телевидении делать для молодежи на казахском и русском языках.

Иван Сергеевич Тургенев призывал: «Берегите наш русский язык, этот клад, это достояние, переданное нам нашими предшественниками. Обращайтесь почтительно с этим могущественным орудием: в руках умелых оно в состоянии совершать чудеса!»

Мы, молодежь, будущие учителя, должны стремиться к тому, чтобы преобразилась наша речь, а безобразные слова никогда не оскверняли наши уста и уши. Пусть каждый из нас будет следить за своим словом, за своей речью. Будем любить родной язык, родное слово!

Экология слова – это сохранение родного языка, его словесного богатства, чистоты.

Литература:

1. Чешко Л.А. Русский язык: Учеб. Пособие для подготов. отд. негуманит. Фак. вузов-М.: Высш. Школа, 1981. – 261с.
2. Скворцов Л. И.: «Каждый из нас в ответе за русский язык» Журнал о России и русском мире «Русский век» №3(17) март 2009, с 40-45)
3. Введенская Л. А., Павлова Л.Г., Катаева Е.Ю. Русский язык и культура речи: Учебное пособие для вузов. 12-е изд. Ростов Н/Д: Феникс, 2005. — 544 с. (Высшее образование.)
4. almagul.ken@gmail.com
5. Скворцов Л.И «Язык, культура и нравственность» Ж. «Русский язык в школе» №2, 1994, с.100-106

ПРОФОРИЕНТАЦИОННАЯ РАБОТА В ШКОЛЕ НА СПЕЦИАЛЬНОСТЬ ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ

Круподеров А.

Научный руководитель: Смирнов И.Н., ст. преподаватель
Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
smirnovy.ivannatalya@mail.ru

Взросшие требования современного производства к уровню профессиональной подготовленности кадров в еще большей степени актуализируют проблемы профессиональной ориентации школьников, поскольку профессиональные намерения значительной части учащихся зачастую не соответствуют потребностям общества в кадрах определенной профессии.

Выбор профессии - важный шаг в жизни каждого человека. Профессия человека своего рода судьба, поэтому стоит потратить время, чтобы основательно и заблаговременно ее планировать. Каждый человек при выборе профессии руководствуется разными принципами: кому-то посоветовали родители, кто-то пошел учиться вместе с товарищем, кто-то выбрал популярную, модную профессию [1; с.15].

Подготовка к выбору профессии важна еще и потому, что она является неотъемлемой частью всестороннего и гармоничного развития личности, и ее следует рассматривать в единстве и взаимодействии с нравственным, трудовым, интеллектуальным, политическим, эстетическим и физическим совершенствованием личности, то есть со всей системой учебно-воспитательного процесса.

Школа всегда решала проблему оказания помощи своим ученикам в выборе профессии. Вопросы профориентации и ее научного обоснования в современной педагогике особенно актуализировались в конце XX века, так как происходило бурное совершенствование общества с его потребностями, а значит и есть необходимость в новых и в уже имеющихся профессиях, которые действительно будут служить развитием этого общества. Поэтому школа ставит перед собой определенные цели и задачи по работе в этом направлении.

Общая цель школы по профориентации учащихся - подготовка их к сознательному, обоснованному выбору профессий, а задачи школы - это:

- формирование учащихся системы знаний о мире профессий (чем шире информационная основа, тем меньше ошибок в формировании жизненных планов учащихся);
- изучение личности учащихся с целью управления формированием этой личности, ее профессиональных планов;
- развитие интересов и склонностей, учащихся к различным видам профессиональной деятельности;
- воспитание учащихся стремлений к самопознанию, самоопределению, самовоспитанию с целью формирования профессионально-значимых качеств личности;
- формирование профессиональной направленности.

Профессиональная ориентация представляет собой обоснованную систему социально-экономических, психолого-педагогических, медико-биологических, производственно-технических мер, направленных на оказание помощи учащимся и молодежи в профессиональном самоопределении. Правильно выбранная профессия соответствует интересам и склонностям человека, находится в полной гармонии с призванием. В таком случае профессия приносит радость и удовлетворение.

Профориентационная работа в учебном процессе реализуется через определенные формы: специальный курс по выбору профессии, урок, факультативы, предметные кружки, спортивные секции, научное общество учащихся, олимпиады, конкурсы, тематические вечера, работа групп консультантов по предметам, тематические газеты по предметам.

Давно известно, что большое влияние на выбор профессии оказывают

профессионально-волевые качества абитуриента. Изучая историю профориентации можно сделать вывод, что профессионально-волевые качества прогрессируют и меняются, как и всё в нашем мире. Относительно профессионально-волевых качеств меняются и их приоритеты. На первое место выходят такие качества, как предприимчивость, инициативность, умение быстро осваивать новые знания. Главным же является умение найти и внести в профессиональную деятельность свой личностный смысл, готовность постоянного развития себя [2; с.165].

Система профориентации школьников - это организованная, управляемая деятельность различных государственных и общественных организаций, предприятий учреждений и школы, а также семьи, направленная на совершенствование процесса профессионального и социального самоопределения школьников в интересах личности и общества.

Система профессиональной ориентации включает в себя следующие компоненты: профессиональное просвещение (профинформация); профессиональная диагностика; профессиональная консультация; профессиональный отбор; профессиональная адаптация.

Профессиональное просвещение - ознакомление учащихся и выпускников учебных заведений с современными видами трудовой деятельности, социально-экономическими и психофизиологическими особенностями различных профессий, потребностями в квалифицированных кадрах, требованиями, предъявляемыми профессиями к человеку, возможностями профессионально-квалификационного роста и самосовершенствования в процессе трудовой деятельности.

Профессиональная диагностика осуществляется специалистами по отношению к каждому конкретному человеку с использованием различных методик. В ходе профессиональной диагностики изучаются особенности высшей нервной деятельности человека, состояние его здоровья, интересы и мотивы, ценностные ориентации, установки в выборе профессии.

Профессиональное консультирование - оказание помощи учащимся в профессиональном самоопределении и предоставление рекомендаций о возможных направлениях профессиональной деятельности, наиболее соответствующих его психологическим, психофизиологическим, физиологическим особенностям, на основе результатов психологической, психофизиологической и медицинской диагностики.

Профессиональный отбор направлен на предоставление личности свободы выбора в мире профессий. При профессиональном выборе рекомендуется учитывать семейные традиции, мнение друзей, мотивы удовлетворенности трудом и др.

Профессиональная адаптация - это процесс вхождения молодого человека в профессиональную деятельность, приспособление к системе производства, трудовому коллективу, условиям труда, особенностям специальности. Успешность адаптации является показателем правильности выбора профессии [3; с. 114].

После изучения материалов и различной литературы цель профориентации можно свести к тому, чтобы оказать помощь в выборе профессии, т.е. разобраться в себе, а так же узнать свои интересы, личностные качества, востребованность профессии на рынке труда и с учетом этого найти такой вид деятельности, где будет возможным успешно себя проявить.

При проведении опроса студентов Кокшетауского государственного университета им. Ш. Уалиханова обучающихся на специальности «Физическая культура и спорт», нами было выявлено, что данное профессиональное направление выбрали 80% учащихся вследствие проведенной профориентационной работы, а именно:

- проведение уроков физической культуры на высоком методическом уровне;
- экскурсии в учебные заведения выпускающих специалистов по физической культуре и спорту;

- встречи с ветеранами спорта, заслуженными тренерами, учителями физической культуры, лучшими спортсменами школы, города, страны; обсуждение прочитанных книг, просмотренных кинофильмов, телепередач о спорте;
- беседы о значении физической культуры в обществе.

В связи с востребованностью профессии «Физическая культура и спорт» необходимо проводить профориентационную работу по видам деятельности, которая позволит направить абитуриентов в сферу спорта:

- изучение личности, содействие в углубленном знакомстве с будущей профессией, формирование профессионального идеала, правильной самооценки;
- направление способных учащихся для занятий в ДЮСШ;
- проведение бесед на спортивную тематику (история развития физической культуры и спорта, выдающихся спортсменов, педагогов и тренеров, труд учителя физкультуры);
- проведение экскурсий в средние и высшие учебные заведения спортивно-педагогического профиля, ДЮСШ, спортивные общества;
- приобретение практических навыков судейства внутриклассных и общешкольных соревнований;
- оказание помощи школьникам-спортсменам в поиске своего призвания;
- организация встреч с ветеранами спорта, проведение регулярных сообщений о новостях спортивной жизни, пресс-конференций с ведущими тренерами и их спортсменами;
- оформление и обновление стендов о спортсменах-выпускниках школы;
- проведение трудовых десантов по ремонту спортивного инвентаря и оборудования школы;
- оказание помощи учителю физкультуры на уроках и во внеклассной физкультурно-массовой и спортивной работе проведение разминки, осуществление роли старшего на подгруппе, отделении;
- организация и проведение соревнований с приобретением определенных знаний, умений и навыков этой работы;
- формирование устойчивого профессионального интереса к здоровому образу жизни;
- проверка склонностей в видах спорта и способностей и дальнейшее их развитие;
- стимулирование учащихся к самостоятельной работе над собой по формированию необходимых профессиональных умений;

Для проведения профориентационной работы с учащимися общеобразовательной школы на специальность «Физическая культура и спорт» рекомендуются применять следующие формы и методы воздействия:

- индивидуальные беседы (предстоящие соревнования, выбор секции, анализ выступления в соревнованиях, спортивной тренировки);
- консультации с акцентированием внимания не только на положительных сторонах профессии, но и на ее трудностях (профессиональный рост, положение в обществе);
- написание рефератов, сочинений по физической культуре и спорту (правила соревнований по видам спорта, спортивная цель).

Таким образом, социальная роль школы как ведущего учебно-воспитательного учреждения по формированию всесторонне развитого, готового к трудовой деятельности подрастающего поколения, обуславливает ведущую позицию педагогических коллективов в едином многогранном процессе профессиональной ориентации учащихся.

Литература:

1. Захаров Н.Н. Профессиональная ориентация школьников / Н.Н. Захаров. - М.: Просвещение, 1989. - 164 с.
2. Райгородский Д.Я. Практикум по психодиагностике / Д.Я. Райгородский. -- Самара: Бахрах-М, 2007. - 667 с.

3. Саруханов Э.Р. Проблемы управления профессиональной ориентацией / Э.Р. Саруханов. -- Л.: Ленинград, 1991. - 274 с.

РОЛЬ СОЦИАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ В РАЗВИТИИ ГРАЖДАНСТВЕННОСТИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Кушнир С.Ю.

Научный руководитель: Аргынов А.Х., кандидат педагогических наук,
ст.преподаватель

Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
kushnirsabina@mail.ru

В современных условиях развития Республики Казахстан как независимой демократической страны возникает необходимость в усовершенствовании развития гражданского образования на всех уровнях функционирования системы образования. В Законе Республики Казахстан «Об образовании» гражданское образование рассматривается как важная составная часть школьного обучения, а развитие гражданственности у школьника ставится в качестве приоритетной задачи общеобразовательной школы. Это связано как с внешними факторами, определенными во внешней политике государств идеей национального интереса, так и с внутренними, личность приобретает отрицательные качества: свои интересы стали гораздо важнее общественных, преобладает материализм, национальная культура теряет смысл, патриотизм может приобретать как отрицательные проявления либо отсутствовать [1].

В настоящее время школа – это наиболее стабильный институт социализации личности, в котором учащиеся усваивают необходимую для полноценной жизни систему знаний, способов деятельности, ценностных ориентаций и образцов поведения. Поэтому развитие гражданственности – одна из главных задач современной системы образования.

Под понятием «гражданственность» следует понимать готовность человека жить, принимать активное участие в условиях демократического общества. Это сложный психологический компонент человека, который состоит из таких аспектов, как: 1) когнитивный аспект (в форме знаний и представлений); 2) эмоциональный аспект (чувства любви, уважения, гордости за Отечество, определенное отношение); 3) поведенческий аспект (стремление заниматься патриотической деятельностью).

Воспитывать гражданственность в каждом человеке можно при помощи его активной общественной позиции в социуме, гражданской ответственности, духовных качеств, которые затем должны найти отражение в отстаивании и защите интересов Родины.

Согласно терминологическому словарю-справочнику, разработанному Т.М. Бариновой, И.О. Гариповой, В.В. Карановой, Н.П. Леоновой, Е.А Шкатовой, «социализация – это развитие жизнедеятельности человека во взаимодействии с окружающей средой, усвоение и приумножение социальных норм и культурных ценностей, а также саморазвитие и самореализация общества, к которому он принадлежит» [2].

Социальное развитие младшего школьника предполагает процесс усвоения традиций, культуры и правил, которые приняты в определенном обществе. Для реализации этого процесса должны присутствовать определенные социальные факторы развития школьника. В качестве них выступают разнообразные факторы окружающей среды.

Под термином «фактор», следуя определению Е.А.Шашенковой, мы понимаем причину, движущую силу, которая влияет на развитие какого-либо процесса [3].

В науке нет единой классификации факторов развития гражданственности у школьников. Придерживаясь точки зрения, что группы факторов могут быть противоположными по значению, характеру оказываемого влияния, а также следуя

взглядам Ю.К. Бабанского [4], исследователи классифицируют факторы, которые оказывают воздействие на развитие гражданственности у школьников, следующим образом: способствующие – препятствующие, управляемые – неуправляемые. К способствующим относят те факторы, которые помогают, оказывают содействие развитию гражданственности у школьников; к препятствующим – которые создают препятствия, не способствуют эффективности этого процесса. Управляемыми факторами считают те, на которые учитель, организуя учебно-воспитательный процесс, может оказать влияние, т.е. создать такие условия, чтобы эти факторы способствовали развитию гражданственности у школьников. Неуправляемые факторы при организации процесса развития гражданственности не могут быть изменены, но их необходимо учитывать при организации учебно-воспитательного процесса, чтобы нейтрализовать их возможные отрицательные воздействия на школьников.

В ходе исследования к.п.н. Е.С.Вагайцевой [5] были отмечены факторы, которые способствуют развитию гражданственности у школьников, к которым можно отнести такие как:

1. Фактор «единая общенациональная идея»: смысл этой идеи заключается в принципах гражданского демократического общества. Единство этой идеи предполагает распространение её на территории всей страны при поддержке большинства граждан. Единая общенациональная идея позволяет сформулировать нравственные нормы и ценности, которые станут ориентирами для воспитания юных граждан, и требования, которые предъявляются к гражданам, должны быть едины и выполняться всеми, независимо от статуса человека, его положения в социуме и т. д.;

2. Фактор «наличие примера гражданского поведения»: примером гражданского поведения может быть деятельность президента РК, видного общественного деятеля, который поддерживает единую общенациональную идею, а так же, пример гражданского поведения в семье, т.е. поведение членов семьи, в которой живёт школьник.

3. Фактор «гражданские знания»: знание фактов отечественной истории, гражданско-правовые знания при развитии гражданственности – одно из условий эффективности этого процесса. Эта позиция также совпадает с мнением таких ученых, как К. Ю. Милованов, Г. Н. Филонов, которые изучают феномен гражданственности: «Компетентностно занять активную гражданскую позицию может лишь тот человек, который хорошо знает исторический контекст формирования государственности, благодаря осознанию и осмыслению истории Отечества», – говорит К. Ю. Милованов.

4. Фактор «культурно-образовательная среда»: развитию гражданственности способствует усвоение ценностей художественной культуры, чтение художественной литературы, просмотр спектаклей соответствующего содержания, посещение музеев, знакомство с достопримечательностями большой и малой Родины. Знакомство с достижениями культуры народов Казахстана и других стран способно повлиять на развитие гражданственности у школьников, как и организационная культура общеобразовательного учреждения. Изучение культурного наследия народов, которые проживают на территории Казахстана должно стать частью учебно-воспитательного процесса, направленного на развитие гражданственности учащихся. Школьников необходимо привлекать в конкретные дела и мероприятия. Для них важно включение в образовательный процесс мероприятий гражданской направленности, например, таких как забота о пожилых людях, чествование ветеранов, конкурс военной песни, викторины о государственной символике, конкурс плакатов ко дню Победы в ВОВ и др. Так же участие в социально значимых проектах. Школьники должны быть активными участниками социально-преобразующей деятельности, следовательно, ими осознается её воспитательный потенциал;

5. К фактору «участие в социально значимой деятельности» относится фактор «организация образовательного процесса». Школьники, не владеют знаниями об его организации, именно поэтому рассматривают собственную социально-преобразующую деятельность вне его. Фактор «участие в социально значимой деятельности» подтверждает

важность этой деятельности и желание самих школьников участвовать в ней. Учебно-воспитательный процесс, направленный на развитие гражданственности у школьников, должен быть системно организованным, а не представлять собой беспорядочный набор мероприятий, включая создание условий для социально-преобразующей деятельности.

Изучение работ исследователей, позволяет отметить, что развитию гражданственности препятствуют следующие факторы:

1. Фактор «личностные качества» нацелен на субъект развития гражданственности, наличие таких личностных качеств, как эгоизм и равнодушие, препятствует развитию гражданственности. Концентрация на собственных интересах, трудностях, потребностях, не является проявлением гражданственности. Гражданственность подразумевает сотрудничество личности с социумом, диалог с властью, совместное решение общественных проблем.

2. Фактор «наличие двойных стандартов поведения» - при пропаганде норм и ценностей гражданского общества несоблюдение этих норм и ценностей, а также нарушение государственных законов, которые проявляются в поведении должностных лиц, действий общественных организаций, отдельных граждан и т.д. как факты реальной действительности современного Казахстана не соответствуют идеалам гражданского общества и не способствуют развитию гражданственности у самих школьников.

3. Фактор «СМИ» мало уделяет внимания пропаганде примеров гражданского поведения, тем самым препятствуя развитию гражданственности у школьников. Индустрия развлечений, насилие, нарушение законов – это приоритет большинства телеканалов; компьютерные игры, по правилам которых необходимо уничтожить врага; бесполезное времяпрепровождение в Интернете — всё это не способствует развитию гражданственности у школьников. Вопрос о влиянии СМИ, Интернета на формирование личности активно обсуждается в научном сообществе. Во-первых, учёные обращают внимание на растущее влияние информационных технологий, медиатехнологий, электронных СМИ, Интернета и телевидения на развитие личности подрастающего поколения. Во-вторых, они осознают негативную природу этого влияния. Роль Интернета в современном мире настолько велика, что его можно отнести к одному из институтов социализации, которые оказывают существенное влияние на личность. Хаотичный поток информации, идущий «из ниоткуда», блокирует знания, полученные от родителей, учителей, воспитателей, авторитет которых несопоставим с приоритетом Интернета или телевидения в жизни школьника. Нужно создать такие условия, при которых воздействие СМИ и глобальной сети на школьника будет нивелировано. Школьникам необходимы ЗУНы, которые позволят противостоять негативным воздействиям потока информации, будучи не только потребителями информации, но и создателями различного рода информационных продуктов, отражающих их гражданскую позицию и являющихся образцом гражданского поведения самих школьников.

4. Фактор «недостатки современной системы образования»: отсутствие программно-методического материала для обеспечения процесса развития гражданственности у школьников, несогласованность в организации процесса развития гражданственности у школьников, нехватка компетентных кадров, учителей в области гражданского воспитания, оторванность школы от проблем общества, формализм, нецелесообразная занятость учителя, недостаточное количество часов, посвященных предмету «обществознание», недофинансирование.

Таким образом, социальные факторы играют большую роль в развитии гражданственности у младших школьников, и их необходимо учитывать при организации процесса развития гражданственности.

Литература:

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля (с изменениями и дополнениями по состоянию на 08.01.2021 г.).- Әділет Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан
2. Барина Т.М., Гарипова И.О., Каранова В.В., Леонова Н.П., Шкатова Е.А. Терминологический словарь-справочник по психолого-педагогическим дисциплинам – Магадан: «Охотник», 2011. — 112 с. — ISBN 978-5-905090-05-9
3. Шашенкова Е.А. Исследовательская деятельность. М.: Перспектива, 2010. – 88 с. – ISBN 978-5-98594-242-2
4. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды. М.: Педагогика, 1989. – 558 с.
5. Вагайцева, Е. С. Факторы, влияющие на формирование гражданственности школьников, в условиях информационного общества / Е. С. Вагайцева // Профессиональное образование в России и за рубежом, 2017. – № 2 (26). – С. 98-108

ПАРАМЕТРІ БАР ЕСЕПТЕРДІ ШЫҒАРУ ӘДІСТЕРІ

Қанаева С.К.

Ғылыми жетекші: Физика-математика ғылымдарының докторы, профессор

Құттықожаева Шахарзат Нұртайқызы

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ.

kanaevasaniya1@gmail.com

Математика пәнінен жиынтық бағалаулардың нәтижесін талдай отырып, параметрлі есептерді шығару кезінде, кездесетін қателер мен проблемаларға әсіресе пандемия кезінде қашықтықтан оқытудың әсері тиіп жатыр. Мұндай есептерді шешу оқушылар үшін, теңдеулер мен теңсіздіктерді шешудің стандартты әдістерін жақсы білуді ғана емес, сонымен қатар жеткілікті тармақталған логикалық құрылымдарды жүргізуді де талап етеді. Сонымен қатар, параметрлері бар есептерді шешуге қатысты кейбір мәселелер бойынша ұсыныстар бар: есепті шешу кезінде неге назар аудару керек, теңдеуді немесе теңсіздікті қайдан бастау керек, қандай әдісті таңдау керек, осы есепті шешу кезінде нені ескеру керек.

Жиынтық бағалаулар мерзімінде есептерді шығару да келесі қиындықтарды атап өтуге болады: көбінесе оқушылар аналитикалық түрде берілген тапсырманы графикалық түрге аударып алмайды; тапсырмалардың тұжырымдамаларын қабылдау қиын. Оқушылар басынан бастап бірнеше маңызды сәттерді түсінуі маңызды.

- Параметр екі мағынаға ие: бір жағынан – бұл сан, екінші жағынан-белгісіз **a**. Мысалы келесі тапсырманы қарастырыңыз: сандарды салыстырыңыз **-a** және **3a**.

Шешуі: Ең жиі кездесетін қателік (**-a**)-ны **3a**-дан аз деп санау, өйткені бір қарағанда, **-a** саны теріс, ал **3a** оң болып көрінеді. Бірақ бұл мүлдем дұрыс емес. **a** параметрінің өзі үш мәннің кез келгенін қабылдай алады: $a > 0$, $a = 0$, және $a < 0$. Демек бұл 3 жағдайды да қарастырамыз.

- 1) Егер $a > 0$ болса, онда **-a** шынында теріс сан, ал **3a** – оң сан, демек **-a** кішкентай **3a**-дан.
- 2) Егер $a = 0$ болса, онда $-a = 0$, $3a = 0$, сонда олар өзара тең.
- 3) Егер $a < 0$ болса, онда **-a** оң сан болады, **3a** теріс сан болады, демек **-a** үлкен **3a**-дан.

Жауабы: егер $a > 0$ болса, онда $-a < 3a$; ал егер $a = 0$ болса, онда $-a = 3a$; егер $a < 0$ болса, онда $3a < -a$;

Біз теңдеулер мен теңсіздіктерді параметрсіз шешкен кезде алынған жауаптан айтарлықтай ерекшеленетін жауаптың арнайы жазбасын жасауды үйрендік.

Мысалы: теңдеуді шешіңіз $\frac{x-a}{x-1} = 0$.

Шешуі: $x = a$ берілген теңдеудің жалғыз түбірі екенін көруге болады. Алайда, бұл нәтиже әлі жауап емес.

Жоғарыда айтылғандай, жауапты әдеттегідей табудан басқа, a параметрінің мәндерінің болуы және сол аралыққа тиісті болуы керек.

$x \neq 1$ шарты тиісті емес мәнге ие болады, атап айтқанда $a \neq 1$ жағдайында. Сонда жауапты қабылдайды;

Жауап: егер $a \neq 1$ болса, онда $x=a$; егер $a=1$ болса, онда шешімі жоқ.

Кейбір жағдайларда параметрдің тапсырма жағдайынан тәуелсіздігі ескерілді.

Мысалы, $|x| = a - 1$ теңдеуінің сол жағы теріс емес, бірақ бұл $a-1$ өрнегі теріс емес дегенді білдірмейді. Егер $a-1 < 0$ болса, онда біз кез-келген жағдайда теңдеудің шешімдері жоқ екенін білеміз.

Осылайша, параметрлі тапсырмалардың негізгі және ең танымал түрлерін ғана емес, сонымен қатар оларды шешудің басқа әдістері мен жолдарын зерттеу, сондай-ақ осындай мәселелерді шешудің стандартты емес тәсілдеріне назар аудару қажет.

Параметрмен есептерді шешудің негізгі әдістері.

Параметрлі есептерді шешудің бірнеше әдістері бар. Олардың кейбірін қысқаша қарастырайық. Ең көп таралған әдіс – бұл аналитикалық әдіс, онда барлық стандартты есептерді параметрсіз шешу тәсілдері қайталанатын.

Мысалы: Теңдеуді шешіңіз $\frac{2(a+1)x}{a} = 3(x+1) + \frac{7}{a}$.

Шешуі: Бір қарағанда көрінуі мүмкін, теңдеудің $a=0$ болғанда бөлімдері нөлге айналып, түбірі болмайтындығы. Бірақ, $a \neq 0$ болғанда және әрі қарай түрлендіріп ұқсас мүшелерді сол жаққа жинап, ортақ бөлімге келтіреміз: $\frac{(2-a)x - (3a+7)}{a} = 0$. Екі жағында көбейтіп $a \neq 0$, мына $x = \frac{3a+7}{2-a}$. Соңында $a=2$ болғанда, өрнектің мәні болмайды. Ондай жағдайда жауабы мынандай болады: егер $a \neq 0$ және $a \neq 2$ болғанда, онда $x = \frac{3a+7}{2-a}$; ал егер $a=0$ және $a=2$ болса, теңдеудің жауабы болмайды.

Осылайша, бір жағынан, көптеген оқушыларға аналитикалық әдіс жақын, өйткені олар теңдеулер мен теңсіздіктерді шешудің әртүрлі әдістеріне ие. Екінші жағынан, мәселені осылай шеше отырып, үлкен ақыл-ой мен жоғары математикалық сауаттылықты қажет ететін қиын шешім алуға болады.

Келесі танымал әдіс - графикалық әдіс.

Параметрдің рөліне байланысты графикалық кескінді құрудың екі негізгі графикалық әдісі бөлінеді: біріншісі – координаталық жазықтықта $(x;y)$, екіншісі – $(x;a)$.

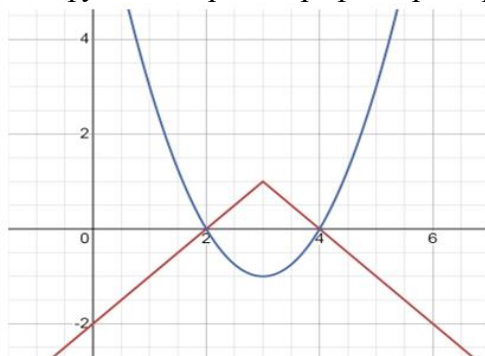
Ерекше көрінуіне қарамастан, графикалық әдісті қолдану оқушылардан әртүрлі графиктерді құруды, кейде бүкіл графикалық зерттеулерді жүргізуді талап етеді. Мұнда қандай графиктерді алуға болатындығын немесе параметрдің мәндеріне байланысты құрылған график қалай өзгертетінін түсіну керек.

Келесі мысалды қарастырайық: $a+6x-x^2-8=0$ және $a-1+|x-3|=0$ теңдеудің 3-әртүрлі түбірі болғандағы, a параметрінің мәнін табыңыз.

Шешуі: Егер бұл мәселе аналитикалық түрде шешілсе, онда шешім өте қиын болады және үлкен ықтиярлықты талап етеді, өйткені $(a+6x-x^2-8)(a-1+|x-3|)=0$ екі теңдеуді шешіп қана қоймай, алынған түбірлердің сәйкес келу мүмкіндігін де ескеру қажет. Бірақ егер тапсырма графикалық тілге аударылса, онда бәрі түсінікті және қарапайым болады.

Координаталық жазықтықта $(x;a)$, $a+6x-x^2-8=0$ теңдеуі параболаны, ал $a-1+|x-3|=0$ теңдеуі сынық сызықты анықтайды.

Осы функциялардың графиктерін құрайық (1-суретті қараңыз):

Графиктен көргеніміздей теңдеудің егер екі мәні болғанда, онда үш түбірі болады.

Параметрлі есеп шығару кезінде есеп шығару әдістерінің бір-екеуімен шектеліп қалуға болмайды. Әрқашан есепті шығару барысында бір әдісті ғана қолданбай бірнеше әдісті қолдануға болады. Сонымен қатар бірнеше әдістерді біріктіруге болады.

Сондай әдістердің бірнешеуін ерекшелеуге болады.

- Параметрге қатысты шешілуі;
- функциялардың қасиеттерін іздеу (мысалы, Паритет немесе тақ, монотондылық, функцияның экстремалды қасиеттері);

• "пайдалы нүктені" іздеу;

• бағалау (мысалы, функцияның ең кіші немесе ең үлкен мәндерін іздеу).

Міне, осындай тапсырманың мысалы.

Мысалы: Теңдеудің қандай шешімдерінде $x^2 + ax + 1 = 0$ жалғыз шешімі болады.

Шешуі: 1-тәсіл. $x^2 + ax + 1 = 0$ квадраттық теңдеуінің жалғыз шешімі болуы үшін, Дискриминант $D = a^2 - 4$ нөлге тең болғанда. Теңдеуді шешу арқылы $a^2 - 4 = 0$, $a = \pm 2$ шешімін аламыз.

2-тәсіл. $y = x^2 + ax + 1$ функциясын енгіземіз. Бұл функция квадраттық және графикте параболаны салады. Егер теңдеудің түбірі болса, онда оның графигі абсцисса осьмен қиылысады. Параболаның бір ғана қиылысу нүктесі болады, егер оның ең биік жері абсциссада жатса, $y(x_0) = 0$. Сонда $x_0 = -\frac{a}{2}$ аламыз,

$$y(x_0) = \left(-\frac{a}{2}\right)^2 + a\left(-\frac{a}{2}\right) + 1 = \frac{a^2}{4} - \frac{a^2}{2} + 1 = -\frac{a^2}{4} + 1, -\frac{a^2}{4} + 1 = 0, a^2 = 4, \quad a = \pm 2$$

Жауабы: $a = \pm 2$

Есепті шығаруда басты неге назар аудару керек.

1. Қандай теңдеу (сызықтық, квадраттық, рационалды және т.б.) берілді. Теңдеудің түрін анықтау арқылы ары қарай қандай механизмге көшу керектігі айқындалады.
2. Тапсырмада нені табу керек (теңдеуді шешу әлде оның түбірлерін табу)? Егер мысалығм түбірлер санын табу керек болса, онда графикке салу әдісімен табу жеңіл.
3. Параметрдің бағалау мәндерін бірден бөліп көрсетуге бола ма? Мысалы, квадрат теңдеулер үшін жетекші коэффициент пен дискриминантты ескеру қажет
4. Егер сіз айнымалының тиісті мәндерінің ауқымын тапсаңыз, бұл параметрге әсер ете ме? Мысалы, бөлшек өрнектерде бөлгішті ескеру керек, бірақ егер бөлгіште параметр болса, онда табылған шектеулер параметрге қатысты болады.
5. Егер айнымалы мен параметр «орындарын ауыстырғанда» болса, бұл тапсырманы жеңілдете ме? Мүмкін, мысалы, теңдеу айнымалыға қатысты квадраттық, ал параметрге қатысты сызықтық болып шығады.

Әрине, бұл тұжырымдалатын сұрақтар тізбегінің соңы емес, оны жалғастыруға және жалғастыруға болады. Шешімнің әрі қарайғы сипаты осы сұрақтардың жауабына байланысты болады.

Әдебиет:

1. Горнштейн П.И. Задачи с параметрами / П.И.Горнштейн, В.Б.Полонский, М.С.Якир. – М.:Илекса; Харьков: Гимназия, 2005.-325.
2. Козко А.И. Задачи с параметрами и другие сложные задачи / А.И.Козко, В.Г.Чирский. – М.:МЦНМО, 2007. -296 с.
3. Методы решения задач с параметрами [Электронный ресурс] URL: <https://clck.ru/RvJUi>
4. Прокофьев А.А. Задачи с параметрами / А.А.Прокофьев. – М.:МИЭТ, 2004.-258с.
5. Шахмейстер А.Х. Уравнения и неравенства с параметрами / А.Х.Шахмейстер – 4-е изд. – СПб.: «Виктория плюс»: М.: МЦНМО: СПб.: «Петроглиф», 2019-304 с.

ТРИГОНОМЕТРИЯНЫҢ ҒЫЛЫМНЫҢ ӘРТҮРЛІ САЛАСЫНДА ҚОЛДАНЫЛУЫ

Майлаш Ақбота Сапарғалиқызы, Сыздық Марат Әлібекұлы

Ғылыми жетекші: математика магистрі, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау
университетінің аға оқытушысы Қарымсақова Анар Жұмабекқызы, Көкшетау қ.
akbota.mailash@bk.ru

Бүгінгі біздің мақалада біз тригонометрияның шығу тарихын, оның мектеп бағдарламасына еніп оқытылуының маңызын, өмірмен байланысын және де түрлі салада қолданылуын білеміз. Жалпы тригонометрия – тригонометриялық функцияларды зерттейтін математиканың тарауы туралы болмақ. Әдетте қарапайым дәлелдеуді қажет етпейтіндей көрінетін бұл тақырып ақиқаттардың аналитикалық жолмен дәлелденетініне көз жеткізуге болады. Тригонометрия жайлы тұжырымдамалар өмірде қандай салаларда қолданылынып, оның пайдаға асып жатқандығы, және өмірмен байланысы жайлы барлығы зерттелуде.

Математиканы оқыту есеп шығаруды үйрету ғана емес, ол кез–келген проблеманы шеше білуге, қиындықты жеңуде маңызды роль атқарады. Тригонометриялық теңдеулер мен теңсіздіктер орта мектеп математика курсына мазмұны жағынан да, оқу – дамытушылық әрекеті жағынан да негізгі орындардың біріне ие. Сонымен қатар тригонометриялық теңдеулер мен теңсіздіктерді шешу оқушыларға тригонометрия бөлімі бойынша алған білімдерін жүйелеп, алған білімдерімен байланыс орнатуға мүмкіндік береді.

Тригонометрия бұл жалпы айтқанда тригонометриялық функцияларды зерттейтін математиканың тарауы болып табылады. Миымызға сыйдыру қиын әрине, бірақ бұл ғылым саласымен біз математика сабақтарында ғана емес, күнделікті өмірде де кездесіп отырамыз. Бізбен сіз білмеуіміз де мүмкін, бірақ тригонометрия ғылымның көп салаларында, айта кетсек физикада, биология, одан басқа медицинада және музыка мен архитектурада кеңінен қолданылып пайдаланылады.

Тригонометрия сөзі алғаш рет 1505 жылы неміс математигі Питискуса кітабының кіріспесінде көп қолданылған болатын. Тригонометрияны зерттеген әл-Баттани, Әбу-л-Вефа, Бхаскара және ат-Туси және т.б. ғалымдар одан әрі зерттеп дамытқан. Осы уақытта тек синустар теоремасы ғана белгілі болған. Тангенстер теоремасын ғалым Региомонтан ойлап тапқан. Одан кейін тригонометрияны дамытуға Н.Коперник, Т.Браге, Ф.Виет, И.Кеплер т.б. түрлі ұлы ғалымдар өз үлестерін қосты. Тригонометрия грек сөзінен алынған, оның жалпы аудармасы үшбұрыштарды өлшеу дегенді білдіреді. Тригонометрияның жалпы ғаламда пайда болуы жерді өлшеу, астрономия және құрылыс жұмыстарына да өзінің тікелей байланысы бар [1].

Тригонометрия ғылыми термин ретінде адамның практикалық әрекеттерінің нәтижесінде пайда болған. Ерте кезде астрономия саласы мен ғылым жүйесі, суда жүзу және жер өлшеу, архитектура талаптары қандай да бір элементтер арқылы есептеу әдістерін

ойлап табуға алып келген. Айта кетер болсақ, олардың көмегімен қол жетпейтін заттарға дейінгі қашықтықты анықтау және географиялық карталарды құрастыруға арналған жергілікті жердің геодезиялық көшірмесін жасау жұмыстары бір қатар жеңілдетілді. Ал мектепте оқушылар тригонометриялық материалмен алғаш рет планиметрия курсын оқығанда танысып, толық мәлімет алып өзара біліседі. Тригонометрияның көмегімен түрлі есептеулер және де жазықтықтағы үшбұрыштар т.б. шығарылады. Тағы қоса айта кететін болсақ, тригонометриялық қатынастар «синус», «тангенс» деген атқа ие, ал олардың мәндері өз кезегінде түрлі жолдармен есептелініп шығарылады.

Мен өз мамандығыма таңдау жасағанмын, ол педагогика саласы және оның ішінде математика - информатика мамандығы. Өз болашақ мамандығымды терең зерттеп қарасам метаматика, және соның ішінде тригонометрия саласымен өте тығыз байланысты екен. Сол себепті біздің бүгінгі мақаламыздың тақырыбы да «Тригонометрияның ғылымның әртүрлі саласында қолданылуы» жайлы болмақ. Бұл тек мен таңдаған мамандыққа ғана қажетті емес, сол сияқты басқа да мамандықтарға да аса қажет: яғни айтқанда ғылым, мәселен астрономиядағы алыс-алыс жұлдыздарға дейінгі қашықтықтарды өлшеуде, географиядағы орын анықтауларда, спутниктердің навигация жүйелерін қадағалауға, медицина саласы және архитектура салаларында кеңінен қолданылады. Тригонометрия қағидалары музыка, акустика, оптика, қаржы нарығының талдауында, электроника, ықтималдықтар теориясы, статистика, биология, медицина, фармацевтика, химия, сандар теориясы, сейсмология, метеорология, океанология, картография, физика, топография, геодезия, архитектура, фонетика, экономика, электронды техника, машина жасау, компьютерлік графика, кристаллография аймақтарында қолданыста бар [2].

Тригонометриялық функциялар және ондағы үшбұрышты шешу астрономияда аса қажет болады, себебі: ұзақ жылдар бойы тригонометрия дамып, астрономияның бір тарауы ретінде зерттеліп келді. Гиппарх күннің және айдың орналасу кестесін құрып, күн тұтылу сәттерін алдын-ала біліп отыруға мүмкіншілік берген. Гиппарх астрономияда тригонометрияның әдістерін алғаш қолдана білген. Ол сол уақыттары жұлдыздардың 85 орнын анықтап және ондағы оның жарығы бойынша алты деңгейге бөліп берді. Гиппархтың географиялық координаталарның ені мен ұзындықтарын енгізілді, сол себепті оны математикалық географияның негізін қалаушы деп нақты айтуға болады. Сфералық үшбұрыштарды шешу дегеніміз астронмияның негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Кез-келген сфералық үшбұрыштардың берілген қабырғалары мен бұрыштары бойынша белгісіз қабырғалары мен бұрыштарын табуға синустар теоремасы мен косинустар теоремасы көмектеседі [3].

Бізді қоршаған ортада белгілі бір уақыт аралығында периодты қайталанып отыратын процестермен біз жиі кездесіп отырамыз. Бұл процестер тербелмелі құбылыстар деп аталады. Гармониялық тербеліс дегеніміз бұл синус пен косинус аргументіне тәуелді болатын қандай да бір көлемнің периодты түрде өзгеріске ұшырауы болып табылады. Механикалық тербеліс - белгілі бір уақыт аралығында денелердің қозғалысын атайды.

Тригонометрия арқылы дәлелденген тұжырымдар мен мәліметтер:

- 1.Адамның белгілі бір затқа дейінгі қашықтықты жер мен көздің жазықтықтарының арасында бұрышты өлшеу арқылы анықтайтынын америкалық ғалымдар зерттеді.
- 2.Ұйқы синусы, коротитті синус , тамырлы синус немесе үңгірлік қойнау сияқты түсініктер биологияда қолданылады.
- 3.Тригонометрияның медицинадағы маңызы зор. Оның көмегімен иран ғалымдары жүрек формуласын ойлап тапқан.
- 4.Биоритм моделін тригонометриялық функциялардың көмегімен құруға болады. Ол үшін адамның туылған мерзімін енгізу жеткілікті. Балықтың жүзу траекториясын қарастыратын болсақ синус немесе косинус заңдылығымен жүзеге асады. Құстардың ұшу кезіндегі қанаттарының серпу траекториясы синусоиданы құрайды [4].

Жалпы біз бұл мақалада өмірде тригонометриялық функцияларды кездестіру мүмкіндігінің аз бөлігін ғана қарастыра кеттік. Сонымен қатар тригонометрия бұл өмірге

бұрыштарды өлшеу қажеттілігімен туындағанын, бірақ та кейіннен тригонометриялық функциялар туралы ғылымға айналғанын білгеніміз жөн. Тригонометрия ол өте үлкен тақырып және көп зерттеулерді қамтиды. Түрлі ғылым салалары тригонометрия тақырыбын ашып зерттеп, ғылымға пайдасын тигізген. Және де тригонометриялық формулаларды пайдалана отырып түрлі жаңалықтар ашып ауқымды еңбектерін де жазып қалдырған [5].

Зерттеу барысында тригонометриялық функциялар бұл табиғи құбылыстармен, медицинамен тығыз байланыста екенін дәлелдей алдық. Барша периодты процестерді тригонометриялық функцияларының көмегімен сипаттап, оларды түрлі жолдармен шығарып және графиктерін де сызып көрсетуге болатынына көзіміз жетті. Тригонометрия бұл біздің өмірімізге қатысы бар екенін де түсіндік. Және де оған қатысы бар бүкіл әлем әлі де толық дамиды, зерттеледі деген үміттеміз. Болашақта осы тригонометрия саласын қолдана отырып, болашақ мамандығымыздың бәсекеге қабілетті білікті де білімді маман иесі болуына күш жұмсаймыз деп нақты әрі сенімді түрде айта аламыз!

Әдебиеттер:

1. История математики с Древнейших времен до начала XIX столетия в 3-х томах// А. П. Юшкевича. Москва, 1970г. – том 1-3 Э. Т. Бэлл Творцы математики.
2. Маслова Т.Н. «Справочник школьника по математике»
3. Предшественники современной математики С. Н. Ниро. Москва, 1983г. А. Н. Тихонов, Д. П. Костомаров.
4. Рассказы о прикладной математике//Москва, 1979г. А. В. Волошинов. Математика и искусство// Москва, 1992г. Газета Математика.
5. «Математика және физика» атты ғылыми – әдістемелік журнал. – 2014 г. 512-520с

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АУДИОКНИГ ПРИ РАЗВИТИИ НАВЫКОВ ПРОИЗНОШЕНИЯ УЧАЩИХСЯ.

Мижутите К.В.

Научный руководитель: Жукенова А.К., к.ф.н, доцент кафедры Английского языка и методики преподавания

НАО Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

Kriss_mi99@mail.ru

Навыки аудирования формируются поэтапно под пристальным контролем учителя. Сначала учитель тренирует у учащихся механизмы аудирования, преодолевает трудности аудирования и только на последнем этапе можно выявить уровень сформированности навыков и умений аудирования текста. Работа по формированию умений аудирования иноязычного текста предполагает строгий учет возрастных и индивидуальных особенностей со стороны учителя [1; с. 40-44].

Опираясь на данную гипотезу, мы пришли к выводу, что она подтвердилась благодаря использованию разработанного комплекса упражнений, эффективность которых отражена в результатах контроля уровня сформированности навыков аудирования, а именно в испытуемых.

Целью данного исследования является рассмотреть влияние аудиокниг на учебный процесс при развитии навыков произношения учащихся в средней школе.

Для достижения поставленной цели необходимо выполнить следующие **задачи**: изучить и проанализировать научно-методическую литературу по теме исследования; исследовать процесс восприятия речи с точки зрения психологии; изучить теоретические основы обучения аудированию на среднем этапе; выделить основные трудности понимания иностранного языка на слух; определить способы преодоления трудностей; рассмотреть новые интенсивные подходы к обучению аудированию; предложить упражнения и методические приемы обучения аудированию. Процесс обучения аудированию должен носить системный характер.

Объект исследования – аудиотренировки.

Предмет исследования – использование аудиотренировок для развития навыков произношения учащихся.

Исходя из общей цели, объекта и предмета исследования, в данной статье ставятся следующие конкретные задачи:

- раскрыть понятие аудиокниги;
- описать как аудиокниги влияют на развитии навыков произношения учащихся;
- проанализировать насколько эффективно восприятие материала учащимися на слух;
- выяснить как правильно подходить к составлению аудио-упражнений для учащихся.

Аудирование может выступать как независимый вид речевой деятельности (например, длительное восприятие и распознавание отчетов, лекций и других устных выступлений) или вступать в диалогическое общение как его рецептивный компонент, то есть быть одной из сторон говорения. В отличие от разговора, аудирование - это рецептивный вид речевой деятельности [2; с.177-189].

Основная форма его потока – внутренняя, невыраженная, и тем не менее слушатель через каналы обратной связи влияет на акт общения. В книге каждого уровня используются лексика и грамматические формы, понятные учащемуся, овладевшему этим уровнем. Чтобы перейти на следующий уровень разговорной речи и слушания, учащемуся может потребоваться одна / две аудиокниги или более, в зависимости от громкости самой аудиокниги и личных характеристик ученика. Анализ организации обучения аудированию в зарубежных учебниках и учебных пособиях позволили выделить три основных этапа работы с аудиотекстом: предтекстовой (pre-listening), текстовой (while-listening) и послетекстовой (post-listening /comprehension check) [3; с. 6-11].

Выбор аудиотекстов определяется следующими показателями:

- жанрово-стилистическое разнообразие текстов;
- соотнесение текста с конкретной темой и ситуацией общения;
- насыщенность изучаемыми грамматическими и лексическими явлениями;
- ориентированность на реализацию коммуникативных намерений студентов.

При выборе учебных аудиоматериалов также учитывается следующее:

- потребности, интересы учащихся (элементы новизны и т.д.);
- соответствие аудиотекста критериям нормативности и частоты использования словарного запаса;
- социальные реалии, отражающие характерные особенности речевого поведения;
- наличие текстов, отражающих разнообразие английского диалекта, регистров, звучание голоса людей разных социальных, профессиональных, национальных принадлежностей, возраста и пола.

С раннего детства процесс развития памяти ребенка осуществляется по нескольким направлениям. Во-первых, механическая память постепенно дополняется и заменяется логической. Во-вторых, непосредственное запоминание с момента превращения в опосредованное, связанное с активным и осознанным использованием различных мнемонических средств и приемов запоминания и воспроизведения. В-третьих, произвольное запоминание, преобладающее в детстве, у взрослого превращается в

произвольное. На средней стадии произвольное и произвольное запоминание уравниваются друг друга. Впечатления, которые человек получает об окружающем мире, оставляют определенный след, сохраняются, фиксируются и, если необходимо и возможно, воспроизводятся. Эти процессы называются памятью [4, с. 58-70].

Как было сказано выше, у человека есть три типа памяти: произвольная, логическая и опосредованная. Первое связано с широким волевым контролем запоминания, второе - с использованием логики, третье - с использованием различных средств запоминания, преимущественно представленных в виде предметов материальной и духовной культуры. Кратковременная, долговременная и оперативная память используются непосредственно во время прослушивания. Кратковременная память, обеспечивающая сохранение поступающей информации на всех этапах процесса восприятия, вплоть до ее обработки и получения части информации в долговременной памяти. Последний предназначен для хранения слышащих артикуляционных образов слов, словосочетаний и синтаксических конструкций, правил и схем их связи. Благодаря этому понимание фразовой структуры и коммуникативного типа предположения. Кроме того, кратковременная память необходима для сравнения восприятий, следующих друг за другом через определенный интервал [5; с. 238-258].

Чтобы речевое сообщение было правильно понято, слушатель должен удерживать слова и фразы, связывать то, что он слышит в данный момент, с тем, что он слышал раньше, переводить последовательные серии входящих сигналов в одновременные. Эти функции выполняет оперативная память, которая отличается невысокой точностью и малой помехоустойчивостью. Кратковременная память и оперативная память выполняют служебную роль. Они помогают записывать некоторую информацию в долговременную память, и успех этой функции зависит от качественного и количественного отбора, от способа введения материала и его фиксации. Для облегчения понимания текста проводились упражнения по устранению психологических и лингвистических затруднений с помощью антиципации (предвосхищения содержания по названию текста) и понимания информации, а также понимания значений незнакомых слов.

Во время исследования составлялись упражнения, подходящие возрастным характеристикам учеников. Разработаны упражнения, помогающие обнаружить уровень сформированности аудирования текста на иностранном языке. На этом этапе применялись упражнения для обучения восприятию речевого потока и ответно-вопросные упражнения, которые поспособствовали решению поставленных целей. Эти упражнения были ориентированы на развитие навыков понимания текста.

Наличие визуальной поддержки (текста) при аудировании позволяет одновременно закрепить навыки чтения. Использование текста во время аудирования является нарушением методического принципа, но может быть оправдано одновременным развитием навыков чтения и аудирования. Многие ученики успешно справились с предложенным материалом, в результате чего были выявлены хорошие показатели в уровне сформированности умений и навыков прослушивания текста на иностранном языке [6; с. 208-224].

Как известно, при недостаточном формировании составляющих процесса прослушивания он протекает с большими трудностями. В процессе восприятия были выявлены трудности, связанные с языковыми трудностями, точнее с незнанием словарного запаса, а также трудности, связанные с такими психологическими факторами, как особенности слуховой памяти. Преодоление этих трудностей - продолжение наших исследований в будущем.

Обучение аудированию является очень актуальным на сегодняшний день, так как без формирования аудитивных навыков невозможно речевое общение. Понятие «аудирование» включает процесс восприятия и понимания звучащей речи. Результатом аудирования является овладение учащимися иноязычной речью [7; с. 46-57].

Так же процесс аудирования связан с такими психическими процессами как: восприятие, мышление, воображение и тремя видами памяти-кратковременной, долговременной и оперативной.

В ходе исследования были использованы различные методы и приемы обучения, которые стимулировали познавательную активность учащихся. Использование данных методов и приемов оказались эффективными.

Литература:

1. А.Э.Бижанова. Методы обучения сегодня // ИЯШ. 2018. №1(97). - С.40-44.
2. Н.Д.Гальскова, Н.И.Гез. Цели обучения аудированию. Система упражнений для обучения аудированию. Издательский центр « Академия», 2005. – С.177-189.
3. Система упражнений, используемых для обучения аудированию // ИЯШ. 2017. №2(86). - С.6-11.
4. Настольная книга преподавателя иностранного языка - справочное пособие. – Минск «Вышэйшая школа», 1999. - С.58-70.
5. Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе: Учебное пособие для студентов педагогических колледжей (Под ред. В.М.Филатова). – Ростов н/Д: «Феникс», 2004. - С.238-258.
6. Методика обучения иностранному языку: учебник и практикум для академического бакалавриата / под ред. О.И.Трубициной. – М.: Издательство «Юрайт», 2019. - С.208-224.
7. Обучение связной иноязычной речи в средней школе. Под ред. И.Ф. Комкова. Мн., «Нар. Асвета», 1970. - С.46-57.

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Мирзажонова Д.Р.

Научный руководитель: Аргынов А.Х., кандидат педагогических наук
Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г.Кокшетау

Di.0998@mail.ru

В обстоятельствах социальной жизни общества прогрессирует потребность в самостоятельной молодежи, которые могут быстро приспосабливаться к инновациям, к изменяющимся ситуациям и способны творчески решать данные проблемы.

Современным учащимся предстоит жить и развиваться в инновационной развитой образовательной среде, для этого он должен быть самостоятельным в ходе получения новых знаний в образовательной среде и в жизни.

А также актуальность заключается в том, что важная задача современного образования получение школьниками разностороннего развития умений и навыков, самостоятельно контролировать и оценивать свои возможности и достижения цели.

При формировании развёрнутой учебной деятельности и её компонентов в начальной школе используется исследовательский метод обучения, который формирует исследовательские умения

Школьников нужно направить в такую деятельность, где они самостоятельно или совместно с преподавателем научиться понимать, изобретать и осваивать новое, научиться свободно выражать свои мысли, научить быть открытыми для общения, принимать самостоятельно решения, помогать сверстникам в проблемных ситуациях, формулировать свои интересы и оценивать свои возможности.

Всему перечисленному соответствует исследовательская деятельность начиная с младших школьников, для эффективного и хорошо усвоенного знания будучи младшими школьниками.

Поэтому необходимо создание необходимых условий для обучения начиная с младших школьников в данную исследовательскую деятельность.

Исследовательская деятельность-это выявление школьниками новых знаний, процесс творческой деятельности. Обеспечивает эффективное развитие у школьников интеллектуального и творческого потенциала, формирует общие учебные и исследовательские умения.

Исследовательская деятельность младших школьников является востребованной в обучении, так как она способствует развитию личности и формирует мотивацию для получения новых знаний.

На сегодняшний день основным направлением реформ инновации в задачах и приоритетах образования. Предметный материал обучения становится основой интеллектуального развития школьника, через данную основу переходит к самообучению. Преподаватель должен организовать поиск новых систем организации для поиска новых знаний.

Исследовательское обучение, является внутренней нуждой школьника к новым открытиям, проблемы над которыми школьник работает, проявляют в нем интерес к познанию. Исследование-процесс новых научных знаний, один из видов познавательной деятельности. Исследовательская деятельность, в котором учитель направляет учащихся самостоятельно подходить к решению поставленных задач в процессе изучения.

Таким образом, содержание образования пополняется новым. Так учащиеся изучают не только учебные знания, но и исследовательскую деятельность, способы её организации и структуру, приобретая исследовательские умения.

Учебно-исследовательская деятельность-это деятельность, в которой школьник решает исследовательскую задачу и не знает к какому результату придёт, целью которого является получение нового субъективного знания.

Психологическим значением исследовательской деятельности является поисковая активность, которая идёт от исследовательского поведения. Исследовательское поведение-это неотъемлемая часть поведения любого живого существа, условия его адаптации.

Мотивацией исследовательской деятельности для школьников является, их любознательность. Существуют исследовательские способности, которые могут проявлять школьники в учебном процессе такие как: давать определения, анализировать, проводить различные опыты в учебном процессе, а также можно провести опыт дома, для младших школьников совместно с родителями, объяснять, наблюдать, отстаивать свою точку зрения. В самом процессе исследования школьники узнают для себя новые образовательные определения (метод, гипотеза, средства, выводы), с помощью этих определений исходят творческие и исследовательские способности.

Сущность исследовательской деятельности подразумевает позицию активной познавательной позиции, которая продолжается постоянным поиском, переработкой информации, работой мыслительных процессов и т.д.

В начальной школе, при обучении развивают исследовательские умения школьников, гипотез в учебном процессе также и дома, употребляются любые бытовые ситуации, темы по учебным программам, организация сбора и обработки полученных знаний, информации, самостоятельное познание новых знаний, что способствует, переходу от усвоения объемной информации к умению работать с самой информацией, при этом формируя творческую личность. При работе в младшем школьном возрасте многие преподаватели используют факультативные занятия, групповые формы работы, а также организацию работы совместно с родителями.

Исследовательская деятельность обучает младших школьников учиться принимать различные источники информации, давать анализ наблюдаемым явлениям. Обучающиеся в роли активных субъектов включаются в познавательный процесс, формулируют проблему исследования, планируют варианты её решения, осуществляют сбор и обработку необходимой информации, анализируют свою деятельность, делают выводы, приобретают новые знания, специфические умения и навыки на основе исследования реальной жизни.

Поэтапное включение обучающихся начального уровня общего образования в учебно-исследовательскую деятельность является одним из эффективных путей обогащения индивидуального исследовательского опыта ребенка, что в результате ведет к формированию у обучающихся очень важной ключевой компетентности — исследовательской. Под исследовательской компетентностью понимается интегральная характеристика личности учащегося, проявляющаяся в готовности занять активную исследовательскую позицию по отношению к своей деятельности и себе как ее субъекту, самостоятельно и творчески решать исследовательские задачи на основе имеющихся знаний и умений.

Рассматриваемый нами вопрос определен многими противоречиями требованиями ФГОС НОО организацией исследовательской деятельности младших школьников и хорошей подготовкой учителей к её совершенствованию.

В данный период в условиях доступного информационного общества должна быть институтом, которое способно осуществлять интеллектуальное развитие личности. Это возможно при развитии познавательных и творческих способностей младшего школьника.

Сравним традиционную форму обучения с исследовательским:

Традиционное обучение::

- преподаватель озвучивает основные понятия в содержании учебного предмета;
- школьники узнают благодаря преподавателю важные знания и понятия;
- учебное познание строится на четкой логической основе;
- основной целью лабораторных работ, является формирование практических навыков, следовать указаниям, которые направлены на достижение результата;

Исследовательское обучения:

- школьники самостоятельно изучают данную информацию, но учителя не дают всю информацию в готовом виде;;
- младшие школьники самостоятельно решают о способе работы с изучаемой информацией;
- школьники познают новые явления, идеи в лабораторных работах, прежде чем они будут изучены на уроке;
- каждый учащийся самостоятельно изучает и предполагает возможный результат исследовательской деятельности.

Для развития исследовательских умений младших школьников нужно проработать нужные меры и уровни их развития познания. Мерами являются: практическая завершенность к реализации исследовательской деятельности, мотивация к исследовательской деятельности, проявление креативности и самостоятельности в её реализации. На основании с данными мерами умения исследовательской деятельности могут быть развиты на разных этапах: стартовом, начальном, результативном, креативном.

Закономерность каждой исследовательской деятельности специфична. Школьник для исследования проблемы исходит из вида интересующей его проблемы. И только после, ставятся цели и задачи предстоящей исследовательской работы. Далее анализируется уже имеющийся конкретный материал, которым располагает ученик, а также оснащённость исследования и свои возможности.

Дети младшего школьного возраста по природе своей исследователи и с большим интересом участвуют в различных исследовательских делах. Успех исследования во многом зависит от его организации. Организуя учебно-исследовательскую деятельность младших школьников, необходимо следовать методологии. Поставленная проблема и

обозначенная тема должны быть актуальными для ребенка, исследовательская работа должна выполняться им добровольно и быть обеспечена необходимым оборудованием, средствами и материалами.

В начальной школе действенным средством сохранения интереса к исследованиям становится творческое проектирование.

Исследовательский метод обучения предполагает организацию процесса выработки новых знаний. Исследование не предполагает создания какого-либо заранее планируемого объекта, даже его модели или прототипа. Исследование, по сути, - процесс поиска неизвестного, новых знаний, один из видов познавательной деятельности.

Метода ориентирован на самостоятельную деятельность (индивидуальную, парную, групповую), которую они выполняют в отведенное для этой работы время (от нескольких минут урока до нескольких недель, месяцев).

Таким образом, исследование - это в большей степени научная деятельность

В основе метода исследований лежит:

- развитие познавательных умений и навыков младших школьников;
- уметь ориентироваться в новой информации;
- уметь самостоятельно вырабатывать полученные знания;
- иметь знания из различных областей наук;
- уметь критически мыслить.

Технология исследовательской деятельности предполагает:

- наличие проблемы, требующей определённых знаний и исследовательского поиска ее решения;
- практическую, теоретическую, познавательную значимость предполагаемых результатов
- самостоятельную деятельность ученика;
- использование исследовательских методов, то есть определение проблемы и её задач исследования, обсуждение методов исследования, сбор информации, оформление конечных результатов, презентация, обсуждение и выводы.

Работать над исследованием способны дети разного уровня подготовленности. Главное - помочь ребенку поверить в свои силы. И эта задача падает на плечи учителя.

Участие в исследовательской деятельности повышает уверенность в себе, прививает навыки самоконтроля, развивает активность, ответственность, учит четко выражать свои мысли, ориентироваться в информационном пространстве, что позволяет успешнее учиться.

Литература:

1. Алексеев Н.Г., Леонтович А.В. Критерии эффективности обучения учащихся исследовательской деятельности // Развитие исследовательской деятельности учащихся: Методический сборник. – М.: Народное образование, 2001.
2. Алексеев Н.Г., Леонтович А.В., Обухов А.С. Концепция развития исследовательской деятельности учащихся // Исследовательская работа школьников. 2002. №1.
3. Ермакова О.А. Культура проектной деятельности как средство развития образовательной среды. Журнал «Управление качеством образования». №3, 2011.
4. Зимняя И.А., Шашенкова Е.А. Исследовательская работа как специфический вид человеческой деятельности. - Ижевск: ИЦПКПС, 2001.
5. Ивашова О.А. Развитие исследовательских умений у младших школьников: методический аспект / О.А. Ивашова. – СПб.: Культ-Информ-Пресс, 2008.
6. Ильиных Л.М. Развитие исследовательских способностей школьников, - № 09, 2007, с. 19-23
7. Обухов А.С. Исследовательская позиция по отношению к миру, другим, себе / А.С. Обухов // Исследовательская деятельность в современном образовательном пространстве: сб. статей – М., 2006.

- 8.Шумакова Н.Б., Развитие исследовательских умений младших школьников – М.: Педагогика, 2011.
9. Савенков, А. И. Методика исследовательского обучения младших школьников. Самара: Учебная литература, 2006. 208 с.
10. Семёнова, Н. А Исследовательская деятельность учащихся // Начальная школа. 2007. № 2. С. 45—48.
11. Феоктистова, В. Ф. Исследовательская и проектная деятельность младших школьников. Волгоград: Учитель, 2011. 142 с.

ПРОФИЛАКТИКА ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ У ПОДРОСТКОВ

Мүскен М.Е.

Научный руководитель: Аргынов А.Х., канд. пед. наук,
ст. преподаватель

Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

mmuskenova@gmail.com

В настоящее время проблема девиантного поведения подростков приобрела особую значимость в связи с общесистемным кризисом нашего общества. Массовая глобализация, свободный доступ к информации, а также социальные явления часто становятся причиной негативных реакций в подростковой среде. В последнее время увеличивается количество детей, чье поведение не соответствует общепринятым нормам. Такое поведение принято называть «девиантным».

Изменения экономического, социально-культурного характера, происходящие в конце XX – начале XXI вв., не смогли в полной мере обеспечить полноценное развитие растущего человека, способного грамотно взаимодействовать с обществом, развивать свои личностные качества в соответствии с общечеловеческими ценностями, следствием чего явился угрожающий рост девиантного поведения подростков.

В.Д. Менделевич подчеркивает, что девиация – это граница между нормой и патологией, крайний вариант нормы, поэтому девиантность нельзя определить, не опираясь на знание норм.[1]

На сегодняшний день социологи установили, что девиантное поведение среди молодежи встречается чаще, чем в других возрастных группах, по ряду причин. Одна из главных – социальная незрелость и физиологические характерные черты формирующегося организма. Многие молодые люди зачастую не соответствуют требованиям, которые предъявляет к ним общество, они не готовы к выполнению определенных социальных ролей в той мере, в какой ожидают от них окружающие. В свою очередь они считают, что не получают от общества того, на что вправе рассчитывать.

Из всех переживаемых ребенком кризисных периодов, самым трудным является кризис подросткового возраста. В этот период происходят серьезные изменения в организме, психике ребенка и в характере взаимоотношений подростка с окружающим миром. Формы девиантного поведения различны, например, суицид, самоистязание, злоупотребление алкоголем и наркотиками, бродяжничество и др.

Работа исследователей проблемы девиантного поведения детей и подростков ведется не только в направлении поиска эффективных способов коррекционного воздействия, но и в направлении поиска факторов, предотвращающих такое поведение. Комментируя данное направление исследований, Н.А. Дубинко отмечает, что вплоть до начала XX в. внимание исследователей было направлено, главным образом, на выяснение причин девиаций, а не на поиск средств их предотвращения. [2]

Профилактика девиантного поведения – это комплекс мероприятий, направленных на его предупреждение. Психолого-педагогическое предупреждение – это система профилактических мер, связанных с устранением внешних причин, факторов и условий, вызывающих те или иные недостатки в развитии детей.

Для эффективной профилактики девиации следует придерживаться следующих принципов: этапность, дифференцированность, комплексность, доступность и непрерывность. Каждый из них важен, но только в комплексе они могут дать положительный результат. Для успешной работы с подростками необходимо взаимодействие всех социальных институтов, школ, культурных учреждений, правоохранительных органов, различных объединений, органов правоохранительной деятельности. Эффективная профилактика обязана иметь комплекс разнонаправленных программ, которые, сочетаясь в социально-педагогическом процессе, позволяют улаживать различные трудности в условиях образовательных учреждений. Одним из главных критериев реализации данных программ обязана быть тонкая дифференциация подростков в группы организации психологической работы, еще присутствие в учреждении службы сопровождения необходимого количества специалистов.

Комплекс программ должен включать:

- 1) программу здорового вида жизни и актуальных жизненных навыков. Данная программа позволяет осознать и усвоить детьми основные человеческие ценности, так же сформировать установку на здоровый образ жизни;
- 2) программу саморазвития личности. Основная цель заключается в том, чтобы дети лучше могли узнать себя и свои сильные стороны, преодолевать страхи, неуверенность и т. д.
- 3) программу профилактики асоциального поведения с основами правовых познаний. Цель программы – повысить ответственность за свое поведение, развивать самосознание и способности к планированию поступков.
- 4) программу становления коммуникативных способностей. Программа направлена на то, чтобы дети развивали свои навыки общения, осознавали и правильно умели выражать свои чувства, при этом понимая чувства окружающих людей.
- 5) программу коррективы агрессии. Программа направлена на обучение детей и подростков регулировать свои эмоции и уметь их контролировать, не прибегая к форме саморазрушающего поведения.
- 6) программу формирования положительных актуальных для человека целей. Основная цель – развитие и мотивация к достижению жизненных ценностей.
- 7) копинг-профилактику употребления психоактивных веществ. Программа позволяет снижать число подростков, употребляющих психоактивные вещества, а также помогает развивать навыки конструктивного поведения.

И, конечно же, ключевую роль в профилактике девиантного поведения у подростков играет семья. Очевидно, что негативные отношения между родителями и детьми является катализатором дальнейших проблем, поэтому особая роль должна уделяться роли семьи и воспитания, что является одной из наиболее сложных и приоритетных задач для любого государства.

Таким образом можно сделать вывод о том, что в настоящее время научные исследования проблем девиантного поведения, стремятся охватить проблему со всех сторон, разрабатывая комплексные системы превентивного воздействия с привлечением специалистов различного профиля и исследуя систему факторов, приводящих к дезактуализации девиантного поведения у детей и подростков. Профилактика девиантного поведения подростков требует своевременной разработки и применения специальных мероприятий превентивного характера, способных не только сдерживать, но и предупреждать сложную ситуацию путем вовлечения в эту деятельность всю систему профилактических мер, поиска их решения на правовом, социальном, медицинском, психологическом, педагогическом уровнях. Несовершеннолетние являются особой социально-психологической категорией. Цель их воспитания – формирование личности

подростка как гражданина с развитым правосознанием и правовой культурой, при этом необходимо формирование ценностной системы, в которой преобладают социальнозначимые ориентиры, а в случае искажения ценностной системы необходимо оказание помощи в ее коррекции. Однако достижение цели невозможно без направленного воздействия социокультурной среды.

Поэтому методы психолого-педагогической коррекции предполагают в первую очередь социализацию подростков, требующую вовлеченности несовершеннолетних в жизнедеятельность семьи, классного и школьного коллективов, общественную деятельность. Наряду с этим необходимо вытеснение негативных качеств личности и ее положительная реструктуризация, а также нивелирование воздействия негативных факторов социальной среды.

Следует также отметить, что профилактика девиантного поведения осуществляется в тесной связи с социальной защитой несовершеннолетних, т.е. для достижения эффективного результата должны действовать специализированные учреждения, изучающие проблемы преступности и аддиктивности несовершеннолетних, корректирующие профилактическую работу.

Литература:

1. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения. – М.: Речь, 2015.
2. Дубинко Н. А. Движущие факторы девиантного поведения в молодежной среде // Социально-педагогическая работа. – 2016. – №4
3. <http://mir.zavantag.com/psihologiya/7623/index.html?page=15>
4. <http://yurpsy.com/files/ucheb/prevent/02.htm>

РАЗВИТИЕ ВЫНОСЛИВОСТИ В СЕКЦИИ РУКОПАШНОГО БОЯ

Навольский Я.В.

Научный руководитель: старший преподаватель

Смирнов И.Н, магистр педагогики и психологии, ст.преподаватель

Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова, г. Кокшетау

smirnovy.ivannatalya@mail.ru

Выносливость одно из основных физических качеств, которое позволяет не утомляться и работать на протяжении долгого времени в секции рукопашного боя, и является необходимым фактором успеха для спортсмена. Выносливость можно выразить двумя определениями:

- Максимальная длительность работы до появления утомления
- Обратно-пропорциональна скорости снижения производительности труда после наступления первых факторов усталости, то есть чем лучше развита выносливость, тем медленнее скорость снижения работоспособности [1; с.496].

Выносливость в данном виде спорта имеет несколько свойств организма и сочетает разнообразные процессы, которые происходят на разных этапах метаболических изменений. Последние результаты клинических исследований демонстрируют, что основное значение в развитии выносливости имеют факторы энергобаланса в организме.

Учёные установили, что постоянные и продолжительные нагрузки, рассчитанные на развитие выносливости, приводят к изменениям в структуре ДНК в мышечных клетках. Результатом этих процессов являются ускоренный обмен углеводов, быстрое приспособление мышечных тканей к нагрузкам и снижение воспалительных процессов в мышечных тканях.

Выносливость в секции рукопашного боя, как и в других видах спорта, делится на общую выносливость и специальную. Общая выносливость – способность организма к длительному выполнению высокоэффективной работы, которая включает в действие сразу несколько мышц, сердце, сосуды, органы дыхания и ЦНС.

Специальная выносливость подходит то же определение, что и к общей, но с поправкой на определённую деятельность. Этот вид выносливости спортсмена обусловлен не только борьбой с усталостью, но и проведением работы с максимальной эффективностью, возможно даже за некоторый промежуток времени, к примеру, во время боевых схваток спортсмен должен успевать восстанавливаться в кратчайшие сроки для продолжения боя.

Специальная выносливость в секции рукопашного боя в свою очередь подразделяется: скоростную, скоростно-силовую, координационную, силовую, статическую, динамическую [2; с.135].

Выносливость регулируется несколькими факторами, в основном, головным мозгом и энергобалансом организма. Головной мозг отвечает за функциональность мышц, синхронную работу органов и физиологических систем, а также за координацию действий человека. Во время занятий на развитие выносливости тренируются не только мышцы, но и ЦНС, которая нужна для более интенсивной работы этих самых мышц впоследствии. Вместе с этим, нейроны в мозге также повышают свою выносливость к частой передаче сигналов в мышечные ткани.

Важными факторами, которые определяют выносливость «спортсмена-рукопашника», являются такие механизмы обеспечения организма энергией, как: аэробный (кислородный) и анаэробный (бескислородный). Аэробная выносливость в спорте считается общей выносливостью, а анаэробный процесс энергообеспечения, как правило, связан со скоростной выносливостью.

Чтобы развить определённый уровень выносливости спортсмена-рукопашника используют различные способы занятий, разделяемые на интервальные и не интервальные тренировки. Каждая разновидность тренировок обладает своими определёнными нюансами. Меняя типы упражнений, их длительность, интенсивность, число повторов и время отдыха между ними, можно регулировать направление физической работы.

Наиболее частые методы, используемые для развития выносливости: непрерывный метод состоит в том, чтобы равномерно выполнять упражнения низкой и средней интенсивности с длительностью от 15 до 180 минут и более; переменный непрерывный метод характеризуется регулярной сменой интенсивности работы, что особенно важно в рукопашном бою. Организм в этом случае начинает функционировать в аэробном и анаэробном стиле. Эта методика нужна для тренировки обоих типов выносливости (общей и специальной). Переменный непрерывный метод помогает в развитии аэробных способностей человеческого организма, увеличивает переносимость гипоксии, которая часто развивается в процессе упражнений, и в конце концов развить в себе силу воли. Повторный же метод обусловлен использованием стандартных и разнонаправленных по интенсивности нагрузок, которые повторяются после краткосрочного отдыха, а интервальный тренинг состоит в тренировке с использованием интервальных нагрузок, коротких по длительности (1-2 минуты). Причём время отдыха зависит от времени нагрузки, величины дистанции, пульса и физиологических особенностей. Данный способ в рукопашном бою тренировки как правило применяется для повышения специальной выносливости. Таким образом, можно тренировать и аэробную, и анаэробную выносливость [3;с.35].

При воспитании выносливости в секции рукопашного боя необходимо пользоваться некоторыми методическими рекомендациями:

- Во-первых, нужно нацелиться на тренировку аэробных способностей, улучшение работоспособности сердца и сосудов, а также на развитие костно-мышечной системы.

- Во-вторых, нужно повысить интенсивность работы в аэробном и анаэробном стиле.

-В-третьих, необходимо повысить объём нагрузок путём включения высокоинтенсивных упражнений в программу тренировок, которые выполняются за счёт интервальной и повторной работы в аэробном и анаэробном режиме.

Наиболее эффективно выносливость развивается с помощью бега и циклических специальных упражнений. Бегать, как правило, необходимо с равномерной скоростью, длительность которого длится от 5 минут до 1 часа [4;с.74].

При проведении упражнений, которые направлены на тренировку выносливости, необходимо отталкиваться от следующих параметров нагрузки: интенсивность или скорость, длительность нагрузок, период отдыха, активность отдыха.

Тренировка выносливости в данном виде спорта является важной составляющей физической подготовки спортсмена. В результате спортсмены отлично приспосабливаются к аэробным нагрузкам, вследствие чего у них улучшается транспорт кислорода в тканях.

Периодическое применение различных тренировочных программ, использования общих и специальных средств, специальных методов которые предъявляют существенные требования к развитию выносливости, должно быть обусловлено хорошей адаптацией спортсмена к нагрузкам. Для увеличения выносливости систематически применяются: упражнения формирующие борьбу в партере, упражнения формирующие борьбу в стойке, упражнения, формирующие удары руками и ногами, различные виды прыжков и бега, спортивные игры и т.д [5;с.112].

С увеличением показателей общей выносливости можно понемногу переходить на тренировку специальной выносливости – способности с максимальной эффективностью проводить специфические движения за счёт улучшения некоторых обменных процессов в организме. Способы тренировки специальной выносливости зависят от направления его деятельности, то есть от данного вида спорта.

Литература:

1. Максименко А.М. Теория и методика физической культуры: учебник для вузов физиче-ской культуры / А.М. Максименко. – 2-е изд, испр. и доп. – М. : Физическая культура, 2009. – 496 с.
2. Кудин В.А., Торопов В.А., Дудчик В.И., Куликов М.Л., Науменко С.В., Ушенин А.И. Физическая подготовка: учебник. 2-е изд., испр. и доп. / Кудин В.А. и др. // Изд-во СПбУ МВД России. – СПб.: ООО «Р-КОПИ», 2016.
3. Курамшин Ю.Ф. Теория и методика физической культуры. Учебник. Ю.Ф. Курамшин. Москва. 2010 г.
4. Торопов В.А., Ушенин А.И., Дудчик В.И., Золотенко Р.Б., Хыбыртов Р.Б. Рукопашный бой в теории и практике служебной подготовки сотрудников органов внутренних дел: монография / Под ред. проф. В.А. Торопова // Изд-во СПбУ МВД России. – СПб.: ООО «Р-КОПИ», 2016.
5. Торопов В.А., Науменко С.В., Куликов М.Л., Ушенин А.И., Хыбыртов Р.Б., Дудчик В.И. Исследование процесса эффективного обучения сотрудников полиции приемам рукопашного боя: Монография- СПб: ООО «Р-КОПИ», 2018г. – 112с.

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Наконечная К.

Научный руководитель: Смирнов И.Н., ст. преподаватель
Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
smirnovy.ivannatalya@mail.ru

По мнению экспертов ВОЗ, в Казахстане дети-инвалиды составляют, по разным оценкам, от 1,5% детского населения, что превышает полумиллионную отметку. В ближайшие годы по оценке министерства здравоохранения и социального развития, прогнозируется дальнейший рост показателя детей-инвалидов на фоне снижения численности населения, показателей здоровья, неблагополучной социальной ситуации в семье [1; с.124]. Ключевым моментом в реабилитации детей – инвалидов является их обучение. На сегодняшний день выделяют формы образования для детей-инвалидов: коррекционное образование, интеграционное образование, надомное образование [2; с.99]. Недавно появился еще один вид образования - инклюзивное образование. Инклюзивное образование – это организованный образовательный процесс, обеспечивающий ребенку-инвалиду обучение в среде сверстников по стандартным программам с учетом его потребностей. Основным требованием в инклюзивном образовании ребенка с ограниченными возможностями – получение образовательного и социального опыта вместе со сверстниками, критерием эффективности инклюзивного образования – успешность социализации, введение в культуру, развитие социального опыта особенного ребенка наряду с освоением им знаний [3; с.114].

В конце первого десятилетия нынешнего века всерьез заговорили об инклюзивном образовании. Так 2009 году был создан Институт проблем инклюзивного образования при Московском городском психолого-педагогическом университете, в Казахстане это Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 годы. Первые шаги инклюзивного образования в Казахстане оказались сразу семимильными – без глубокого общественного и профессионального обсуждения, без обеспечения образовательных учреждений тьюторами (сопровождающими), без сокращения наполняемости классов до 6-8 обучающихся и т.д. и т.п. Главная проблема организации инклюзивного образования – не в “стереотипах и предрассудках”, не в “низкой культуре педагогов” и не в “неготовности” учителей “принять” детей-инвалидов, и даже не в том, что учителей не снабдили конкретными методическими разработками и технологиями обучения разных категорий детей-инвалидов, предложив лишь общие философские постулаты. Проблема в том, что затруднен сам процесс включения в образовательную программу обучения массовой школы, крайне затруднена сама возможность организации образовательного процесса и аттестации, особенно на второй ступени обучения, когда добавляются сложности, связанные с предметным образованием [4; с.107].

Внедрение инклюзии начали с обеспечения “физической” доступности образовательных учреждений – установки пандусов, поручней и пр. Пандусы, лифты, подъемники – это всё прекрасно, да только инвалиды-колясочники – лишь малая часть детей с ограниченными возможностями здоровья. Инвалид-колясочник – это как раз самый легкий случай в плане включения в образовательный процесс в “обычной” школе. Совсем другое дело — дети с выраженными психическими отклонениями, неспособные усваивать типовую образовательную программу [4; с.116].

На сегодняшний день ситуация улучшается по созданию условий для детей инвалидов, почти половина специальных организаций образования в республике оснащена мультимедийными образовательными системами, стимулирующими познавательное развитие детей с ограниченными возможностями. В 20 % специальных школ установлены интерактивные доски. Доступ к интернету имеет около 95 % специальных школ. 41 %

специальных организаций образования оснащены логопедическими тренажерами, 37% — слухоречевыми тренажерами. В Астане инклюзивное образование реализуется в школе-гимназии № 65. Это экспериментальная площадка Национального научно-практического центра коррекционной педагогики. Здесь функционирует 11 инклюзивных классов (два с государственным языком обучения и 9 — с русским языком обучения), в которых обучаются 20 школьников с нарушениями слуха, зрения и ДЦП. Для их обучения созданы соответствующие условия: «безбарьерная среда», материально-техническое оснащение учебных кабинетов, коррекционные и реабилитационные мероприятия. Для оказания медицинской помощи детям в медпункте школы имеется специальное оборудование (кушетка для массажа, аппарат для УФО-терапии «Солнышко», ультразвуковой ингалятор и др.) и медикаменты для сезонной витаминизации. Учебные кабинеты оборудованы специальными партами и стульями, вертикализаторами.

При организации учебного процесса в инклюзивных классах учитывается специфика детей с ограниченными возможностями, и на этой основе выработана стратегия синхронизации обучения с обычными детьми. Расписание занятий школы № 65 соответствует общеобразовательным нормативно-правовым актам. Учителя, ведущие занятия в инклюзивных классах, занимаются календарно-тематическим планированием, в рамках которого отдельно планируется работа с детьми с ограниченными возможностями в рамках общеобразовательного учебного процесса и варьируется время, затраченное на тех или иных учащихся в соответствии с их успеваемостью и способностями. Детям с отклонениями в развитии уделяется немного больше внимания, что связано с особенностями восприятия ими материала. Но на общеобразовательный процесс и успеваемость других детей это не влияет. Инклюзия детей с нарушениями физического здоровья в общеобразовательных классах требует дополнительного тьюторского и педагогического сопровождения этих детей. В школе практикуется модель двухуровневого сопровождения в зависимости от потребностей ученика. Ученик сопровождается тьютором, главная задача которого — оказывать ребёнку физическую поддержку, помогать ему перемещаться, чувствовать себя уверенно в классе и в школе. Кроме того, некоторым детям с особенностями развития требуется тьютор, обладающий методиками специальной коррекционной педагогики. Например, для учащихся с нарушением слуха в школе предусмотрены штатные единицы сурдопедагогов, дети с нарушениями опорно-двигательного аппарата доставляются в школу и обратно на инвентарях.

Кроме того, в целях социальной адаптации детей с нарушениями слуха в школе-гимназии № 65 ведется начальная допрофессиональная подготовка — проводятся обучающие семинары-тренинги и мастер-классы по парикмахерскому искусству и маникюру для учащихся старших классов, а также по профилям: деревообработка, декоративно-прикладное искусство. Также в школе работает театр мимики и жестов.

Литература:

1. Дьяченко, В.Г., Рзянкина М.Ф., Солохина Л.В. Руководство по социальной педиатрии. Под. Ред. В.Г. Дьяченко / В.Г. Дьяченко, М.Ф. Рзянкина, Л.В. Солохина – Хабаровск: Изд-во ДВГМУ, 2010, – 124 с.
2. Евсеев, С.П. Адаптивная физическая культура и социальная интеграция инвалидов / С.П. Евсеев. // Материалы Конгресса «Человек и здоровье» СПб. 1-4 декабря 1998 г. –СПб., 1998, - С. 99-100.
3. Косс, В.О. Инклюзивное образование. К постановке проблемы / В.О. Косс // Социальная работа в России: образование и практика: сб. науч. Тр. Под ред проф. Н. А. Грика.–Томск, 2009, – С. 114–117.

4. Кулагина, Е.В. Образование детей с ограниченными возможностями здоровья. Опыт коррекционных и интеграционных школ / Е. В. Кулагина // Социологические исследования. – 2009. – № 2. – С. 107–116.

ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ НЕУСПЕВАЕМОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Нарижная О.В.

Научный руководитель: Аргынов А.Х., кандидат педагогических наук,
ст.преподаватель

Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова, г. Кокшетау

www.olesya.kz@bk.ru

В современном обществе, в условиях модернизации проблема низкого уровня успеваемости школьников является острой и сложной, требующая неоднозначных подходов в образовании. Школьная неуспеваемость – многогранная психолого-педагогическая проблема действительности, для всестороннего рассмотрения которой необходим целостный синтетический подход, интегрирующий знания из различных направлений педагогики и психологии.

Анализируя психолого-педагогическую литературу, целесообразно отметить, что на протяжении различных исторических эпох выдвигались теории и предположения о возможных причинах снижения уровня успеваемости школьников. Многоаспектную проблему школьной неуспеваемости современного состояния общества изучали множество педагогов и психологов Ю.К. Бабанский, Б.Ш. Баймухамбетова, П.П. Блонский, Л.С. Выготский, М.А. Гальмонт, И.В. Дубровина, Я.А. Коменский, Р.Г. Лемберг, Н.П. Локалова, Н.А. Менчинская, Н.И. Мурачковский, М.С. Певзнера, В.А. Сухомлинский, В.С. Цетлин и многие другие.

Снижению качества образования и уровня успеваемости способствуют определённые причины: несоответствие содержания современным требованиям образования; недостаточный авторитет преподавателя; педагогическая запущенность; психофизическая ослабленность; кризис в семье; неблагоприятная наследственность; несформированность устойчивой мотивации [1; 52].

С целью ликвидации и предупреждения школьной неуспеваемости, необходимо своевременно выявить причины, используя концептуальный подход, в основе которого отражены три аспекта (индивидуально-дифференцированный, гуманистический, личностно-ориентированный). Диагностическое обследование уровня успеваемости у школьников является составляющей работой преподавателя и проводится с целью определения основных направлений коррекционной работы. Каждый специалист подбирает свой диагностический арсенал сам, но и, безусловно, он должен руководствоваться принципом универсальности и специфичности инструмента [2; 2].

Школьная неуспеваемость влечёт за собой ряд последствий, сказывающихся на психологическом состоянии ребёнка. У учащихся не способных выполнить определённые задания, доступные для остальных школьников, укрепляется в сознании личностная умственная неполноценность. Школьники, имеющие заниженную самооценку, в большинстве случаев данное явление приводит к образованию психологического «комплекса неполноценности», что впоследствии закрепляясь в психологической сфере учащегося, предопределяет негативные аспекты в дальнейшем. Данное явление подтверждает В.А. Сухомлинский – младшие школьники изначально осознают умственную отсталость или интеллектуальное превосходство, что впоследствии предопределяет формирование заниженной самооценки. В.А. Сухомлинский с целью сохранения

энтузиазма у детей организовывал учебные уроки в нестандартной обстановке, не в образовательных учреждениях, а на свежем воздухе [3; 263].

Опираясь на эмпирические исследования теоретиков и практиков дидактики, целесообразно отметить основные пути преодоления школьной неуспеваемости.

- Педагогическая профилактика, данное дидактическое средство способствующее предотвращению школьной неуспеваемости подразумевает: непрерывная модификация оптимальных педагогических систем, то есть использование активных методов и форм обучения, применение новых педагогических технологий. Ю.К. Бабанский является разработчиком концепции «Оптимизация учебно-воспитательного процесса», применение которой отражает своеобразный принцип работы преподавателя, рассчитанный на достижение наивысших возможных результатов школьника обучения за определённый промежуток времени [3; 264].

- Оптимизация процесса обучения предполагает учет особенностей педагогическая диагностика является неотъемлемым компонентом педагогической деятельности и обеспечивает обратную связь в педагогической системе, посредством анализа и учёта оценки процесса обучения. данное средство преодоления неуспеваемости позволяет распознать различные педагогические явления с помощью определённых параметров.

- Педагогическая терапия является воздействующим средством на процесс обучения. Педагогическая терапия позволяет предопределить ориентированные меры с целью устранения трудностей, влияя на психические функции организма.

- Воспитательное воздействие – средство, способствующее включению воспитательной работы в процесс обучения и обеспечению индивидуальных занятий с учащимися, имеющими трудности в обучении.

Безусловно, преподаватель в силах корректировать процесс обучения и предотвратить проблемы связанные с психофизиологическими причинами школьной неуспеваемости учащихся. Но повлиять на слабую успеваемость ребёнка могут и социальные причины, и в данной ситуации педагог не играет главенствующей роли, в данной ситуации необходимо вмешательство определённых специалистов. Коррекционная работа преподавателей со слабоуспевающими учащимися производится с целью освоения неувоенного материала на предыдущих уроках. Реализация коррекционной педагогической работы проявляется в форме дополнительных занятий, с применением определённых приёмов, таких как поощрение и одобрение; многократное повторение с помощью упражнений; разъяснение пройденного материала; применение педагогических подходов (дифференцированный, личностно-ориентированный и т.д.) и технологий (Гуманно-личностная технология Ш.А. Амонашвили); соблюдение организованности и системности в преподавании. В основном все учащиеся восстанавливают свою компетентность, применяя данные педагогические приёмы в обучении.

Целью диагностирования является процесс выявления трудностей у учащихся в ходе учебной деятельности. При диагностировании проблем школьной неуспеваемости необходимо своевременно ликвидировать выявленные «пробелы» в обучении и модернизировать учебно-воспитательный процесс, что поможет его оптимизации. Содержание опытно-экспериментальной работы разработано с целью диагностирования индивидуальной успеваемости учащихся и создания методического комплекса заданий для повышения эффективности в процессе обучения [4; 364].

База исследования: ГУ «Средняя школа а. Акылбай отдела образования Бурабайского района» а. Акылбай, Акмолинская область, Бурабайский район. В исследовании принимали участие учащиеся 2 «А» класса в количестве 12 человек (классный руководитель: Нарижная Тамара Николаевна). Процесс обучения осуществляется по обновлённой системе образования РК. Ученический коллектив достаточно сплочён, взаимоотношения между сверстниками доброжелательные, дружеские и уважительные.

Методологическая база исследования включает такие методы, как беседа с преподавателем 2 «А» класса (выявление успеваемости каждого учащегося с помощью экспертной оценки педагога); анализ письменных работ учащихся; анализ журнала, отражающего уровень успеваемости учащихся, наблюдение за учебным процессом. В основе школьной неуспеваемости лежат педагогические, психологические и социальные причины, что обосновывает выбор методик с целью предупреждения и преодоления неуспеваемости младших школьников в учебной деятельности. Психодиагностическое обследование включало как изучение когнитивных процессов учащихся, так и социально-психологического климата в обществе. Методики подобраны с учётом возрастных особенностей и личностных возможностей учащихся.

Методика «Заучивание 10 слов» разработанная в 1962 году А.Р. Лурия. Мнемотехника является фундаментальной системой методики, позволяющей произвести исследование процессов памяти [5; 132].

Исследуя процессы внимания, применена методика «Корректурная проба», автором которой является Б. Бурдон. Данная методика предназначена для оценивания концентрации, распределения и устойчивости внимания [6; 5].

Методика «Шкала прогрессивных матриц», разработанная в 1936 году Джоном Равеном. Методика позволяет диагностировать уровень интеллектуального развития и оценить способности учащихся к систематизированной, организованной, интеллектуальной деятельности. Тест предназначен с целью диагностики уровня развития наглядно-образного мышления [7; 60].

Диагностирование уровня абстрактно-логического мышления проводилось нами с помощью методики Э.Ф. Замбацянчине, опубликованной в 1984 году, методика имеет фундаментальную основу теста Р. Амтхауэра, разработанного для определения структуры коэффициента интеллекта [8; 183].

Изучая структуру учебной мотивации школьника, применена достаточно ретестовая методика В.М. Матюхиной «Диагностика структуры учебной мотивации школьника» (в модификации Н.Ц. Бадмаевой). Данная методика имеет содержательную валидность и позволяет выявить доминирующие мотивы учащихся начальной школы [9; 23].

Одним из ключевых компонентов становления личности является самооценка, которая определяет успешность или малоуспешность ребёнка по каким-либо субъективным причинам. Уровень сформированности представления учащихся о важности своей личности диагностирован с помощью методики «Лесенка», автором которой является В.Г. Щур. Исследование по данной методике проводилось в благоприятной, спокойной обстановке, соблюдая все требования, содержащиеся в методике [10; 28].

Методика Е.П Ильина позволила выявить свойства нервной системы по психомоторным показателям у учащихся 2 «А» класса. Влияние на формирование и развитие индивидуальных форм поведения и характера оказывают особенности развития нервной системы, отражающие сущность проявления психических способностей личности. Коэффициентом темпа работоспособности нервной системы в целом, подразумевается соотношение силы (процесс возбуждения и торможения), подвижности (способность переключения с процесса возбуждения на торможение), лабильности нервных процессов (скорость возникновения и прекращения нервных процессов) [11; 42].

На основе диагностического исследования, беседы с классным руководителем, изучения школьной документации, наблюдения за учебным процессом сформулирован результат полученных данных. Выявлено трое неуспевающих учащихся: Айзере, Екатерина и Михаил.

Психолого-педагогическая диагностика позволила выявить основные причины школьной неуспеваемости и определить содержание разработки методического материала, с целью преодоления трудностей в обучении. По итогам проведённых методик были выявлены основные факторы, негативно влияющие на успеваемость, и намечен план их устранения, также составлен комплекс индивидуальных заданий, способствующий

повышению уровня успеваемости. Проводились дополнительные занятия с неуспевающими учениками, где им предлагались задания на карточках с учётом возрастных и индивидуальных возможностей. С целью преодоления школьной неуспеваемости необходимо применение системы дидактических мер, которые направлены на усиление дифференцированного и индивидуального подхода.

Сравнительный анализ констатирующего и контрольного этапа, позволил отметить, что коррекционно-развивающая работа благоприятно сказалась на учащих, результаты контрольного этапа значительно повысились.

Проблему неуспеваемости младших школьников необходимо рассматривать в русле конкретной ситуации обучения, а ее причины – с точки зрения современной образовательной парадигмы.

Литература:

1. Цетлин В.С. Неуспеваемость школьников и ее предупреждение / В. С. Цетлин – М.: Педагогика, 2017. – 120 с.
2. Мирошничекно А.А., Филиппова А. А. Школьная неуспеваемость как психолого-педагогическая проблема. // Центр научного сотрудничества «Интерактив плюс». М.: 2015. с. 1–4.
3. Милицына С.К. Преодоление школьной неуспеваемости. // Молодой ученый. – 2018. – № 45 (231). – с. 262-264.
4. Обносов В.Н. Проблема школьной неуспеваемости и возможности ее преодоления / В.Н. Обносов // Наука и образование. – 2020. – №4. – с.364-367.
5. Дубровина И.В. Методы выявления индивидуально-психологических особенностей младших школьников / И.В. Дубровина // Научно-методические основы использования в школьной психологической службе конкретных психодиагностических методик. – М.: 2000. – 166 с.
6. Амбалова С.А. Психологические проблемы учеников младших классов средней общеобразовательной школы / С.А. Амбалова // Азимут научных исследований: педагогика и психология. – 2018. - Т. 7 № 4 (25). – с.280-283.
7. Лепилкина Т.А., Рупчев Г.Е., Морозова М.А., Ениколопов С.Н. Методика «Корректирующая проба» (Бурдона-Анфимова). учеб. пособие Чехов. – 2016. – 16 с.
8. Смирнова А.С. Особенности развития мышления в младшем школьном возрасте / А. С. Смирнова, Л. В. Левицкая. // Молодой ученый. – 2016. – № 11 (115). – с.183-185.
9. Равен Дж. Прогрессивные матрицы Равена: изменение и стабильность в зависимости от места и времени // Иностранная психология. №10. 2000 – с.58-65.
10. Замбацвичене Э.Ф. К разработке стандартизированной методики для определения уровня умственного развития нормальных и аномальных детей // Дефектология. – 2001. - № 1 – с. 28-34.
11. Бадмаева Н.Ц. Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей (М.В.Матюхина). Улан-Удэ. – 2014. 150 с.

ВОПРОСЫ ГРАЖДАНСКОГО ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Нечепуренко С.А

Научный руководитель: Ахметова Б.А., академический доцент

Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова, Кокшетау

nechepurenko_svetlana2001@mail.ru

На современном этапе развития казахстанского общества формирование гражданских качеств личности рассматривается как одно из основных направлений

государственной по-литики в области образования и воспитания. Сущность понятия «гражданственность» в са-мом высоком понимании есть способность личности осознавать свои гражданские права и обязанности. Гражданственность есть показатель нравственного развития личности.

Гражданское воспитание тесно связано с патриотическим воспитанием, поэтому чаще всего мы используем понятие гражданско-патриотическое воспитание. Основной целью гражданско-патриотического воспитания младших школьников является формирование пат-риотических чувств, гордости за Родину, привитие гражданских ценностей, гражданских обязанностей.

Воспитание и формирование гражданских качеств в процессе воспитания и обучения в школе не совершается автоматически. Оно требует усилий со стороны учителей, и эти усилия должны направляться на создание объективных условий и возможностей. Однако наличие объективных условий само по себе еще не решает задачу по формированию гражданственности у школьников. Процесс гражданско-патриотического воспитания личности включает в себя целую систему.

Цели и задачи гражданского воспитания учащихся достигаются и реализуются благодаря содержанию целостного педагогического процесса. В государственном общеобязательном стандарте начального образования РК в качестве базовых ценностей в содержании образования определены казахстанский патриотизм и гражданская ответственность[1]. По завершению начального образования учащиеся должны понимать свою гражданскую идентичность, ценности многонационального казахстанского общества; значение государственной символики Казахстана; нормы нравственного поведения человека в обществе; свою сопричастность к жизни школы, села, города, страны; значимость служения обществу.

Аспекты формирования гражданской идентичности у младших школьников рассматривали исследователи Аргынов А.Х., Альберти Э. В. [1,2] .

Большинство исследователей, которые изучали процесс формирования граждан-ской идентичности, выделяют три ее компонента:

- когнитивный (познавательный)
- ценностно-эмоциональный (мотивационный)
- деятельностный (поведенческий).

Показателями когнитивного компонента являются знания своих прав и обязанностей, знания о малой и большой родине, государственную символику.

Ценностно-эмоциональный компонент отражает отношение личности к своей малой родине, к представителям других народов, уровень гордости за свою родину, за людей, которыми являются примерами для подражания.

Показателями деятельностного компонента являются умения проявлять гражданские и патриотические чувства и качества.

На каждом возрастном этапе проявления гражданско-патриотических чувств, гражданское воспитание имеет свои особенности. Воспитание патриотизма, гражданственности необходимо начинать уже с раннего детства. Дети младшего школьного возраста очень любознательны, открыты, отзывчивы, они легко отзываются на все инициативы, искренне сопереживают. Школьный возраст характеризуется повышенной восприимчивостью к внешним влияниям, верой всему, чему учат, что говорят. Для учителя это благодатное время, ведь именно в школьное время возникают большие возможности для формирования опыта гражданского поведения. Авторитет учителя начальных классов создает предпосылки для успешного формирования гражданских и патриотических качеств и чувств, гражданского поведения.

Гражданское воспитание детей в школе должно опираться на духовно-нравственное, экологическое и трудовое воспитание. Применение всей системы методов педагогического воздействия, компетентность педагога в их использовании, творческий подход – вот важные условия в результативности гражданско-патриотического воспитания детей. Успех граждан-

ско-патриотического воспитания зависит и от влияния той ближайшей среды, в которой живут, учатся и воспитываются учащиеся.

Одним из эффективных средств формирования гражданской идентичности у учащихся начальных классов во внеурочной деятельности является краеведение.

Изучение родного края способствует воспитанию патриотических чувств, формирует у детей понятие малой родины, воспитывает любовь к родному дому, семье и окружению. В процессе деятельности по изучению родного края решаются образовательные, развивающие и воспитательные задачи. Организация краеведческой работы должна представлять, прежде всего, познавательный интерес у детей, важно соблюдать принцип демократичности, сотрудничество учителя и ученика. Краеведческая работа способствует также формированию у учащихся проектно-исследовательской компетенции.

Формирование гражданственности и гражданской идентичности осуществляется через участие учащихся в органах детского самоуправления. Ученическое самоуправление является фактором развития социальной активности и гражданской позиции. Именно, по мнению психологов в младшем школьном возрасте закладываются основы для интенсивного развития самоуправления. В основе организации самоуправления младших школьников лежат поручения. Они могут быть индивидуальными, при этом смена поручений должна происходить после двух недель – месяца. Необходимо обучать детей способам выполнения поручения. Существуют коллективные поручения, которые могут именоваться как чередование традиционных (творческих) дел. В этом случае также необходима помощь в продумывании их осуществления. Постепенно поручения младшим школьникам начинают объединяться и усложняться. В этот период внимание акцентируется на формировании умений и навыков планирования деятельности, ее подготовки, проведения и совместной рефлексии.

Одним из эффективных средств формирования гражданско-патриотических качеств в работе учителя начальных классов может быть поликультурное образование и идеи мульти-культурализма. Общечеловеческие ценности межкультурного диалога и этнической консолидации может служить духовно -нравственной основой построения гражданского общества. Формированию патриотических чувств, гражданскому самосознанию будут способствовать классные часы и занятия, приуроченные ко Дню духовного согласия народов Республики Казахстан, в различных конкурсах, где будет говориться о дружбе народов, толерантности, патриотизме.

Гражданское воспитание младших школьников тесно связано и с правовым воспитанием. Во время педагогической практики нами были составлены опросники для учащихся четвертых классов, с целью изучения правовых и гражданских знаний. На вопрос « Кто является гражданином Казахстана» большинство детей указали правильный ответ анкеты: человек, который имеет паспорт Республики Казахстан». С целью повышения правовой воспитанности нами проведен классный час «Знай свои права».

Анализ педагогического опыта показывает, что сформированные признаки гражданско-патриотического воспитания у детей младшего школьного возраста в условиях целостного педагогического процесса проявляются в потребности в выполнении общественных поручений; в проявлении нравственно-этических личностных качеств в процессе общения со взрослым и детским миром; в стремлении повысить экологический статус родного города, в стремлении нести личную ответственность при сохранении исторических, военно-патриотических, архитектурных памятников; в отражении личностных патриотических устремлений при различных видах индивидуальной и общественной деятельности.

Гражданско-патриотическое воспитание в современных условиях – целенаправленный, нравственно обусловленный процесс освоения детьми навыков демократического самоуправления, укрепления ответственности индивида за нравственный и правовой выбор, за максимальное развитие личностью собственных творческих способностей, их реализацию в интересах прогрессивного устойчивого развития общества и достижения

собственного жизненного успеха. Планомерная работа по гражданско-патриотическому воспитанию школьников непременно даст положительные результаты.

Литература:

- 1.Альберти Э.В., Аргынов А.Х. Некоторые аспекты формирования гражданской идентичности у младших школьников. //Международная научно-практическая конференция «Шоқаноқулары -22».- Кокшетау, КГУ им. Ш.Уалиханова.-2018 .
- 2.Альберти Э.В. Аргынов А.Х. Педагогические условия формирования гражданской идентичности в начальной школе/ Международная научно – практическая конференция «Шоқаноқулары -23». – Кокшетау, КГУ им. Ш.Уалиханова.- 2019.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У ДЕТЕЙ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА

Никоненко Т.И

Научный руководитель: Жумаканова Р.А., кандидат педагогических наук, доцент
Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау

Tatka_1999@inbox.ru

Современному обществу нужны граждане, которые могут пересмотреть текущие проблемы и справиться с ними. Важные человеческие качества, такие как мобильность и конкурентоспособность, становятся все более важными. В таком динамичном мире подростку сложно определить себя, потому что это время является ключом к его становлению и развитию, потому что в этом возрасте закладывается и формируется основа лидерского потенциала, который в дальнейшем находит отклик во взрослой жизни.

Для того чтобы достигнуть признания в обществе, молодому поколению требуются знания и навыки, с их помощью он может не только утвердить свой статус в жизни, но и использовать его в определенных целях. Для любого человека в современной политической и социальной среде нашей страны качество лидерства особенно важно. Лидер – образованный человек, умеющий проявить инициативу, взять на себя ответственность и подать пример. Мотивация лидерства очень важна для решения проблемы социального становления молодежи. Механизм управления реализуется лидерами, поэтому именно лидеры играют ключевую роль в молодежных и общественных организациях, школьном самоуправлении. В связи с этим особенно важно исследование лидерских способностей подростков, поскольку именно в этом возрасте закладывается и формируется фундамент лидерского потенциала, а затем он раскрывается во взрослой жизни.

В Послание Президента Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь-2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее», говорится, что нашему обществу нужны современно образованные, инициативные люди, которые могут брать ответственные решения в ситуации выбора и делать прогноз на их последствия, способны к совместной деятельности, отличаются мобильностью, конструктивностью, развитым чувством ответственности за судьбу своей страны [1].

Факторы, влияющие на формирование и развитие лидерских качеств:

характеристики семейного воспитания; характеристики человеческой деятельности; характеристики его коммуникативной среды; особенности свободного времени и др.

В исследованиях лидерства в подростковом возрасте условно можно выделить три этапа:

1. ранний - начало XX века (20-30-е годы), проблема лидерства детей рассматривалась через понятие «вожачество» такими исследователями: В.П.Вахтеров, А.С. Залужный, Б.Н. Эльконин, рассмотрением общественной активности занимались: А.С. Макаренко, Н.К. Крупская;

2. в средний период (40-90-е г.г.) анализ проблемы лидерства в детских объединениях практически не осуществлялся. Внимание ученых концентрировалось на другом аспекте проблемы лидерства, как социальной активности пионеров (В.А. Сухомлинский, В.Д. Иванов, Е.В. Титова, А.П.Шпон) и на ученическом самоуправлении (Н.М.Зосимов, В.П. Коротов);

3. в рамках современного периода обозначились три проблемы: сущность лидерского потенциала (А.Л.Уманский, О.А.Павлова); сущность характеристики лидерской компетенции; педагогические условия развития лидерских качеств (Т.Е. Вежевич, Т.Л. Хацкевич) [2].

Стремление к лидерству возникает в желании занять более высшее положение в структуре организации, общества, государства. Лидерство связано с различными факторами: с физической силой, со способностями, социальными связями, финансовыми возможностями. Существует лидерство везде: в учебных заведениях, в больших и малых организациях и компаниях, в благотворительных организациях и бизнесе, в профсоюзах, в быту и спорте, в политических и массовых объединениях. Более острая борьба идет за политическую и финансовую власть, поскольку они являются универсальными факторами удовлетворения всех остальных потребностей.

Разные авторы по-разному определяли понятие лидер. Так, например, в своих трудах Р.Л. Кричевский давал следующее определение: лидер – член группы, который идентифицируется с наиболее полным набором групповых ценностей, обладает наибольшим влиянием и выдвигается в ходе взаимодействий [3].

Э.К. Никитина и О.А. Коваленко считают, что для реализации лидерских качеств необходимо создавать специальные ситуации, где подросток получит возможность проявить данные качества. По их мнению, лидер — это человек, который обладает самостоятельностью и личной ответственностью. Это человек, который обладает способностью к сотрудничеству с взрослыми и сверстниками, а также умеет находить выходы из спорных ситуаций. Обладая всеми этими качествами, подросток сумеет не только сплотить вокруг себя коллектив класса, но и найти оригинальные решения на те вопросы и проблемы, что возникли у класса и не были решены остальными его членами. Поэтому, по мнению авторов, в учебном процессе необходимо наличие тех самых исследовательских ситуаций, которые и будут направлены на формирование лидерских качеств [4].

Помимо этого, учитель может проводить тематические классные часы, во время которых дети смогут рассказать о себе как можно больше. Также лидерские качества можно формировать и во время внеклассной деятельности учителя со своими учениками. И.А.

Карпова в педагогическом словаре отмечает, что внеклассные занятия – это организационные и целенаправленные занятия с учащимися, проводимые школой во внеурочное время для расширения и углубления знаний, умений, навыков, развития самостоятельности индивидуальных способностей и склонностей учащихся, а также удовлетворения их интересов и обеспечение разума и отдыха [5].

Для развития лидерских качеств у детей подросткового возраста необходимо обеспечить совпадение двух его

Как отмечает Ю.М. Маркова, при совпадении формируется лидерская позиция ребенка, появляется эффективный лидер. При несовпадении – появляется формальный лидер, либо разрушается система лидерства [6].

Таким образом, в дальнейшем в нашем исследовании большое внимание будет уделено развитию лидерских групп, организаторских качеств членов учебного коллектива, инициативности, целеустремленности детей подросткового возраста.

Литература:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 17 января 2014 г. Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее.
2. Развитие лидерских качеств подростков в детском общественном объединении // Дополнительное образование и воспитание, 2006 г. № 9. – С. 12-17
3. Кричевский Р.Л. Психология лидерства [Текст] / Р.Л. Кричевский – М.: Статут, 2007 – 542 с.
4. Никитина Э.К. Исследовательская ситуация – одно из условий формирования лидерских качеств. [Текст] / Э.К. Никитина, О.А. Коваленко // Начальная школа. – 2013. - №12.
5. Карпова И.А. Педагогический словарь [Текст] / И.А. Карпова – М.: Издательский центр «Академия», 2003 – 192 с.
6. Маркова М.Ю. Развитие лидерских качеств и организаторских способностей в детском общественном объединении [Текст] / М.Ю. Маркова – М.: Просвещение, 2014 – 142 с.

ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНЫХ НАВЫКОВ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Оспан А. Б, Скороходова К. А, Семенихина И.В.

Научный руководитель: Ахметова Б.А., академический доцент

Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова, г. Кокшетау

aidanaospan407@gmail.com

karinaskorohodova5@gmail.ru

semenikhina_i@inbox.ru

Начальная школа оказывает решающее влияние на социальное развитие личности. Одним из показателей социального развития младших школьников являются социальные навыки, которые формируются в под влиянием социальных норм, установок и ценностей.

Социальные навыки – способы и приемы социального взаимодействия, которыми ребенок начинает овладевать в дошкольном возрасте. В начальной школе продолжается процесс развития социальных навыков, он осуществляется в учебной и внеклассной

деятельности. Социальные навыки являются фундаментом, который впоследствии помогает личности успешно выстраивать социальные отношения.

Развитие социальных навыков происходит в процессе социализации личности. Л.В.Мардахаев рассматривает социализацию как процесс, условие, проявление и результат социального формирования личности[1].

Анализ психолого-педагогической литературы по проблемам социализации личности и формирования социальных навыков (Н. Ф. Голованова, Н. В. Калинина, А.Н. Тесленко, А.В. Мудрик, В.А. Сластёнин) обнаружил, что понятие «социальных навыков» не получило чёткого определения в науке. Оно рассматривается через призму социальных ролей, социальных ситуаций, социальной компетентности, социального взаимодействия.

В государственном общеобязательном стандарте начального образования РК представлены навыки широкого спектра, среди которых можно выделить социальные навыки. К ним можно отнести: применение различных способов коммуникации, в том числе языковых навыков; умения работать в группе и индивидуально.

Актуальность исследования проблемы развития социальных навыков младших школьников обусловлена в первую очередь его практической значимостью. Это позволяет в перспективе разработать мероприятия, направленные на повышение уровня социальных навыков детей, развития межличностного общения с учетом имеющегося социального опыта и сформированных конструктивных поведенческих навыков.

Анализ психолого-педагогической литературы позволил нам выделить компоненты социальных навыков младших школьников. К ним мы относим: коммуникативные, мотивационно-ценностные, деятельностные и рефлексивные навыки. В процессе опытно-экспериментальной работы нами были выявлены уровни развития социальных навыков у младших школьников: низкий, средний и высокий. Методика «Уровневая оценка развития социальных навыков младшего школьника» позволила нам выявить уровни овладения компонентами социальных навыков. С целью формирования социальных навыков у школьников был использован комплекс тренингов социальных навыков младших школьников под названием «Я и другие» [2 с.76].

Основными целями этих тренингов являются:

- 1 Формирование позитивной мотивации к взаимодействию.
- 2 Развитие личности младших школьников и формирование позитивного опыта взаимоотношений ребенка со сверстниками и взрослыми (путем освоения социальных навыков и умения разрешать конфликты).
- 3 Создание условий для осознания участниками группы типичных для них способов взаимодействия, их индивидуально-типологических особенностей, собственных ограничений в общении.
- 4 Развитие потребности в саморегуляции и освоение навыков регуляции собственного состояния и поведения.
- 5 Развитие личностной активности, инициация спонтанности школьников.

Во время занятий происходила актуализация у учащихся житейских знаний и имеющегося социального опыта, отрабатывались личные стратегии поведения, происходило осмысление полученного нового опыта.

Опытно-экспериментальная работа проводилась в ряде школ Сандыктауского района Акмолинской области. Количество респондентов -50 учащихся младших классов.

В качестве примера приведем содержание нескольких занятий:

Занятие «Мои эмоции». *Цель* этого занятия заключается в том, чтобы показать связь пантомимики с настроением и состоянием человека; развитие способностей давать оценку настроению и состоянию ребенка по внешним их проявлениям. *Задачи* – формирование стремления правильного оценивания внутреннего состояния человека по внешнему его проявлению; создание представлений о использовании людьми жесты, мимику и позы для того, чтобы обозначить свое отношение к обстоятельствам, ситуациям, словам; прививать способность оценивать состояния и настроения людей по их проявлению ими мимики,

жестов и различных поз. Для работы используются: Карточки, изображающие различные выражения лиц; сценарий игры «Театр»; упражнение «Зеркало». *В вводной части занятия* мы актуализировали имеющиеся у детей навыки определения по выражению лица, настроение человека. Учащимся демонстрировали карточки, на которых были изображены различные выражения лиц людей. Им предлагалось повторить выражение лица, как на картинке; затем они рассказывали, что изменилось в их лице; отвечали на вопросы, о настроении у каждого из нарисованного персонажа; по каким признакам они догадались о настроении каждого изображенного лица. *В основной части.* Формировались представления учащихся о жестах и позах, как о средствах, которые несут важную информацию. Дети говорили, что при помощи мимики, жестов и поз можно выразить внутреннюю атмосферу человека. Затем мы проводили игру «Театр». *В заключительной части.* Тренируются умения правильного оценивания состояния людей по внешним признакам; умения выражения своего внутреннего состояния при помощи различных мимик, жестов и поз. Далее проводится упражнение «Зеркало», в котором одни дети показывают различные настроения, а другие угадывают их. После того как упражнение выполнено, детьми делаются выводы, как по внешним проявлениям, можно догадаться о эмоциях человека; как можно выражать собственное внутреннее состояние, не только при помощи слов, но и по внешним проявлениям. *При обобщении* полученного опыта. Дети должны придумать окончание предложения « Мы догадываемся, что этот человек грустный (добрый, веселый, бодрый, злой, и т. п.) из – за того, что он...». *Задание на дом.* Выполнить с членами семьи упражнение «Зеркало» и провести анализ, кто лучше всех догадался с учетом внешних признаков о демонстрируемых эмоциях.

Занятие « Я со своими друзьями »

Цель. Формирование способности взаимодействовать с участниками группы для достижения общих целей. *Задачи.* Формирование стремлений к совместным действиям со сверстниками; дать понятие о том, что результат общей работы зависит от распределения обязанностей и соблюдения их участниками группы; воспитывать чувство добросовестного выполнения обязанностей члена группы. *В вводной части занятия* необходимо актуализировать имеющиеся у детей знания о разных объединениях людей (коллектив, группа, компания) в зависимости от целей этого объединения. Упражнение «Дружеский мик-рофон»: «Сегодня я хочу пожелать всем...». Детям дается понятие о разных видах объединений, затем задаются вопросы: « Были ли группой, коллективом или компанией, на ваш взгляд: семеро козлят в борьбе против волка? Помогающие Буратино куклы Карабаса - Барабаса? Разбойники Снежной Королевы? Необходимо обращать внимание на различие целей и способов взаимодействия в каждой обсуждаемой ситуации.

В основной части. Формируются представления учащихся о правилах конструктивного взаимодействия с членами группы. Дети участвуют в игре «Три занятия одновременно». Затем обсуждаются результаты этой игры. Необходимо подвести детей к пониманию того, что распределяя роли в команде, результат общего дела будет лучше, чем когда задание выполняется по отдельности каждым самостоятельно. *В заключительной части.* Отрабатывается личная стратегия поведения в группе. Дети выполняют упражнение «Волшебный телефон». Высказываются мнения о том, что помогало им в совместной деятельности, Все вместе высказывают условия позитивного взаимодействия.

При обобщении полученного опыта. Дети должны продолжить высказывание «Если бы наша группа оказалась на необитаемом острове, то мы бы распределили обязанности так..... так, как.....». *Задание для выполнения дома:* Провести беседу с родителями, о том, как дома распределены обязанности между членами семьи и почему.

Результаты анализа показали динамику в овладении социальными навыками школьниками начальных классов. Рассмотрим позитивные изменения, которые произошли в процессе формирования социальных навыков младших школьников. В ходе констатирующего эксперимента было установлено, что только каждый четвертый ученик устанавливает и поддерживает отношения с различными социальными группами и разными

людьми, по окончании же эксперимента число таких школьников увеличилось в два раза. Навыки установливания и поддержания отношений с разными социальными группами и разными людьми проявлялись в резком снижении конфликтных ситуаций на уроках и во внеурочной работе, способности бесконфликтно и доброжелательно относиться к друг другу, в развитии дружбы и товарищества. Возросло и количество детей, которые могли свободно инициировать, и поддержать диалог. Оценка результатов формирующего эксперимента сформированности мотивационно-ценностных компонентов показала также её динамику. Увеличилось число школьников, умеющих признавать как ценность себя и процесс общения с другими детьми. Возросло количество учащихся, которые научились согласовывать мотивы собственного действия и действий других детей. Улучшение результатов мотивационно-ценностных навыков обнаруживалось в повышенной активности и заинтересованности школьников в совместной группой деятельности, согласованности целей, повышении мотивации к общению для достижения определенных целей. При рассмотрении степени овладения деятельностными навыками оценивалась сформированность навыков, которые применяются учащимися при организации совместной работы. Школьники, владеющие деятельностными навыками на высоком уровне, проявляли себя как организаторы игр и упражнений, старались к этой деятельности привлечь менее активных участников. В качестве критерия сформированности рефлексивных навыков рассматривалась способность к рефлексивному анализу информации, результатов деятельности в процессе проведения тренинговых занятий. Умение объяснить свои желания, потребности и свое состояние показали более половины школьников. Значительно возросло количество школьников, которые умеют оценивать результаты индивидуальных и групповых действий, до эксперимента ни один школьник не владел этим умением. Постоянное обсуждение плана работы в группе, предвидение результатов, корректировка определенных этапов деятельности позволило школьникам овладеть данным элементом социальных навыков в течение эксперимента.

Литература:

1. Мардахаев Л. В. Социальная педагогика: Учебник. — М.: Гардарики, 2005 — 269 с. ISBN 5-8297-0160-X (в пер.)
2. Цветков В.В. Формирование социальной компетентности сельских школьников. — Великий Новгород, 2002. - 155 с.

«ТРИЗ – ТВОРЧЕСТВО ВО ВСЁМ»

Оспанова И.К.

Научный руководитель: Шубаева Н.М. магистр педагогики
Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г.Кокшетау
telnur@mail.ru

"Каждый ребенок изначально талантлив и даже гениален, но его надо научить ориентироваться в современном мире, чтобы при минимуме затрат достичь максимального эффекта"

Г.С.Альтшуллер

Современные условия социально-экономического развития, значительное

увеличение скорости обновления системы научных знаний, возрастание информационного объема выдвигают новые требования к организации образования детей дошкольного возраста, ориентируют на воспитание у детей новых качеств и ценностей. Эти обстоятельства обуславливают необходимость обновления содержания дошкольного образования.

Содержание образования усложняется, внимание педагогов дошкольного образования должно акцентироваться на развитие творческих и интеллектуальных способностей детей. Важно не просто дать сумму знаний, а научить ребенка мыслить творчески, сохранить его любознательность, привить любовь к умственному усилию и преодолению трудностей. На смену традиционным методам приходят активные методы обучения и воспитания, направленные на активизацию познавательного развития ребенка. В этих изменяющихся условиях педагогу дошкольного образования необходимо уметь ориентироваться в многообразии интегративных подходов к развитию детей, в широком спектре современных технологий.

Одним из способов повышения общего уровня культуры воспитания дошкольников, и развития у детей эстетического вкуса являются занятия с элементами теории решения изобретательных задач (ТРИЗ). ТРИЗ – это технология творчества, цель которой – стимулировать воображение, научить мыслить системно и вместе с тем нестандартно. ТРИЗ располагает конкретными приёмами, правилами, инструментами творчества.

Основная цель ТРИЗ- педагогики – формирование у детей творческого мышления, то есть воспитание творческой личности, подготовленной к стабильному решению нестандартных задач в различных областях деятельности. ТРИЗ позволяет снять психологический барьер, убрать боязнь перед новым, неизвестным, сформировать восприятие жизненных и учебных проблем не как непреодолимых препятствий, а как очередных задач, которые надо решить.

ТРИЗ – теория решения изобретательных задач. Основателем является Генрих Саулович Альтшуллер. Главная идея его технологии состоит в том, что технические системы возникают и развиваются не «как попало», а по определённым законам: эти законы можно познать и использовать для сознательного – без множества пустых проб – решения изобретательных задач. ТРИЗ превращает производство новых технических идей в точную науку, так как решение изобретательных задач строится на системе логических операций.

Технология Г. С. Альтшуллера в течении многих лет с успехом использовалась в работе с детьми на станциях юных техников, где и появилась её вторая часть – творческая педагогика, а затем и новый раздел ТРИЗ – теория развития творческой личности.

В настоящее время приёмы и методы технического ТРИЗ с успехом используются в детских садах для развития у дошкольников изобразительной смекалки, творческого воображения, диалектического мышления.

Цель ТРИЗ – не просто развивать фантазию детей, а научить мыслить системно, с пониманием происходящих процессов. Дать в руки воспитателям инструмент по конкретному практическому воспитанию у детей качеств творческой личности, способной понимать единство и противоречие окружающего мира, решать свои маленькие проблемы.

Программа ТРИЗ для дошкольников – это программа коллективных игр и занятий с подробными методическими рекомендациями для воспитателей. Все занятия и игры предлагают самостоятельный выбор ребёнком темы, материала и вида деятельности. Они учат детей выявлять противоречивые свойства предметов, явлений и разрешать эти противоречия. Разрешение противоречий – ключ к творческому мышлению.

Основным средством работы с детьми является педагогический поиск. Педагог не должен давать детям готовые задания, раскрывать перед ними истину, он должен учить её находить. Обучение решению творческих изобретательных задач осуществляется в несколько этапов.

Сочетание технологии позволяет расширить образовательное пространство, придать ему новые формы, а процесс познания организовать интересно, содержательно и доступно для каждого ребёнка.

Данный инновационный подход способствует развитию творческого мышления дошкольников, формированию позиции активности в поиске ответов на вопросы, а также повышает заинтересованность детей в обучении, что является важной составляющей процесса дошкольного образования.

Список использованной литературы.

- Ильяшева К. С. Капелька. – Художественная литература. Хрестаматия. – Алматы, 2009.
- Лыкова И. А. Изобразительная деятельность в детском саду. М., 2007.
- Мадалиева С. Л. «Шикула и К» Методические рекомендации по проведению организованной учебной деятельности с детьми 5 -6 лет. Шымкент, 2012.
- Жумабаева Ф. Н. Воспитание в детском саду. – Алматы: Шартапа, 2000.
- <http://rc-dd.kz/>

УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС - КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО ЗНАЧИМЫХ КАЧЕСТВ ЛИЧНОСТИ

Попович И.В.

Научный руководитель: Аргынов А.Х., кандидат педагогических наук.

Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

inna.popovich.99@list.ru

Начальная школа – это начало обучения подрастающего поколения. В связи с изменением требований современного общества, преобразованием страны, психология нового поколения претерпела значительные изменения и была поставлена задача изменить ее.

Суверенитет страны и независимость нашего языка также предъявляют новые требования к подрастающему поколению. Всестороннее изучение детской психологии, глубокое ее знание, постоянное пересечение с особенностями ее индивидуальности ставит перед школой и учителями ответственные и почетные задачи.

К периоду начальной школы относятся дети 7-10 лет. В этот период тело ребенка значительно развивается, укрепляются его мышцы и хрящи, кости, кости стопы, развивается позвоночник, все шейные, поясничные изгибы спины. Зрелость лобных отделов головного мозга играет большую роль в психической деятельности и формировании нервов ребенка.

Интенсивное развитие отдельных психических процессов происходит в начальной школе ребенка. В это время у ребенка созревает способность к восприятию. Развивается зрение и слух, может четко различать цвета. Усваивает свойства и качества воспринимаемых веществ. К новым основам в жизни общества можно прибавить неконтролируемость, управлять своим восприятием и направлять его к желаемой цели.

Поскольку основной деятельностью на этапе начальной школы является обучение, то все психические процессы ребенка претерпевают изменения. Осуществляет умственный труд через внимание, проявляя активность в деятельности.

Учебная деятельность требует, чтобы ребенок управлял своим процессом запоминания. Требования и характерное содержание учебного процесса в школе значительно развивают этот процесс, укрепляется память. Уровень памяти-зависит от содержания запоминаемого материала, характера деятельности, уровня усвоения способов и приемов запоминания и воспроизведения материала.

Одной из основных проблем современной детской психологии является развитие психики младших школьников. Задачи исследования развития психики ребенка заключаются в следующем:

- составление заданий, требующих решения проблемных ситуаций;
- определение уровня принципа сохранения до обучения;
- изучение взаимосвязи оценки предметов и словарного мышления перед видимым проявлением.

Младший школьный возраст является достаточно значимым периодом жизни, поскольку в это время закладываются основы характера и поведения, проявляется темперамент, а также стремление занять определенный социальный статус в обществе. Приобретая новые качества и навыки, младший школьник учится действовать в разных жизненных обстоятельствах самостоятельно, благодаря чему на его плечи ложится личная ответственность за свои действия и поступки. Все это приводит к тому, что у ребенка меняется мировосприятие и повышается уровень интеллектуального развития. Как и в любом жизненном периоде, здесь есть свои психологические особенности, зная которые, младший школьный возраст можно использовать в качестве закладки основных жизненных ценностей ребенка, а также приобретения положительных качеств. Нужно учитывать, что иногда в это время может возникнуть частая утомляемость, что связано с интенсивным физическим ростом ребенка, который опережает его психоэмоциональное развитие.

В эмоциональной жизни детей младшего школьного возраста меняется, в первую очередь, содержательная сторона переживаний. Если ребенку, который еще не ходит в школу, радует то, что с ним играют, разговаривают, делятся игрушками, читают, то ребенка первоклассника волнует только то, что связано с учебой, школой и учителями. Ребенка младшего школьного возраста радует то, что его хвалят родители и преподаватели. А как известно, если учитель заботится о том, чтобы у учеников возникала радость от учебного процесса как можно чаще, то это показывает и объясняет положительное отношение ученика к учебе. Однако, существует еще одна эмоция, которая играет такую же важную роль в обучении, как и радость. Эта эмоция называется страх. Очень часто из-за боязни наказания ученик младших классов врет, недоговаривает. Переживания ребенка младшего школьного возраста проявляются очень ярко и бурно. Именно в младшем школьном возрасте процветают и формируются такие прекрасные и важные социальные чувства, как любовь к Родине, национальная гордость, у учеников появляется уважение к героям-патриотам, к смелым, храбрым и отважным людям. Это отражается в их играх и высказываниях.

Младший школьный возраст можно назвать периодом приобретения новых навыков и усовершенствования старых. Целью становится испытание себя и своих возможностей, как вследствие вызова, брошенного себе самим собой, так и вызова окружающего. Те, кому удастся справиться с задачей, становятся более уверенными и умелыми, у других же, не справившихся с препятствием развивается чувство неполноценности, что приводит к более слабому выражению «Я». Переход к систематическому обучению в школе меняет весь образ жизни ребенка. Если день в детском саду был разнообразен, то теперь ребенку несколько часов в день придется сидеть на уроках. До школы ребенок познавал то, что ему пригодится в игровой деятельности, теперь же новое порой становится неинтересным. Учение вносит некоторые изменения в понятия, приобретенные до школы, житейски понятия.

При поступлении в школу ребенок может устанавливать идентичность предметов и их свойств с тем или иным образцом. Умеет дифференцировать цвета. Внимание и память имеют схожую характеристику: ученик может длительное время заниматься, не отвлекаясь, и запоминать то, что привлекает и вызывает его интерес. Они пытаются сами экспериментировать, чтобы найти интересующий их ответ. Младшие школьники задают множество вопросов, касающихся различных явлений и предметов окружающего мира. 8 Достаточно хорошо развита речь ученика. Дети в практике общения уже усвоили

грамматику родного языка, правильно строят предложения, но делают это чисто интуитивно. Воображение активно используется учеником. Он может сочинить сказку, придумать рассказ по картинке, нарисовать воображаемую ситуацию. Важнейшей деятельностью становится– учеба. Учеба – серьезный труд, требующий дисциплины, волевых усилий, организованности со стороны ребенка. Чаще приходится делать то, что надо, а не то, что хочется. Школьник вступает в новую социальную среду, которая требует от него новых качеств: умение считаться с интересами других, взаимопомощь, усвоение правил и норм поведения. Усвоение знаний требует высокого уровня развития наблюдательности, произвольного запоминания, внимания, умения анализировать и т.д. Но с первых же дней возникает противоречие требования от нового окружения и уровень индивидуального развития. Требования с каждым днем растут, следовательно, растет и уровень развития ребенка. Взрослый способствует развитию индивидуальности ребенка, формируя у него теоретический, научный тип мышления, позволяющее обращать внимание на самые существенные связи и отношения окружающего мира.

В младшем школьном возрасте, приобретаются качества свойственные взрослым людям и происходит изменение познавательных процессов. Для которых единственными характеристиками должны быть их произвольность, продуктивность, устойчивость, развитие памяти, прежде всего механической, и мышления (переход от наглядно-образного к словесно-логическому на уровне конкретных понятий). Так как дети в этом возрасте являются активными исследователями мира, следовательно, учебный процесс нужно строить в ситуации поиска. Внешней мотивацией к учебе может служить похвала. Взрослым следует поощрять детей, делать логические выводы об окружающем мире, а не преподносить им готовые ответы.

По мнению Е.И. Рогова: в младшем школьном возрасте имеется представление идеалов и моральных образцов, игровой и исследовательский характер познания всего нового. Им характерно осознанное перенесение «в игровой характер» серьезные, деловые понятия, например, отношения с людьми, хрупкость эмоциональных переживаний, внутренний мир индивидуального, совпадающий объективный мир и субъективный в сознании ребенка младшего школьного возраста, конформизм, то есть понятие добра и зла, обусловленные объяснением родителями этих понятий.

В младшем школьном возрасте ребенок начинает руководствоваться в своем поведении нравственными нормами, которые относятся к своей личности, и к личности окружающих людей. Нравственно-этические нормы становятся для младших школьников критерием, по которому они начинают оценивать свое поведение и других людей. У детей начинают формироваться устойчивые моральные представления и способствуют нравственной саморегуляции.

Социальное воспитание человека – это длительный воспитательный процесс, в котором участвуют педагоги, родители, дедушки и бабушки. В процессе социального воспитания не все стороны дают правильную оценку того, как ребенок усваивает ценности, традиции, культуру общества или сообщества, в котором ему предстоит жить.

Системный, открытый подход образовательной организации к социальному воспитанию детей предполагает полноценное включение в воспитательно-образовательный процесс всего арсенала средств и возможностей, которым располагает общество в целях формирования личности, адекватной требованиям данного общества в определенной мере, отражающей его развитие.

Помимо этого, чтобы вклад учебного заведения в социализации молодого поколения был действенным и влиятельным, необходимо внедрять новейшие социальные программы в теорию и практику социального развития и воспитания молодежи. Поэтому формирование социальной зрелости личности в условиях современного образовательного пространства является одной из наиболее актуальных проблем педагогической науки. Таким образом, социальное воспитание младших школьников процесс сложный и

комплексный. Социальное воспитание детей ставит своей главной целью донести до ребенка ценностные ориентации, стандарты поведения, основные нравственные нормы.

Таким образом, проведенный анализ литературы показал, что социальное воспитание органично связано с обучением, образованием, психологической подготовкой личности, самообразованием. Это единый комплексный интегративный многофункциональный процесс, который предполагает использование всего имеющегося арсенала педагогических средств и возможностей в целях нравственного, социального становления и развития личности. Социальное воспитание осуществляется на основе нескольких важнейших принципов: центрации, коллективности, природосообразности, культуросообразности, принцип дополнительности. В процессе социального воспитания между его субъектами происходит взаимодействие, т.е. обмен и взаимообогащение информацией, типами и способами деятельности и общения, ценностными ориентациями, социальными установками.

Литература:

1. Колесникова, Г. И. Справочник детского психолога / Г. И. Колесникова. - Ростов н/Д : Феникс, 2015. - 348 с.
2. С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. А.С. Макаренко. «Толковый словарь русского языка» // М., 2004. 288-б
3. Штыкова, Л. А. Особенности социализации детей из семей, находящихся в социально опасном положении / Л. А. Штыкова, О. В. Емельянова // Девятые Есиповские чтения : материалы Всеросс. науч.-практ. Конференции / Глазовский государственный педагогический институт имени В. Г. Короленко. - Глазов, 2015. - С. 131-134.
4. Советский энциклопедический словарь// М., Издательство «Советская энциклопедия», 1984. 613-б
5. К.Құдайбергенова. Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерий // «білім сапасын бағалаудың мәселелері: әдіснамалық негізі және практикалық нәтижесі » атты халықаралық ғылыми – практикалық конференцияның материалдары. 2008. 30- 32-б
6. В.А. Хуторской. Ключевые компетенции как компонент личностноориентированной парадигмы образования. // «Народные образования», №2, 2003. 58-94-б

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УРЕГУЛИРОВАНИЯ КОНФЛИКТА

Просандеева И. А.

Научный руководитель: Накешев Ж. К., магистр педагогических наук,
ст. преподаватель

Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

happiness.21.12.1.2@gmail.com

Взаимодействие социума происходит с людьми, имеющими разные характеристики, у каждого человека свой опыт, жизненная позиция, образование. Это часто приводит к несогласованности с какими-то идеями или ценностями, сколько людей - столько и мнений и в большой степени эти мнения не совпадают. Несогласованность мнений, различные жизненные позиции, уровни образования, полученный опыт и многое другое могут стать причинами конфликта. В большинстве случаев, по этим причинам возникает конфликт.

Как возникает конфликт, какие элементы в его структуре существуют, и какие наиболее конструктивные методы урегулирования конфликта выделяют, являются очень интересными вопросами. Но особый интерес вызывают психологические аспекты урегулирования конфликта.

Конфликт является предметом изучения многих ученых, каждый из которых подходит со своей точки зрения к понятию конфликта.

По мнению авторов А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов: «Конфликт – это наиболее острый способ разрешения значимых противоречий, возникающих в процессе взаимодействия, заключающийся в противостоянии субъектов конфликта и обычно сопровождающийся негативными эмоциями» [1; с.81].

Ученые Король Л.Г., Малимонов И.В., Рахинский Д.В. в учебном пособии «Конфликтология» дают следующее определение данному понятию: «Конфликт – это столкновение противоположных позиций, мнений, оценок, идей, которое люди пытаются разрешить с помощью убеждений или действий на фоне проявления эмоций» [2; с.24].

По мнению ученого Ю.Ф. Лукина, «Конфликт – это латинское, *Conflictus*, то есть столкновение. Это и противоборство, и способ разрешения противоречий, эмоционально окрашенный процесс социального взаимодействия» [3; с.101].

Таким образом, можно сделать вывод, что конфликт - это противоборство субъектов разных позиций, разрешение которых происходит на эмоциональном уровне.

Согласно автору книги «Конфликтология: управление конфликтами» Ю.Ф. Лукину, конфликт имеет свою структуру, в котором можно выделить следующие элементы: зарождение конфликта, развитие конфликта и завершение. К первой стадии можно отнести зарождение конфликтной ситуации, осознание интересов и препятствий каждой из сторон конфликта, что порождает враждебность, напряженность у субъектов. На второй стадии происходит усиление противодействия друг против друга, эскалирует агрессивность, которая может перейти в насильственные методы разрешения конфликта. Возрастает потребность в переговорах и «третьей силе», для завершения конфликта мирным путем. На последней стадии идет окончание конфликта, либо конфликт заканчивается конструктивно, то есть налаживается взаимодействие субъектов, либо конфликт перерастает в дисфункциональный и происходит разрушение всякого взаимодействия [4; с.126].

Особое место в завершении конфликта отведено методам его урегулирования. Урегулирование конфликтов – это деятельность, направленная на предотвращение и снижение напряженности, недопущение ухудшения конфликта и поиск способов выхода из него.

Для достижения конструктивного разрешения конфликта можно выделить следующие методы их урегулирования. Так Р. Дарендорф англо-германский философ и социолог выделяет разные формы урегулирования конфликтов:

1. Переговоры. Конфликтующие регулярно встречаются для обсуждения острых вопросов и принятия решения.
2. Посредничество. Согласие сторон конфликта на периодическое участие третьей силы и рассмотрение ее предложений.
3. Арбитраж – добровольное обращение к третьей силе сторон конфликта и исполнение ее решений обязательно.
4. Обязательный арбитраж. Это обязательное обращение к третьей силе и обязательное исполнение ее решений [5; с.347].

Важным обстоятельством, играющим ключевую роль в урегулировании конфликта, являются его психологические аспекты. Профессиональный психолог должен обладать знаниями - как владеть стратегиями поведения в конфликте, для наилучшего его разрешения.

К когнитивным разрешениям конфликта можно отнести:

1. Сотрудничество. Через него участники конфликта могут достигнуть понимания права друг друга на собственное мнение и готовность его принять. Это даст возможность проанализировать причины разногласий и сообща найти приемлемый для каждого выход. Через сотрудничество идет поиск устраивающего всех решения проблем.

2. Компромисс. Данный стиль дает возможность найти приемлемое решение через взаимные уступки. Благодаря ему минимизируется недоброжелательность и возможно относительно быстро преодолеть конфликт.

3. Уход (уклонение) Человек уходит от конфликта, если предмет разногласия не имеет для него ценности и ситуация сама по себе разрешима

4. Приспособление. Человек отказывается от своих интересов, если для человека причина противоречий имеет меньшую ценность [4; с.199].

5. Интеграция. Психолог М. Фоллет понимает под интеграцией принятие нового решения, при котором выполняется условия обеих сторон, причем не одна из них не несет серьезных потерь [1; с.478].

6. Избегание. Человек, не хочет и не принимает ни каких действий, по разрешению конфликтной ситуации. Иногда именно эта стратегия оптимальна. Например, когда для вас ситуация не особо важна что бы тратить на нее свои силы [2; с.170].

В книге «Конфликтология» Ю. Ф. Лукина, выделяют позитивные методы регулирования конфликта, базирующиеся на психологических аспектах.

Позитивное поведение, толерантность, уважение, доброжелательность, вежливость и другие позитивные черты характера личности ведут к профилактике конфликта. Позитивное поведение способствует мирному существованию социума. Используя техники позитивного поведения, мы можем минимизировать отрицательное последствие.

К методам позитивного поведения относятся:

1. Эмпатия – способность понимать чувства других, способность сострадать. Некоторые не понимают эмоциональное состояние других, не могут сопереживать, поэтому ведут себя не так как ждет сторона по общению. Глубоко проникнув в чувства человека, мы можем его настроить на позитивное поведение. Важно в общении понимать, что партнер чувствует, это поможет нам понять его эмоциональное состояние, и даже предвидеть его поведение и вовремя среагировать, не допуская конфликтной ситуации. Для наилучшего понимания эмоций человека необходимо научиться его слушать [3; с.521].

2. Позитивное поглаживание – эмоциональный заряд, это может быть улыбка или комплимент, то есть то, что несет позитивные эмоции и показывает уважение к человеку. Доброжелательное отношение к другим способствует к закреплению позитивных эмоций. Человек не может изменить отношение людей к себе, но может изменить свое отношение к ним. Если хоть один, грамотно построит общение, в итоге хорошо будет всем [3; с.523].

3. Умение оставаться самим собой и быть естественным в поведении – одно из условий успешного общения. «Всем угодить невозможно», не естественное поведение может быть заметно, что может отталкивать людей друг от друга. Не нужно давать людям ложных иллюзий. Необходимо вести себя так, как чувствует себя человек в данный момент [3; с.526].

4. В процессе урегулирования конфликта необходимо следить за своими эмоциями. Не нужно унижать человека, смеяться над ним или оскорблять. Важно не допускать давления на другого человека или угнетения, а также не нарушать его свободу. Желательно делать замечание безобидной форме. Необходимо избегать проявления не толерантности и раздраженности в общении с другими людьми.

Смысл позитивного поведения при урегулировании конфликта заключается в проявлении уважения друг к другу. Принятие человека таким, какой он есть. Нельзя унижать человека и создавать не ловких ситуаций, напряженности в общении. Умение улыбнуться, проявить чувство юмора, способствуют позитивному взаимоотношению. Желательно соблюдать нормы этикета.

Для того чтобы не нанести психологический и физический ущерб людям, необходимо правильно вести себя в конфликтных ситуациях, используя конструктивные методы урегулирования. Не имея возможности изменить ситуацию, возможно, изменить отношение к ней, используя разнообразные приемы. Пользуясь позитивной техникой предупреждения конфликтов, можно конфликт избежать. Если же конфликт настал,

желательно воспользоваться методом конструктивного разрешения конфликта и остаться с оппонентом в дружеских отношениях.

Таким образом, конфликт будет завершен, достигнув понимания, друг с другом оппоненты останутся в хороших взаимоотношениях.

Литература:

1. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтология: учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ, 2000 – 551 с.
2. Король Л.Г., Малимонов И.В., Рахинский Д.В. Конфликтология: учебное пособие для студентов, обучающихся по направлению 37.04.01 Психология, Менеджмент 38.03.03 Управление персоналом. – Ульяновск: Зебра, 2015. – 248 с.
3. Лукин Ю. Ф. Конфликтология: управление конфликтами: Management of the conflicts: учебник для вузов / Ю.Ф. Лукин. – М.: Академический проект, Гаудеамус, 2007. – 799 с.
4. Хохлов А.С. Конфликтология. История. Теория. Практика: учебное пособие / А.С.Хохлов. – Самара: СФ ГБОУ ВПО МГПУ, 2014. – 312 с.
5. Гришина Н.В. Психология конфликта. с: ил. – (Серия «Мастера психологии») 2-е изд. – СПб.: Питер, 2008 – 544 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДИДАКТИЧЕСКОЙ ИГРЫ В ФОРМИРОВАНИИ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Пустовалова Ю.С.

Научный руководитель: Жумаканова Р.А., кандидат педагогических наук, доцент
Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова, г. Кокшетау

yulya.pustovalova.1999@mail.ru

В настоящее время процессу образования свойственны такие черты как гуманизация, обращение к личности ребенка, совершенствование его личностных качеств, развитие в нем многосторонней и сформированной личности. При выборе способа по решению данной задачи, необходимо прибегнуть к более требовательному подходу к обучению и воспитанию детей, созданию образовательного процесса. Для начала, нужно отказаться от авторитарного способа обучения. Ведь процесс обучения должен являться развивающим, способным передавать ребенку знания, улучшать его умственные способности, формировать познавательные потребности и способности.

Изменениям должны подвергнуться способы, средства и методы обучения. Из-за данных изменений, все чаще весомую роль обретают игровые формы обучения, такие как дидактические игры. Дидактическая игра формирует у ребенка развитие мыслительных процессов, памяти и коммуникативных навыков. Система дидактических игр для начального обучения была впервые создана О.Декролем.

Дидактические игры- вариант игр с правилами, создаваемых педагогической школой и преследующей цели по обучению и воспитанию детей. Дидактические игры, в первую очередь обращены на решение точных задач в процессе обучения детей, но в тот же момент в них наблюдается образование воспитательного и развивающего воздействия игровой практики [1].

Оказывая эмоциональное влияние на младших школьников, игры стимулируют мыслительный процесс ребенка, способствуют более эффективному обучению в ходе учебного процесса. Дидактические игры играют весомую роль в совершенствовании познавательной деятельности, происходит это из-за того, что осваивание детьми

полученных знаний и умений проходит в практической деятельности при наличии произвольного внимания и запоминания.

Процесс общения играет главную роль в оказании влияния на формирование и увеличение активности у ребенка. Младшему школьнику свойственно проявление активности в процессе общения со взрослыми и ровесниками, любознательность. Вследствие чего важно совершенствовать и улучшать коммуникативные навыки у младших школьников [2, 110].

Коммуникативная компетентность является важнейшим элементом в жизненном процессе людей. В сферу ее влияния входят полученный объем знаний, умений и качеств, необходимых для выполнения возникающих вопросов.

Коммуникативной компетентностью является обобщающее коммуникативное качество субъекта, имеющее в своем распоряжении навыки для общения, способности, чувственный и социальный опыт в сфере общения с людьми [3].

Благодаря применению игрового метода обучения, удастся достигнуть более спокойной обстановки в сфере образования, улучшить ораторское искусство, приучить к заинтересованности в общении младших школьников друг с другом.

Дидактических игры делятся на: игры с предметами, настольно-печатные и словесные [4].

Играм, в которых активно используются предметы, свойственно наличие игрушек и предметов повседневной жизни. Взаимодействуя с предметами в процессе игры, у ребенка возникает желание сравнивать, находить соответствия, выявлять неточности предметов. Основным преимуществом таких игр является то, что за счёт них младшие школьники знакомятся с предметными свойствами, их особенностями: размером, цветом, формой, состоянием.

В видовом разнообразии настольно-печатных игр наиболее яркими являются - парные картинки, разновидности домино, лото. Используя дидактические игры на уроках в начальных классах реализуются проблемные вопросы, воздействующие на формирование мыслительного процесса младших школьников. Например, в процессе выбора изображений по их общему признаку, в ходе реализации дидактических заданий ученик практикуется в точности определять классификацию.

Структура словесных игр основана на словах и действиях ее участников. Благодаря словесным играм, младшие школьники могут применять ранее приобретенные сведения, происходит все это в результате выстраивания новых знакомств и новых обстоятельств. Ученики самостоятельно решают значительное количество умственных задач: выполняют полное описание предмета, производят попытки по отгадыванию свойств, дают классификацию данному предмету по его определенным характеристикам.

В жизни ребенка - игра и круг сверстников, носят не только развлекательную цель, но и нужны для других причин: в процессе игровой деятельности, дети быстрее привыкают к работе в команде, развивают умения к состязательному духу, учатся грамотному взаимодействию друг с другом, придерживаясь при этом определенных правил [5, 123-125].

Успешность использования дидактической игры для формирования коммуникативной компетентности младших школьников может быть проверена при осуществлении педагогического эксперимента.

Эксперимент является методом педагогического исследования, способ познания, благодаря которому в естественно или искусственно созданных, регулируемых условиях изучается педагогическое явление, происходят поиски по выявлению более результативного способа решения педагогической проблемы, задачи. Благодаря эксперименту можно найти ответы на заданные вопросы при точном осуществлении всех необходимых правил и условий.

Педагогический эксперимент содержит:

констатирующий этап;

формирующий этап;

контрольный этап.

Констатирующий этап эксперимента направлен на формирование первоначального состояния изучаемой проблемы.

Целью исследования явилось определение уровня коммуникативной компетентности младших школьников на начало эксперимента. Для этого необходимо было провести тестирование.

Констатирующий этап проводился с детьми 2 «В» класса на базе КГУ «Средняя школа-лицей № 2» отдела образования города Кокшетау Акмолинской области.

В данном исследовании была задействована методика по С.П. Соснину, суть данной методики заключается в оценивании представления ребенком задач, положения сверстника, высказывания собственного отношения к взрослому и сверстнику. В ходе проведения методики, прислушиваясь к учителю, дети выбирали иллюстрации с нужным ответом. Всего подобных иллюстраций было 8. По результату проведения тестирования, удалось собрать ниже представленную информацию (рисунок 1).

Рисунок 1. Уровень развития коммуникативной компетентности учащихся 2 «В» класса на констатирующем этапе эксперимента

По итогу выполненной диагностики стало понятно, что наибольшее количество детей обладают средним уровнем развития коммуникативных умений – 78,2 %, высоким уровнем отметились – 16,6% участников, дети с низким уровнем составили – 5,2 %.

Показанные результаты проведения тестирования позволяют дать нам основу для организации формирующего этапа педагогического эксперимента.

Целью формирующего эксперимента являлось формирование коммуникативной компетентности у младших школьников с применением на занятиях дидактических игр.

Для успешного проведения учебных занятий, были разработаны следующие дидактические игры: для уроков русского языка игра «Скажи по-другому», для уроков естествознания – игры – «Времена года», «Лови-назови», «Так бывает или нет?», для уроков литературного чтения – «Лесные братья», для уроков изобразительного искусства – «На что это похоже?», для уроков математики – игра «Попробуй сам».

Нами в исследовании используются дидактические игры, направленные на формирование коммуникативной компетентности младших школьников.

Так, например, рассмотрим игру «Скажи по-другому», которая была использована на уроках русского языка.

Цель: научить детей правильному подбору слов к словосочетаниям, слова должны быть схожие по смыслу; формирование умений по замене слов схожих по значению.

Смысл игры, если ее рассматривать со стороны формирования коммуникативной компетентности: она положительно влияет на формирование умений общения младших школьников, расширяет словарный запас учеников.

Целью игры «Лови-назови», которая может быть проведена на уроках естествознания, является усвоение полученного материала по теме, обогащение словарного запаса детей, формирование коммуникативных умений у младших школьников. Смысл игры, если ее рассматривать со стороны формирования коммуникативной компетентности:

она способствует правильному общению детей между собой, учит давать правильное описание объектам и явлениям.

Представленные игры были задействованы на учебных занятиях во 2 «В» классе. По окончании формирующего эксперимента был выполнен переход на контрольный этап педагогического исследования.

После завершения формирующего эксперимента во 2 «В» классе вновь была задействована методика оценивания пониманием ребенка задач, положения сверстника, высказывания собственного отношения к взрослому и сверстнику, что и на этапе констатирующего эксперимента. По результату проведения тестирования, удалось собрать ниже представленную информацию (рисунок 2).

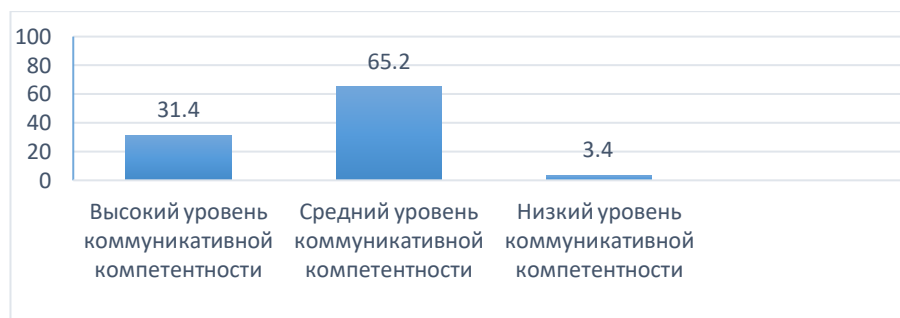

Рисунок 2. Уровень развития коммуникативной компетентности учащихся 2 «В» класса на этапе контрольного эксперимента

Судя по данным, показанным на рисунке 2, можно сказать, что уровень формирования коммуникативной компетентности во 2 «В» классе заметно стал больше» высоким уровнем отметились – 31,54 % учащихся, средний уровень составил – 65,2%, а низкий сократился до 3,4 %.

Экспериментальная работа показала, что применение дидактических игр на учебных занятиях благоприятно влияет на формирование коммуникативной компетентности у младших школьников.

Литература:

- 1.Степкина И.А. Дидактическая игра как средство развития творческих способностей младших школьников // Начальная школа Казахстана. – 2007. -№ 6. - С.8-12.
- 2.Развитие речи детей младшего школьного возраста: пособие для педагога начальных классов; под ред. Сохина Ф.А.. — 2е изд., испр. — М.: Просвещение, 2005. — 223 с.
3. Методика преподавания русского языка в средней школе: учеб. пособие для студ. высших учебных заведений /Литневская Е.И., Багрянцева В.А.; под ред. Литневской Е.И. — М.: Академический проект, 2006. - 588 с.
4. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии/С.Л. Рубинштейн. -В 2 т. Т.1. -Москва: Педагогика,1989. -488 с.
5. Усова А.П. Роль игры в воспитании детей. - М.: Просвещение, 2002. – 360с

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БОС УАҚЫТЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Раджаб Н.Т.

Ғылыми жетекші: пед.ғ.магистрі, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау Университетінің
оқытушысы Аргимбаева Айна Каиргельдыевна

r_naz_03@mail.ru

Болашақта тәуелсіздігі тұғырлы, елі еңселі, отанының тұрақты дамығанын қалайтын қоғам, жас ұрпақтың білімі мен тәрбиесіне аса жауапты қарауы қажет. Қазіргі таңда мемлекетімізде баланың жан-жақты дамуы мен тәрбиесіне жіті назар аударылуда. Уақыт шіркін, бір орнында тұрмайды ғой сол үшін қай кездеде уақыт кеңістігімен жарыса, ғасыр талабына сай дамып, қарапайым өмір сүру үлкен құндылық екені сөзсіз. Ал, енді тәрбие сөзіне қандай анықтама берер едіңіз? Осы орайда әлемнің екінші Аристотелі Әл-Фарабидің анықтамасы еске түседі: «Тәрбиелеу дегеніміз – адамның бойына негізделген этикалық құндылықтар мен өнер қуатын дарыту». Яғни «тәрбие» деген сөздің астарынан үлкен бастамаларға деген, кіші қадамдарды көруге болады. «Тәрбиесіз алынған білім - адамзаттың қас жауы», - деген нақылдарыда санада сайрауы сөзсіз. Елдің елдігін сақтап, дамытатын, өзге елдермен терезесін тең дәрежеге жеткізіп, сондай-ақ болашағына нақты көзқарас пен айқын бағытқа бет бұрыс жасау жастайынан алынған тәрбиенің жемісі деп білемін. Дұрыс тәрбие – балаға өмір бойы азық. Бауыржан Момышұлының бір сұхбатында былай дегені бар: «Кейде менің өнеге алған, тәлім үйренген, дәріс оқыған ұстаздарымызды есіме түсіріп ойға бататыным бар. Сондай шырын шақтарда ең алдымен ата-аналарымның бейнесі елестейді. Солардың уағызы басымырақ бола береді...». Бұдан не түсінеміз? Бала тәрбиені мектептегі ұстаздан ғана алмайды, себебі оның күнделікті өміріне әсер ететін ортасы ол мектеп пен қоғам емес - отбасы. Осыған байланысты кейбір ата-аналарға айтарым бар жауапкершілікті ұстаздар тарапынан талап етуге болмайды. Тәрбие тек сабақ берумен ғана шектелмейді, ол сабақтан тыс уақытта да жалғаса береді және тереңдетіле жүргізіледі [1].

Жақсы, бала тәрбиесі атты басты қағиданы бір саралап, салмақтап өттік деп ойлаймын. Ендеше, осы тәртіп жүйесіндегі бос уақыт мәселесіне тоқталсақ. Сіздің балаңыз бос уақытында не істейді немесе сіз бос уақытыңызда немен шұғылданасыз? Мойындаңыз, біраз ойланып қалғаныңыз рас қой?! Барлық ата-анаға бірдей топырақ шашпаймын, баласының, өзінің бос уақытын ұйымдастыра алатын ата-аналар жоқ емес бар, бірақ өкінішке орай кемде-кем. Алдымен бос уақыт терминіне анықтама бере кетсем. Бос уақыт деп – адамның тамақтануынан, жұмысқа барып келгенінен, қыдырғанынан, отбасымен өткізген уақыттан артылып қалған уақытты айтады. Бос уақытта әр-бір жеке тұлға өзін рухани, мәдени қажетін өтеп, ойлау қабілетін дамытады, өзін жан-жақты жетілдіреді, өзі қалаған іспен айналысады. Жеке өзіме құр жүрген ұнамайды, яғни бос уақытымды тиімді пайдаланғым келеді, неге? Себебі Абай атамыздың санаға ой жүгіртер, жігерінді қайрар өлең жолдары бар ғой: «Тамағы тоқтық, жұмысы жоқтық аздырар адам баласын», - деген. Иә, қай заманда болмасын уақыттың құр кеткені, өмірдің бос өткені емес пе? Бала тәрбиесі басты қағидалардың бірі, ал оның бас уақытын ұйымдастыра білу бүкіл қоғамға өзекті екені сөзсіз. Ол үшін ата-ана, мұғалім баланың қандай затқа қызығушылығы, таланты бар екенінен хабардар болу керек, салауатты өмір салтында басты назарға қойған жөн. Сонда ғана бала өмірге нық қадам жасайды және оң көзқараста бола алады [2].

Бастауыш сынып оқушылары үшін бос уақытты ұйымдастыру ата-ана мен ұстаздар тарапынан жүзеге асады. Себебі, жеткіншек жас ерекшелігіне байланысты өзіне не қажет екенін және немен шұғылдану керектігін түсіне бермейді. Ата-ана тарапынан бұл қалай қарастырылады. Мысалыға, үй жағдайында дұрыс тамақтануына, салауатты өмір салтын сақтауына назар салу, төрт қабырғаға қамалып, көгілдір экранға телміріп отырмауына мән беру, жағдай болып тұрса бүлдіршінді түрлі үйірмелерге, ұйымдарға берген мақұл-ақ. Бірақ

осымен шектеліп қалу дұрыс па, бұрыс па? Менімше, баланы үйірмеге берумен шектелу қате. Баламен тұрақты түрде үнемі сырласып, онымен бос уақытты көбірек өткізген бала психологиясына оң әсер береді. Кезінде осы Қазақстан ұлттық телеарнасынан «Айтуға оңай» бағдарламасын көретінмін. Бейсен Құранбек аға сол бағдарламаға жүргізуші болып жүрген уақыт еді және қонақта болған Филология ғылымдарының кандидаты Омар Жалел мырзаның бір жағдай айтып сөз қозғағаны есімде. Сонда ол «Баланды тәрбиелеуге ақылың жетпесе оған тәрбие беруге ақы төле, болмаса аптасына бір жұма үйіңе бір жақсыны қонаққа шақырда, баланды оң дізесіне отырғызып, жақсының сөзіне құлақ түйдір», - деген болатын. Осы кейде естіп жатамыз ғой: «Жақсымен өткізген он бес минут, жаманның өтіп кеткен өміріндей», - деп. Санамда жаттап, түйгенім баланың бос уақыты кей-кейде халық жанашыры, зиялысы, тілге шешен тұлғалармен өткені мақұл екен. Ал, ұстаз оқушыға бос уақытын дұрыс пайдалана алуға қандай көмек бере алады? Мектеп өмірінде ұстаз – басты тұлға, әсіресе бастауыш сынып оқушылары үшін. Мұғалім балаларды оқытып қана қоймайды, оларды тәрбиелейді, психологиясын жақсылап зерттеп түсініп алады. Ұлы данышпан Абай Құнанбайұлы: «Адамның адамшылдығы жақсы ұстаздан», - демекші ұстаз берген ақыл бір төбе ғой! Баланың бос уақытын ұйымдастыру тәсілі сан қилы болсада, ұлағатты ұстаздар бүтіндей бір сыныпқа жаңа леп береді, әр оқушысының өзіндік бағын, талантын ашады, қызығушылығын оятады. Қазіргі таңда оқушылардың бос уақытын ұйымдастыру мәселесін шешуде төмендегідей қызметтерді жүзеге асырушы мектептер мен мектептен тыс мекемелердің рөлі артуда:

- а) өзіндік шығармашылық ұжымдарда, қызығушылықтары бойынша клубтарда, әуесқой бірлестіктерде, көпшілік мерекелік іс-шараларда ересектер мен оқушылардың бірлескен әрекетін ұйымдастыру;
- б) оқушылардың өз құрбы-құрдастары және ересектермен қарым-қатынасындағы қажеттіліктерін қанағаттандыру;
- в) шығармашылық әрекеттің үздіксіздігі мен сабақтастығын қамтамасыз ету;
- г) отбасындағы бос уақытты пайдалану мәдениетінің деңгейін арттыру (оқушылар және ата-аналары);
- д) оқушылардың бос уақыт аумағында қоғамдық бақылау мен педагогикалық жетекшілікті іске асыру; Оқығаныңыздай бұл керемет бастама және осыны ары қарай дамыту өз қолымызда [1],[2].

Біздің өміріміздегі ең қымбат нәрсе – ол уақыт. Уақытын қадірлемеген адам көптеген мүмкіндіктен айырылып қалады. Адам баласы уақытын ұтымды пайдалана білгенде ғана көздеген мақсатына жете алады. «Біздің уақытымыз – біздің өміріміз» деген қағиданы санамызға түйсек, мақала басында айтып өткендей болашағымыз жарқын болмақ! Әр адам бос уақытын өзінше бір нәрсеге арнайды. Ал, сіз неге қызығасыз? Қазіргі заманда балалар бос уақытын түрлі виртуалды ойындарға сарп етеді. Сол үшін қазақ салт санасына тән дәстүрлі ойындарды әлеуметтік желіде де, шынайы өмірде де дамытсақ жақсы болар еді. Жәнеде балалардың қызығушылығын, бос уақытын кітап оқуға бағыттай алсақ бір ғанибет емес пе? Оқушының бос уақытын тиімді пайдалану, оған дұрыс бағыт-бағдар беріп отыру, өміріне пайдалы мәні болатындай етіп өткізуіне көмектесу барша қауымның ортақ ісі. Бастауыш сынып оқушылары бос уақытын тиімді өткізу үшін кітап оқу, түрлі ән, би, спорт түрлерімен шұғылдану керек сияқты, сонда ғана оның жан-жақты өсіп жетілуіне өз септігін тигізері хақ. Көбіне сыныппен бірге бос уақытта мұражай сынды танымдық интеллектуалды жерлерге бару, сенбіліктерге шығып, әдемі серуен құру өте тиімді. Азаматтық пен патриотизмге, өз Отаны – Қазақстан Республикасына деген сүйіспеншілікке, мемлекеттік рәміздер мен мемлекеттік тілді құрметтеуге, халық дәстүрлерін қастерлеуге тәрбиелеу жарқын бастама болмақ. Баланың қабілетін ашуға бос уақыттың тигізер пайдасы зор, оны ашуда мұғалімде талмай еңбектеніп, қабілетін шыңдай алады. Қазір елдегі пандемияға байланысты қашықтықтан оқыту жүйесі қолға алынған. Пандемия салдарынан көптеген үйірмелер мен ұйымдар жабық, балалар үйде тәрбиеленуде. Бос уақыттары көп. Олар үй жағдайында отырып бос уақытын былайша ұйымдастыра алады: кітап оқу, шахмат,

тоғызқұмалақ, сынды спорт түрлерін ойнау, сурет салу, тарихи кинолар көру, кең байтақ Қазақстан жерлеріне онлайн сапар шегу, тіл үйрену, білім ғылым министрлігі ұсынған тегін платформалар арқылы білімін жетілдіру, өз-өзін сан тараптан дамыту. Қазақстан Республикасының президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың жарлығымен 2021 жыл «Балалар әдебиеті» жылы деп жарияланды. Осыған орай жеткіншектер тарапынан көптеген кітаптар оқылады деген үміт бар. Иә, мұның бәрі дерлік таптырмас мүмкіндік тек соны дұрыс пайдалана алсақ болғаны. Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев айтқан: «Тек кітап қана алға жылжуды, адамдық шыңына шығуды үйретеді», -деп. Заман талабына сай керемет қанатты сөздер едім! Тағы бір қанатты сөзі бар мені жігерлендіріп, қайрайтын, ол: «Бой салыстыратын заман емес, ой салыстыратын заман». Иә, бұл менің әрқашан айтып жүретін, басты қағида етіп алған ұстанымым. Шындығында қазіргі заман жоғарыда айтылғандардың бәрін талап етеді. Мен болашақ бастауыш сынып мұғалімі ретінде өзімнің болашақ шәкірттерімнің бос уақытында тиімді іспен айналысқанын қалаймын және соған өзімнің бар күш-қуатымды салып, өз үлесімді қосамын [3],[4]!

Әдебиет:

1. infourok.ru сайттарынан мәлімет алынды.
Басатуыш сынып №5. 2011ж.
Бастауыш сыныпта оқыту әдістемесі №6. 2013ж.
Тәрбие құралы №6. 2012ж.
Оқыту – тәрбиелеу технологиясы №5. 2010ж.
2. bilimainasy.kz сайты <https://bilimainasy.kz/28-09-03/>
3. Varibar.kz сайты
4. Н.Ә.Назарбаевтың қанатты сөздері// Елбасының қанатты сөздері - ұрпаққа өнеге. 21қараша, 2016

РАЗВИТИЕ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ВЫПОЛНЕНИЯ ДОМАШНИХ ЗАДАНИЙ

Рылина И.Н.

Научный руководитель: Жумаканова Р.А., кандидат педагогических наук, доцент
Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
Irina_18.99@mail.ru

На сегодняшний день в школах проблему мотивации к обучению можно назвать важной, так как мотив представляет собой основной источник деятельности, а также осуществляет функцию стимулирования и смыслообразования.

Младший школьный возраст — это начало развития учебной мотивации, он наиболее подходит для того, чтобы создать условия для развития желания учиться, стремления узнавать новое.

В психолого-педагогической литературе мотивация имеет ряд определений. Так, А.К. Маркова называет мотивацией многомерное развитие личных потребностей, мотиваций, целей, ценностей, увлечений, целей, идеалов. Она представляет мотивацию к обучению в виде группы стимулов, которые зачастую нередко модифицируются, вступая между собой в новые взаимосвязи. На этом основании, развитие мотивации — это не исключительно появление позитивного отношения к учебе, а также затруднение структуры мотивационной области [1, с. 29].

Опираясь на труд М. Мескона, мотивацию можно сформулировать как процесс поощрения себя и других к действиям в целях достижения персональных целей или же задач организации [2].

Мотивация к обучению в совокупности формируется как конкретный вид мотивации. В психолого-педагогическом справочнике отмечается, что учебная мотивация — это определенный вид мотивации, заключающийся в учении, учебной деятельности [3, с. 104].

М.И. Алексеева, к примеру, анализирует мотивацию как комплекс факторов, которые характеризуют разнообразные проявления активности учеников в их деятельности [4, с. 4].

В основном, мотивация учебной деятельности подталкивает, стимулирует, регулирует учебную деятельность, представляет собой смыслообразующее значение в ходе развития мотивационной области младшего школьника.

В работе Л.И. Божович «Изучение мотивации поведения детей и подростков» имеется несколько определенных условий, характеризующих деятельность учебной мотивации:

- 1) организация учебного процесса;
- 2) индивидуальные характеристики обучающегося;
- 3) личностные характеристики учителя;
- 4) отличительные черты учебного предмета;
- 5) образовательная система, образовательное учреждение, в котором осуществляется образовательная деятельность [5, с. 201].

Развитие учебных мотивов рассматривается нами как разработка в образовательном учреждении условий для проявления внутренних учебных мотивов, их осмысления обучающимися и индивидуального формирования собственной области мотивации. Общий смысл развития учебной мотивации состоит в переводе учеников с уровня негативного и равнодушного отношения к учебе к зрелым формам положительного отношения к учебе - эффективным, осмысленным, ответственным.

У учащихся 3–4 классов начинает проявляться избирательное отношение к конкретным учебным предметам, по причине чего общий мотив обучения становится наиболее дифференцированным: как положительная, так и отрицательная мотивация процесса обучения в зависимости от интереса к предмету. В данных классах, как отмечает Т.А. Саблина, место педагога в стимулировании учащихся к обучению понижается из-за падения авторитета. Это связано с высокой самостоятельностью учащихся и их устремленностью к суждениям сверстников [6].

Согласно суждению И. П. Подласого, с целью развития хорошей учебной мотивации у младших школьников следует обеспечить соответствующие условия: установить контакт между учениками; поощрять выполнение заданий повышенной сложности; сохранять в коллективе гуманное отношение абсолютно ко всем учащимся — способным, отстающим, безразличным, и равный стиль взаимоотношений между всеми учащимися; развивать ответственный подход к учебной работе; формировать интенсивную рефлекссию своих способностей; поддерживать стремление к саморазвитию, самоактуализации; удовлетворять познавательные интересы и потребности обучающихся; применять действенное стимулирование инициативы учащихся, подбадривать учащихся при появлении у них трудностей; расширить содержание интересным материалом, нацеленным на личность; использовать различные приемы и методы преподавания [7, с. 138].

Раскрывая характерные черты учебной деятельности, В. К. Вилюнас выделяет следующие категории мотивов, детерминирующих познавательную деятельность: познавательная мотивация, мотивация достижения и мотивация долга. Каждая категория представлена непосредственными (внутренними) и опосредованными (внешними) мотивами [8].

Т.Д. Дубовицкая, рассуждая о направленности мотивации, пишет, что внутренние мотивы носят личностно значимый характер, обусловлены познавательной необходимостью субъекта, удовольствием, получаемым от процесса познания и реализации своего потенциала. Преобладание внутренней мотивации характеризуется проявлением

значительной познавательной активности ученика в ходе учебной деятельности. Освоение учебным материалом считается и мотивом, и целью учения. Внешняя мотивация ориентированная на освоение содержанием учебного предмета никак не представляет собой цель учения, а выступает средством достижения других целей. Это может быть получение хорошей отметки, подчинение требованиям педагога или родителей, получение похвалы, признания друзей и т.д. [9].

Домашнее задание — обязательный элемент учебного процесса, который дает возможность обогащать и углублять знания и умения, полученные в классе. Таким образом, общее повышение учебной мотивации учащихся содержит в себе мотивацию к качественной домашней работе. Домашнее задание можно выполнять как самостоятельно, так и с родителями.

Одним из действенных методов развития и укрепления учебной мотивации у младших школьников является формирование ситуаций успеха, благодаря которым формируются познавательные интересы, которые дают возможность учащимся оставаться удовлетворенными учебной деятельностью.

Ситуации мотивации для домашнего задания могут быть следующие:

1. Снятие страха («Домашнее задание легкое, этот материал мы с вами изучали»).
2. Авансирование успешного результата («У вас непременно все получится...»; «Я даже не сомневаюсь в успешном результате...»).
3. Скрытое наставление в формах и методах совершения деятельности («Выполняя работу, не забудьте о...»).
4. Введение мотива при персональных заданиях («Тебе я могу поручить данное задание...»; «Без твоей помощи нам на следующем уроке не справиться...»).
5. Мобилизация активности, либо педагогическое наставление («Так не терпится побыстрее увидеть итоги вашей работы...») [10, с. 17].

Предлагая дифференцированные домашние задания, педагогу следует принимать во внимание:

- дееспособность каждого ученика класса к учебной деятельности (быстрота изучения учебного материала, глубину его осмысления);
- познавательную активность (выражение заинтересованности к знаниям);
- способность высказывать собственные размышления;
- дисциплинированность в работе.

Дифференцированные задания дают возможность каждому учащемуся заниматься в своем персональном темпе, справляться с работой, повышать интерес к учебной деятельности и развивать положительные мотивы обучения.

Степень дифференциации может быть разной. Как отмечает Е.Н.Казакова, ученикам можно представить разноуровневые домашние задания трёх уровней сложности:

1. Необходимый минимум — задания, требующие изучения правил в пределах образовательного стандарта изучаемых тем. На данном уровне задание должно быть полностью понятно и посилено каждому ученику класса.
2. Тренировочный уровень — задания, требующие выхода за границы образовательного стандарта. Задания этого уровня осуществляют ученики, которые стремятся хорошо понимать учебный предмет. Оставляя неизменным основное содержание домашнего задания, можно частично индивидуализировать его задачи, объём, метод выполнения.
3. Творческий уровень — задания, требующие самостоятельных решений, находок, мыслей, креативного подхода. К примеру, задания на формирование логики; задания на выявление закономерностей; составление обратных задач, аналогичных задач; составление схем предложений; составление предложений и текстов; составление загадок; анализ задач с лишними или недостающими сведениями; решение ребусов, головоломок, кроссвордов; составление вопросов или плана к тексту; выполнение заданий, требующих энциклопедических знаний [11, с. 50].

Учитель может выбирать из задач со схожим содержанием, но разной формы, объема и сложности, то есть задач, требующих разнообразных видов умственной деятельности. Педагог оглашает всем учащимся о разных уровнях сложности заданий и предлагает каждому учащемуся подобрать задачу, которая ему нравится, ту, с которой он способен справиться лучше всего. Дифференцированные домашние задания учат самостоятельному познанию, дают неуверенным учащимся возможность закрепить свои знания, умения и навыки, а сильным — формировать свои интересы. На базе выполнения современных опережающих домашних заданий для самостоятельной работы проводятся новые разновидности контроля — конкурсные занятия, которые могут помочь сэкономить учебное время и помогают стимулировать учебный процесс. Помимо этого, формированию учебной мотивации содействует выполнение домашних заданий в интерактивном режиме с использованием Интернет-ресурсов. Учитель наблюдает успехи учащихся на уроках, советует учащимся необходимые задания, выстраивая индивидуальную образовательную траекторию.

На основе анализа научных исследований можно отметить, что педагогу необходимо осуществлять контроль домашнего задания, потому что контроль и анализ домашнего задания мотивируют учеников. С целью роста мотивации младших школьников следует применять полный багаж способов организации и реализации учебной деятельности: методы самостоятельной воспитательной работы и работы под руководством учителя, наглядные и практические вербальные методы, репродуктивные и исследовательские методы.

Таким образом, целенаправленное и систематическое применение разных методов и способов формирования учебной мотивации при выполнении домашних заданий у младших школьников увеличивает желание детей к овладению знаниями и создает непрерывный интерес к большему числу изучаемых предметов.

На основе вышеизложенного можно сделать вывод о том, что мотивация учебной деятельности — это сложная, комплексная система, содержащая внутренние мотивы и отражающая внешние ожидания учебной успешности и учебные цели, которая запускает, направляет и поддерживает старания учащегося, нацеленные на осуществление учебной деятельности.

Литература:

1. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: Пособие для учителя. М.: Просвещение, 1983. 96 с.
2. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. “Основы менеджмента”. — М.: Вильямс, 2009. С. 362.
3. Терминологический словарь-справочник по психолого-педагогическим дисциплинам / Авт.-сост.: Т.М. Баринова, И.О. Гарипова, В.В. Каранова, Н.П. Леонова, Е.А. Шкатова. Магадан: Изд. «Охотник», 2011. 112 с.
4. Алексеева, М. И. Мотивы обучения учащихся [Текст] / М.И. Алексеева. — М.: Советская школа, 2011. — 120 с.
5. Божович Л.И. Изучение мотивации поведения детей и подростков. М.: Педагогика, 1972. 352 с.
6. Саблина Т.А. Мотивация достижения в младшем школьном возрасте: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 05.02.22. Р/н-Дону, 2003. 33 с.
7. Подласый И.П. Педагогика: 100 вопросов — 100 ответов: учеб. пособие для студентов вузов. М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2006. 365 с.
8. Вилюнас, В. К. Психология развития мотивации / В. К. Вилюнас. — СПб. : Речь, 2008. — 458 с.
9. Дубовицкая, Т. Д. К проблеме диагностики учебной мотивации / Т. Д. Дубовицкая // Вопросы психологии. — 2005. — № 1. — С. 71–78.

10. Зырянова Н.К. Процесс организации домашних заданий // Уральский вестник. 2002. №9. С. 17.

11. Казакова Е.Н. Как педагоги могут помочь родителям работать с детьми над домашними заданиями // Образование в современной школе. 2002. №5. С. 50.

«БІЗДІҢ АЙНАЛАМЫЗДАҒЫ ФИЗИКАЛЫҚ ЗАҢДАР» АТТЫ ЭЛЕКТИВТІ КУРСҚА ӘДІСТЕМЕЛІК НҮСҚАУЛАР

Салтанат Гүлшаш

Ғылыми жетекшісі: жаратылыстану ғылымдарының магистрі Умарова Д.Н.

«Біздің айналамыздағы физикалық заңдар» атты элективті курс интеграциялық болып табылады. Курс практикалық-бағдарланған сипатқа ие: физиканың белгілі бір негізгі аспектісімен және физика, биология және экология ғылымдарымен байланысқан зерттеулер түрлерімен танысуды көздейді. Оқушылардың сабақта және сабақтан тыс іс-әрекеттерін интеграциялау негізінде оқушы үшін маңызы бар қолданбалы міндеттерді шешуі, оның жан-жақты дамуына және физика ғылымына деген қызығушылығын арттыруға зор ықпал етеді. Физикамен адамды байланыстыратын мәселелерді бағдарламаға енгізу, оқушылардың өзін-өзі тануына, адам табиғатын күшті түсінуге мүмкіндік береді.

Бұл элективті курсты өту кезінде физика пәні бойынша қосымша білім меңгеріп қана қоймай, өздігінен білім алу қабілеттерін дамытуға көбірек көңіл бөлу керек. Сондықтан, өткізілетін сабақтардың басым бөлігі зерттеу жұмыстары, проект, рөлдік ойындар, дөңгелек үстел, ғылыми әдебиеттермен жұмыс, экскурсия, эксперимент секілді формаларда өтеді [1-7].

Курс 5 – 10 сынып оқушыларының физика, биология және табиғаттану сабақтарынла алған білімі мен біліктеріне, сонымен қатар зерттеушілік қабілеттеріне сүйене отырып құрастырылған.

«Біздің айналамыздағы физикалық заңдар» элективті курсы гуманитарлық, әлеуметтік гуманитарлық, биология-химиялық бағыттағы 10-11 сынып оқушыларына арналған. Курс 34 сағаттан, 5 модульден тұрады. Олардың әрқайсысы логикалық аяқталған және жеке курс ретінде қолдануға болады. Қажет болған жағдайда курсты 10-11 сынып оқушыларына 17 сағаттан тұратын екі курс ретінде өткізуге болады.

Курс мақсаты:

- Оқушыларды физикалық білімдерді қолданудың негізгі әдістерімен таныстыра отырып, оларды практикада қолдана алу, сындарлы ойлау мен кілттік құзыреттіліктері мен қабілеттерін дамыту арқылы толыққанды табиғи ғылыми әлем көрінісін қалыптастыру.

Курс міндеттері:

- Әр түрлі ақпарат көздерін қолдану арқылы өзіндік білім алу үрдісінде оқушылардың сындарлы ойлау, танымдық қызығушылығын, интеллектуалды және шығармашылық қабілеттерін дамыту;
- Оқушылардың ақпараттық, коммуникативтік, экологиялық мәдениетін көтеру, өздігінен және коллективті (серіктестік) зерттеушілік іс әрекетін қалыптастыру;
- Курс бағдаламасындағы эксперименталды жұмыстарды орындау, ақпаратты зерттеу, саралау мен жүйелеу, баяндама, рефераттар және презентациялар дайындауда қабілеттері мен біліктерін жетілдіру;
- Физикалық білімдерді кең мүмкіндіктерде қолдана білу, оларды айналамыздағы болып жатқан процесстерде байқай білу, заманауи ғылыми әлем көрінісін білім арқылы меңгеру
- Бірлескен жұмыс нәтижесінде серіктестік дағдыларын тәрбиелеу;
- Профильдік оқытуды саналы түрде таңдау.

Күтілетін нәтижелер:

Негізгі құзыреттілікті қалыптастыру; біліктілікті арттыру саласында:

Біліктілік:

- өзіңіздің білім беру траекторияңызды таңдау үшін оқу үрдісін ұйымдастыру;
- білім беру және өзін-өзі тәрбиелеу проблемаларын шешу;
- білімнің жеке бөліктерін бір-бірімен байланыстыруға пайдаланыңыз.

Зерттеу құзыреттілігі саласында:

Біліктілік:

- ақпарат алу және пайдалану;
- түрлі деректер көздеріне қол жеткізу және оларды пайдалану;

Білу керек:

- түрлі көздерден ақпаратты іздеу және ұйымдастыру жолдары.
- Әлеуметтік-жеке құзыреттілік саласында:

Білу керек:

- қазіргі және өткен оқиғалар арасындағы байланыстарды көру.
- Коммуникативтік құзыреттілік саласында:

Білу керек:

- Өзгелердің пікірін тыңдап, ескеру керек;
- жалпыға ортақ сөйлеу;
- графиктерді, диаграммаларды және деректер кестелерін оқыңыз;
- топта бірлесіп жұмыс істеу

Курстың ұзақ мерзімді нәтижелері:

- келесі кезеңде бейіндік оқытуды саналы таңдау;
- оқушылардың жеке өсуі;
- кейінгі өмірде алынған дағдыларды іс жүзінде қолдану;
- ғылыми-практикалық конференцияларға қатысу.

Курсты іске асыруға ресурстар:

«Біздің айналамыздағы физикалық заңдар» элективті курсын өткізу үшін сізде оқу орны болуы керек:

- зертханалық жабдықтар,
- компьютерлік және демонстрациялық жабдықтар жиынтығы бар шкаф;
- Интернетке қосылған компьютерлік класс,
- экраны бар проектор,
- физика, экология және биологиядағы мультимедиялық ресурстар,
- ғылыми және оқу әдебиеттерінің болуы.

Курстың бағдарламасын іске асыруды бағалау бағдарламалары:

- Зерттеудің және эксперименттердің негізгі кезеңдерін, теорияны, заңдарды, ережелерді, формулаларды, физикалық шамаларды анықтауға арналған жалпы қабылданған өлшеу бірліктердің (сыналған) негізгі ұғымдары мен ұстанымдарын білу;
- зертханалық жабдықтарды дайындау, тәжірибе жүргізу, қажетті есептеулер жасау және қабылданған деректер негізінде қорытынды жасау. (зертханалық жұмыстарды орындау туралы есептер тексеріледі);
- танымал ғылыми әдебиеттерден және басқа көздерден алынған ақпаратты таңдауға, оқуға және жүйелеуге қабілеті. (есептерді, тезистерді және презентацияларды ұсыну кезінде ақпарат бағаланады);

Элективті курстың мазмұны.

Модуль 1. Механикалық құбылыстар (8 сағат)

Модуль 2. Жылу құбылыстары (7 сағат)

Модуль 3. Электр және магнетизм (6 сағат)

Модуль 4. Оптикалық құбылыстар (10 сағат)

Модуль 5. Курстың нәтижелерін көрсету (3 сағат)

«Біздің айналамыздағы физикалық заңдар» атты элективті курстың тақырыптық жоспары

Модуль	Сағат саны	Сабақтардың тақырыптық жоспары
Модуль 1. Механикалық құбылыстар	8 сағат	1. Бізді қоршаған әлемдегі механикалық құбылыстар
		2. Инерция (пайдасы мен зияны).
		3. «Көлік түрлері және олардың біздің облыста әртүрлі типтерін қолдану» ғылыми-зерттеу жұмысы
		4. «Ақмола облысы және Қазақстан Республикасында жол-көлік оқиғаларының жоғары деңгейінің себептерін талдау» ғылыми-зерттеу жұмысы
		5. Қоршаған ортадағы қатынас ыдыстар және оларды қолдану
		6. Су энергиясын пайдалану. Қазақстандағы СЭС.
		7. «Қазақстандағы СЭС-ның даму перспективалары» ғылыми-зерттеу жұмысы
		8. «Қазақстан Республикасында механикалық энергияны пайдалану перспективалары» дөңгелек үстелі
Модуль 2. Жылу құбылыстары	7 сағат	9. Отынның энергиясы. Қазақстан Республикасының жылу энергетикасы.
		10. «Қазақстандағы температуралық жағдайлар және олардың адам өміріне әсері» ғылыми-зерттеу жұмысы..
		11. «Қазақстандағы температура өзгерістерінің сипатын талдау» эксперименттік-зерттеу жұмысы.
		12. Кәсіпорындары бар қалалардың атмосферасының термиялық ластануы.
		13. Жылу қозғалтқыштары жұмысының қоршаған ортаға әсері.
		14. «Жылу қозғалтқыштарының қоршаған ортаны ластау деңгейін талдау» ғылыми-зерттеу жұмысы.
		15. Дөңгелек үстел: «Қазақстандағы климаттың өзгеруі».
Модуль 3. Электр және магнетизм	6 сағат	16. Электр заряды және тірі ағзалар. Электр өрісінің тірі ағзаларға әсері
		17. «Табиғи және жасанды электр токтар» ғылыми-зерттеу жұмысы.
		18. Электр тогының энергиясы және оны пайдалану. «Республиканың энергетикалық секторын қалыптастыру мен дамытуды талдау» ғылыми-зерттеу жұмысы.
		19. Конференция_«Қазақстандағы электр желілері».
		20. Жердің магнит өрісі және оның өзгеру сипаты. «Жердегі магнит өрісінің адамға әсерінің табиғаты» ғылыми-зерттеу жұмысы.
		21. «Республикадағы балама энергия көздерін пайдалану перспективалары» дөңгелек үстелі
Модуль 4. Оптикалық құбылыстар	10 сағат	22. Фотометрия. Жарық ағыны. Жарықталыну заңдары.
		23. Жасанды жарықтандыру. «Білім беру мекемелерінде жарықтандырудың минималды стандарттарын талдау» ғылыми-зерттеу жұмысы
		24. Зерттеу және эксперименталды жұмыс: «Әр түрлі қол жетімді жарық көздерінің радиациялық спектрін зерттеу»
		25. Қазіргі әлемдегі оптикалық құралдардың рөлі. Тәжірибелік жұмыс: «Қарапайым камераны: камера обскура жасау».
		26. Жарықтың айналық және шашыранды (диффузиялық) шағылуы. Зерттеу және эксперименталды жұмыс: «Объектінің жазық айнада бірнеше кескінін алу және қолдану».
		27. Табиғаттағы жарық құбылыстары (кемпірқосақ және елестер).
		28. «Лабораториялық және үй жағдайында кемпірқосақ алу шарттары» эксперименттік-зерттеу жұмысы
		29. Көрнекі иллюзиялар. Биологиялық оптика. (Тірі айналар, көз термометрі, өсімдіктер - жарық өткізгіш). Зерттеу жұмысы «Жарықтандыру деңгейі өзгерген кезде өсімдіктердің өзгеру сипаты»
		30. Тірі жарық. (Теңіздің шағылыстары, жарқыраған ағзалар, хемилюминесценция, биолуминесценция).

		31. «Экологиялық проблемалар және жарықтың шашырауы және жұтылуына байланысты биосфераның тұрақтылығын қамтамасыз ету» ғылыми-зерттеу жұмысы.
Модуль 5. Курстың нәтижелерін көрсету	3 сағат	32-34. Қорытынды сабақтар: ғылыми-зерттеу және жобалау жұмыстарының презентациясы (презентациялар, баяндамалар, рефераттар).

Зерттеу жұмысының мазмұны курстың оқу жоспары бойынша анықталады және мұғалімнің басшылығымен, оқыту және сынақ жұмысын орындау арқылы міндетті түрде орындалады. Оқу-зерттеу жұмыстарын жүргізу барысында оқушылар құрал-саймандарды, жабдықтарды пайдалануды, эксперименттерді өздігінен үйренуге, статистикалық деректерді талдауға және өңдеуге, нақты ғылыми мәселелерді шешу үшін өз білімін қолдануға үйренеді.

Әдебиеттер:

- 1 Разумовский В.Г. Физика в самостоятельных исследованиях: программа курса физики для 7-9-х классов / В. Г. Разумовский, В. А. Орлов // Физика: изд. дом Первое сентября. – 2005. - №14. - С. 5.
- 2 Роль элективных курсов в профильном обучении. П.С.Лернер. Профильная школа №3 2004 г.
- 3 Рыженков А.П. «Физика. Человек. Окружающая среда» 8-9 класс М., Просвещение 2000 г.
- 4 Семке А.И. Межрегиональная экспедиция / А. И. Семке // Физика: изд. дом Первое сентября. – 2004. - №5. - С.19.
- 5 Тарасов Л.В. Физика в природе. - М.: Просвещение, - 1988.
- 6 Третьякова С.В. Физика в жизни моей семьи: как выбрать тему исследовательского ученического проекта / С. В. Третьякова // Физика: изд. дом Первое сентября. - 2002. - N27-28. - С. 1.
- 7 Харитонов Н.П. Метеонаблюдения при проведении натуралистических исследований: методическое руководство для начинающих исследователей природы / Н. П. Харитонов // Школьные технологии. - 2006. - № 2. - С. 115-128.

ОНИМИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ БАЯНГАЛИ АЛИМЖАНОВА

Саматова Т.С.

Научный руководитель: Анищенко О.А., доктор филологических наук, профессор
Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
samatova.tomiris@mail.ru

Ономастика – раздел языкознания, изучающий личные имена [1].

Рассмотрим роль ономастики в произведениях Баянғали Алимжанова. Известно, что наиболее актуальны исследования онимической лексики в произведениях, связанных с исторической тематикой. А роман «Сказ столетнего Степняка» имеет в себе некую историческую ценность, так как повествует о жизни казахского народа и о его судьбе в наиболее переломные для него моменты истории. Б. Алимжанов – акын-импровизатор, режиссер, сценарист и актер кино. Заслуженный деятель Казахстана. Особенность творчества Алимжанова в том, что он не просто поэт и прозаик, он еще – жырау, импровизатор, манасчи, продолживший традицию изучения и пропаганды эпоса «Манас».

Многогранность творчества Баянғали Тоқановича проявилась и в его книге «Сказ

столетнего степняка», написанной на русском языке и изданной в 2019 году в Москве в издательстве «Художественная литература». Читателей не оставят равнодушными страницы книги, в которых Асанбай рассказывает о коллективизации, голодоморе, годах Великой Отечественной войны, послевоенного становления страны и обретения Казахстаном независимости.

Баянғали Алимжанов затрагивает глубокомысленные вопросы бытия, воспекает стойкость и мужественность простых людей, тем самым стараясь показать современному поколению казахстанцев, к чему необходимо стремиться, к каким ценностям и идеалам.

Автор обнажает всю правду жизни, не стремясь сгладить и придать ей лоск, и эта откровенность воздействует на нас, простых читателей. Мы ненавидим, любим и сопереживаем вместе с героями, вместе с ними проходим через ужасы войны и своими руками строим новое будущее.

Научная новизна нашего исследования заключается в том, что впервые рассматривается своеобразие индивидуально-авторского стиля современного казахстанского писателя Баянғали Алимжанова, описываются лексические особенности на богатом материале *онимов* – имён собственных.

В романе «Сказ столетнего Степняка» нами были обнаружены **38** онимических единиц, которые можно разделить на следующие группы:

1) Гидронимы – название водных объектов. Например, река Сырдарья, Силеты, Сусуман [2; с. 122], Колыма [2; с.122], Алдан [2; с.130]. «В настоящее время мавзолеей *Марал Ишана в Кармакчи, на просторах **Сырдарьи** – место поклонения паломников*» [2; с.14]. «Мы догнали отряд белых через день, утром, на берегу степной реки **Силеты**» [2; с.51] и т.д. Как мы можем наблюдать, *потамонимы* (наименование рек) распространены шире, чем *лимонимы* (название озёр).

Так, в романе «Сказ столетнего Степняка» упоминается лишь один лимоним – ***озеро Жокей***. «Наш отец Аманжол, ярый противник царской колонизации, ко всеобщему удивлению подружился с переселенцем Майдакином из поселения у озера **Жокей**» [2; с.23].

2) Оронимы – название гор и географических объектов. Например: возвышенность *Беркутты-Орлиная*, сопка *Намазгул* [2; с.14], гора *Макпал* [50;с.21], *Тургайские степи* [2;с.29], *пески Каракумы* [2; с.88].

«Легенда гласит, что в тихую лунную ночь, когда пел Биржан-сал на возвышенности ***Беркутты-Орлиная***, его голос был слышен в окрестных аулах и долетал аж за пятнадцать верст, до самой сопки ***Намазгул***» [2; с.14] и др.

3) Космонимы – наименование небесных тел. Например: *Млечный путь*, *Большая медведица*, *Полярная звезда*, *Малая медведица*. «Казахи называют ***Большую медведицу*** *Жетикаракшы*, то есть Семь разбойников, ***Полярную звезду*** – Темирказык, Железный кол. А самые крайние две звезды на конце ковшика ***Малой медведицы*** – Ак боз ат – Белый конь, и Кок боз ат – Сивый конь». «Особенно поражал воображение ***Млечный Путь*** – Кус жолы – Птичий путь» [2; с.18]. Главная особенность данного контекста заключается в том, что автор дает названия этих созвездий на разных языках.

4) Ойконимы – наименование местности. Например: *Кенащи*, *Кармакчи* [2; с.14], *Кокишетаущина* [2; с. 14], аул *Кудукағаш*, *Германия* [2; с. 26], *Сибирь* [50; с. 27], *Казахстан* [50; с. 27], *Койтас* [50; с. 36], аул *Булакбасы* [2; с. 44], город *Степняк* [2; с. 61], *Россия* [2; с. 83], *Омская область* [2; с.83], *Китай* [2; с. 83]. «Родился ровно в тысячи девятисотом году в степном крае ***Кенащи***, что означает «горькое раздолье» [2; с. 10]. Примечательно, что в данном предложении автор дает пояснение тому, почему народ назвал этот край именно Кенащи. По особенностям растительности окружающей его местности: «Она с мужем и детьми жила возле горы *Макпал*, за аулом ***Кудукағаш*** – Колодец и дерево, на опушке соснового дерева» [2;с.21]. И в предложении «Лежат они рядом, в родовом кладбище аула ***Булакбасы***, что означает исток родника. Начало жизни и конец жизни» [2; с. 44].

5) Антропонимика – изучает имена людей. Например: *Ансabay Бектемиров, Аманжол, Кенесары-хан и Наурызбай-батыр* [2; с. 12], *Биржан-сал, Курентай-батыр* [50; с. 16], *Салим* [2; с. 20] и др. «Я зовусь **Ансabay Бектемиров**, сын **Аманжол**» [2; с. 10]; «Легенда гласит, что в тихую лунную ночь, когда пел **Биржан-сал** на возвышенности Беркутты-Орлиная, его голос был слышен в окрестных аулах и долетал аж за пятнадцать верст, до самой сопки Намазгул» [2; с. 14] и др.

Примечательно, что имя *Марал ишан* имеет сакральное и религиозное значение. «Из нашего рода аксары-кереев вышел **Марал-ишан** – святой, целитель, духовный вдохновитель национально-освободительного движения **Кенесары-хана и Наурызбай-батыра**» [2; с. 14].

6) Теонимика – собственные имена богов и божеств. Весьма ограниченный класс онимической лексики. Упоминание лишь одного бога – Аллаха в предложении: «Все говорили, что **Аллах** сохранил мне жизнь, и благословили, предрекая долголетие» [2; с. 16].

7) Эклезионимы – наименование мавзолеев, соборов, храмов и т.д. «В настоящее время мавзолеев **Марал Ишана** в Кармакчи, на просторах Сырдарьи – место поклонения паломников» [2; с. 14].

8) Зоонимы – собственные имена животных. В романе их число ограничено. «И вот он едет в степи на своем скакуне **Дульдуре** и встречает белобородого старика» [2; с. 22].

Менее распространено употребление имен собственных в повести Б. Алимжанова «Абылай хан и его батыры». В ходе исследования было обнаружено 20 онимических единиц.

1. Антропонимы: Аблай [3; с. 308], Ораз [3; с. 309], Чарыш [3; с. 313], Вали [3; с. 316], Толе [3; с. 324], Даулеткельды [3; с. 324], Абилямбет [3; с. 329], Богембай [3; с. 330], Галдан-Церен [3; с. 336], Жабек [3; с. 337], Утеген [3; с. 337], Топыш [3; с. 339], Жанибек Шакшакулы [3; с. 346].

«Ласковые лучи восходящего солнца мило разбудили ханзаду **Аблая**» [3; с. 308]; «Многому учили маленького ханзаду при дворе хана **Вали**, в славном городе ученых и ремесленников» [3; с. 316], «Резкий окрик **Богембай** батыра, главного полководца казахов, прогремел до самого горизонта и остановил обе лавины разъяренных львов» [3; с. 330]. Ни одно историческое произведение не будет признано таковым, если в нем в качестве героев не будут задействованы реальные исторические лица. История Казахстана знает множество выдающихся сыновей своей родины. Среди них и небезызвестный Аблай хан, главный герой повести и его верные казахские батыры. Антропонимика является самым распространенным классом слов в данном произведении.

2. Космонимы: Темирказык – Полярная звезда [3; с. 316], Солнце [3; с. 337].

«Ханзада поднялся и отправился на север, как сказал Ораз аталык, строго в сторону **Темирказыка**» [3; с. 316]; «И если этот Аблай хан еще существует на земле и находится под **Солнцем**, приведите его ко мне!» [3; с. 337]. Приведенные контексты иллюстрируют: древние казахи уважительно относились к небесным светилам. Кочевники верили, что если найти в темном небе Темирказык – Полярную звезду, то она непременно направит их по верному пути.

3. Топонимы: Кокшетау [3; с. 335], Джунгария [3; с. 366], Казахия [3; с. 373], Калмыкия [3; с. 373]. «Ему исполнилось только двадцать лет, и его орда была основана на севере, в прекрасном **Кокшетау**, жемчужине степи» [3; с. 335]; «Если бы не воевали и не уничтожали друг друга все эти годы! Сколько народа было бы сейчас в **Казахии**, и в **Калмыкии**!» [3; с. 373]. Весьма ограниченный класс имен собственных крайне редко употребляемый автором в тексте.

4. Оронимы: Великая степь [3; с. 308], Сарыарка [3; с. 324], Казахская степь [3; с. 335], гора Улытау [3; с. 337]. «Но этот старинный город в глубине южной окраины **Великой степи** не знал войны и жил своей обособленной жизнью...» [3; с. 308]; «И благословил Толе би Аблая, подарил двух коней и отправил вместе с Оразом в **Сарыарку**»

[3; с. 324]; «Аблай хан охотился в **горах Улытау** вместе с Жабек батыром из рода аргын и Утеген батыром из рода уак» [3; с. 337].

Употребление оронимов в художественном тексте помогают Б. Алимжанову передать всё величие и необъятность казахских степей. Помогают читателям прочувствовать и проникнуть в атмосферу прошлого и взглянуть на историю своими собственными глазами.

5. Зоонимы: тулпар Наркызыл [3; с. 333]. «**Легендарный Богембай батыр отдал ему свою острую саблю и посадил на своего боевого тулпара Наркызыла**» [3; с. 333]. Весьма ограниченный класс имен собственных, используемых автором произведения. Боевые лошади имели огромное значение для степняков, они были боевыми товарищами и друзьями. Поэтому выбор имени для своего боевого друга имело сакральное значение.

6. Теонимы: Аллах [3; с. 347], Всевышний [3; с. 348]. «**А что за этим кроется, откуда эта сила, энергетика – известно лишь Всевышнему!**» [3; с. 348]. Казахские кочевники были глубоко верующим и религиозным народом. Они читали молитвы и просили благословения у своих аруахов. Поэтому не зря во многих исторических произведениях встречается теонимика.

Таким образом, из рассмотренных нами примеров мы можем судить о том, как важны имена собственные, включенные в состав художественного текста.

Онимы выполняют функцию не только номинации, но и изоляции. Онимическая лексика помогает автору передать реальность придуманного им мира, делает произведение более жизнеподобным. Наиболее распространенным классом онимической лексики является антропонимика. Именно она играет ключевую роль при создании исторических произведений.

Благодаря употреблению онимической лексики, произведения Баянгали Алимжанова приобретают еще большую красочность и натуральность.

Литература:

- 1 Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 2007
- 2 Алимжанов Б. Сказ столетнего степняка. Роман, повести, сказки. – М.: Художественная литература, 2019. – 423 с.
- 3 Алимжанов Б. Абылай хан и его батыры // Сказ столетнего степняка. Роман, повести, сказки. – М.: Художественная литература, 2019. – 423 с.

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Сарсенова Асия

Ғылыми жетекші: Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университетінің педагогика
ғылымдарының кандидаты, доцент Жумаканов Р.А.

asiyakok@mail.ru

Білім беру сапасын жақсарту үшін білім беру процесінің барлық қатысушылары үшін ең жақсы білім беру ресурстары мен технологияларына тең қол жетімділікті қамтамасыз ету; балалардың білімі тез өзгертін әлемде жетістікке жетелейтіндігіне қанағаттану; Жалпы білім беретін ортада Қазақстан Республикасының интеллектуалды, физикалық және рухани дамыған азаматын қалыптастыру қажет.

Баланың ойынға, сурет салуға, қолөнер туғызуға деген шығармашылық қабілеті болатыны заңдылық. Егер балалардың іс-әрекетінде шығармашылық болмаса, онда мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға көңіл бөлу керек. Қалай болғанда да, бұл мәселеге назар аударған жөн. Өсе келе, адамның алдында көптеген ерекше

міндеттер тұрады, оларды шешу үшін шығармашылық көзқарас қажет. Зияткерлік қабілеттер сияқты шығармашылық қабілеттер де танымдық қабілеттер тобына жатады. Негізгі жүктеме ғана әр түрлі танымдық процестерге түседі. Интеллектуалды танымда ойлау жетекші, ал қиял шығармашылық танымда жетекші рөл атқарады. Сондықтан мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілеттері кейінірек - мектепке дейінгі балалық шақтың екінші жартысында дами бастайды [1, 25].

Мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылығы дегеніміз - қоршаған ортаны түсінуге өзіндік көзқарас, проблемаларды шешудің стандартты емес тәсілдері мен құралдарын табуға деген ұмтылыс және түпнұсқа нәтижелерге қол жеткізу.

Балалар өздерінің шығармашылық әлеуеттерін кез-келген қызмет түрінде жүзеге асыра алады. Сурет салу, ойыншықтармен әрекеттерді орындау немесе рөлдік ойынмен әуестену, мектеп жасына дейінгі балалар өздерінің жоспарларын басшылыққа алады. Идея баланың қоршаған шындықты қалай қабылдауы негізінде қалыптасқандықтан, ол әдеттегі суретті бейнелеуі мүмкін, бірақ ол өте ерекше болуы мүмкін.

Балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту күрделі және ұзақ процесс, мұнда балалар алғашқы көркемдік әсерді сезінеді, өнерге араласады, әр түрлі көркемдік іс-әрекеттерді үйренеді. Балалардың шығармашылығын дамытудың маңызды факторларының бірі - олардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруға ықпал ететін жағдайлар жасау. Балалар өнері еліктеуге негізделген, бұл баланың дамуындағы, атап айтқанда оның көркемдік қабілеттерінің маңызды факторы ретінде қызмет етеді. Шығармашылық іс-әрекет дегеніміз - әлем туралы жаңа білімді немесе шындықты бейнелейтін жаңа қатынас туралы кез-келген жаңа өнімді алу. Шығармашылық іс-әрекеттің нәтижесі - баланың тәжірибесіндегі бұрын үйренген әсер мен іс-әрекетті қайта жаңғыртудан гөрі, жаңа бейнелер немесе іс-әрекеттер жасау. Қызметтің бұл түрі шығармашылыққа негізделген. Шығармашылық - бұл әр түрлі шығармашылық іс-әрекеттің сәтті орындалуын анықтайтын жеке қасиет. Шығармашылық элементті адамның кез-келген түрінен көруге болады, тек көркемдік шығармашылықты ғана емес, сонымен қатар техникалық шығармашылықты да, математикалық шығармашылықта да көруге болады. Мектеп жасына дейінгі баланың шығармашылық тұлғасын дамытудың негізі - педагогикалық жұмыс болып табылады.

Мектепке дейінгі кезең - бұл өмірдің ерекше әлемі немесе жұмақ сынды кезеңі емес. Ересектер сияқты балалар өмірінде де шешілуі қиын, кейде тіпті шешілмейтін мәселелер көп және олар мектеп жасына дейінгі балаларды жас кезінен бастап ренжітуге, қайғыға батыруға, қиындықтарды жеңе білуге, күресуге, қуантуға мәжбүр етеді. Мектеп жасына дейінгі баланы бейнелеуінде және қайта жаңғыртуында белгілі бір атпен адамның немесе жануардың бейнесі сақталады. Шығармашылық - бұл жеке тұлғаны дамытудың әмбебап механизмі [2, 65].

Мектеп жасына дейінгі баланың психикасының қалыптасуы мен дамуы ересек жасқа қарағанда тез жүреді. Балалық шақтың бұл керемет қабілеттері мидың жетілуіне, белгілі бір жүйке құрылымдарына және олардың функционалдық қасиеттеріне байланысты. Бұдан шығатыны, мектеп жасына дейінгі баланың жас ерекшеліктеріне байланысты сипаттамалар оның шығармашылық қабілеттерін дамытуға негіз болатын жағдайларды туғызады.

Балалардың шығармашылық қиялы мен қабілеттерін дамыту, олардың практикалық дағдыларды игеруі сәби кезінен басталады. Баланың психикалық ерекшеліктері табиғи түрде шығармашылық, ізденушілік сипатта болады, бірақ оны дұрыс бағытта дамытудың шарттары әр түрлі, сондықтан баланың ақыл-ой қабілеттерін оның ерекше ерекшеліктерін ескере отырып дамыту сенсорлық процестерді қалыптастырудан басталуы керек.

Мектеп жасына дейінгі баланың шығармашылығын үш кезеңге бөлуге болады.

- бірінші кезең - материалды тез қабылдап, меңгеретін бала;
- екінші кезең - арнайы тапсырманы мұқият орындайтын бала;
- үшінші кезең - берілген көркемдік білімді баяу қабылдайтын бала [3, 89] .

Бұл жағдайда баланың ынтасын арттыру арқылы шығармашылық деңгейін дамытуға болады. Баланың қабілеттерін дұрыс түсіну үшін баланың жас ерекшелік психологиясын

білу және ескеру қажет. Шығармашылыққа бірнеше кедергілер бар: кейбіреулер «мен жасай алмаймын, қолымнан келмейді»-деп өздерін үрейге, қорқынышқа билетсе, ал екінші бала оның жұмысына қанағаттанбайды; ал үшіншісі қорқақтыққа немесе ұялшақтыққа байланысты өзінің талантын көрсетуде енжар; төртіншісі - жалқаулықты жеңеді. Психологиялық дайындық, яғни педагогтың дайындығы, педагогикалық-психологиялық әсері шығармашылық кезеңде баланы шабыттандырады және құлшылықтарын арттырады.

Біздің ойымызша, педагогтың балаға шығармашылық шеберлігі үшін психологиялық әсері келесідей болуы керек:

- баланың ерік-жігері мен сенімін «сен жасай аласың», «сен қабілеттісің» деп, сенім білдіру;
- балаларды бағалаңыз, мадақтаңыз, егер бұл кішкентай жетістігі болса да, жоғары бағалап, көтермелеу;
- шығармашылық сәтте балаға құптаушылық көзқарас білдіру, көңіл-күйді көтеру, қамқорлық таныту;
- балалар үшін педагог оқиғаны, сюжетті, бейнені құруда оларға сенім білдіру;
- баланың сұрақтарына дұрыс пейілмен жауап беру, олардың еркіндігін қамтамасыз ету сияқты педагог білуі тиіс [4, 78] .

Қазіргі кезде топтарда шығармашылық тапсырмалар мектепке дейінгі даярлық топтарының әр сабақтарында ұйымдастырылады. Ал қазір дәстүрлі оқу іс-әрекеті мен шығармашылық оқу іс-әрекетінің айырмашылығын атап өткенді жөн көрдік.

Мектеп жасына дейінгі өнімді шығармашылық іс-әрекетті ұйымдастыруда бейнелеу өнері сабағы барлық жас топтары үшін өткізіледі. Мектеп жасына дейінгі балалар бейнелеу өнерімен , жалпы топтық оқу іс-әрекетімен қатар, ойынға бөлінген уақытта да шұғылданады. Тәрбиеші баланың шығармашылығын осы мотивацияны және алынған бейнелік дағдыларды қолдануға шақырады. Сурет салу, желімдеу, мүсіндеу, құрастыру, іс-әрекет түріне байланысты - балаларға шығармашылық белсенділіктерін көрсетуге үлкен мүмкіндік беретін сабақтардың бірі. Сурет салу кезеңінде мектеп жасына дейінгі балалар заттарды салыстыра алмауы мүмкін, бірақ сол зат негізінде сурет салуда ұқсастықтарымен сурет салуға болады. Сондықтан балабақша бүлдіршіндеріне бейнелеу өнерін оқытуда көрнекі құралдарды үнемі пайдалану қажет.

Әр жұмысты бағалау оң және жағымды болуы керек, түзететін ескертулер жұмыс барысында, кейде тіпті ойын кейіпкерлерімен бірге ескертулер жасалады. Жұмыстың соңында маңызды сәт - баланың көңіл-күйі, оның эмоционалды жағдайы. Балаға жұмыс ұнай ма, оның жұмысына қанағаттанатынын білу маңызды. Ол үшін балаларға «көңіл қалташығына» әртүрлі көңіл-күйдегі смайликтер қоюды сұрауға болады. Осылайша, педагог балалардың эмоционалды жағдайын талдайды және қорытынды жасайды. Ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінің құрылымындағы маңызды міндеттердің бірі - саусақ гимнастикасын, бұлшықетті босаңсытуға арналған жаттығулар, сергітуді ұйымдастыру. Ұсақ моториканы дамытуға арналған ойындар мен көрнекі жаттығулардың ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінің тақырыбымен үйлесуі материалды игеруге және шығармашылық қабілетін дамытуға ықпал етеді. Сонымен, балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың қажетті шарттары - бұл ұйымдастырылған оқу қызметін ұйымдастыруға шығармашылық көзқарас және осы салада жұмыс істеудің әртүрлі әдістері мен тәсілдерін қолдану [5, 59] .

Балалардың осындай шығармашылығын ұйымдастыра отырып өмір сүруге қабілетті, өзіндік дамуға даяр, өзін таныта алатын және өзі үшін де, қоғам үшін де бар мүмкіндігі пайдаланатын шығармашыл, құзіретті тұлғаны тәрбиелеуге жұмыстанудың маңызы зор болмақ.

Қорыта айтқанда, ұзақ жылдар бойы шығармашылық барлық адамның қолынан келе бермейді деп қарастырылып келсе, қазіргі ғылым жетістіктері негізіне қабілеттің мұндай дәрежесіне белгілі бір шарттар орындалған жағдайда кез келген баланы шығармашылыққа

бейімдеуге болатыны көп айтылуда. Адамның шығармашылыққа ынтасы оның өз даралығын, өз қабілеттерін іске асыруға жол ашады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабекова Ф.Н. Мектепке дейінгі педагогика. – Астана: Фолиант, 2008.- 336 б.
2. Абдрахманова, А. И. Современное состояние проблемы формирования познавательной активности у детей старшего дошкольного возраста [Электронный ресурс] / А. И. Абдрахманова // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2015. – №3. – С. 38–14.
3. Баланың танымдық іс-әрекетінің арттыруда ойындардың маңызы. «Қазақстан Республикасының егемендігі-ұлттық заңнаманың даму негізі» халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. Ақтөбе, 2006. 182-185б
4. Таубаева Ғ.З. Мектепалды дайындығында оқу-тәрбие үдерісінде балалар әдебиетін пайдалану. Автореферат. п.ғ.к. - Алматы, 2005. – 25
5. Ерте жастағы (1 жастан бастап 3 жасқа дейінгі) балаларды тәрбиелеу мен оқытуға арналған «Алғашқы қадам» бағдарламасы. - Астана, 2010. - 88 б.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛІН ДАМУ

Сәбит Алмагул

Ғылыми жетекші: пед.ғ. магистрі, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің оқытушысы Аргимбаева А.К., Көкшетау қ.

almagul.sabit97@mail.ru

«Ертең тілім құритын болса, мен бүгін-ақ өлуге дайынмын», деген екен авар елінің әлемге әйгілі даңқты ақыны Расул Ғамзатов. Бұл сөздің астарында қаншама ұғым жатыр десеңші?! Десе дегендей, тіл тағдыры - еліміздің тағдыры. Ұлтымыздың теңдігін, еркіндігін көрсететін ең негізгі сипаттардың бірі - тіл. Тіл – ұлтымыздың ұлт болып қалыптасуынданегізгі шарт іспеттес.

«Тілдің тазалығы - ойымыздың тазалығы», «Тілін қадірлемеу - өзінде, елін де қадірлемеу» дегендей, тіл туралы, тілдің қадірі, қасиеттері жайында ел аузында даналық сөздер көп айтылып, жазылып келеді. Ата-бабамыздан келе жатқан мұрағатымыз. Ана сүтімен, ананың тербеткен әлдиімен ой-санамызға ұялайтын тіл болғандықтан, әрбір ұлт, адам өз тілін - Ана тілім деп атайды, есептейді.

Біздің тіліміз - қазақ тілі. Қазақтың ұлы тұлға ақыны Жұбан Молдағалиев «Мың өліп, мың тірілген», деп жырлаған данағөй халқымыз сан ғасырлар бойлары талай қиын-қыстау кезеңдерді басынан кешірсе де, Ана тілі - қазақ тілі, бай мұрасын саф алтындай сақтап, аса қадір тұтып, қадірлеп бізге мирас етті. Бүгінгі ұрпаққа - біздің ана тілімізді ата-бабаларымыз болашақ жас ұрпаққа тілдің қою қаймағын бұзбай сақтап, жоғалтпас мұра, аманат етіп, тапсырса келешек жастарымыз тілге қиянат жасамай, аса қадір тұтып, жоғары көтеруіміз қажет. Тілге, аманатқа қиянат жасамауымыз керек [1].

Тіл – мемлекеттің, еліміздің, тұғырлы керегесі, тірегі, халықтың рухани саф алтындай байлығы, өткені мен келешегінің айқын көрінісі. Тіл – халықтың рухы, сәні, тұтастай кескін-келбеті, ұлттық болмыс-тұрмысы. Адамзатты мақсатынаапаратын бірден бір жол – ана тілі мен ата дәстүрі.

Тілдің тәрбиелік, қоғамдық, қызметі ерекше. Себебі, тіл – адамдардың бір - бірімен пікір алысып, сөйлесіп араласатын, қарым-қатынас жасайтын құралы. Тіл адамзат қоғамына тән сипат. Тіл – қазақ ұлтының бейнесінің ерекшелігінің бірі, ұлт мәдениетінің бір формасы, тілде әрбір халықтардың ұлттық салт-дәстүрінің, сана сезімін, ойлау тәсілінің, мінез-кұлқының белгі-қасиеттері бейнеледі.

Тіл ерекшелігін, мәдениетін меңгеру – адамның сәби кезінен іске асатын, келе-келе біртіндеп жетіліп, дамып отырады. Олай болса, тілді ұстарту ең бірінші отбасында, сосын қоғамдық орындарда, мектепке жүйелі жүргізілетін тәрбие оқытуда іске асады. «Балалар бақшасындағы тәрбие бағдарламасында»: «Баланы сөйлеуге үйрету, тілін дамыту мәселесі барлық сабақтарда жүзеге асырылады, бағдарламаның ең көлемді, маңызды бөлімі ана тілі және айналадағы қоршаған ортамен таныстыру» болып саналады [2].

Қазіргі таңда мектепке дейінгі мекемелерде балаларға мемлекеттік қазақ тілді меңгеру бірінші жолға қойылып отырғаны белгілі. Мектепке дейінгі мекемелерде қазақ тілін оқыту, бала тілін дамыту жолдары, жұмыстары тәрбиешілердің және басқа да мамандардың көп еңбек етіп, ізденіс пен дайындығын талап етеді. Сондықтан балалардың тілін дамыту процесінде мектепке дейінгі мекемеде білім беру, оқыту, тәрбиелеу ісіне ел, қоғам, ұжым болып бір ауыздан атсалысуымыз қажет.

Мектепке дейінгі жастағы балалардың тілін дамыту, оқыту мәселесі алдымен балабақшада жүзеге асырылады. Балалардың ақыл-ойы мен мінез-құлығының дамуында тіл маңызды рөл атқарады. Біздің мақсатымыз – балаларды ата-бабамыздан келе жатқан салт-дәстүрге, адамгершілікке баули отырып, жаңа технологияларды меңгерту қарастырылады. Осы мақсат-міндеттеріміз орындалуы үшін, біз ең алдымен өзіміздің ана тілімізді меңгеруіміз керек. Тілді білген, меңгерген адам мәдени, рухани жан азығы мол адам болып саналады. Адамның ойын тілден, сөйлеген сөзінен аңғаруға болады. Сондықтан балабақша табалдырығынан бастап тілді үйретудің маңызы зор. Балалардың тілін дамыту жолдарының, жұмысының негізгі әрекеті – сөздің жалпы ұғым, мағына беретін жағын меңгертуге көп көңіл бөліп, ойлау қабілеттерін дамыту, өз ойын анық, еркін жеткізуін, баланың сөйлеу тілінің ерекшелік тұстарын біліп, қоршаған орта мен айналасындағы адамдармен, отбасы және достарымен тез әрі еркін қарым-қатынасқа түсу, сөйлеу қабілеттерін қалыптастыру және меңгерту [3].

Мектепке дейінгі педагогиканың теориялық және тәжірибелік мақсаты – жас ұрпақтың ой-өрісін, сана сезімдерін кеңейте отырып, өмірге қажетті білім - дағдыларға үйрету, тәрбиелеу. Педагогика «Балалар бақшасындағы тәрбие бағдарламасында» сәбидің тілін дамыту, ауызекі сөйлеуге үйрету, тәрбиелеу, үйренгенін күнделікті өмірде пайдалана білуге жаттықтырып, оны іске асыру ісіне назар салады. Себебі, балалардың айналадағы қоршаған өмір тынысын танып, білудегі басты көмекшісі – тіл болып табылады.

Мектепке дейінгі жастағы балалардың тілін дамытуда тілдік қатынастың ең маңызды түрі ауызша сөйлеп үйрену негізгі орынға ие. Ауызша сөздерді байланыстырып айту арқасында, балаларда сөздерді өзінің ортасына жеткізіп, айтуы жүзеге асады. Сөздің байланысты айтылуы балалардың тілдік және ақыл-ой дамуымен біртұтас жүреді [4].

Мектепке дейінгі жастағы жас жеткіншектерді оқытып, баулып, тәрбиелеуде көркем әдебиеттің рөлі ұшан - теңіз. Ол жаңа өскін балауса буынның сана-сезімін қалыптастырып, оятып, ақыл-есін дамытатын, адамгершілік тәрбиеге тәрбиелейтін өмір оқулығы және көзі.

Мектепке дейінгі жастағы бүлдіршіндерді өздерінің жасына шақ әдеби мұралармен сусындатып оқыту мен тәрбиелеу педагогтардың алдындағы міндеті. Ертегі, әңгімені, өлең-тақпақтар мен жаңылтпаштарды, шаттық шеңбер мен сергіту сәттері, мақал-мәтелдер мен жұмбақтарды мәнерлеп оқып беру мен нақышына келтіріп, әсерлеп айту – тек қана балалардың сөздік құрамын байытып қана қоймайды, сонымен қатар, балалардың ақыл-ойының жетілуіне мол әсерін тигізеді. Балалардың адамгершілігі мол, әдепті, көргенді болып өсуіне ықпалы өлшеусіз, балалардың Отанын, өз ұлтын, өз туған-жерін сүюі, оны қадірлей білуі ауыз әдебиеті мен көркем әдебиеттің әсері. Және де ортасы мен отбасы тәрбиесі де тәрбиеге әсер ететін негізгі фактор болып есептеледі. Балалар кітаптағы жағымды кейіпкерлерді естіп, көргеннен кейін сол кейіпкерге еліктеп, батыр атанғысы келіп, оқуға ынтасы зор білімпаз болуға, еңбекке құлшынып өседі [5].

Қазақ әдебиеті өкілдерінің балаларға қалдырған әдеби мұрасы, аса көрнекті демократ-ағартушы, әрі жазушы Ыбырай Алтынсарин, ұлы ақын ағартушы, қазақ әдеби тілінің негізін қалаушы, философ, композитор, аудармашы Абай Құнанбаевтың өлең-

әңгімелері осы күнге дейін тәрбиелеу мен оқытуда, ғылым жолын танытып, өнер-білімге баулуда қастерлі, қадірлі қасиеттерін еш жойған жоқ. Жамбылдың, Сәкеннің, Майлиннің, Мұқановтың сондай-ақ көптеген жас жазушылардың балалар және жас буын сүйсінерлік қызығып тыңдарлық және оқырлық жақсы шығармалары көп. Мұның бәрі, болашақ ұрпақты тәрбиелеуде баға жеткісіз қазына. Әрбір тәрбиеші, педагог соларды іздестіре отырып, термелеп жинап жүрсе, өз жұмыстарына өте демеуші дәнекер болмақ[6].

Жасбуын кішкентай кезінде әңгіме, жырларды көп тыңдаған бала өз көрген-білгенін қиыстырып, құрастырып, тұжырымдап ата-аналарына, достарына, тәрбиешілеріне айтып, түсіндіріп бере алса, тіл шеберліктері артады. Мұндай жақсы қасиеттер балалардың адамгершілігі мол, инабатты, әдепті, еңбексүйгіш, көргенді болып өсуіне әсер етеді.

Мектепке дейінгі шақта балалар тілі икемді келеді, сондықтанда балалармен жүргізілетін жаттығу түрлері әр алуан. Менің «Арман» бөбекжайындағы іс-тәжірибем барысында көптеген балалар түрлерімен жұмыстар жүргізілді. Балалардың сөйлей ерекшеліктері әртүрлі. Әр бала әр қилы себептермен сөйлеу ортасы басқа. Балалардың тілді меңгеруі бірінші отбасында қалыптасса, екінші біз педагогтар дұрыс қалыптастыра аламыз. Отбасында бала өз ана тілінде сөйлеспесе, қазақша сөйлеуі қиын. Ата-аналарға күнделікті қазақша сөйлеуді ұсынғанмен, ата-аналардың балалармен сөйлесуі аз және балаларға деген уақыт бөлуі де бір кем дүние десем де артық болмас! Бес саусақ бірдей емес әрине, өз баласына отбасы, ошақ қасында тәрбие қалыптастырып, балаларының бір сұрақ қоюына, мейіріммен, шын ниетімен жауап беріп, түсіндіріп беретін де ата-аналар да кездеседі. Егер балалар да сөйлеу ортасы болмаса, тіл меңгеруі болмайды. Балалармен көп сөйлесіп, әңгіме жүргізіп отырсаң, «Бала тілі – бал» болып, былдырлап, сөйлеп тілін дамыту жолдары ашылып отырады. Іс-тәжірибеде байқаным, көп балалар қазақ тілінде сөйлеуге қиналады. Мен балаларға болашақ педагог ретінде әрбір сөзімді түсінікті, балаларға анық айтуға, сөйлегенде «Тек қазақша сөйлейміз!» деп әрбір сөздің мағынасын білуге, өз оқып-білгенімді үйреттім десем де болады. Іс-тәжірибеде балаларға тілді дамытуға, және де ақыл-ойын дамытуда асық терапиясын қолдандым.

Асық ойыны -қазақ халқының дәстүрлі бұрынғы заманнан келе жатқан көне ұлттық ойыны. Халқымыз асықты қастерлеп, қадірлеген. Асықты бар ынта жігерімен ойнаған балалар жан-жақты дамиды. Асықпен ойнаған балалардың зейіні тұрақталып, логикалық ойлау қабілеті дамиды, бала үнемі қозғалыста болып, үздіксіз қозғалу арқылы дене қимылы да қалыптасады. Өзі қатарлас жанындағы балалармен бірге ұйымшылдығы мен тіл байлығын дамытады.

Асықты ойыннан бөлек балаларды жан-жақты дамыту мақсатында оқу іс-әрекетінде де пайдаланылды. Балалардың саусақ буындарына өте пайдалы, ұсақ қол моторикасы дамиды. Саусақтармен жұмыс жасау арқылы саусақтары иілгіш болып жаттығады. Мұның бәрі баланың қиялы мен ойын ұшқырлығын, зейінін жан-жақты дамытады.

Асық терапиясы балалардың қимыл-қозғалысын реттеуге, кеңістікті бағдарлай білуге, сөздік-логикалық ойлауды сатылай қалыптастыруға, шығармашылық ойлауға, сабырлыққа, бірлесе топпен әрекет етуге тәрбиелейді. Сондықтан мазмұнды қызықты ойындар, жаттығулар құрастырып, оқыту барысында қолданамыз. Асықты пайдалана отырып санау, құрастыру, асық үстінен жүру, математикалық логикалық тапсырмаларды шешу сияқты әртүрлі оқиғаларды ойлап тауып, біз бала үшін әлдеқайда қызықты түрде өзіміздің біліміміз бен өмірлік тәжірибемізді, қоршаған әлемнің заңдылықтары мен оқиғаларын көрсете аламыз. Асық терапиясы Ф.Фребель, М.Монтессори технологияларын негізге ала отырылып жасалынды, ол балалардың жас ерекшеліктері ескеріліп, көп функционалдылығымен, көп нұсқалылығымен ерекшеленеді. Дауысты және дауыссыз дыбыстарды ажырата білуге, және математика негіздерінде қолдануға болатын реттік санау және кему ретімен санау көрнекілік заттары жасалды.

Асық терапиясы - балалардың жас ерекшелігіне қарай топтарды үлкейген сайын тіл дыбыстарын айтып, үйренуге арналған жұмыс түрлері біртіндеп күрделене береді. Балабақшада жүргізілетін тәрбие, білім беру үрдісінде дыбысқа байланысты

жаттығу түрлері кешенді түрде іске асырылды. «Рухани жаңғыру»бағдарламасында отансүйгіштіктің негізі ретінде туған жерге, ата дәстүрге, ұлттық құндылықтарға ерекше мән беру қажеттігі айтылады. Сондықтан да біз қазақ ұлттық ойындарын жаңғыртып, асық-терапияны насихаттап жүрміз. Бұл балаларды ұйымшылдыққа, бір-бірімен сөйлесіп, тілді меңгеруге де септігі мол болды, достыққа баулиды, оның үстіне ол өте қарапайым әрі қолжетімді[7].

Қорыта келгенде, балалардың ана тіліндегі дыбыстарды анық айтып, меңгеруі тілінің дамуында, дұрыс сөйлей білуге баулуда балабақшада берілер тәрбиенің, білімнің ықпалы зор. Сондықтан қазіргі заман талабына сай оқутәрбие үрдісін ұйымдастыру,әр бүлдіршінді жеке тұлға ретінде қабылдап, мектеп жасына дейінгі балаларды ойына, бойына шақ әдеби мұралармен сусындатып тәрбиелеу, әрбір педагог тәрбиешінің алға қойған мақсат-міндеті. Балабақша тәрбиеленуші әр баланы өз баламыздай жақсы көріп, білгенімізді олардың санасына құю, жеткізу тәрбиешінің алға қойған жоспары болуы керек. Сол жоспарға жету жолында талмай, ерінбей, қажымай еңбек етуге міндеттіміз. «Ұстаздан – шәкірт озар», дейді шәкірт, болашақ жастарымыз білімді, елін сүйетін намысты, ұстазы мен ата-анасын құрметтеп, биікке өсіретін тұлға бола берсін!

Әдебиет:

1. <https://abai.kz/post/12158> «Абай-ақпарат».
2. Жұмалиев Қ. Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері.16-б.
3. <https://bilimdiler.kz/balabaksha/11275-mektepke-deyingi-zhastagy-balalardyn-tilin-damytu.html>
4. Отбасы және балабақша журналы//Алматы «Мектеп», 1981ж.
5. Л.П.Федеренко, Г.А.Фомичева, В.К.Лотарев//Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту методикасы.
6. Алтынсарин Ы. //Таңдамалы шығармалар - Алматы,1955.
7. <https://balabaksha.kz/51694/>.

КОМПЕТЕНТНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЕ ЗАДАНИЯ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Тагиманова Ж.С.

Научный руководитель: Аргынов А.Х. кандидат педагогических наук

Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова, г. Кокшетау

zhuldus80@mail.ru

В статье рассматривается проблема формирования творческих способностей младших школьников. Уточняется понятие «компетентностно-ориентированные задания», которое является одним из средств формирования творческих способностей младших школьников. Приводятся примеры компетентностно-ориентированных заданий.

Современное состояние социума характеризуется повышением внимания к внутреннему миру и исключительной индивидуальности каждой отдельно взятой личности. Школа дает ребенку хорошую теоретическую подготовку, но недостаточно уделяет внимание практическому применению знаний, которые ученик может использовать для решения конкретных задач сегодня и в будущем. Ребенок по природе своей является исследователем. Детское поведение характеризуется стремлением получать новые впечатления, любознательностью, постоянным желанием наблюдать и экспериментировать, самостоятельно искать новые сведения о мире. Творческая, поисковая

деятельность учащегося является его естественным состоянием. Таким образом, развить способности, значит вооружить ребенка способом деятельности, дать ему в руки ключ, принцип выполнения работы, создать условия для выявления и расцвета его одаренности.

Одним из принципов государственной политики в области образования из Закона Об образовании в Республике Казахстан – это «стимулирование образованности личности и развитие одаренности» (Статья 3, пункт 1 Закона об образовании РК) [3].

В ходе обучения учащиеся могут получать знания не только у учителя, но и при взаимообучении. Зная о том, как научиться, учащиеся смогут достичь наилучшего результата. Такое умение требует от учащихся творческого мышления. Как известно, дети обладают творческим и репродуктивным мышлением. Воспитывать творческих людей, обладающих способностью принимать самостоятельное решение является одной из главных задач образования. Одним из методов, помогающих этого добиться - применение компетентностно-ориентированных заданий, которые формируют творческих способности.

Компетентностно-ориентированное задание – это задание, которое требует использования знаний в незнакомых условиях, за пределами учебной ситуации, организует деятельность учащегося, не требуя воспроизведения им информации или отдельных действий. (А.Т. Болотов) [1].

Проанализировав работы ученых В.Л. Зудина, А.Г. Маланова, В.Ф. Шевчука, стало известно, что термин «компетентностно-ориентированное задание» (КОЗ) они рассматривают как комплексные методические материалы, предназначенные для контроля и оценки уровня успеваемости и сформированности конкретной компетенции, и состоящие из отдельных целевых заданий, определяемых образовательными целями и охватывающих все учебное содержание дисциплины или отдельной ее темы (части, модуля, дидактической единицы) [4].

Компетентностно-ориентированные задания перестраивают организацию традиционного урока. Как правило, такие задачи опираются на знания и умения учащихся, но требуют умения применять накопленные знания в практической деятельности. Назначение компетентностно-ориентированных заданий – решение учащимися «жизненной» задачи. Руководство учителем выполнения таких задач не сводится к предъявлению образца, шаблона, который нужно запомнить и воспроизводить, а предполагает поиск, наблюдение, размышления, построение алгоритмов в их решении. При этом учащиеся получают позитивный опыт самоорганизации, рефлексии.

К компетентностно-ориентированным технологиям относятся:

- метод проектов,
- ролевые и сюжетные игры,
- технология критического мышления.

Применение компетентностно-ориентированных заданий в процессе обучения учащихся начальных классов дает возможность учителю эффективно использовать информационные и коммуникационные технологии в процессе обучения (ролевые игры, дискуссии, решение ситуативных задач, технологию малых групп, метод проектов, игровые технологии, мультимедиа и др.).

Огромную роль в развитии интеллектуального детского творчества доказывали Н.С. Лейтес, А.Е.Симановский, Дж. Равен. Педагоги и психологи А.Н.Леонтьева, Л.Г. Карпова вели исследования по развитию творческих способностей через мотивационную и эмоциональную сферы.

Психолого-педагогические основы формирования творческих способностей отражены в работах психологов С.Л.Рубинштейна, Л.С.Выготского, Я.А Пономарева, А.Маслоу, К.Роджерс, педагогов И.П.Волкова, В.А. Сухомлинского, М.Дулатова. В исследованиях Г.С. Альтшуллера, Б.М. Бехтерева, А.З. Зака, Т. Рибо, К. Тейлора рассматривается механизм развития творческих способностей в связи с творческим мышлением и воображением. Проблему развития творческих способностей с позиции

компетентностного подхода исследовали ученые Н.Н. Абакумов, В.А. Болотов, И.А. Зимняя, В.П. Кузовлев, И.Я. Лернер, А.А. Хуторской.

Впервые проблемой воспитания творческих способностей детей начали заниматься психологи С.Л. Рубинштейн и Л.С. Выготский. Они определили своеобразность детского творчества, которая заключается в субъективной природе новизны творческой деятельности детей. Открытия, сделанные М.С. Берштейном, А.В. Брушлинским, А.Н. Луком, Я.А. Пономаревым доказали единство сущности творческого процесса детей и взрослых, указали на возможность воспитания и развития творческих способностей детей во всех видах творческой деятельности.

В своих трудах Б.З. Вульфов пишет, что творчеством называется процесс изобретения особенного продукта, изделия и способа его решения, в результате работы над которым применены самостоятельно усвоенные знания, умения и навыки с выполнением их переноса на другой предмет [2].

А.Н. Леонтьев считает, что творчеством на уроке является самостоятельный поиск и создание нового продукта (в личном опыте ученика), неизвестного для него научного знания, метода, но известного в общественном опыте [5].

Младший школьный возраст считается периодом подготовки детей к творческому труду. В этом возрасте развиваются воображение и фантазия, творческое мышление, воспитывается любознательность, закладываются умения наблюдать и анализировать явления, обобщать факты, делать выводы, делать сравнения, оценивать деятельность, активность. У детей начинают складываться и дифференцироваться интересы, склонности, формируются потребности, лежащие в основе творчества. Отличительным признаком творческой деятельности детей является индивидуальная новизна продукта деятельности. Ребенок может предложить такое решение проблемы, которое уже известно и использовалось на практике, но он додумался до него самостоятельно, не копируя известное.

Использование компетентностных задач в начальной школе позволяет создавать условия для развития способностей младших школьников. При помощи данных задач учащиеся распознают проблемы, возникающие в окружающем мире, которые могут быть решены с помощью знаний, полученных при изучении различных предметов, формулируют их, анализируют использованные методы и решения, интерпретируют полученные результаты с учетом поставленной проблемы, формулируют и записывают окончательные результаты решения поставленной проблемы.

При составлении компетентностно-ориентированного задания учитель должен учитывать все его составляющие: стимул, задачная формулировка, источник информации, бланк для выполнения задания и инструмент проверки.

Приведем примеры компетентностно-ориентированных заданий для учащихся начальных классов.

КОЗ по математике, 4 класс

Ключевая компетентность: компетентность разрешения проблемы.

Стимул: Вы – диспетчер автопарка, сдаёте экзамен на профпригодность. Вам нужно во что бы то ни стало остаться на этой работе.

Задачная формулировка: Бегло прочитайте текст задачи. Какой информации не хватает для её решения? «Из двух пунктов А и В навстречу друг другу выехали грузовая и легковая машины. В пункте С они встретились. Скорость легковой машины на 20 км/ч больше скорости грузовой машины. Найдите скорости обеих машин, если расстояние между пунктами 200 км».

Бланк для выполнения задания:

Подчеркните правильный ответ:

1. Скорость грузовой машины.

2. Скорость легковой машины.
3. Время, которое была в пути каждая машина.
4. Место встречи грузовой и легковой машин.

Инструмент проверки: ключ

1 балл - ответ 3

0 баллов – другие ответы.

2 класс, «Естествознание». тема урока «Животный мир Казахстана»

Задание: Выступи в роли гида. Выбери иллюстрации и слайды презентации и расскажи о животных Казахстана. Примерный план:

Что за животное?

Где обитает

Характеристика животного (описание, чем питается).

Источник информации: карты животных Казахстана, энциклопедия «Животные Казахстана» <https://ivotniymir.ru/zhivotnye-kazaxstana-opisanie-nazvaniya-i-osobennosti-zhivotnyx-kazaxstana/>

Творческие способности учащихся рассматривают как универсальную способность, которая обеспечивает успешное выполнение различных видов деятельности. Формирование творческих способностей непременно связано с вниманием родителей, учителей, которые должны стимулировать их развитие. Очень важно вызвать интерес у детей к окружающему миру, стремление понять его, увлечь ребенка самим процессом творчества.

Литература:

1. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-14.
2. Вульф В.Б., Иванов В.Д. Основы педагогики в лекциях, ситуациях, первоисточниках: Учебное пособие. — М.: Изд-во УРАО, 1997.— 288 с.
3. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года №319-III
4. Зудин В. Л. Методологические основы создания фонда оценочных средств по дисциплине [Текст] / В. Л. Зудин, А. Г. Маланов, В. Ф. Шевчук. – Ярославль : Изд-во ЯГТУ, 2013.- 164 с.
5. Леонтьев А. А., Леонтьев Д. А., Соколова Е. Е. А. Н. Леонтьев: деятельность, сознание, личность. М., 2005

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛІН ДАМУДАҒЫ ЕРТЕГІЛЕРДІҢ МӘНІ

Тайлак М.К.

Ғылыми жетекші: педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент Жумаканова Р.А.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ.

Malika.tailak@mail.ru

Бүгінгі таңда мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілін дамыту өзекті мәселенің бірі. Үлкендерді тыңдай отырып, балалар көптеген сөздерді, сөз тіркестерін, оларды қолдану тәсілдерін жаттайды және осылайша олардың тілін байытады. Ал, қазіргі отбасында балаларға ертегі айтылмайтыны, балалар мен ересектердің бір-бірімен емес, компьютермен және техникалық прогрестің басқа құралдарымен көбірек сөйлесе бастағандығынан болса керек. Ересектер өз істерімен айналысады, ал балалар компьютердің немесе теледидардың алдында отырады, мультфильмдер көреді, ұялы

телефонмен ойнайды. Балалардың қазіргі кезде қарайтын мультфильмдер өте ашық түсті кейіпкерлер болып табылады, олар шынайы өмірде жоқ, көбінесе жағымсыз, олар негізінен агрессия, зорлық-зомбылық, басқа әлем күштерімен байланысты. Сиқырды пайдаланып немесе бір түймені басу арқылы бір-бірімен төбелесетін жерде, биік белестерге жетеді, барлық мәселелерін шешеді. Бала бұл кейіпкерлерді көріп, проблемалар жоқ екенін, зорлық-зомбылықты пайдаланып, өзі қалаған нәрсені алуға болатындығын түсінеді. Сол зұлымдық басым, ал мейірімділік, жанашырлық, әділеттілік сияқты ұғымдарды балалар енді іргелі деп қабылдамайды.

Психологтардың пікірше мектепке дейінгі жас - бұл сезімтал кезең, бұл сөйлеуді дамытуға, сондай-ақ баланың ауызша қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға ең қолайлы кезең дейді [1;72 бет].

Өкінішке орай, қазіргі кезде көптеген ересектер тобындағы балаларда сөйлеу тілінің даму деңгейі нормадан төмен. Эмоционалды күйлердің берілу деңгейі дамымаған, көркемдік қабілеттер, интонация, сөйлеудің әр түрлі реңктерін қабылдау жасына сәйкес келмейді. Ал осы ретте ертегіні алып қарасақ - бұл аталған мәселелерді жоюдың тамаша тәсілі.

Ертегілерді оқытудың өзі бағдарламаның барлық бөлімдерімен тығыз байланысты, оған мектеп жасына дейінгі балаларда сөйлеуді дамыту кіреді. Ертегілер - балалар сөйлеуінің әртүрлі аспектілерін белсендіруге көмектеседі:

1. Сөздік;
2. Грамматикалық құрылым;
3. Диалогтық және монологтық сөйлеу;
4. Сөйлеудің дыбыстық жағын жақсарту [2;23 бет].

Мектепке дейінгі педагогикада ересек топтағы мектеп жасына дейінгі балаларды оқытуда шығармашылық әңгімелер құрастыруға үлкен мән беріледі. Ертегі мен оқиғаларды құрастыру балалардың дербес көркемдік қызметі. Оқыту процесінде балалардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда ертегілер мен әңгімелерді ойлап табу өте маңызды.

Ертегі ересек мектеп жасына дейінгі балаға түсінікті болғандықтан, сөйлеу тілін дамытудың күшті құралы болып табылады және балаларды жан-жақты дамыту кезінде ертегінің алатын рөлі өте зор. Ертегі – қай халықтың фольклорында да ертеден келе жатқан көне жанрлардың бірі. Ол ұрпақтан-ұрпаққа тараған мол мұра. Ертегіден халқымыздың ертеңге деген сенімін, арман тілегін, қиялын, даналығын, ғасырлық өмір тәжірибесін көреміз. Ертегінің қай түрін алсақ та ол баланың ой қиялын ұштайды. Мінез-құлқын, ерік-жігерін, сөйлеу қабілетін, тілін дамытып, сөздік қорын қалыптастырады. Ертегіні оқытуда оның жанрлық ерекшелігін ескеріп, тәрбиелік мақсатына айырықша көңіл бөлген жөн.

Атақты педагог Ы.Алтынсарин: «Бала кезде үш жастан он екі жасқа дейінгі аралықта әр адам өзінің рухани дамуына қажетті нәрсенің бәрін де ертегіден алады», - деген екен [3; 8 бет].

Бала тұлғасының интеллектуалды-шығармашылық және креативті әлеуметін дамыту мәселесі ғаламдық білім беру кеңістігінің басты міндеттері болып табылады. Қиял-біздің өміріміздің бір қыры. Көз алдымызға елестетіп көрейікші, адамда қиялдау қабілеті болмаса, ғажайып өнер туындылары, түрлі ғылым жаңалықтары тумаған болар еді. Балалардың тілін дамыту үшін ең алдымен оның қиялдай білу қабілетін дамыту керек. Ал ертегі қиялдаудың өзегі. Ертегіні баяндай отырып, мұңаюға, шаттануға үйретеміз, оқиғаларымен қызықтырып, ой-қиялын дамытамыз, оны баяндауға жетелеп, тілін дамытамыз, адамгершілікке, кішіпейілділікке, қамқорлыққа тәрбиелейміз. Балалар жағымсыз кейіпкерлердің жаман әрекеттерінен бойларын аулақ ұстап, жақсылыққа құмартады. Ұрпақ тәрбиесінде ең тиімді тәрбие құралы ретінде ертегілер тілі жеңіл, түсінуі оңай болғандықтан, ертегілердің балаларға отансүйгіштік, еңбексүйгіштік, т.б. тәрбиелер беруде ғана емес, олардың тілін дамытуда да атқарар қызметінің маңызы өте зор. Ертегілер балалардың ой-өрісін жетілдіріп, Отанын сүюге, елін қорғауға, өнерді

игеруге, жалпы адамгершіліктік құндылықтарды бойына сіңіруге септігін тигізеді. Сонымен қатар баланың сөздік қорын да молайтуда қызметі өте зор.

Мектеп жасына дейінгі баланың тілін дамытудың маңызды шарты - бұл тиімді әдістер мен тәсілдерді таңдау және тәрбиешінің осы жұмысты дұрыс жүзеге асыру формалары. Ересек мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту құралдарының бірі - оларды ертегімен таныстыру процесі. Ертегілер балалардың тілін дамытуға үлкен мүмкіндіктер ұсынады. Біртұтас бейнелі сөйлеуді меңгермейінше, өз ойларың мен сезімдеріңді білдіру мүмкін емес. Қазіргі бағдарламалардың көпшілігінде бала тілін дамытуға арналған тапсырмалар бар, бірақ оларға көңіл бөлінуі жеткіліксіз.

Мектепке дейінгі білім беру практикасында келесі көріністі байқауға болады: ересек жастағы мектеп жасына дейінгі балаларды кішігірім фольклорлық формалармен таныстыру кезінде көбінесе мазмұндық аспект алға қойылып, жанрлық және тілдік ерекшеліктеріне мән берілмейді. Оларды қолдану көбінесе мақал-мәтелдер, тақпақтар, жұмбақтар жаттаумен ғана шектеледі. Балаларды ертегімен таныстыру және осы бағытта жағдай жасау барысында олардың тілін дамыту бойынша жұмыс жүргізу қажеттілігі арасында қайшылық туындайды. Осы ретте ертегілер арқылы ересек жастағы мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытудағы арнайы ұйымдастырылған және бірлескен іс-әрекеттің мүмкіндіктерін анықтау, ерекшелігін ашып көрсету және талдауды қажет етеді. Сондықтан тәрбиешілер ертегілер арқылы ересек мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту үшін тиімді әдістерді қолдануды қажет. Бұл процесс арнайы ұйымдастырылған сабақтарда ғана емес, мектепке дейінгі білім беру мекемесінің күнделікті өмірінде де болуы керек. Бұл мәселені шешу үшін мектеп жасына дейінгі тәрбиешілердің қызығушылығы маңызды, ал балалар осы процестің белсенді субъектілері болып табылады.

Мектеп жасына дейінгі әрбір баланың тілін дамыту үшін ертегі терапиясын қолдануда тиімді әдістердің бірі. Ертегі – баланы тәрбиелеуге арналса, ертегі терапиясы сол тәрбие арқылы баланы жөнге салу, онын көзқарасын бағдарлау және ішкі әлемінен хабардар болу тәсілдері. Ертегі терапиясын мектеп жасына дейінгі балаларға қолдану барлық уақытта оларға мерекелік көңіл-күй сыйлайды. Егер де ертегіні өте жоғары деңгейде ұйымдастыра білсе, кейбір қиын мәселелерге қатысты жүргізілетін терапиялық жұмыстар да өзінің көмегін тигізеді. Ертегі терапиясы ішкі және сыртқы әлемді толғандыру және ашу, өткенді түсіну, болашақты модельдеу, әр балаға ерекше ертегі таңдау процесі [4; 98 бет].

Баланың ертегі сюжетіне әсерленуі, кейіпкердің қиыншылықтарына алаңдауы оның келешекте өз алдында пайда болатын кедергілерден қиналмай өтуіне іштей дайындығын туындатады. Ертегі терапиясы арқылы – баланың жақсылық пен жамандықты айыруына, мінез-құлықтық стереотиптерді тануына көмектесіп, адамдардың өмірде алдынан шығатын сан түрлі қиыншылықты ең соңында жеңе аларына деген сенімін нығайтады.

Ертегі терапиясы арқылы балаға мынадай қасиеттерді сіңіруге болады:

- Баланың шығармашылығы дамиды;
- Ойлау қабілеті дамиды;
- Баланың бойында тапқырлық дамиды;
- Өз ойын жеткізе білу;
- Рөлге ене білу;
- Сөйлеу мәдениеті және т.б. қасиеттері дамиды.

Ертегі терапиясымен жұмыс жасау барысында мынадай әдістерді қолдануға болады:

1. Ертегіні талдау. Мақсаты – әрбір оқиғаны, әрбір кейіпкерді, әрбір бейнеленген сюжетті түсіне отырып шыққан қорытындыны ұғыну. Баладан көбінесе өз ойын сұрап отырған жөн.

2. Ертегіні әңгімелеу. Бұл әдіс баланың елестете алу қабілетін, қиялын дамытады. Балаға бұл ертегіні қатысқан немесе қатыспаған кейіпкердің атынан баяндап беруді ұсынуға болады. Мұндай жұмыс үлкен сөз қорын, композициялық шеберлікті, өз ойларын

дәл жеткізе білуді қажет етеді. Осы дағдылардың барлығын мектеп жасына дейінгі ересек топ балалары жүйелі жұмыс барысында үнемі жаттығулар жасау арқылы меңгереді.

3. Ертегіні қайта жазу немесе толықтыру. Ертегінің мазмұны немесе оқиғаның шиеленісуі, аяқталуы ұнамаған кезде қолданылатын әдіс. Ертегіні қайта жазып немесе кейіпкерлерін өзгертіп бала өзінің бойындағы өзгерістерді көрсетіп, шешімін таппай жүрген жағдайларды шешіп, өз ішіндегі толғаныстардан босай алады.

4. Қуыршақтар арқылы ертегіні сахналау. Бұл баланың қимыл – қозғалыстарын неғұрлым шынайы етіп, қуыршақтың мінез – құлқын да шынайы сомдай алуына көмектеседі. Қуыршақтармен жұмыс жасау арқылы бала өз бойындағы өзгерістер мен эмоцияларды жағдайларға байланысты көрсете алмайтын жақтарын көрсетуге мүмкіндік алады.

5. Ертегіні құрастыру. Кез – келген қиял – ғажайып ертегілерде мазмұнның даму заңдылықтары бар. Басты кейіпкер бір отбасында дүниеге келіп, қиындықтарға тап болып, ол кедергілерді жеңеді және үйіне оралады. Сонымен, ертегі барысында кейіпкердің өмірі ғана сипатталмай, баланың қалыптасу кезеңі айтылады. Мысалы: Әр бала ертегі елінің суретін салады, содан кейін осы елде не болғандығы, онда не болып жатқандығы және не болатындығы туралы жалпы ертегі ойлап табады. Тағы да балаларға кез-келген ойыншықты ұсынып, оған ертегі елінде не болғандығы туралы ертегі ойлап табуды да тапсыруға болады [5].

Осылайша, ертегімен жұмыс жасау барысында біз атаған әдістер мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілін дамытуға мүмкіндік береді: яғни, балалар қиялға беріледі, өз ойларын жеңіл және еркін жеткізе бастайды, олардың есте сақтау қабілеттері жақсарады, зейіні тұрақтылыққа ие болады, балаларда басқаны тыңдау қабілеттері дамиды, оның ой-пікірін ұстанып, мазмұндау мазмұнына өз ойлары мен қиялдарын енгізе білуге үйренеді. Мектеп жасына дейінгі ересек топ балалары ойлауды, құрдастарының пікірін құрметтеуді және оны тыңдауды үйренеді, басқалардың орнын басып, әлемді әр тараптан көруді үйренді. Балалар босаңсып, ересектермен және құрдастарымен еркін байланысқа түсе алады. Балалар қиялдауды үйренеді, өздері ертегі ойындарын ұйымдастырады, олардың сөйлеуі бейнелі, мәнерлі болады. Біз аталған әдістердің тиімді екеніне және ол ересектер тобындағы балалардың тілін дамытуда жақсы нәтиже береді деп санаймыз.

Әдебиет:

1. Запорожец А.В. Психология восприятия сказки ребенком дошкольником. // Психология дошкольника. Хрестоматия/ Сост. Г.А.Урунтаева -М.: изд. «Педагогика», 1998.- 138 с.
2. Пастернак Н. Сказки нужны ребенку как воздух// Дошкольное образование//.- № 8-2008. -23-35с.
3. Айджанова З. Балаларды адамгершілікке тәрбиелеудің бүгінгі мәселелері Ұлт тағылымы-2003-№4.
4. Соколов Д.Ю. Ертегілер мен ертегі терапиясы. – Мәскеу: Эксмо-баспасөз, 2001; 2005 ж. – 224с. Баймұратова Б.
5. Включение методов сказкотерапии в современный урок и воспитательный процесс. http://alldeti.narod.ru/_pedagogam.html

РОЛЬ ТЕАТРАЛИЗОВАННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Ткачёва В., Черепанова А.

Научный руководитель: Мельникова Т.Н., магистр педагогики и психологии,
ст.преподаватель

Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
tkaheva.vika0903@gmail.com, aliriwa@mail.ru

Дошкольный возраст – это короткий, но важный этап личностного развития. В эти годы ребенок приобретает самые первые знания о жизни, об окружающем его мире вещей и понятий. Именно в дошкольном возрасте начинает формироваться определенное отношение к людям, работать над выработкой навыков и привычек правильного поведения, развитием характера.

Основным видом деятельности детей является игра, где ребенок развивает физические и умственные силы, а также психические процессы – внимание, память, воображение, дисциплину и ловкость.

В игре формируются все стороны личности ребенка, происходят важные изменения в его внутреннем мире, готовятся к переходу на новую, более высокую ступень развития. Этим объясняются большие воспитательные возможности игры, которую психологи считают руководителем детской деятельности.

В работе психологов и педагогов, направленной на выявление возможностей развития творческих способностей детей, отмечается особая роль театрализованной деятельности. Это связано с его родством с театром, синтетической формой слова, образа, музыки, танца, картинной операцией (Л. С. Выготский, Б. М. Теплов, Д. В. Менджерицкая, Л. В. Артемова, Е. Л. Трусова, Р. И. Жуковская, Н. С. Карпинская и др.) [1].

Художественная сцена постоянно привлекает ребенка своим игривым началом. С детства она не только самая привлекательная для каждого ребенка, но и немного загадочная, завораживающая. Ребенок не умеет читать, не понимает сути ни живописи, ни музыки, но сотворил мир своей магией, "как бы".

С развитием системы дошкольного образования театр прочно вошел в жизнь. Т. Н. и Ю. Г. Караманенко, разработавших одно из первых и наиболее популярных пособий, используемых для воспитателей об использовании разного типа кукольного театра. Благодаря изданию этого руководства, а затем-работы Г. Генева, большое количество используемых средств педагогического воздействия на детей дополнилось различными видами театра, которые повышают активность привлечения к театрализованной деятельности. Изучение психолого-педагогических и литературных источников, передового опыта показывает, что в настоящее время в теории и практике накапливается опыт организации театрализованной и игровой деятельности в детском саду. Проблемы, связанные с организацией и методикой сценических работ, представлены в деятельности педагогов, ученых, методистов дошкольного образования – Н. Карпинской, А. Николаичевой, Л. Фурминой, Л. Ворошиной, Р. Сигуткиной, И. Реуцкой, Л. Бочкаревой, И. Медведевой, Т. Шишовой и др. [2].

При изучении дисциплин «Психолого-педагогические основы игры» и «Практикум по игровым технологиям в ДО» особое место отведено изучению театрализованной деятельности в дошкольном образовании, так как она играет важную роль в системе воспитательно-образовательной работы детского сада. Это связано с тем, что она сочетает в себе целый ряд художественных и творческих видов деятельности:

- ✓ художественно-речевую (передача текста, интонирование),
- ✓ изобразительную (создание костюмов, декораций),
- ✓ игровую,
- ✓ музыкальную (исполнение песен, пританцовывание) т.д.

Театрализованные игры делятся на два вида: режиссерские и игры-драматизации.

Рассмотрим более подробную классификацию режиссерских игр у Л. В. Артемовой, более подходящую театру:

- Настольный театр игрушек. Используются игрушки, поделки, которые устойчиво стоят на столе и не создают помех при передвижении.

- Настольный театр картинок. Характер и декорации-образ. Их действие ограничено. Состояние персонажа, его настроение передается тоном игрока. Персонажи, появляющиеся по ходу действия, которые создают элемент неожиданности, будоражат интерес детей.

- Стенд-книжка. Динамика и последовательность событий описаны на рисунках. Перелистывая страницы стенда-книжки, ведущий демонстрирует разный сюжет, изображающий событие.

- Фланелеграф. Изображение или символы отображаются на экране. Они организованы фланелью, которая включает в себя экран и заднюю часть фотографии. Вместо фланели можно приклеить к изображению кусочки бархата или наждачной бумаги.

- Теневой театр. Для этого требуется экран из полупрозрачной бумаги, черные плоские символы и источник света за ними, благодаря которому символы отбрасывают тени на экран. Фотографии также можно получить с помощью пальцев. Это шоу идет с соответствующим звуком.

Л.В.Артемова выделяет несколько видов игр-драматизаций дошкольников:

- Игры-драматизации с пальчиками. Атрибуты ребенок надевает на пальцы. Он «играет» за персонажа, изображение которого находится на руке. По ходу разворачивания сюжета действует одним или несколькими пальцами, проговаривая текст. Можно изображать действия, находясь за ширмой или свободно передвигаясь по комнате.

- Игры-драматизации с куклами бибабо. В игре куклу бибабо надевают на руки. Они обычно используются на ширме, а сам проводящий игру прячется за стендом. Такие куклы можно сделать самостоятельно, используя старые игрушки.

- Импровизация. Это разыгрывание сюжета без предварительной подготовки [3].

Изобразительная деятельность тесно связана с игрой-драматизацией. Природа этих отношений заключается в создании пейзажей, масок, костюмов и реквизита, которые полностью принадлежат сцене игры.

Игра-драматизация способствует формированию добрых чувств, благородных устремлений. Поэтому она способствует нравственному воспитанию детей.

Игра-драматизация как сюжетно-ролевая игра имеет свою структуру, композицию: содержание, сюжет, роли, экшн-игры. Игра-драматизация создана на основе готового сюжета, взятого из книги.

Игры-драматизации оказывают положительное влияние на развитие личности ребенка: развиваются речь, память, мышление, воображение, внимание. Игра-драматизация способствует развитию творческих способностей детей.

Эта игра также важна для эстетического воспитания детей. Гармоничное сочетание различных видов эстетической деятельности в игре позволяет решить единую задачу формирования художественного вкуса и творческой активности детей.

В детском саду игра-драматизация направлена на формирование личностных качеств детей. Этому способствует характеристика вида деятельности, заключающаяся в воздействии на личность через художественный образ. В игре дети узнают об окружающем мире через образы и звуковые цвета, решают личные проблемы (например, преодолевают свои комплексы), самовыражаются и развивают себя, обучаются навыкам взаимодействия и приспособления, учатся рационально выстраивать ход мыслей и анализировать ситуации. Игры-драматизации также способствуют развитию нравственности у детей дошкольного возраста, так как игровое действие основано на литературно-культурной деятельности, имеющей проблемы такого характера в подтексте.

Проведение игр-драматизаций предполагает решение ряда целей и задач, которые являются общими для воспитанников всех возрастных групп ДО:

- Способствовать развитию таких качеств, как воображение, фантазия, мышление, память и наблюдательность;
- развивать стремление к саморазвитию и любознательности;
- формировать волевые черты характера;
- развивать и тренировать выразительность речи;
- способствовать раскрытию творческого потенциала [4].

Особенности игры-драматизации заключаются в соответствии сюжета сказки или рассказа, дети играют в ней роль, отчего события развиваются в правильной последовательности. Как правило, основой игры-драматизации являются сказки. В сказке образы героев очерчены наиболее ярко, они привлекают детей динамичностью и ясной мотивированностью действия, ясное действие сменяет другое, и дети готовы их воссоздавать. Наиболее часто разыгрываемые сказки "Репка", "Колобок", "Теремок", "Три медведя" и т. Д. В игровых пьесах также используются стихи с диалогами, благодаря которым можно воспроизвести содержание роли.

Для развертывания игровых действий необходимо: возбуждение и развитие интереса к ним у детей, знание содержания и текста деятельности, наличие нарядов, игрушек. Костюмы в игре дополняют образ, но не должны ограничивать ребенка. Если нет возможности приобрести наряд, можно использовать личные элементы, характеризующие отличительные черты особого персонажа: петушинный гребень, лисий хвост, заячьи уши и т. д. Хорошо бы привлечь к изготовлению костюмов самих детей.

Старшие дошкольники учитывают интересы и желания, именно поэтому при распределении ролей иногда используют систему подсчета (считалки). Но и здесь влияние педагога необходимо: надо вызвать доброжелательное отношение дошкольников к скромным, стеснительным детям, показать, какую роль им можно отводить.

В традиционной педагогике игры-драматизации считаются творческими, это часть структуры сюжетно-ролевой игры.

При прохождении непрерывной педагогической практики в дистанционном формате мы использовали различные виды театрализованной деятельности.

Так, нами были инсценированы сказки «Три поросенка», «Курочка Ряба», «Репка» с помощью перчаточного театра, что относится к виду игры-драматизации с куклами бибабо. Мы самостоятельно связали всех необходимых героев, подготовили ширму, разучили сценарий народных сказок, и всю инсценировку записали на видео для использования в практической профессиональной деятельности, так как практика проходит в дистанционном режиме и нет возможности непосредственного взаимодействия с дошкольниками.

Также мы использовали такие виды игр, как настольный театр картинок, пальчиковый театр, театр теней.

Все собранные материалы были продемонстрированы дошкольникам в дежурных группах, а также отправлены родителям дошкольников, которые занимаются в дистанционном формате, что очень заинтересовало как детей, так и их родителей, и были получены положительные отзывы.

Таким образом, влияние театрализованной деятельности на развитие дошкольников неоспоримо. С помощью театрализованных занятий можно решать практически все задачи программы развития дошкольников и нужно использовать этот богатейший материал словесного творчества народа.

Литература:

1. Антипина А.Е. Театрализованная деятельность в детском саду. - М.: ТЦ Сфера, 2006.

2. Караманенко Т.Н. Кукольный театр – дошкольникам. - М.: Просвещение, издание 3-е, переработ., 1982
3. Иванова Г.П. Театр настроений. Коррекция и развитие эмоционально-нравственной сферы у дошкольников. - М.: “Скрипторий 2003”, 2006.
4. Щеткин А.В. Театральная деятельность в детском саду. Для занятий с детьми 4-5 лет. - М.: Мозаика-Синтез, 2008.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМЫН ДАМУДА ОЙЫН ӘРЕКЕТІНІҢ ҰҚПАЛЫ

Тұрғанбай Ұ.Б

Ғылыми жетекші: педагогика ғылымдарының магистрі, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау
университетінің аға оқытушысы Шоңова Б.А., Көкшетау қаласы
turganbaju@gmail.com

Балалар ойыны мәселелері, біз үшін балалық шақтағы дамып – жетілу деңгейіне терең үңіліп, мән беруімізге үлкен әсерін тигізді деп айта аламыз. Осы мәселені шешуде қазіргі балалар психологиясы, балалардың рухани өмірінің мән – мағынасын түсінуге айтарлықтай мүмкіндік алды. Балалар ойынының анализі балалық шақтың елеулі жақтарын, балалық шақтың өзіндік ерекшеліктерін және олардың ішкі жан – дүниесіне терең үңілуге мүмкіндік берді. Алғаш рет неміс ақыны, философ Шиллер балалар ойынына өзінің атақты «Эстетикалық тәрбие хаттарында» айрықша мән берген. Ол ойынды адамдардың эстетикалық өмірімен байланыстырған. Ол философиялық тұрғыдан өте терең қарастырылып, бостандық жайлы уағыздармен байланыстырылған.

К. Гросс теориясында ойын әртүрлі физикалық және психикалық күш жаттығулары ретінде қызмет етеді деп айтылған. Оның ойынша балалар ойынын сырттан бақылап тұрса, оның қимыл – қозғалыс, сезім, көз қозғалыстарын, сонымен қатар зейін, бақылу, ойлау қабілеттерін дамытуға көзделген әрекет екеніне көз жеткізуге болады деген.

Сондықтан да ойын әрекеті баланың дене мүшелерімен қатар психологиялық даму деңгейіне әсер етеді деген пікір өте орынды айтылған.

Балалар ойынын бүге – шүгесіне дейін зерттеуді қолына алған К. Гросс өзінің *Die Spiele der Menschen* атты үлкен кітабында – ойын балалар дамуына шын мәнінде үлкен ықпал етеді деп дәлелдеген. Сырт көзге үстіртін қарағанға мақсатсыз болып көрінетін ойындар, жоғарыда айтылған фактілер бойынша жоғары мақсатты көздеген әрекет түрі болып есептелінеді.

Тәуелсіз мемлекетіміздің ертеңі ұрпақтың рухани байлығы, мәдениеті, саналы ұлттың ойлау қабілеті мен біліміне, іскерлігіне байланысты.

Осы орайда егеменді еліміздің білім беру жүйесінде әлемдік деңгейге жету үшін жасалынып жатқан талпыныстар оқытудың әр түрлі тәсіл-дерін қолдана отырып, терең білімді, ізденімпаз, барлық іс-әрекетінде шығармашылық ұстанатын, сол тұрғыда өз болмысын таныта алатын

жеке тұлға тәрбиелеу ісіне ерекше мән берілуде. Білім алу балалардың ойлауын дамытудың міндеттері шарт болып табылады.

Ойлау әрекеттерінің қалыптасуы мен жетілуі ойлаудың негізін құрайды.

Бала қандай білімді игеріп, оларды қалай пайдалана білетіндігі оның қандай ойлау іс-әрекеттерін игеру сыртқы бағдарлау іс-әрекеттерін игеру мен бойға дарытудың жалпы заңы бойынша өтеді. Осы сыртқы іс-әрекеттердің қандай және оларды бойға дарытудың қалай өтетіндігіне байланысты баланың қалыптасып келе жатқан ойлау іс-әрекеттері, не бейнелер іс-әрекеттері формасын, не сөзбен сан сияқты белгілер, іс-әрекеттер формасын қабылдайды.

Бастауыш сыныпта адамның тума қасиеттеріне қоса, өсе қалыптасатын адам бойындағы психикалық қасиеттердің негізі қаланып, даму барысында әдетке айналуы анық.

Сондықтан да ғалымдарды бастауыш сынып оқушыларының потенциалдық мүмкіндіктерін анықтау және дамытудың тиімді бағытын таңдау мәселесі толғандырады. Осы бағыттағы зерттеулер нәтижесін пайдалану, балаларды оқыту және тәрбиелеу үрдісіндегі, еңбек қызметінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Баланың психикалық дамуының әрбір кезеңі оның іс-әрекетінің негізгі, жетекші түрімен сипатталады. Мысалы, мектеп жасына дейінгі балалық шақта ойын іс-әрекеті жетекші болады. Бұл жастағы балалар үйреніп, тіпті шама-шарқынша еңбек етіп жүрсе де, олардың бүкіл болмысын анықтайтын шынайы стихия әр түрлі ойындар болып табылады. Алты-жеті жасар бала мектеп табалдырығын аттасымен-ақ оқушы болады. Оның өмірінде ойын әлі маңызды орын алғанымен осы уақыттан бастап, ол біртіндеп басымдылығын жоғалта бастайды. Бастауыш сынып оқушысының жетекші іс-әрекеті оның мінез-құлық түрткілерін (мотивтерінің түрлері) елеулі түрде өзгертетін, оның танымдық және адамгершілік күштерін дамытудың жаңа көздерін ашатын оқу болып табылады.

Мектепке дейінгі шақта ойын іс-әрекеттің басты түріне айналады. Алайда бұл қазіргі баланың әдетте көп уақытының өзіне қызықты ойындармен өткізетіндігінен емес, ойын баланың психикасында сапалы өзгерістер туғызатындығынан болады. Мектеп жасына дейінгі бала ойын іс-әрекетінде заттарды ажыратып қана қоймай, сонымен қатар өзіне қандай-да бір рөлді алады да, сол рөлге сәйкес іс-әрекет жасай бастайды. Бала өзінің атын немесе қорқынышты анның орнына қоя тұрса да көбіне ересек адамдарды: анасын, тәрбиешісін, ұшқышты, шоферды белгілейді. Балаға ойын іс-әрекеті процесінде адамдар арасындағы қарым-қатынастар, олардың пробаларымен міндеттері біртіндеп ашыла түседі. Ойын арқылы балалар үлкендердің қоғамдық өмірімен таныса отырып адамдардың қоғамдық функциясымен олардың арасындағы қарым - қатынас ережелерін түсінуге де араласады. Мектепке дейінгі ересектердің рөлдік ойынының мазмұны өзі қалаған рөлден туындайтын ережелерге бағыну болып табылады. Бұл жастағы балалар ережелерді орындауға төтенше міншіл келеді. Осында қоғамдық мінез-құлық ережелерін орындай отырып “Не болатынына” назар аударады. Сондықтан олар ненің болатындығы жөнінде пікір таластырып: “Аналар бұлай істемейді”, “Дәрігер ауруларды осылай қарай ма?”-және тағы басқа дейді. Сонымен рөлді ойын сюжеті мен мазмұнының дамуы айналасындағы үлкендердің өмірін баланың барған сайын тереңірек ұғына түскендігін бейнелейді. [1; 250 - бет]

Ойын тілдің дамуына өте зор ықпал тигізеді. Ойын жағдайы оған араласқан әрбір баладан тіл қарым-қатынасы дамуының белгілі бір деңгейін талап етеді. Егер баланың ойынның барысына қатысты өз тілегін анық айтуға мүмкіндігі болмаса, егер ол бірге ойнап отырған өз жолдастарының сөз арқылы берілген нұсқауларын түсінуге қабілеті жетпесе онда ол құрдастарына мысал болады. Құрдастарымен түсінісу қабілеттілігі ұқсамайды. Тілдің дамуына себепші болады.

Баланың жеке басының дамуына ойынның өз ықпалы бар. Ойын арқылы бала ересек адамдардың мінез-құлқы және қарым-қатынасымен танысады, ал бұлардың бәрі оның өз мінез-құлқының үлгісі болады, өз құрдастарымен қарым-қатынас жасауға қабілетті қасиет болып саналатын араласа білудің негізгі дағдыларына ие болады. Ойын баланы еліктіре және оның өзіне алған рөліндегі ережелерді орындауға итермелей отырып, сезімнің және мінез-құлықтың ерікті жігерді реттеудің дамуына себепші болады.

Ойын іс-әрекеті ішінде оқу ісі де қалыптаса бастайды, кейінірек ол бала іс-әрекетінің басты түріне айналады. Оқу ісін ересек адам енгізеді, бірақ ол тікелей ойыннан пайда болады. Бірақ, мектеп жасына дейінгі бала ойнай жүріп оқи бастайды. Ол оқуға белгілі бір ережелері бар рөлді ойынның ерекше түрі ретінде қарайды. Әйтсе де осы ережелерді орындап жүріп қарапайым оқу әрекетін менгеріп жүрген баланың өзі де аңғармайды. Үлкендердің оқуға көзқарасы ойынға көзқарастан бүтіндей өзгеше. Үлкендер баланың оқуға көзқарасын ақырындап байқаусыз қалыптастырады. Балада оқуға деген тілек қалыптасады.

Ойын – баланың психикалық дамуына әсер ететін бірден-бір іс-әрекет емес.

Бала сурет салады, жасырады, құрылыстар тұрғызады, әшекейлер ояды, қажайды. Осы бала іс-әрекетінің барлық түріне артық нәрсе – олардың белгілі бір нәрсені жасауға, сурет салуға, құрастыруға, құрақ құруға бағытталған болуы. Бірақ бұл іс-әрекеттің әрқайсысының өз ерекшеліктері бар. Қимылдың ерекше тәсілдерін игеруді талап етеді және баланың жетілуіне өзінің арнайы ықпалын тигізеді.

Құрақ құрау мен жапсыруды жеке атау қажет. Бұл да жемістің іс-әрекеттің екі түрі болып саналады. Олардың психологиялық мәні бейнелеу және құрастыру. Іс-әрекетінің мәніне ұқсасады. Сурет салу, құрастыру, жапсыру және құрақ құрау мен белсене шұғылдану арқасында балада нені тындыруы қажет екенін күні бұрын көздеу, елестету қабілеті, іс-әрекетті жоспарлау қабілеті дамиды.

Оқу және еңбек іс-әрекеттері өздерінің жетілген формаларында мектепке дейінгі шақта қалыптаса бастайды. Оқу іс-әрекеті мектеп жасындағы балаларға жетекші орын алады.

Жүйелі оқуға және келешек өнімді еңбекке араласуға даярлық мектепке дейінгі жастағы балаларды тәрбиелеу мен оқытудағы негізгі міндеттердің бірі. Бұл даярлық негізінен ойын мен істің жемісті түрлері арқылы жүзеге асырылады. Әйтсе де осымен қатар үлкендер балалардың алдына оқу мен еңбекке тән нақты тапсырмаларды қояды. Балалар осы тапсырмаларды орындағанда, олардың оқуы мен еңбек іс-әрекеттері үшін қажетті белгілі бір психикалық іс-әрекеттерді игеруіне бірте-бірте қол жеткізеді.

Мектепке жейінгі шақта оқу мен еңбек элементтерінің дамуына баға бергенде еңбек ісінің мәні осы ұйымдастырушы үлкен адам мен бала үшін өте көптеген жайдайларда түрліше болып шығатынын естен шығармау қажет. Мысалы: үйрету процесінде баланың белгілі білім мен дағдыны игеруінен кезекшінің міндеттерін атқаруынан немесе гүл отырғызуынан оның оқу және еңбек іс-әрекеті қалыптасады (тіпті қарапайым формада) деп қорытынды шығаруға негіз бола алмайды. Белгілі бір сәтке дейін балалар іс-әрекеттің процесінің өзіне қызығады, үлкендерге ұқсауға ниеттенеді. Бала ұқсау және олардың мақұлдауына ие болу тілегін басшылыққа алады. Алайда алған білімнің немесе өздерінің еңбек тапсырмаларын орындау нәтижелерінің мәнін әлі түсінбейді. Мектепке дейінгі жаста оқу және еңбек іс-әрекеттердің саналы орындау жаңа ғана қалыптаса бастайды. [2; 5 - бет]

Оқу ынтасының пайда болуы және оқу іс-әрекетін меңгеру: оқу іс-әрекетінің негізгі ерекшелігі оның мақсатының сыртқы нәтижеге қол жеткізуі ғана емес, жаңа білім, іскерліктермен дағдыларды игеру болып табылады. Дегенмен баланың даму дәрежесіне қарай үйрету барған сайын неғұрлым жүйелі сипат алады. Мектепке дейінгі қоғамдық тәрбие жағдайына балалар арнаулы программа бойынша жүргізілетін сабақтар арқылы үйретіледі. Ойын тәсілдері мен жемісті тапсырмаларды пайдалану осындайда басты орын алады. Сонымен бірге сабақтарды балаларға білім мен дағдыны игеруінің толықтығы мен сапасына, тәрбиешінің нұсқауларын тыңдай және орындай білуге қатысты белгілер, талаптар да қойыла бастайды. Сабақтардағы үйрету оқу іс-әрекетінің элементінің бастапқы игеруде маңызды мәнге ие болды. Оқу іс-әрекетінің элементтерін игеруге танымдық ынталарды қалыптастыру мен оқу іскерлерін үйрену кіреді.

Мектепке дейінгі кішкентайлар және естиярлар шағында балалар оқу тапсырмасын тек одан алған білім мен дағдыны бірден ойын ойнағанда, сурет салуда немесе іс-әрекеттің өзге бір тартымды түріне пайдалануы мүмкін болғанда ғана қабылдайды.

Арнайы ұйымдастырылған үйрету жағдайларында мектепке дейінгі ересек жастағы балалардың меңгергенді бірден жүзеге асыру мүмкіндігімен байланыстан тыс тапсырмаларды қабылдай білуі қалыптасады. Білімді игерудің келешекте “Пайдасы” тиетіні мүмкін болып шығады. Мектепке дейінгі бүкіл балалық шақтың ішінде тікелей оқу тапсырмасының формасына қарағанды дидактикалық ойын білімді игерудің тиімді құралы болып табылатынын байқаулар көрсетіп отырады. Алайда егер мектеп жасына дейінгі кішкентайлар мен естияр шақта айырмашылық зор болса ересектерде де бұл айырма едәуір төмендейді. Бұл балалардың оқу тапсырмасын қабылдай іскерлігі артқандығының айқын көрсеткіші болып табылады. Үлкен адамның балалар жұмысына беретін бағасы, әр қилы

баланың жұмыс барысы мен нәтижелерін салыстыру арқылы бала өз іс-әрекетін өзі біршама дұрыс бақылай, өз білімімен іскерлігін бағалай бастайды. Ол тапсырмаларын орындауға байланысты өзін-өзі тексеру, өзін-өзі бағалау дағдылары қалана бастайды. Өзін-өзі бақылау мен өзін-өзі бағалаудан пайда болуы мектептегі оқыту кезеңінде аяқталатын оқу іс-әрекетін меңгерудегі басты қадам болып табылады.

Ойын – бала әрекетінің негізгі бір түрі. Ойын арқылы баланың белгілі бір қоғамдық тәжірибесі қалыптасады. Баланың ойыны ұжымдық сипатта болады. Ойынның қозғаушы күші баланың тілегі мен қызығуы болып есептеледі. Ойын арқылы бала қандай нәрсеге қабілеті бар екенін байқай алады. Бастауыш мектеп оқушысының ойыны қоғамдық сипатта болады. Олар сюжеттік ойындарды көбірек ойнайды. Мысалы, қуыршаққа киім тігу, шаштараз, дәрігер т.б. болып ойнау. Олар оқыған кітаптарына, көрген киноларынан, естіген әңгімелерінен өздері ойын құрастырады. Бұл жастағы балалар ұжымға бірігіп ойнайды. Бірақ 7 – 8 жасар балалардың ұжымы тұрақсыз болады. Өйткені олар ұжыммен бірге өмір сүруге дағдыланбаған. Ойынды топқа бөлініп ойнау жолдастарының алдында жауапкершілікті сезінуі, ойын ережелерін сақтауды, өзін топ арасында ұстай білуі сияқты қасиеттерін дамытады. Бұл жастағы балаларда спорттық ойындар да маңызды орын алады. Бұл ойындарда ережені сақтау, бір – бірімен жарысу, немесе бір – біріне көмек беру жақсы қалыптасады. Мұндай ойындар арқылы жылдамдық ептілігі дамиды. Бұл ойындардың ерекшелігі балаға секіру, лақтыру, қорғау, өрмелеу сияқты атрибуттарды үйретеді. Және сонымен қатар адамгершілік, жауапкершілік, танымдық қасиеттері дамиды. Мектепке келіп, жаңа оқу іс - әрекетіне қосылса да бала ойын әрекетін тоқтатпайды. Дұрыс ұйымдастырылған ойын бұрынғысынша үнемі, баладағы жағымды, тұлғалық қасиеттерінің дамып жетілуіне әсер етіп отырады. [3; 114 - бет]

Ойын кезіндегі баланың индивидуалдық ерекшеліктерін мұғалім өз тарапынан зерттеп отырса, кейінгі уақытта баланың ойын кезіндегі көрсеткен тұлғалық қасиеттерін дамытуға мүмкіндік алады. Орыс педагогі К.Д. Ушинский бірнеше рет ойынның тәрбиелік мәні жөнінде айтып өткен. Оның ойынша ойын, баланы өмірге, творчестволық еңбекке дайындайды, ол балаға тек қанағаттану сезімін беріп қана қоймай, сонымен қатар табысты іс - әрекетті береді, ойын – баланың тәжірибелік іс - әрекет әлемі, ол тек физикалық қана емес, сонымен қатар рухани қажеттіліктерді де қанағаттандырады деген. Ойын - өмірдің тамаша құбылыстарынан, бір қарағанға пайдасыз, бірақ өте қажетті іс - әрекет түрі. Адам ойынының мәні – дүниені бейнелей отырып, оған өзгеріс ендіруге ұмтылу. Адамның осы қабілеті алғашқыда ойында пайда болып, осы ойында қалыптасады, әрі орнығады. Ойында баланың дүниеге ықпал жасау қажеттігі туындайды, ойынның жалпы маңызы да осы. Ойын еңбекпен байланысты, бірақ одан өзгеше. Еңбек пен ойынның ортақтығы да, ерекшелігі де ең алдымен оларды жүзеге келтіретін сеп – түрткілер мазмұнында. Ойын және еңбектік іс - әрекеттің арасындағы айырмашылық әрекетте болған қатынастың ерекшелігінде. Ойын барысында адам өз қызығуы мен қажетсінуіне орай әрекетке келеді, ал еңбекке адамды оның қалауы емес, практикалық мүддесі мәжбүрлейді. Ойын қатысушылары қандай да тұрмыстық не қоғамдық қажеттілікке тәуелді емес, ал еңбекке байланысты іс - әрекет орындап жатқан адам, мысалы, дәрігер сырқатты емдеуде өзінің кәсіби не қызметтік міндеттерін атқарады, ал бала «дәрігерлікті» қызықтаудан, сол кәсіпті ұнатудан ойнайды. Ойын арқылы бала өз мүмкіндіктеріне орай қажеттіліктері мен талаптарын іске асырып отырады. Ойынға байланысты бала нақты жағдайды өз санасында қиялға айналдырып, сол ситуациядағы сезімдері мен эмоцияларын іске қосады. Белгілі рөлді ойнай отырып, бала бөтеннің болмысына түсіп қана қоймастан, өз болмысын байқатады, кеңейтеді, тереңдете түседі. Осылай бала өзінің тек қиялын ғана дамытпай, ойлау, ерік, тіпті жеке адамдық қасиеттерін баули түседі. Ойындық іс - әрекет бала тілінің шығуымен қарқынды дами бастайды, осыдан сәби қоршаған дүние ортасынан өз «менін» бөлектеу қабілетіне жетіседі.

Сонымен, ойын баланы заттар мен құбылыстар мәнін тануға, әртүрлі қимылдар мен әрекеттерді орындау ептіліктерін игеруге жаттықтырып, өзін тек әрекет субъекті емес, енді адам аралық қатынастар субъекті дәрежесінде сезуге жетелейді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Краснощекова Н.В. Сюжетно-ролевые игры : для детей дошкольного возраста. – Изд. 9-е. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2016. – 250 б
2. Трескина М.А. Педагогические условия формирования навыков общения детей старшего дошкольного возраста посредством сюжетно-ролевой игры / М.А. Трескина, Л.В. Гаращенко // Дошкольное образование: опыт, проблемы, перспективы развития. – 2015. – № 2 5 б
3. Талызина Н.Л. "Формирование познавательной деятельности младших школьников". М.: Просвещение. 2001. – 114 б

КИБЕРПЕДАГОГИКА: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Хамзина Л.Р.

Научный руководитель: Ракишева Г.М. , доктор PhD, доцент

Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова

laurakhamzina22@gmail.com

В настоящее время дистанционное обучение стало глобальным явлением образовательной и информационной культуры, изменив облик образования во многих странах мира. Студенты большинства стран, в том числе казахстанские студенты, где дистанционное обучение ранее не было столь востребованным, столкнулись со многими трудностями. Трудности заключаются не только в технологическом обеспечении обучающихся, но и в особенностях восприятия, мотивационной сфере учебной деятельности студентов; эмоциональному фактору отношения к учебному процессу; проблеме психо-когнитивных барьеров.

За последние несколько десятилетий высшее образование значительно изменилось. Этот быстрый рост основан на использовании современных информационных и коммуникационных технологических аспектов разработки и использования учебных материалов в цифровой образовательной среде посредством использования различных платформ. Поскольку мы живем в век информации и технологий, они повлияли на все сферы нашей современной жизни. Концепция образования кардинально изменилась за последние пару десятилетий, а информационные и коммуникационные технологии - это стремительное развитие высшего образования в мировом образовательном пространстве. Смена парадигмы образования в информационном обществе связана со свободным доступом к информации для большинства населения в развитых странах, в том числе и в Казахстане. В связи с пандемией, которая началась с марта 2020 года в нашей стране, многие предприятия, в том числе и образовательные учреждения экстренно перешли на дистанционную форму, что кардинально поменяло всю систему образования, которая формировалась на протяжении очень долгого периода времени.

Цифровая парадигма образования создала новые условия для киберпедагогики. Дистанционное обучение как один из инструментов киберпедагогики, направлено на создание благоприятных условий для получения обучающимися знаний, соответствующих выбранной профессии или способам развития. Дистанционное обучение - это интегрированная форма обучения, основанная на саморегулировании студента - для изучения специально разработанных учебных материалов. Дистанционное образование можно охарактеризовать следующим образом:

- Наличие учителя и ученика и, по крайней мере, наличие между ними связи;
- Существенное разделение учителя и ученика;
- Существенное разделение ученика и учебного заведения;
- Непрерывное обучение
- Взаимодействие ученика и обучающих материалов;
- Специально разработанные учебные материалы

Таким образом, необходимость внедрения дистанционного образования налицо.

Большинство университетов нашей страны уже завершили первую стадию оснащения компьютерами, создали локальную сеть и подключились к организационной сети, после чего применяются в дистанционном образовании и автоматизации. Однако вопросам психолого-педагогического сопровождения процесса дистанционного обучения в настоящее время не уделено должного внимания.

Дистанционные технологии и влияние Интернет-среды дали толчок для развития инновационной отрасли психолого-педагогической науки- киберпедагогики.

Несколько десятилетий назад эксперты начали уделять большое внимание этому вопросу, в основном педагогическим проблемам компьютеризации, взаимоотношениям между субъектами образовательного процесса, и как следствие возникающим «человеко-машинных» проблем. Целью данной статьи является переосмысление науки об обучении воспитании и развития в контексте цифровизации жизнедеятельности современной личности. Нами были изучены особенности восприятия, мотивационной сферы учебной деятельности студентов; проблема психо-когнитивных барьеров; когнитивный подход к обучению; эмоциональный фактор отношения к учебному процессу в процессе дистанционного обучения.

Педагогика в ее традиционном понимании трансформируется в киберпедагогику, т.е. педагогику в сети. Если педагогика как научная отрасль изучает такие процессы как обучение, воспитание, развитие и социализация, то киберпедагогика изучает обучение в сети, воспитание в сети, развитие в сети и социализацию в сети. Как одна из технологий обучения в сети выступает дистанционное образование.

Обучение в сети. Широкое внедрение компьютерных технологий в нашу жизнь имеют психологические влияние и последствия. В казахстанской и зарубежной литературе выделяются следующие психологические феномены, связанные с освоением человеком новых информационных технологий: персонификация, «компьютерная анимация», когда компьютер рассматривается как живой организм, потребность в общении «с компьютером» и уникальные особенности такого общения, например, потребность в антропоморфном интерфейсе и эмоциональной логике, различные формы компьютерной тревоги, ответственность создателей программного обеспечения за последствия его использования. Некоторые исследователи рассматривают компьютерные технологии как инвазивный путь к некоему экзистенциальному кризису, который направлен во внутренний мир человека, сопровождающиеся когнитивными и эмоциональными расстройствами. У людей с высоким уровнем интерактивности, владеющих компьютерными технологиями можно наблюдать : интроверсию, отсутствие эмпатии, склонность к конфликтам, эгоцентризм, отсутствие ответственности за себя, беспокойство, фригидность и др.

Е.М. Осипова и Н.Н. Петрова в своей работе исследуют психологические аспекты информационных технологий [1, с.74]. В их обзоре анализируется рассмотрение проблемы компьютерной тревожности и факторов, влияющих на нее, описывается специфика онлайн-коммуникативного синдрома компьютерной и интернет-зависимости.

Воспитание в сети. Воспитательная работа в сети также имеет свои преимущества. Повсеместный доступ в глобальную сеть интернет и преимущества использования социальных сетей предоставляет возможность как пассивные так и активные формы вовлечения молодежи в воспитательный процесс. Например, « - информационная работа в социальных сетях путем создания тематических сообществ, страниц, каналов;

- проведение акций и использование специальных ярлыков («хештегов»). Одним из примеров использования «хештегов» для патриотического воспитания является проведение специальных акций в Интернете в связи с празднованием Дня Победы;

- использование мобильных приложений также стало возможным благодаря развитию технических возможностей мобильных телефонов и появлению планшетов с высокоскоростным выходом в Интернет. Это наиболее активно используемая и набирающая популярность среди молодежи сфера Интернет-технологий» [2].

Таким образом, наблюдается тенденция большего внедрения новых форм информационных технологий с развитием средств связи по сети Интернет в патриотическое воспитание молодежи с использованием социальных сетей.

Социализация в сети - это социализация личности в киберпространстве. «Киберсоциализация - это процесс качественных изменений структуры самосознания личности, происходящий под влиянием и в результате использования им современных информационных и компьютерных технологий в контексте жизнедеятельности» [3].. Киберсоциализация происходит в киберпространстве виртуальной социализирующей Интернет-среды, то есть в социальных сетях, в процессе переписки по e-mail, на форумах, в чатах, блогах, интернет-пейджерах, телеконференциях и online-играх.

Здесь важным является качество времени, проводимого человеком в киберпространстве Интернет-среды. То есть успех жизнедеятельности личности можно повысить за счёт увеличения активности жизнедеятельности, развития интеллекта, эмоций и чувств, социально-позитивных качеств (в том числе, профессионально-значимых) личности средствами киберпространства виртуальной социализирующей Интернет-среды. Для этого необходимо создать социально-педагогических кибертехнологии обеспечения высокого качества времени личности в киберпространстве, минимизирующих возможные негативные последствия (в первую очередь, кибераддикцию).

Таким образом, киберпедагогика как инновационная отрасль психолого-педагогической науки, обосновывает специально организованную целенаправленную и систематическую деятельность по кибервоспитанию, киберобучению и киберобразованию современного человека в процессе его киберсоциализации средствами современных информационно-коммуникационных технологий.

Литература:

- 1 Информационно-коммуникационные технологии в современном образовательном процессе: научное издание. Сборник научных статей. – Челябинск: Печатный двор, 2016. – 296 с.
- 2 Каримов О. Х, Ахметзянова А.Р., Карачевский Д.Ю., Использование социальных сетей для патриотического воспитания студенческой молодежи // Russian Journal of Education and Psychology. 2018. №1-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-nyh-setey-dlya-patrioticheskogo-vospitaniya-studencheskoy-molodezhi> (дата обращения: 05.03.2021).
- 3 Плешаков В. А. Киберсоциализация: социальное развитие и социальное воспитание современного человека // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. 2010. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kibersotsializatsiya-sotsialnoe-razvitie-i-sotsialnoe-vospitanie-sovremennogo-cheloveka> (дата обращения: 05.03.2021).

ФОРМИРОВАНИЕ НРАВСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ

Харламова О.А.

Научный руководитель: Аргынов А.Х. – кандидат педагогических наук, старший преподаватель

Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

Dina.94@bk.ru

В современных условиях ребенок может меняться под воздействием окружающей среды, нынешние условия в которых проживает ребёнок, нынешняя обстановка в которой он растёт и развивается вносят большие изменения в развитие школьника. Время идёт, оно не стоит на месте. Меняются многие вещи, правила, поведение, цель, жизненные устои. Недавно ребенка можно было заинтересовать, мотивировать. Взять к примеру наше обучение, по нашей системе в школе детям перестали ставить оценки, убрали оценки. С одной стороны, их не это должно мотивировать, а знания, которые они получают в школе. Но это ведь дети. Младший школьный возраст колеблется в рамках 6,7 – 10,11 лет. Ведь именно в это время ребенок переходит от игровой деятельности к учебной.

В период обучения в начальной школе, ребенок эмоционально привязывается к своему учителю. Он начинает перенимать манеру речи, жесты, эмоции. Именно поэтому педагог играет очень важную роль в воспитании нравственного сознания ребенка, становление его как личности.

Перед педагогом стоит очень много важнейших задач. Воспитание нравственности – это она из наиболее важных и сложных. Чтобы правильно решать задачи, которые стоят перед учителем, он должен иметь представления о нормах и порядках, о методиках преподавания, учитель должен правильно организовать учебный процесс. Так что же такое нравственность? По моему мнению, нравственность – это качества человека, которые определяют его как личность. При принятии решений человек руководствуется этическими принципами. [1; с.147]

Существует 4 основных этических принципа:

1 принцип – принцип гуманизма. Он рассматривает общие положения этикета по отношению к окружающим. Основное правило этого принципа – добросовестные отношения между людьми. Как говорил Д. С. Лихачёв «Надо не запоминать сотни правил, а запомнить одно – необходимость уважительного отношения к другим». Если вы будете добросовестны, доброжелательны, уважительно относиться к окружающим, то и в ответ будете получать тоже самое.

Скромность играет не мало важную роль, она помогает человеку держать себя в рамках, быть сдержанным, собранным, спокойным, и не торопливо и грамотно выполнять свои обязанности. Скромность - это хорошо, но зачастую такие дети очень скрытные, им тяжело начать с кем – то разговор, или просто напосто открыться, что напрямую влияет на его развитие и формирование конкретных качеств.

2 принцип – принцип целесообразности действий. Здесь в основном происходит урегулирование взаимоотношений с окружающими, особенно речь идёт о представителях других наций. Взять к примеру, человек приезжает в другую страну, но не знает ни правил, ни традиций, ни порядков. Незнание этих норм может привести к неловким ситуациям, а в дальнейшем и к возникновению конфликта.

3 принцип – принцип эстетической привлекательности поведения. Каждому из нас приятно разговаривать с человеком, который приятно одет, ухожен, на нем чистая, выглаженная одежда, ну и естественно в поведении не допускает ничего лишнего. Когда человек радостный, улыбается, приветлив с вами, то и в ответ хочется поделиться этими же эмоциями. Единство формы и содержания принесёт успех в любых начинаниях.

Соответствующие требования морали поведения должны быть красиво оформлены, не только внутри, но и снаружи. Так как в первую очередь человека оценивают по внешним факторам.

4 принцип – принцип уважения к традициям и следования им. Каждый из нас должен гуманно относиться не только к своим традициям, но и ко всем остальным. Родители, учителя с детства должны проводить с детьми профилактические беседы по поводу нации, традиций. Дать им понять, что все мы одинаковые, что цвет волос, цвет глаз, цвет кожи не имеют никакого значения. Ведь важнее всего какой человек внутри и как он относится к людям [1; с.147-150].

Важность проблемы в теоретическом и практическом аспектах состоит в том, что необходимо раскрыть динамику мотивационной сферы личности младшего школьника с разным направлением начального образования. Необходимо анализировать мотивационно-смысловую сферу личности учащихся в динамике её изменений по годам обучения в школе.

Тенденция к общению и дружбе как бы облегчает учение, придают ему положительную эмоциональную окрашенность и поэтому необходимы для развития в психологически грамотно организованном учебно-воспитательном процессе, в живой деятельности учения.

Категория смысла в психологии является многозначной и во многом неопределенной, дискуссионной [2; с.416].

Рассмотрение мотивационно-смыслового аспекта направленности позволяет «более детально анализировать психологически богатые феномены мотивации, не сводя их к одному лишь довольно гипотетическому побуждению к деятельности». Детальный анализ мотивационно-смысловой стороны направленности личности дает теоретические и инструментальные возможности «изучение реальных движущих сил человеческого поведения, возможности субъективного анализа действительной направленности человека во всех ее субъективных направлениях в том числе и недействительных, но психологически не менее существенных» [3; с.3].

Мотивационно-смысловая сфера является мощным фактором личностного и профессионального роста. К тому же в психологической науке имеется потребность в исследованиях, способных предоставить достоверные факты о методах и ресурсах, с помощью которых процесс обучения может осуществляться гораздо эффективнее. В качестве пути решения проблемы мы видим обращение к собственным ресурсам личности, в первую очередь, ее мотивационно-смысловым компонентам [4; с.368].

Специфика нравственного сознания заключается в том, что в нём отражены стихийно сформировавшиеся нормы, оценки и принципы, подкреплённые обычаями и традициями

Нравственное воспитание младших школьников происходит в школе и в семье. Кроме этого, нравственные ценности очень часто подросткам прививает телевизор, компьютер и улица. Но, к сожалению, не всегда то, чему ребенка научили на улице, правильно и полезно для него в том плане, в каком должно быть нравственное воспитание подрастающего поколения. В наше время кинофильмы, компьютерные игры, видеоплащадки и телевизионные передачи очень сильно влияют на нравственные ценности детей. Большинство ребят воспринимают модели поведения, пропагандируемые в фильмах, за истинные и стараются придерживаться их и в своей жизни [5; с.20].

Для более полного изучения нравственного сознания рассмотрим внутренний мир отдельного человека. Еще в античности в человеческой душе выделялись три части: разумная, волевая, чувствующая. Аналогично индивидуальное моральное сознание состоит из трех компонентов.

Таким образом, актуальной становится проблема эмпирического изучения динамики мотивационно-смысловых образований личности в процессе нравственного самоопределения на этапе начального обучения.

Мотивационно-смысловая симптоматика аффилиации включает в себя стремление субъекта к общению как таковому, к установлению хороших межличностных отношений, это устойчивое нежелание быть в одиночестве [6; с.80].

Мотивационно-смысловая интенция, являясь структурным компонентом

Процесс возникновения и становления мотивов обычно предполагает усвоение социального опыта, личный индивидуальный опыт, его осмысливание, положительные успехи в данной деятельности, благоприятное отношение социального окружения к данной деятельности (данному поведению). Укреплению мотивации и ее развитию, повышению ее устойчивости способствуют многие факторы: наблюдаемая жизнь общества, существующие общественные отношения; целенаправленное воспитание личности: формирование идейной убежденности, трудолюбия; систематическая эффективная деятельность; оптимальная ее организация, своевременное оценочное воздействие; положительное влияние коллектива и др. Эмоциональная сфера оказывает влияние на мотивационную сферу с энергетической стороны. От ее особенностей зависит внешняя выраженность мотивации, динамика ее протекания в процессе поведения и деятельности. Воля как способность управлять своим поведением также пронизана мотивами, которые входят в волевое действие как одно из его важнейших звеньев. Формированию определенной мотивированности способствует широко используемое стимулирование. Стимул может и не превратиться в мотив, если не принимается личностью (или не отвечает какой-либо потребности человека) [7; с.95].

В данной статье рассмотрено формирование нравственного сознания младших школьников. Формирование нравственности является очень важным аспектом в формировании личности. Поэтому перед школой стоит большая задача. Суть этой задачи заключается в создании и развитии ответственного гражданина нашей страны, который способен здраво глядеть на мир, принимать решения, основываясь не только на фактах и доказательствах, но и на этических, нравственных принципах. Перед учителями стоит ответственная задача – воспитать в детях самостоятельность, ответственность, чувство осознанности принятых решений, способность к самовоспитанию, к коррекции собственного поведения и саморегулированию отношений, как между сверстниками, так и между взрослыми.

Литература:

1. Афанасьев В.Г. Проектирование педтехнологий. – Самара: ООО "Издательство АСГАРД", 2013. – 147-150 с.
2. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. - Москва: Педагогика, 2016. – 416 с.
3. Агеева Л. В., Астафьева Е.А., Вахнина И.Ю. [и др.]. Актуальные вопросы современной педагогики. // материалы X Междунар. науч. конф. (г. Самара, март 2017 г.). - Самара: ООО "Издательство АСГАРД", 2017. — С. 3 с.
4. Сергеева В.П., Никитина Э.К., Недвецкая М.Н. [и др.]. Методика воспитательной работы. под ред. Сергеевой В.П. 5-е изд., стер. Москва: Издательский центр Академия, 2014. - 368 с.
5. Бозорова Х.Т., Нравственное воспитание младших школьников в учебно-воспитательном процессе. - Москва: ООО «Издательство Молодой ученый», 2014. – 20 с.
6. Буре Р.С., Социально-нравственное воспитание дошкольников. Методическое пособие. – Москва: Мозаика-синтез, 2012. – 80 с.
7. Квасовка В.Т., Формирование основ нравственно-правовой культуры у детей старшего дошкольного возраста. Пособие для педагогов учреждений, обеспечивающих получение дошкольного образования. — Мозырь: ООО ИД Белый Ветер, 2013 – 95 с.

ВЛИЯНИЕ МУЛЬТФИЛЬМОВ НА ФОРМИРОВАНИЕ НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Харченко И.Е.

Научный руководитель: Мажитова С.С., магистр педагогики и психологии, старший преподаватель

Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау

kharchenko.ira00@mail.ru

Проблема воспитания нравственных качеств младшего школьника является актуальной для современного общества, а в первую очередь для родителей и педагогов. Внутренний мир детей начинает формироваться в младшем возрасте. Дети активно впитывают в себя всю информацию из окружающего мира, тем самым формируя свой внутренний мир. Чаще всего средством воспитания для современных детей являются – мультфильмы. На данном этапе развития, мультфильмы служат для них в роли любимой игрушки, с которой ребёнок рад проводить своё время. Персонажи мультфильмов формируют у ребенка первые представления о добре и зле, о хорошем и плохом поведении. Младшие школьники всегда сравнивают себя с любимыми героями, подражают им и хотят быть похожими на них. Благодаря этому у детей есть возможность научиться воспринимать себя позитивно, справляться с существующими в своей жизни страхами и трудностями, бережно и уважительно относиться к окружающим. События, которые происходят в мультфильмах, помогают развивать и формировать мировоззрение младших школьников. Мультфильмы являются одним из эффективных методов воспитания, но следует отсеивать желаемый ребёнком список мультфильмов. Не все современные мультфильмы направлены на воспитание нравственных качеств у детей. Как правило, ребёнок младшего школьного возраста не осознанно выбирает картинку в плейлисте. Чем ярче картинка, тем большая вероятность, что именно ее выберет ребёнок.

Именно в детстве закладывается фундамент, качеств и приоритетов, которые в дальнейшем пригодятся ребёнку в жизни. Так как сейчас мир информационных технологий и педагоги для воспитательной цели выбирают, показ детям мультфильмов. Они не только интересны младшим школьникам, но и доступны для их восприятия, поскольку сочетают в себе слова и картинки. Младшим школьникам более интересны современные мультфильмы, чем советские. Современные мультфильмы намного отличаются от мультфильмов, на которых выросли наши родители. Качество мультфильмов 21 века по сравнению с советскими мультфильмами стало намного лучше, за счет яркой и красочной картинки младшим школьникам интереснее смотреть именно их. Но если сравнивать по воспитательному характеру, то советские мультфильмы стоят на первом месте. В таких мультфильмах правильно представлены все поучительные моменты, здесь не причиняют вред окружающим, уважают старших и не обижают младших, что не везде заметишь в современных мультфильмах. Конечно же не все мультфильмы 21 века несут негативный характер, есть мультфильмы, которые полезны для просмотра младшим школьникам. К примеру, «Фиксики» и «Смешарики» являются настоящей воспроизводящей энциклопедией, они могут служить неким учителем для детей. Проходя непрерывную педагогическую практику на базе КГУ «школы-гимназии № 11» города Кокшетау, в период дистанционного обучения я в подготовке классного часа включила показ современного мультфильма «Смешарики». Для себя я ещё раз убедилась, что мультфильмы действительно являются эффективным способом в воспитании нравственных качеств младших школьников. Но следует правильно выбирать мультфильмы.

Есть мультфильмы 21 века которые, не несут в себе ни какой воспитательный характер, даже можно сказать анти воспитательный, что могут привести к опасным последствиям. К примеру, всеми любимый герой детей Шрек, является не воспитанным и грубым, который на протяжении всего мультфильма повторяет «Мне все равно, что обо мне

подумают люди. Буду делать, что хочу». Еще один мультфильм, который негативно скажется на воспитании ребенка «Алёша Попович и Тугарин Змей», там молодая девица Забава ленивая и капризная, которая ездит на спине своей бабушке. От таких мультфильмов нужно оберегать младших школьников.

Признаки «вредного мультика», от просмотра которого стоит оградить ребёнка по мнению Д.В. Андрющенко, Н.Е. Марковой и И.Я. Медведевой.

- Главные герои мультфильма агрессивны, они стремятся нанести вред окружающим, нередко калечат или убивают других персонажей. Исследования А. Бандуры, проведенные им и его коллегами ещё в 60-х годах XX века, доказали, что сцены телевизионного насилия, увиденные детьми, увеличивают их агрессивность и формируют не самые лучшие черты характера. Более того, регулярный просмотр агрессивных телепередач 8-летними детьми является предвестником совершения ими серьёзных уголовных преступлений к 30-летнему возрасту.

- Девиантное, то есть отклоняющееся поведение героев мультфильма никем не наказывается. Персонажа, нарушающего общепринятые правила, никто не шлёпает, не ставит в угол, не говорит, что так делать нельзя. В итоге, у маленького телезрителя закрепляется представление о допустимости подобных форм поведения.

- Демонстрируются опасные для жизни ребёнка формы поведения, повторять которые в реальной действительности нецелесообразно, глупо и даже просто опасно. Просмотр таких примеров для подражания может обернуться для ребёнка снижением порога чувствительности к опасности, а значит потенциальными травмами.

- Распространены сцены неуважительного отношения к людям, животным, растениям. Показано безнаказанное глумление, например, над старостью, немощностью, беспомощностью, слабостью. «Воспитательный» эффект систематического просмотра подобных мультфильмов не заставит себя ждать. Первыми почувствуют его близкие взрослые в форме грубости и безжалостности маленького телезрителя.

- Используются несимпатичные, а порой даже уродливые герои. По мнению В.С. Мухиной, для ребенка внешность куклы-мультишки имеет особое значение. Положительные персонажи должны быть симпатичными или даже красивыми, а отрицательные — наоборот. В случае, когда все персонажи ужасны, уродливы, страшны вне зависимости от их роли, у ребёнка нет четких ориентиров для оценки их поступков.

Также долгий просмотр мультфильмов за телефоном или компьютером приводит к отрицательному физиологическому изменению.

- Повышается утомляемость, раздражительность и истощаемость нервной системы;

- Происходит расстройство сна, нарушается память и внимание;
- Растёт аллергическая реакция организма;
- Изменяется костно-мышечная система.

Детям следует смотреть маленькие притчи, в которых скрыт глубокий духовный смысл. Они не просто показывают «положительных» кукол и зверей, но и показывают хорошую программу воспитания в себе качеств настоящего человека. Например, старый мультфильм «Волшебный мешочек». Мультфильм «Волшебный мешочек» - лесная сказка, которая многому научит зрителей. Маленький Ивашка, еще не смысленный медвежонок, которого многому учит его дедушка по имени Спиридон. А самый главный урок, который предстоит выучить забияке мишке – это уважение.

Мультфильмы носят в себе два противоположных характера, в первом случае они являются эффективным средством для воспитания определённых нравственных качеств, а в другом являются манипулятором внутреннего мира ребёнка. Младшим школьникам рекомендуется проводить за просмотром мультфильмов не более 2-3 часов 2-3 раза в неделю. Мультфильм следует использовать в качестве поощрения за хорошее поведение или благородные поступки. Для того чтобы дети выросли воспитанными и хорошими людьми педагогам и родителям рекомендуется, чаще показывать именно советские

мультфильмы. Эти мультфильмы несут в себе все нравственные качества, которые правильно воспитают мировоззрение младших школьников. Следует обратить внимание, насколько герои советского мультфильма хорошие, какие у них добрые лица и искренние улыбки, что хочется смотреть их вновь и вновь. И не важно, что в них нет такой яркости и красочности как в современных мультфильмах, но зато в них много замечательного и прекрасного.

Младший школьный возраст является важным этапом для формирования его личностной направленности. В этом периоде происходит не только познавательное развитие, но и развитие духовно-нравственных качеств. Мультфильмы, ставшие неотъемлемой частью жизни ребёнка, которые несут в себе, правильное воспитание внутреннего мира детей во многом определяет степень сформированности нравственных ценностей младших школьников.

Литература:

1. Абраменкова В, Богатырева А. Дети и телевизионный экран. // Восп. шк. - 2006. - №6.
2. Все обо всем. Том 11.- М.: Филологическое общество «Слово» АСТ, 1999.
3. Абрамова Г. С. Возрастная психология / Г. С. Абрамова. – М.: Академический проект, 2001.
4. Бозорова Х. Т. Нравственное воспитание младших школьников в учебно-воспитательном процессе // Молодой ученый. - 2014. - №9.
5. Лещенко Н. В. Особенности нравственного развития младших школьников/ Н. В. Лещенко //Интеграция образования. – 2007. – №. 3

ПРИМЕНЕНИЕ ЛИНГВОСТРАНОВЕДЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ НЕМЕЦКОМУ ЯЗЫКУ

Штайнпрейс О.

Научный руководитель: Байманова Л.С, кандидат филологических наук, доцент
Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
990403@bk.ru

В современном понимании «знать язык» обозначает владеть не только лексическими и грамматическими единицами этого языка, но и знать культуру, обычаи и традиции страны изучаемого языка. В наше время благодаря обновлениям в системе образования, на первый план выступает свободная, развитая и образованная личность, способная жить и творить в условиях постоянно меняющегося мира, соответственно все цели и задачи современной системы образования направлены на создание условий и предпосылок ее формирования и развития. Перед современной школой стоят цели и задачи, связанные с созданием условий для интеллектуального и духовно - нравственного развития учащихся, воспитания в каждом школьнике потребности в самообразовании, самовоспитании и саморазвитии. Системы урочной и внеурочной работы в школе по всем учебным дисциплинам направлена на решение указанных задач. Иностранный язык, обладающий высоким образовательным, воспитательным и развивающим потенциалом, дает нам для этого все необходимое [1].

Однако обучение иностранному языку невозможно без страноведческого компонента, где на первое место наряду с развитием коммуникативной компетенции ставится знакомство с культурой и обычаями чужой страны. В нашей работе мы хотели бы остановиться на лингвострановедческом материале немецкого языка. Под термином «лингвострановедение» нами вслед за Азимовым Э.Л. понимается «методическая дисциплина, реализующая практику отбора и презентации в учебном процессе сведений о

национально-культурной специфике речевого общения языковой личности с целью обеспечения коммуникативной компетенции иностранцев» [2].

Если раньше страноведческие сведения сопровождали основной курс иностранного языка лишь как примечания при изучении материала, то в наше время лингвострановедческий аспект должен стать неотъемлемой частью уроков иностранного языка. При этом методы и приемы внедрения данного материала различны, например: работа с географическими картами и календарями; с аутентичными, бытовыми предметами; применение мультимедийной презентации; знакомство с выдающимися личностями: писателями, исполнителями и композиторами; знакомство с культурным наследием страны и т.д. Работа с аутентичными текстами также является одним из приемов в обучении иностранному языку с применением лингвострановедческого аспекта. Данный метод заключается в активном использовании учителем соответствующих примечаний, поясняющих ту или иную информацию.

В существенной степени формированию лингвострановедческой компетенции будут способствовать также страноведческие упражнения поисковой направленности. Деятельность, заложенная в этих упражнениях, направлена не только на получение информации о культуре и особенностях жизни страны изучаемого языка, речевых образцах, обычно используемых в той или иной жизненной ситуации, но и на сравнении двух и более культур.

Лингвострановедческий подход к рассмотрению языка обладает еще одной значимой функцией в преподавании языка: он повышает, а иногда и обеспечивает мотивацию овладения языком, так как в действие становится “закон интереса”. Учащиеся всегда с интересом относятся к истории, культуре, искусству, темпераментам и обычаям, традициям, устройству повседневной жизни народа, его воззрениям на жизнь, ко всему, что связано со страной изучаемого языка. Использование элементов страноведения на уроке повышает качество обучения, служит не только для изложения знаний, но и для их закрепления, повторения, обобщения, контроля, следовательно, выполняет все наглядные функции.

Таким образом, можно определить, что использование лингвострановедческого подхода в преподавании иностранного языка в полной мере позволяет выполнить те миссии, которые стоят сегодня перед учителем.

В зависимости от возрастных особенностей учеников использование лингвострановедческого материала можно разделить на несколько ступеней:

- в начальном звене;
- в среднем звене;
- в старшем звене.

В начальной школе дети очень энергичны и любознательны. Для того, чтобы младшим школьникам нравилось изучать немецкий язык, следует подобрать подходящий материал для их возраста. Например, разучивание игр немецкого народа, детские песни, коротенькие стишки и физминутки. Игры можно использовать как подвижные, так и пальчиковые. Это будет развивать не только языковые навыки детей, но и их координацию, мелкую моторику. Также дети очень любят кукольный театр. Так, во время прохождения педагогической практики мы применяли на своих занятиях этот вид игры при знакомстве с немецкими сказками. Использование такого приема, вызывает у детей много положительных эмоций, что способствует быстрому запоминанию новой лексики.

Например: использование физминутки на тему «Die Verkehrsträger», поможет детям не только сделать разминку, но и будет способствовать запоминанию видов транспорта в Германии.

Kling, klang Gloribus
wir fahren mit dem Autobus
Kling, klang Glorian
wir fahren mit der

Straßenbahn
Kling, klang Glorio
wir fahren mit der Metro.

Знакомство с праздниками Германии создает у школьников неподдельный интерес. Так, накануне Рождества, во время Адвента, можно вместе с учениками выпускать газеты, изготавливать календарь Адвента, изготавливать небольшие рождественские сувениры, оформлять выставки, знакомить с традициями. Учащимся предлагается информация и о других значимых праздниках в Германии: Ostern, Pfingsten, Karneval, Münchhausen Spiel, Weihnachten.

Большой интерес вызывает у детей чтение журнала «Schrumdirum». Красочные иллюстрации, искусно поданная информация, конкретность изложенного материала не может не заинтересовать учащихся. Преимущественно интересны тематические выпуски, посвященные федеральным землям Германии, издания о немецкоязычных странах: Австрии, Швейцарии, Люксембурге, Лихтенштейне. В журнале много информации о складе и обычаях немецкоговорящих стран, о знаменитых людях, четко описываются национальные праздники. Иные статьи и темы из журнала также охотно применяются учителями на занятиях.

Например: задание «Найди рифму» («Reimsuche»)

Katze-tanzen; Koch-hoch;

Hase-Nase; doch-noch; Wien-schwimm

Начиная с 5 класса дети работают на уроках немецкого языка, кружках, при организации самостоятельной деятельности с физической картой Германии с целью развития и совершенствования навыков и умений говорения. Например, учащимся можно предложить следующие задания при работе с картой Германии:

- *Найдите следующие города на карте и расположите их в алфавитном порядке:*

Hannover, München, Erfurt, Dresden, Berlin, Potsdam, Mainz, Düsseldorf, Bremen, Nürnberg.

- *Найдите следующие города на карте, и назовите, столицей каких федеральных земель они являются: Düsseldorf, Hannover, Neumünster, Kassel, Ludwigshafen, Rostock, Lübben, Wernigerode, Eisenach, Leipzig, Bamberg, Freiburg.*

Также важно дать детям представления не только о Германии, но и о граничащих с ней государствах. Пограничные страны - это неотъемлемая часть истории любой страны. Здесь можно порекомендовать выполнить следующее задание:

- *Определите, в состав каких стран входят следующие города: Bamberg, Bern, Luxemburg, Salzburg, Metz, Amsterdam, Brussel, Warshawa.*

На занятиях немецкого языка в 5-6 классах следует при поднесении материала опираться на наглядность. Так, в кабинете иностранного языка должна быть собрана плакатная или макетная наглядность достопримечательностей различных городов Германии, Швейцарии, Австрии, Бельгии, Нидерландов и Люксембурга.

На уроках немецкого языка в 7-8 классах рекомендуется начинать знакомить учащихся с писателями и поэтами Германии, а также с их произведениями. Отдельное внимание здесь уделяется знакомству с великими личностями страны. Совместно с учащимися можно собрать материал о жизни и творчестве И.В. Гете, Л.В. Бетховена, В.А. Моцарта, Ф. Шиллера, Г. Гейне. Учащиеся речитируют стихи выдающихся авторов, отрывки сказок, ставят инсценировки, показывают свои выступления учащимся младших классов [3].

Например: В стихотворении И.В. Гёте «Das Veilchen» (Фиалка), найди и выпиши все прилагательные. Ответьте на вопрос: «Какие чувства мог испытывать автор, когда писал это стихотворение?» [4].

Использование песен на изучаемом языке весьма актуально не только на начальном этапе изучения иностранного языка, но и в старших классах. С помощью песен учениками значительно легче запоминается и усваивается грамматический материал. Использование на уроке музыки способствует культурному воспитанию школьников. С помощью музыки ученики знакомятся с культурой страны, с ее музыкальной жизнью, творчеством великих

музыкантов. Например, можно познакомить учащихся с творчеством И. Гайдна, Р. Шуберта, И. Штрауса. Важно познакомить учеников не только с классиками, но и с современниками. Например, такими как Namika, Max Giesinger, Mark Foster, Helena Fischer, Glasperlenspiel, Rammstein, AnnenMayKantereit. *Например:* Прослушайте песню рэпера Bushido „Das alles ist Deutschland“ [5]. Расскажите, как Bushido описывает Германию? Напишите, что Германия значит для вас. С какими словами у Вас ассоциируется Германия?

Музыка создает положительную психологическую обстановку на уроке, посредством музыки снижается психологическая нагрузка детей, стимулируется их речевая деятельность, усиливается эмоциональный статус, поддерживается заинтересованность в изучении немецкого языка. В старших классах работа с песнями подразумевается как работа с текстами. Они должны отвечать определенным требованиям: быть приемлемыми в языковом и информационном плане, быть эмоциональными и актуальными.

Ключевая задача - приобщить учащихся к культурным ценностям народа - носителя языка. В этих целях большое значение имеет использование аутентичных материалов (картин, текстов, звукозаписей и т.п.). Используя видеофильмы можно учащимся дать наглядное представление о жизни, традициях, языковых реалиях страны изучаемого языка. Наблюдение за действиями персонажей, окружающей обстановкой, внешним видом собеседников помогает быстрее и качественнее понять ситуацию.

При применении лингвострановедческого подхода упражнения носят творческий характер и направлены на создание условий возникновения у учащихся речевой интенции, которая будет способствовать максимальному приближению речевой деятельности к реальным условиям.

Данная методика дает возможность приобщать учащихся к культуре, общечеловеческим ценностям, интересоваться богатством культурного наследия не только своего, но и других народов, стремиться к взаимоуважению и толерантности.

Список использованных источников:

1. Лингвострановедческий материал на уроках английского языка. Режим доступа: <https://ped-kopilka.ru/blogs/elena-nikolaevna-finogenova/lingvostranovedcheskii-material-na-urokah-angliiskogo-jazyka.html>, свободный.
2. Азимов Э.Л., Щукин А.И. Новый словарь методических терминов. Теория и практика преподавания языков. Санкт-Петербург, «Златоуст», 1999. - 128 с.
3. Методическая разработка «Развитие коммуникативной компетенции учащихся на основе использования страноведческого материала на уроках немецкого языка». Кулабухова Т.Е. 2013. – С.6.
4. Стихотворение И.В.Гёте «Das Veilchen» (Фиалка). Режим доступа: <https://www.chitalnya.ru/work/2911812/>, свободный.
5. Песня «Das alles ist Deutschland» (Bushido). Режим доступа: https://de.lyrsense.com/bushido/das_alles_ist_deutschland, свободный.

НЕИЗВЕСТНЫЕ СТРАНИЦЫ ГОЛОДА 1921-1922 ГОДОВ В КАЗАХСТАНЕ

Әлібек А.Р.

Научный руководитель: Карсакова Г.Б., магистр истории,
старший преподаватель
Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
aida0804aida@gmail.com

Актуальность темы обусловлена необходимостью обращения исторической науки к наиболее сложным периодам Отечественной истории, обладающим трагическим человеческим измерением. Таким измерением в истории является голод, который выступает как наиболее частое бедствие в истории человечества. Серьезный социальный и политический кризис, разразившийся в период революций и Гражданской войны привел к снижению населения по всей стране. Зима 1920-1921-е годы была бесснежной, а лето засушливое. Отсутствие зимней влаги, дождей весной и летом стало причиной сильной засухи. Посевы, высаженные в Уральской, Оренбургской, Кустанайской, Букеевской, Актюбинской губерниях, не взошли из-за сильной засухи, взрослые же - сгорели из-за летней жары. Пастбища и сенокосы кочевых и полукочевых районов, занимающихся скотоводством, сгорели полностью. Затянувшаяся суровая зима в эти годы вызвала массовый падеж скота в Тургайском уезде. Голод охватил и оседлые районы. Число жертв, погибших от голода, увеличивалось с каждым днем. В 1921 г. голод охватил многие регионы страны, особенно районы Поволжья. К осени 1921 г. по стране голодало свыше 20 миллионов человек [1, с.152]. В связи с обрушившимся голодом Центральный комитет РКП(б) 17 июля 1921 года направил всем членам партии специальное Обращение. «Голод, - результат не только засухи, причины его в отставании аграрного сектора, низком уровне сельскохозяйственных знаний, архаичных формах севооборота, это и последствия войны и военной блокады, неугасающей борьбы помещиков, капиталистов и их слуг против нас» [2, с.192]. Массовый голод был вызван чрезвычайной экономической ситуацией в результате политики «военного коммунизма», проводимой Советской властью и обернувшейся сильным ударом по народному хозяйству.

В результате резко выросшей смертности и массового бегства населения из голодающих районов население Казахстана сократилось почти на 1 млн человек: 1922 г. это число достигло более чем 2 млн 300 тыс. человек, если в 1920 году на территории республики проживали 4781 тыс. человек, то в 1922 году только 3796 человек [3, с.192].

В 1919—1922 годы на территории современного Казахстана был неурожай в разных регионах Советской России, связи с чем Советской властью в январе 1919 года была повторно введена так называемая продразвёрстка в рамках действовавшей с 13 мая 1918 продовольственной диктатуры. Но по продовольственной развёрстке отнимался лишь излишек пшеницы, а у казахов оставался скот. Данная продразвёрстка была частью комплекса мероприятий, известных как политика «военного коммунизма». В заготовительную кампанию 1919-1920 хозяйственного года продразвёрстка также распространилась на картофель, мясо, а к концу 1920 года на все сельхозпродукты. Учитывая, что в Казахстане хлеба было мало, то большой упор был сделан на конфискацию скота у местного населения. Население аулов и деревень стало выражать протесты.

В 1921-1922 годах очаги недовольства, вылившегося в открытые выступления, возникли в Семипалатинской, а также в Кустанайском, Акмолинском, Петропавловском, Кокчетавском уездах. Их лозунгами были «Долой продовольственную диктатуру!», «За Советы без коммунистов!», «Долой продразверстку!». Стоит отметить, что ещё до начала

централизованной продразвёрстки, в уже голодающих городах и армии формировались стихийные, никому не подчиняющиеся отряды, которые выбивали продовольствие из крестьян не считаясь с последствиями (в том числе - под видом официальных продотрядов). Это заставило начать упорядоченную продразвёрстку. Большую роль в формировании предпосылок для перегибов в продразвёрстке, сыграл чехословацкий корпус, лишивший большевиков контроля над частью железных дорог, и не позволивший подвозить продовольствие из благополучных регионов в голодающие. Бои красных с Колчаком, Деникиным и Врангелем также препятствовали этому. В силу этого нормы развёрстки были увеличены [3, с.192].

Кроме того, жестокая засуха 1921 года не только погубила массу посевов и в половину снизила урожайность остальных, но и привела к высыханию степных пастбищ. Также ситуация усугублялась нашествием саранчи на оставшиеся пастбища и посевы [4, с.281]. А разруха и безвластие гражданской войны мешали быстрому и эффективному решению проблем. Которые, в свою очередь, осложнялись масштабами бедствия - согласно данным официальной статистики, всего, вместе с пострадавшими районами КССР, голод в те годы охватил 35 губерний, сильно пострадали Самарская, Саратовская губернии, голод охватил Поволжье, Южную Украину, Крым, Башкирию, частично Приуралье и Западную Сибирь. Также ситуация усугублялась тем, что некоторые руководители на местах даже приветствовали вымирание местного населения. Так, один из руководителей Туркестанского ЦИКа И. Тоболин прямо заявил, что казахи, как экономически слабые, с точки зрения марксистской теории, все равно должны вымереть, поэтому не стоит тратить средств на борьбу с голодом [2;с 266].

В марте 1921 года на X съезде ВКП(б) руководство страны приняло решение о замене продразверстки продналогом, о переходе от «военного коммунизма» к новой экономической политике. 14 июня 1921 года введен Декрет «о натуральном мясном налоге», который освобождал кочевое и полукочевое казахское крестьянство от мясного налога. Советское правительство выделило крестьянам, пострадавшим от неурожая, денежные средства на приобретение скота. Выданы кредиты для закупки сельскохозяйственных машин и орудий. Принято решение по оказанию помощи двух миллионному голодающему населению края. Советский Туркестан принял 20000 голодающих Казахстана. Более 700 тыс. человек, в том числе крестьяне-переселенцы из России и Украины, покинули пределы республики. В основном продналог прогрессивным, основная его тяжесть ложилась на хозяйства кулаков и баев [3;с.261].

Самым страшным явлением голода 1921-1923 годов был факт о людоедстве среди местного населения. В связи с этим был издан специальный приказ НКВД: «Ввиду наблюдавшихся в районах, пораженных голодом людоедства, и в целях борьбы с ним НКВД, НКЗДРАВ предлагает к руководству следующие меры борьбы. Лица, обличенные в людоедстве не должны предаваться суду, ни к административным взысканием. Обличенные в людоедстве люди как психически ненормальный элемент подлежат немедленной изоляции, и передачи органам здравоохранения, где таковые находятся до приведения их в нормальное состояние» [5, Л. 69].

В целом, по официальным данным, в Кирреспублике в связи со стихийным голодом смертность детей до 1-го года колебалась между 80-90 %, а старше одного года – между 50-60 %. Санитарное состояние детских домов в связи с их перегруженностью и не благоустроенностью было ниже всякой критики: «грязь, зловоние, скученность, по 3-4 детей на одной койке, если таковые имеются, без матрацев, без одеял, без света; дети грязны, голы, босы, проводят целые дни в ожидании полуголодного обеда. Дети чахнут физически и тупеют морально» (ЦГА РК, 18: 163). Такое тяжелое положение наблюдалось почти во всех детских домах губерний. Символом того времени стала детская беспризорность. Уже в 1921 г. в советской прессе стали появляться статьи и заметки о беспризорниках, а летом 1922 г. в «Известиях» была опубликована сводка РКИ (рабоче-крестьянской инспекции) о детской беспризорности и преступности несовершеннолетних

(до этого подобные сведения были достоянием ограниченного круга руководителей страны). С увеличением количества голодающих увеличивалась и детская беспризорность. В целом, ситуация начала улучшаться с конца апреля - начала мая 1922 года, когда центральными и губернскими органами начала оказываться материальная помощь голодающим. Создавались столовые, питательные пункты, выдавалось семенное зерно.

Значительную помощь в организации питания для голодающего населения оказывали иностранные общественные благотворительные фонды - европейский фонд Ф. Нансена, английское «Общество друзей» (квакеры) и др. Активно действовала на территории губернии (Кустанайской) АРА - Американская администрация помощи (ARA, American Relief Administration), возглавляемая будущим президентом США Г. Гувером. Официальная деятельность этой организации началась с осени 1921 года. Первоначально помощь оказывалась только детям до 14 лет, с весны 1922 года и взрослым. Шла организация благотворительных столовых и распределение продуктов питания среди особо нуждавшегося населения. В мае 1923 года было официально объявлено о прекращении деятельности АРА на территории Советской России, а все её структуры свёрнуты через несколько месяцев. Нуждающиеся крестьяне могли получать единовременные денежные или натуральные пособия для восстановления своего хозяйства. Крестьянские общества взаимопомощи в социальной поддержке сельского населения отражали деятельность самых многочисленных организаций социального обеспечения. Они сочетали государственную и общественную помощь, аккумулируя средства сельского населения и государства. Основной доход крестьянским комитетам приносили обработка собственного земельного надела и эксплуатация собственных и арендуемых предприятий.

Таким образом, природно-климатические явления, как засуха и джуг, а также интенсивное выкачивание хлеба, мяса и других видов продовольствия привели к бедственному положению Акмолинской губернии. Замена продразверстки продналогом не улучшила в первые годы нэпа положение крестьянства. Сохранялась разверстка на мясо, яйца и другие продукты, гужевая повинность. Несмотря на декларирование нового экономического курса, методы его проведения оставались по-прежнему насильственными. Для разоренного войнами и неурожаем и джугами крестьянского хозяйства и казахского аула величина продналога оказывалась непомерной, Зачастую она не соответствовала реальным возможностям населения и, как и продразверстка, исходила главным образом из потребностей в продовольствии.

Литература:

1. Толмачев А. Калинин. Жизнь замечательных людей. - Москва, 1974. - 238 с.
2. История Казахстана с древнейших времен до наших дней в пяти томах. Т.4. - Алматы, 2010. - 767 с.
3. Г. Кан; История Казахстана учебник для вузов. - Алматы: Алматыкітап баспасы, 2011 - 314 с.
4. Кузембайулы А., Абиля Е.А. История Республики Казахстан. - Костанай, 2003 - 350 с.
5. Государственный Архив Акмолинской Области (ГААО) Ф.115. Оп.1. Д.60. Л.69.

ДЕПОРТАЦИЯ НЕМЕЦКОГО ЭТНОСА В СЕВЕРНЫЕ РЕГИОНЫ КАЗАХСТАНА

Байкен А.С.

Научный руководитель: Карсакова Г.Б. магистр истории,
старший преподаватель,
Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
asmabaiken@gmail.com

Период депортации в СССР относительно короткий, но столь важный, в прошлом табуированный и малоизученный период в истории XX в. и в основном именно депортация народов повлияла на то, что современный Казахстан на мировой арене самоопределяется как полиэтническое государство, которое построено и строится до сих пор руками и усилиями всех этносов живущих в нашей Республике, но ценою всего этого были сломанные советским руководством судьбы.

Сколько тысяч унесла за собой якобы «гуманно-организованная» советской властью депортация народов?! Сколько жизней она погубила, как поменяла историю целого немецкого народа и как депортация повлияла на Казахстан-принимающую сторону? Этими вопросами некогда было задаваться при Сталине, но мы задаем эти вопросы сейчас самим себе, ведь понимаем как важно знать истину, как важно хранить историю, чтобы не повториться в ошибках. Депортация это короткая, но целая эпоха в истории и потому отделять зерна от плевел подобно мемориалу воздвигнутому тем страшным событиям, масштаб которых мы все еще не в силах правильно оценить и рассудить. Главная задача человечества больше никогда не повторить подобного.

«Немецкие колонии, появившиеся еще в дореволюционной Российской империи, сохранились во многих регионах СССР, и это резко расширяло масштабы выселения. Начало депортации немцев положил Указ Президиума Верховного Совета СССР от 28 августа 1941 г «О переселении немцев, проживающих в районах Поволжья». Затем в период с конца августа по ноябрь 1941 г. были приняты подобные указы и постановления и проведены соответствующие операции по отношению немцев, живших в районах Поволжья, Крымской АССР, УССР, пригородах Ленинграда, Московской, Ростовской областях, Северном Кавказе и Тульской области, а также в Краснодарском и Орджоникидзевском краях, Кабардино-Балкарской и Северо-Осетинской АССР, Грузинской, Азербайджанской и Армянской ССР, Горьковской области, Дагестанской и Чечено-Ингушской АССР, Калмыцкой АССР. Этот список можно продолжить, так как не было ни одного региона в СССР, где в отношении немцев не осуществлялись бы репрессивные меры. Немцев, в СССР депортировали почти из всех районов большей или меньшей их концентрации, если только обстоятельства войны это позволяли. Немецкое население, кроме доставшегося врагу, было вынуждено сосредотачиваться к востоку от Волги, главным образом в Западной Сибири и Казахстане» [5, с. 2].

Активное заселение немцев на территорию Казахстана, а в частности и в его северные регионы началось в промежуток между 1930-1940 гг. академик А.Н. Яковлев разделяет сталинские депортации на 4 периода: первый период - предвоенные этнические депортации (1928-1939 гг.), второй и третий периоды – этнические депортации военного времени (1939-1945 гг.), четвертый период – послевоенные депортации, продолжавшиеся до смерти И.Сталина (1945-1953 гг.) [1, с. 81]. Из всех четырех периодов депортации, наиболее насыщенным является период депортации военного времени, его мы и рассмотрим в данной статье, но в чем были причины массовой ссылки немцев? Причиной столь жестоких массовых изгнаний и насильственных миграций служили опасения со стороны советского правительства в возможной вербовке со стороны правительства Рейха ведь на начальных порах Великой Отечественной войны СССР проигрывал победу фашистским оккупантам, однако этому был ряд других экономических, политических

причин, но никак ни тот факт, что предатели свои. Возможно мнимая подозрительность советской партийной верхушки служила отводом для глаз, когда свои ошибки никто признавать не хотел, ибо проигрывать было нельзя.

В августе 1941 года выходит Указ Президиума Верховного Совета СССР «О переселении немцев проживающих в районах Поволжья». 12 сентября 1941 г. на заседании Политбюро ЦК ВКП(б) было принято ещё одно постановление по немцам Поволжья – «О расселении немцев Поволжья в Казахстане». В нём местным партийным и советским органам разрешалось вселять немцев «в существующие колхозы не целыми колхозами, а группами хозяйств от 10 и выше», то есть вместо поколхозного был принят посемейный принцип размещения депортированных немцев [2, с.85]. А уже в том же 1941 году, с едва наступившей осенью в Кокчетавскую область сотрудники НКВД активно начали переселять немцев Крыма, Украины, Поволжья. Большая часть их была распределена по колхозам Арыкбалыкского, Красноармейского, Щучинского, Келлеровского и Чкаловского районов [2, с.81]. Большинство прибывших немцев расселялись в колхозы вышеуказанных районов. По воспоминаниям спецпереселенцев, они практически сразу были направлены на сельскохозяйственные работы по уборке урожая. Материальное положение немцев-переселенцев было очень тяжелым, хотя большинство колхозов не успевали собрать выращенное зерно, но спецпереселенцам под угрозой наказания не давали собрать даже остатки несобранного урожая. Положение немцев усугублялось отсутствием каких-либо личных средств для приобретения продуктов питания. Если учесть, что на сборы при переселении давали всего сутки, то взять с собой какие-то материальные ценности они не могли. Имущество и скот немцы отдавали за символическую цену. Имущество и скот оставлялись на условиях кредита со сроком погашения их стоимости в течение 7 лет.

На этот счет Правительством СССР и СНК КазССР давались соответствующие указания о том, что «по линии Наркоматов мясомолочной промышленности и Земледелия обеспечить семьи спецпереселенцев скотом и выделить кредиты на хозяйственное обустройство» [7, 195]. Но в местах выселения получить компенсацию практически было невозможно. Поднимать вопрос о компенсации за имущество, сданное в местах прежнего поселения, в условиях войны для немцев, находящихся в режиме спецпоселения, было делом бесполезным. Вопрос этот ими и не подымался, все они понимали как тяжело стране, и несмотря на испытываемые проблемы они добросовестно трудились во благо Победы. На начальном этапе депортации немцев существенно вскрылись проблемы и неблагополучие тех регионов, в которые прибывали ссыльные, нехватка еды вызывает голод, нехватка жилья, наступающий осенний холод и грязь в вагонах-теплушках, в которых были привезены депортированные все это в купе приводят к легочным, инфекционным и ряду других заболеваниям. Депортированных везли в товарных вагонах, многие умирали в дороге от холода и голода [3, с. 94]. Спонтанность принятого решения т.е. Указа о переселении привело к тому, что операция в силу своей неорганизованности чуть ли не претерпевала крах, действовать приходилось на месте, иначе бы это привело к необратимым последствиям, но думал ли об этом хоть кто-то, нам не известно. «Постановление СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 26 августа 1941 г. предписывало осуществлять переселение немцев целыми колхозами, однако первые же меры по подготовке и проведению депортации показали нереальность этого замысла и невозможность его практического осуществления.

Жизнь ссыльных по приезде была на грани конца, надежды ни на что не оставалось, но ясно было одно-нужно выживать в это непростое время, важно сохранить себя и семью, поэтому сотни тысяч женщин и детей, стариков были сорваны с родных мест и переброшены в дальние, необжитые места, а мужчины – мобилизованы в трудовые лагеря [4, с.13]. Трудармия призывала всех и никого не щадила, война не только эвакуировала простых людей, писателей, ученую элиту, но и требовала также эвакуации промышленных объектов и предприятий, на которых наряду со всеми трудились спецпереселенцы из числа немцев.

«Трудовая мобилизация жестоко отразилась на жизни спецпереселенцев, большинство из них погибали. Смерть косила людей в лагерях сотнями. В целом по СССР за 1941–1945 гг. только в местах спецпоселения умерли 24187 немцев, в то же время число погибших в трудовых лагерях исчисляется сотнями тысяч» [1, с.138–139].

В период войны труд этих людей был предан забвению после войны. Руководители государства считали, что немцы должны были искупить свою вину. В вину же вменялось недоносительство о наличии «тысяч и десятков тысяч диверсантов и шпионов» и просто то, что они являлись немцами. Их положение оказалось самым тяжелым среди других депортированных народов, так как их судьба во многом зависела от отношений между СССР и Германией. Лишь победа СССР могла смягчить их положение и жизнь в Казахстане, но советские власти не спешили принимать решения по изменению жизни спецпереселенцев. Успехи армии на фронтах ВОВ никак не сказывались на жизни спецпереселенцев, они оставались под жестким контролем местных органов НКВД, продолжая выполнять тяжелую работу. Их статус характеризовался унижительными процедурами регистрации, перерегистрации и отметок в комендатурах. Регламентировался и жестко контролировался каждый шаг. Чтобы отъехать или отойти от места проживания на 3–5 км, требовалось специальное разрешение. Тем не менее спецпереселенцы самовольно возвращались в колхозы из Петропавловска, на что незамедлительно следовала реакция властей.

Победа в ВОВ не решила проблем депортированных народов. Политический статус и положение советских немцев оставались такими же, как и в момент депортации. Неопределенность своего будущего, морально-психологическая подавленность, материальная необустроенность, репрессивные меры властей сопровождали немцев, выживших в условиях жестоких репрессий, и после войны. В дальнейшем советская «реабилитация» не восполнит тех физических и моральных потерь, которые понесли немцы в годы репрессий. В целом советские немцы на десятилетия будут выключены из многих процессов развития как полноценный социум и окажутся на грани физического и духовного уничтожения.

Множество предприятий перебазировали именно в северные регионы Казахстана, а Акмолинская область по численности принятых депортированных занимала одну из первых позиций, здесь создавались немецкие колхозы, многие из них уже не носят своих первоначальных названий, но есть те, кто все еще помнит живые истории живых и мертвых немецких переселенцев в годы ВОВ. Северный регион страны в тяжелые годы губительной жестокой войны, в годы страшной и мерзкой депортации, пусть не со всеми почестями, но с неким радушием местного населения приютил тысячи депортированных, и в будущем они отплатят за эту теплоту и скажут теплые слова благодарности, ведь они все кто жил, трудился здесь может по праву считать себя частью единого народа, частью казахстанской нации.

Литература:

1. Сталинские депортации 1928–1953 гг. / Сост. А.Н.Яковлев, Н.Л. Поболь, П.М.Полян. — М.: Междунар. фонд «Демократия», 2005. — 904 с.
2. Трагедия и прозрение: сборник архивных материалов и воспоминаний жертв голода и политических репрессий. - Петропавловск: СКГУ им. М. Козыбаева, 2002. - 316 с.
3. Депортированные в Казахстан народы: время и судьбы. — Алматы: Арыс-Казахстан, 1998. — 428 с.
4. Ауман В.А. Герольд Бельгер: Такая выпала стезя. - Алматы, 2017 г. - 352 с.
5. Н.А.Абуов «Депортированные немцы в северо-казахстанской области в годы Великой Отечественной Войны» -Караганда, 2007.

К ВОПРОСУ О ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Глазер А. А.

Научный руководитель: Байманова Л.С, кандидат филологических наук, доцент
Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г.Кокшетау

Albert 777333@inbox.ru

В последние годы всё чаще поднимается вопрос о применении современных методов и моделей преподавания иностранных языков в общеобразовательной школе и их эффективном использовании для повышения качества обучения иностранным языкам учащихся, формирования и развития их коммуникативной культуры. Использование пословиц и поговорок как прием организации обучения является одним из наиболее лучших способов сделать урок ярким, насыщенным и информативным одновременно. Пословицы и поговорки разных народов мира имеют с одной стороны много общего, а, с другой - в них есть и свои специфические особенности, характеризующие самобытную культуру и многовековую историю определенного народа. Изучением их происхождения и роли в языке занимались и продолжают исследования в этом направлении такие отечественные и зарубежные лингвисты, как Н.Турекулов [1] М.Жумабаев [2], Ж.Аймаутов [3], А.С.Макаренко [4] и многие другие. В большой российской энциклопедии (БРЭ) под пословицей понимается «изречение в виде грамматически законченного предложения, в котором выражена народная мудрость в поучительной форме» [5].

Однако мы в своей работе придерживаемся мнения известного специалиста в области фразеологии В.Н.Телия, которая считает, что «Пословицы - мощный источник интерпретации, поскольку они и есть по традиции передаваемый из поколения в поколение язык веками сформировавшейся обыденной культуры, в котором в сентенционной форме отражены все категории и установки этой жизненной философии – носителя языка» [6, с. 241]. Для получения статуса «пословицы» назидательное изречение должно быть ассимилировано в бытовой разговорной речи как одно из составляющих общественного сознания. При этом известно, что любая пословица является результатом коммуникации, возникшей при определенных обстоятельствах и имеет чаще всего народное происхождение.

Например, известная пословица «Без труда не вытащить и рыбку из пруда» указывает на необходимость трудиться, прилагать усилия для достижения желаемого результата. Данная пословица актуальна в любом временном отрезке и у всех народов:

ПС/Рус.: Без труда не вытащить и рыбку из пруда.

ПГ/Англ.: No pain, no gain.

ПГ/Нем.: Ohne Fleiß kein Preis [7].

Что касается поговорки, то в отличие от пословицы она не представляет собой цельное законченное предложение, например:

ПГ/Рус.: Начать с нуля.

ПГ/Англ.: To start from the scratch.

ПГ/Нем.: Von Null anfangen [7].

По мнению В.И. Даля, поговорка – это «складная короткая речь, ходячая в народе, но не составляющая полной пословицы» [8]. Поговорка может не просто описывать какие-либо стороны жизни, но и содержать народную мудрость, которая в поговорке выражена менее явно, чем в пословице. Это общее свойство делает некоторые поговорки трудно отличимыми от пословиц, поэтому их относят к единой пословично-поговорочной группе языковых афоризмов.

В силу своей яркости, образности и эмоциональности пословицы и поговорки часто встречаются как в устной, так и в письменной речи на английском и немецком языках.

Однако при их переводе на русский язык часто встречаются трудности. Это связано с тем, что их смысл нам не всегда может быть понятен, а в словарях не представлено их толкование. Однако в настоящее время существует множество словарей, основной целью которых является описание многообразия и раскрытие смысла пословиц и поговорок определенного языка, например: словарь употребительных английских пословиц [9], русско-немецкий словарь пословиц и поговорок [10], словарь русских пословиц и поговорок [11]. При этом наличие этих и других подобных словарей не ослабевает интерес лингвистов к особенностям их использования и перевода в различных языках.

Удивительное многообразие немецкой, российской и британской культуры притягивает взор современных исследователей к сопоставлению пословиц и поговорок в трех разноструктурных языках, отмечая при этом как прочные лингвокультурологические связи, так и неповторимую национальную окраску, например:

ПС/Рус.: Не откладывай на завтра то, что можешь сделать сегодня.

ПС/Англ.: Never put off until tomorrow what you can do today.

ПС/Нем.: Verschiebe nicht auf morgen, was du heute kannst besorgen [7].

ПС/Рус.: Куй железо, пока горячо.

ПС/Англ.: Strike while the iron is hot.

ПС/Нем.: Schmiede das Eisen solange es heiß ist [12].

ПГ/Рус.: Любовь слепа.

ПГ/Англ.: Love is blind.

ПГ/Нем.: Liebe ist blind [12].

Анализ фактического материала позволяет выделить основное отличие, заключающееся в том, что пословица - это целое предложение, а поговорка - лишь фраза или словосочетание. При этом пословица содержит нравоучение, мораль, наставление, а поговорка - просто красноречивое выражение, легко заменяющееся другими словами.

Как показывает исследование русские, английские и немецкие пословицы имеют одинаковое происхождение. Отличие состоит лишь в том, что они складывались в различных исторических условиях и общественно-экономических укладах, не всегда совпадающих у трех народов. Поэтому при переводе отдельных пословиц у которых отсутствуют не только полные, но и частичные синонимы в другом языке, появляются определенные трудности. Рассмотрим некоторые пословицы и поговорки, имеющие историческое происхождение в исследуемых языках:

Рус.: «На обиженных воду возят» – употребляется со времён Петра I. В те времена была популярной профессия водовоза – человека, снабжающего водой город. Чтобы заработать больше денег, водовозы начали повышать цену на свои услуги, хотя по закону это было запрещено. Чтобы наказать скряг, Петр I дал указание – вместо лошадей впрягать в телегу жадных водовозов. Естественно, что они были сильно обижены, но вынужденно исполняли наказание. Отсюда и пошло выражение.

Англ.: «Playfast and loose» (знач. «вести нечестную, двойную игру») это связано со старинной игрой, в которую играли главным образом на ярмарках в Англии.

Нем.: «Einen Teil sollst du verschenken, einen Teil sollst du ausgeben, einen Teil sollst du sparen». Одну часть ты должен подарить, одну истратить, одну отложить. Экономность и бережливость – это одна из главных черт немецкого народа.

Пословицы немецкого, английского и русского языков ориентированы своим содержанием в основном на человека – черты его характера, поступки, отношения в семье, коллективе и обществе и т.п. Поэтому при обучении лексике на уроках ИЯ мы предлагаем использовать следующие тематические группы:

- о любви и дружбе:

ПГ/ Рус.: Любовь слепа;

ПГ/ Англ.: Love is blind;

ПС/ Нем.: Liebe ist blind [12];

- о честности:

ПС /Рус.: Называть вещи своими именами;

ПС /Англ.: To call a spade a spade;

ПС/ Нем.: Die Dinge beim rechten Namen nennen [12];

-олени:

ПС /Рус.: Кто рано встает, тому Бог подает;

ПС/Англ.: Early to bed and early to rise makes a man healthy, wealthy and wise;

ПС/ Нем.: Der frühe Vogel fängt den Wurm. Morgenstunde hat Gold im Munde [7];

-обуме:

ПС/ Рус.: Семь раз отмерь, один раз отрежь;

ПС/ Англ.: Use your head to save your feet;

ПС/ Нем.: Erst denken, dann handeln[12].

Также пословицы и поговорки мы классифицируем на следующие группы:

- характеристика человека:

ПГ/рус.: худой как спичка;

ПГ/англ.: Thin as a rake;

ПГ/нем.: Dünn wie ein Streichholz[13];

- характеристика предмета:

ПС/рус.: Называть вещи своими именами;

ПС/англ.: To call a spade a spade;

ПС/нем.: Die Dinge beim rechten Namen nennen[12];

- характеристика действия:

ПС/рус.: Семь раз отмерь, один раз отрежь;

ПС/англ.: Look before you leap;

ПС/нем.: Besser zweimal messen, als einmal vergessen. /Erst besinnen, dann beginnen[7];

- характеристика состояния:

ПС/рус.: Кататься как сыр в масле;

ПС/англ.: To live in clover;

ПС/нем.: Wie die Made im Speck leben;

- описание отношений между людьми:

ПС/рус.: Не делай из мухи слона;

ПС/англ.: Don't make a mountain out of a mole hill;

ПС/нем.: Mach aus einer Mücke keinen Elefanten [7].

Однако здесь важно отметить, что четких границ между представленными тематическими группами нет, они могут варьироваться в каждом языке по-своему.

Так как уже с первых уроков обучения иностранному языку в первую очередь уделяется внимание произношению, то необходимо подчеркнуть существенную роль использования пословиц для развития именно произносительных навыков, для постановки и совершенствования фонетики, например:

ПС /рус.: Не ищи красоты, ищи доброты - произношение шипящих[14];

ПС /Англ.: Where there is a will there is a way. - обработка звука [w][15];

ПС /Нем.: Ende gut- alles gut –твёрдый приступ (Knacklaut)[16];

ПС /рус.: С ним водиться, что в крапиву садиться. - произношение - тся [17];

ПС /Англ.: To run with the hare, and hunt with the hounds. - звука [h][18];

ПС /Нем.: Morgenstunde hat Gold im Munde - произношение звуков [O], [E] [19].

Благодаря пословицам и поговоркам совершенствуются слухопроизносительные и ритмико-интонационные навыки, учащиеся учатся делить предложения на синтагмы, определить логическое ударение и др.

Также пословицы и поговорки способствуют активизации и автоматизации отдельных грамматических форм и конструкций, поэтому целесообразно использовать их для презентации нового грамматического материала, а также в ходе практических упражнений. Многократное повторение одних и тех же фраз вырабатывает способность не

допускать грамматических ошибок в речи. Так с помощью повелительного наклонения можно выразить как просьбу, так и запрет или разрешение:

ПГ/ Рус.: Выше голову! [18];

ПГ/Англ.: Shinup! [20];

ПГ /Нем.: Kopfhoch! [21];

ПГ/ Рус.: Не делай из мухи слона;

ПГ/Англ.: Don't make a mountain out of a mole hill;

ПГ /Нем.: Mach aus einer Mücke keinen Elefanten [7].

Таким образом, мы пришли к выводу, что использование пословиц и поговорок при обучении иностранным языкам способствует как повышению мотивации учащихся, так и освоению нового учебного материала. Данный жанр устного народного творчества позволяет в игровой форме тренировать фонетический, лексический и грамматический материал и при этом одновременно приобщать обучающихся к культуре страны изучаемого языка.

Перечень сокращений и условных обозначений

Англ. – английский язык

БРЭ – большая российская энциклопедия

ИЯ- иностранный язык

Нем. – немецкий язык

ПС- Пословицы

ПГ- Поговорки

Рус. – русский язык

Список использованной литературы

1. Турекулов Н. Современный казахский фольклор. Жанрово-структурный анализ. - Алма-Ата, 1982.
2. Жумабаев М. Педагогика. - Алматы: Ана тілі, 1992.
3. Аймаутов Ж. Психология. - Алматы: Рауан, 1995.
4. Макаренко А.С. Собрание сочинений: В 5 т. - М., 1971. - Т.4.
5. Большая российская энциклопедия. Том 27. - М., 2015. - С. 246.
6. Телия В. Н. Фактор культуры и воспроизводимость фразеологизмов - знаково-микротекстов // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура. - М.: Языки славянской культуры, 2004 - С. 241.
7. Английские и немецкие пословицы с русским аналогом [таблица]/ [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.lotime.ru/poslovizi.html>, свободный.
8. Поговорка // Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / авт.-сост. В. И. Даль. - 2-е изд. - СПб.: Типография М. О. Вольфа, 1880-1882.
9. Словарь употребительных английских пословиц, 326 статей, Буковская М.В., Вяльцева С.И., Дубянская З.И., 1990.
10. Русско-немецкий словарь пословиц и поговорок, Цвиллинг М.Я., 1984.
11. Словарь русских пословиц и поговорок, Жуков В.П., 2000.
12. Сравнительный анализ пословиц и поговорок в русском, английском и немецком языках [текст]/ [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://pandia.ru/text/82/155/51441.php> свободный.
13. Перевод поговорки [текст]/ [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://polyidioms.narod.ru/index/0-85> свободный.

14. Абсолютные и частичные эквиваленты пословиц и поговорок в иностранных языках [текст]/ [Электронный ресурс]- Режим доступа: <https://urok.1sept.ru/articles/606233>, свободный.
15. Перевод пословицы [текст]/ [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.native-english.ru/proverbs/where-there-s-a-will-there-s-a-way> свободный.
16. В. И. Даль пословицы русского народа [текст]/ [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://dic.academic.ru/dic.nsf/dahl_proverbs/27434/Не_ищи_красоты%2C_ищи_до_броды свободный.
17. Пословицы и поговорки для детей [текст]/ [Электронный ресурс]- Режим доступа: <https://nsportal.ru/detskiy-sad/materialy-dlya-roditeley/2011/12/11/poslovitsy-i-pogovorki-dlya-detey> свободный.
18. Перевод пословицы [текст]/ [Электронный ресурс]- Режим доступа: <https://translate.academic.ru/to%20run%20with%20the%20hare%20and%20hunt%20with%20the%20hounds/en/ru/> свободный.
19. Перевод поговорки [текст]/ [Электронный ресурс]- Режим доступа: <https://translate.academic.ru/morgenstunde%20hat%20gold%20im%20munde/de/ru/>
20. Перевод пословицы [текст]/ [Электронный ресурс]- Режим доступа: <https://en.kartaslov.ru/перевод-в-контексте/выше+голову> свободный.
21. Перевод пословицы [текст]/ [Электронный ресурс]- Режим доступа: <https://translate.academic.ru/kopf%20hoch/de/ru/> свободный.

КӨРКЕМ МӘТІНДЕГІ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ КОНЦЕПТІЛІК ЖҮЙЕСІ

Дәуренбек А.А.

Қазақ тілі мен әдебиеті мамандығының IV курс студенті

Ғылыми жетекші: ф.ғ.д., профессор Бердібай Шалабай

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ.

Aktotydaurenbekovaaa@gmail.com

bshalabai@mail.ru

Адамзат тарихында құндылықтардың қалыптасуы мәселесі ерте заманнан-ақ ойшылдардың, ғұламалардың назарында болып келді. Қазіргі таңда ғылымдар арасында құндылық ұғымын зерттеу, оның астарын ұғыну мәселесі кеңінен таралды. Дәстүрлі тұрғыдан қарағанда, құндылық – философия ғылымының саласы - аксиологияның зерттеу нысаны, ал аксиология дегеніміз – әлемнің құрылымы туралы философиялық ілім. Бұл сала құндылық ұғымымен бірге барлық философиялық мәселелерді де зерттейді.

Аксиология (грек. axia – құндылық, logos – ілім, ғылым) – ғибрат, әдеп, мәдениет т.б. құндылықтарды, адамзат әрекетінің бағытын анықтайтын қоғамдық маңызы бар ұстанымдарды, адам ісінің уәждемесін, құндылықтар теориясын зерттейтін философиялық ілім.

Құндылықтарды жіктеуде Б.Н.Бессоновтың, А.П.Афанасьеваның, В.И.Карасиктің, В.В.Ильиннің, А.А.Макейчиктің, С.Б.Кожевниковтың, Г.Г.Слышкиннің, П.Е.Матвеевтің, В.Н.Шиловтың, М.Рокичтің т.б. еңбектері бойынша түрлі негіздер ұсынылуда. Аталған ғалымдардың тұжырымдары бойынша құндылықтардың келесі топтарын көрсетуге болады:

1. Мәніне немесе бағасына қарай: оң/теріс (негатив мәнді/позитив мәнді).
2. Дәрежесіне қарай: жоғары/төменгі (априорлы/апостериорлы).
3. Маңызына қарай: бірінші кезектегі, екінші кезектегі, үшінші кезектегі және маңызы жоқ.

4. Шынайы әлемге қатынасы, өмір сүру тәсіліне қарай: материалдық/рухани немесе мүліктік/жекелік, заттық/нысандық, экзистенционалды/идеалды, шынайы/қияли, объективті/концептуалды, идеалды/субъективті/нысандалған.

5. Субъектісіне немесе таралуына қарай: жекелік, ұжымдық, көпшілік және жалпыадамзаттық.

6. Субъектінің бағдарына қарай: шынайы мен жалған, даму мен құлдырау, қарапайым мен күрделі, жасырын мен айқын.

7. Сананың дәрежесіне қарай: күнделікті сана және ресми.

8. Шынайылық дәрежесіне қарай: шынайы және декларацияланған.

9. Уақытқа қарай: қайтпалы, прогрессивті және қайталанатын, осы, өткен, келер шақ.

10. Тұрақтылығына қарай: тұрақты және жағдаяттық.

11. Әсерлілігіне қарай: жағымды және жағымсыз.

12. Мазмұны мен саласына қарай: рухани, экономикалық, саяси мен әлеуметтік, танымдық, қоғамдық-саяси, әдептік, эстетикалық, діни. [1,24-бет]

Құндылық –мәдениеттің құрамдас бөлігі. Баршаға мәлім, адамзат баласы туындатқан мәдениет құндылықтары екі түрге бөлінеді. Біріншісі, әрине, руханият – рухани құндылық, ал екіншісі – материалдық құндылық. Рухани құндылықтар қашаннан да адам өмірінің ажырамас бөлігі болып келген. Тарих қойнауына көз жіберсек, алып өркениеттердің өмір сүруінің негізінде рухани құндылықтардың жатқанын көреміз. Бұдан туындайтын тұжырым –кез келген халықтың болмысы мен болашағы өзіне тән рухани құндылықтар арқылы қалыптасып, жүзеге асады.

Кез келген ел, кез келген ұлт мәдениетінің қайнар көздері мен бастаулары бар екені мәлім. Қазақ мәдениеті әлемдік мәдениеттің ішінде аса айшықты, әлемдік кеңістіктегі орны ерекше мәдениеттің бірі десек болады. Біздің қазақ халқының рухани құндылықтарының түп-тамыры тереңде жатыр. Ұлтымыздың тектілік болмысының қалыптасуында ата-бабаларымыздың салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпының, ұстанған наным-сенімінің, бір сөзбен айтқанда, рухани құндылықтардың алатын рөлі зор.

Рухани-мәдени құндылықтардың бастау алар көздерінің бірі – тәрбие, ал тәрбие алдымен отбасынан басталады. Біз талдап отырған шығарма тәрбиенің бастау алар бұлағы десек те болады. «Абай жолы» романында отбасыдағы тәрбие, ана тәрбиесі, әке тәрбиесі өте көремет көрініс тапқан. Оны біз мына үзіндіден көре аламыз: *Аттылар үйдің сыртына келе бергенде, алдарында, сол үлкен үй мен күншығыс жағына тігілген қонақ үйдің екі арасында, бұларды күткен бір топ жан тұр екен. Жаңағы шешелерден басқа: жеңгелер, көрші үйлердің қатындары, бірен-саран тыста жүрген шал-кемпір, онан соң осы ауылдың барлық үйлерінен шығып, жүгірісіп келіп жатқан балалар бар. Бұл топқа қарай ауылдың үлкендері де жан-жақтан дабырлап сөйлеп, ағылып келіп жатыр. Осы жиынға қараған бетімен, екі жолдасынан озып кеп бұрын түскен Абайдың атын біреу алып кете берді. Бала көп ішінен, ең алдымен өзінің шешесін көріп, соған қарай жүре беріп еді, шешесі анадай жерде тұрып:*

– Әй, шырағым балам, әуелі аржағыңда әкең тұр. Сәлем бер! – деді.

Абай жалт қарап барып жаңа көрді. Анадай жерде, қонақ үйдің сыртында, қасында екі-үш үлкен кісі бар – әкесі Құнанбай тұр екен. Ыңғайсыздықпен қысылып қалған бала, шешесінің сондайлық салқын сабырының мәнін ұқты да, әкесіне қарай тез бұрылды.

Берілген мәнмәтіннен біз ана тәрбиесінің мол көрінісін көріп тұрмыз. Қаншама уақыттар араға салып, үш күндік жол жүріп, елін, жерін, отбасын сағынып, аңсап келген бала Абай анасының көзқарасынан, салқын сабырынан шеше тілін ұқты. Аналарын көріп, бауырларына жүгіре жеткісі келсе де, ана тәрбиесінен аттап кетпей, әкесімен амандасуға ілгері басты. Осы мәнмәтін арқылы Ұлжандай ел анасының үлкен отбасының ұйытқысы болып, балаларына жастайынан мықты тәрбие беріп отырғанын байқауға болады.

Қазақ халқының сонау ежелгі кезеңнен бері ұрпақтан-ұрпаққа ұмытылмай жеткен көне әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері рухани, адамгершілік және мәдени дүниеміздегі қымбат қазыналарымыздың бірі. О баста адамзат баласының өзін қоршаған ортамен қарым-

қатынасы негізінде туындаған халықтық салт-дәстүрлер діни әдет-ғұрыптар, маусымдық халықтық мерекелер және семьялық той-томалақтар деп үшке бөлінеді. Діни әдет-ғұрыптарға өте ертеден қалыптасқан түрлі ырым-сырым, наным-сенімдермен бірге будда, зороастр, шаман, ислам діндерінен енген рәсімдер жатады. Ал маусымдық мерекелерге жалпыхалықтық тойлар – жыл басы тойы – Наурыз, күз мейрамы – Мизам, жаз тойы – Қымызмұрындық (шопандар тойы мен сабантой), қыс тойы – соғым енеді.

Сондай-ақ, биебау, тулақшашар, шашыратқы, сіргежияр, сіргетағар, күйек байлау, қоныс тойы, күйек шешу, жүн қырқар т.б. кәсіптік мейрамдар да маусымдық мерекеге саналады. Ал отбасылық той-томалақтарға келсек, үйлену тойы (жаушы жіберу, құда түсу, қарғы бау, қыз таңдау, ұрын бару, үкі тағар, жар-жар, есік-төр көрсету, қынаменде, қыз ұзату, беташар, келін түсіру, отауға түсіру, неке қию, отқа май құю, өлітірі т.б.), қырқынан шығару, құрсақ шашу, айдар тағу, ат қойып, тілашар, тұсау кесер, сүндет тойы, сапар тойы, мүшел тойы, жерлеу салттары (аза тұту, қара тігу, жаназа шығару, тұлдау, жоқтау, ас беру т.б.) осы топқа кіреді. [2,5-бет]

Адам баласы шыр етіп жерге түскеннен бастап қартайып дүниеден өткенге дейінгі өмірі үнемі сан ғасырлық наным-сенімі, таным-түсінігі, қоғамдық даму барысындағы ізденістері жинақталған салт-дәстүрлер аясында болады.

«Халқым қандай десең, салтымнан сынап біл» демекші, салт-дәстүрлерімізден этностың зейін-зердесі, үлгі-өнегесі, мінез-құлқы, шешендігі мен тапқырлығы, даналығы мен даралығы, ақыл-ойы, сонымен қатар, жаратушы мен жаратылысқа, өзін қоршаған жанды, жансыз әлемге деген этикалық, моральдық, танымдық, көзқарастары көрінеді. Яғни, салт-дәстүр дегеніміз – халықтың рухани өзегі, тілінің тірегі, мәдениеттің діңгегі.

«Абай жолы» романында біздің, яғни қазақ халқының рухани құндылықтарын көрсететін салт-дәстүрлер, наным-сенімдер жеткілікті суреттелген. Соның бірі отбасылық той-томалақтар салт-дәстүрлері қатарына жататын айттыру, қайындату, қалың мал салт-дәстүрлері. Романда «үкі тағар» салтының мән-мағынасы, болашақ ұрпаққа берер тәрбиесі анық бейнеленген:

Күйеу қасында қалған жігіттердің бірі – Жұмағұл атшабар. Ол өзі әлдеқашан үйленген. Мұндай қиындықтың талайын көріп өткен. Абай мен Ербол жол көрген біреу керек деп, мұны ылғи басшы боп отыруға лайықтап, өз қастарында ұстайтын боп еді.

Жұмағұл ауыл жаққа қарай түсіп:

- Әлі тұра тұр, басыңда үкің жоқ деп қиғылық салады! Тымағыңды көзіңе кимесең, жақтан да ұрады. Екеуің бе! Ербол екеуің талай құқайды көресің. Не қыласың, тек ұсына бер!

Басқа үкі тағу – бар күйеудің әдеті. Ол ғана емес, қызыл манат шапан мен биік өкше киіп, елден ерекше ұзын төбе тымаққа үкі тағып алу бұл өңірдің бар күйеуіне жол болатын.

Абайға ауылдан шығар жерде Зере, Айғыз сондай киімдерді әзірлетіп ұсынған-ды. Кәрі әже әншейінде Абайдың дегеніне көне берсе де, бұл тұста ырық бермей, қатты бұйрық еткен:

- Ата-бабаң жолы осы! Барған елің сені кінәламайды. «Әкесі – күйеу, шешесі қалыңдық болмаған ба?» деп бізді мінейді. Ки!-деп, дәл аттанар жерде Абайға жаңағы күйеу киімінің бәрін кигізді.

Жоғарыда берілген роман үзіндісінен «үкі тағар» салтының, наным-сенімінің қайындатуға барған күйеу жігіттің өмірінде үлкен рөл атқаратыны көрініп тұр. Оны біз салт-дәстүрді, наным-сенімді берік ұстанған Зере әженің сөздерінен байқаймыз. Сонымен қатар, берілген мәнмәтіннен көпті көрген апамыздың Абайға түсіндіріп, ұғындырып жатқан тәрбиесін де көре аламыз.

Қазақ халқы үшін үкі тағу түрлі наным-сенімдердің, ырымдардың себебі болған. Жас балаға, сәбиге, немесе бесікке т.б. үкі тағу арқылы тіл-көзден сақтай аламыз деген түсінік қалыптасқан.

Қазіргі таңда, ХХІ ғасырда, біздің рухани құндылығымызға жататын көптеген салт-дәстүрлеріміздің кейбірі ескіріп, кейбірі жаңа заман қоғамына сай ыңғайланып, өзгерген. Қазақ халқының ескіріп, қазіргі таңда өткізілмейтін салт-дәстүрлері қатарын осы «үкі тағар» салты толықтырады. Оған дәлел ретінде этнограф Болайұлының Tengrinews.kz сайтында жарияланған сұхбатынан үзінді келтіре өтейік: "Ал қазақтың құдалық жолында үкі тағуы деген дәстүр жігіт жақтың қыз жаққа жаушы жіберуінен басталады. Жаушының бір балағы жыртық, бір балағы етіктің ішінде болады. Содан жаушы қыз жаққа хабарласып, құда түскелі жатқанын айтады. Артынша, жаушы кеткен соң, жігіт жағы құда түсіп қайтады. Содан кейін барып жігіттің анасы қызға үкі тағып, киімін кигізіп, құдасына киіп, құдағиына көйлек алып барып, келіннің құлағына сырға салып кетеді. Осы арқылы құдалықты бекітеді. Кейін бәрі үкі таққан қызға құда түсіп қойғанын біліп жүреді. Сол сәттен бастап қыз да жауапкершілікті өз мойнына алып, үй жинау, тамақ пісіру секілді шаруаларды анасынан, жеңгелерінен үйрене бастайды", - дейді маман. [3] Жоғарыда берілген этнографтың сұхбатында айтылған «үкі тағар» салты қазіргі заманда мүлдем өткізілмейді. Бұл салттың орнына «тәтті шай» атауымен белгілі салт арқылы екі жақтың ата-аналары кездесіп, жүздесіп, сөйлесіп бір-бірімен жақынырақ танысады. «Үкі тағар» салтынан кейін қыздың жағы туыстық қатынастың болуын қаламаса, жігіт жақ берген мал-мүлікті қайтарып береді, ал жігіт жақ бас тартса, берілген мал-мүліктің барлығы қызда қалады. Қазіргі таңда да екі жақтың туысқандары сөйлескеннен кейін қыз жігітпен сөйлесуден, араласудан бас тартса, жігітке сыйлықтарын қайтарады, ал жігіт ара-қатынасты тоқтатса, барлық сыйлықтар қызда қалады.

Қазақ халқының рухани құндылығын, сонымен қатар ұлттық құндылығын білдіретін, бірақ қазіргі кезеңде ескіріп, қолданудан шығып қалған салт-дәстүріміздің бірі – «қайындату». Бұл салт-дәстүр романда былай бейнеленген: *Абай осы төсектің алдына кеп отырғанда, екі жағынан Ерболдар отырған жоқ. Балдыздар, құрбы қыздар, қайын бикелер отырды.*

Солардан жоғары таман Ербол, Жұмағұлдар орналасты. Олар да бірыңғай екішелеп қалмаған. Орталарына үлкен сырғалы, кәмшат бөрікті кекселеу қыздар араласып отырысқан екен.

Күйеулер осылайша орналаса бергенде, жаңағы бірге келген келіншектің үшеуі кіріп кеп:

- Шымылдық, шымылдық түсір!-десті.

Абай қасындағы аққұба қыз атып тұрып, атлас шымылдықты сусылдатып түсіріп жіберді. Сөйткенше, әлгі келіншектер есікті шалқасынан ашып:

- Кіріңіз, кіріңіздер!-деп, тысқа дауыс берді де, күйеулер жаққа қарап. – Ал, балалар! Үлкендер! Енелерің келеді!-деді.

Абай, Ербол, Жұмағұл және қастарындағы бар қыздар орындарынан лезде тұрысты.

Шымылдық түсірулі. Үй ішіне үш үлкен әйел кірді. Ортасындағысы Абайдың үлкен енесі – Ашынбайдың әйелі, семіз, қара бәйбіше. Қасындағы орта жаста, ақ сары әйел – Абайдың өз енесі. Түсіптің қатыны.

- Ал, шешелер, көрімдік!

- Көрімдік, кәні!

- Болмаса, балаларыңды көрсетпейміз, беті ұялады!-деп, алғашқы келген келіншектер күлген бойларында, шымылдықтың шетін ұстады.

- Алыңдар! Көрімдік сендердікі. Бірақ бізге баламыздың жүзін көрсетіңдер, алыңдар!-деп, үлкен бәйбіше қолына шашуын алды. Сол сәтте атлас шымылдық шалқия ашылды. Күйеулер бұл кезде төмен иіліп, тәжім қып тұр екен. Үлкен бәйбіше:

- Өмір-жасың ұзақ болсын! Алдыңнан жарылғасын, қарағым!-деп шашуын шашты. Лақтырғаны бір табақ өрік, мейіз, кәмпіт.

Романда сипатталған «қайындату» салтын ХХІ ғасыр қазақтары өткізбейді. Аталған дәстүріміздің қазақ қоғамында алатын орны ерекше, тәрбиелік мәні зор. «Қайындату» кезінде қазақтың бойжеткені мен бозбаласының ар-намысын, абыройын биік көрсететін

салт-дәстүрлері орын алады. Солардың бірі – қол ұстату, шаш сипату, етік тартар салт-дәстүрлері. Бұл салт-дәстүрлер арқылы ата-аналарының ақ батасымен отау құрып, шаңырақ көтеріп жатқан екі жастың ақ некеге деген адалдығы, тазалығы көрініс табады.

Рухани құндылығымыздың ең асылы, ол - біздің тіліміз, ана тіліміз, қазақ тілі. Қазақ тілі – халқымыздың рухани құндылығы, баға жетпес байлығы. Алаш қозғалысының қайраткері, акын М.Жұмабаев тіл туралы: "Ұлтқа тілінен қымбат нәрсе болмақ емес, бір ұлттың тілінде сол ұлттың сыры, тарихы, тұрмыс тіршілігі, мінезі айқын көрініп тұрады" – деген.

Ана тілінің әлеуметтік таным шеңберінде құндылыққа айналып отыруы ұрпақтың ұлттық болмыс арқылы игілікке қол жеткізуінде. Осы себептен Ахмет Байтұрсынов: «Егерде біз қазақ деген ұлт болуды тілесек, қарнымыз ашпас қамын ойлағандай тіліміздің де сақталу қамын қатар ойлау керек» – дейді. [4] Ұрпақ ұлттық болмысынан - тілінен қол үзген жерде ұлттың өзі де жоғалады. Сондықтан да, тіл ұрпақ үшін негізгі құндылық.

Тіл – ең асыл құндылық. Тіл – ең ұлы қару. Тіл – ең керемет қатынас құралы. Қазақ тілі – әлемдегі мағынасы көп, сөйлеу стилі сұлу, синонимдік тіркесі мол, ерекше тіл.

Тілдің рухани қазынаны сақтап, мұра ретінде ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуші қызметінің мәні де тіл білімінде ерекше атап көрсетіледі. Ой тіл арқылы ғана жарық көріп, тіл арасындағы түрлі деңгейдегі қатынастарды реттеп отырады. Керісінше, тілде адам санасында бар ойдың негізінде ғана сөздер, фразеологизмдер, сөйлем құрылымдары және т.б. түрінде тілдік формаға айналып, тіл болып сыртқа шыға алады. Ұлттық дүниетанымның, ұлттық ойлаудың өзіне ғана тән ерекшелігін, нақтырақ айтқанда, әрбір ұлттың өз дәстүрі мен салты, мақал-мәтелдері, әдет-ғұрпы, ұлттық ойындары және т.б. осы сияқты қалыптасқан жүйесі ретінде көрініс табады.

Қазіргі таңда тілді барлық адамзаттың ең басты құндылығы деп танитын көзқарас өркениетті қоғамның ең басты қағидасына айналды. Негізгі тіл адамзаттың қабылдау, пайымдау, ойлау арқылы ақиқат дүниені танудың құралы ретінде ойының объективтенуі болып табылады. Тіл сонымен қатар тілді пайдаланушы халықтың, тілдік ұжымның әр кезеңдегі шежіресінен де көптеген ақпарат береді. Осыған орай тілдік жүйені құраушы бірліктер когнитивтік лингвистиканың нысанына айналып отыр.

XXI ғасырдың басындағы қоғамдағы жаһандану үрдісі қазақ тіл біліміне де көптеген үлкен жаңалықтар мен өзгерістерді әкелді. Сондай жаңалықтың бірі-ғылымдағы ғылыми үрдістер мен көзқарастардың өзара сабақтастықта қарастырылуы болып табылады. Осы күнге дейін тіл мен таным мәселелері лингвистика мен философия ғылымы негізінде жеке-жеке зерттеліп отырса, бүгінгі таңда тіл білімі ғылымында таным мен тілді бірлікте қарастыру үрдіске айналып отыр. Танымдық ғылымның басты зерттеу нысанының бірі-концепт, яғни тірек мағына ұғымы.

Ислам Айбарша: «Концепттің басты белгілерінің бірі – оның мәдени реңкте болуы. Сондықтан ол ұлттық ерекше дүниетанымды түсінуде басты компонент болып саналады. Сонымен, концепт дегеніміз – этномәдени санада сақталған, белгілі бір ұлттың ұрпақтан-ұрпаққа берілетін ықшам, әрі терең мағыналы шындық болмыс, ұлттық мәдени құндылықтары жөніндегі сан ғасырлық түсінігін білдіретін құрылым», -дейді.[5]

Концептілік жүйенің ішкі құрылымы схема, фрейм, скрипт, символ, ассоциация, стереотип, сценарий, ой сурет болып бөлінеді. Ал санада танылу деңгейіне қарай ұлттық-мәдени концептілер, эмоционалды концептілер, метафизикалық концептілер болып үш түрге бөлінеді.

Ұлттық-мәдени концептілер – ұлттық танымда ғана жан-жақты ақпаратымен жүйеленіп, сол ұлттың мәдени құндылығын көрсетеді.

Эмоционалды концептілер – ақиқат дүниелер адам санасындағы эмоционалды, аффективті көңіл-күй арқылы, ішкі сезімі арқылы танылатын концептілер.

Метафизикалық концепт – ақиқат дүниедегі абстракцияның жоғары дәрежедегі құндылықтарын танытатын ментальды мазмұн. Метафизикалық концептілер сенсорлық

қабылдау, перцептивтік, яғни сезіну әрекеті арқылы рухани құндылықтарды тану нәтижесінде ғана хабарланады. [6]

«Абай жолы» роман-эпопеясындағы басты құндылықтардың бірі – «атақоныс» концептісі. «Атақоныс» концептісі – сол жерді мекендейтін қоғамның болмысы мен дүниетанымын көрсететін маңызды жүйе. Атақоныс концептісіне атамекен, жайлау, қыстау, күзеу т.б. семантикалық тұрғыдан қызмет көрсетеді. Белгілі бір қоғам үшін Атақоныс концептісі «киелі» деген ұғымды білдіретінін де анық аңғаруға болады.

Шығармадағы тағы бір концептілік құрылым «Ауыл» концептісінің – *үлкен үй* фреймін алып қарайтын болсақ, Тобықты руының ең басты, үлкен ру екендігін, ру басы Құнанбай әулетіне тиесілі үйлерді халық «үлкен үй» санайтынын көре аламыз. *Ортасында бес үлкен ақ үйлер бар, көп үйлі ауыл – Абайдың екі шешесі Ұлжан мен Айғыздың ауылдары.* Берілген мәнмәтінде «үлкен үй» концептісінің тарихи ақпараттық қабатында қаншама этнотанымдық сипаттағы мәдени код, ақпарат жатыр. Оның мазмұны жоғарыдағы мәтінде рубасы анасының шаңырағы ғана емес, барлық халықтың құрметті анасы, тайпа анасы ретінде танылатындығымен байланысты. Оған барлық ел сыйластықпен, үлкен құрметпен қарайды. Яғни, бұл да қазақ халқының менталитетінің ерекшелігін көрсетеді және анаға, үлкенге, оның кемеңгерлігі мен ақыл-парасатына деген құрмет халқымыздың ізгілік пен құндылықтар жүйесінен орын алады.

Өмірде әсте ұмытылмас, қадірі кемімес жақсы Тоғжан Абай жүрегін осы күндерде тағы да бір өзіне тартты. Ендігі – сағыныш пен өкініш. Әлдеқайдан қабысқаны белгісіз, бірақ жақында Абайды сондайлық жүдеткен ана уайымы мынау жердегі, мынау шақтағы сағыныш уайымымен жалғасып, бірлескендей болды. Екеуі де жазықсыз тазалығымен, адал шындығымен табысса керек.

Сыртымен ән салып, қалжың айтып қойса да, Абай анық байқаған көзге жиі-жиі жабырқай береді. Үндемей күрсініп қалады...Бұл үйде жас жігіттің дәл осы күйін іштей танып жүрген Қарашаш қана. Ол Абайдың күрсінуінде өзгешелеу терең күйік бар екенін байқайды. Жас жігіт кәрілерге «аһ-уһ» демейді. Бірақ ақырын күрсінгенімен, демі дірілдеп барып, кеудесінен лықсып шыққандай болады. Өксік сияқты жалынды леп бар. Көп жылап қиналғанның артынан келетін дәрменсіз күрсін тәрізді.

Қарашаш кейде Абайға қабақ шытып қарайды да, жаны ашиды.

Үшінші күні үйдің бір оңаша кезінде Қарашаш өз төсегінің жанында тұрып, Абайға:

- Абай, қалқам! Осы сен менің Еркемді ұмытпағансың-ау! Жайлауынан ел кеткендей, иесі кеткен жұртқа келгендей болдың ба? Байқадым-ау, мен соны!-деп, аз ғана қызарды да, сыпайы жүзбен күле қарады.

Сағыныш сезімі - адам баласының бойындағы рухани құндылықтардың бірі. Романның жоғарыда келтірілген үзіндісінде сағыныш сезімі өте әсерлі түрде суреттелген. Жазушы сағыныш сезімін өзгешелеу терең күйік бар күрсінуден және Қарашаш жеңгенің Абайға айтқан сөзімен әдемі бейнелейді.

Тілінен, дінінен, салт-дәстүрінен, өзінің рухани құндылығынан айырылған халықтың құрдымға кетері анық. Біз осы мақаламызда рухани құндылықтардың түрлерін және М.Әуезовтің «Абай жолы» романының I томында сөз етілген рухани құндылықтардың концептілік жүйесіне талдау жасадық. «Абай жолы» эпопеясы нақты тарихи кезеңдегі қазақ қоғамының тыныс-тіршілігінің энциклопедиясы ретінде сан алуан рухани құндылықтарды көрсететін ақпараттарға бай. Осыған байланысты А.Байтанаевтың «Абай жолы» эпопеясын жазу кезіндегі М.Әуезовтің шеберлігі жайында жазған еңбегінде: «Абай жолы» - барлық көркемдік болмысымен қазақ халқының ұлттық рухын, салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын бейнелейтін ұлттық эпопея», - деген бағасынан қаламгердің бай тілдік қазынасын зерттеудің өміршендігін байқаймыз.

Әдебиет:

1. Дюсембина Г.Е. Мерзімді баспасөздегі ғаламның аксиологиялық бейнесі. - Алматы, 2016.

2. Наурыз:жаңғырған салт-дәтүрлер (Құрастырған:М.Қазыбеков).-Алматы: Қазақстан, 1991.-256 бет.
3. <https://tengrinews.kz/story/kazak-uk-taguga-nege-kattyi-man-bergen-379850/>
4. https://massaget.kz/mangilik_el/tup_tamyir/asyil_soz/36592/
5. Ислам А. Ұлттық мәдениет контексіндегі дүниенің тілдік суреті (салыстырмалы-салғастырмалы лингво-мәдени сараптама): филол.ғыл.канд. ...дисс. автореф. – Алматы, 2006.-30б.
6. <https://prezi.com/mkujmyoxg7lq/presentation/>
7. Әуезов М. Абай жолы.-Алматы: Жазушы, 2007.-368 бет.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СПОРТИВНОЙ МЕТАФОРИКИ В ЯЗЫКЕ СОВРЕМЕННЫХ НЕМЕЦКОЯЗЫЧНЫХ СМИ

Жуменко М.В.

Научный руководитель: Байманова Л.С, кандидат филологических наук, доцент
Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г.Кокшетау

Maks.zhumenko@mail.ru

Представляя собой один из значимых средств формулировки экспрессии, «метафора» в переводе с греческого означает «перенос» - троп либо механизм речи, определяющий названия объектов, входящих в другой класс, однако сходный с данным в каком-либо отношении [1]. В расширительном значении термин «метафора» используется к различным вариантам применения слов в переносном значении. Исследованием вышеуказанной проблемы занимались такие отечественные и иностранные учёные как Н.Д. Арутюнова [2], Н.Д. Бессарабова [3], А.И. Ефимов [4], А.П. Чудинов [5], В.К. Харченко [6], Г.Н. Скляревская [7], Р. Хоффман [8], Дж. Лакофф, М. Джонсон [9], В.И. Шаховский [10], З. Кевечес [11], Р.Бойд [12], Л.В. Пахомов, Е.В. Ерофеева [13], К.К. Дуйсекова, Ж.Т. Оспанова [14] и другие.

Так, например, в словаре лингвистических терминов О.С. Ахмановой определение метафоры представляет собой троп, состоящий в употреблении слов и выражений в переносном смысле на основании сходства, аналогии и тому подобное [15].

Зарождение и первое определение термину «метафора» предоставил Аристотель, согласно суждению которого метафора «..перенесение слова с изменением значения из рода в вид, из вида в род, или из вида в вид, или по аналогии» [16]. Метафора по Аристотелю предоставляет возможность, говоря о действительном, объединять с ним невозможное. Более элементарное понятие этого определения можно найти в двухтомном словаре русского педагога М.И. Михельсона «Русская мысль и речь», в этом труде метафора обуславливается как иносказание - в переносном значении сказанное[17].

В лингвистике имеется огромное количество словарных определений исследуемого термина, однако все они лежат в одной плоскости и большая часть исследователей находят его одним из основных тропов, применяемых в переносном смысле с целью углубления языковой выразительности. При этом метафорический язык зачастую представлен как «иносказательный» или «образный».

Обобщив имеющиеся определения метафоры, мы вслед за Г.Н. Скляревской рассматриваем ее как красноречивое средство языка, представляющее собой сжатое сопоставление, заключающееся в переносе значения одного объекта (или класса объектов) на другой объект (или класс объектов) на основе сходства какого-либо признака. Она в своей книге «Метафора в системе языка» рассказывает о том, что благодаря Аристотелю сложился, получивший развитие в 20 веке взгляд на метафору, как на

необходимую особенность языка, требуемую для коммуникативных, номинативных и познавательных целей [18, 6].

В соответствии с классификацией, предложенной Н.Д. Арутюновой, метафоры делятся на:

1. Номинативные, состоящие в замене одного дискурсивного значения другим и служащие источником омонимии.
2. Образные, служащие развитию фигуральных значений и синонимических средств языка.
3. Когнитивные, возникающие в результате сдвига в сочетаемости предикатных слов (переноса значения) и создающие полисемию.
4. Генерализирующие, стирающие в лексическом значении слова границы между логическими порядками и стимулирующие возникновение логической полисемии [19].

Следует отметить то, что метафора не применяется в официальных документах, инструкциях, правилах, медицинских записях и др. Она присутствует по большей части в таких видах дискурсов как художественном, научном, литературном или газетно-публицистическом. Публицистический текст считается на сегодняшний день не просто базовым источником получения сведений о массовом сознании, но и устанавливает границы коллективного мышления, формирует его душевное состояние и культурные убеждения и взгляды.

В нашей работе мы хотели бы обратить внимание на роль спортивной метафоры в языке современных немецкоязычных средствах массовой информации (СМИ). Спорт как одно из основных направлений культурной жизни современного общества завоевал повсеместное признание, и в связи с этим сфера языковой коммуникации, связанная со спортивной тематикой, довольно обширна.

Под «спортивной метафорой» в нашем исследовании подразумевается применение переносного значения конкретного термина, либо выражения, что базируется на отдельном сходстве или аналогии. Определённая эмоциональная окраска спортивных терминов значительно отличает их от названий иных тематических групп, несущих в основном определённую фактическую информацию. Так, слушатель, болельщик или телезритель непрерывно сталкиваются в современной публицистике со спортивной терминологией, которая активно переносится в обиходную лексику, сделав ее при этом более выразительной. Спортивная метафорика применяется журналистами в публикациях и репортажах, освещающих различного рода спортивные события. В немецком языке метафорическую функцию образуют следующие составляющие, представленные как исконно немецкими, так и заимствованиями:

- игровая лексика (нападать на кого-то - jemanden attackieren (angreifen), кого-то заблокировать - jemanden blockieren, форсирование игрового темпа - das Spieltempo forcieren, играть кому-то на руку - den Ball an jemanden (jemandem in die Hände) spielen, мыслительный спорт - Denksport, акробат - Akrobat, легкоатлет - Leichtathlet, разбегаться - einen Anlauf nehmen, прыгнуть выше головы - den Sprung schaffen, противник - der Rivale, один на один - der vis-a-vis, противник - der Gegenüber, новый расклад - die Karten neu gelegt werden, марафонец - Marathonläufer);

- лексика, характеризующая участников спортивных состязаний и их поклонников (патовая ситуация - Pattsituation, темная лошадка - dunkles Pferd, лучший игрок - großer Player, фаворит - Favorit, фаворитка - Favoritin, чемпион - Champion, поражение - Niederlage, попасть в высшую лигу - in die oberste Klasse hieven, лига чемпионов - die Champions-League, вступить в конкурентную борьбу - in der oberen Medienliga mitspielen, опуститься на лигу ниже - Abstieg von der obersten Spielklasse in die dritte oder vierte, Фан-клуб - Fan-Club, фанаты - Fans);

- лексика, называющая спортивные сооружения и инвентарь, правила и процесс игры, наказания и штрафы (первый период - erste Halbzeit, сделать перерыв - die Halbzeitpause einlegen, тайм-аут - Auszeit, разрываться между двух огней - Man steht im Spagat zwischen der Liebe zu alten Traditionskinos und der Wirtschaftlichkeit, справедливые правила - Fairnessregeln, делать ход - zum Zuge kommen, нечестная игра - ein Spiel mit gezinkten Karten, сделать решающий ход в последний момент - wie ein Fußballer, der in der 90. Minute zum entscheidenden Elfmeter antritt, стадион - Laufbahn, спортзал - Spielraum, игровые правила - Spielregeln, соблюдать игровые правила - die Spielregeln festlegen, играть против правил - Verstößen gegen Fairnessregeln, желтая карточка - Die gelbe Karte, показать красную карточку - Rote Karte ziehen, красная карточка, ставшая результатом второй жёлтой в одном матче - Gelb-Roten Karte, быть наказанным - abgestraft werden, справедливости ради - fairerweise, несправедливость - unfair, финал - Finale, продолжительность - Laufzeit, быть на линии старта - an den Start zu sehen, дать старт - den Startschuss geben, следующий этап - eine Etappe weiter, таблица рекордов - Rekordabfindung, мировой рекорд - Weltrekord).

В лингвистике существует определенное количество разных критериев классификации метафор. Так, известный лингвист В.П. Москвин в своем труде "Русская метафора: Опыт семиотического описания" разработал систему критериев классификации, которая по своим функциональным особенностям подразделяется на семантическую, структурную и функциональную [20].

Однако мы в своей работе опирались на семантическую классификацию, которая описывает содержательную структуру метафоры и имеет несколько видов: классификация по основному субъекту, вспомогательному субъекту и по типам метафорического переноса [21].

Классификация по основному субъекту применяется при построении семантических полей и лексических классов, к примеру красный цвет (rot wie eine Tomate - красный как помидор), железо (eisen muskeln - железные мышцы, Stählen des Körpers - закалка тела), свобода (Freistilschwimmen - вольный стиль плавания, Freistiler - борец вольного стиля, Damenfreistil - женский вольный стиль), балет (Skiballett - лыжный балет). Здесь метафора чаще всего рассматривается как источник синонимии. Вопрос об источниках синонимии остается крайне малоизученным в лингвистике (существует перечень, созданный советским лингвистом Ю.Д. Апресяном в 1974 г., но и он не является исчерпывающим) [22].

В классификации по вспомогательному субъекту традиционно лингвисты различают такие тематические группы метафор как медицинские (Wahlfieber – предвыборная лихорадка, ein akuter Angriff der Reue – острый приступ раскаяния, wirtschaftlicher Schlaganfall – экономический инсульт, Informationsvirus – информационный вирус); спортивные (sauberes Schießen – чистая стрельба, отстрелять по нулям, bitterer Rivale – яростный соперник, ein seitiges Spiel – игра в одни ворота, Wahlkampf – предвыборная борьба, Wahlrennen – предвыборная гонка,); технические (die Hebel der macht – рычаги власти, Abwanderung – утечка мозгов и др.); азартные (politische roulette – политическая рулетка) и другие.

По типам метафорического переноса выделяют:

- предмет – предмет: Eispalast - ледяной дворец, Eselsbrücke - шпаргалка, Haarschopf, Haarbausch - копна волос;

- предмет – человек: Arbeitsbiene - трудоголик, Zuckerpuppe - кокетливая женщина, Faultier - ленивец, Jammerlappen - плакса, Naturtalent - самородок, Hinkebein - хромой, Froschmann - аквалангист, Papiertiger - человек с наружи грозный, но внутри трусливый, Springinsfeld - непоседа, Arbeitspferd - работяга, Bücherwurm - книжный червь;

- предмет - физический мир: Schlafstadt - спальный район, Ein unablässiger Ansturm von Stößen - град ударов, Arzneimittelschäden - вред от применения лекарств, побочные действия;

- предмет - психический мир: eine Menge Arbeit - бездна работа, много работы, lebenslange Schufterei - каторга (жизнь), Galeerenarbeit - каторжные работы;

- предмет – абстракция: sonnenklar - совершенно очевидный, Sammelsurium - винегрет, всё подряд, bunte Mischung - мешанина.

Материалом нашего исследования послужили статьи из немецкоязычных периодических изданий (Die Welt [23], Süddeutsche Zeitung (SZ) [24], Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ) [25], Focus [26], Der Spiegel [27], Rheinische Post [28], Frankfurter Rundschau [29], Die Zeit) которые выпускаются начиная с 2001 года по настоящее время. Из них методом сплошной выборки было отобрано более 100 примеров использования метафор.

Классифицируя и анализируя наиболее частые спортивные метафоры, можно прийти к выводу, что в большинстве случаев метафорический перенос совершается на основании сходства событий, действий, ситуаций, функций, характерных качеств, физического и душевного состояния, понятий и отрезков времени, ранговых соотношений, этических оценок.

Активная экстраполяция спортивных выражений в неспортивную сферу служит источником пополнения метафорического фонда немецкого языка. Причины такой популярности видятся нами в том, что роль спорта в жизни современного общества трудно переоценить. Многие понятия современной общественной жизни были заимствованы из спортивной этики, например: честная игра - ehrliches Spiel, gerechtes Spiel, командный дух - Teamgeist, Gemeinschaftsgeist. Популярность использования спортивной терминологии объясняется такими качествами данной лексической подсистемы, как неожиданность переноса, позволяющая привлечь внимание читателя, наглядность и четкость в представлении сложных абстрактных положений. Чрезвычайно часто используются выражения подъязыков футбола, гонок, гимнастики, бокса, шахмат, карточных игр. Еще раз подчеркнем, что, покидая свою подлинную сферу, они неизбежно и неминуемо утрачивают своё терминологическое и обретают новое метафорическое значение.

Оценка практического материала помогла нам разобраться в том, что метафоры применяются не исключительно с целью передачи конкретных данных реципиенту, а также содействуют развитию максимально образного понятия о тех или иных фактах, личностях.

Список использованных источников:

1. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. - 2-е изд., доп. - М. : Большая рос. энцикл., 2002. - 709 с.
2. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс. Вступительная статья // Теория метафоры: сборник. М.: Прогресс, 1990. С. 5-32.
3. Бессарабова Н.Д. Метафора и образность газетно-публицистической речи // Поэтика публицистики / под ред. Г.Я. Солганика. М., 1990. С. 21-34.
4. Ефимов А.И. Стилистика художественной речи. - М.: Изд. Московского университета, 1957. - 516 с.
5. Чудинов А.П. Структурный и когнитивный аспекты исследования метафорического моделирования // Лингвистика. Бюллетень Уральского лингвистического общества. - Екатеринбург, 2001. - Т. 6.
6. Харченко В.К. Учебное пособие, Воронеж: Изд-во ВГУ, 1991. - 88 с.
7. Скляревская Г.Н. Метафора в системе языка. СПб.: Наука, 1993.

8. Хоффман Р.Р. Метафора в науке / Р. Р. Хоффман // Познание и образное Язык / под ред. Р.П. Хонека и Р.Р. Хоффмана. – Хиллсдейл, Нью-Джерси: Эрлбаум, 1980. – С. 393 – 423.
9. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // пер. с англ. М.: Едиториал, 2004.
10. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций. М.: Гнозис, 2008.
11. Кевечес З. Метафора. Практическое Введение. Нью-Йорк; Оксфорд: Оксфордская университетская пресса, 2002/2010а.
12. Бойд Р. Метафора и изменение теории: Что такое "метафора"? [А]. А. Ортоний (ред.). Метафора и мысль [С]. Кембридж: Издательство Кембриджского университета, 1993.
13. Пахомов Л.В., Ерофеева Е.В. Моделирование области-источника вокальной метафоры // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. 2018. Т. 10, вып. 1.
14. Дуйсекова К.К., Оспанова Ж.Т. Миромоделирующая функция концептуальной метафоры (на материале разноструктурных языков). Языковое единство и языковое разнообразие в полиэтническом государстве: Международная конференция: Доклады и сообщения / Отв. Ред. А.Н. Биткеева, М.А.Горячева. Языки народов Мира, 2018. - 524-534 с.
15. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – 2-е изд., стер. – М : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.
16. Поэтика. Риторика. Аристотель, Азбука, 2007. - 352 с.
17. Михельсон М.И. Русская мысль и речь. Тип. АО "Брокгауз - Ефрон", 1912. 103 с.
18. [Скляревская Г.Н.](#), Метафора в системе языка. Санкт-Петербург: Наука, 1993. - 152 с.
19. Арутюнова Н.Д., Журина М.А. Теория метафоры. Сборник статей. - Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой. - М.: Прогресс, 1990. - 512 с.
20. [Москвин В.П.](#) Русская метафора: Опыт семиотического описания. - 5-е изд. - М.: ЛЕНАНД, 2019. - 352 с.
21. Москвин В.П. Русская метафора: Очерк семиотического теории. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: ЛЕНАНД, 2006. - 184 с.
22. Апресян Ю.Д. Исследования по семантике и лексикографии. Т. I: Парадигматика. Москва, Языки славянских культур. 2009. - 568с.
23. DieWelt [текст] / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.dw.com/ru/-die-welt/t-17961329>, свободный
24. Süddeutsche Zeitung (SZ) [текст] / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.sueddeutsche.de/>, свободный
25. Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ) [текст] / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.faz.net/aktuell/>, свободный
26. Focus [текст] / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.dw.com/ru/focus/t-18126668>, свободный
27. Der Spiegel [текст] / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.spiegel.de/international/>, свободный
28. Rheinische Post [текст] / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://rp-online.de/>, свободный
29. Frankfurter Rundschau [текст] / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.fr.de/>, свободный
30. Die Zeit [текст] / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.zeit.de/>, свободный

АСҚАР АЛТАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ҚОҒАМ БЕЙНЕСІ

Оразбаева А.А.

«Қазақ филологиясы» мамандығының IV курс студенті

Ғылыми жетекші: ф.ғ.к., доцент Г.К. Кажигаева

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ.

Ajand7884@gmail.com

Қай заманды алып қарасақ та, қаламгерлеріміз уақытпен үндесіп, заманға үн қосып отыруды басты борышы санаған. Көркем әдебиетте халықтың озық дәстүрінің, ұлттық қасиетінің, мәдениетінің сипатталуы – қалың оқырман үшін рухани азық. Бұған көңіл бөліп отыру қаламгердің басты мұраты. Елбасы Н.Ә.Назарбаев өз жолдауында: «Біз қазақ халқының сан ғасырлық дәстүрін, тілі мен мәдениетін сақтап, түлете береміз» деп нақтылап көрсеткен болатын.

Тәуелсіздік жылдары қазақ жазушылары әңгіме жанрында қалыптасқан дәстүрді жалғастыра отырып, мазмұндық, түрлік, т.б. ізденістерге барғаны белгілі. Сондай-ақ, дәстүрлі ұлттық таным тәуелсіздік тұсындағы әңгімелерде батыс әдебиетінде қалыптасқан әр түрлі әдеби ағымдармен толықты. Қазіргі қазақ прозалық шығармаларында модернистік, постмодернистік ағымдар көрініс бере бастады. Қазақтың қазіргі прозалық туындылары адам мен қоғам, адам мен әлем арасындағы қарым-қатынасқа, адам болмысының мәнін, өмірдегі орнын бағамдауға байланысты экзистенциялық дүниетаным шеңбері кең, өмірдің мәнін философиялық тұрғыдан түсінетін кейіпкерлерді өмірге әкелді. Қазіргі қазақ прозасындағы сюжеттің бөлшектері белгілі бір жүйеге бағынбайды, сондықтан шығармадағы оқиғаның баяндалуында хронологиялық тәртіптің сақталмауы заңды құбылыс.

Қазақ әдебиетінің кейінгі жас толқынының сюжет құру ерекшеліктерін дәстүрлі прозаға қарағанда өзгеше екені мәлім. Бұл ерекшелік авторлық ұстанымына, уақыт пен кеңістік рөлімен түсіндіріледі. Ұлттық әдебиеттегі ашыла жазуға, көсіле жазуға заманы мүмкіндік бермеген модерндік әңгіме үлгісі замануи прозашыларымыз тарапынан қазіргі дәуірде постмодерндік әңгіме үлгісіне айналды. Атап айтар болсақ, Жүсіпбек Қорғасбек, Нұрғали Ораз, Асқар Алтай, Дидар Амантай, Роза Мұқанова т.б. жазушылардың әңгімелерін ұғыну үшін олардың постмодерндік бағытының тереңіне үңілуіміз керек. Классикалық әдебиеттегідей сюжет, композиция деп талдаудан алыстап бара жатқандар да жоқ емес. Постмодернисттер сюжетке оқыс оқиғалар, образдарды басқаша түрде ұсынып, оқиғаны күтпеген тұста аяқтап тастап, оқиғаның шешімін оқырманның үлесіне қалдыратындар да бар.

XX ғасырдың төртінші ширегінен бастап қазақ прозасының дамуына өз үлесін қосқан қаламгерлердің бірі – Асқар Алтай. Асқар Алтай – қысқа жазудың шебері. Ал, «шеберлік» дегеннің өзі – тар шеңберде алғанда, адам бейнесі, табиғат көрінісі, қимыл, іс-әрекет сияқты әдебиеттік түрлі образдар жасау үшін қажетті сөздерді талғап, ұқыптылықпен қолдана білу.

Жазушы шеберлігі сол, екі бетке жүк болатын оқиғаны екі ауыз сөзбен көз алдына алып келеді. Бір қызығы, Асқар Алтайдың әңгімесін, повестерін, романын оқыған сайын оқығың келе береді. Жазушы шығармаларында бүгінгі күндегі адамдардың болмыс-бітімін, тағдыр-талайын, күнде өзгеріп жатқан қоғамның сынаптай сиқын терең тұрғыдан ашып көрсетеді. Оқиға барысындағы кейіпкерлердің бейнелері мен мінездері оқырманын терең ой түбіне жетелейді. Асқар Алтай аз сөзге көп мағына үстеп, оқырманын өзіне магниттей тартатын сөз шебері. Қаламгер шығармаларының тақырыбы мен идеясы адам мен қоғам мәселесіне құрылған. Тіпті, әңгіме-повестерінің тақырыптық ерекшеліктері де оқырманын қызықтырмай қоймасы анық. Мысалы, «Казино», «Түсік», «Тұл», «Кентавр», «Киллер сауысқан», «Стақан», «Шаһид», «Мәйіт», «Лайбаран», «Дық» әңгімелерінің атауы қызық та күрделі.

Қазіргі тәуелсіз қазақ әдебиетінде Асқар Алтай – өз бағытын айқындап, стилін танытқан жазушы. Оның шығармаларынан кезінде З.Қабдолов жазушыдан талап ететін сегіз қасиетті толық көруге болады. Оның «Қара бура» повесі, «Қараштың қарасы» әңгімесі қазақ басынан өткерген небір тарихи оқиғалардан сыр шертеді. Асқар Алтай шығармаларындағы бір ерекшелік – шығарма ішіне тағы бір шығармаға сюжет боларлық бір оқиғаны сыйғызып жіберуі. Мұндай тәсіл көбіне О.Бөкей шығармаларына тән болатын. «Қара бурадағы» ботасын іздеген ақ түйе туралы аңыз, «Қараштың қарасындағы» Қараш батыр туралы әңгіме мен «Ереуілтөбе» жайындағы тарихи оқиғалар шығарма құрылысына нұқсан келтірмей, негізгі оқиғамен жымын білдірмей кірігіп кеткен. Асқар Алтай көбіне қазақ елінің өткенін безбендеп, елдігін танытатындай тақырыпта жазады. Оның «Көзжендет» әңгімесінің өзі жазушылық шеберлік туралы көп мәлімет береді. Біреуге істеген қастандығың, тіпті аңға жасаған қатыгездігің өз алдыңнан шығады деген философиялық түйін жасайды. Талай аң-жануарды көзсіз қалдырған «көзжендет» сауысқанның иесінің немересі көзсіз туады. Әңгіме соңы адамға ой салады.

Қаламгердің бірқатар әңгімелері оқырманды мынау әлеуметтік ортадан алыстатып көркемдік әлемге жетелейді. Жалғыздық сарынын қазіргі қазақ прозасында өмір мен өлім концепциясы тұрғысынан қарастыруға болады. Жалғыздық сарынының Асқар Алтай шығармаларындағы көрінісі қандай болмақ. Осы мәселе төңірегінде ой өрбітеміз.

Асқар Алтайдың осы уақытқа дейін белгілі сыншыларымыздың назарына іліккен туындыларының бірі – «Кентавр» әңгімесі. Әңгіменің желісі бас адам тәрізді дене тұрқы жылқы іспеттес сәбидің дүниеге келу. Ата-анасының бір перзентке зар болып жүріп тапқан ұлдарын ел көзінен таса жерде өмірге әкеліп, өсіреді. Алайда күн санап өскен жылқы-жігіттің жалғыз екенін түсінуін автор былай жеткізеді.

«Түзде тағы өскен құлын-бала құнан-жігіт шықты. Тұрқы зорайып, қуаты толысты. Бұла көркі көз тартып, бұғанасы бекіді. Тарлан Тарбағатайдың тағы аюын да алды, бұла бөрісінің белін де үзді.

Тұнық табиғатта Басарыстың санасы сараланды... өзінің тірі пендеге ұқсамайтын жалғыз екенін түсінді. Жат екенін сезінді. Әкесі мен көкесі ескерткен, шешесі көз жасын төгіп айтқан: «Тірі пендеге жолама! Көздеріне түспе!» деген сөзді берік ұстанды».

Ал Асқардың «Альпинист» шығармасындағы тау шыңына шығуды өзінің рухы, жан рахаты көретін Тайшынның қалаға сыймай әрдайым тауға қарай аңсары ауып тұрады. Қаладағы бейберкетсіз тіршіліктен жалығады. Автор кейіпкердің ішкі жай-күйін терең түйсінеді. Оның қаумалаған адамдардың ішінде әрдайым жалғыз сезінуін жеткізеді.

"Казино" әңгімесі – заманалық қазақ әдебиетінің дамуы процесіндегі ерек құбылыс. "Құдайсыз қоғамға, имансыз адамға бәрі рұқсат... ештеңе жат емес екен. Ал мұндай мұндар дүниеде өртті жүрек, дертті сана ақылға қонақ бермей, асау сезімге ғана бой алдырмақ" деген автор уәждауы "Бай-шонжарлардың мырзаларының" қоғамдағы алатын орнын айқындайды.

Оқиғалық мәртебеге ие емес көптеген сюжеттік бөліктер, портрет, суреттеу, деталдандыру, диалог т.б. Асқар Алтай әңгімелерінде оқиғаны өрістетуге дайындық ретінде, фабуланы тежей отырып, "әңгімелеу ағынын" тудыруға дайындық жасайды. Біздің байқауымызша, Асқар Алтай көбіне сюжеттік амал-тәсілдерді: психологиялық мінездеулер мен уәждаулар, суреттемелерді кең ауқымды қолдана отырып, өзіндік стильдік ерекшелігімен басқа қаламгерлерімізден өзгешелене түсіп отырады. Сюжеттік амал-тәсілдерді кең ауқымды постмодерндік қолдану қазіргі қазақ әңгімесінің өзіндік дәстүріне айналды. Әңгіме сюжеті моноцентрлік сипатқа ие.

Асқар Алтайдың әңгімелерінің көптеген сюжеттері белгілі бір фабулалық кестелеу арқылы XX ғасырдың соңғы және XXI ғасырдың алғашқы он жылдықтарындағы қазақ қоғамында орын алған қоғамдық процестерді айшықтайды. Тақырыпнамалар біріншіден, адам мен қоғам, адам мен мемлекет арасындағы қарым-қатынастарды көтерумен; екіншіден, қаһармандардың отбасылық және махаббаттық жағдаяттарымен байланысты осы бір «мәңгілік» тақырыпты әлеуметтік және жеке бастық мәселелік (проблематика)

аясында белгілі бір кезеңге тән стильдік және жанрлық модалдылық реңкімен берумен; үшіншіден, ұлт қаламгері санасындағы кейіпкер келбетінің түр өзгешелігіне ұшырап экзистенциалды сипатта сомдалуы бұрынғы қалыптасқан канондарға сыймауымен байланысты болып келеді.

Асқар Алтай – қазіргі қазақ әдебиетіндегі әңгіме жанрының жан-жақты дамуына еңбек етіп жүрген, қаламы жүйрік авторлардың бірі. Оның көлемді прозалық туындысы «Алтай балладасы». Осы роман жөнінде Сәкен Иманасов былай дейді: «Бұл бір шынында табиғаты бөлектеу біткен, танымдық тереңдігі көркемдігінен кем түспейтін кесек шығарма екен. «Алтайдың алқызыл модағайының» авторы алдымен не жазатынын жақсы зерттеп біліп алған. Аңызбен астасқан шығармадағы аңшы мен аю, тіршілік пен тұрмыс шынайылығы, жазушы шеберлігі кім-кімді де селт еткізеді. Асқардың аюы аюша ойлайды, аюша әрекет етеді», түйесі – түйе, жылқысы – жылқы, сөйте тұра солардың әрекетіне имандай ұйып сенесің, иланасың. Нанымсыз, жалаң сөйлеу деген атымен жоқ. Романның өзі баяндау бағытында жазылғанымен, оқырманды жалықтырмай тартады да отырады. Бүгінгі қолданыстан шығып қалған «модағай, қаптағай, дең, шеріп» сияқты тағы басқа көне ұғым атауларын осы кітап арқылы білгенімді намыс көрмеймін».

Қаламгердің қай әңгімесін алсақ та, барлығында экологиямен байланысты эпизодтар кездеседі. Мейлі, ол ойлы-қырлы, жал-жоталы, тау-шыңды Тарбағатай аймағы, қойнауы құпияға толы Өр Алтай болсын немесе Іленің бойы, сол әлемде тіршілік етіп жүрген жан-жануар, өзің күнде кездесетін жұмыр басты болсын, бәрібір бізді қоршаған ортамен байланыстырып тұрған – өмір. Көз жетпестей үлкен әлемнің күйттегені де сол өмір жайындағы. Ізгі мақсат – өмірдің ұзақ болуы, жалғаса беруі. Сол үшін әркім өзін жетілдіре түсуге тиіс. Жетілмесең зауал барын білмейсің. Сана оянбаса жазушы даярлап берген, кемел ой арқалаған шығарманы да түйсінбейсің.

«Кітап оқымай да өмір сүруге болады» дейтіндер көзін ашып, көркем шығармаға мән беретін кезең туды. Нағыз жазушылардың еңбектері адамзатқа көп нәрсені ескертеді. Асыптасқанды тосар қасіретті де, көзіне шел біткенді алдан тосар кеселдің барын да жазушының еңбегін оқыған жан біліп, адам мен табиғаттың үндестігін бұзбау жолында әр пенде өзін-өзі ұстау қағидаттарын көңілге тоқыса игі.

Жоғарыда біз қарастырған әңгімелер тақырыбы жағынан әр қилы болса да, бір-бірімен тығыз байланыста. Әңгімелердің әрбірі ХХІ ғасыр қоғамының ақиқатын бүкпесіз көрсетіп, жастардың жан ауыртар ащы тағдырын баяндайды. Асқар Алтай әңгімелеріндегі әлеумет шындығын оқырманы өз танымы арқылы пайымдай алады. Әр оқушы өз ойлау деңгейіне сәйкес қабылдап, түсініп, қорытынды жасайды. Міне, жазушының өзге қаламгерлерден басты ерекшелігі осында. Жазушы әңгімелерінде қоғамда болып жатқан өзекті мәселелерге, адамның жеке басының мүддесі мен ішкі рухани әлемі туралы көбірек айтылады. Асқар Алтай қазірдің өзінде, кейінгі қалам ұстаған буынға проза саласында өзіндік үлгі-өнегесі бар, әдеби бағдар десек артық болмас деп ойлаймыз. Асқар Алтай әңгімелерінің құдіреті де осында ма деген ойға қаласың...

Сонымен, Асқар Алтай әңгімелеріндегі виртуалдық әңгімелер желісі өзіндік соны өрнектері, жаңа ой түйіндерімен ерекшеленеді. Асқар Алтай – өз дәуірінің жүйрігі, шығармаларынан қаламгердің дүние мен болмысты танып көркемдеуінен оқырманын баурап алатын, оны бей-жай ой өрнегін, түйінді байламын көресіз. Жазушының қазақ прозасының өсіп-өркендеуіне қосқан үлесі зор. Автордың болашақта көркем әдебиетті сүйіп оқитын қазақ оқырманының қоржынына әлі де тағылымы мол сүбелі шығармалары келіп қосылады деп нық сеніммен айта аламыз.

Әдебиет

1. Алтай А. Киллер сауысқан. Повестер мен әңгімелер. – Алматы: «Арда+7», 2013 – 400 б.
2. Майтанов Б. Қазіргі дәуірдегі модернизм және постмодернизм // Қасым. – 2011. –

- №2. – Б 23.
3. Майтанов Б. Қазақ романы және психологиялық талдау. – Алматы: Санат, 1996. – 31 б.
 4. Мантаева А. Талғампаз талант // Қазақ әдебиеті 2006
 5. Алтай А. Алтай новелласы: роман-миф, повесть-притча, новелла. - Алматы «Өлке», 20017 — 292 б.
 6. Алтай А. Қыр мен дала хикаялары: повестер мен әңгімелер. Алматы: «Санат», 1998. — 192 б.
 7. Алтай А. Киллер сауысқан: повестер мен әңгімелер. Алматы: «Арда+7» 2013. - 288 б.

ДЕФИЦИТ БЮДЖЕТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Сарсембаева Д.Ж.

Научный руководитель: Кусаинова А.А ст.преподаватель.
Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

Dikosya2609@mail.ru

В настоящее время не существует такого метода или способа, который мог бы полностью устранить такую глобальную проблему как дефицит бюджета, так как рыночная экономика циклична, а значит кризисные ситуации в данных условиях вполне допустимы и естественны. В случае, если бы действительно существовал бы такой перечень действий, ведущий страну к балансу в бюджете, все страны мира применяли бы его на практике. Однако, разумеется, есть условия для уменьшения этого дефицита. Чтобы сформулировать действия по решению данной проблемы, следует чётко и правильно разъяснить, что же представляет собой государственный бюджет.

Государственный бюджет- категория, свойственная различным общественно-экономическим формациям, имеющим товарный способ производства. [1; с.264] Данное определение не является единственным и характеризующим полностью это обширное определение, ведь именно государственный бюджет является местом сплетения всех видов отношений, происходящих в государстве по распределению всех средств. С финансовой точки зрения государственный бюджет имеет тройкого рода характеристику: во-первых, бюджет как экономическая (финансовая) категория, во-вторых, бюджет как основной финансовый план государства и, в-третьих, бюджет как центральное звено системы финансов. [1; с. 265] Государственный бюджет как экономическая категория, выражает особую сферу финансовых отношений по планомерному распределению стоимости валового национального продукта и национального дохода, путём формирования и использования централизованного фонда денежных средств для удовлетворения государственных и общегосударственных потребностей. [1; с. 266] Таким образом, государственный бюджет- центр любого государства, который пропорционально распределяет централизованные финансовые ресурсы для обеспечения максимально выгодного результата во всех сферах деятельности.

В общем представлении превышение расходов над доходами вызывает дефицит государственного бюджета, а превышение доходов над расходами образует бюджетный излишек - профицит. [2; с.348] Многие люди могут считать, что профицит – это хорошо, но на самом деле в этом явлении есть свои отрицательные стороны. Профицит может возникать вследствие жесткой политики государства по регулированию цен или же использование данных «излишек» в собственных интересах, а это приводит к исчезновению прозрачности в управлении. Дефицит бюджета не критическое состояние и свойственно ряду стран, однако лишь в том случае, если не превышает допустимый уровень - 2-3 %. В

течение долгого периода Республика Казахстан находится в состоянии дефицита, о чем свидетельствуют следующие данные:

Размер дефицита Государственного бюджета Республики Казахстан за 1991-2000 г. [3; с.372]

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Дефицит в млн. тенге	5642,8	5223,4	385,3	10114,9	40845	37040	62151	67859	69831	3278

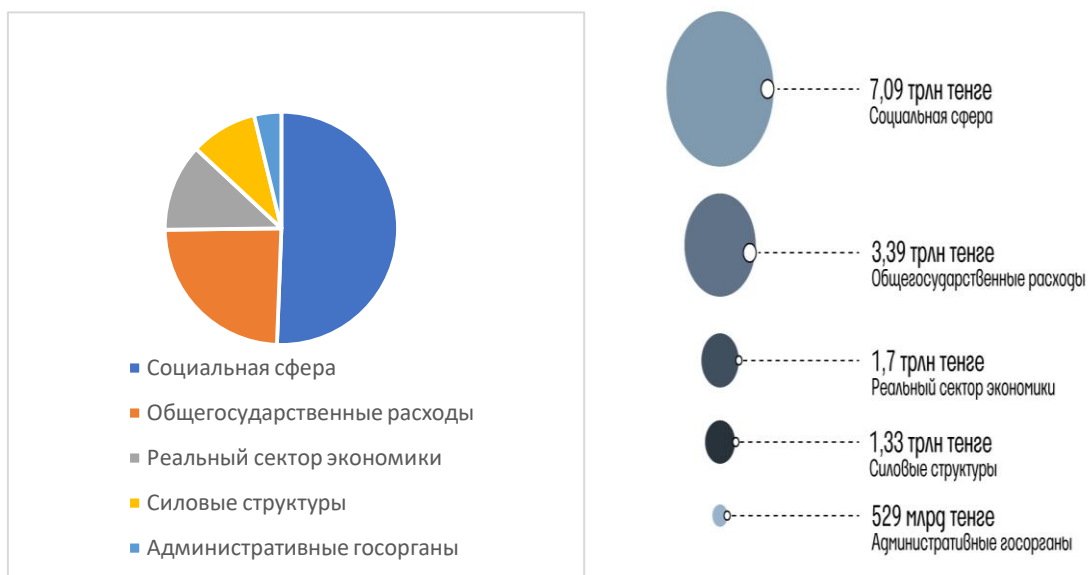
Согласно закону «О республиканском бюджете на 2021-2023 годы» дефицит на 2021 год составит 2,6 трлн. тенге, или 3,4 % от ВВП. Из данных можно прийти к выводу, что дефицит превышает допустимый уровень. Для снижения уровня существуют следующие способы: государственные займы, эмиссия денег, увеличение налогообложения.

Каждый способ имеет свои плюсы и минусы. Государственные займы приводят к государственному долгу, который в свою очередь подразделяется на внутренний и внешний долг. Внутренний долг является более «мягче» по причине того, что страна «занимает у самой себя», то есть средства движутся внутри государства, а это не влияет на общие размеры совокупного богатства нации. Наличие внешнего долга означает необходимость передачи созданного продукта за пределы страны. Внешний долг не становится отрицательным действием лишь тогда, когда не происходит переход за границы дозволенного уровня, когда есть вероятность стать политически зависимым от стран-кредиторов.

Эмиссия денег идёт близко вместе с инфляцией, так как при увеличении количества денежных средств существует риск их обесценивания. Эмиссия играет не маловажную роль в отношениях производителей и покупателей. При фиксированной зарплате и одновременном росте цен на товары, покупатель лишается возможности приобретать товар, а следовательно для продавца уменьшается количество возможных покупателей и заработка. Все перечисленные факты сокращают экономический уровень страны.

Увеличение налогообложения требует тщательного расчёта уровня жизни и состояния населения. Налоги являются основой доходов страны и составляют его основу. Также как и с эмиссией, население не будет в состоянии оплачивать налог при своём прошлом фиксированном заработке.

По моему мнению, самым оптимальным вариантом можно назвать секвестр. Секвестр заключается в пропорциональном снижении государственных расходов ежемесячно по всем статьям бюджета, исключая защищенные статьи. В нижеприведенной диаграмме указаны крупные статьи расходов республиканского бюджета на 2021 год[4]:

На мой взгляд, следовало бы изменить расходы выделяемые для Министерства обороны Республики Казахстан и Министерства культуры и спорта. На Министерство обороны Республики Казахстан выделено 296 млрд. тенге. Несомненно, что для защиты страны необходимо обеспечение боевой, мобилизационной готовности, однако при уменьшении выделяемой суммы на 10%, то есть 29,6 млрд, общая сумма составит 266,4 млрд. Полученные 10 % можно было бы выделить на развитие образования страны. Например, на развитие науки выделено 48,3 млрд. тенге, а при добавлении 5 % сумма увеличилась бы до 63,1 млрд тенге. Для сферы спорта выделено 90 млрд. тенге, при использовании 10 % - 9 млрд на развитие спорта в школах и высших учебных заведениях привели бы к большему результату. В этом году в своем Послании народу Казахстана К.Ж. Токаев затронул разные сферы деятельности, среди которых также акцентировал внимание на развитии массового спорт и физической культуре: «Приоритет нужно отдать массовому спорту, физкультуре и, конечно, детям. В каждой области, крупных районных центрах следует открыть спортивные секции». [5] Развивать навыки более эффективнее в раннем возрасте, чем быстрее молодое поколение, которое является будущим страны, начнёт свой путь, тем быстрее они приведут нас к успехам.

Вынужденные карантинные меры во всем мире показали, что многие статьи расходов в государственных бюджетах нецелесообразны. Сейчас, когда даже крупные собственники бизнеса и международные конгломераты сокращают расходы на пиар и всевозможные крупные культурно-массовые мероприятия, государству тоже необходимо пересмотреть статьи бюджета. На 2021-2023 год следовало сократить расходы на туризм и увеличить расходы на развитие предпринимательства и малого бизнеса, развитие товаров национального производства. В период пандемии мы осознали и ощутили зависимость стран друг от друга, а значит должны мы быть готовы к чрезвычайным ситуациям на должном уровне.

В 2021 году планируется обширная фискальная политика, а также уменьшение дефицита государственного бюджета на 3%. При достижении поставленных целей государство станет ближе к заветному сбалансированному бюджету, а значит ближе и к развитию всех сфер общественно-экономической жизни.

Литература:

1. Омирбаев С.М. Финансы: Учебное пособие для вузов. – Астана: 2003. - 385с.
2. Мельников В.Д. Основы финансов: Учебник. – Алматы: ТОО «Издательство LEM», 2009. - 600с.

3. Статистический ежегодник Казахстана: Статистический сборник /Под ред. А.А.Смаилова – Алматы: Агентство Республики Казахстан по статистике, 2001. - 572с.
4. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V20UC005992>
5. <https://strategy2050.kz/ru/news/massovyy-sport-v-rk-razvitie-populyarizatsiya-i-perspektivy/>

DIE ROLLE DER NEOLOGISMEN IN DER DEUTSCHEN SPRACHE

Слѐнзак В.А.

Научный руководитель: Байманова Л.С, кандидат филологических наук, доцент
Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г.Кокшетау

veronika.slyonzak@bk.ru

Der Prozess der Aktualisierung des Vokabulars der deutschen Sprache ist, wie jeder andere, kontinuierlich. Die Sprache ist ein komplexes gesellschaftliches Phänomen, ein Mittel der menschlichen Kommunikation, das in ständiger Bewegung ist. Man sagt, dass die Sprache ein Spiegel der Gesellschaft ist. Die Entwicklung der Gesellschaft spiegelt sich in vielen lexikalischen Einheiten, sozialen Beziehungen und Veränderungen, die unweigerlich Sprachtransformationen- und Innovationen mit sich bringen, wider.

In den letzten dreißig Jahren haben sich in der deutschen Sprache viele neue Wörter angesammelt, das Vokabular ist mit neuen Bedeutungen reicher geworden und einige Wörter haben dabei ihre Relevanz verloren.

Derzeit erlebt die deutsche Sprache, zusammen mit anderen Sprachen, eine echte neologische Explosion [1]. Ernsthafte Veränderungen im sozioökonomischen und politischen Leben Deutschlands, Europas und der Welt haben zur Entstehung einer Vielzahl neuer Wörter geführt. Das Wort hat in erster Stelle eine sinnvolle Funktion, so dass es alle Veränderungen im Leben der Gesellschaft behebt.

Zu den Neubildungen gehören heutzutage lexikalische Einheiten, die mit der Entwicklung der sozial-politischen Beziehungen, Wissenschaft, Technologie, Produktion, Kultur usw. verbunden sind (*das Navi, der Mechatroniker, die Parallelgesellschaft, das Banner, die Praxisgebühr, das Spinning, die Campusmaut, googeln* usw.). Neue Wörter und neue stabile Phrasen entstehen in der Sprache durch die Entstehung neuer Konzepte, aber auch durch die Notwendigkeit des Sprachkollektivs für das expressiv-emotionale Vokabular, das gleichbedeutend mit dem bereits existierenden in der Sprache ist. Zu solchen Neologismen der Nachkriegsjahre gehört zum Beispiel das Wort „Ami“ als umgangssprachlich-satirisches Synonym für das Wort „Amerikaner“.

Es muss betont werden, dass Neologismen als eine Kategorie von Wörtern zeitlich begrenzt sind: Neologismen existieren in der Sprache als solche nur für einen bestimmten Zeitraum. Dann werden diese Neoplasmen entweder in den allgemeinen Wortschatz der Sprache aufgenommen und hören auf, Neologismen zu sein, oder sie werden allmählich durch Synonyme verdrängt (*der Trabant, die Minne, der Oheim, der Erdsatellit, der Ausgehtag*).

Das Hauptziel unserer Arbeit besteht in der Betrachtung von Neologismen im modernen Deutsch. Dafür haben wir die Neologismen im Zeitraum von 1991 bis 2010 analysiert und beschrieben. Als Material haben wir die Artikel aus den Ausgaben der Zeitschrift «Sprachdienst» gebraucht [2]. Nach den Bereichen der Verwendung unterscheidet man folgende Richtungen: Werbung (*das Wandhängemöbel, hautsympathisch, wartungsfrei, figurgünstig, das Apartment, die Nikes, Adidas, staubfrei*), Wirtschaft (*das Banking, konvertieren, die Sanktion, die Banknote, der Import, der Export, das Investment, der Map-Report, der Banking-App*), Handels- und Marktbeziehungen (*das Marketing, der Promoter, der Jobber, der Konzern, der Broker, das*

Marketing, der Holding), Gesellschaft und Politik (*das Schwellenland, die Eskalation, das Billigland, das Hochlohnland, das Niedriglohnland, die Waffenbegrenzung, die Lima-Gruppe, Greenpeace*), Internet und Computertechnologien (*der Homepage, twittern, sims, das Interface, der Hypertext, der Superhighway, der Brauser, der Laptop, der Avatar, doppelklicken*), Sport (*das Hockey, das Badminton, der Basketball, das Golf, das Goal, der Handball, foul, das Rugby*) und Medien (*der Wohlstandsmüll, die Organspende, das Humankapital, virtuelle Realität, das Outsourcing, der Tsunami, der Paparazzi, weiche Ziel*). [3]

Unter den thematischen und konzeptionellen Bereichen dominieren die neuen Namen in den Bereichen Informationstechnologie (Computer / Internet), was vor allem mit der Entwicklung der Informations- und Computertechnologien sowie des Internets in der fraglichen Zeit verbunden ist.

Nach der Meinung der Linguisten Stepanova M. D. und Fleischer V. unterscheidet man zwei Haupttypen von abgeleiteten inneren Neologismen:

- *abgeleitete interne Neologismen mit Suffixen -er, -in, -e, -ung*. Das Suffix -er gehört zu den produktiven Affixen der modernen deutschen Sprache. Es wird verwendet, um die Darsteller der Aktion von Namen und Verben und für die Bildung von Werten der Aktion zu bilden. Das Suffix -in bildet die Namen der weiblichen Personen aus den entsprechenden Namen des Maskulinums. Das Suffix -e wird für die Bildung von nominalen Substantiven verwendet, die Berufe bezeichnen. Das Affix -ung bildet verbale neue Namen von Prozessen. Z.B. die Namen der wissenschaftlich-technischen Sphäre: der Bildschirmschoner – wortbildende Struktur: verbgruppe Bildschirm schon(en) + -er (Lehnübersetzung aus dem Englischen *screen saver*). Lexikon-semantische Integration «Schutzprogramm im Computer» (NW, 30). Grafische Integration: die Variante Bildschirm-Schoner. Morphologische Integration: Maskulinum, Genitiv, Singular, Bildschirmschoners; Nominativ, Plural, Bildschirmschon. Wortbildende Integration: Kernkomponente in Verbundwerkstoffen Standardbildschirmschoner, Video-Bildschirmschoner (vierteilige binäre Struktur).

Die nächste Untergruppe besteht aus komplexen derivativen Namen der männlichen Berufe aus bilingualen Formationen und innovativen Namen des weiblichen Geschlechts Sb+ (-er / -in) der Bereiche Informationstechnologie, Telekommunikation und Wissenschaft [4, c.264]: der Telearbeiter - Lexikon-semantische Integration «eine Person, die mit Hilfe von Telekommunikationsmitteln zu Hause arbeitet». Morphologische Integration: Maskulinum, Genitiv, Singular, Telearbeiter; Nominativ, Plural, Tele-Mitarbeiter. Wortbildende Integration: die Telearbeiterin;

- *abgeleitete interne Neologismen mit Präfixen mini-, mikro-, meta -, mega -, super -*. Diese Gruppe besteht aus neuen Namen, die mit den Präfixen mega -, meta -, mikro -, mini -, super- gebildet werden. Präfixe mega — (Griechisch. μέγας "groß«) und super — verstärken die Semantik und werden in der Bedeutung von „über,, oder „oben" verwendet. Sie werden als intensivierende Präfixe bezeichnet [3; c.265]. Das Präfix meta- wird in der Bedeutung «zwischen», «unter» verwendet. Die Präfixe mini -, die Anfang der 60er Jahre aus dem Englischen in das Deutsche Sprachsystem aufgenommen wurden, und mikro -, die auf das Griechische μικρός «klein» zurückgehen, werden verwendet, um diminutiv Beziehungen zu gestalten. Die neuen Namen repräsentieren die Bereiche Wissenschaft und Technologie, Informationstechnologie und Telekommunikation. Aus der Sicht der wortbildenden Struktur sind präfixale innere Neologismen, die aus den Namen von Substantiven nach dem Schema Präfix + Substantiv– (Pr + Sb) gebildet werden): die Megastation- lexikon-semantische Integration: "kosmische Megastation" [5, c.54-56.]. Grafische Integration: Optionen Mega-Station, Mega Station. Morphologische Integration: Femininum, Genitiv, Singular, Megastation; Nominativ, Plural, Megastationen. Oder ein anderes Beispiel: das Superhandy - lexikon-semantische Integration: „Handy mit erweiterten Funktionen“. Grafische Integration: Super-Handy-Optionen, Super-Handy. Phonetische Integration: [---hEndI]. Morphologische Integration: mittlere Gattung, Genitiv, Singular, Superhandys; Nominativ, Plural, Superhandys und andere.

Für die betrachteten lexikalischen Einheiten ist ein relativ hoher Grad an morphologischer Integration charakteristisch: die grammatische Gattung des Substantivs, dem das Affix, die Form des Genitivs und des Plural gemäß der deutschen Norm angehängt wird. Die grafische Integration verläuft heterogen. Unter Derivaten werden lexikalische Einheiten mit mehreren grafischen Varianten unterschieden, insbesondere dies ist typisch für bilinguale Formationen. Oft werden bilinguale (hybride) Derivate getrennt oder durch einen Bindestrich geschrieben, was auch den Einfluss der englischen Sprache zeigt. Dies ermöglicht jedoch, der semantischen Struktur der lexikalischen Einheit Transparenz zu verleihen und Ihre Bedeutung leicht über die zusammengesetzten Komponenten zu interpretieren.

Der kleinste Grad der Integration von inneren Neologismen ist charakteristisch für den phonetischen Aspekt von bilingualen Derivaten. In der Regel behalten die geliehenen Komponenten die Aussprache der Quellsprache bei und unterstreichen damit Ihre unkonventionelle Klangqualität und die Expressivität der Neuheit.

Die Analyse des empirischen Materials zeigt, dass die inneren Neologismen in den meisten Fällen an Wortbildungsprozessen beteiligt sind, insbesondere bei der Bildung von zwei -, drei -, vierteiligen Verbundwerkstoffen. Wortbildende Aktivität beschleunigt den Prozess der Anpassung von Tumoren und betont die Tendenz der Rationalisierung der Sprache, da Multi-Komponenten-Neologismen kompaktere Nominative Einheiten im Vergleich zu Wortkombinationen sind. Die inneren Neologismen sind eine offene Gruppe, die ständig mit neuen lexikalischen Einheiten aktualisiert wird.

Von besonderer Bedeutung sind die Entlehnungen aus den anderen Sprachen. Sie bilden eine große Gruppe in der lexikalischen Zusammensetzung jeder Sprache. Jede Sprache entwickelt sich im Laufe ihrer Existenz und wird mit neuen lexikalischen Einheiten ergänzt. Sprachkontakte zwischen Menschen verschiedener Nationalitäten führen dazu, dass einige Wörter von einer Sprache in die andere fallen, sich darin nach ihren inneren Gesetzen ändern und fest mit den ursprünglichen Wörtern auf Augenhöhe bleiben. Deutsch in verschiedenen Phasen seiner Entwicklung nahm Vokabeln aus Latein, Keltisch, Französisch, Italienisch und Englisch.

Das Deutsche gilt als die europäische Sprache, die den größten Zuwachs an Anglizismen aufweist. Mehr als die Hälfte der Neologismen (40 %), die in der deutschen Sprache erschienen sind, sind Angloamerikanismus. Als Hauptgründe für die Entlehnungen dienen historische Faktoren sowie die dominierende Rolle des Englischen als Mittel der internationalen Kommunikation. Die Hälfte dieser Anzahl von Angloamerikanismen ist Teil komplexer Substantive. Die Analyse des Sprachmaterials zeigt, dass die meisten Ausleihen Substantive sind (85 %). Dies liegt daran, dass sie neue Objekte, Phänomene und Ereignisse bezeichnen.

Unter Berücksichtigung der semantischen Kriterien können die folgenden thematisch-konzeptionellen Bereiche unterschieden werden, in denen Neologismen vertreten sind: Computer (der Doppelklick), Medien (das Multiplexkino), Gesellschaft (das Mobbing), Wirtschaft (E-Commerce), Arbeit (das Telelearning), Mode (das Basecap, die Outdoorjacke), Transport (das Jobticket), Telefonverbindung (call by call). Besonders schwierig sind die Kreditaufnahmen, die im Laufe der «Integration» oft keine genauen grammatikalischen Formen, definierten Normen des Schreibens, der Aussprache und des Gebrauchs im Deutschen haben. So kann man verschiedene Schreibweisen eines Wortes, zum Beispiel: Carsharing (Gruppen-Nutzung des Fahrzeugs), Car-Sharing, CarSharing, Car-sharing, Car Sharing. [6]. All diese Varianten finden sich in den Texten. Allerdings für alle Geliehenen lexikalische Einheiten zeichnen sich durch eine Änderung der Rechtschreibung aus: Alle Substantive werden nach der Norm der deutschen Sprache mit einem Großbuchstaben geschrieben [7].

Zusammen mit der Assimilation anderer Teile der Sprache, zum Beispiel Verben, gibt es auch einige Schwierigkeiten mit Präfixen, die sich auf die Konjugation von Verben beziehen. Da es in der deutschen Sprache Verben mit getrennten Präfixen gibt, die sich bei der Konjugation trennen und am Ende des Satzes platziert werden, ist es mit englischen Verben mit Präfixen nicht ganz klar, wie sich das Präfix verhalten soll. Zum Beispiel die Änderung der englischen Verben "back up" und "load down" in der deutschen Sprache bei der Bildung eines Perfekts. Ich habe das

gebackupt/ backupt/, upgebackt. Ich habe das Programm gedownloadet /downgeloadet. Linguisten können diese Frage noch nicht eindeutig beantworten, welche dieser Formen mehr den Regeln der deutschen Grammatik entspricht und besser in das System der Sprache passt.

Die untersuchten Neologismen Ende des XX – Anfang des XXI Jahrhunderts stellen das Gebiet der engen Wechselwirkung der englisch-deutschen Sprachzone dar und beweisen den Einfluss der englischen Sprache auf die Prozesse der Kreditaufnahme, der Wortbildung und der semantischen Veränderung der lexikalischen Einheiten im modernen Deutschen.

Список использованных источников:

- 1) Telkova K. NEOLOGISMEN IM POLITISCHEN DISKURS UND DEREN ÜBERSETZUNGSBESONDERHEITEN INS UKRAINISCHE [текст] / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://konfist.fl.kpi.ua/ru/node/771> , свободный
- 2) Die Zeitschrift «Sprachdienst» [текст] / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://gfds.de/category/sprachdienst-beitraege/>, свободный
- 3) Doris Steffens/ Olga Nikitina //Deutsch-russisches Neologismenwörterbuch. Neuen Wortschatz im Deutschen 1991-2010.
- 4) Степанова М.Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке / М.Д.Степанова, В.Фляйшер. - М.: Высшая школа, 1984. - с.264-267.
- 5) Степанова М.Д., Чернышева И.И. Лексикология современного немецкого языка. – М., 2003. - С. 54-56.
- 6) Duden online [текст] / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.duden.de/>, свободный
- 7) Herberg D. Neologismen in der deutschen Gegenwartssprache. Probleme ihrer Erfassung und Beschreibung //Sprachwissenschaft, Didaktik, Methodik, Pädagogik und Unterricht. Heidelberg, 1998. - [текст] / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ids-pub.bsz-bw.de/frontdoor/deliver/index/docId/5744/file/Herberg_Neologismen_in_der_deutschen_Gegenwartssprache_2002.pdf, свободный

КАЗАХСТАН В СИСТЕМЕ ГУЛАГА

Смагулов Т.Д.

Научный руководитель: Сейткасымов А.А.

кандидат исторических наук, и.о. профессора

Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, Кокшетау

SMAGULOVTIMUR342@mail.ru

В степных просторах Казахстана, в годы тоталитарного режима появляется гигантская система тюрем и лагерей получившая зловещую аббревиатуру – ГУЛАГ. От этого слова которое известно каждому человеку из государств бывшего Советского Союза просто леденит душу, а память услужливо воспроизводит невинных жертв сталинской политической идеологии или борьбы с врагами народной революции.

В далеком 1932 году в молодом Советском государстве уже насчитывалось 11 исправительно-трудовых лагерей ГУЛАГА. Спустя некоторое время в 1949 году в введении находились уже 53 лагеря и так называемых лагерей строительства НКВД, 425 исправительно-трудовых колоний. ГУЛАГ протянулся по казахской земле. Ужасы чудовищного лагеря увидели крестьяне. В 1930 году 30 января Политбюро ЦК ВКП(б) принимает постановление «о мероприятиях по ликвидации кулацких хозяйств в районах сплошной коллективизации». Согласно с этим постановлением «кулацкие хозяйства» делились на три категории. Люди подпавшие под 1 категорию квалифицировались как

«контрреволюционный актив» и карались заключением в лагеря, а в так называемых «отдельных случаях» к ним была применима высшая мера наказания – расстрел. Ссылке в дальние регионы СССР, и возможно в глухие районы этой области были подвергнуты хозяйства 2 категории – остатки «врагов революции» из бывших богатых зажиточных помещиков. И последняя 3 категория - состоявшая из основных масс «хозяйств кулаков»- была насильно отправлена в районы за границу колхозов.

По результату данных Отдела по спецпереселенцам ГУЛАГа ОГПУ в 1930-31 гг. доля крестьян, депортированных из Казахстана в «кулацкую ссылку» - составила 6765 человек. Это приблизительное число, а в других источниках указывается, что с января по середине марта 1930 году за пределы края отправлено в ссылку 5563 человек, в 1931г - 5500. В реальности депортации имели свое продолжение и весной 1932 года, это обстоятельство вносит определенные поправки.

Эшелоны с конвойной охраной из военнотрудовых НКВД полные до предела. Так называемыми «врагами народа» - были характерным явлением того периода. Эти эшелоны увозили крестьян Казахстана на каторжные работы в такие регионы Советской России как Кольский полуостров, или шахты Колымы, лесоповалы Сибири. Остальные были рассеяны среди пустынных степей Казахстана. В целом, учитывая Урал, и Сибирь, степной Казахстан станет сталинским диктатом в качестве ссылки многих так называемых «кулаков» из других районов. Данные отдела по спецпоселенцам ГУЛАГа: в январе 1932 года в республике состояло на учете - 46091 семья или около -180015 человек. В основном это жители Поволжья, Центрально-черноземной области, Нижегородского края, Московской области, регионов Закавказья, и районов Средней Азии.

Условия жизни репрессированных напоминали каторгу. Не удивительно то, что уже в 1932-33гг. в «кулацкой ссылке» в Северном Казахстане умерло человек больше, чем родилось (5). И так, на конец 1938 года: в лагерях находились 1317195 человек, колонии 355243, тюрьмы 350538.

Бесценный вклад ГУЛАГа в экономику Советского Союза в 1930 гг. можно выделить по следующим данным. В 1936 г. работы НКВД были запланированы в сумме 3,5 млрд. рублей. На 1937 г. наркоматом освоено 2, в 1938 г. - 3 млрд. рублей. Запланированной наркомом Берией в программе реорганизации ГУЛАГа в апреле 1939 г. было указано, что «на рабочую силу исправительно-трудовых лагерей в 3- пятилетку возлагается проведение важнейших строительных работ общей стоимостью до 12 млрд. рублей». В 1939 г. весь план работ НКВД находился в размере 4,2 млрд. рублей, в предвоенном 1940 г. - 4,5 в 1941 г. была утверждена в сумме 7,6 млрд. рублей. Всего капитальных работ ГУЛАГ НКВД- вышло на 13 процентов по всему народному хозяйству страны.

Произведенная ГУЛАГом промышленная продукция на 1935 г. - составляет 744 млн. рублей, 1936 г. 1,1 млрд. руб. 1937 г. – 945 млн. рублей. В 1938 г. млрд. рублей. Ведущее место занимали лагеря НКВД в производстве цветной металлургии. В тяжелый для страны 1941 г. -9,3 тысяч никеля поставлено ГУЛАГом из Актюбинской области. Лагеря ГУЛАГа работали на добыче каменного угля, цемента, кирпича и др. Перечисляя все это можно сделать вывод, что продукция лагерей НКВД была в то время безгранична.

Огромный вклад в экономику страны внесли узники лагерей в годы ВОВ. Более подробные данные содержатся в докладе начальника ГУЛАГа НКВД СССР комиссара госбезопасности 3 ранга В.Наседкина подготовленного для Берии в 1944 году. Известно, что в документе сообщается, информация о расширении территории лагеря. На тот момент он включает в себя 56 исправительно-трудовых лагерей, 910 отдельных лагерных подразделений, 424 исправительно-трудовых колонии. В годы ВОВ было создано 40 исправительно-трудовых лагерей.

С территории подвергшийся оккупации немецко-фашистских войск в тыловые регионы страны эвакуировали 27 исправительно-трудовых лагерей плюс к ним 210 колоний в количестве заключенных 750 тысяч осужденных. Уже на 1 июля 1944 года число заключенных составляет 1,2 млн. человек из них 43 процента из всего количества – несли

наказание по политическим мотивам. Остальные 5200 заключенных были приговорены и отправлены на каторжные работы.

В Казахской ССР НКВД имел свои объекты строительства. Наркомат курировался возведение металлургического комбината в городе Актюбинске. Вдобавок предприятие обслуживало оборонную промышленность. Летом 1944 года наркомат поставил рабочей силы на 640 объектов. Было создано 380 специальных трудовых колоний. Тысячи осужденных на тот период ударно трудились на предприятиях горно-металлургической промышленности, и рудниках. В период первых трех лет войны осужденные изготовили 70700000 единиц боеприпасов. В этот арсенал вошли мины, ручные гранаты и авиабомбы. По мощности производства мин НКВД занимал 2 место среди других наркоматов.

В годы Великой Отечественной войны тыл напряженно трудился в тяжелых условиях. В нечеловеческих условиях оказались узники ГУЛАГа, их подвергали моральному унижению, они испытали и физическое напряжение. Лагеря были расположены в местности с холодным климатом. Жили осужденные в малоотапливаемых, деревянных лагерных бараках с нарами. Страшные болезни - тиф, туберкулез, обывденные реалии лагерей. Лагерное медицинское обслуживание не соответствовало характеру заболеваемости. Больниц в огромной сети ГУЛАГ в 1941 году насчитывалось всего 845 (40 тысяч коек на 2300 заключенных). Уровень смертности был велик.

В послевоенное время сеть тюрем и лагерей продолжает расти. В начале 1953 года в ГУЛАГ включено 146 исправительно-трудовых лагерей, 52 тюрьмы. Число заключенных составляет 2 млн. 468 тысяч человек. Количество спецпоселенцев: 2 млн. 753 тысячи. В числе поселенцев как и отбывавших наказание, выявились новые категории (В большинстве это были политически неблагонадежные). После освобождения советской территории от немецких захватчиков из Украины ее западных регионов с семьями высланы ОУН-цы. После окончания Великой Отечественной Войны на спецпоселениях появились власовцы.

В 1944 году появляются члены секты из Грузии. Так называемые «указники» в 1948-52 гг. Уже с 1 января 1953 года в Казахстане насчитывались 974900 спецпоселенцев, от этого количества 13143 человек заключены в тюрьмы и лагеря. В том числе немцы 448626, 35960 поляков, 244674 чеченцев, 80444 ингушей, греков-37114, 8011 оуновцев, 1327 власовцев. В справке составленной Хрущеву в феврале 1954 года указаны данные, что в Карагандинской области находится 56423 человек.

Таким образом, территория Казахстана использовалась для реализации сталинской политики. Были созданы лагеря системы Гулага, в годы Вов были депортированы народы с Северного Кавказа, Поволжья. Многие народы, подвергавшиеся насильственной депортации в Казахстан, с благодарностью и теплотой вспоминают помощь, которую оказал им дружественный казахский народ.

Литература:

1. История Казахстана с древнейших времен до наших дней в пяти томах. Т.4. «Атамұра». Алматы, 2009 г. – 768 с.
2. Социалистическая Караганда, 1942, 4 января.

«АЛЖИР» - СТРАХ, СЛЕЗЫ, ГНЕВ, ОБИДА, РАСПЛАТА.

Тюлюгунова Р.Б.

Научный руководитель: Карсакова Г.Б. магистр истории,
старший преподаватель,
Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
rtulugunova@gmail.com

Когда я искала информацию на свою тему «АЛЖИР» то случайно наткнулась на высказывания нашего Елбасы, которое мне очень понравилось «Нам необходимо взглядеться в прошлое, чтобы понять настоящее и увидеть контуры будущего». Ведь без истории нас не было бы. Мы всегда берем с какой либо истории будь она сказкой, мифом, легендой, басней какой-либо урок. И каждый шаг, поступок может повлиять на нашу историю.

Почему я выбрала эту тему? Фраза «Курт - камень, спасший жизни» меня очень заинтересовала, и я решила «взглядеться» именно в это прошлое.

Это неофициальное название спец. отделения Карагандинского исправительно-трудового лагеря, размещавшегося в Акмолинской области. «АЛЖИР» – «Акмолинский лагерь жен изменников Родины» – так, шутя, называли его узницы.

Крупнейший советский женский лагерь, один из трёх «островов» «Архипелага ГУЛаг». Название связано с составом заключённых, значительная часть которых была репрессирована в соответствии с оперативным приказом НКВД СССР № 00486, как ЧСИРы — «члены семей изменников Родины». Существовало и другое разговорное название лагерного отделения — «26-я точка», так как лагерь располагался в 26-м посёлке трудопоселений.

Создан на основе приказа Народного комиссариата внутренних дел (НКВД) СССР от 15 августа 1937 года в населённом пункте Акмол (Малиновка) юго-западнее города Акмолинск (ныне город Нур-Султан — столица республики Казахстан) как отделение Карагандинского лагеря (КарЛАГ). В соответствии с постановлением ЦИКа СССР от 8 июня 1934 для членов «семей изменников Родины» было установлено наказание в виде лишения свободы от 5 до 10 лет или ссылка в дальние районы Сибири на 5 лет. Лагерь «АЛЖИР» занимал территорию в 30 га. Имелось несколько отделений в Карагандинской и Акмолинской области [1, с.82].

В 30–40-е годы XX века руководство СССР сделало попытку превратить Казахстан в лагерную республику. В крае стали открываться один за другим лагеря – Карлаг, Степлаг, Экибастулаг, Дзезлаг и другие. Один из них – женский лагерь, прозванный в народе «АЛЖИРом», был расположен вблизи современной столицы Нур – Султан. Здесь содержались женщины со всего Советского Союза, осужденные по надуманным и необоснованным политическим мотивам. В основном это были жены, матери, дочери известных государственных и общественных деятелей СССР.

Тогда главным методом управления гражданами страны стал террор и массовое заключение их в лагерь. Для того чтобы содержать огромное количество заключенных, потребовалась широкая сеть концентрационных лагерей. Заключали в тюрьмы женщин, нередко с малолетними детьми, только за то, что они состояли в близком родстве с политическими заключенными – «врагами народа».

Более того, нередко это были даже не жены, а уже вдовы. 15 августа 1937 года вышел оперативный приказ НКВД СССР с подробным разъяснением рекомендаций относительно жен изменников Родины.

Здесь предусматривался весь процесс деятельности репрессивной машины сталинизма, начиная от ареста, включая пребывание их в тюрьме, заведение следственных дел, объявление обвинительного приговора и до отправления в тот или иной лагерь. По этому документу обязательному аресту подлежали лица, состоявшие в юридическом или

фактическом браке с осужденными на момент ареста, а также жены, хотя и состоявшие с осужденными в разводе, но либо «непосредственно причастные к контрреволюционной деятельности осужденного, либо укрывавшие осужденного, либо знавшие о контрреволюционной деятельности, но не сообщившие об этом соответствующим органам». Одновременно с арестом производился тщательный обыск, когда изымались оружие, патроны, взрывчатые и химические вещества, военное снаряжение, множительные приборы, «контрреволюционная» литература, переписка, иностранная валюта, драгоценные металлы в слитках, монетах и изделиях, личные документы и денежные документы. Все имущество, лично принадлежащее арестованным, конфисковывалось. Квартиры арестованных опечатывались, а позднее передавались советским работникам. В тюрьмах и в лагерях сидели как беременные, так и женщины с грудными детьми. После ареста и обыска женщины должны были конвоироваться в тюрьму, где на них заводились следственные дела и выносилось краткое обвинительное заключение.

Далее дела направлялись на рассмотрение Особого Совещания НКВД СССР. Теперь дело оставалось за малым – провести скорое следствие и вынести обвинительный приговор [2, с.78].

Тогда даже не оговаривался момент невиновности подсудимой. Жены осужденных изменников Родины подлежали заключению в лагерь в зависимости от степени социальной опасности, не менее как на 5-8 лет. На самом же деле учитывалась или принималось во внимание социальная опасность не жены, а мужа. Чаще женщины получали максимальный срок по этой статье – 8 лет, если ее мужа расстреляли. Если муж отбывал наказание в лагерях, то можно было получить и минимальный срок – 3 года. Но даже этот маленький срок был жестоким испытанием упавших на долю женщин [2, с.92].

Для заключенных был предусмотрен специальный режим, запрещавший свидания и переписку с родными и близкими. Был строго регламентирован внутренний распорядок дня: постоянное конвоирование; запрещение свободного передвижения по лагерю; ежедневные проверки; обыски; запрет на переписку и ведение дневников. Злостных нарушителей этих правил нередко отправляли в карцер. На косынках, спинах и рукаве верхней одежды они имели свои лагерные номера. Первоначально лагерь состоял из шести бараков и нескольких служебных домиков. В течение месяца бараки заполнялись до отказа, хотя они были рассчитаны на 250-300 человек. Размещение заключенных вдвое больше «нормы». В основном бараки состояли из двухъярусных нар, реже из трех, нередко приходилось размещаться на полу. На высоте верхних нар находилось узкое продольное отверстие, заменявшее окно. В каждом бараке назначался староста, на которую возлагались самые разные обязанности: поддерживать порядок; улаживать конфликты между узниками; проводить вечернюю проверку; получать и распределять задания на работу; осуществлять связь между заключенными и лагерным начальством и т. д. Нередко узницы при 40 градусных морозах работали полураздетые, в результате чего получали обморожения и умирали. Питание было весьма скудным и однообразным: пайка черного хлеба, черпак баланды, чайная чашка «каши-размазни». Свирепствовали инфекционные болезни. Поэтому была высокая смертность. Ситуация усугублялась еще и тем, что женщины практически не знали о судьбе своих мужей и детей [3, с.41].

Благодаря Гертруде Платайс – бывшей заключенной Акмолинского лагеря жен «изменников» родины. Мы по ее рассказам можем увидеть как относились казахи к заключенным. Это заставляет гордиться своими предками! В далеком 1990 году в Казахстан прибыла Гертруда Платайс. Тогда она впервые поведала сотрудникам музея «АЛЖИР», как в первый раз увидела местных казахов и как они отнеслись к заключенным женщинам.

Дело было в одно бурное зимнее утро. Женщины-узницы под усиленным надзором конвоя собирали камыш на берегу озера Жаланаши для постройки бараков. У каждой заключенной была своя норма и для ее выполнения приходилось работать по 17-20 часов в сутки. Измученные женщины буквально валились с ног, когда из зарослей камыша выскочили старики и дети – местные жители соседнего казахского села Жанашу. Старшие

дали команду, и дети стали забрасывать камнями женщин. Конвоиры начали громко и жестоко смеяться: мол, видите, вас не только в Москве, вас и здесь, в ауле, даже дети не любят.

«Было очень больно и обидно и, в первую очередь, морально» - вспоминая говорила Гертруда Платайс [2, с.98].

Такие "избиения" повторялись в течение нескольких дней. По лицам оскорбленных узниц текли слезы. Они тихо взывали к судьбе и роптали на несправедливость задурманенных и озлобленных сталинской пропагандой казахов. Но однажды обессилив от летевших в нее камней, Гертруда споткнулась и упала лицом на эти самые камни. Секунду спустя до нее донесся запах творога. Камни, от которых она так старалась укрыться, пахли сыром и молоком. Она подняла один из них с земли и положила в рот – он оказался очень вкусным. Она собрала камешки и отнесла в барак, где находились заключенные, среди которых были и женщины-казашки. Они рассказали, что это курт, соленые и высушенные на солнце плотные комочки творога. Оказалось, чтобы хоть как-то помочь пленным женщинами, местные казахи нашли единственный способ, который не привлекал внимания надзирателей, ибо был сокрыт под маской жестокого пренебрежения к пленным.

Казахи пережили голодные 1930-е годы, но даже страх потерять своих детей не останавливал их. Втайне они прятали в кустах кусочки вареного мяса, лепешки, курт и толокно. Благодарность на всю жизнь сохранилась в сердцах выживших. «Все лагеря плохие, - рассказывают женщины – но именно в казахстанских выживали многие и, в первую очередь, благодаря казахам. Они на себе испытали голод, холод, лишения». В память о доброжелательности казахского народа преподаватель истории Раиса Голубева написала стихотворение «Курт - драгоценный камень» по воспоминаниям Гертруды [4, с.2]

Так же во время Великой Отечественной войны в лагере «АЛЖИР» содержались такие заключенные как сестра маршала М. Н. Тухачевского, жена и дочь А. С. Енукидзе, жёны С. Сейфуллина, Б. Майлина, Т. Рыскулова, Т. Жургенова, Н. Нурмакова, С. Асфендиярова и многие другие [2].

Это было страшным местом. Но заключенные которые сидели там мне кажется были не виноваты что они всего – лишь любили своих мужей, отцов, братьев, сыновей, Их можно назвать героями того времени. Не каждый смог бы перенести те события. Страшно описывать, думать о всех ужасов «АЛЖИРа» о насилии над женщинами, психологическое, физическое и тому подобного. Про убийства, адские условия содержания, непомерные физические нагрузки, которые убивали многих женщин.

Сейчас на месте бывших островов ГУЛАГа стоят стелы и обелиски, посвященные жертвам и мученикам массового террора. Практически ничего не осталось от бывших лагерей, за которыми навеки погребены изломанные судьбы, несбывшиеся надежды и мечтания наших сограждан, унесенные жестоким ветром сталинского террора в небытие.

Литература:

1. Мамаева Е. А. Жизнь прожить... / Подгот. к печати Б. М. Мамаевым, Ю. Б. Мамаевым, Е. Ю. Мамаевой. — Москва: Копи-центр, 1998. — 150 с.
2. Узницы «АЛЖИРа»: Список женщин-заключённых Акмолинского и других отделений КарЛага. Сост.: В. М. Гринёв, В. В. Горецкий и др. — Москва: Звенья, 2003. — 568 с.
3. Тасымбеков А. Жан дауысы. АЛЖИР архипелагы. — Алматы: Жазушы, 1993. — 223 с.
4. Голубева Р. Стихотворение Курт - драгоценный камень. История лагеря с экзотическим названием "АЖИР" и его узниц. 20 мая 2011.

«ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР» секциясы
Секция «СОЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ»

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНДАҒЫ БӨЛІМШЕ ҚЫЗМЕТКЕРІ
ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚЫЗМЕТТІК ІС-ӘРЕКЕТТІҢ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Абылкайрова А.Е.

Ғылыми жетекші педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс
кафедрасының доцентінің м.а. Калымова А.К.

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау Университеті, Көкшетау қ.

Abylkairova.99@mail.ru

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында әйелдерді ішкі істер органдарына қызметке қабылдауда шектеулер жоқ. Белгілі бір функцияларды орындау үшін өз бөлімшелерінде әйелдердің болуы туралы шешім қабылдау толығымен ішкі істер органдарының басшыларына басқару субъектілері ретінде жүктеледі, ал аударымдар қызметтердің, бөлімдердің және лауазымдардың күрделі жүйесі болып табылатын ұйымның қажеттіліктерінен жүзеге асырылады. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында полиция қатарында 11 мыңға жуық әйел қызмет атқарады, олардың 580-і басшылық лауазымдарда. Әйелдер ерлермен бірге тең қызмет етеді. Олар барлық бөлімшелерде жұмыс істейді. Полиция қызметі-ең қиын мамандықтардың бірі. Бұл салада тіпті ер адамдар да кей кезде тұра алмайды. Полицияда жұмыс істеу дәстүрлі түрде ерлер ісі болып саналады. Қылмыстарды ашу, сот-медициналық зерттеулер жүргізу, қоғамдық тәртіпті сақтауды қамтамасыз ету және ішкі істер жүйесінде бірқатар функцияларды орындау оңай емес. Қызмет борышы бойынша қиын және жауапты жұмыстарды орындауға тура келгенді. Ішкі істер қызметінде әйелдердің өмірі өте күрделі, өйткені дабылдар, шақырулар, өмірге қауіпті жағдайлар, жедел және дұрыс шешім қабылдау қажет ететін жағдайлар болады және сонымен бірге әйел, жар, ана рөлдерін бірге ұстап жүру керек. Бірақ көптеген әйел қызметкерлер полицияның ерлер мен әйелдерге бөлінгенін қаламайды. Ішкі істер органдарындағы әйел қызметкерлердің саны артқан кезде оларды қызметке іріктеу, олардың қызметтік іс-әрекетінің тиімділігін болжау ғана емес, сондай-ақ олардың қызметтік іс-әрекетін ұйымдастыру, сүйемелдеу мәселелері де өзекті болады. Әйел қызметкерлердің психологиясында олардың кәсіби қызметіндегі тиімділік детерминанты қарастырылады.

Кәсіби психологиялық іріктеуде қызметке үміткерлерді олардың жынысына қарай қарауға сараланған тәсіл жоқ, әйелдерді іріктеу бойынша ұсыныстар, олардың қызметінің тиімділігін болжау критерийлері жоқ. Сонымен қатар, қазіргі уақытта кандидат әйелдердің жеке басын бағалау "ерлер көрсеткіштері"бойынша жүргізіледі.

Психологиялық зерттеулердегі гендерлік көзқарас көрсеткендей, ғылыми тұжырымдар мен жалпылаудың көпшілігі ер адамдарды зерттеу кезінде алынған және "адам нормасы" "еркек нормасына" теңеледі. Бұл қазіргі ғылыми жұмыстарда әйел қызметкерлердің қызметтік жұмысының тиімділігіне әсер ететін әлеуметтік-психологиялық және жеке ерекшеліктерін зерттеуге аз көңіл бөлінетіндігін көрсетеді.

Ішкі істер органдарының әйел қызметкерлері үшін олардың қызметінің тиімділігіне қарамастан, ден қоюдың стеникалық түрі, қоздырғыш белгілердің басым болуы тән. Мұндай адам оптимизммен, жетістіктердің жоғары мотивациясымен, өзін-өзі жүзеге асыру қажеттілігімен, шешім қабылдауда сенімділік пен жылдамдықпен сипатталады. Қызметке келген, өзіне, өз күшіне сенімді әйелдердің көпшілігі қызмет барысында алға қойған мақсаттары бар. Бірақ әйелдердің тиімділігіне қарай екі түрі бар: төмен және жоғары. Тиімділігі төмен әйелдер үшін мінез-құлықтың әйелдік стилін көрсететін жеке профильдер тән: жұмсақтық, сезімталдық, қамқоршысы болса деген ұмтылыс, қолдау табу. Бұл

жұмсақтық пен әйелдіктің жеке сипаттамаларында басым болатын әйел қызметкерлерде қызмет тиімділігі төмен деп бағаланады.

Алайда, жоғары тиімділігі бар әйелдер қызметкерлері өздерінің жеке эмоционалды тәжірибелерін жасыруға, жарқын эмоцияларының көрінісінде де, оларды босатуда да қарапайымдылық пен ұстамдылықты көрсетеді. Әйелдің эмоционалды өмірінің бұл көрінісі оған босату мен бас тарту арасындағы тепе-теңдікті сақтауға, жарқын сәттік эмоцияларды көрсету қабілеті мен рухани жеке тәжірибелерді тоқтату қабілеті, сыртқы әлеуметтік жағдайға жауап беру қабілеті мен басу, жасыру, ұстап тұру қабілеті арасында мүмкіндік береді. Мұндай тепе-теңдік әйелге ішкі әл-ауқатты сақтауға және ішкі істер органдарының қызмет жағдайларына сәтті бейімделуге мүмкіндік береді. Бұл суретті А.В.Смирнов барлық жастағы топтар үшін қалыпты деп атайды және оны "адамның ішкі сезімін сыртқы араласудан қорғауға деген табиғи ұмтылысы" деп сипаттайды. Өз күштеріне сенбеу салдарынан өз ұмтылыстарын жүзеге асырудан бас тартатын немесе жоспарды шындыққа айналдырудың оңтайлы жолдарын білмейтін әйел қызметкерлер қызметте төмен тиімділікті көрсетеді. Олар ішкі істер органдарының қызметтік іс-әрекетінің талаптарына қиын бейімделеді және өз мақсаттарын іске асыруда үнемі қанағаттанбайды.

Осылайша, психологиялық ерекшеліктері жоғары және төмен тиімділігі бар әйелдер қызметкерлері негізінен психологиялық қорғаныс пен бейімделудің ұқсас механизмдерін қолданады, бірақ олардың арасында сандық және сапалық айырмашылықтар бар.

Әдебиет:

1. Махмутова Е. Н. мемлекеттік және коммерциялық қызметтегі қазіргі кадрлық жағдайдың гендерлік аспектісі: матер. Ғылыми.практ. конф. "Психологиялық білімді басқару тәжірибесінде қолдану". Уфа, 1997.

2. Собчик Л.Н. даралық психологиясына кіріспе. М., 1998.

3. 2012 жылғы Ресей Федерациясының Ішкі істер органдарының кадрларымен жұмыс жағдайы: СБ. аналитич.инф.матер.М., 2013.

БҰЛТТЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Өтепбай Д.Ж.

Ғылыми жетекші: жаратылыстану ғылымдарының магистрі, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің аға оқыушысы Айдарханова А.К., Көкшетау қ.

abokanakan@mail.ru

Бұлтты технологиялар – өркениет игіліктерінің бірі. Әлемнің әр екінші ғаламтор қолданушысы бұлтты технологияны деректерді сақтау және алмасу үшін қолданады, бірақ іс-жүзінде қалай және қаншалықты қауіпсіз екендігін көп адам біле бермейді.

Мысалға 1993 жылы Нью Йорк қаласында, Халықаралық сауда орталығына террористік шабуыл жасалған болатын. Террористердің жоспары бойынша ғимарат жарылып мыңдаған адамның көзі жойылу керек еді. Қуанышқа орай ғимарат жарылысқа шыдап орнында қалды. Теракт салдарынан 6 адам көз жұмып, мыңдаған адам жарақат алды. Сол жарылыс кезінде ғимарат ішінде 350 компания жұмыс жасап жатты. Жарылыстан кейін 150 компанияның бизнестері тоқтады. Себебі жарылыс салдарынан компаниялар серверлері біраз уақытқа тоқтап, жұмыс тоқтатылды. Дер кезінде ақпарат пен деректерге қол жеткізе алмаған компаниялар жұмысын тоқтатуға мәжбүр болды.

Бүгінде белсенді ғаламтор қолданушылары бір гаджетпен шектелмейді. Әр қайсысында смартфон және ноутбук немесе компьютер мен планшет бар. Кез-келген уақытта қандай да бір файл керек болған жағдайда, ал флеш-құрылғыларын немесе басқа

да сақтау құрылғыларын алып жүргің келмеген кезде өте ыңғайлы. Дәл сондай жағдай жеке компьютерге қандай да бір ақпаратты, файлдарды, құжаттарды енгізу, өңдеу кезінде керек болады.

Бұлтты технологиялар – бұл компьютерлік программалар, есептегіш программалар, деректер, ақпараттар, құжаттар және т.б файлдарды нақты керек кезінде алу үшін өңделген деректер қоры.

Сондай-ақ виртуалды қоймаларға әлемнің кез-келген нүктесінен кіру мүмкіндігі. Ол үшін тек қана ғаламторға қосылу мүмкіндігі бар кез-келген құрылғы болса болғаны.

Қарапайым мысал электронды пошта секілді. Егер пошта қосымшасы компьютерге орнатылса, онда деректер компьютер жадысында сақталады. Егер қолданушы поштаны браузер арқылы қолданса, онда ол – бұлтты сервис.

Техникалық және де басқа да ақаулар кезінде сервиспен байланыс мүлдем жоғалады. Бұл оның басты кемшіліктерінің бірі болып саналады. Екінші кемшілік – ол тек қана ғаламтор желісімен ғана қолдана алуы. Артықшылығы әлдеқайда көп [1].

1. Виртуалды сервистер арқылы көптеген флеш-құрылғыларды қолданбайсыз. Флеш-құрылғыларда сақтауға болатын шектеулі орын болады, ол әрине әрдайым жетіспейді.
2. Лицензионды бағдарламалық қамтасыздандыруды сатып алудың қажеті жоқ.
3. Сервис бір мезгілде бір файлмен бірнеше жұмысшылардың жұмыс жасауына мүмкіндік береді.
4. Қолданушы қандай да бір ақпаратты кез-келген форматта сақтауына болады және сол ақпаратқа кез-келген құрылғы арқылы қол жеткізе алады. Арнайы құрылғыға тәуелділік жоқ.
5. Дәл осындай виртуалды сақтау қоймаларын қолдану арқылы, қатқыл дискте көп орын алмайды, компьютер жылдамдығын арттырады.
6. Виртуалды кеңселердің жұмысын әлдеқайда жеңілдетеді, шығындарды азайтады, қиын техникалық мәселелерді автоматты түрде шешеді.
7. Оларды әртүрлі платформаларды қолдануға болады.

Бұлтты технологиялар тарихы 1970 жылы американдық ғалым Джозеф Ликлайдер өз ойын айтқаннан басталды. Оның ойынша ғаламтордағы қолданушыларға ақпараттардан бөлек, программаларға қол жеткізуіне мүмкіндік жасау керек. Ұқсас ойды Джон Маккарти де ұсынған болатын, алайда бұл ойы жүзеге аса алмай 20 жыл уақытқа тоқтаған. 90-шы жылдарда ғаламтор желісінің өткізу қабілеті ұлғайды, бірақ профильді компаниялардың дайынсыздығынан жетістікке жете алмады. Уақыт өте келе бір фирма, қолданушыларға сайт арқылы бағдарламаларына қол жеткізуіне мүмкіндік берді. Сол фирма бірінші болып бағдарламалық қамтамасыздандыруға сервис ретінде кіруге мүмкіндік берді. 2002 жылы жаңа мүмкіндіктердің тиімділігін байқап, Amazon компаниясы қолданды. Оның веб-сервистері ақпараттарды сақтап және есептеу жүргізетін болған. 2006 жылы Amazon компаниясы қолданушыларға өзіндік бағдарламаларды қолдануға мүмкіндік берді. Келесі кезең болып Microsoft компаниясы ұсынған Google Apps платформасының іске қосылуы болып табылады. Техникалық даму, бағдарламалық қамтамасыздандыру ашық код арқылы технологиялық шешімдердің ұлғаюына ықпал етті. Ресей мемлекетінде бұлтты технологиялар 2010 жылы пайда болды. Бастар алдында нарықтың жылдық көлемі:

- 15 млн. доллар - қоғамдық бұлттық жүйеде
- 5 млн. доллар – жеке бұлттық жүйеде

4 жылдан кейін бұл сандар 125 және 33 млн. доллар болып өзгерді. Бұлтты жүйенің сұранысына қарай, баға тек қана өсуде.

Қазіргі таңда бұлтты жүйе нарық бағасы 1 млрд долларға жетті.

Түрлеріне тоқталып өтсек:

- Көпшілік. Бұл сервис түрі көптеген қолданушылар мен компанияларға қол жетімді. Қолданушылар бұлтты жүйені өзгертіп, басқара алмайды. Ол тек бұлтты жүйенің иесіне тиесілі.

- Жеке. Сервис бір ғана ұжымның басқарылуы мен қадағалануында. ИТ-инфрақұрылымы провайдер немесе тапсырушының меншігінде орналасқан.
- Гибридті. Бұл түрге жоғарыда айтылған 2 түрдің артықшылықтары тиесілі. Бұл сервис түрін, әдетте маусымдық белсенділігі бар ұжымдар қолданады. Өзіндік қуаты жетпегендіктен, арнайы бір уақытта сыртқы ресурстарды қолданады [2].

Бұлтты технологиялардың қолданылуы, қазірде бұлтты жүйе көптеген қызмет түрлерінде қолданысқа ие. Оның ішінде білім беру жүйесі, медицина, логистика, бизнес, банк саласы және т.б.

Қарапайым мысал ретінде алсақ ол – Google бұлттық технологиялық жүйесі. Google Drive орнатылғаннан кейін қолданушылар қандай да бір деректерін сақтау үшін қойма беріледі. Google Doc және Word Online – документтермен жұмыс жасауға арналған толыққанды редакторлар.

Бұлтты технология білім беруде, компьютер мен жылдам интернет білім беру жүйесін, материалдың берілуін және басқа да тапсырмалардың шешілуін жетілдірді. Мысалы:

- Бұлтты жүйені пайдаланып қашықтан білім алу мүмкіндігі.
- Бірнеше оқушының немесе топтың ортақ бір проектпен айналыса алуы, ақпарат қоса алуы, өзгерте алуы, пікір қалдыра алуы.
- Электронды күнделіктер.
- Үйде білім алатын балаларға, үй жұмысының берілуі мен тексерілуі.

Медицинада, нақты әрі тез диагностика, дұрыс емдеу жолын таба білу, шынайы уақытта әріптестермен пікір алмасу. Бұл бұлтты жүйенің барлық мүмкіншіліктері емес.

Келешекте бұлтты технологиялар денсаулық сақтау бөлімінде жаңалық ашады деген үміт бар. Бұлтты жүйе арқылы науқас туралы ақпарат жинап, зертхана нәтижелерін диагностика жасайды. Қарапайым тілмен айтқанда науқастар әр ауруханада карта толтырмай, барлық ақпараттар бір жерде сақталатын болады.

Логистика саласындағы бұлтты жүйе жіберуші, қабылдаушы, тасымалдаушы, оператор сынды жұмыскерлерді бір тізімге біріктіреді. Сервис жол маршрутын бақылауға, бір-бірімен хабар алмасуға, қай жерде болмасын жедел түрде мәселелерді шешуге мүмкіншілік береді. Онлайн-сервистер де тендер алаңы, мердігер таңдау алаңы, қалған тауарға анализ жасап, тасымалдау ақпараттарын сақтау ретінде қолданылады.

Банктер саласында бұлтты жүйенің қолданылуы арқасында, қаржылық жұмыстарды автоматты түрде шешуге және жоғарыда айтылған есептерді аз шығынмен шығаруға тиімді.

Бизнес саласы жаңашылдыққа ашық және белсенді түрде жедел желі орталықтары мен виртуалды кеңселерді ашуда. Виртуалды кеңсе қызметкерлері белгілі бір жерге немесе компьютерге байлаулы емес, соның арқасында кеңсені жалға алуда немесе коммуналды қызметтерде ақша үнемделеді. Барлық дисктер, папкалар, программалар және басқа да деректер бұлтты жүйеде сақталады [3].

Мысал ретінде ғаламтор-дүкендерді айта кетсек болады. Ғаламтор-дүкендермен тағы да басқа сервистерге тұтынушылар тарапынан келген жүктемені көтере алмауда. Сонымен қатар жүктеме уақытын алдын ала болжау мүмкін емес. Жыл бойы маусымдық өзгеріс бола тұрып, кенеттен сұраныстың азаюы немесе көбеюі орын алып қалады. Оған қоса арнайы болып тұратын біркүндік акциялар мен жеңілдік күндері, оңайлықпен сайттың құлауына себеп болады. Мысалға 2018 жылы сайт жұмысы Walmart, Lululemon мен Ulta брендтерінде бұзылған. Ал J.Crew бренді 5 сағат тұрақсыздықтың салдарынан 775 мың доллар шығынға ұшырады.

Өзіндік орталықтарда үлкен жүктемелерді қабылдай алатын инфрақұрылым құру қиын әрі қымбат. Ол үшін сатылым күндері ұлғайған кездерге арнап, қосымша серверлер сатып алу керек. Ол серверлер тек сатылым күні күшейген кезде ғана жұмыс істейді, бірақ сервер қызметін жай күндері жасалуы керек, алайда оның өзі де шығын. Сонымен қатар, қосымша серверлер инфрақұрылымның құламауына кепілдік бере алмайды, өйткені алдын ала қай кезде қандай сатылым болатынын болжау білу керек, ал ол әр кезде бола бермейді.

Бұл мәселенің шешімі бұлтты жүйеде бар. Ол - автоматты ұлғаю. Бұлтты жүйелер тұтынушы тапсырыстарын бөлек-бөлек орталықтар арасында бөледі. Сонымен қатар виртуалды ресурстардың қуатын провайдерлерден тұтынып, жүктеме күшіне қарай автоматты түрде ұлғайып, кемиді. Қарапайым тілмен айтқанда, жеңілдік күндері ғаламтор-дүкендер тоқтаусыз тапсырыс қабылдай береді. Жай күндері тұтынатын қуат күші азайып, компания тұтынбайтын қуат күші үшін артық шығын төлемейді.

Мысалы Lamoda ғаламтор-дүкенінде жеңілдіктер кезеңіндегі жүктеме, жай күндерге қарағанда 5 есе ұлғаяды. Data Insight агенттігінің санағы бойынша жай күндері Lamoda күніне 30 мыңға жуық тапсырыс қабылдайды. Компанияда бірқалыпты жұмыс күнін қамтамасыз ету үшін, қуат қоймасы керек екенін түсінді.

Қауіпсіздік, бұлтты жүйенің қауіпсіздігі – әр провайдердің ерекше назар аударатын тұсы. Кері жағдайда тұтынушыларынан айырылып қалады. ИТ –инфраструктурасы көптеген деректерді немесе жеке адамның ақпараттарын сақтау үшін қолданатындықтан, сенімді түрде қорғалу керек.

Қауіпсіздік сервер түріне байланысты: виртуалды немесе белгіленген.

Виртуалды серверлер деректерді бір орта салада сақтайды. Жасырын кодты дұрыс термеген жағдайда, басқа адамдардың деректеріне түсіп қалу ықтималдығы бар.

Белгіленген серверлер одан да жақсы қорғалған және функционалды ортаны құруға мүмкіндік береді. Операциондық жүйе мен программалық қамтамасыздандыруды өз қалауымен таңдап, орнатуға мүмкіндік береді [4].

Сервер қызметшілері арнайы криптографиялық софт арқылы ақпараттарды шифрлайды. Деректерге тек пароль арқылы қол жеткізуге болады. Парольды қолданушының өзі ойлап табады.

Деректердің сақталу кепілдігі ретінде, әр күн сайын көшірім жасалады. Серверден компьютерге немесе керісінше жіберілетін каналдар, бұзып кіре алмас үшін бірнеше сенімді программалармен қорғалған.

Қорыта келе, ұзақ мерзімді болжау бойынша, компаниялардың бұлтты жүйеге ауысуы, бәсекелестерін озып кетіп, нарық сұранысына тез орнығуына көмектеседі.

Қолданылған әдебиеттер:

1. <https://qwizz.ru/облачные-технологии/>
2. <https://www.kaspersky.ru/resource-center/threats/what-is-cloud-security>
3. <https://mcs.mail.ru/blog/oblachnyj-rynok-v-2020-godu>
4. Explain the Cloud like I'm 10 кітабы – автор Тодд Хофф

ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ МАЗАСЫЗДЫҒЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҮЗЕТУ

Курсарина Алинур Аманжоловна

Ғылыми жетекші: педагогика және психология магистрі, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің ғылыми жетекшісі Қалымова А.Қ. Педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс кафедрасының доцент м.а., Көкшетау қ.

Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова, г. Кокшетау

kursarinaaa@mail.ru

Мазасыздық - бұл қиындықты күтуге байланысты эмоционалды ыңғайсыздық сезімі, келе жатқан қауіптің алдын-ала сезінуі. Психологиялық деңгейде мазасыздық шиеленіс, үрей, мазасыздық, нервоздық ретінде сезіледі және белгісіздік, дәрменсіздік, жалғыздық және жақын арада сәтсіздік сезімі ретінде сезіледі. Т.В. Позднякова физиологиялық

деңгейде үрей реакциясы жүрек соғуының жоғарылауында, тыныс алудың жоғарылауында, артериялық қысымның жоғарылауында, жалпы қозғыштықтың жоғарылауында, сезімталдық шектерінің төмендеуінде көрінеді, бұған дейін бейтарап тітіркендіргіштер эмоционалды түске ие болғанда. Невроздар мен психосоматикалық бұзылыстардың пайда болуындағы мазасыздықтың рөліне көптеген зерттеулер арналды (Ю.А. Александровский, 1993; В.А. Ананиев, 1988; Н.Д.Былкина, 1995).

Маңызды проблемалар мазасыздық (қорқыныш) және қорқыныш ұғымдарының арасындағы байланыспен байланысты. Мазасыздық пен қорқыныш құбылыстары арасындағы айырмашылық тек XX ғасырдың басында болды және нақты қорқынышты (форт) және белгісіз, есепсіз қорқынышты (ангст) үнемі өсіретін С.Кергегор есімімен байланысты. Мазасыздық - белгісіз нәрседен қорқу деп айтуға болады. Неміс философы Пол Тиллих мазасыздық - бұл болмыстың болмау мүмкіндігін сезінетін жағдай деп жазды. Мазасыздық бәрі өтпелі сипатта болады деген ойдан емес, жақындарының қайтыс болу тәжірибесінен емес, осының бәрінің біздің өлімнің еріксіздігі туралы үнемі, бірақ жасырын хабардар етуінен туындайды. Мазасыздық дегеніміз - адамның өз мүшесі сияқты бастан кешкен мүшесі.

Мазасыздық пен қорқыныштың жалпы онтологиялық негізі бар, бірақ іс жүзінде олар әр түрлі. Қорқыныш, мазасыздан айырмашылығы, кездесуге, талдауға, жеңуге, төзуге болатын белгілі бір объектіге ие. Адам бұл объектіде әрекет ете алады және оған әрекет ете отырып, оған қатыса алады - тіпті күрес қатысу формасына айналса да. Бірақ алаңдаушылықпен бәрі басқаша, өйткені мазасыздықтың заты жоқ, дәлірек оның объектісі кез-келген затты терістеу болып табылады. Сондықтан осы объектіге қатысты серіктестік, күрес және махаббат мүмкін емес. Мазасыздықпен ұсталған адам оған толығымен қалдырылады және кез-келген қолдаудан айырылады.

Бұрын қуғын-сүргінге ұшыраған, сырттан келген кез-келген тітіркендіргіштің әсеріне мойынсұнған травматикалық жағдай кез-келген сәтте қайтып орала алады, адамның қазіргі өмірлік белсенділігінде өзінің ізін қалдырып, оны да, қоршаған ортаны да азаптауға мәжбүр етеді. Стресстік бұзылыстың даму проблемасы тек жеке тасымалдаушылар үшін ғана емес, сонымен бірге бүкіл қоғам үшін өзекті болып табылады. Диагностикалық критерий ретінде зерттеушілер стресстік бұзылыстың даму қаупін анықтайды, оны 3 категорияға бөлуге болады: әлеуметтік және экологиялық, жеке психологиялық (тұлғаның ерекшеліктері, мінезі мен темпераментінің ерекшеліктері), сонымен қатар физиологиялық реакциялар мен биологиялық факторлар генетикалық бейімділік.

Халықаралық классификация келесі мазасыздық стресстің белгілерін сипаттайды:

1. Травматикалық оқиға қайта-қайта бастан кешеді. Бұл келесі формаларда болуы мүмкін:
 - оқиғаға байланысты қайталанатын және зорлық-зомбылықты естеліктер, олар балалар ойындарынан да өз жолдарын табады. Бұл балалар өз ойындарында оларға әсер ететін нәрсені ерекше білдіретіндігімен байланысты, мысалы, балалар дәрігерлерді, жерлеу рәсімдерін, террористерді, қарақшыларды және т.б. ойнайды.
 - оқиғаны қайталау.
 - жарақат кезінде бастан өткергендерге сәйкес келетін әрекеттер немесе сезімдер (бұған галлюцинация, иллюзия жатады).
 - травматикалық оқиғаны еске түсіретін жағымсыз оқиғалар.
 - травматикалық оқиғаға ұқсас затпен соқтығысу кезіндегі физиологиялық белсенділік.
2. Жарақатқа байланысты кез келген нәрседен аулақ болу.
3. Травматикалық оқиға элементтерінің орын ауыстыруы.
4. Бұрын айналысқан заттарға деген қызығушылықтың төмендеуі.
5. Бөтен сезімдер, жалғыздық сезімдері.
6. Эмоционалды бұлыңғырлық.
7. Болашаққа деген сенімсіздік, яғни. қысқа өмірлік перспективаның пайда болуы.

Психикалық ауытқулармен қатар, жүйесіздік интеллектуалды сферада және білім беру процесінде жүреді. Чернобыль атом электр станциясының балалар психикасына әсерін

зерттеген Коломинский Я.Л. мен Игумнов С.А. алты жасар балалардың сөйлеу тілінің дамуын кешіктіретіндігін, коммуникативті дамудың сәйкес бұзылыстарымен интеллектуалды вербализацияның төмен екендігін анықтады. сфера.

Есте сақтау керек, кішкентай балалар өздері туралы, оларға не болғандығы туралы айта алмайды. Осыған сәйкес балаларды диагностикалау және оңалту, әсіресе ерте жаста көптеген қиындықтар туындайды. Көп жағдайда вербальды емес байланыс баламен қарым-қатынас жасаудың ең тиімді әдісі болып табылады. Баламен эмоционалды және мінез-құлық аспектілері бойынша өзара әрекеттесу кезінде ересек адам мен бала арасында сенімді атмосфераның пайда болу ықтималдығы жоғары, бұл кезде және одан кейін жарақаттан кейінгі реакцияларды егжей-тегжейлі диагностикалау және түзету мүмкін болады.

Балалар мен жасөспірімдерде ТТЖ емдеу үшін қысқа мерзімді психотерапияның көптеген жағдайларда нейролингвистикалық бағдарламалау қолданылады (оның көмегімен травматикалық жағдайға көзқарас өзгереді, оның эмоционалды әсері төмендейді, ал тәжірибе оңтайландырылған. ПТС және фобияларды емдеу үшін келесі әдістер қолданылады:

1. Баламен рефлексия арқылы байланыс орнату, оның жағдайына бейвербалды дене тілі мен сөйлеуді қолдана отырып түзету.
 2. Баланы релаксация әдістеріне үйрету, атап айтқанда тыныс алудың көмегімен.
 3. Травматикалық оқиғаның визуалды және дыбыстық суретін төмендететін және өшіретін көз қозғалыс техникасы.
 4. Метафораларды қолдана отырып, ресурстар күйінің субмодалиясына травматикалық жағдайдың субмодалияларын өзгерту (Субмодализмдер - бұл сезімдік тәжірибенің бөліктері: анықтық, жақындастық, үш өлшемділік, кескін түсі (визуалды субмодалиялар), суреттегі жылдамдық, қозғалыс, ырғақ (тактильді субмодалиялар), дыбыс деңгейі, интонация, дауыстың тембрі (дыбыстық субмодалиялар) және басқалары).
 5. Көрнекі - пациенттердің травматикалық апаттар мен фобияларға бейімділігін тез және ұзақ уақыт төмендету үшін тиімді болып саналатын кинестетикалық диссоциация.
- Әдебиетке сілтемелер мәтінде келтіріледі: тік жақшада әдебиеттер тізіміндегі нөмірі және беті көрсетіледі, мысалы: [1; 25-бет]. Әдебиеттер тізімі ("Әдебиет" тақырыбымен) дәйексөз мақаласының соңында келтірілген.

Әдебиет:

1. Гольцова Т.В. Изучение альтруистических представление детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста // Актуальные проблемы современной науки. – Москва: Наука, 2016. -187 с.
2. Лаврентьева А.С. Эмоционально –волевая сфера дошкольника. – Москва: Наука, 2015.- 205 с.

ҚАЗІРГІ КІТАПХАНА БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЭЛЕМЕНТІ РЕТІНДЕ

Бапан Г.М.

Ғылыми жетекші: Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің аға оқытушысы

Нурпеисова М.Ш., Көкшетау қ.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті Көкшетау қ.

gulzhanat202@mail.ru

Кез-келген елдің білім беру жүйесінің алдында тұратын мақсат – ол оқушыларға тек қана белгілі бір білім көлемін ғана емес, өзгеріп келе жатқан әлемде қажетті білім беру

болып табылады. Ақпараттық қоғамның қалыптасуы дәуірінде ақпарат көлемінің өсуі, оны үздіксіз өзгерту және жаңарту, қызмет функцияларының тез өзгеруі және процессте тікелей жұмыс сипатын қайта құру мүмкіндігі бұл – қызмет. Бұл өткір талаптар әсіресе білім беру қатынастарына байланысты болды. Қазіргі жағдайда «білімді адам» ұғымы «ақпараттандырылған адам» ұғымымен синонимге айналды. Бұл жағдайда кітапхана мекемелері маңызды рөл атқарады. ҚР тұңғыш президенті Н.Назарбаев өзінің «Қазақстан-2050» «қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» стратегиясында «жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына зор көңіл бөлу қажет. Балаларымыз қазіргі заманға бейімделген болуы үшін бұл аса маңызды» деп атап көрсеткен[1; 15-бет].

Кітапханалар енді тек ақпарат сақтаушы болып қана қоймай және ресурстарды таратушылар болып табылады. Қазіргі уақытта олар сондай-ақ, өндірушілер және ақпаратты таратушылар ретінде қолда бар деректер базасын ақпаратқа, ал ақпаратты-білімге айналдырады. Бұл кезеңде кітапханалардың даму процесі күшейе түсті. Кітапхананың мақсаты мен міндеттері – бұл халықтың әртүрлі ақпараттық және білім беру қажеттіліктерін толық және тез қанағаттандыру, сонымен қатар ақпаратты өңдеу, жинау, сақтау болып табылады. Кітапхана үшін бағдарламалық жасақтама, жаңа ақпараттық және қазіргі заманғы сервистік қызметтерді әзірлеу, өзара байланысты мобильді аймақтарды құру (шағын оқу залы, бейнесалон т.б), ақпараттық ресурстарды ұлғайту, пайдаланушыларды оқыту өзекті болды. Қоғам дамуының маңызды мәселелерінің бірі білім беруді ресурстық қамтамасыз ету болып табылады, ал ол мектеп кітапханаларының жұмысын қамтиды. Қазіргі уақытта әлемде білім беру стандарттары тез өзгеруде. Бүгінгі таңда оқыту дегеніміз – білімді мұғалімнен оқушыға беру ғана емес, ең алдымен оқушылардың өнімді және белсенді шығармашылығы туралы өз бетінше ізденуге мүмкіндік беретін жағдай жасау. Оқушы пән мұғалімінің сабағында әлемді сол пәннің айналасында қабылдайды, ал мектеп кітапханасы балаға әлемнің тұтас бейнесін ашу үшін ақпарат бере алады. Сондықтан мектеп кітапханасы мектеп оқушыларының ішінара емес, тұтас, жүйелі ойлауын дамыта алатын мектептегі пәннен тыс кабинетке айналуы керек. Демек, білім беру стандарттары өзгерген кезде мектеп кітапханасы оқушылардың шығармашылық орталығына, сонымен қатар оқушылардың жеке қабілеттерін жүзеге асыратын орынға және мұғалімдердің инновациялық дамуы үшін үлкен зертханаға айналады. Мектеп кітапханасының басты міндеттерінің бірі – кітапхана қорларын толықтыру және оқушыларды қажетті әдебиеттермен қамтамасыз ету. Кітапхана қоры оқу жоспарына және білім беру мекемесін іске асыратын білім беру бағдарламаларына сәйкес қалыптастырылады. Білім беру бағдарламалары өзгереді, оқулықтар ескіреді, көптеген оқулықтар мен кітаптар жарамсыз болып қалады, сондықтан кітапханада оқу және әдістемелік әдебиеттерді үнемі жаңартып отыру қажет. Оқу жылының басында мектеп кітапханашылары мектеп кітапханасы қорының құрамы мен жай-күйін зерделеу бойынша жұмыс жүргізеді. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында білім беру мен ғылымның дамуы шеңберінде білім беру мазмұнын жаңарту бойынша елеулі жұмыстар атқарылуда. Жаңартудың негізгі мақсаты, ол – орта білімнің сапасын көтеру. Бүгінгі күні жас ұрпаққа берілер білім мен тәрбиенің өз мәнінде сапалы болуы бірінші кезекте тұрғаны анық. Осыған байланысты еліміздегі бірден-бір рухани қазына ордасы – мектеп кітапханасының алар орны өте зор. Мектеп кітапханасы бүгінгі жаңартылған білім мазмұнының ресурстық орталығы болып есептеледі. Өскелең ұрпақтың талаптарын қанағаттандыру, рухани байлығы мен жалпы қабілетін дамыту аясында мектеп кітапханасының қосар үлесі баршылық. Мектеп кітапханасының қызмет аясын кеңейту, қорын пайдалану, соның ішінде мектеп кітапханасы – оқушыға әдебиет таңдау, оқырмандық қызығушылығын кеңейту, мұғалімге кәсіби өсуге көмектесуші, оқуға, дүниені тануға қозғау салушы болып табылады. Мектеп кітапханасы қазіргі таңдағы жан-жақты білім мен тәрбие берер мәдени орындардың бірі саналады.

Оқушылардың оқу дағдысын қалыптастыруға, ақпаратқа еркін қол жеткізуге, соның ішінде өзіне қажетті білімді іріктеп, таңдап алуға үйрету. Ол мектеп оқытушылары мен

оқушыларына білімдік орта құру арқылы ақпараттар көзінің мүмкіндіктерін аша отырып, ақпараттық мәдениетін қалыптастыруға жәрдемдеседі. Қазіргі ақпараттандыру технологиясы дамыған заманда мемлекетіміздің болашағы – жас ұрпаққа заман талабына сай білім беруде оқытудың озық технологияларын меңгеру қажеттілігі туындап отыр. Мектеп кітапханасы – бұл білім беру және балалар кітаптарын сақтау және беру бойынша мектептің құрылымдық бөлімшелерінің бірі. Қазіргі мектептерде мамандандырылған ақпарат көздеріне қол жеткізуге мүмкіндік беретін ақпараттық кеңістік болып есептеледі. Мектеп кітапханасы білім алу және ақпараттарға негізделген, қазіргі қоғам өміріне ойдағыдай қатысу үшін ең маңызды болып табылатын, ақпараттарды алу және идеялармен танысуға мүмкіндік береді. Оқытуға байланысты қызмет көрсетіп, кітаптар мен ақпараттар, мектеп қоғамдастығының барлық мүшелеріне сыни тұрғыдан ойлауға, дағдылануға мүмкіндік береді және барлық тасымалдағыштар мен әртүрлі форматтағы ақпараттарды қолдануға тиімді болып саналады. Ақпараттық кеңістікті кеңейту және әлемдік қоғамдастыққа ену, адами ресурстарды қалыптастырудағы білім берудің рөлін арттыру жағдайында мектеп кітапханасының жүйесін жаңа тәсілдерге бағдарлау маңызды болып отыр. Мектеп кітапханасы оқырман келіп кітап алатын жер ғана емес, ақпараттық, сарапшылық ресурстарын пайдалануға арналған инновациялық орталық. Оқушылар, мектеп қызметкерлері, кейде оқушылардың ата-аналары мектеп кітапханасында әртүрлі ресурстарға қол жеткізе алады. Мектеп кітапханасының мақсаты – мектеп қоғамдастығының барлық мүшелеріне «кітаптар мен оқуға, ақпарат пен ақпараттық технологияларға» тең қол жеткізуді қамтамасыз ету. Мектеп кітапханалары көпшілік кітапханалардан ерекшеленеді, өйткені олар ең алдымен оқушыларға бағытталған және мектепте қолданылатын барлық материалдар үшін орталық және үйлестіруші орган ретінде қызмет атқарады. Жылдан жылға мектеп кітапханаларындағы жағдай күрделене түсті. Бұл жағдайдың себептері:

- кітапханашылардың интернет-технологиялармен жұмыс істеуге әлсіз дайындығы;
- мектеп кітапханаларының арнайы жабдықпен жеткіліксіз жабдықталуы;
- кітапхана қорларына желіде қолжетімділіктің болмауы;
- мұғалімдер мен мектеп басшыларының ақпараттық кеңістіктегі кітапханалардың рөлін жалпы бағаламауы. Қазіргі таңда мектеп кітапханаларында медиатекалар құру жоспарланып отыр. Медиатека – БАҚ өнімдерін сақтайтын теңдесі жоқ қойма. Ол кітап, журнал, газет-журналдарды ғана емес, сонымен қатар ақпарат құралдары («медиа»), мәселен, кинофильм, бейнефильм, магнитофон таспалары, компьютерлердегі лазерлік дискілерді де қамтиды. Медиатека – бұл мекеме өз пайдаланушыларына барлық ақпарат көздерін ұсынады:
- дәстүрлі медиа (кітаптар, журналдар, оқу құралдары);
- қағазсыз тасымалдағыштар (CD, бейнекассеталар);
- қашықтағы көздер (ғаламтор).

Медиатеканың құрылымы келесі құрамдас бөліктерді қамтуы тиіс: абонемент, медиазал, кіші балаларға арналған оқу залы оқу және арнайы білім беру бөлімі әдебиет. Медиатека заманауи компьютерлермен, принтерлермен жабдықталуы тиіс, көрсету үшін-сканер, ламинатор, сондай-ақ теледидар және бейне ойнатқыш құрылғы арқылы жүзеге асырылады. Медиатеканың жұмысы ақпараттық-жарнамалық қызметті де қамтиды. Жоғарыда айтылғандардың барлығы кітапхананың әлеуметтік функцияларының маңыздылығын көрсетіп отыр. Медиатека мектеп деңгейінде педагогикалық ақпараттың орталығы болып табылады. Медиатека білім беру саласындағы озық педагогикалық тәжірибе мен инновацияларды енгізу және насихаттау бойынша мұғалімдерге көмек көрсету, білім беру және басқару процестеріне жаңа ақпараттық технологияларды енгізу, педагогикалық ақпараттың мектептік деректер базасын құру, мектептің халықтық білім беру мекемелерімен байланыс құру, өрістету және қызмет көрсету үшін құрылған. Медиатека оқушылардың оқудағы дербестігін, коммуникацияға кеңінен сүйене отырып, танымдық, шығармашылық қызметті іске асыру үшін тиісті жағдайлар жасайды. Медиатека

пәндер, бөлімдер және тақырыптар бойынша педагогикалық ақпаратты жинақтайды және жүйелейді. Мектеп медиатекасының міндеттері:

1. Педагогикалық ақпаратты жинау, жинақтау, өңдеу, жүйелеу және оны пайдаланушыға жеткізу;
2. Жаңа ақпараттық технологиялар мен педагогикалық инновациялар саласындағы мектептің педагогикалық кадрларының ақпараттық қажеттіліктерін анықтау және сұраныстарын қанағаттандыру;
3. Компьютерлік каталогтау және ақпараттық құралдарды өңдеу (кітаптар, бейнематериалдар, магниттік жазбалар және т. б.)
4. Ақпараттық орталықтармен өзара іс-қимылды жүзеге асыру;
5. Пайдаланушыларды әртүрлі тасымалдаушылардан ақпаратты табу және алу әдістемесіне оқытуды ұйымдастыру;
6. Білім беру жобаларында (телекоммуникациялық, бейнепроект, журналистік және т. б.) оқушылар мен мұғалімдердің қызметіне көмек көрсету [2; 20-бет].

Оқу үрдісіндегі мектеп кітапханасының рөлі өте зор. Мектеп кітапханасының ерекшелігі – оның басқа әлеуметтік жүйеде әлеуметтік жүйе ретінде жұмыс істеуі. Осыған байланысты ол білім беру мекемесінің қажеттіліктерінің 80% орындайды. Мектеп баланың шығармашылық әлеуетін ашуға жағдай жасау міндетін қояды. Кітапхана білім беру ортасының элементі бола отырып, баланың шығармашылық, зияткерлік әлеуетін белсендіруге қабілетті. Кез-келген мектеп кітапханасының ақпараттық орталық ретіндегі басты міндеті – оқушылар мен мұғалімдерге оқу-тәрбие процесінде көмек көрсету. Жақсы кітапхана болмаса, мектеп өзінің білім беру және тәрбие функцияларын жоғары деңгейде орындай алмайды. Мектеп кітапханасы қазіргі ақпараттық қоғамда сәтті өмір сүру үшін қажетті ақпарат пен идеяларды ұсынады. Мектеп кітапханасы оқушылардың үнемі өз бетінше білім алу қажеттілігін оятады, қиялын дамытады, азаматтық жауапкершілікті тәрбиелейді. Бірінші сынып оқушысы да, мектеп түлегі де, мұғалім де, оқу орнының директоры да білімі бар жалпы шеңберге қатысады. Кітапханашылар мен мұғалімдердің ынтымақтастығы оқушылардың сауаттылық деңгейін арттыруға ықпал ететіні, оқу, есте сақтау дағдыларын дамытуға, сондай-ақ, ақпараттық-коммуникативтік технологияларды пайдалану дағдыларын дамытуға ықпал ететіні дәлелденді. Кітапханашы мен оқырман-оқушының өзара әрекеттестігі «бірлесіп құру педагогикасы» қағидаттарына негізделген, онда кітапхана белсенді рөл атқарады. Кітапқа деген тұрақты қызығушылықты қалыптастыру, оқу мәдениетін тәрбиелеу, шығармашылық ойлауды дамыту кітапхана арқылы жеке және оқырманды дамытудың инновациялық және дәстүрлі әдістерін қолдана отырып жүзеге асырылады. Мектеп кітапханасы қызметінің мақсаты оқушылар мен педагогтарға ақпараттық-кітапханалық қызмет көрсету арқылы білім беру процесінің міндеттерін тиімді іске асыруға ықпал ету болып табылады. Мектеп кітапханасының қызметі үш бағытта қарастырылады:

1. Стандартта жазылған талаптарды ескере отырып, жалпы білім беру процесін ақпараттық-әдістемелік қамтамасыз ету;
2. Оқушылардың ақпараттық сауаттылығын, оның ішінде олардың жобалық қызметін ұйымдастыру кезінде дамыту;
3. Оқушылардың жеке білім беру траекторияларын құруды ақпараттық және әдістемелік қамтамасыз ету.

Мектеп кітапханашысы сабақтан тыс жұмыстарды ұйымдастыра алады және ұйымдастыруы керек. Ол үшін мектеп кітапханасында қажетті жағдай жасау керек:

– кітапхана компьютерлері мен күрделі бағдарламалары бар ақпараттық орталық болуы керек

– кітапхана базасында мұғалім мен кітапханашының бірлескен жүйелі жұмысы атқарылуы қажет. Мектеп кітапханасы оқушылардың ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыруда маңызды орын алады, сондай-ақ, оқушылардың ақпараттық-іздігіз қызметін оқыту әдісімен үздіксіз білім беру дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Ақпараттық технологиялар

кезінде тек кітапханалық-библиографиялық білімді беру ғана емес, сонымен қатар оқушылардың ақпараттық құзіреттілігін қалыптастыру қажет:

- ақпараттық-іздістіру қызметінің әртүрлі тәсілдерін пайдалану дағдылары (кітапханалық-библиографиялық құзіреттілік);
- ақпаратты талдау және бағалау білігі (сыни ойлау);
- мәтінді өңдеу және құрылымдау (оқу мәдениеті);
- заманауи ақпараттық технологияларды пайдалана білу.

Бастауыш жалпы және негізгі жалпы білім берудің жаңа стандарты мекеменің негізгі білім беру бағдарламасын жүзеге асыруда оқу, әдістемелік және ақпараттық қолдау ретінде мектеп кітапханасының рөлін ұсынады. Жаңа білім беру стандартына сәйкес қойылған міндеттерге сәйкес мектеп кітапханасына қойылатын талаптардың бірі – оны міндетті техникалық жабдықтау. Кітапхана ақпараттық-кітапхана орталығы ретінде білім беру процесінің барлық қатысушылары үшін кез-келген ақпаратқа кең және тұрақты қол жетімділікті үнемі қамтамасыз етуі керек. Мектеп кітапханасы ұсынған ақпарат негізгі білім беру бағдарламасын іске асыруға, білім беру процесін ұйымдастыруға және жоспарланған нәтижелерге қол жеткізуге бағытталуы керек. Бұл кітапханада, оқу кабинеттеріндегідей, барлық пайдаланушылар үшін жеткілікті жұмыс орындары (компьютерлер), жергілікті желі және ғаламторға қол жетімділік болуы керек дегенді білдіреді. Мектеп кітапханаларының қызметкерлері білім беру процесі мен білім алушылар мен педагог қызметкерлердің қызметін кітапханалық қызмет көрсету саласындағы заманауи ақпараттық технологиялар тұрғысынан ақпараттық қолдауды қамтамасыз етуі тиіс, ал білім беру мекемелерінің кітапханалары «оқу жоспарының барлық пәндері бойынша баспа және электрондық ақпараттық-білім беру ресурстарымен...» жасақталуы тиіс. Жаңа білім беру стандарты форматында мектеп кітапханасының қоры оқу, оқу-әдістемелік әдебиеттерден және оқу жоспарының «барлық пәндер бойынша материалдардан» басқа білімнің әртүрлі салалары бойынша қосымша әдебиеттермен, оның ішінде сөздіктер жинақтарымен, оқушылардың әлеуметтік және кәсіби таңдауы бойынша әдебиеттермен жасақталуы тиіс. Жаңа стандартта мектеп кітапханаларын: «олардың құрамдас бөлігі болып табылатын электронды қосымшалары бар оқулықтармен және басылымдармен, негізгі білім беру бағдарламасының барлық пәндері бойынша оқу-әдістемелік әдебиеттермен және материалдармен» қамтамасыз ету кездейсоқ емес. Осылайша, бастауыш және негізгі жалпы білімнің білім беру бағдарламаларын игеруге және іске асыруға қажетті материалдық-техникалық шарттардың бірі дәстүрлі және электронды ақпараттық-білім беру ресурстарымен жабдықталған және заманауи техникамен жабдықталған кітапхананың болуы шарт болып табылады. Мектеп кітапханасы бүгінде білім беру ортасының қажетті буыны болып табылады, яғни балалар мен ересектердің шығармашылық қызметін жандандыруға қабілетті материалдық және рухани орта. Оқу процесін сәтті ұйымдастыру көптеген факторлардан тұрады. Олардың бірі – мектеп кітапханасы, ол бүгінде мұғалімдерді де, оқушыларды да қажетті ақпаратпен қамтамасыз етудің негізгі буыны болуы керек. Кітапханашы оқу-тәрбие процесінде көмек беретін, шығармашылық, интеллектуалдық әлеуетін тиімді жандандыруға қабілетті және осы жерден барлық мектеп кітапханасының басты міндеті шығатын, білім беру ортасының элементі болып саналады[3; 45-бет]. Бүгінгі таңда мектеп кітапханасы қоғамдағы көп функциялы міндеттерді шешуге, ең алдымен, баланы қазіргі әлемде функционалды сауатты және сұранысқа ие болуға үйретуі керек. Мектеп кітапханасы – бұл ерекше орта, онда әртүрлі формалар мен тәрбие қызметі әдістермен жүзеге асырылады. Мектеп кітапханалары оқу процесін әдебиеттермен және ақпаратпен қамтамасыз ететін оқу-көмекші бөлімшелер ретінде қарастырылады. Оқытудың әдіс-тәсілдері, жобалық зерттеу әдістерін қолдану, оқушылардың дағдыларын дамыту, өзін-өзі ойлау және әлеуметтік бейімделу сияқты процесстерге мектеп кітапханасы да белсенді қатысады. Мектеп жақсы кітапханасыз өзінің білім мен тәрбие процесін жоғары деңгейде орындай алмайды. Білім маңызды рөл атқаратын заманауи ақпараттық қоғамда табысты болуы үшін ол ақпараттар мен идеяларды

береді. Оқушыларға үнемі өздігінен білім алу қажеттілігіне әкеліп, қиялын дамытып, азаматтық жауапкершіліктеріне тәрбиелейді. Кітапханашы мен мұғалімдердің бірлестігі білім алушылардың ақпараттық- коммуникациялық технологияларды пайдалана білуіне, оқу дағдыларының дамуына, сауаттылық деңгейінің көтерілуіне мүмкіндік беріп, есте сақтауына көмектеседі. ХХІ ғасырдағы мектеп кітапханасының миссиясы – білім алушылардың ақпараттық мәдени тұлғасын, айналаға, баланың тұлғасын тану, білім алу құқығы, еркіндік, бақыт, әлеуметтік қорғау дұрыс қарым-қатынас тәрбиесін қалыптастыру болып табылады. «Артық білім кітапта, ерінбей оқып көруге», – деп Абай атамыз айтпақшы барлық адам баласы үшін кітап – рухани азық. Осы рухани азығымызды арттыруда, кітапхананың барлық қауымға тигізері мол. Баланың дүниетанымы мен мінез-құлқының адамгершілік нормаларын қалыптастыруға кітап зор үлес қосады. Сол себепті кітапханаға оқырмандарды тарту, жаңа кітаптарды насихаттау, интеллектуалды әлеуетін ынталандыруға көмек беруде маңызды орын алады. Білім беру үдерісін жаңғырту, білім беру саласын ақпараттандыруға байланысты барлық деңгейдегі балалар мен жеткіншектер үшін бірыңғай ақпараттық-білім беру кеңістіктерін құру, оқу, көпшілік және балалар ресурстарын бірлесе ұйғаруда мектеп кітапханаларын мен қоғамдық кітапханаларға бірлесе қызмет атқару мәселесі тұр.

Қорытындылай келе, қазіргі кезде заман талабына сай кітапхана ресурстарын пайдалану және білім беру үдерісінде оқушының шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік беретін кітапхана кеңістігін ұлғайту аса қажет. Мектеп кітапханасы мектеп оқушысының жаңа серігіне айналуы тиіс, олар әлемнің кез-келген жерінен қажетті ақпараттарын ала білу, әлемдік ең үздік білім беру ұйымдарына кез-келген уақытта қол жеткізе алатын болуы керек. Ол үшін мектеп кітапханаларының ақпараттық ресурстарын дамыту басты орын алатыны сөзсіз деп ойлаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Кітапханашы анықтамалығы. 2 бөлім / ҚР Ұлттық кітапханасы; құраст.: К.К.Қоштаева, Г.А.Маханбетова, Г.Т.Рахимжанова, Г.Т.Ауғанбаева. – Алматы, 2016. – 240 б.
2. Школьная библиотека в образовательной системе. Этапы и модели развития / П.Т.Владимировна // Библиотечное дело. – 2011. – № 11. – С. 12-26.
3. Барбара Шульц-Джонс и Дайан Оберг «Руководство ИФЛА. Библиотека школы». Издание международной федерации библиотечных ассоциаций и учреждений. 2015 г. – 69с.

ҚАЗАҚСТАН ҰЛТТЫҚ ЭЛЕКТРОНДЫҚ КІТАПХАНАСЫНЫҢ ЭЛЕКТРОНДЫҚ ТОПТАМАЛАРЫ

Бәри А.К.

Ғылыми жетекші: Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің аға оқытушысы
Аниева Н.Ғ., Көкшетау қ.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті Көкшетау қ.
aiganym.barieva.00@mail.ru

COVID-19 вирусының таралуына байланысты біздің елде бір жылдан астам уақыт карантин енгізілді. COVID-19 арқасында көптеген салалар өздерінің форматын өзгертті. Бүкіл елдегі студенттер онлайн оқуға ауысып, үйден оқуды жалғастыруға мәжбүр болды. Пандемия басталып, қоғамдық кітапханалар жабылған кезде, бұл ұзақ уақытқа созылады деп санайтындар аз болды. Сонымен бірге, бәрі жұмысты тоқтату мүмкін емес екенін түсінді, жаңа формаларды тауып, оқырмандармен басқаша қарым-қатынас орнату, ерекше жағдайларда жұмысқа бейімделу қажет болды. Ең бастысы, пандемия кезінде электронды

кітап форматтарына сұраныс артты. Кітапхананың веб-сайттарында кітаптың сандық нұсқаларын іздей бастады. Карантин кезінде көптеген адамдар ақпарат алу үшін Ұлттық электронды кітапханаға жүгінді.

Қазақстандық Ұлттық электрондық кітапхана-бұл электрондық мемлекеттік кітапхана қорының каталогы және депозитарлық және пайдаланушылық қоры бар кітаптар көшірмелерінің бірыңғай электрондық қоймасы. 2021 жылға Қазақстанның ұлттық электрондық кітапханасының қорына 57144 электрондық көшірме жүктелді.

Қазіргі уақытта ҚазҰЭК пайдаланушылық электрондық қорына кітаптардың электрондық көшірмелерін одан әрі цифрлау және жүктеу бойынша жоспарлы жұмыс жалғасуда. Қазақстанның жоғары оқу орындарының ғылыми кітапханаларының және өңірлік кітапханалардың қорларынан қабылдау-тапсыру актісіне сәйкес құндылығы бар ғылыми, сирек кездесетін, өлкетану басылымдарының үлкен саны цифрландыруға қабылданды. Бастапқыда Қазақстан туралы ақпаратқа басымдық берілді (барлығы Қазақстан туралы, қай тілде маңызды емес). ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі жақын арада барлық кітапханаларды міндетті дананы цифрлық түрде ұсынуға міндеттеуді жоспарлап отыр. ҚазҰЭК-тің электрондық қоймасына әр түрлі кітапханалардың қорларынан кітаптардың 116 дайын электрондық көшірмелері ұсынылды. Облыстық кітапханалар мен жоғары оқу орындарының ғылыми кітапханаларының қорларынан келіп түскен басылымдардан басқа, ҚазҰЭК-тің электрондық қоймасына цифрландыруға арналған кітаптар осы актіні ұлттық электрондық қоймаға үлес ретінде қараған авторлардан жеке қабылданды. Әр автормен келісімшарттар жасалады, онда олар өз кітаптарының электрондық көшірмелерін ашық қол жетімді жариялауға ресми рұқсат береді. Барлығы авторлар жүзден астам кітапты табыстады, олардың ішінде қазақстандық жазушы, журналист, ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты, ҚР Ұлттық Ғылым академиясының профессоры, ҚР еңбек сіңірген ғылым және техника қайраткері, Қазақстан-Британ техникалық университеті ректорының кеңесшісі, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, КСРО Құрметті мұнайшысы, инженерлер, Қазақстан Ұлттық Инженерлік академиясының бірінші вице-президенті, публицисттар, экономистар, ғылым докторлары, депутаттар және тағыда басқалар қатысты. Негізінен авторлардың өздері сандық көшірмені ұсынады, бірақ кейде олар баспа басылымын әкеледі және кітапхана қызметкерлері өздері цифрландырады. Баспа басылымы автордың қалауы бойынша кітапханада қалады. Кітапханаға шетелде тұратын отандастарымыздың делегациясы, қазақ диаспораларының өкілдері келді. ҚазҰЭК жобасы туралы білген соң, олардың әрқайсысы электронды қорға өз кітаптарын - баспа және цифрлық көшірмелерін сыйға тартты. Баспа даналары тікелей кітапханада цифрландырылды [1].

ҚазҰЭК каталогтарында "Шетелдегі Қазақстан" жеке каталогы бөлінген, онда шетелде шығарылған Қазақстан туралы кітаптар көрсетіледі. Библиографиялық жазба мен толық мәтінді жүктеп алуға болады. Авторлық келісімге автор қол қояды. "Мәдени мұра" мемлекеттік бағдарламасы аясында шығарылған кітаптар ҚазҰЭК-тің электрондық қоймасына түсудің маңызды көзі болды. Енді ҚазҰЭК қоймасында осы бағдарлама аясында шығарылған кітаптардың электронды көшірмелері жиналды. Осы кітаптарды электрондық қоймаға қабылдауды одан әрі реттеу үшін электрондық көшірмелерге қойылатын талаптар пысықталды, олар ҚР Ақпарат және мұрағат комитеті арқылы баспалармен шарттарға енгізілді. Жаңа басылымдар енді көзделген стандарттарда келіп түсетін болады, бұл көшірмелерді электрондық қоймаға жүктеуге дайындауды айтарлықтай жеңілдетеді. ҚазҰЭК қорында кітапхана оқырмандары жиі сұрайтын кітаптардың электронды көшірмелерін сақтау қарастырылған. Мұндай электрондық көшірмелер оқырмандарға құжаттарды электрондық жеткізу өтінімдері бойынша ұсынылатын болады. Мұндай өтінімдермен жұмыс істеу үшін арнайы модуль қарастырылған, онда оқырман қай жерде орналасқанына қарамастан, өзіне қажетті кітаптың электронды көшірмесінің үзіндісіне электрондық поштаға тапсырыс бере алады.

Кітап сақтау бөлімі мен цифрландыру секторының қызметкерлері Қазақстанда басылып шыққан, оқырмандар жиі сұрайтын кітаптарды іріктеп, цифрландырды. Қазақстан Республикасындағы ақпараттық теңсіздікті төмендету мемлекеттік бағдарламасы аясында ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі «Электрондық мемлекеттік кітапхана қоры - Қазақстан ұлттық электрондық кітапхана» ақпараттық жобасын ұсынды. Осылайша, ЭМКҚ-КАЗНЭБ жобасы шеңберінде цифрландыру секторының қызметкерлері "ITResearchCenter" ЖШС оператор-сканерлерімен бірлесіп 218 864 бетті сканерледі және 98 352 бетті редакциялады, 1090 кітапты құрайды. Жобаның мақсаты-электрондық мемлекеттік кітапхана қорының бірыңғай ұлттық каталогын және Қазақстан Республикасының Ұлттық академиялық кітапханасы базасында бірыңғай электрондық сақтау қоймасын құру. Жобаның міндеттері-Қазақстандықтардың цифрлық сауаттылығын арттыруға жәрдемдесу, қазақстандық зерттеушілердің ғылыми-техникалық жетістіктері туралы мәліметтерді көпшілікке тарату, аса құнды коллекциялардың электрондық көшірмелерін жасау арқылы оларды сақтауға ықпал ету және оларға қашықтан қол жеткізуді қамтамасыз ету, электрондық кітапхана қызметтерінің спектрін кеңейту.

Жобаның басты ерекшелігі, ол тұрғылықты жеріне қарамастан, әрбір қазақстандықтың ақпаратқа қол жеткізуін қамтамасыз етуге мүмкіндік берді. Бұл әсіресе үйден кетудің қажеті жоқ елдің шалғай елді мекендерінің тұрғындары үшін өте маңызды. Оларға Интернетке қол жетімді компьютер жеткілікті. Қазіргі уақытта қазақстандық қоғамның түрлі санаттары арасында электрондық кітапхананы толықтыру және оны танымал ету бойынша белсенді жұмыс жүргізілуде. Жоба шеңберінде порталда заманауи сервистер іске асырылды: порталда пайдаланушыны авторландырусыз және тіркеусіз толық мәтіндерге еркін қол жеткізу; кеңейтілген толық мәтінді іздеу, іздеу нәтижелерін нақтылау; кітапханаға қашықтықтан жазылу, кітаптарды оқу залдарына электронды брондау, құжаттарды электронды түрде жеткізу, табылған әдебиеттер тізімін жүктеу, жетіспейтін әдебиеттерді қорды толықтыруға тапсырыс беру; "Коллекциядағы жаңа түсімдерді", "Ең танымал (оқылатын) кітаптарды көру мүмкіндігі"; кітапты 3D форматында көру мүмкіндігі; кітапхананың барлық электронды ресурстары мен мәліметтер базасы «Бірыңғай іздеу терезесі». [2;7-бет].

«Электронды мемлекеттік кітапхана қоры – ҚазҰЭК» жобасы «Ақпараттық теңсіздікті төмендету» мемлекеттік бағдарламасы аясында жүзеге асырылып жатқаны белгілі. Ақпараттандыру және байланыс агенттігінің мамандары және ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігінің арнайы бөлімшесі – бақылау және ақпараттық технологиялар басқармасы «Ұлттық ақпараттық технологиялар» мамандарын тарта отырып, жобаның іске асырылу барысына тұрақты мониторинг жүргізеді. [3].

ҚазҰЭК қорына басылымдар жинау жұмыстары жалғасуда. ҚР Мәдениет және спорт министрлігінің Мәдениет комитеті барлық облыстық әмбебап ғылыми кітапханаларға хаттар дайындап, жіберді, соған сәйкес әрбір кітапхана ҚазҰЭК-ЭМКҚ-ға ғылыми және мәдени маңызы бар өлкетану қорларын цифрлауға кітаптардың дайын электрондық көшірмелерін немесе баспа кітаптарын ұсынуға тиіс. Электрондық ресурстарды басқару қызметінің қызметкерлері Қазақстанның барлық жоғары оқу орындарына өз кітапханаларының қорларынан сандық немесе баспа нұсқаларында бағалы ғылыми кітаптар ұсынуға шақыра отырып, 50-ден астам хат жолдады. Алматы қаласындағы ҚР Ұлттық кітапханасы «Қазақстан кітаптары» мұрағат қорынан мыңнан астам электрондық көшірмелерді, сондай-ақ сирек кітаптар мен қолжазбалар қорынан журналдар мен газеттердің электрондық көшірмелерін салтанатты түрде табыс етті. Барлық электронды көшірмелер CD - дискілер мен DVD - дискілерден тұрады. Тақырып-тарих, мәдениет, әдебиет және тіл білімі.

Қорытындылай келе, Қазақстан ұлттық электрондық кітапханасының қызметкерлері үлкен және еңбек қызметін атқаратынын атап өтуге болады. Қазақстанның ұлттық электрондық кітапханасы электронды қорға кітаптарды цифрлау және енгізу бойынша жұмыс жүргізуде. Қазір олардың жұмысының арқасында біз кітапхана қорына еркін қол

жеткізе аламыз. Кітапхана қорының бірыңғай ұлттық каталогын құру жобасының арқасында ақпаратты тезірек және тиімді алу мүмкіндігі ашылады. Сондай-ақ, бұл қазақстандықтардың цифрлық сауаттылығын арттыруға, қазақстандық зерттеушілердің ғылыми-техникалық жетістіктері туралы мәліметтерді көпшілікке таратуға, аса құнды коллекциялардың электрондық көшірмелерін жасау арқылы оларды сақтауға және оларға қашықтан қол жеткізуді қамтамасыз етуге, электрондық кітапхана қызметтерінің спектрін кеңейтуге ықпал етеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан ұлттық электронды кітапханасы – КАЗНЭБ.//<http://atyraulib.kz/ru/resursy-biblioteki/>
2. «Электрондық мемлекеттік кітапхана қоры- Қазақстан Ұлттық электронды кітапхана» - ЭГБФ-КазНЭБ/ ғылыми.ред. Р. А. Бердіғалиева; құраст. : А.Сәрсембинова. – Астана, 2014. – 18 б
3. Ысмағұлов, Н. ҚазҰЭК – серпінді жоба электрондық кітапхананың // <http://www.meta.kz/60187>

ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В НЕПОЛНОЙ СЕМЬЕ И ИХ ВОЗДЕЙСТВИЕ НА ИНДИВИДУАЛЬНОСТИ ПОВЕДЕНИЯ И РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА

Гелисханова З.А.

Научный руководитель: Калымова А.К., доктор PhD, и.о.
доцента кафедры педагогики, психологии и социальной работы
университета им.Шокана Уалиханова г.Кокшетау

Молодой формирующийся организм является наиболее благодатной почвой для воспитания здоровой, гармоничной личности подростка. От того, какие впечатления от событий получил растущий организм, которые совершаются в детстве, в последующем негативное влияние они оказывают на всю дальнейшую жизнь. Поэтому формирование личности подростка в неполной семье является для специалистов педагогов – психологов очень острой проблемой.

Мы знаем, что положительное влияние на формирование основных черт личности ребенка оказывают значимые близкие родные, таковыми являются родители. Неполная семья – это можно назвать нецелостный социальный институт, который будет воздействовать неправильно на развивающую личность подростка. Ведь психологической особенностью подросткового возраста является желание обрести себя как личность, появляется потребность в идентификации со значимыми сверстниками, происходит отвержение отношений с семьей, которое выражается в негативизме, несогласии с мнением родителей, особенно рождается активный протест против родителя, который отсутствует, как бы оправдывая свой протест и негативизм.

У подростка возникают - внутриличностный конфликт, который возникает вследствие неудовлетворённости жизнью, неуверенностью в дружбе, снижение учебной мотивации, изменения отношений со сверстниками, неуверенностью в себе и близких людях, а также со стрессом. В межличностных отношениях происходит конфликт, который наблюдается в несогласии с различными взглядами, чертами характера, когда подросток не может найти общий знаменатель в отношениях, рождается несогласие между личностью и группой.

Каждый период развития личности ребенка характеризуется совокупностью условий жизни и деятельности. Эти условия могут влиять на формирование структур

психологических особенностей личности, которые непосредственно являются их составной частью. Каждый новый этап развития обуславливает дальнейшее формирование психики, через переходы к новым условиям жизни, предварительно подготавливаемые предшествующим ходом развития. Этот процесс перехода становится возможным благодаря тем успехам, которые он в этом развитии достигает [4].

Таким образом, развитие психики подростка является сложным процессом, который требует анализа объективных условий, и влияющие на формирование личности, с учетом сложившихся особенностей его психики, через которые преломляются влияние этих условий. В психическом развитии ребенка можно наблюдать свою внутреннюю логику, свои особые закономерности – это не пассивное отражение действительности, а развитие, которое по собственным правилам совершается в этих условиях [5].

Изучив теоретические аспекты формирования личности подростка в неполной семье, нами было предложено проведение исследования целью которого является выявление психологических особенностей формирования личности подростков в неполных семьях.

Нарушение взаимоотношений родителей и подростков может быть обусловлено различными факторами, которые можно разделить на внешние и внутренние. К внешним факторам можно отнести материально-бытовые условия, состав семьи (полная, неполная семья, количество детей). К внутренним факторам следует отнести ценностные ориентации семьи; уровень педагогической культуры родителей, личностные особенности родителей. Коррекция позиции родителей, изменение их установки в отношении к психокоррекционному процессу и собственной роли в нем является принципиальным положением при построении психокоррекционной программы.

Перед психологом стоит задача переориентации внимания родителей с отдельного симптома на личность ребенка в целом. Это достигается в процессе направленных бесед с родителями с обязательным знакомством их с результатами психодиагностических данных, а также в процессе совместных занятий с детьми, организация которых обеспечивает личностный рост каждого участника за счет приобретения нового уникального опыта социального взаимодействия. [6]

Опытно-экспериментальную работу по исследованию психологических особенностей формирования личности подростков в неполных семьях мы провели в старших классах (8 класс) СШГ № 1 г. Кокшетау. В нем участвовало учащиеся старших классов в количестве 40 человек. Было сформировано две группы: контрольная и экспериментальная.

На констатирующем этапе опытно-экспериментальной работы мы провели психодиагностическую работу. Были применены следующие методики:

1) методика диагностики межличностных отношений Т. Лири .

Цель: определение межличностных отношений в группе.

Эта методика предназначена для исследования представлений субъекта о себе и идеальном «Я», а также для изучения взаимоотношений в малой группе. При исследовании межличностных отношений наиболее часто выделяются два фактора: доминирование - подчинение и дружелюбие - агрессивность.

Экспериментальные данные исследования, подтверждают рабочую гипотезу, позволяют в заключении сделать следующие выводы и практические рекомендации.

Для родителей - проблемы межличностных отношений родителей, неправильный выбор стиля воспитания отрицательно воздействуют на личность подростка, что приводит к эмоциональной неустойчивости.

Рекомендуется:

1. Создать благоприятные условия для формирования личности подростка в семье;
2. Не проявлять матерям в отношении мальчиков излишнюю принципиальность, тем самым указывая, что ваше отношение к ребенку, зависит от того, насколько он оправдывает ваши ожидания;

3. Не понукать и командовать ребенком, пренебрегая его чувствами и желаниями;
4. Проявлять эмоциональное неприятие матерью каких-то нежелательных, с ее точки зрения, черт характера ребенка, похожие на отца, тем самым выражать недовольство ребенком, где отражается личный скрытый конфликт с мужем;
5. Уметь проявлять любовь в равной степени к своим детям, не разделяя их на старших и младших;
6. Не спекулировать любовью детей по отношению к отдельному родителю в разрешении семейного конфликта;
7. В воспитании не следует проявлять излишнюю строгость, ограничивать активность ребенка, использовать запреты и физические наказания;
8. Уметь устанавливать доверительный контакт для поддержания веры ребенка в себя;
9. Участвовать в равной степени в воспитании детей;
10. Не вымещать взаимные обиды и недовольства на детях.[8]

Литература:

1. Закон «Об образовании» Республики Казахстан, - Алматы: Юрист, 2001.
2. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. - Астана, Акорда, от 7 декабря 2010 года.
3. Эйдемиллер Э. Г., Юстицкий В. В. Семейная психотерапия. Л., 1992.
4. Варга А. Я. Структура и типы родительских отношений. Автореф. Канд. дис. 1987.
5. Мамайчук И. И. Психолого-педагогическая помощь семье. Л., 1984.
6. Мамайчук И. И. Психологический анализ системы отношений в семьях дошкольников и пути их коррекции // Вместе с семьей. СПб., 1996.
7. Гарбузов В. И., Захаров А. И., Исаев Д. Н. Неврозы у детей и их лечение. Л., 1977.
8. Гарбузов В. И. Нервные дети: советы врача. М., 1990.

КІТАПХАНА ТҰЛҒАНЫ ДАМЫТУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ИНСТИТУТЫ РЕТІНДЕ

Демжанова А.Б.
Ғылыми жетекші: Г.Ғ.М., аға оқытушы Аниева Н.Ғ.
Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университеті
Көкшетау, Қазақстан
ademzhaova@inbox.ru.

Кітапхана әлеуметтік институт ретінде әрқашан адамның рухани мәдениетін тәрбиелеуде белгілі бір орынға ие болды. Сондықтан сұраққа жауап іздеу: технократтық, прагматикалық ойлау мен жалпыадамзаттық құндылықтарды теңдестіруде кітапхананың функциялары қандай маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Кітапханашының рухани миссиясы жарғыларда және кітапханашыларға арналған нұсқауларда айтылды, онда оқырмандарға не оқу керектігін және оқығанын түсінуге қалай көмектесуге болатындығы туралы кеңес берілді.

Бүгінгі таңда оқу жағдайы, оқу мәселесі қоғамды қатты алаңдатады. Осыған байланысты Кітапхананың миссиясы, оның әлеуметтік функциялары туралы мәселе туындайды. Бұл туралы арнайы баспасөзде маңызды пікірталастар бар [1; 10 - бет] . Мамандар әлі консенсусқа келген жоқ деп айтуға болады, ал қоғамда деструктивті құбылыстардың өршуі кітапхананың ұлттың рухани мәдениетін сақтау мен тәрбиелеудегі орны мен рөлі туралы сұраққа нақты жауап беруді талап етеді. Бізге А. Н. Ванееттің ұстанымы жақын, ол барлық кітапханалардың миссиясы мәңгілік әрі

өзгермейтін және мәдени мұраны, адамзаттың рухани жадын сақтау мен тапсырудан тұрады деп сендіреді. Алайда, біздің қоғамда кітапханаларды білім беру, мәдени-аймақтық функциядан босатады деп санайтын теоретиктермен келісе алмаймыз, бұл оған ақпаратты жинақтау және беру міндетін қалдырады. Өткен ғасырда М.Дьюи "әр оқырманға әр кітапханада өзіне қажет кітап"деп дау айту қиын формуланы ұсынды. Бірақ оқырман кітапханада қандай кітапты талап етеді, ең алдымен, оның рухани мәдениетінің деңгейіне, оның қажеттіліктері қандай жағдайда қалыптасқанына байланысты. Оларға тыйым салу емес, білім беру және ұсыныс әдістері әсер етуі керек кітапханалар.

ЮНЕСКО-ның "Көпшілік кітапханасы туралы" манифесті кітапханалардың қызметін "үздіксіз білім берудің, дербес шешімдер қабылдаудың және жеке тұлға мен әлеуметтік топтардың мәдени дамуының басты алғышарттарының бірі" деп жариялайды [2; 156 - бет]. Кітапхана туралы заманауи идеяларда екі аспектіні бөліп көрсетуге болады. Солардың бірі-кітапхана "адамзаттың естелігі" ретінде қарастырылады және бұл кітапхананың кейінгі ұрпақ үшін мәдени мұраны сақтауға бағытталған мемориалдық функциясының маңыздылығын анықтайды. Тағы бір аспект – оқырманға бағдарлану, өйткені кітапхана оқырманның қажеттіліктерін қанағаттандыру және көтеру үшін құрылған. Осы екі аспектіні біріктіру кітапхананың гуманистік миссиясын анықтайды. Идеологиялық миссияның орнына келген кітапхананың гуманистік миссиясын жандандыру отандық кітапханатанудың перспективалы бағыттарының бірі болып табылады. Алайда, бүгінгі таңда кітапхана ісінің мәні мен әлеуметтік маңызы неде деген сұраққа ғалымдар көзқарастардың бірлігін көрсетпейді. Мұнда мәселені шешудің бірнеше тәсілдерін бөліп көрсетуге болады: мәдени, маркетингтік және ақпараттық.

Мәдени көзқарасты білдірушілер кітапхана "базарға айналмай, білім мен мәдениеттің керемет ғибадатханасы болып қала беруі керек"деп санайды. Сонымен, Ю. В. Климаков кітапхананың осындай мақсатын "адамзат өркениетінің рухани жетістіктерін жинау мен сақтауда, адамзаттың дүниежүзілік тарихи тәжірибесін пайдалануға жәрдемдесуде" көреді.

С. А. Порошин кітапхананы руханият көзі ретінде бағалайды. Шын мәнінде, А. Е. Шапошниковтың көзқарасы мәдени деп атауға болады, оған сәйкес кітапхананың әлеуметтік миссиясы келесі тарихи кезеңдерге ие "қоғамдық-трансформациялық қызмет" болып табылады: рухани-адамгершілік – ХІ ғасырдан бастап, ағартушылық-білім беру – ХVІІІ ғасырдан бастап, мәдени-қайта өрлеу – ХХ ғасырдың 90-шы жылдарының басынан бастап. Кітапхананың гуманистік миссиясы кітапхананы "ой храмы", "әлемнің кітап көрінісі" ретінде қарастырған философтардың, ағартушылар мен кітапханашылардың күш-жігерімен қалыптасады. Кітапхана - "ағартудың қуатты құралы". Ол жеке тұлғаның үйлесімді дамуына ықпал етуге "барлығының пайдасы мен зияткерлік көтерілуіне" қызмет етуге арналған. Кітапхананың гуманистік миссиясы-оқырманды қалыптастыру, оның құндылық бағдары және оқудың утилитарлық қажеттіліктерін қанағаттандыру ғана емес. Ғылыми-техникалық ақпараттың басымдығы және әлеуметтік, тарихи, эстетикалық және басқа да ақпарат түрлерінің мүлдем болмауы гуманитарлық ақпараттың мақсаты. Оқырмандарға гуманитарлық білім берудің орнына гуманитарлық ғылымдар саласындағы мамандарға ақпараттық қызмет көрсетуден көруге әкеледі. Сондықтан ақпараттық функция кітапхананың негізгі, тіпті жалғыз әлеуметтік функциясы деп жарияланғанда, кітапхана мен кітапханалық білімнің гуманитаризациясы "шамадан тыс" деп жарияланғанда келісуге болмайды.

Кітапхана табиғаты бойынша гуманистік әлеуметтік институт болып табылады. Бұл ретте кітапхана өзінің гуманитарлық міндеттерін шеше отырып (білім деңгейін, мәдени деңгейін арттыруға, эстетикалық дамуына жәрдемдесу және т.б.), оларды шешу үшін ақпараттық әдістер мен құралдарды, гуманитарлық ақпаратты сақтау мен берудің электрондық құралдарын қолдануға негізделген жаңа кітапханалық технологияларды пайдаланады.

Кітапханалық органы ақпараттық-мәдениеттану ретінде қарастыруға оның

техникалық және мәдениеттану аспектілерін зерттеумен байланысты кейбір жұмыстар негіз болды. Ю. А. Шрейдердің пікірінше, ақпараттық орта техниканың объектісі ретінде әрекет етеді, ал ол онда сақталатын және айналымдағы ақпарат тұрғысынан қарастырылады. Қоршаған орта байланыс құралы ретінде қарастырыла бастағанда ... ол мәдениеттің ажырамас бөлігі ретінде әрекет етеді және оны осы сапада зерттеу керек. Кітапхананың әлеуметтік-мәдени институт ретіндегі тұжырымдамасы жетпісінші жылдардың ортасында бекітілген. Осы тұжырымдамаға сәйкес кітапхана функциялары сыртқы (немесе Әлеуметтік) және ішкі (Технологиялық) болып бөлінеді. Сыртқы белгілер адамзат жадын сақтау және тарату, жаппай оқуды ұйымдастыру; кітапханалар құрылымын қалыптастыруды, олардың практикалық қызметін және оларды басқаруды қамтамасыз ететін ішкі құрылымдық және технологиялық болып табылады. Әлеуметтік функциялар өз кезегінде жалпы және нақты ретінде ұсынылды.

Сексенінші жылдардың басында ақпараттандыру процестерінің дамуына байланысты жалпы әлеуметтік құбылыстардың және атап айтқанда кітапхана қызметінің мәні туралы ақпараттық идеялар негізінде кітапханалардың функцияларын талдауға әрекет жасалды. А. В. Соколов ақпараттық жүйелік тәсілдерге сәйкес функциялардың екі тобын анықтады: маңызды және қолданбалы. Маңызды (коммуникативті, танымдық, кумулятивті) нақты әлеуметтік жағдайларға тәуелсіз бастапқы Әлеуметтік-мәдени сипаттамалар ретінде танылды. Қолданбалы практикалық жұмысқа қатысты екінші реттік деп белгіленді. Олардың негізгі қасиеті-динамизм. Кітапхананың қоғамдағы рөлі, оның пікірінше, оның маңызды сипаттамаларын жүзеге асыруға байланысты. Осылайша, А. В. Соколов кітапхананың әлеуметтік институт – қоғамдағы байланыс процестерінің тікелей қатысушысы ретіндегі мәртебесін теориялық тұрғыдан негіздеді [3; 75- бет].

Атап айтқанда, кітапхана – бұл кітап нарығының жағдайына және оның жағдайына қарамастан, адамдарды кітап мәдениетімен таныстыру тәсілі, қоғамдағы жағдайына қарамастан, адам кітап мәдениетінің бүкіл әлемімен өзара әрекеттесе алатын жалғыз орын. Кітапханалар осылайша әлеуметтік теңдік, әлеуметтік әділеттілік функциясын орындайды. Кітапханашының тұлғасы және кітапхана әлеуметтік-мәдени институт ретінде тұлғаның рухани-адамгершілік мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Манилова Т. Л. Кітапхана және әлеуметтік орта: өзара түсіністік мүмкіндіктері / / XXI ғасыр: адамның рухани-адамгершілік және әлеуметтік денсаулығы. -М., 2001.- 158 б.
2. Көпшілік кітапхана туралы Манифест / ИФЛА / ЮНЕСКО / / кітапханалар арқылы-болашаққа: балалар мен жасөспірімдердің ақпараттық саясатын қалыптастыру бойынша материалдар жинағы.-М.:Мектеп кітапханасы, 2004.- 210 б
3. Коршунов О. П. Библиографоведение: основы теории и методологии: учеб. для студентов вузов / О. П. Коршунов, Т. Ф. Лиховид, Т. А. Новоженова. – Москва: ФАИР, 2009. – 335 с.

БАЛАНЫҢ МЕКТЕПКЕ БАРУЫНА БАЙЛАНЫСТЫ БОЛАТЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕР

Жаңбырбай Эльфия Жанатқызы

Ғылыми жетекші: п.ғ.к., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің
профессоры Нәби Лиза., Көкшетау қ.
alfiya.zhanatkyzy@mail.ru

Бастауыш мектеп – өскелең ұрпаққа білім берудің бастамасы. Қазіргі қоғам талаптарының өзгеруіне байланысты, ғылым мен техниканың дамуына байланысты жас ұрпақтың психологиясы да айтарлықтай өзгерістерге ұшырап, оны неғұрлым өмір талабына қарай өзгерту міндеттері қойылды.

Бала психологиясын жан- жақты зерттеп, оны терең білу, оның даралық ерекшеліктерімен үнемі санасып отыру мектеп пен мұғалімдерге жауапты да құрметті міндеттер жүктейді.

Баланың психикалық дамуының әрбір кезеңі оның іс-әрекетінің негізгі жетекші түрімен сипатталады. Мысалы, мектеп жасына дейінгі балалық шақта ойын іс-әрекеті жетекші болады. Бұл жастағы балалар үйреніп, тіпті шама-шарқынша еңбек етіп жүрсе де, олардың бүкіл болмысын анықтайтын шынайы стихия әр түрлі ойындар болып табылады. Ойын үстінде қоғамдық баға беруге тырысушылық пайда болады, қиял және символиканы пайдалана білуі дамиды. Осының бәрі баланың мектепке даярлығын сипаттайтын негізгі сәттер болып табылады.

6 жасар бала мектеп табалдырығын аттасымен-ақ оқушы болады. Оның өмірінде ойын әлі маңызды орын алғанымен осы уақыттан бастап ол біртіндеп басымдылық ролін жоғалта бастайды. Бастауыш сынып оқушысының жетекші іс-әрекеті оның мінез-құлық мотивтерін елеулі түрде өзгертетін, оның танымдық және адамгершілік күштерін дамытудың жаңа көздерін ашатын оқу болады. Мұндай қайта өзгеріс процесінің бірнеше кезеңдері бар.

Әсіресе баланың мектеп өмірінің жаңа жағдайларына алғаш енуі айқын аңғарылады. Балалардың көпшілігі бұған психологиялық жағынан дараланған. Олар бұл жерден үймен немесе балабақшамен салыстырғанда, әдеттен тыс ақпараттарды кездестіруді күте отырып, мектепке қуана барады. Баланың бұл позициясы 2 жағдайда маңызды. Алдымен мектеп өмірінің жаңалығын алдын ала сезіну және қалау баланың сыныптағы мінез-құлық ережелеріне, жолдастарымен ерекше қарым-қатынас нормаларына, күн тәртібіне қатысты мұғалімнің талаптарын жылдам қабылдауға көмектеседі. Бұл талаптарды бала қоғамдық маңызды және орындамауға болмайтын талаптар деп қабылдайды. Тәжірибелі ұстаздарға белгілі, психологиялық жағынан расталған мынадай қағида бар: баланың сыныпқа келген алғашқы күнінен ақ оған оқушының сабақтағы, үйдегі және қоғамдық орындардағы мінез-құлық ережелерін айқын да нақты мағынада түсіндіру керек. Балаға оның жаңа көзқарасының, міндеттерінің және құқығының бұрынғы ол әдеттенген жағдайлардан айырмашылығын дереу түсіндіру маңызды. Жаңа ережелер мен нормаларды сөзсіз орындауды талап ету 1 сынып оқушысына орынсыз қаталдық жасау емес, мектепке баруға даярланған балалардың өз түсініктеріне сәйкес олардың тіршілігін ұйымдастыруға қажетті шарт. Бұл талаптар орнықсыз әрі екі ұшты болса, балалар өз өмірінің жаңа кезеңінің өзіндік ерекшеліктерін сезбейді, бұл олардың мектепке деген ықыласын жоюы мүмкін.

Баланың ішкі позициясының 2-жағы оның білім мен іскерлікті игеру процестерінде ортақ дұрыс қарым-қатынасына байланысты. Бір кездерде шын мәнінде ойын кезінде өзі қалаған маман иесі (ұшқыш, аспаз, шофер) болуы үшін оқудың қажет екендігі туралы пікірге, оның мектепке дейін-ақ бойы үйрене бастайды. Ол кезде бала келешекте қажет болатын білімдердің нақтылы құрамын, әрине сезбейді. Оның білімге деген қызығушылық - прагматикалық көзқарасы әлі болмайды. Ол жалпы білімге, қоғамдық мәнді және құнды деп ойлайтын білімдерге ұмтылады. Баланың айналасындағыларды білуге құмарлығы, теориялық ықыласы осыдан көрінеді. Оқудың негізгі алғы шарты ретіндегі бұл ықылас

баланың бойында оның кең өріс алған ойын әрекетін қамтитын мектепке дейінгі өмірінің барлық сәттерінде қалыптасады.

Баланың білім қазыналарын интуициялық қабылдауын мектептегі оқудың алғашқы күнінен бастап, ендігі жерде математика, грамматика және басқа пәндердің өздерінің күтпеген, таңқаларлық, қызықты жайттарын паш ету жолымен қолдап, дамытып отыру керек. Бұл оқу іс-әрекетінің негізі балалардың шын мәніндегі танымдық ықпалдарын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, мектеп өмірінің алғашқы кезеңіне баланың сыныптағы және үйдегі мінез-құлқын реттеп отыратын мұғалімнің жаңа талаптарына баланың бағынуы, сондай-ақ оқу пәндерінің мазмұнына қызыға бастауы тән. Баланың бұл кезеңнен қиналмай өтуі – оның мектепке жақсы даярлықпен келгендігінің белгісі. Бірақ алты жасар баланың барлығы мұндай емес. Олардың көпшілігі бастапқыда қандай да бір қиыншылықтарғы кездеседі және бірден мектеп өміріне етене арласып кете алмайды.

Бірінші сынып оқушылары бастан кешіретін қиыншылықтардың негізгі түрлеріне тоқталсақ көбінесе 3 типті қиыншылық жиі байқалады [1].

Олардың біріншісі жаңа мектеп режимі ерекшеліктеріне байланысты (дер кезінде ояну және тұру керек, сабақты жіберуге болмайды, барлық сабақтарды тыныш отыру талап етіледі, үй тапсырмаларын орындау қажет және т.б. тиісті дағдылар болмаса, бала әдеттен тыс шаршау оқу жұмысын бұзу, режимдік сәттерде жіберіп қою пайда болады. Алты жастағы балалардың көпшілігі психологиялық - физиологиялық жағынан қажетті дағдаларды қалыптастыруға даяр болады. Тек қана мұғалім мен ата-аналар бала өміріне қойылатын жаңа талаптарды түсінікті де айқын жеткізуі, олардың орындалуын әрдайым тексеріп балалардың жеке дара ерекшеліктерін есепке ала отырып, мадақтау мен жазалау шараларын қолданып отыруы қажет.

Бірінші сынып оқушылары бастан кешіретін қиыншылықтардың 2-типін мұғаліммен, кластағы жолдастарымен, жанұяда болатын қарым-қатынастардың сипатынан туындайды. Балаларға мүмкіндігінше жылы шырай таныта және мейірбан бола отырып, мұғалім қайткенмен беделді де қатал тәлімгер болып табылады,

Мұғалімнің позициясы мынадай: бала оның алдында қандай да бір именшектік жасамай тұра алмайды. Осының салдарынан мектепте балалардың біреулері тым тұйық, ал екіншілері босаңдау бола бастайды (олар үйінде тіпті басқаша болуы мүмкін). 1-сынып оқушысы көбіне жаңа ортаға үйренісе, балалармен бірден таныса алмайды, өзін жалғыз сезінеді. Мұғалім барлық балаларға бірдей қарап бәріне бірдей талап қойғыш болғанда, нашар оқитындарды еңбек сүйгіштігі үшін мадақтап, жақсы оқитындарға өзіне тым сеніп кеткені үшін басу айтып отырғанда ғана сыныптағы оқушылардың өзара қарым-қатынасы ойдағыдай болады. Бала мектепке келгеннен кейінгі алғашқы айлардағы тәрбие жұмысының маңызды мақсаты – сынып оқушыларының өзара қарым қатынас орната білуі. Баланың мектепке баруымен оның отбасындағы жағдайы да өзгереді. Оның жаңа міндеттері мен құқықтары пайда болады (мысалы, оқушыға үй тапсырмасы үшін ерекше орын және уақыт бөлу керек, оның күн режимімен санасу керек). Көпшілік отбасыларында баланың бұл құқықтары құрметпен қабылданып, толық қанағаттандырылатынын тәжірибе көрсетіп отыр. Тіпті мынадай көрініс жиі байқалады: үлкендердің қарым-қатынасын және олардың “мектеп еңбеккерінің” тілектерін дереу қанағаттандыруға дайын тұратындығын сезген кейбір балалар өздерінің жағдайын өктем пайдаланып, үйде өздері - оқушылар – басшы тұлға болатын тәртіпті орната бастайды. Ал, бұл енді оқушының ерекше өзімшілдігі пайда болуына әкелуі мүмкін. Сондықтан үй ішінде 1-сынып оқушысына көңіл бөлуді оған отбасының басқа мүшелерінің де маңызы еш кем емес мүдделер мен қамы-қарекеті бар екенін көрсетумен ұштастыру керек. Бала олармен санасып, үй іші істерінің жалпы ағымында өзінің мектептегі қақтығыстарын шамадан тыс көрсете бермеуі керек.

Қиыншылықтардың 3-типін 1-сыныптағы көптеген оқушылар оқу жылының ортасына таман сезіне бастайды [1,70].

Алғашқыда да олар сабақ басталардан бұрын мектепке қуана барды, кез-келген

жаттығуларға ықыласпен кірісті, мұғалімнің берген бағасына мақтанысты: олардың білімді игеруге жалпы даярлықтары сезіліп тұрды. Бірақ 1-сыныпта оқу процесі әдетте балалар белгілі бір даяр білім мен анықтамалар алып, оларды есте сақтап, қажетті жағдайда қолданатындай етіп жасалған. Әдетте, бұл білімдерге деген қажеттілік арнайы қарастырылмаған. Әдетте, мұндай жағдайларда баланың ақыл-ойы ізденісінің өрісі тар, таным дербестігі айтарлықтай шектеулі болады. Оқуға “тояды” болдырмаудың ең сенімді әдісі балалардың сабақтарда жеткілікті дәрежеде күрделі оқу-танымдық тапсырмалар алуында, тиісті ұғымдарды игеруді талап ететін проблемалық жағдайлармен ұшырасуында жатыр.

Оқу іс-әрекетінің процесі бірқатар жалпы заңдылықтарға бағынады. Алдымен оқытушы балаларды оқу ситуацияларына жүйелі түрде тартып, балалармен бірге тиісті оқу әрекеттерін, сондай-ақ тексеру мен бағалау әрекеттерін тауып, көрсетіп отыруы керек. Оқушылар да, өз кезегінде, оқу ситуацияларының мәнін түсінуі және барлық әрекеттерді дәйекті түрде орындап отыруы тиіс. Басқаша айтқанда, заңдылықтардың бірі мынада: бастауыш сыныптардағы бүкіл оқыту процесі алғашында балаларды оқу іс-әрекетінің басты бөліктерімен кең түрде таныстыру негізінде құрылады және балалар оларды белсенді түрде іске асыруға тартылады.

1-2 сыныптардағы оқу ситуацияларда балалар мұғалімнің тікелей сырттай нұсқауларының негізінде әрекеттенеді. Бірақ 2-сыныптың соңы мен 3-сыныпта оқу іс-әрекетінің кейбір бөліктерін балалар өзіндік реттеу жолымен орындайтыны біртіндеп аңғарыла бастайды. Сонымен, бала мектеп өміріне алғаш ене бастағанда онда мәнді психологиялық қайта өзгеріс болады. Ол жаңа режимнің бірқатар маңызды әдеттерін бойына сіңіреді, мұғаліммен және жолдастарымен сенімді қарым-қатынас орнатады. Оқу материалының мазмұнына ынтаның пайда болуы негізінде оның оқуға деген жақсы көзқарасы қалыптасады. Бұл ынталардың одан әрі дамуы және төменгі класс оқушыларының оқуға деген көзқарасының жайы олардың оқу әрекетінің қалыптасу процесіне байланысты. Сондықтан педагогикалық психология үшін осы іс-әрекетті құру және оның жекелеген бөліктерінің ерекшеліктері туралы мәселе ерекше маңызды болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Петровский А.В. Педагогикалық және жас ерекшелігі психологиясы. –Алматы, 1998.- Б.68-70.
2. Мухина В.С. Возрастная психология. –М., 2015. -656 стр

ЗАМАНАУИ КІТАПХАНАНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН БОЛАШАҒЫ

Жасар М.

Ғылыми жетекші: Г.Ғ.М., аға оқытушы Аниева Н.Ғ.

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университеті

Көкшетау, Қазақстан

Zhasarmarmar04@gmail.com

"Кітапханалар — бұл адам рухының барлық байлығының қазынасы", — дейді ұлы неміс математигі және философы Г.В. Лейбниц[1,101-бет]. Алғашқы кітапханалар ежелгі уақытта пайда болды және ұзақ ғасырлар бойы білім, идея, көркем ойдың сақтаушысы болып қала берді. Ұрпақтар ауысып, жаңа технологиялар, идеялар, дүниетанымдар пайда болды, кітапхана өзінің жарқын мақсатына үздіксіз қызмет етті. Бірақ бізге жаңа бағдарлар

мен техникалық мүмкіндіктер беретін ақпараттық дәуірдің басталуымен кітапхана адам өміріндегі өз орнын ұзақ уақыт бойына қалыптасқан күйінде сақтай ала ма?

Бұл мақалада қазіргі әлемдегі кітапхананың рөлі және оны уақыттың қиындықтарына айналдыру жолдары туралы мәселе көтеріледі. Зерттеу аясында заманауи ақпараттық қоғамның қалыптасуының әсерінен кітапхананың дамуының негізгі тенденцияларын қарастыру, сонымен қатар болашақ кітапхананың мүмкін моделін жасау жоспарлануда. Өз қорларында адамзаттың рухани дамуының жетістіктері туралы ақпаратты жинақтай отырып, кітапханалар қоғамның қарышты дамуын қамтамасыз етеді. Олар тұлғаның мәдени және зияткерлік қалыптасуына ықпал етеді. Жақсы құрылымдалған және ұйымдастырылған қор құру жүйесінің көмегімен кітапханалар ақпаратпен тиімді жұмыс істеуге көмектеседі. Кітапханалық мәліметтер базасы негізінде қоғам мен жеке адамның құндылық бағдарларының жүйесі қалыптасады. Кітапхана адамзат өркениетінің рухани жетістіктерін — "адамзат жадының" көрінісі ретінде сақтайды. қоғамның ақпараттық түріне көшу арқылы қоғамдық өмірдің барлық салалары түбегейлі өзгереді. XX ғасырдың соғыстан кейінгі кезеңінде басталған ғылыми-техникалық революция бізге жаңа мүмкіндіктерге жол ашты. Дамудың негізгі ресурсы мен факторы білім мен ақпарат болды. Еңбек және жұмыспен қамту саласында зияткерлік еңбек қызметкерлерінің үлесі артып келеді. Коммуникативті ортаның дамуы адамдар арасындағы ақпараттық байланыстарды жаңа деңгейге көтереді. Әлемде ақпараттық ағындардың көлемі өсуде және ақпараттық ресурстардың қолжетімділігі ұлғаюда. Бүгінде кез-келген адам өзінің мобильді құрылғысы немесе компьютері арқылы кез-келген ақпаратқа қол жеткізе алады. Қазіргі заманғы бағдарламалық жасақтама мен іздеу жүйелері деректердің жаппай көлемімен жұмысты айтарлықтай жеңілдетеді. Баспа кітаптары жаппай цифрландырылуда, жаңалары негізінен электронды түрде шығарылады. Кітап оқуға арналған электронды құрылғылар әлемде танымал бола бастады. Барлық осы өзгерістер қарапайым бағдарламалық жасақтама арқылы табуға болатын болса, баспа өнімдеріне және ақпаратты іздеу бойынша маманның қызметтеріне сұраныстың төмендеуіне әкелуі мүмкін. Кітапханашы мамандығы дәстүрлі түрде ескіруде. Бұл мамандық бүгінде не ұсына алады және қазіргі қоғам өмірінде өз орнын алу үшін жаңа жағдайларға қалай жақсы бейімделуге болады? Мұнда болашақ дәуір өзінің ақпараттық компонентімен арифметикалық прогрессияда күн сайын өсіп келе жатқан үлкен ақпараттық ағындармен тығыз байланысты уәде ететініне назар аудару керек. Көптеген ғалымдар қазірдің өзінде адам күн сайын қалай жұмыс істеу керектігі туралы ақпарат көлемін жеңе алмайтындығын атап өтті. Сондықтан болашақта ақпаратпен жұмыс істейтін мамандарға шұғыл қажеттілік болады деп болжауға болады. Сонымен қатар, бұл ақпарат дұрыс топтауға, жіктеуге, сондай — ақ қол жетімді түрде ұсынуға қабілетті болуы керек әртүрлі мәліметтердің үлкен жиынтығын ұсынады-бұл міндет жаңа буын кітапханашыларының иығына түседі. Ол үшін олар белгілі бір құзыреттер жиынтығына ие болуы керек. Кітапхана кеңістігінің өзі де кейбір өзгерістерге ұшырап, болашақ оқырманға ыңғайлы болуы керек.

Бұл мәселені кітапхананың негізгі функцияларын зерттеуден бастаған жөн, содан кейін олардың ақпараттық дәуір шындығындағы өзгерістерін болжаған жөн. Бүгінгі таңда кітапхана ақпараттық кеңістіктің толыққанды субъектісі болып табылады. Ол құжаттық ағындарды библиографиялық және аналитикалық-синтетикалық өңдеуді, оларды жүйелеу мен каталогтауды, ақпараттық ресурстарды навигациялау мен бағалауды жүргізеді, анықтамалық-библиографиялық қызмет көрсетуді жүзеге асырады, сақтайды, жүргізеді. Осылайша, кітапхана көптеген ақпараттық үдерістердің негізін құрайды. Кітапхананың ақпарат пен білімге деген қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандырудағы негізгі әлеуметтік қызметі. Бұл функцияны сақтау үшін қазіргі заманғы кітапханада электрондық құжаттармен жұмыс істеуге арналған техникалық құралдардың жеткілікті саны, сондай-ақ интернет желісіне қолжетімділік болуы тиіс. Кітапхананың мемориалдық қызметі білім мен ақпаратты қабылдау мен пайдалануға ыңғайлы түрде сақтау болып табылады. Кітапхана қорларының үлкен үлесін цифрландыру қажет және әр кітапханада электронды база болуы

керек. Кітапхана адамды қажетсіз, артық ақпарат ағынынан қорғауға қабілетті, осылайша жеке тұлғаның ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз етеді. Бұл байланыс кеңістігінің толық емес, қарама-қайшы немесе тіпті жалған ақпаратпен ақпараттық ластануының өсіп келе жатқан проблемасына қатысты. Кітапхана қоғамда білім беру институтының рөлін атқарады, әр адамның өзін-өзі тәрбиелеуін ұйымдастыруға, оны оқуға және зияткерлік деңгейін арттыруға көмектеседі. Бұл функция үшін кітапханашылар білім беру іс-шараларының циклдарын өткізуі керек. Ал балалармен және жасөспірімдермен жұмыс жасауда іс-шараларды ұйымдастырудың белсенді әдістері мен оқытудың дамушы технологияларын қолдану керек. Соңғысы кітапханашыға педагогикалық шеберлік пен шешендік өнер техникасын меңгеру қажеттілігін жүктейді. Оқырмандардың шығармашылық, жағымды көңіл-күйі көп байланысты болатын кітапхана кеңістігін ұйымдастыруға ерекше талаптар қойылады [2,34-бет]. "Кітапхана кеңістігі" ұғымы бойынша кітапхананың иелігіндегі алаңдар мен үй-жайларды, жиһаз бен интерьерді түсіну әдетке айналған. Кітапхана кеңістігіне виртуалды компоненттер де кіреді-бұл негізінен ұйымның веб-сайты. Мекеменің нақты және қашықтан пайдаланушылар арасында танымалдығы оның ақпараттылығы мен дизайнына байланысты болады. Сондай-ақ, жаңа оқырмандарды тартуға болатын әлеуметтік желілер мен блоктарда кітапханалық қоғамдастықтарды дамыту қажет. Осылайша, ақпараттық қоғамның оқырмандарына қызмет көрсете алатын қазіргі заманғы кітапхана еркін өзін-өзі көрсету және шығармашылық қызмет мүмкіндігі бар креативті кеңістік аймағы болуы тиіс. Кітапхана компьютерлермен және ғаламторға шығумен қамтамасыз етілуі тиіс. Кітапхана қызметкерлері компьютер қолданушыларына сенімді болып, мәдени-бұқаралық іс-шараларды жобалап, ілгерілеті білуі, жеке әңгімелесулер, көрмелер өткізу әдістемелерін меңгеруі тиіс. Кітапханалар виртуалды кеңістікке көбірек ауысуы керек, көп функциялы, мультимедиялық веб-сайтқа ие болуы керек және өз блогын ғаламторда жүргізуі керек. Әлемнің көптеген кітапханалары өз жұмыстарына виртуалды және кеңейтілген шындық технологияларын, сондай-ақ робот кітапханашыларын енгізуде.

Бүгінгі таңда маңызды мәселе-баспа кітабын сақтау және осындай кітаптарды оқу. Ғалымдар баспа кітаптарын оқудың артықшылықтарын бұрыннан зерттеп келеді. Осы зерттеулердің нәтижесінде ақпаратты жылдам тұтынуға орнату кескінді қабылдау мен оны түсіну арасындағы алшақтыққа әкелетіні анықталды. Бұл зияткерлік белсенділіктің төмендеуіне, есте сақтау қабілетінің, сөйлеудің және қарым-қатынас қабілетінің нашарлауына әкеледі. Баспа кітабының сөзсіз артықшылығы-оның есте сақтау қабілетінің дамуына оң әсері, эмоционалды және интеллектуалдық белсенділіктің жоғарылауына, шығармашылық ойлау мен қиялдың дамуына ықпал етеді, және, әрине, кітаптар техниканың адам денсаулығына кері әсерін болдырмайды. Сондықтан болашақта тарихи қалыптасқан баспа кітаптарын оқу мәдениетін сақтау маңызды [3,24-бет]. Өскемен қаласындағы облыстық балалар-жасөспірімдер кітапханасының тарихы да аз емес. Ол 1939 жылы Пушкин атындағы кітапханада оқырман-балаларға қызмет көрсету бөлімі ашылған кезде басталады. 1959 жылы бұл бөлімше дербес мекеме мәртебесін алды. Бүгінде балалар мен жасөспірімдер кітапханасы қаладағы ең ірі кітапханалардың бірі. Кітапханада үлкен кітап қоры бар, онда ойын бөлмелері, жоғары жылдамдықты ғаламторы бар компьютерлік сыныптар, жұмыс істеуге ыңғайлы оқу залдары бар. Кітапханада түрлі клубтар мен үйірмелер жұмыс істейді. Кітапхана қызметкерлері көптеген танымдық іс-шаралар мен кітап көрмелерін өткізеді. Балалармен жұмыс жасауда кітапханашылар дамытушы педагогикалық технологияларды белсенді қолданады. Кітапхана іс-шаралары қала оқушылары арасында өте танымал. Кітапханаға келушілер саны жылдан жылға артып келеді. Басшылық пен қызметкерлер халық арасында білім беру және мәдениет саласындағы мемлекеттік бағдарламаларды ілгерілетумен және іске асырумен белсенді айналысады. Зерттеу нәтижелері бойынша ақпараттық технологиялар дамуының әсерінен әлемде болып жатқан жаһандық өзгерістер бізді жаңа уақыт жағдайларына бейімделуге мәжбүр етеді, кітапхана өлке мен "адамзат жадының мекені" болып қала бермейді деген

қорытынды жасауға болады. Бүкіл әлемде және Қазақстан Республикасында қоғам өмірінің барлық салаларын, оның ішінде ақпараттық қоғамның негізгі ішкі құрылымдарының біріне айналатын кітапханаларды қайта ұйымдастырудың белсенді үдерістер орын алуда.

Осылайша, кітапханаларды дамытудың екі негізгі бағытын бөліп көрсетуге болады. Ірі дамып келе жатқан заманауи кітапханалар мегаполистерде өздерін жаңа сапада табады, жаңа функцияларды алады, ақпараттық және цифрлық технологияларды енгізеді, пайдаланушыларға бағдарланған және бәсекеге қабілетті болады, дәстүрлі кітапхана қызметкерлерінің орнына жоғары білікті мамандары бар зияткерлік орталықтарға айналады. Бүгінгі таңда өмір сүру алдында тұрған шағын аудандық және ауылдық кітапханалар басқа мәселелерді шешуге мәжбүр. Сондықтан оларды жабу, біріктіру, басқа мәдени мекемелердің құрамына кіру, қызметкерлер санының қысқаруы, техникалық базаны жаңғырту қызмет көрсетудің ықтимал нысандарын дамыту күтеді.

Кітапхана қандай болуы керек және оның өмірін жалғастыру керек пе деген сұрақ әлі де ашық. Әр түрлі мүдделі тараптардың болуы кітапхананың дамуы мен жұмыс істеуінің әртүрлі модельдерінің болуын тудырады. Бірақ бүгінгі таңда бұл мәселеге көп көңіл бөлінетінін атап өткен жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мансурова, С. Е. Библиотеки в системе информационного обеспечения образования и науки / С. Е. Мансурова // Науч. и техн. б-ки.-2010.- №3.- С.101-106
2. Сукиасян, Э. Р. Развитие автоматизированных библиотечных технологий : мысли об ожидаемом, но неосуществлённом [Текст] / Э. Р. Сукиасян // Научные и технические библиотеки. - 2017. - № 4. - С. 34 - 43.
3. Кітапханашы анықтамалығы : II бөлім / ҚР Ұлттық кітапханасы ; жауапты ред. Ж.Т. Сейдуманов ; құраст.: К.К. Қоштаева, Г. А. Маханбетова, Г.Т. Рахимжанова, Г.Т. Ауғанбаева.— Алматы, 2016.— 3-42б.

АНАЛИЗ ОБЕСПЕЧЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ ОСНОВНЫМИ ПРОИЗВОДСТВЕННЫМИ ФОНДАМИ

Капышева Ж.К.

Научный руководитель: Бекетова А.М., старший преподаватель
Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
kapysheva07@mail.ru

Основные фонды состоят из удельного веса общей суммы основного капитала предприятия. Количество, технический уровень использования основных фондов зависит от конечного результата деятельности предприятия. Это: выпуск продукции, его себестоимость, прибыль, степень рентабельности и стабильность финансовых условий.

Структура основного производственного фонда отражает разницу между обществом в массе вложенных средств. То есть в части актива предполагается, в основном, расходование переменных средств производства. К основным средствам, участвующим в производстве продукции, относятся изделия, произведенные предприятием. Рост активной части основных фондов влияет на рост производительности труда в производстве и на эффективное развитие производства. К пассивной части относятся здания, транспорт, передаточные устройства. Они обеспечивают эффективную работу активной части производства.

Наибольший показатель равен доле стоимости оборота основных производственных фондов. Поэтому рассмотрим увеличение денежных накоплений

предприятия, снижение себестоимости, увеличение условий производства, улучшение структуры основных фондов. Основной фонд ведет учет и план в денежной или натуральной форме. Стоимость основных фондов необходима для объема амортизационных отчислений, уровня износа.

Таблица 1. Анализ структуры основных средств АО “Жамбылгипс”

№	Наименование группы основных средств	2018 год (тыс.тг)	%	2019 год (тыс.тг)	%	Отклонения (+,-)	
						тыс.тг	%
	Всего основных средств В том числе:	143132,0	100	168915,0	100	+25783,0	+18,0
1	Зданий, сооружений	5450,0	3,8	11268,0	6,6	+5818,0	+106,7
2	Здания	126,0	0,09	96,0	0,9	- 30,0	-23,8
3	Транспортные средства	4440,0	3,1	17049,0	10,1	+12609,0	+284
4	Проводниковые приборы	2035,0	1,4	1835,0	1,09	- 200,0	-9,8
5	Машины и оборудование	128946,0	90,1	138667,0	82,5	+22330,0	+7,5
6	Производственный инвентарь	1884,0	1,3	2268,0	1,3	+384,0	+20,4
7	Прочие основные средства	251,0	0,2	185,0	0,1	- 66,0	-26,3

Данные вышеприведенной таблицы 1 характеризуют общее состояние основных средств АО "Жамбылгипс". По данным таблицы 1, мы наблюдаем увеличение зданий и сооружений в отчетном году в 2, 06 раз, транспортных средств - в 3 раза.

Увеличение транспортных средств в отчетном году на предприятие было введено 15929 тыс. тенге транспортных средств на производственные цели. Также из данных мы наблюдаем высокую производительность основных средств – машин и оборудования, участвующих в производственном процессе на предприятии. Она составляет 90 процентов всех основных средств. Классификация машин и оборудования в АО” Жамбылгипс ” включает сведения в следующей таблице.

Важную роль в успешной деятельности предприятия играет и управление его имуществом. Поэтому предприятие пытается списать изношенное оборудование и пополнять его новыми (таблица 2).

Таблица 2. Машины и оборудования АО “Жамбылгипс”

№	Показатели	2018 год	2019 год	Отклонения (+,-)	
				тыс.тенге	%

	Машины и оборудование, всего: в том числе	128946,0	138667,0	+9721,0	+7,5
1	Мощные машины и оборудование:	168,0	777,0	+609,0	+362,5
-	Теплотехническое оборудование	164,0	777,0	+613,0	+373,5
-	Электродвигатели	4,0	-	-4,0	-
2	Рабочие машины и оборудование	127129,0	126123,0	- 996,0	-0,2
-	Машины и оборудование по производству строительных материалов	127111,0	126123,0	- 988,0	-0,2
-	Измерительная техника	8,0	-	+8,0	-
3	Прочие машины и оборудование	646,0	8665,0	+8019,0	+1241,3
-	Промышленный трактор	136,0	556,0	+420,0	+308
-	Металлорежущие машины и оборудование	4,0	-	+4,0	-
-	шнековой железа большим давлением в оборудование	3,0	-	+3,0	-
-	погрузочные грузовых машин	58,0	6907,0	+6849,0	+11808
-	Машины и оборудование для резки	5,8	160,0	+102,0	+2658
-	Посуда для технических процессов прочая	154,0	142,0	-12	-7,8
-	Прочих машин и оборудования	291	900,0	+609,0	+109
4	Компьютеры	1013,0	649,0	-364,0	-35,9

Как мы видим, в АО "Жамбылгипс" увеличилось количество всех основных средств, основной причиной этого является увеличение стоимости основных средств, поступивших на предприятие основных средств от предприятия. Это также увеличение доли машин и оборудования, транспортных средств.

АО "Жамбылгипс" оснащено современным горнотехническим оборудованием, мощной производственной базой, спецтехникой, сортоиспытательными комплексами. На сегодняшний день выработка гипсового камня на предприятии составляет 350 тысяч тонн в год, также предприятие обеспечено железнодорожными и автомобильными дорогами, что позволит обеспечить получение гипсового камня до 500 тонн в год и производство строительного гипса 50 тыс. тонн в год.

В Казахстане строительная промышленность является важной отраслью экономического развития. В развитии строительной промышленности АО «Жамбылгипс» имеет особое значение. Он является одним из ведущих предприятий по производству гипса в городе Тараз. Высокая востребованность гипсовой продукции приводит к ежегодному интенсивному росту объемов производства на предприятии.

Основной задачей предприятия является недопущение чрезмерного износа основных производственных фондов, так как основной капитал АО «Жамбылгипс» является важным активом предприятия. Для эффективного использования производственных фондов на предприятии будет достигнута эффективность путем качественного и своевременного проведения капитального ремонта, обеспечения участия буровых скважин в полном производстве, полного использования производственных мощностей, снижения изношенных потерь основных фондов, либо совершенствования производства и труда путем совершенствования структуры основных фондов, сокращения различных простоев оборудования.

Литература:

1. Хотинская Г.В., Харитоновна Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. Москва: «Дело и сервис», 2007г
2. Дыбаль С.В., Финансовый анализ: теория и практика. С-П: «Бизнес-пресса», 2005г
3. Финансовая отчетность АО «Жамбылгипс»

АНАЛИЗ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Кожеков М.С.

Научный руководитель: Ргебаева Р.М., магистр экономических наук,
ст.преподаватель

Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
rgebaeva.roza@inbox.ru

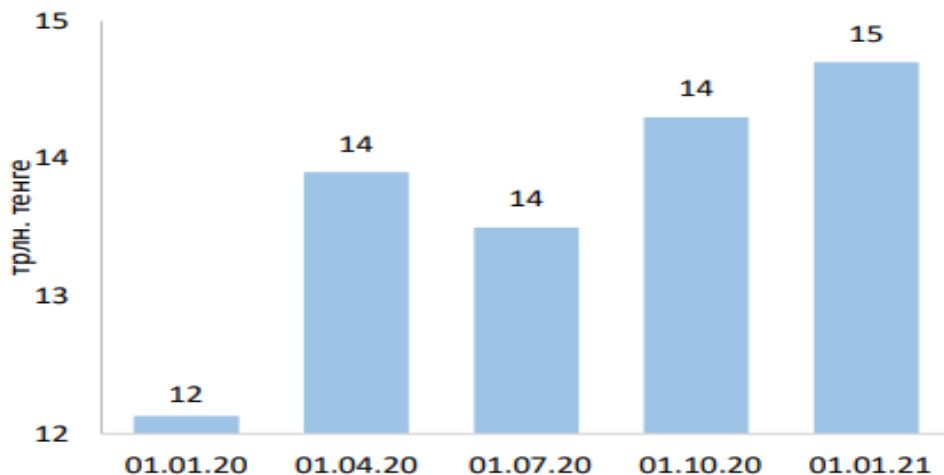
Роль и важность рынка ценных бумаг приобретает все большую актуальность, так как степень и развитость операций с ценными бумагами напрямую отражает уровень развития экономики в стране. На ряду с кредитным рынком, рынок ценных бумаг осуществляет огромную роль в мобилизации и привлечении свободных средств для развития предприятий, повышения эффективности производства, финансирования инфраструктурных проектов, восполнения дефицита бюджета. [1;с.95]Развитый и ликвидный рынок ценных бумаг повышает уровень инвестиционный привлекательности, является источником основного и дополнительного дохода для институциональных и индивидуальных инвесторов, а операции с производными ценными бумагами в корпоративном секторе играют роль альтернативы страховому рынку. [2;с.32]На 01.01.2021г. в торговых списках АО «Казахстанская фондовая биржа» находились 142 акции 126 эмитентов, из которых 5 выпусков допущены к обращению в секторе нелистинговые ценные бумаги. За 2020 год из официального списка KASE были исключены простые акции следующих эмитентов: Ferro-Alloy Resources Limited, АО «Страховая компания «Standard», АО «Темиртауский электрометаллургический комбинат» и АО «Tengri Bank». За 2020 год в официальный список KASE были включены простые акции АО «Страховая Компания «Sinoasia B&R (Синоазия БиЭндАр)», АО «Акжал Голд Ресорсиз», АО «Tengri Partners Investment Banking (Kazakhstan)», в сектор «Нелистинговые ценные бумаги» – АО «CHINATOWN», АО «Қазақстан Мақтасы» и АО «Национальная компания «Продовольственная контрактная корпорация». За 2020 год индекс KASE вырос на 13,2% до 2 675,58 пунктов. Наибольшее увеличение

котировок произошло по акциям KAZ Minerals PLC (+67,2%), АО «НАК «Казатомпром» (+38,4%), АО «KEGOC» (+4,7%).

Рынок облигаций

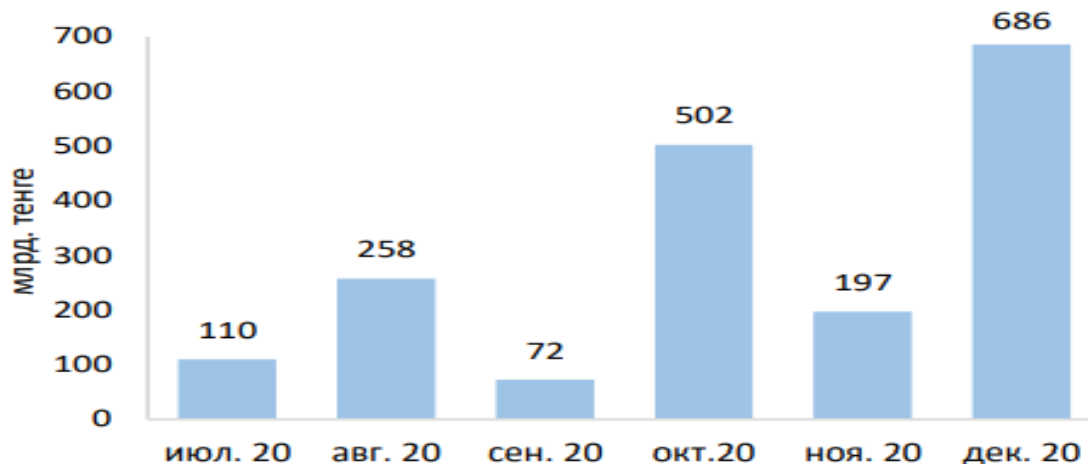
Объем торгуемого на KASE корпоративного долга составил 14,7 трлн. тенге, увеличившись за декабрь 2020 года на 1,8% (за 2020 год – увеличение на 21,2%)

Облигации в обращении

На 01.01.2021г. в торговых списках KASE находился 281 выпуск корпоративных облигаций 73 эмитентов. За 2020 год в официальный список KASE были включены 62 выпуска облигаций 26 эмитентов. Объем торгов корпоративными облигациями на KASE в сравнении с предыдущим месяцем увеличился в 3,5 раза или на 489,1 млрд. тенге и составил 685,8 млрд. тенге

Объем торгов на рынке корпоративных облигаций

При этом объем торгов корпоративными облигациями за 2020 год в сравнении с аналогичным периодом 2019 года снизился на 0,9% или 24,4 млрд. тенге. За 2020 год из официального списка KASE были исключены 37 выпусков корпоративных облигаций 22 эмитентов, из них 35 выпусков облигаций – в связи с истечением срока обращения, один выпуск – в связи с неисполнением обязательств эмитента и один выпуск – в связи с отзывом лицензии финансовой организации. В 2020 году были размещены 47 выпусков облигаций 17 эмитентов на общую сумму 2 239,9 млрд. тенге, из них в декабре эмитентами было привлечено 624,1 млрд. тенге. Среди основных категорий инвесторов в декабре 2020 года на вторичном рынке корпоративных облигаций на долю банков приходится 8,6%, брокеров-дилеров – 22,1%, других институциональных инвесторов – 21,9%, прочих юридических лиц

– 41,4%, физических лиц – 6,0%.

Рынок государственных ценных бумаг

Сумма государственного долга по номиналу, торгуемого на KASE, на 01.01.2021г. составила 16,7 трлн. тенге, увеличившись относительно показателя на 01.12.2020г. на 1,2% или 0,2 млрд. Тенге/ Совокупный объем торгов государственными ценными бумагами на KASE по итогам 2020 года составил 4 650,7 млрд. тенге, увеличившись по сравнению с показателем 2019 года в 2,6 раза или на 2 827 млрд. Тенге/

Объем торгов на первичном рынке государственных ценных бумаг за 2020 год составил 3 734 млрд. тенге, из них 2 771 млрд. тенге привлечено Министерством финансов Республики Казахстан и 963 млрд. тенге акиматами 2-х областей в целях финансирования государственной программы «Дорожная карта занятости на 2020-2021 годы». В разрезе основных категорий инвесторов на вторичном рынке государственных ценных бумаг на долю банков второго уровня пришлось 34,7%, на долю брокеров-дилеров – 2,7%, на долю других институциональных инвесторов – 46,1%, на долю прочих юридических лиц – 16,4%, участие физических лиц – 0,1%.

Институциональная структура рынка ценных бумаг

По состоянию на 01.01.2021г. рынок ценных бумаг Республики Казахстан представлен 38 брокерами и (или) дилерами (18 банков и 20 небанковских организаций), 9 банками-кастодианами, 19 управляющими инвестиционным портфелем, 2 трансфер-агентами, а также 2 инфраструктурными организациями: АО «Казахстанская фондовая биржа» и АО «Центральный депозитарий ценных бумаг» (далее – Центральный депозитарий), также выполняющим функции единого регистратора и торгового репозитория

Структура рынка ценных бумаг					
	01.01.20	01.04.20	01.07.20	01.10.20	01.01.21
Всего брокеры–дилеры, в том числе:	39	39	39	37	38
банки	19	19	19	18	18
из них / категории	15	15	15	15	15
небанковские организации	20	20	20	19	20
из них / категории	20	20	20	19	20
Кастодианы	9	9	9	9	9
Управляющие инвестиционным портфелем	20	20	20	19	19
Трансфер-агенты	2	2	2	2	2
Организатор торгов с ценными бумагами	1	1	1	1	1
Клиринговая деятельность по сделкам с финансовыми инструментами на РЦБ	1	1	1	1	1
Центральный депозитарий ценных бумаг	1	1	1	1	1
Итого	73	73	73	70	71

Кроме того, на базе АО «Казахстанская фондовая биржа» функционирует центральный контрагент. По сравнению с показателем на 01.12.2020г. количество выданных лицензий на осуществление деятельности на рынке ценных бумаг не изменилось

На сегодняшний день фондовый рынок в Казахстане является одним из наиболее важных областей развития экономики, поэтому правильно оценивать его состояние на данный момент, делать прогнозы на будущее и быть в состоянии найти решения для развития этого рынка является крайне важным для нас вопросом. Без действующего рынка ценных бумаг не может быть реального восстановления экономики, так как фондовый рынок облегчает доступ всем субъектам экономики к получению необходимых им денежных ресурсов и финансирования. Развитие рынка ценных бумаг является одним из приоритетных направлений государственной инвестиционной политики Республики Казахстан для планирования активного взаимодействия в региональном значении с

международными финансовыми рынками и нашими ближайшими соседями, Россией, Китаем и странами Центрально Азиатского региона. Несмотря на значительное количество первичных размещений облигаций на внутреннем рынке Казахстана, только 2-3 высоколиквидные ценные бумаги торгуются на вторичном рынке, что свидетельствует о низкой ликвидности рынка.

Таким образом, в настоящее время в Казахстане необходимо создать все условия для деятельности профессиональных участников рынка, опытных субъектов на первичных и вторичных рынках ценных бумаг, быть открытыми, и на основе закона осуществлять профессиональную деятельность. Кроме того, необходимые дополнительные условия для предпринимательской деятельности должны быть созданы не только для предпринимателей, но и для других членов общества, которые могут играть роль частных инвесторов. Это позволит ускорить формирование среднего класса, который во всех развитых странах является стабильной опорой общества. Можно сделать вывод, что на современном этапе развития фондового рынка важнейшее значение приобретают инвестиционные качества ценных бумаг.

Литература:

1. Искаков У.М., Бохаев Д.Т., Рузиева Э.А. Финансовые рынки и посредники – Алматы. Экономика, 2005 г.- 297 с.
2. Бейсембетов И.К. Фондовый рынок Республики Казахстан.- Алматы, 1997 г.- 131с.

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРНОГО ЧТЕНИЯ

Кравченко Н.И.

Научный руководитель: Аргынов А.Х., канд. пед. наук.

ст. преподаватель

РГП на ПХВ «Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова» г.

Кокшетау

Kravchenko_ni@mail.ru

В настоящее время, когда необходимо мыслить креативно, по-новому и не только в сфере литературного жанра, необходимо искать новые методы развития творческого мышления младших школьников, так как именно этот возраст является более восприимчивым к получению и усвоению информации. Одним из направлений обновления образования в стратегии модернизации содержания общего образования Казахстана является компетентностный подход, ориентированный на воспитание личности, обладающей набором необходимых качеств, в том числе и сформированным интеллектуальным аппаратом, включающим развитое творческое мышление.

Начальная школа - неотъемлемая часть всей системы непрерывного образования. Учителям начальной школы необходимо обучать детей творчеству, воспитывать в каждом ребенке независимую личность, у которой есть инструменты для развития и совершенствования. Личность, которая будет знать, как находить эффективные способы решения проблемы, добиваться целей. Именно поэтому процесс воспитания творческой личности занимает важное место в начальной школе. Уроки литературы способствуют постепенному совершенствованию личности ребенка, дают полное представление о мире и месте в нем человека. Способность к творческому мышлению есть у каждого. В детстве, когда преобладает образное мышление, эта способность часто проявляется в рисунках, лепках, построениях из подручных материалов, в подростковом возрасте многие пишут

стихи, а в зрелом она, как правило, помогает решать прикладные задачи разного уровня (от повседневных до научно-технических и т.д.). Именно поэтому изложение материала учителем играет в обучении важную роль, состоящую в предоставлении материала для собственной деятельности ученика. Следовательно, согласно учениям С.Л. Рубинштейна мышление проявляется прежде всего в учебной деятельности, как понимание учебного материала. Необходима мыслительная работа, связанная с постановкой целей в образовательной деятельности. Так же для успешной учебной деятельности необходимо овладение методами управления деятельностью, самоконтроля и саморегуляции, что невозможно без анализа ее эффективности. Другими словами, в каждой работе нужна рефлексия. Решение проблем и задач - еще одно важное проявление мышления. Т.е. мышление проявляется в педагогической деятельности в понимании педагогического материала, в решении различных задач, в постановке целей [1].

Для полноценного развития творческого мышления у младших школьников необходимы следующие условия:

- освоение учебного материала с помощью его информационной насыщенности;
- сочетание условий развития продуктивного мышления с навыками его практического применения;
- область собственной исследовательской практики по продуктивному усвоению знаний;
- ориентация на интеллектуальную инициативу, понятие «интеллектуальная инициатива» предполагает проявление самостоятельности в решении различных образовательных и исследовательских задач, стремление к оригинальному способу решения проблемы.
- необходимость исключения всех моментов, требующих подражательных решений;
- обучение критичности и лояльности в оценке идей;
- максимально тщательное расследование проблемы;
- высокая самостоятельность учебной деятельности, автономный поиск знаний, поиск проблем;
- индивидуализация - создание условий для полноценного проявления и развития конкретных личностных функций субъектов образовательного процесса;
- проблематизация - ориентация на представление проблемных ситуаций детям.
- использование информационных технологий в учебном процессе, как средство развития творческого мышления [2].

Зачастую, в учебниках по литературному чтению представлены однообразные и повторяющиеся задания. Все они индивидуальные, а задания группового исследовательского характера встречаются довольно редко. На наш взгляд, во-первых, этого недостаточно для формирования творческого мышления, а во-вторых, конкретного фактического материала, позволяющего строить развитие детей с учетом формирования особенностей продуктивного творческого мышления, нет.

Недостаточное количество творческих заданий на уроках литературного чтения тормозит развитие творческого мышления младших школьников. Следовательно, уровень развития творческих навыков зависит от содержания и методов обучения в школе. Поэтому мы считаем, что необходимо использовать большое количество различных приемов, методов и средств для развития творческого мышления, но в то же время необходимо учитывать возрастные и психологические особенности младших школьников. Поскольку однообразие деятельности приводит к снижению интереса и активности в классе, то решить эти проблемы помогают игровые методы. Включение в класс информационных игр, имеющих образовательный и развивающий характер, расширяет кругозор учащихся, стимулирует их познавательный интерес, развивает различные навыки и привычки и способствует психологическому развитию.

По мнению М.И. Махмутова, существует несколько групп игр, каждая из которых имеет определенное значение и специфику. Названные ниже игровые группы можно использовать на уроках литературного чтения.

1 группа - творческие игры, сюжетно-ролевые игры. Очень важно использовать эти игры на уроках литературного чтения. Эти игры делятся на ролевые и симуляторы (воображаемые ситуации). Первый вид игры считает самым низким, а второй - самым высоким уровнем данного вида образовательной деятельности. В ролевой игре для каждой роли предоставляется четкая информация и конкретное ролевое положение, а в симуляции дается задача, которую необходимо решить, опираясь на жизненный опыт. Ситуация может быть не совсем реальной, однако это не роль, а правильное отношение к проблеме. Этот вид игровой деятельности особенно эффективен.

2 группа - интеллектуальные игры. Развивают познавательную и умственную деятельность школьников, имеют проблемный характер решения вопросов.

3 группа - дидактические игры. Игры с готовыми правилами, которые служат для решения образовательных задач. Отдельные лица включают кроссворды, анаграммы, парные и групповые игры, такие как бинго, комбинируя похожие картинки и находя их с помощью вопросов [3].

Педагог организует высокую мотивацию и активную деятельность учеников по овладению знаниями, используя различные методы развития творческого мышления.

Учитывая эпоху современных технологий и индивидуализацию развития детей младшего школьного возраста, эту проблему следует рассматривать и в наше время. Действительно, сегодня использование информационных технологий в качестве средства обучения практикуется по всем предметам в начальной школе. Тем более сегодня, в сложный для всей страны период, во время пандемии, большинству учителей приходится проводить дистанционные уроки. Коллегам важно подготовить на каждый урок занимательные материалы, презентации, видео, опросники, игры для того, чтобы привлечь внимание ребенка и заставить его мыслить творчески на уроке, выявлять проблему, проводить анализ изученного материала. Ведь основная особенность творческого мышления, как интеллектуальной системы - это умение анализировать любые проблемы, устанавливать системные связи, выявлять противоречия, находить решение этих противоречий на высоком уровне, прогнозировать возможные варианты развития.

Информационные технологии обучения относятся ко всем технологиям, использующим определенные технические средства информации (компьютеры, аудио, видео, кино). Когда компьютеры получили широкое распространение в образовании, появился термин «новые информационные технологии». Все образовательные технологии являются информационными, потому что в основе технологического процесса обучения лежит информация и ее преобразование. Более удобный термин для обучения технологиям с помощью компьютера - это компьютерные технологии.

Компьютерные обучающие технологии (информационные технологии) - это процесс подготовки и передачи информации ученику, средством которого является компьютер. Образовательные ресурсы информационных технологий сами по себе включают в себя множество программных обеспечений и технических средств, которые предназначены для решения конкретных образовательных задач, имеют конкретное содержание и ориентированы на взаимодействие учащихся. Обучение с использованием информационных технологий представляет особый интерес для младших школьников.

Таким образом, в настоящее время современное обучение диктует новые задачи, требует развития интеллектуальных и творческих качеств личности учащихся. Одним из важных способов решения этой проблемы - развитие творческого мышления уже на раннем этапе обучения. Это особенно важно сейчас, когда интерес детей к чтению падает. Чтобы эти процессы шли интенсивно, педагог должен развивать познавательные процессы школьников, тренировать и развивать исследовательские навыки, стимулировать познавательную деятельность. Одним из способов развития творческого мышления

младших школьников является использование информационных технологий в процессе методики обучения на уроках литературного чтения.

Литература:

1. Хорошун М.Э. Развитие творческого воображения у детей старшего дошкольного возраста в играх. 2010-2013 Psychodic.ru. – 310 с.
2. Васильева Е. А. Теоретические аспекты развития творческого мышления в младшем школьном возрасте // Молодой ученый. - 2015. - №11. - С. 171-179.
3. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе: Кн. для учителей. - М.: Просвещение, 1997. - 240 с.

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ МАЗАСЫЗДЫҒЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҮЗЕТУ

Курсарина А.А.

Ғылыми жетекші: педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс кафедрасының доценті
м.а.Калымова А.Қ.

kursarinaaa@mail.ru

Мазасыздық - бұл қиындықты күтуге байланысты эмоционалды ыңғайсыздық сезімі, келе жатқан қауіптің алдын-ала сезінуі. Психологиялық деңгейде мазасыздық шиеленіс, үрей, мазасыздық, нервоздық ретінде сезіледі және белгісіздік, дәрменсіздік, жалғыздық және жақын арада сәтсіздік сезімі ретінде сезіледі. Т.В. Позднякова физиологиялық деңгейде үрей реакциясы жүрек соғуының жоғарылауында, тыныс алудың жоғарылауында, артериялық қысымның жоғарылауында, жалпы қозғыштықтың жоғарылауында, сезімталдық шектерінің төмендеуінде көрінеді, бұған дейін бейтарап тітіркендіргіштер эмоционалды түске ие болғанда. Невроздар мен психосоматикалық бұзылыстардың пайда болуындағы мазасыздықтың рөліне көптеген зерттеулер арналды (Ю.А. Александровский, 1993; В.А. Ананиев, 1988; Н.Д.Былкина, 1995) [1].

Маңызды проблемалар мазасыздық (қорқыныш) және қорқыныш ұғымдарының арасындағы байланыспен байланысты. Мазасыздық пен қорқыныш құбылыстары арасындағы айырмашылық тек XX ғасырдың басында болды және нақты қорқынышты (форт) және белгісіз, есепсіз қорқынышты (ангст) үнемі өсіретін С.Кергегор есімімен байланысты. Мазасыздық - белгісіз нәрседен қорқу деп айтуға болады. Неміс философы Пол Тиллих мазасыздық - бұл болмыстың болмау мүмкіндігін сезінетін жағдай деп жазды. Мазасыздық бәрі өтпелі сипатта болады деген ойдан емес, жақындарының қайтыс болу тәжірибесінен емес, осының бәрінің біздің өлімнің еріксіздігі туралы үнемі, бірақ жасырын хабардар етуінен туындайды. Мазасыздық дегеніміз - адамның өз мүшесі сияқты бастан кешкен мүшесі [2].

Мазасыздық пен қорқыныштың жалпы онтологиялық негізі бар, бірақ іс жүзінде олар әр түрлі. Қорқыныш, мазасыздан айырмашылығы, кездесуге, талдауға, жеңуге, төзуге болатын белгілі бір объектіге ие. Адам бұл объектіде әрекет ете алады және оған әрекет ете отырып, оған қатыса алады - тіпті күрес қатысу формасына айналса да. Бірақ алаңдаушылықпен бәрі басқаша, өйткені мазасыздықтың заты жоқ, дәлірек оның объектісі кез-келген затты терістеу болып табылады. Сондықтан осы объектіге қатысты серіктестік, күрес және махаббат мүмкін емес. Мазасыздықпен ұсталған адам оған толығымен қалдырылады және кез-келген қолдаудан айырылады [2].

Бұрын қуғын-сүргінге ұшыраған, сырттан келген кез-келген тітіркендіргіштің әсеріне мойынсұнған травматикалық жағдай кез-келген сәтте қайтып орала алады, адамның қазіргі өмірлік белсенділігінде өзінің ізін қалдырып, оны да, қоршаған ортаны да азаптауға

мәжбүр етеді. Стресстік бұзылыстың даму проблемасы тек жеке тасымалдаушылар үшін ғана емес, сонымен бірге бүкіл қоғам үшін өзекті болып табылады. Диагностикалық критерий ретінде зерттеушілер стресстік бұзылыстың даму қаупін анықтайды, оны 3 категорияға бөлуге болады: әлеуметтік және экологиялық, жеке психологиялық (тұлғаның ерекшеліктері, мінезі мен темпераментінің ерекшеліктері), сонымен қатар физиологиялық реакциялар мен биологиялық факторлар генетикалық бейімділік [1].

Халықаралық классификация келесі мазасыздық стресстің белгілерін сипаттайды:

1. Травматикалық оқиға қайта-қайта бастан кешеді. Бұл келесі формаларда болуы мүмкін:

- оқиғаға байланысты қайталанатын және зорлық-зомбылықты естеліктер, олар балалар ойындарынан да өз жолдарын табады. Бұл балалар өз ойындарында оларға әсер ететін нәрсені ерекше білдіретіндігімен байланысты, мысалы, балалар дәрігерлерді, жерлеу рәсімдерін, террористерді, қарақшыларды және т.б. ойнайды.

- оқиғаны қайталау.

- жарақат кезінде бастан өткергендерге сәйкес келетін әрекеттер немесе сезімдер (бұған галлюцинация, иллюзия жатады).

- травматикалық оқиғаны еске түсіретін жағымсыз оқиғалар.

- травматикалық оқиғаға ұқсас затпен соқтығысу кезіндегі физиологиялық белсенділік.

2. Жарақатқа байланысты кез келген нәрседен аулақ болу.

3. Травматикалық оқиға элементтерінің орын ауыстыруы.

4. Бұрын айналысқан заттарға деген қызығушылықтың төмендеуі.

5. Бөтен сезімдер, жалғыздық сезімдері.

6. Эмоционалды бұлыңғырлық.

7. Болашаққа деген сенімсіздік, яғни. қысқа өмірлік перспективаның пайда болуы [1].

Психикалық ауытқулармен қатар, жүйесіздік интеллектуалды сферада және білім беру процесінде жүреді. Чернобыль атом электр станциясының балалар психикасына әсерін зерттеген Коломинский Я.Л. мен Игумнов С.А. алты жасар балалардың сөйлеу тілінің дамуын кешіктіретіндігін, коммуникативті дамудың сәйкес бұзылыстарымен интеллектуалды вербализацияның төмен екендігін анықтады. сфера.

Есте сақтау керек, кішкентай балалар өздері туралы, оларға не болғандығы туралы айта алмайды. Осыған сәйкес балаларды диагностикалау және оңалту, әсіресе ерте жаста көптеген қиындықтар туындайды. Көп жағдайда вербальды емес байланыс баламен қарым-қатынас жасаудың ең тиімді әдісі болып табылады. Баламен эмоционалды және мінез-құлық аспектілері бойынша өзара әрекеттесу кезінде ересек адам мен бала арасында сенімді атмосфераның пайда болу ықтималдығы жоғары, бұл кезде және одан кейін жарақаттан кейінгі реакцияларды егжей-тегжейлі диагностикалау және түзету мүмкін болады [2].

Балалар мен жасөспірімдерде ТТЖ емдеу үшін қысқа мерзімді психотерапияның көптеген жағдайларда нейролингвистикалық бағдарламалау қолданылады (оның көмегімен травматикалық жағдайға көзқарас өзгереді, оның эмоционалды әсері төмендейді, ал тәжірибе оңтайландырылған. ПТС және фобияларды емдеу үшін келесі әдістер қолданылады:

1. Баламен рефлексия арқылы байланыс орнату, оның жағдайына бейвербалды дене тілі мен сөйлеуді қолдана отырып түзету.

2. Баланы релаксация әдістеріне үйрету, атап айтқанда тыныс алудың көмегімен.

3. Травматикалық оқиғаның визуалды және дыбыстық суретін төмендететін және өшіретін көз қозғалыс техникасы.

4. Метафораларды қолдана отырып, ресурстар күйінің субмодалиясына травматикалық жағдайдың субмодалияларын өзгерту (Субмодализмдер - бұл сезімдік тәжірибенің бөліктері: анықтық, жақындастық, үш өлшемділік, кескін түсі (визуалды субмодалиялар), суреттегі жылдамдық, қозғалыс, ырғақ (тактильді субмодалиялар), дыбыс деңгейі, интонация, дауыстың тембрі (дыбыстық субмодалиялар) және басқалары).

5. Көрнекі - пациенттердің травматикалық апаттар мен фобияларға бейімділігін тез және ұзақ уақыт төмендету үшін тиімді болып саналатын кинестетикалық диссоциация [2].

Әдебиет:

1. Гольцова Т.В. Изучение альтруистических представлений детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста // Актуальные проблемы современной науки. – Москва: Наука, 2016. -187 с.

2. Лаврентьева А.С. Эмоционально –волевая сфера дошкольника. – Москва: Наука, 2015.- 205 с.

МЕКТЕПТЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Лесбек Ақбота Есжанқызы

Ғылыми жетекші: п.ғ.к. Навий Л. Н- Педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс кафедрасының профессоры

Lesbek_akbota@mail.ru

Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аудартып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үдерісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру.

Жалпы инклюзивті білім беру- мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытып-үйретудің бір формасы. Нағыз инклюзивті білім берудің екі жүйесін: жалпы және арнаулы жүйелерін бір-біріне қарсы қоймай қайта жақындатады. Инклюзивті білім беру дегеніміз -баланың жынысына, жас ерекшелігіне, географиялық тұратын жеріне, қимыл-қозғалыстық және ақыл-есінің жағдайына әлеуметтік экономикалық жағдайына қарамастан сапалы білім алу және өздерінің потенциалдық дамыту мүмкіндіктеріне ие болу [1]. Инклюзивті оқыту-барлық балалардың мұқтаждықтарын ескертіп, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үдерісінің дамуы. Инклюзивті оқыту балалардың оқу үдерісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өндеуге талпынады. Инклюзивті оқытуды ашқан мектептерде оқыған балалар адам құқығы туралы білім алуға мүмкіншілік алады, өйткені олар бір-бірімен қарым-қатынас жасауға, танып білуге ұмытлады. Инклюзивті білім беруге қандай балаларды жатқызамыз? Барлығының жауабы мүмкіндігі шектеулі балалар(жүре алмайтын, көзі нашар көретін, құлағы нашар еститін немесе мүлдем естімейтін) бірақ осы балалардың қатарына аутизм дертіне шалдыққан балаларда жатады. Ең алған аутизм терминді 1912 жылы швецариялық психиатр Э. Блэхер ұсынды, ал аутизм ауруын алғаш зерттеген Лео Каннер [2].

Соңғы жылдары елімізде арнаулы білім жүйесінде мүмкіндігі шектеулі балаларды сапалы біліммен қамту өзекті мәселенің біріне айналды. Мәселелерді тұңғыш рет мемлекеттік деңгейде көтеріліп, ҚР білім беруді дамытудың 2011-2012 жылдарға арналған бағдарламасында инклюзивті білім беру жүйесін дамыту жан-жақты қарастырылған. Атап айтсақ мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беретін ортаға кіріктіру мақсатында 2009 жылғы ҚР инклюзивті білім беруді дамыту тұжырымдамасының жобасы әзірленген, сонымен қатар 2010 жылдың 1 ақпанында бекітілген ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын атауға болады.

Инклюзивті білім берудің міндеттері-барлық балаларды мектеп жүйесіне қосу және олардың теңдігін қамтамасыз ету.

Инклюзивті білім берудің мазмұны: Инклюзивті білім беретін мектептерде білім мазмұны 3 түрлі бағдарлама бойынша реттеген абзал:

- Жалпы мектептерге арналған типтік оқыту бағдарламалары;

- Мүмкіндігі шектеулі балалардың ақаулық типтеріне сәйкес арнаулы білім беру бағытындағы оқыту бағдарламалары;
- Мүмкіндігі шектеулі балалардың психофизиологиялық ерекшеліктерін есепке ала отырып әзірленетін оқытудың жеке бағдарламасы.

Бұл бағдарламалардың басты міндеттерінің бірі- еліміздің инклюзивті оқытуды дамыту болып саналады. Мүмкіндігі шектеулі балалар қатарына, атап айтсақ, оның-психикалық дамуы тежелген, (ПДТ) оқыту бағдарламасын меңгеруде қиындықтарға кездесетін үлгермеуші балалар.

Инклюзивті білім берудің 8 қағидасы бар:

- адамның құндылығы оның қабілеттері мен жетістіктеріне байланысты емес;
- әр адам сезінуге және ойлауға қабілетті;
- әр адам қарым-қатынас жасауға және естуге құқылы;
- барлық адамдар бір-біріне мұқтаж;
- шынайы білім беру тек нақты қатынастар аясында жүзеге асырылуы мүмкін;
- барлық адамдар құрдастарының қолдауы мен достығына мұқтаж;
- барлық студенттер үшін прогреске қол жеткізу мүмкін емес нәрселерден гөрі олар жасай алатын нәрсе болуы мүмкін;
- әртүрлілік адам өмірінің барлық аспектілерін күшейтеді [2].

Инклюзивті білім беру моделі ата-аналар мен мүмкіндігі шектеулі балалар үшін келесі себептерге байланысты пайдалы:

1. Қолжетімділік-тұрғылықты жері бойынша білім беру қызметтерін алу

2. Баланың әлеуметтенуі және әлеуметтік интеграциясы, ең алдымен, түзетуші білім берудің қалыптасқан жүйесінде, ондаған жылдар бойы жақсы пысықталған оқыту әдістемесімен, нақты әлемдегі "ерекше" баланың әлеуметтік бейімделуі нашар дамығандығына байланысты. Ол қоғамнан оқшауланған. Әрине, ерекше қажеттіліктері бар балалар мамандандырылған мекемелерге қарағанда жалпы білім беретін мектептердегі өмірге жақсы бейімделеді. Әлеуметтік тәжірибені алудағы айырмашылық қатты байқалады. Дені сау балалардың оқу мүмкіндіктері жақсарады, белсенділік және өзін ортада еркін сезінуі дамиды.

3. Жеке көзқарас-білім беру бағыттарын, оның ішінде жеке бағыттарды әзірлеу және іске асыру мүмкіндігі артады. Бұл оқушылардың нақты мүмкіндіктерін ескереді және олардың ерекше білім беру қажеттіліктерін қанағаттандырады.

Инклюзивтік білім берудің жүйе ретіндегі негізгі принциптерін атай отырып, мыналарды бөліп көрсетуге болады:

Орталықсыздандыру принципі: жаппай сипаттағы да, арнайы білім беру үшін де қажетті педагогикалық ресурстар қажет балаға жеткізіледі, керісінше, бала қол жетімді ресурстарға жеткізілген кезде емес.

Өңірлендіру қағидаты: инклюзивті білім беру әрбір бала үшін тұрғылықты жері бойынша білім алуға толық қолжетімділікті қамтамасыз етеді. Реализм принципі: әр адам сол қалпында қабылданады.

Бөлінбеушілік, интеграцияның тұтастығы қағидаты: мүмкіндігі шектеулі әрбір бала, бұзушылықтың түрі мен ауырлығына қарамастан, инклюзивті білім беру процесінде назарға алынады және оған мүмкіндігіне қарай қатысады.

Нормализация принципі (әлеуметтік орта): мүмкіндігі шектеулі адамдар қалыпты, басқа адамдарға тән өмірді мүмкіндігінше жүргізуге құқылы.

Адамдардың бірлігін адамгершілік негізінде қалпына келтіру принципі, оған сәйкес әр баланың мүмкіндіктері шектеулі болғанына қарамастан, оқыту мен тәрбиелеуге сөзсіз құқығы бар.

Әлеуметтік интеграцияға және инклюзивті білім беруге қатысты мемлекеттік заңнаманың этикалық императивіне сүйену қағидаты.

Жаппай білім беру жүйесінің арнайы педагогикалық құзыреттіліктерін меңгеру принципі.

Интеграциялық процесті жүзеге асырудағы командалық тәсіл принципі: интеграциялық процеске қатысатын мамандар оның жүйелілігі мен тұтастығын қамтамасыз ете отырып, ұжымда бірге жұмыс істейді.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды арнайы педагогикалық қолдау парадигмасы мен технологияларын тұтас педагогикалық процеске біріктіру принципі.

Барлық оқу пәні үшін ортақ шеңбердегі ынтымақтастық принципі: әр бала барлығына ортақ оқу пәнін барлық оқушылармен бірге өзінің мүмкіндіктеріне сәйкес қол жетімді шектерде игереді және ұжымдық білімге пән туралы өз үлесін қосады.

Ұжымдастыру принципі: инклюзивті сыныптағы әрбір жеке баланың жалпы ұжымдық іс-әрекетке барынша қатысуы.

Даралау принципі: білім беру процесі мен педагогикалық іс-әрекеттің орталығында баланың физикалық, ақыл-ой және психикалық ұйымының ажырамас бірлігінде тұтас тұлға болады.

Мақсаттарды, мазмұнды, әдістер мен құралдарды саралау жеке тұлғаға бағытталған, Өзін-өзі басқаратын және баланың даму логикасына сәйкес келетін оқытуды қамтамасыз ететін ішкі саралау принципі.

Ата-аналарды таңдау құқығының принципі: мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналары интеграцияланған тәрбие мен инклюзивті білім беруді немесе арнайы білім беру ұйымында оқытуды еркін таңдауға құқылы болуы керек.

Еріктілік қағидаты: интеграциялық процестің және инклюзивті оқытудың барлық қатысушылары бір-бірімен ерікті түрде өзара әрекеттеседі және ынтымақтасады.

Әр түрлі формалар принципі: интеграциялық процесс әр түрлі формада жүзеге асырылуы керек – жаппай мектеп құрылымындағы оқшауланған сыныптардан (интеграция) жеке интеграция арқылы интеграциялық (инклюзивті) сыныптарға.

Диалогтық принцип: адамдар арасындағы кездесу мен өзара іс-қимыл маңызды және маңызды педагогикалық жағдай.

Ұқсастық пен айырмашылыққа қатысты жақындық пен қашықтық қағидасы: инклюзивті оқыту және интеграцияланған білім беру адамдар арасындағы айырмашылықтарды нақты және ұтымды түсіндіруді қамтамасыз етеді.

Жалпы білім беру мекемелерінде ДМШ балаларға инклюзивті білім берудің негізгі қағидаттарын іске асыру мынадай тәсілдерге, әдістерге, нысандарға негізделеді:

- академиялық білім мен өмірлік құзыреттілікті дамыту бойынша білім алушы – ДМШ баланың жеке оқу жоспары және жеке білім беру бағдарламасы;
- білім беру мекемесінде және одан тыс жерде мүгедек баланы әлеуметтік оңалту;
- мүмкіндігі шектеулі баланы оқыту және әлеуметтендіру процесінде психологиялық-педагогикалық қолдау;
- білім беру мекемесінің психологиялық-педагогикалық консилиумы;
- ДМШ баланың жеке психологиялық-педагогикалық даму картасы;
- оқушының портфолиосы – мүмкіндігі шектеулі бала;
- арнайы білім беру элементтері бар жалпы білім беру саласындағы, әлеуметтік бейімдеу және оңалту саласындағы мұғалімнің құзыреттілігі;
- инклюзивті білім беру саласында жалпы білім беру мекемелері мұғалімдерінің біліктілігін арттыру;
- білім беру стандарттарына сәйкес ДМШ балалардың инклюзивті білім беру жағдайында білім беру бағдарламасының пәндерін меңгерудің жұмыс бағдарламалары;
- оқу процесінде мүгедек баланы тьюторлық сүйемелдеу;
- бейімделген білім беру ортасы-сыныптар мен мекеменің басқа үй-жайларының қолжетімділігі (кедергілерді жою, мекеменің Достық ортасын қамтамасыз ету);

- бейімделгіш білім беру ортасы-білім беру процесін ассистивті құралдармен және технологиялармен (қолайлы және тиімді қолжетімділікті қамтамасыз ететін техникалық құралдармен) жарактандыру; оқыту мен әлеуметтендірудің түзетедамытушы пәндік ортасы;
 - оқушылар ұжымын біріктіру, ынтымақтастық, өзара іс-қимыл және өзара көмек дағдыларын дамыту;
 - білім беру үдерісіне қатысушылардың толерантты қабылдауы мен қарым-қатынасын қалыптастыруға және дамытуға мекеменің тәрбие жүйесінің бағдары[3] .
- Қорытындылай келе, инклюзивті білім беру жүйесін енгізу және дамыту білім беру процесін одан әрі жүзеге асыру міндеттерін анықтау үшін әр принципті мұқият, үлкен зерттеуді қажет етеді деп қорытынды жасауға болады. Инклюзивті білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс жасаудағы негізгі қағидаттар: қол жетімділік, адамгершілік, жеке-жеке көзқарас, әлеуметтену, психологиялық-медициналық-педагогикалық қолдау. Әрбір педагог психолог инклюзивті білім берудің ерекшеліктерін білумен қатар практика жүзінде жүзеге асыра алатын білімі мен білігі болуы керек.

Әдебиеттер:

1. Ажғоина. Г. Инклюзивті білім беру-заман талабы / Ажғоина Гүлнұр // Тәрбие құралы. -2019. - №5 -8-9 б.
2. Ахметова, Р. А. Инклюзивті білім беру- өмір қажеттілігі / Ақтоты Рахымбердіқызы Ахметова // Білім кілті – Ключ знаний. – 2020. - №12. – 3-4 б.
3. Григорьева Г. Ф. Дети должны учиться вместе / Г. Ф. Григорьева. - (Качественное образование). - (Стандарты и пути) // Национальные проекты. - 2009 - N12 - С. 70-71.
4. Акимова О. И. Инклюзивное образование как современная модель образования // Инклюзивное образование: методология, практика, технологии. – М.: Издатель: Московский городской психолого - педагогический университет, 2011. – с.10-11

ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАРДЫҢ ІШКІ ІСТЕР БАСҚАРМАСЫ САПТЫҚ БӨЛІНІСІ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ-ЕРІКТІК САЛАСЫНА ӘСЕРІ

Муханбетжанова А.К.

Ғылыми жетекші Калымова А.Қ, педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс кафедрасының доцент м.а.

Kam2600@mail.ru

Зерттеу проблемасының өзектілігі. Ішкі істер департаменті қызметкерлерінің қызметі оларда экстремалды деп аталатын адамдарға және олардың қызметіне әсер ету күшіне ие факторлардың болуымен ерекшеленетін жағдайлармен сипатталады. Соңғы жылдары АТК қызметінің экстременттілігін арттыру тенденциясы байқалады. Экстремалды жағдайлардың ішкі істер бөлімі жауынгерлік бөлімі қызметкерлерінің эмоционалды-ерік саласына әсерін зерттеу олардың алдын-алу және түзету бағдарламасын әзірлеу бойынша практикалық ұсыныстар беруге мүмкіндік береді.

Ішкі істер басқармасы қызметкерлерінің ерекше функциялары қылмыскерлерді ұстаумен, кепілге алынған адамдарды босатумен, қару қолданумен, жаппай іс-шаралар,

табиғи апаттар мен төтенше жағдайлар кезінде заңдылық пен тәртіпті қамтамасыз етумен байланысты. ҚР ПД психологтарының жүргізген кешенді зерттеулерінің нәтижелері тұрақты емес жұмыс уақыты, қоғамның элементтерімен үнемі байланыста болу, қылмыстардың жолын кесу кезінде ақыл-ой және дене күштерін толық қайтару қажеттілігі сияқты факторлар функционалдық резервтерді төмендететіндігін көрсетті. дененің толық сарқылуына дейін. Бұл АТК жауынгерлік бөлімшесі жеке құрамының эмоционалды-ерік саласына, олардың стресске төзімділігіне және экстремалды жағдайда жұмыс істеуге психологиялық дайындығына қойылатын жоғары талаптарды анықтайды.

Демек, стресстік факторлардың ұзақ әсер етуі, өмірге тұрақты өмірлік қауіптің болуы, өлім немесе жарақат алу ықтималдығы, жарақаттану тек кәсіби дайындық деңгейіне ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаның психологиялық қасиеттеріне де жоғары талаптар қояды. экстремалды жағдайда жұмыс істеуге психологиялық дайындығын анықтау.

Бұл мәселені ресейлік және қазақстандық ғалымдар зерттейді:

- эмоционалды тұрақтылық және оны арттыру жолдары (Л.М. Аболин [3] және басқалары); құқық қорғау органдарының экстремалды жағдайларының психологиялық сипаттамалары (Л.И.Беляева [9] және басқалары);

- экстремалды психопедагогика (А.М. Столяренко [8] және басқалары);

- экстремалды жағдайдағы адамның психофизиологиясы (Ц.П. Короленко [26] және басқалары);

- экстремалды жағдайлардағы жеке тұлға (В.И. Лебедев [30] және басқалары); стресстік жағдайлар (Г. Селье [49] және басқалары);

- экстремалды жағдайлардағы қызметкерлер мен әскери қызметкерлердің эмоционалды және мінез-құлық реакциялары (О.Е.Бектұрғанов [8] және басқалары);

- полиция қызметкерлерін кәсіби даярлаудың психоәлеуметтік мәселелері (О.Е. Сапарин [56] және басқалары);

- төтенше жағдайлардағы психология (М.А. Жақан, А.Қ. Мұқанов және басқалар. [19]

Стресс (бұл термин ағылшын тілінен аударғанда «қысым, шиеленіс» деп аталады) - бұл әртүрлі экстремалды әсерлерге (стрессорларға) жауап ретінде пайда болатын кең ауқымды жағдайлар мен адамдардың іс-әрекеттерін білдіру үшін қолданылатын ұғым. Әдетте стрессорлар физиологиялық (ауыру, аштық, шөлдеу, шамадан тыс физикалық күш салу, жоғары немесе төмен температура және т.б.) және психологиялық (олардың қауіптілігі, қоқан-лоққы, алдау, реніш, ақпараттың шамадан тыс жүктелуі және т.б. сияқты сигналдық мәні әсер ететін факторлар) болып бөлінеді.

Эксперименттер мен тәжірибеде дәлелденгендей, экстремалды психологиялық факторлар, егер ол моральдық және кәсіби психологиялық тұрғыдан жақсы дайындалған болса, құқық қорғау органдарының қызметкерінің психикасына жағымды әсер етеді. Оның экстремалды жағдайлардағы психикалық белсенділігі:

- алға қойылған міндеттерді сапалы түрде шешуге деген ұмтылыспен үйлескен жауапкершіліктің, жауапкершіліктің және шешімділіктің жоғары сезімі;

- толық өзін-өзі жұмылдыру, мәселелерді шешу барысында барлық күштер мен мүмкіндіктердің көрінісі;

- жауынгерлік толқу (пайдалылық шегінде), күш пен белсенділіктің жоғарылауы, мақсатқа жету жолында үлкен табандылық пен табандылық;

- нәтижеге қол жеткізуге деген құштарлықпен көрінетін белсенділік максимализмі және ең жоғары және сөзсіз,

- қырағылықты, зейінділікті, байқампаздықты, тез және анық ойлау жұмысын арттыру;

- өзін-өзі ұстай білу және кез-келген тосынсыздықтарға, жағдайдың өзгеруіне және қауіптің пайда болуына жылдам әрекет етуге үнемі дайын болу;

- уақытша ақауларға қарсы тұру [17].

Сондықтан олардың әрекеттері жоғары сапалы, айқындылығы жоғарылайды, суреттің дәлдігі, тиімділігі. Бұл жұмысшылардың көпшілігі экстремалды жағдайда кәсіби толқулар мен ләззат алады.

Психикалық стресстің қарқындылығының одан әрі жоғарылауымен туындаған жағымсыз психологиялық құбылыстардың әсерінен қателіктер пысықталған дағдыларда да пайда бола бастайды, олардың саны біртіндеп көбейіп, өздері өрескел бола бастайды; өнімділік тез төмендейді [18]. Қатты стресс пайда болған кезде өрескел қателіктер пайда болады (мысалы, машинаның жүргізушісі тежегіш педаль орнына газ педальын басады, содан кейін, егер ол тірі қалса, неге оны істегенін түсіндіре алмайды); кез-келген нұсқаулар мен ұсыныстар «менің басымнан ұшып шығады»; тікелей қорқақтықтың көріністері, қауіпті тапсырмаларды орындаудан бас тарту, алдау, арамдық, ерік-жігердің болмауы және т.б.

Экстремалды жағдайларға бейімделу процесінде эмоционалды күйлердің өзгеруімен және әдеттен тыс психикалық құбылыстардың пайда болуымен сипатталатын келесі кезеңдерді ажырату әдетке айналған: дайындық, психикалық стресстер, кірудің өткір психикалық реакциялары, психикалық қайта бейімделу, соңғы психикалық стресс, шығу және қайта бейімделудің өткір психикалық реакциялары. Ақпараттық белгісіздік жағдайында (психикалық стресстің басталу кезеңі мен соңғы сатысында) ерекше психикалық күйлердің генезисінде күту анық байқалады; онтогенез процесінде қалыптасқан анализаторлардың функционалды жүйелерінің бұзылуы немесе экстремалды жағдайда ұзақ уақыт болу, психикалық процестердің бұзылуы және қатынастар мен қатынастар жүйесіндегі өзгерістер (кіру мен шығу жедел психикалық реакциялар кезеңі) жеке тұлғаның психогендік факторларға әсер ету кезінде қорғаныс (компенсаторлық) реакцияларын дамыту әрекеті немесе реакцияның бұрынғы стереотиптерін қалпына келтіру (репадптация кезеңі).

Практикалық тәжірибе жоғары сапалы эмоционалды-ерік және кәсіби-психологиялық дайындық кезінде, қызметкердің өзіне қатысты жеке жұмысымен, оған және оның әрекеттеріне экстремалды жағдайлардың барлық ықтимал теріс әсерін ойдағыдай жоюға болатындығын растауға мүмкіндік береді.

Әдебиет

1. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2013 жылғы 6 наурыздағы № 170 бұйрығы
2. «Ішкі істер органдары туралы» 1995 жылғы 21 желтоқсандағы Заң күші бар Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы.
3. Аболин Л.М. Эмоционалды тұрақтылық және оны жетілдіру жолдары // Психология сұрақтары. - 1989. - № 4. - Б. 45
4. Абулханова-Славская К.А. Өмірлік стратегия. - М.: Мысль, 1991. - 299 б.
5. Авдеев В.В. Экстремалды жағдайларда ішкі істер органдары қызметкерлерінің тиімділігін арттырудың психологиялық негіздері. Оқулық. - М.: КСРО Ішкі істер министрлігінің жоғары заңдық сырттай мектебі, 1988. - 46 б.
6. Дағдарыстық психологияның өзекті мәселелері: сб. ғылыми. еңбектері / Отв. ред. Пергаменщик. - М.: НИО, 1999. -188б.

МЕКТЕП ФИЗИКА КУРСЫНДА ДЕҢГЕЙЛЕП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНЫП ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОЙЛАУ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Нағашбек Н.Б.

Ғылыми жетекші: Қожабаев Р.Г. Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау
университетінің педагогика ғылымдарының кандидаты
nazerke.09.09@mail.ru

«Жақсы мұғалім мектепке жан кіргізеді».
А.Байтұрсынұлы

Деңгейлеп оқыту – оқылатын ақпараттың азаюы арқылы емес, оқушыларға қойылатын талаптардың әртүрлілігі арқылы жүзеге асырылады. Деңгейлеп оқыту технологиясының мақсаты- әрбір оқушы өзінің даму деңгейінде оқу материалын меңгеруін қамтамасыз етеді.

Латын тілінен аударғанда «difference» дегеніміз тұтасты әртүрлі бөліктерге, формаларға, сатыларға бөлу дегенді білдіреді. Деңгейлеп, саралап оқыту дегеніміз:

1) мұғалім білім беру процесі үшін маңызды (кез-келген топ) кез-келген жалпы сапалардың болуын ескере отырып, студенттер тобымен жұмыс жасайтын білім беру процесін ұйымдастыру нысаны;

2) білім алушылардың әр түрлі топтары үшін оқу процесінің мамандануын қамтамасыз ететін жалпы дидактикалық жүйенің бөлігі.

Оқытудың	сараланған	тәсілі	бұл:
1) әр түрлі мектептер, сыныптар, топтар үшін олардың контингентінің ерекшеліктерін ескеру үшін әр түрлі оқыту жағдайларын жасау;			
2) біртекті топтарда оқытуды қамтамасыз ететін әдістемелік, психологиялық, педагогикалық және ұйымдастырушылық басқару шараларының жиынтығы.			

Мектепте жұмыс істеген кезде, балалардың оқу іс-әрекетінің нәтижелеріндегі айырмашылықтарға әкелетін жеке психологиялық айырмашылықтармен күресу керек. Барлық балалар өздерінің психологиялық деректерімен өте ерекшеленеді, мектеп жасындағы балалардың келесі топтары ажыратылады:

- Педагогикалық тұрғыдан қараусыз қалған балалар (соншалықты нашар дайындалған, тіпті жақсы оқудың өзі оларды жетістік деңгейінің деңгейіне жеткізбейді; бірақ жеткілікті уақыт пен ресурстардың көмегімен бұл балалар берілген материалды игере алады; олардың саны, әр түрлі бағалауларға сәйкес, 10-40%);

-Дамудың орташа деңгейі бар балалар (оқу мен оқу орташа нормаға сәйкес келеді; бұл балалар көпшілігін құрайды - 60 - 70%);

- Орташа жас нормасымен салыстырғанда оқуды (тез «түсіну») және оқуды (көп нәрсені) дамытуда қабілетті, (бұл үздік оқушылар мен жақсы оқитындардың негізгі бөлігі - 5-10%);

-Дарынды немесе талантты - оқытудың ең жоғарғы деңгейі, (олар басқалар жеңе алмайтын нәрсені істей алады; олар жоғары қарқынмен оқи алады; оқушылардың 1-3% құрайды).

Тексеру және бақылау жұмыстарында көп деңгейлі оқытуды жүзеге асыру үшін үш деңгейдегі тапсырма карталарын пайдалануға болады:

А. бірінші деңгей-тікелей формуланы немесе физикалық заңды білу және қолдану міндеттері.

В. Екінші деңгей-формуладан немесе заңнан белгісіз шаманы анықтауға арналған екі, үш әрекеттегі міндеттер.

С. үшінші деңгей-бұрын зерттелген материалды және аралас әрекеттерді білуді қажет ететін шығармашылық сипаттағы міндеттер.

Физика сабақтарында дағдыларды дамытуға бағытталған арнайы көп деңгейлі тапсырмалар мен тапсырмалар жүйесін үнемі қолдану оқушылардың көкжиегін кеңейтеді,

физика-математикалық ойлауды дамытуға ықпал етеді, дайындық сапасын жақсартады, балаларға қоршаған ортаның қарапайым заңдылықтарын сенімді басқаруға және білімдерін күнделікті өмірде белсенді қолдануға мүмкіндік береді.

Деңгейлеп оқыту әр оқушының белсенділігін оятады. Мысалы:

9 сыныпта- Сақталу заңдары тарауын қайталау мақсатында өткізген сабағымның құрылымы ұжымдық оқыту, деңгейлеп оқыту. Тарау бойынша топқа бөліп, әр топқа осы тақырып бойынша деңгейлік тапсырмалар беремін. Мынадай сұрақ беремін:

I-деңгей: Дене импульсі дегеніміз не?

Импульстің сақталу заңының мәні неде?

Қандай қозғалысты реактивті деп атайды?

II-деңгейде: Есептер шығарылады: өте жақсы оқитын оқушылар С белгісі-мен белгілен. Жақсы оқитындарға В белгісі, нашар оқитындарға А белгісіндегі есептер беріледі.

A-деңгейі:

1.Денеге 10с ішінде 4,9Н күш әсер етеді. Егер күш әсерінен жылдамдық 5 м/с-ке өзгерген болса, дене массасын анықтаңдар.

2. Массасы 60 кг адам 18 км/сағ жылдамдықпен жүгіріп келіп, 1 м/с жылдамдықпен қозғалып келе жатқан массасы 20 кг арбаға қарғып мінді. Адам мінгеннен кейін арба қандай жылдамдықпен қозғалады?

B-деңгейі:

1. Материялық нүктенің қозғалысы $x = 5 - 8t + 4t^2$ тендеуімен сипатталады. Дененің массасы 2кг деп есептеп, қозғалыс басталғаннан 2 с-тан және 4 с-тан кейінгі дененің импульсін табыңдар және импульстің өзгерісіне себеп болған күшті анықтаңдар.

2. Массасы 1 кг материялық нүкте шеңбер бойымен 36 км/сағ жылдамдықпен бірқалыпты қозғалады. Периодтың төрттен бір бөлігіндегі, жартысындағы және бір периодтағы импульс өзгерісін анықтаңдар.

C-деңгейі:

1. Адам Жерге қатысты тыныштықта тұрған арбадан 10 м/с жылдамдықпен секіріп түсті. Егер адамның массасы 60 кг, ал арбаның массасы 100кг болса, арбаның қозғалыс жылдамдығының модулі қандай болады?

2. Массасы 600г граната 10м/с жылдамдықпен ұшып, екіге жарылды. Үлкен жарықшақ - жылдамдығы 72 км/сағ, ол гранатаның қозғалыс бағытымен бағыттас. Кіші жарықшақ жылдамдығы 5м/с және ол гранатаның қозғалыс бағытына қарама- қарсы бағытталған. Үлкен жарықшақ бөлігінің массасын анықтаңдар.

III-деңгейде: Жазу мен сызуды ой тұрғысынан ойлаудың Венн диаграммасын қолданамын. Дене импульсі мен күш импульстеріне байланысты.

IV-деңгей: Шығармашылық есептер, мәнжазбаларын (Венн диаграммасын) қорғап шығады.

Есептер шығару барысында оқушы физикалық шаманы есептейді және заңдар мен заңдылықтарды тағайындайды. Оқу әдісін қайталау, пысықтау сабақтарында сөзжұмбақты оқушылардың білімін бағалау үшін пайдалануды және топтық жарыстарды қолдануды ұсынар едім. Үлкен тақырыптар мен тарауларды қайталағанда оқушыларға үйде осы тақырып пен тарау бойынша сөзжұмбақ немесе ребус құрастырып әкелуді тапсырар едім. Мұндай тапсырмаларды оқушылар қызыға орындайды.

Оқушылардың ашылған қабілеттеріне немесе пәнді оқуға деген қызығушылықтарына сәйкес сынып шартты түрде топтарға бөлінеді:

- 1 топ - материалды игеру деңгейі төмен студенттер;
- 2 топ - материалды игерудің орташа деңгейі бар студенттер;
- 3 топ - материалды игеру жылдамдығы жоғары студенттер.

Мұғалімнің жеке және топтық сараланған жұмыс түрлерін ұйымдастырудағы қызметі мыналардан тұрады:

- оқушыларды топтарға бөлу (білім деңгейіне, қызығушылықтарына, қабілеттеріне қарай);

-оқушылардың анықталған білім деңгейлеріне, қызығушылықтарына, қабілеттеріне сәйкес есептер мен бағдарламалық қамтамасыздандыру әзірлеу немесе таңдау;
-студенттердің жұмысын бағалау.

Осы жұмыс түрлерін қолдану мұғалімге келесі мақсаттарға жетуге көмектеседі.

Деңгейлеп саралап оқытудың мақсаттары:

Оқушылардың 1 тобы үшін:

- Оқушының жеке қабілеттеріне сәйкес жұмыс істеуге мүмкіндік беретін оқу тапсырмаларын, орындалатын тапсырмаларды қолдану арқылы пәнге деген қызығушылығын ояту;
- білім мен шеберліктің тығыздығы;
- үлгі бойынша дербес іс-әрекеттерді жүзеге асыру қабілетін қалыптастыру;

Оқушылардың 2 тобы үшін:

- пәнге деген тұрақты қызығушылықты дамыту;
- қолданыстағы білім мен іс-әрекет әдістерін бекіту және қайталау, жаңа материалды ойдағыдай оқып үйрену үшін бар білімді жаңарту;
- тапсырма бойынша немесе білім беру бағдарламалық құралымен өз бетінше жұмыс істеу қабілетін қалыптастыру;

Оқушылардың 3 тобы үшін:

- пәнге деген тұрақты қызығушылықты дамыту;
- іс-әрекеттің жаңа тәсілдерін, күрделенген проблемаларды, стандартты емес міндеттерді шешу қабілетін қалыптастыру;
- алгоритм немесе білім беру бағдарламалық жасақтамасын құрастыру бойынша өз бетінше жұмыс істеу қабілетін дамыту.

Деңгейлік оқытудың ерекшелігі – оқушылардың сабақ барысында бірнеше деңгейде жұмыс істей алатындығында. Сынақ және бақылау жұмыстарында көп деңгейлі дайындықты жүзеге асыру үшін үш деңгейлік тапсырмалар карталарын пайдалануға болады:

А. Бірінші деңгей - бұл тікелей формуланы немесе физикалық заңды білу және қолдану міндеті.

В. Екінші деңгей - формула немесе заң бойынша белгісіз шаманы анықтауға арналған екі, үш әрекеттегі тапсырмалар.

С. үшінші деңгей - бұрын зерттелген материалды және аралас әрекеттерді білуді талап ететін шығармашылық сипаттағы міндеттер.

Оқу процесін ұйымдастыру кезінде сіз оқушының негізгі сипаттамаларын ескеруіңіз керек - жалпы, адамды бәрінен ерекшелейтін және жеке, жас, топтық (мысалы, денсаулық, қарым-қатынас, таным)ерекшеліктері.

Бұл сараланған тәсілге және мұғалімдер мен оқушылардың өзара әрекеттесуінің тиісті стилін таңдауға байланысты.

Менің ойымша, оқытуды саралау - қазіргі мектептің өзекті мәселелерінің бірі. Деңгейлеп оқытудың тиімділігі, оның бәріне және бәріне бірдей үйретілгеннен артықшылығы педагогикалық тәжірибемен расталады. Оқу процесінде оқушылардың бейімділігі мен қабілеттерін ескерудің қажеттілігі мен орындылығына ешкім күмәнданбайды, өйткені ол шамадан тыс жүктемені жояды, оқуға деген оң көзқарастың өсуіне ықпал етеді және әлсіз балалардың оқу нәтижелеріне деген қызығушылығын арттырады.

Балалардың жеке ерекшеліктерін жасы, жынысы, денсаулығы, ойлау және игеру жылдамдығы, ақпаратты қабылдау және өңдеу түрі, кері байланысты жүзеге асырудың таңдаулы стилі, бейімділігі мен мүдделері, мотивациялық саланың қалыптасу дәрежесі, темпераменті, оқу қабілеті, білім деңгейі, өмірлік тәжірибесі, қарым-қатынас дағдылары бойынша есепке алу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы, Астана, Ақорда. 27 шілде 2007 жыл. №320-III ҚРЗ
2. Бабаев С.Б., Оңалбек Ж.К., «ЖАЛПЫ ПЕДАГОГИКА», Алматы, 2005.
3. Закирова Н.А., Аширов Р.Р. «Физика, Жалпы білім беретін мектептің 9-сынып оқушыларына арналған оқулық»

ПРОИСХОЖДЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА

Насибулина Э.Р.

Научный руководитель: Смаилова Г.Т.,

ст. преподаватель

Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

elvira_nasibulina@mail.ru

Проблема об возникновении и существовании жизни на нашей планете притягивает к себе интерес основных экспертов разных профессий. Некоторые люди сходятся во мнении, что происхождение человека и общества не достойны изучения. В основном, так считают те, кто искренне верит в сверхъестественные силы. Определенное общество имеют схожесть в суждении, то что возникновение человека зависит от Бога. Эту версию уже десятки лет подряд опровергают ученые. В последнее время современные философы начали спрашивать себя и окружающих: «Для чего люди были созданы, и какова их цель пребывания на Земле?».

Ответ на второй вопрос найти не удастся никогда. Что касается появления разумного создания на планете, то исследовать этот процесс вполне реально. Сегодня на данный вопрос стараются ответить основные теории происхождения человека, однако 100-процентную гарантию правильности своих суждений ни одна из них предоставить не может. [1]

В настоящее время ученые-археологи и астрологи по всему миру исследуют всевозможные источники зарождения жизни на планете, будь они химическими, биологическими или морфологическими. К сожалению, на данный момент человечеству даже не удалось определить, в каком столетии до нашей эры появились первые люди. [2]

Антропология - это отрасль науки, изучающая происхождение и исторические этапы человеческого развития и расовые характеристики. Есть много общего в физическом строении людей и животных. Шведский ученый К. Линней в своей работе «Система природы» определил человека и обезьяну как представителей одного класса млекопитающих (1735 г.). [3]

В начале XIX века французский ученый Дж. Б. Ламарк сказал, что человек произошел от обезьяноподобного предка, который был приспособлен ходить по земле. В 1871 году английский ученый Чарльз Дарвин в своей книге «Происхождение и половой отбор человека» заявил, что «Человек - высшая и последняя стадия исторического развития жизни». Он пришел к выводу, что «люди и обезьяны имеют одну и ту же родословную». Место человека в животном царстве. Тот факт, что человек является членом животного царства, очевиден из черт, которые он формирует во время эмбрионального развития. Первая стадия эмбрионального развития, следующая стадия развития бластулы похожа на вольвокс. В дорсальной части плода находится нервная трубка, под которой проходит хорда (линия), а под хордой находятся органы пищеварения. По обе стороны от передней увеличенной глоточной части органов пищеварения много желудочков. В жару формируются позвоночник, руки и ноги, сердце формируется на печеночной стороне тела, а пять частей мозга формируются перед нервной трубкой. [4]

Люди принадлежат к классу млекопитающих. Это связано с тем, что передний мозг увеличен, сложен по структуре и кормит своих детенышей молоком. Человеческая сперма также развивается в утробе матери, а плод питается плацентой. Расположение большого пальца напротив остальных 4-х пальцев и наличие плоских ногтей на пальцах, хорошо развитые ключичные кости и последующая замена временных зубов у младенцев постоянными указывает на принадлежность человека к отряду приматов, в том числе обезьян. Люди

принадлежат к группе обезьян этого отряда. Человеческий род отделен от этой группы и составляет родственника людей.[5]

Современный вид этого родственника - сознательный человек (*Homo sapiens*). Место человека в животном мире. Родственники людей - сознательный человеческий вид. Есть рудиментарные и атавистические признаки, доказывающие, что человек - представитель животного мира. Рудиментарный означает остатки наследственной линии. Рудиментарные симптомы включают, например, слепоту, мышцы вокруг ушей, волосы на коже, поджелудочную железу и т. Д. применяется. Они не работают. Атавизм - это повторение родовых черт. Примерами таких симптомов являются рождение ребенка с густыми волосами, что редко встречается, или рождение детей с большой грудью и хвостом. Биологические и социальные факторы антропогенеза. Антропология объясняет, что рост человека от обезьян до древних людей произошел благодаря биологическим и социальным факторам. Биологические факторы, влияющие на эволюцию человека: наследственная изменчивость, борьба за выживание, естественный отбор. Однако социальные факторы сыграли ключевую роль в возникновении типа «сознательная личность». Это: работа, речь, общественная жизнь, формирование социальных паттернов и т.д. [6]

Труд играет важную роль в эволюции человека. Человеческий труд начинается с создания инструментов. Обезьяноподобный предок человека претерпевал различные морфологические и физиологические изменения по мере того, как он создавал, постепенно усложнял и использовал инструмент, а также адаптировался к окружающей среде. Это связано с изъятием воды, сокращением площади лесов и появлением открытых степей. Обезьяны, которые жили под деревом, приземлились на землю, нашли пищу на открытом воздухе и начали жить. Ему пришлось бежать от врага под открытым небом. Питательные вещества изменились и стали питаться другими растениями и мелкими насекомыми. В связи с этим понадобились инструменты. Ему нужно было найти или создать инструменты. Все это требовало постепенных вертикальных движений на обеих ногах.[7] Вертикальная ходьба существенно изменила строение человеческого тела. Поскольку весь вес приходится на позвоночник, есть изгибы, которые придают ему колебательные свойства. Изменилась головка ноги, чтобы дать возможность ходить, таз расширился. Кости челюсти сжимаются из-за изменения питания. В результате ходьбы в вертикальном положении руки человека были освобождены, и с его помощью он смог находить и употреблять в пищу питательные вещества, изготавливать различные инструменты и защищаться от дождя. Таким образом, рука - это не только инструмент, но и продукт труда. А труд - ключевой фактор в эволюции человека. Некоторые группы обезьян не умели делать инструменты. Многие из этих групп не смогли справиться с неблагоприятными условиями жизни или не смогли конкурировать с другими группами, подобными им самим, и исчезли с лица земли. Группы с высокой степенью адаптации работали вместе, чтобы изготавливать орудия труда, охотиться, общаться, защищаться от врагов и заботиться о своих детях. Старшие группы учат делать инструменты и охотиться младших. Обмен опытом, первоначально посредством жестов, постепенно открыл путь для вербального общения. Коммуникация между членами общества с помощью слов повлияла на развитие навыков мышления. Это привело к дальнейшему развитию мозга, усложнив его структуру и функции. У людей в этот период в результате поедания животной пищи и огня жевательные мышцы созрели, челюстные кости стали меньше, а кишечник стал намного короче. Использование огня было эффективным при охоте и защите от хищников. Таким образом, в результате совместной работы люди отделились от стада животных и самостоятельно сформировали человеческое общество. Человек достиг точки, в которой он может изменять природу и эффективно использовать ее в своей работе.[8]

Литература:

1. Нестурх М. Ф. Происхождение человека. М.: Наука, 1970. — 440 с.
2. Дарвин Ч. Происхождение видов путём естественного отбора или сохранение благоприятных рас в борьбе за жизнь
3. Дарвин Ч. О выражении эмоций у человека и животных.[уточнить]

4. Яковлев С. А., Земляков Б. Ф. Происхождение человека по ископаемым остаткам. М.: АО НАПО, 1925. 8 с.
5. Лучкевич В. В. От Гераклита до Дарвина. В 3 т. М.; Л., 1936-43 (переизд.: В 2 т. М., 1960).
6. Садохин А. П. Концепции современного естествознания. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. — 447 с.
7. Джохансон Д., Иди М. Люси: Истоки рода человеческого, М., 1984.
8. Хрисанфова Е.Н., Перевозчиков И. В. Антропология, 4-е изд.: М.: Изд-во Моск. ун-та, Наука, 2005.

КІТАПХАНА ҚОҒАМДЫ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАУДЫҢ МАҢЫЗДЫ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ

Тастемір Қ.И.

Ғылыми жетекші: Аниева Н.Ғ. Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті г.ғ.м., аға
оқытушы

Issaevna01@mail.ru

*Кітапхана қазіргі еңбек нарығында тиімді түрде ерекшеленетін білікті маман даярлау
үдерісіндегі басты мекеменің бірі болып табылады, елдің гүлденуіне, оның экономикалық,
саяси және рухани дамуына, жоғары білімді, зиялы қоғам құруға ықпал ету — оның
негізгі функциясы.*

Н.Ә.Назарбаев

Кітапхана-бұл сенімді және нақты құралған ақпараттың қоймасы. Кітапхана қызметкерлері құрметті қызметті орындайды, адамдарға кітаппен тілдесу қуанышын сыйлайды. Кітапханалар халықтың рухани және интеллектуалдық байлығының қоймасы болды және бола бермек, өйткені білім мен ғылым - кез келген мемлекеттің басты тірегі. Тек рухани және интеллектуалды қуатты халық бірлікті, келісімді сақтауға және қоғамның одан әрі прогрессивті дамуына қабілетті. Бұл кітапхана қызметкерлері мемлекет және оның әрбір азаматы тарапынан ерекше қамқорлыққа, қорғауға және қолдауға мұқтаж екендігін білдіреді. Қазіргі кітапханашы – өз елінің саналы азаматы және өз кәсібінің патриоты, сондықтан болашақ мамандарды кәсіби және рухани-адамгершілік тәрбиелеу жүйесінде оқырмандарды халықтық салт-дәстүрлермен, ұлттық шығармашылықпен және өнермен, халық тарихымен, Қазақстандағы қазіргі қоғамдық-саяси жағдаймен таныстыру арқылы қалыптасатын патриотизм сезімін дамыту үлкен орын алады. Заманауи кітапханашы заманауи ақпараттық технологияларды, кеңсе техникасының барлық түрлерін, бейнеаппаратураны, компьютерді жақсы меңгерген болуы керек.

Соңғы мәліметтер бойынша, Қазақстанда әр түрлі типтегі 12 мың кітапхана жұмыс істейді, онда 7 миллионнан астам оқырманға қызмет көрсетіледі, бұл Қазақстан халқының шамамен 50% - ын құрайды. Олар — білімді, жаңа жолдар іздеп жүрген, белсенді, әрекетке қабілетті жастағы адамдар. 7 миллион оқырманға 25 мыңға жуық кітапханашылар қызмет көрсетеді, оқырмандардың қоғамдық көңіл-күйі, жалпы қоғам олардың кәсіби дайындығы мен жұмыс сапасына байланысты. Біздің еліміз өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған жағдайда, қоғамда инновацияларды оң қабылдауды қалыптастыру мемлекеттік бағдарламаларды орындаудың нәтижелілігіне ықпал ететін болады. Қазіргі заманғы кітапханалар республиканың индустриялық-инновациялық даму стратегиясының үздік жүргізушілері бола алады [1; 5-бет].

Бүгінгі күні халыққа кітапханалық-ақпараттық қызмет көрсетудің сапасын арттыру, негізгі мемлекеттік бағдарламалардың идеяларын бұқаралық, көрме жұмыстары, мамандандырылған акциялар, тұсаукесерлер, талқылаулар өткізу арқылы ілгерілету мақсатында Қазақстан кітапханашыларының кәсіби дамуы үшін бірқатар жағдайлар жасау қажет. Сонымен қатар, бүгінгі күні Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі еліміздің кітапхана саласын жаңғырту бағдарламасын жүзеге асыруға қатысуға талапкер жастарды белсенді тарту міндетін қойып отыр. Кітапхана ісі саласындағы реформалардың басты жүргізушісі ретінде жастарға жасалған сенім облыс, қала, аудан және ауыл деңгейіндегі кітапханалардың дамуына қуатты серпін береді. Бүгінгі таңда кітапханашы мамандығын жастар үшін тартымды және қызықты ету - біздің қоғам дамуының стратегиялық әлеуеті қағидатты түрде маңызды [1; 8-бет].

Кітапхана саласын жаңғырту жолдарын анықтау мен зерттеудің өзектілігі кітапхана жүйесінің осы салаға жаңа талаптар қоятын қоғамдағы қарқынды өзгерістерге барабар ден қою, кітапханашы жұмысының беделділік дәрежесін арттыру қажеттілігімен байланысты. Техникалық прогресс, ақпаратты сақтау және тарату әдістеріндегі инновациялар, компьютерлік технологиялардың дамуы қажетті материалды ұсынудың дәстүрлі формалары мен әдістеріне әсер етеді. Әлем ақпаратты тарату жылдамдығы мен тәсілдерін ғана емес, сонымен бірге адамдардың мінез-құлқын да өзгертетін ақпараттық қоғамның табалдырығында тұр. Дәстүрлі түрде сақтау және білім көзі болып табылатын кітапхана бұл процесстен тыс бола алмайды. Кітапхана жүйесі қоғам үшін жинақталған білім мен құндылықтарды сақтай отырып, ақпараттық технологиялардың даму жылдамдығына сәйкес келетін бейімделу тәсілдерін табуы керек.

Қазіргі кезеңде біздің мемлекетімізде, басқа елдердегідей, кәсіби кадрлардың жетіспеушілігі және кәсіптің беделінің төмендеуі байқалады. Өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдарындағы қоғамның экономикалық проблемалары, бюджеттік қаржыландырудың қысқаруына әкеліп соқты, кітапхана қызметкерлерінің жалақысы деңгейінің күрт төмендеуіне әкелді. Кеңес Одағы ыдыраған кезде адамгершілік дағдарысы өзін көрсетті, көптеген адамдар үшін дәстүрлі түрде кітапханаларда сақталған моральдық-адамгершілік және идеологиялық құндылықтар артта қалды. Мұның бәрі кітапханашы жұмысының беделін едәуір төмендетіп жіберді, осы оқиғалардың салдарынан кітапхана жүйесі әлі қалпына келмеді.

Біз өз зерттеуімізде кітапхана саласының маңыздылығын дамыту арқылы кітапхана саласын жаңғыртудың шарттарын, жолдары мен тәсілдерін анықтауды мақсат етіп қойдық. Жұмыс барысында маңызды міндеттер шешіледі: қоғамдық дамудың қазіргі тенденцияларын талдау, Заманауи кітапхананың әлеуметтік-мәдени трансформациясын анықтау; қалыптасатын ақпараттық білім қоғамы контекстінде кітапхананың әлеуметтік институтына қойылатын негізгі талаптарды анықтау; әлеуметтік институт ретінде кітапхананың әлеуметтік-мәдени өзгерістерін талдау; кітапхана саласын модернизациялаудың негізгі аспектілерін зерттеу; жаңа технологияларды енгізу арқылы Қазақстан кітапханаларының инновациялық даму жолдарын анықтау, ел азаматтары үшін ақпарат пен кітапхана қызметтеріне тең қол жеткізуге кепілдік беретін ақпараттық қызметтерді жетілдіру, қоғамда кітапханашы мамандығының беделін арттыру.

Кітапхана туралы айтқанда, біз социумды, яғни өзімізді айтамыз... мүмкін, біршама әдемі естіледі, бірақ қоғамның мәдени дамуы көбінесе кітапханалардың модернизациясына байланысты. Жақсы кітапхана өмірді толығымен жасай алады, және бұл өте дәл маркер.

Бүгінгі таңда үлкен мәдени мұраны сақтау туралы ғана емес, айту керек. Кітапханалар осы мұраны насихаттау, оны өзекті мәдениеттің жаңа өніміне айналдыру үшін жаңа коммуникациялық орта құру бойынша өршіл міндеттер қояы керек.

"Кітап-білім көзі" тіркесі күн сайын жаңа мағынаға ие болады. Шынында да, кітапханалар жоғалмайды, тек ақпараттық қоғамда жаңа мәнге ие болады. Тарих кітапханалардың қай жерде болатынын білмейді [2; 7-бет].

Жаңа уақыт кітапхана үшін мәдени және әлеуметтік институт ретінде бетбұрыс кезеңі болып табылады. Қазақстан Республикасы кітапханалық қауымдастығының және Қазақстан Республикасы Ұлттық Академиялық кітапханасының бастамасы бойынша ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі елдегі кітапханалық қызмет көрсету жағдайын жақсартуға, ауылдық кітапханаларды компьютерлендіруге, жаңа ақпараттық технологияларды енгізуге бағытталған "Қазақстан Республикасының кітапхана саласын жаңғырту бағдарламасын" әзірледі[3].

Мемлекет басшысы еліміздегі жаңа кадр саясатына назар аударады. Ол елде болып жатқан үдерістерде өз рөлін атқаруға, ұлттың болашағын құруға белсенді қатысуға тиіс жас мамандарға маңызды орын береді. Сонымен бірге, кітапханадағы кадрлық жағдай ең перспективалы мамандардың басқа салаларға жоғары жалақымен кетуіне байланысты шаралар қабылдауды талап етеді. Кітапханадағы бос жұмыс орындарын кітапхана білімсіз мамандар толтыруға мәжбүр. Жағдай соңғы жылдары орта және жоғары арнайы оқу орындарының кітапхана факультеттеріне қабылдаудың қысқаруымен күрделене түсуде. Мұның бәрі Қазақстан кітапханаларында кадрлардың қартаю үрдісінің өсуіне алып келді. Бүгінгі күні Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі "Қазақстан Республикасының кітапхана саласын жаңғырту бағдарламасын" іске асыруға қатысуға талапкер жастарды белсенді тарту міндетін қойып отыр. Осы бағдарлама аясында "Қазақстан ұлттық электрондық кітапханасы" (ҚазҰЭК), "Қазақстан қашықтықтан кітапхана академиясы", "Қазақстан кітапханаларының бірыңғай ақпараттық желісі" сияқты ірі ауқымды жобалар іске асырылуда. "Ақпараттық теңсіздікті төмендету" мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде мемлекеттік деңгейде алғаш рет "Қазақстан кітапханасы - ҚазҰЭК" электрондық мемлекеттік кітапхана қорын қалыптастыру" жобасы қаржыландырылды. Географиялық орналасуына және тәулік уақытына қарамастан Қазақстанның барлық азаматтарына интернет арналары арқылы әртүрлі режимдерде электрондық каталог көмегімен кітаптардың электрондық көшірмелеріне қол жеткізу мүмкіндігін қамтамасыз ететін портал жұмыс істейді. Мемлекет ақпаратқа қолжетімділікті қамтамасыз ету, кітаптарды электронды түрде әрбір ауылдық кітапханаға жеткізу бойынша өз шарттарын орындайды.

"Әлеуметтік жаңғырту: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай жиырма қадам" бағдарламалық мақаласында Қазақстан Республикасының Президенті - Ұлт Көшбасшысы Н.Ә.Назарбаев Зияткерлік ақпаратқа қол жеткізудің инновациялық нысандарын дамыту, Қазақ ұлттық электрондық кітапханасының қорын түбегейлі кеңейту қажеттігін атап өтті. Шын мәнінде, бұл ұлттық электронды миы. Сондықтан әлеуметтік маңызы бар басылымдар бағдарламасы бойынша шыққан барлық кітаптарды ҚазҰЭК-ке енгізу керек. Бұл ретте оған жеке тәртіппен шығарылған кітаптарды орналастыруды ынталандыру тетіктерін ойластыру қажет. Бұл шешім, әрине, Негізгі электронды кітап қоймасын толтыруға мүмкіндік береді. Қазақ ұлттық электрондық кітапханасын одан әрі жетілдіру Қазақстанның жалпыға қолжетімді кітапханаларын бірыңғай ақпараттық желіге біріктіреді.

Қарқынды өзгертін әлем әр түрлі салалардағы жұмысшылардың кәсіби дайындығы мен функционалдық міндеттеріне жоғары талаптар қояды. Қазақстанның кітапхана саласы жаңғыртылып жатқан қоғамның сұранысына сәйкес белсенді дамуда.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Модернизация библиотек Казахстана - в руках молодых! / Роза Амангалиевна Бердигалиева // Молодые в библиотечном деле. - 2008. - N 2/3, спец : вып. - С. 3-9.
2. Иксанова Г. Кітапхана даму синонимі ретінде // Казахстанская правда. - 2013. - №79-80 - б.4.
3. <https://for-teacher.ru/edu/drugoe/doc-tioa8bg.html>

ЖАС КЕЗІНДЕ ТҮЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘЛЕУМЕТТІК - ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОНДЫРҒЫЛАРДЫҢ ӘСЕРІ

Уалиева А.Ж.

Ғылыми жетекші: Калымова Асель Кайратовна, педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс кафедрасының доценті м.а.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қаласы

U.ayaulym00@mail.ru

Зерттеу проблемасының өзектілігі қазіргі заманғы отандық ғылым Қазақстанның реформаланған білім беру және әлеуметтік-саяси жүйесі және идеологиялық бағыттардың өзгеруі жағдайында әдістемелік материалдарды терең қайта қарау және түбегейлі қайта қарау қажеттілігімен байланысты.

Қазақстан Республикасындағы білім туралы заңнамада. 11 бапта. Білім беру жүйесінің міндеттері:

1) ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде жеке тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік дамытуға, ғылым мен практикаға қол жеткізуге бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау.

2) жеке тұлғаның шығармашылық, рухани және физикалық мүмкіндіктерін дамыту, адамгершіліктің және салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, даралықты дамытуға жағдай жасау арқылы интеллектті байыту [1].

Жастар - бұл жеке тұлғаның әлеуметтік жетілуінің, оның саналы және жауапты өмірге қарай қозғалысының даму уақыты. Бұл процестер толығымен қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағдайына, тәрбиеге, мектепте және колледжде білім алуға, отбасының құндылық бағдарына және ұлдар мен қыздардың жеке ерекшеліктеріне байланысты.

Социологтар өзін-өзі анықтауды белгілі бір әлеуметтік құрылымға ену және оны бекіту нәтижесі деп түсінеді, ал психологтар ең алдымен процестің, жеке адамның белгілі бір әлеуметтік құрылымдарға енуін анықтайтын психологиялық механизмдердің қызығушылығын тудырады. Бірақ олардың барлығы жеке тұлғаның болашақтағы өзін-өзі анықтауы едәуір дәрежеде әлеуметтік-психологиялық қатынастарға байланысты екендігімен келіседі. Бұл жасөспірім кезіндегі жағымсыз қатынастардың қалыптасуына әсер ететін әлеуметтік және психологиялық факторларды талдау қажеттілігінен туындайды.

Қазіргі замандағы жастар проблемаларын зерттеу - уақыт талабы. Жастар мәселесі, ең алдымен, әрқашан өткір болып келеді, өйткені бұл буын әлеуметтік байланыстарға ең аз интеграцияланған, көзқарастары, мінез-құлқы, қоршаған әлемге қатысты ең аз тұрақтылығы бар.

Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстанның үшінші модернизациясы: бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына жолдауында 2017 жылы төртінші басымдық - адами капитал сапасын жақсарту туралы айтылған: «Ең алдымен, білім беру жүйесінің рөлі өзгеруі керек. Біздің міндетіміз - білім беруді экономикалық

өсудің жаңа моделінің басты орнына айналдыру. Оқу бағдарламалары сын тұрғысынан ойлау мен өзіндік іздену дағдыларын дамытуға бағытталуы керек.»

Сонымен қатар, ІТ білімді, қаржылық сауаттылықты қалыптастыруға және жастардың патриотизмін тәрбиелеуге үлкен көңіл бөлу қажет [2].

Шешіліп жатқан ғылыми мәселенің қазіргі жағдайын бағалау. Бұл мәселені шетелдік авторлар зерттеген: реттеуші компоненттер: қатынас, құндылық бағдарлар (Д.Н. Узнадзе, Г. Аллпорт, В. Томас және басқалар); Орыс тілі: тұлғалық бағдар және әлеуметтік қатынас (Л.И.Божович, А.Н. Леонтьев және басқалары); Қазақстандық: педагогикалық мұрадағы гуманизм идеялары (Көшербаева және басқалар); әлеуметтік-психологиялық қатынастар және жасөспірім кезіндегі мәселелер (Ю.Баласагуни және басқалары); көпмәдениетті тұлғаны қалыптастырудың психологиялық мәселелері (Ж.И. Намазбаева, К.А. Сарбасова және басқалар).

Алайда, зерттеу барысында толық зерттелмегені анықталды:

- жас кезеңіндегі тұлғаның қалыптасуына әсер ететін белгілі бір жас кезеңіндегі құндылық бағдарлар.

- ата-аналық және коммуникативті қатынастар жасөспірім шағында тұлғаның қалыптасуына әсер ететін әлеуметтік-психологиялық қатынастар ретінде.

Мәселенің өзектілігі және осы қарама-қайшылықтардың шешімін іздеу «Жасөспірім шағында тұлғаның қалыптасуына әлеуметтік-психологиялық қатынастардың әсері» зерттеу тақырыбын таңдау үшін негіз болды.

Жастар - бұл жеке тұлғаның әлеуметтік жетілуінің, оның саналы және жауапты өмірге қарай қозғалысының даму уақыты. Бұл процестер толығымен қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағдайына, тәрбиеге, колледжде және университетте оқуға, отбасының құндылық бағдарына және студенттердің жеке ерекшеліктеріне байланысты.

Қоғам жас адамның алдына осы кезеңде кәсіби арман түрінде ғана емес, болашақта біреу болуға деген ниетте де, жоспар түрінде де кәсіби өзін-өзі анықтауды жүзеге асырудың шұғыл, өмірлік міндетін қояды. таңдау.

Бүгінде жас ұрпақтың негізінен индивидуалистік, өзімшіл құндылықтарға, билікке, ақшаға бағдарланғанын көруге болады.

Жеке тұлғаның одан әрі өзін-өзі анықтауы және оның болашақ өмірі осы кезеңнің сәтті өтуіне байланысты. Осы жаста пайда болған әлеуметтік-психологиялық қатынастар болашақта өмірлік жоспарлар мен өмірлік позициялардың құрылуына әсер етуі мүмкін. Тұлғаның қалыптасуына ең алдымен қоршаған орта әсер етеді. Жасөспірім көп уақытын отбасында өткізеді. Отбасында тұлғаның негізгі қасиеттері, оның жалпы өмірмен байланысы қойылады.

Оқушылардың көзқарастары тұрақты жеке қасиеттерімен, олардың ата-аналарының әлеуметтік-психологиялық қатынастарының сипатымен және отбасындағы ата-аналық қарым-қатынас типімен өзара байланысты екенін анықтадық. Шынында да, оқушылардың бойында белгілі бір көзқарастардың болуы олардың жалпы әлеуметтік-психологиялық қатынастарымен, жеке қасиеттерімен және олардың ата-аналарында осы қатынастардың ауырлығымен байланысты. Оқушылар арасындағы билікке, өзімшілдікке бағытталған әлеуметтік-психологиялық бағдар ата-аналар арасындағы билік пен өзімшілдікке деген әлеуметтік-психологиялық қатынаспен өзара байланысты. Ата-аналардың тәрбиеге қатынасы мен жасөспірімдерде жағымсыз коммуникативті қатынасты қалыптастыру арасындағы байланыс анықталды.

Сондай-ақ, эксперименттік топ студенттерінің ата-аналарымен әңгімелер мен кеңестер өткізілді, бұл жас жігіттер мен қыздардың жағымды көзқарастарын қалыптастыруға әсер етті. Қайталама зерттеу нәтижелері бойынша эксперименттік топ студенттерінің ата-аналары жағымсыз қатынастардың позитивті бағытта өзгергендігін көрсетті.

Эксперименттік топ студенттерінде жағымды әлеуметтік-психологиялық көзқарастарды қалыптастыру бойынша бақылау экспериментінің нәтижелері бақылау тобындағы анықтау экспериментінің нәтижелерімен салыстырылды.

Анықтау және бақылау экспериментінің зерттеу нәтижелері көрсеткіштердің статистикалық тұрғыдан маңызды екендігін көрсетеді.

Статистикалық маңызды айырмашылықтар түзету жұмыстарының тиімділігі туралы айтуға мүмкіндік береді.

Жүргізілген эмпирикалық зерттеу гипотеза эксперименталды расталды деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасындағы білім туралы заңнама. - Алматы: ЮРИСТ, 2007.
2. Қазақстан Республикасы Президентінің жолдауы. Н.А.Назарбаев Қазақстан халқына «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: бәсекеге қабілеттілік» 31.01.2017 ж.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ОЦЕНКЕ РЕЗУЛЬТАТОВ ОБУЧЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Умырова Малика

Научный руководитель: Мажитова С.С., магистр педагогики и психологии, старший преподаватель.

Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау

umyrova.malika@bk.ru

В Послании Первого Президента страны народу Казахстана «Казахстан-2030» особое внимание уделяется повышению здоровья, улучшению экологической среды, образования и благосостояния граждан Казахстана [1]. Поэтому одной из актуальных проблем в воспитании подрастающего поколения является формирование навыков самостоятельной работы в процессе обучения и развития младшего школьного возраста. Основная цель данной научной статьи – раскрыть новейшие методы и приемы оценки учебной и развивающей деятельности младших школьников, и проанализировать их эффективность на сегодняшний день.

На этапе начального образования 12-летней образовательной программы Республики Казахстан требуется новый подход к развитию и формированию личности ребенка; формирование личности, способной самостоятельно, достойно жить и работать в меняющемся обществе, обладающей социальными и профессиональными компетенциями – находить и рационально использовать информацию, вступать в высококультурные отношения [2]. Сегодня суверенная страна развивает свою систему политических, социально-экономических, культурных и образовательных парадигм в обществе на примере мировой цивилизации. Проводимая реформа в системе образования характеризуется созданием новой национальной модели знаний и значительными изменениями в педагогической теории и практике образовательного процесса. Одним из таких изменений является трехмесячная программа, разработанная совместно Назарбаев интеллектуальной школой и факультетом образования Кембриджского университета. Основная идея предлагаемой программы основана на теории конструктивного обучения [3]. Так мышление и формируемые знания учащихся будут базироваться на информации, собранной со всех сторон (от учителя, друзей, Интернета, книг и т.д.). А знания, полученные младшим школьником в ходе традиционного обучения, хотя и запоминаются механически, где-то даже используются рационально, но все же из-за глубокого усвоения не могут быть эффективно использованы им в жизни. Поэтому основная цель

вышеперечисленной теории – обеспечить формирование у младших школьников способности учиться, понимать, использовать ее в нужное время, вести себя свободно, точно выражать мысли, критически мыслить, делать выводы, оценивать друг друга, иметь развитую точку зрения и энергичную личность. Согласно анализу Назарбаев интеллектуальной школы, в ходе занятий видно, что младший школьник, обучаясь по модулям этой программы, проявляет интерес к занятиям и, по крайней мере, обращается к критическому мышлению. Самое главное, младшие ученики учатся оценивать и брать на себя ответственность за свои поступки, действия одноклассников, сверстников и собственные достижения [3].

На сегодняшний день оценка учебных достижений младших школьников является важной и значимой частью образовательного процесса. Поэтому нам нужна новая система оценки успеваемости учеников с широким применением научно-исследовательской деятельности, отвечающая требованиям сегодняшнего дня. Когда бы это ни было, создание системы оценки всегда актуально. Новые подходы к оценке достижений внедряются на практике для устранения вредного результата пятибалльной оценки, который чаще всего проявляется в истончении и тревожности нервной системы ребенка из-за сомнений в объективности мониторинга динамики успехов ученика, искажении его отношений с учителем, родителями и самим собой [4, с.75]. Исходя из теории программы, оценка – термин, используемый для обозначения деятельности, направленной на систематическое подведение итогов обучения с целью принятия решения о дальнейшем обучении [3]. Однако, оценка в свою очередь: должна способствовать развитию у ребенка знаний, понимания и уверенности. Оценка должна быть сосредоточена на очень важных целях и опираться на различные информационные ресурсы; она должна обеспечивать развитие ребенка, предлагать и поддерживать соответствующие рекомендации, а не пугать или травмировать психику детей. Родители и учащиеся также являются важными партнерами в оценке.

Новый характер оценки отражает эффективные и конкретные способы мотивации младшего школьника и достижения цели обучения. В новом методе оценивания ученик понимает, по каким критериям он получил оценку, на какие критерии следует обратить внимание на следующих уроках. В этой системе действия младшего ученика оцениваются вместе с результатом. Учитель может использовать различные методы и приемы при оценке учащихся: во-первых, повышается интерес детей, во-вторых, облегчается и работа преподавателя (когда ученики используют методы оценки друг друга, оценки в группе). Так сегодня широко применяется один из семи взаимосвязанных модулей содержания программы – оценка за обучение – которая предусматривает два вида оценки: формативную и суммативную. С 1960-х годов была установлена разница между формативной и суммативной оценкой, но значение этих двух терминов не было четко определено. Обе формы оценки необходимы для системы образования [5]. Сегодня на практике было проведено более четкое различие между оценкой обучения, проводимой с целью проведения конкретной оценки и отчетности, реальной целью которой является использование оценки как части обучения, предназначенной для содействия обучению младших школьников. Но, несмотря на то, что данный вид оценки на сегодняшний день используется во многих современных образовательных учреждениях РК, его эффективность и значимость до сих пор не в полной мере осознаются многими преподавателями и руководителями организаций.

Оценка, направленная на выявление возможностей совершенствования обучения, методов и форм реализации этих возможностей, представляет собой оценку – формирующую или «оценку для обучения». Результаты исследования 1999 года как самостоятельная концепция «оценки для обучения» стали известны после публикации книги группы реформы оценки «оценка для обучения», состоящей из британских ученых, которые работали с 1989 года для информирования учителей и разработчиков методов. Группа по реформе оценки дает следующее определение «оценки для обучения». «Оценка

для обучения» – это процесс поиска и интерпретации данных, используемых учащимися и их преподавателями для определения того, на каком этапе обучения они находятся, в каком направлении должны развиваться и как достичь требуемого уровня [6]. Важным элементом этого определения должен стать акцент на использовании данных учащимися. В то же время обращает на себя внимание тот факт, что учителя – не должны быть единственными оценщиками. Учащиеся могут привлекать к оценке и своих одноклассников и самих себя. Одним словом, когда учителя активно проводят оценку, учащиеся также должны активно участвовать в данном процессе. Только тот, кто стремится и отстаивает свой уровень знания – могут достичь огромных высот. Поэтому уже с начальных классов ученики должны работать в соответствии с информацией, полученной через обратную связь; участвовать в оценивании.

Если целью оценки является оценка, сертификация или подведение итогов обучения для регистрации прогресса обучения, то оценка является кумулятивной по своей функции и иногда называется «оценкой обучения». Цель «оценки обучения», с другой стороны, состоит в том, чтобы обобщить то, что ученик узнал в настоящее время, и обеспечить валидность критериев, если суммирующая оценка будет использована для принятия решения, которое может повлиять на статус или будущее ученика, учителя или школы, что возможно с использованием специальных тестов, устанавливающих контроль за содержанием информации и условиями ее формирования. Не случайно термин «оценка» происходит от латинского слова, означающего «сидеть рядом», поскольку основной характеристикой оценки является то, что один человек внимательно следит за тем, что говорит и делает другой человек, или за своим собственным мышлением, пониманием или поведением в ситуации самоконтроля. Это предположение применимо ко всему спектру оценок, от формальных тестов и экзаменов до ежедневных неформальных оценок в классах учителей. Несмотря на это, оценки могут быть разной формы: одни основаны на тестировании, другие – на задании вопросов во время обычной беседы в классе. Однако, все виды оценки имеют общие характеристики и представляют собой: наблюдение; интерпретацию полученных данных; и заключение, направленное на определение дальнейших действий. Для проведения наблюдения учителям необходимо определить, что знают и на что способны учащиеся, а также с какими трудностями они могут столкнуться. В ходе аудиторных занятий слушая, как младшие школьники разговаривают друг с другом, наблюдая, как они выполняют задание, и проверяя их работу в классе, можно получить некоторую информацию. Письменное задание или контрольная работа также могут достичь вышеуказанных целей. Иногда ответ ребенка на хорошо сформулированный вопрос может также позволить ребенку определить свои знания. Интерпретация или логическое умозаключение относится к проблемам, представляющим интерес: специальные навыки, типы взглядов и концентрация внимания других детей. Например, то, что говорит ребенок, может быть результатом его мышления. Выводы – делаются на основе интерпретации данных и предполагает оценку. На этом этапе оценка проводится в соответствии с задачами анализа, использованием информации [7]. Учитель, зная методику оценки и применяя ее в практике, может достичь такого уровня, на котором ребенок сможет убедиться, на какой стадии своего развития он находится, определить, в каком направлении он развивается, и сформулировать, как этого достичь.

На сегодняшний день для обучения в начальных классах используются следующие виды оценивания: самооценка; оценивание по группам; оценивание с использованием стикеров, смайликов; оценивание с использованием критериев оценки, вопросов; оценивание с использованием опросов, эссе, писем, размышлений, обратной связи – все они повышают качество урока и способствуют осмыслению своих знаний. Но важно, чтобы именно самооценка младших школьников должна совпадать с оценкой преподавателя, а это требует сотрудничества между школьником и преподавателем по оценке, то есть, одним словом, оценки через двустороннее соглашение. Только тогда в оценке будет существовать последовательная и всесторонне продуманная однонаправленная рейтинговая система.

Еще одним из методов оценивания, при котором ученик излагает свои мысли и идеи, идеи и суждения по рассматриваемой на уроке теме, является написание эссе. В конце урока ученик записывает мысли, которые возникают по теме в течение 5-10 минут. Через сочинение учитель оценивает уровень мышления ученика и то, как он работал на уроке. В некоторых случаях учитель может представить длинное эссе в качестве домашнего задания. Из хорошо написанного эссе должно быть видно собственное «Я» ученика. Эта письменная работа научит детей точно формулировать свои мысли, конкретизировать и аргументированно излагать их, а также систематизировать информацию, анализировать ее. Оценка школьниками друг друга – это также полноценный метод педагогической оценки. Также взаимная оценка позволяет участникам закрепить изученный материал, оценивая работу друг друга. Преимущество оценки друг друга состоит в том, что дети учатся замечать слабые и сильные стороны работы других, а также могут обсуждать свои собственные успехи. Характер оценки друг друга: оценка друг друга интерактивна; младший школьник или группа учеников извлекают выгоду из себя, оценивая работу другого или группы; ученик оценивает работу в соответствии с заранее определенными этапами; оценивая работу других, они могут увидеть ошибки в своей работе и при необходимости исправить их; оценка друг друга помогает улучшить социальные и коммуникативные навыки.

Резюмируя вышесказанное, при использовании новых методов оценки, упомянутых выше, они могут служить различным целям: ученики сами становятся ответственными и могут сами контролировать процесс обучения; учителя могут более эффективно руководить процессом обучения; учителя могут определить, какой ученик нуждается в помощи; школьники смогут определить возрастающие достижения. Таким образом, для продвижения модели программы для начальной школы необходимо использовать различные виды оценок. Тогда мы можем сказать, что обучение и оценка дополняют друг друга и используют опыт обучения в правильном направлении в процессе обучения.

Литература:

1. Назарбаев Н.А. Казахстан 2030. Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев. Послание Президента страны народу Казахстана // Казахстанская правда, 11 октября, 1997.
2. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы
3. Назарбаев Интеллектуальная школа совместно с Кембриджским университетом выпустила новую учебную программу // <https://strategy2050.kz/ru/news/913/>
4. Блэк П. и Уильям Д. Оценивание и обучение в классе, оценивание в образовании: принципы, политика и практика. – 1989, – 5 (1): 5–75.
5. Красноборова А.А. «Критериальное оценивание как технология формирования учебно-познавательной компетентности учащихся», Нижний Новгород, 2010.
6. Алимов А. Проблемы применения интерактивной методики в начальных классах, – Алматы, – 2013.
7. Мырзалинова А. Бастауыш білім беруде кіші мектеп жасындағы оқушылармен жобалық – зерттеушілік қызметті ұйымдастыру//«Бастауыш мектеп» №11-12. 2012. (12-15бет)

ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚАЗАҚСТАН КІТАПХАНАЛАРЫНЫҢ ДАМУЫ

Шайдуллаева Д.Б.

Ғылыми жетекші: Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің ғ.ғ.м, аға оқытушысы Аниева Н.Г., Көкшетау қ.

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ.
d.shaidullaeva@mail.ru

Қазақстан кітапханалары ақпараттың жалпыға қолжетімді бірден - бір дереккөзі бола отырып, қоғамға өзекті және қажетті ақпаратты талап етілетін мерзімде және қажетті көлемде ұсынады, мамандардың әлеуметтік - мәдени және кәсіби өсуін қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасы Ұлттық кітапханасының (ҚР ҰБ) зерттеу деректеріне сәйкес, Қазақстандағы әрбір төртінші тұрғын кітапхана қызметкері болып табылады [1].

Кітапханалар-бұл оқуды дамытуға белсенді қатысатын ұйымдар. Олар оқырман қалауына маркетингтік зерттеулер жүргізеді, кітапхана қорларын құжаттауды қажет ететін кітаптарды анықтайды. Еліміздің ірі кітапханалары кітап пен оқуды насихаттау бойынша үлкен жұмыс жүргізеді: осы бағыттағы озық тәжірибелерді зерттеу және насихаттау мақсатында семинарлар мен "дөңгелек үстелдер" ұйымдастырады. Сондықтан республика кітапханалары қордың сапалық құрамына және қажетті құжаттарды, оның ішінде мемлекеттік тілде сатып алуға көбірек көңіл бөледі.

Қазақстанда "Бір ел – бір кітап" республикалық акциясы 2007 жылдан бері еліміздің Мәдениет және ақпарат министрлігінің қолдауымен ҚР Ұлттық Академиялық Кітапханасы мен ҚР кітапханалар қауымдастығының бастамасымен өткізіліп келеді. Акцияның міндеті - қазақ әдебиетін насихаттау, қоғамның кітап оқуға деген қызығушылығын арттыру, Қазақстанның әдеби мұрасын зерттеуге деген қызығушылықты дамыту, сондай-ақ өсіп келе жатқан ұрпақтың зияткерлік-рухани дамуына ықпал ету [2].

Қазақстан кітапханалары Халыққа қызмет көрсетуді ұйымдастыруда жаңа ақпараттық технологияларды белсенді қолдануда. Оқыrmандық сұраныстарды орындау ақпараттық желілерді пайдалануға (кітапханалар мен басқа мекемелерден халық үшін жалпы пайдалы ақпаратты алудан бастап сыртқы электрондық деректер базасын пайдалануда делдалдыққа дейін көбірек сүйенеді.

Бүгінгі таңда Қазақстан кітапханаларын дамытудың ерекшелігі-оларды жедел компьютерлендіру, ақпараттық ресурстарды қағаз тасымалдағыштардан электронды нысанға ауыстыру, ғаламдық компьютерлік желілердің көмегімен ақпарат жүйесін игеру, корпоративтік электронды технологияларға көшу, Қазақстан кітапханаларының Ұлттық электронды каталогын, Ұлттық электронды кітапхананы және басқа да электронды кітапханаларды құру. Компьютерлендіру процесіне тек қалалық (көпшілік және балалар) ғана емес, ауылдардың кітапханалары да тартылған [3;5-бет].

2004 жылы ашылған ҚР ҰАК электрондық ақпаратпен жұмыс істейтін, түрлі электрондық сервистерді ұсынатын және жаңа компьютерлік технологияларды енгізетін мультимедиялық кітапхананың жаңа моделі болды. Бұл кітапхана астананың ақпараттық, білім беру және мәдени-ағарту инфрақұрылымын одан әрі дамыту үшін қолайлы болды.

ҚР ҰАК даму тұжырымдамасын негізге ала отырып, оның негізгі ресурсы электрондық ақпарат, ал басты бағыты - қағазсыз технологиялар болып айқындалды. ҚР ҰАК электрондық ресурстар қорын қалыптастыру меншікті электрондық топтамалар мен деректер базаларын құру, қашықтағы дерекқорға қолжетімділікті және ҰАК қорының бір бөлігі ретінде онлайн ресурстарды пайдаланудың электрондық каталогтарын сатып алу есебінен жүргізіледі.

Кітапхана өз пайдаланушыларына электронды басылымдарды (CD-ROM және DVD-ROM - да) ұсынады: білімнің әртүрлі салалары бойынша сөздіктер, оқулықтар, кітаптар, энциклопедиялар; мерзімді басылымдардың электронды нұсқалары, мемлекеттік және

шетелдік тілдерді зерттейтін электронды басылымдардың коллекциясы; әлемнің ірі ақпараттық орталықтарының электронды кітапханалары мен каталогтары; интерактивті оқу курстары және тағы басқалар.

Пайдаланушыларға толыққанды ақпаратқа онлайн режимінде қол жеткізуге мүмкіндік беретін еліміздің электрондық кітапханаларын қалыптастыруды ерекше атап өткен жөн. Бірінші кезекте бұл Қазақ ұлттық электрондық кітапханасы; оның қызметтері: кітапханаға қашықтықтан жазылу, оқу залдарына кітаптарды электрондық брондау, құжаттарды электрондық жеткізу, кітапты пайдалану мерзімін ұзарту, кітапхананың электрондық каталогы бойынша іздеу, табылған әдебиеттер тізімін түсіру, "Кітапханашыға сұрақ" виртуалды анықтамасы. Сонымен қатар, мұнда республиканың басқа кітапханаларының электрондық каталогтары да қолжетімді [4].

Қазақстанның жоғары оқу орындарының кітапханалары озық технологияларды енгізуге барынша ашық болды. Олардың ерекшелігі мемлекеттің жоғары кәсіби білім беру жүйесінің алдында тұрған міндеттермен байланысты және Қазақстан экономикасы үшін бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау мәселелерінің кең ауқымын қамтиды.

Қазіргі заманғы ЖОО қызметінің барлық бағыттарын, білім беру және зерттеу жобаларын ақпараттық қолдау университет кітапханаларының маңызды міндеті болып табылады, оны шешу нормативтік ресурстардың болуын және пайдаланушылардың ақпараттық, білім беру және талдау қызметтерінің жеткілікті кең спектрін алу және ғаламторға қол жеткізу мүмкіндігін көздейді. Жоғары оқу орындары кітапханаларын дамыту факторларының бірі-бұл жеке ғылыми және білім беретін цифрлық ресурстарды құру; олардың негізін оқу - білім беру және әдістемелік материалдар құрайды, олардың авторлары-ЖОО оқытушылары.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің ғылыми кітапханасы (ҚазҰПУ ҒК) – республикадағы ең ірі жоғары оқу орындарының бірі. ҒК ЖОО-мен бір мезгілде ұйымдастырылды және осы жылдар бойы еліміздің көне педагогикалық ЖОО - ның білім беру және ғылыми-зерттеу процестерін қамтамасыз ету үшін педагогикалық, жаратылыстану-ғылыми, техникалық, гуманитарлық, әлеуметтік-экономикалық, анықтамалық, көркем әдебиеттің бірегей жинағын қалыптастырды.

Кітапхана қоры шамасымен 1 700 000 астам дана қорға ие бола отырып, әрбір пайдаланушыға олардың білім беру, ғылыми және кәсіби қызметі үшін кез келген ақпараттық ресурстарға сапалы және тиімді қол жеткізуді ұсыну, университет ұжымының мәдени тәрбиесіне ықпал ету бойынша өз миссиясын сәтті орындауда. Жыл сайын ҚазҰПУ-дың кітапханалық - ақпараттық қызмет көрсетуінде электрондық тасығыштардың үлесі артуда, жаңа ақпараттық технологиялар мен ғаламтор ресурстарын пайдалану кеңеюде; компьютерлер мен басқа да техника паркі үнемі жаңартылып, ұлғаяуда, пайдаланушылық бағдарламалар жетілдірілуде.

Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің электрондық ресурстары екі жолмен толықтырылады: профессор - оқытушылар құрамының еңбектерін сканерлеу және оқу, анықтамалық әдебиет басылымдарымен, қазақстандық және ресейлік өндірістің баспа түрінде шығарылатын негізгі оқу әдебиетіне қажетті бағдарламалармен, қосымшалармен компакт-дискілерді жинақтау.

Қазақстандық электрондық ресурстардың саны, әсіресе ғаламторда, өте жоғары қарқынмен өсіп келе жатқанын атап өткен жөн. Соңғы жылдары мәселелік бағдарланған деректер банктері мен электронды кітапханалар белсенді дамып келеді, алайда ғылыми және білім беру мақсатында арнайы тақырыптық мәліметтер базасы жеткіліксіз екенін атап өткен жөн.

Іс жүзінде еліміздің жоғары оқу орындарының барлық кітапханалары ұлттық білім беру ресурсын - Республикалық жоғары оқу орындары арасындағы электрондық кітапхананы (РМЭБ) құруға қатысады, онда жоғары оқу орындарында білім беру процестерін оқу – әдістемелік қамтамасыз етуді жақсартуға ықпал ететін оқытушылардың шығармашылық қызметінің нәтижелері ұсынылған. ҚР Білім және ғылым министрлігінің

қолдауымен Қазақстан Республикасы Жоғары оқу орындары қауымдастығы ұйымдастырған РМЭБ жобасы барлық жоғары оқу орындарына ресурстарды тиімді пайдалануға және олардың мазмұнының деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта РМЭБ каталогында әртүрлі оқу және оқу-әдістемелік материалдарға шамсымен 30 мыңнан астам сілтеме бар.

Абай ат. ҒК ҚазҰПУ - да үнемі кітапхана қызметкерлерінің біліктілігін арттыруға көңіл бөледі. Кітапханашының біліктілігіне, санатына және мамандардың алдында тұрған міндеттерге байланысты әртүрлі әдістер мен тәсілдер қолданылады. Секторлар мен бөлімдердің меңгерушілері жас кітапханашыларға қамқорлық жасайды. Біліктілікті арттыруға арнайы әдебиетті оқу, Кітапхана ісі бойынша стандарттарды оқу, жекелеген технологиялық процестер бойынша тренингтер, Алматы және мемлекеттің басқа кітапханаларында ұйымдастырылған біліктілікті арттыру жүйесіне қатысу сертификаттар алуға көмектеседі.

Кәсіби өсуге халықаралық кітапханалық форумдарға қатысу да ықпал етеді. Абай атындағы ҚазҰПУ ҰБ директоры ИФЛА-2014 Дүниежүзілік кітапханалық және ақпараттық конгресіне қатысып, халықаралық сертификатқа ие болды.

Сонымен қатар, кітапханада оқытушылардың дербес компьютерлерде орналастырылған электрондық оқу басылымдары бар, олар электрондық кітапхананың өзегін құрайды. Кітапхана оқырмандары ғаламтор жаһандық ақпараттық желісін және ҚР заңнамалық актілерінің ақпараттық Банкі "Параграф" мемлекеттік және орыс тілдерінде пайдалана алады. Кітапхана пайдаланушылары келесі электронды ресурстарға қол жеткізе алады: ҚазҰЭК, РМЭБ, Томпсон, Шпрингер, "Лань" баспасының электронды-кітапханалық жүйесі, Полпред, Эльзевир, EBSCO, IPR-books, Oxford. Университет кітапханасы Internet желісінде тіркелген, өзінің Веб-сайты бар.

Жаңа ақпараттық технологияларды игеру және халықаралық деректер базасымен жұмыс істеу бойынша тренингтер әсіресе өзекті. ҚазҰПУ-дың электронды залдарында. Пайдаланушылар Республикалық электрондық каталогтармен және деректер базаларымен жұмыс істеп қана қоймай, "Шпрингер", "Томсон Рейтер", "Эльзевир" электрондық ресурстарын тегін пайдалана алады», "Полпред", "Есеп Және Аудит". Кітапхана қызметкерлері электронды ресурстарда тиісті іздеу жүргізуге көмектеседі.

Абай атындағы ҚазҰПУ жанында Сорбонна-Қазақстан институты ашылды және ҰК алдында оның магистранттары мен педагогтарына қызмет көрсетудегі ең жоғары талаптар мен стандарттарды ескере отырып, жаңа институттың оқу және электрондық залдарының қорын қалыптастыру міндеті тұрды [5].

Кітапхананың көп аспектілі мәселелерін шешуде көп нәрсе кітапхана кадрларының кәсіби мүмкіндіктеріне байланысты. Өкінішке орай, республикада білікті кадрларды даярлау кітапхана ісін дамыту қажеттіліктеріне сәйкес келмейді. Жыл сайын ҚР бейінді жоғары оқу орындары кітапханалық мамандық бойынша елуден аспайтын бакалавр, магистр – бірлік шығарады, ал оларға деген қажеттілік жыл сайын өсіп келеді.

Жұмыс істейтін мамандардың негізгі контингенті – зейнетақы жасына дейінгі. Әрине, тәжірибе те жақсы, бірақ республикада кітапхана ісінің көпсалалы міндеттерін шешу үшін заманауи кітапхана тәжірибесінің талаптарына сәйкес келетін жас кадрлар да қажет.

Осылайша, электрондық ақпараттық ресурстар әлемінде белгілі бір өзгерістер орын алады: кітапханалардың функциялары өзгереді – жергілікті баспа ресурстарынан онлайн – электронды ресурстарға дейін, баспалардың басымдықтары өзгереді – ресурстарды құрудан бастап қызметтерді құруға дейін, пайдаланушылардың қажеттіліктері өзгереді-ақпарат алудан оны жүйелеуге және талдауға дейін. ҚР Тәуелсіздік жылдарында кітапханалар өмірдің барлық салаларына озық технологияларды енгізуге, өндірісті жаңғырту, экономиканың өсуі, азаматтардың оң дамуы жөніндегі мемлекеттік бағдарламаларды іске асыруға белсенді жәрдемдесетін шынайы ақпараттық және мәдени орталықтарға айналды

Пайдаланған әдебиет:

1. Агентство Республики Казахстан по статистике [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.taldau.stat.kz/>.
2. Национальная библиотека Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nlrk.kz>.
3. Кітапханашы анықтамалығы. 2 бөлім / ҚР Ұлттық кітапханасы; құраст.: К.К.Қоштаева, Г.А.Маханбетова, Г.Т.Рахимжанова, Г.Т.Ауғанбаева. – Алматы, 2016 – 240 б.
4. Национальная академическая библиотека Республики Казахстан. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.nabrk>.
5. Научная библиотека Казахского национального педагогического университета им.Абая [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://library.kaznpu.kz/ru/>

БІРІНШІ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БЕЙІМДЕЛУІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ.

Шытырымбекова Б.Ө.

Ғылыми жетекші: Калымова А.Қ. Педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс
кафедрасының доценті м.а.

botashytyrymbekova@gmail.com

Мақалада бейімделу кезеңінде бастауыш сынып оқушыларын психологиялық-педагогикалық қолдау бағдарламасы аясында бастауыш сынып оқушыларының бейімделу кезеңін зерттеу қарастырылған. Зерттеудің мақсаты: мектепке бейімделу кезеңінде бастауыш сынып оқушыларын психологиялық-педагогикалық қолдау бағдарламасын негіздеу, әзірлеу және тестілеу. Қазіргі жағдайда мектеп алдында тұрған негізгі міндеттердің бірі-оқушылардың танымдық Тәуелсіздік деңгейін арттыру. Бұл мәселе білім берудің бастапқы кезеңдерінде өте маңызды, өйткені дәл сол жерде адамның танымдық қабілеттері қалыптасады, танымдық процестер озбырлық пен мағыналыққа ие болады, оқу іс-әрекеті тағайындалады. Оқу қабілетінің негіздерін және өз іс — әрекетін ұйымдастыру қабілетін қалыптастыру-оқу іс-әрекетінде мақсаттарды қабылдау, сақтау және ұстану, өз іс-әрекетін жоспарлау, оны бақылау және бағалау, мұғаліммен және құрдастарымен қарым-қатынас жасау Екінші буын федералды мемлекеттік білім беру стандарты түлектің жеке сипаттамаларын қалыптастыруға бағытталған ("бастауыш мектеп түлегінің портреті"). ФГОС бастауыш жалпы білім беру талаптарына байланысты дәстүрлі тәрбиеден мобильді қоғамның қазіргі жағдайында өмір сүру үшін қажет жеке қасиеттерді қалыптастыруға ауысады. Осылайша, қазіргі мектептегі білім берудің басым мақсаты-сыртқы әлеммен дұрыс қарым-қатынас жасауға, өзін-өзі тәрбиелеуге және өзін-өзі дамытуға дайын тұлғаны дамыту. Жүйелік-қызмет тәсіліне негізделген федералды мемлекеттік білім беру стандартын жаппай енгізу. Психологиялық-педагогикалық қолдау балаға көмектің (немесе қолдаудың) ерекше түрі ретінде оның мектеп өмірінің барлық кезеңдерінде білім беру субъектісі ретінде толық дамуын қамтамасыз етеді. Бірінші сынып оқушысын мектепте оқуға бейімдеу мәселесі педагогика үшін де, білім беру психологиясы үшін де маңызды. Баланы оқытудың сәттілігі, мұғаліммен және құрдастарымен қарым-қатынас және одан әрі психологиялық, жеке және әлеуметтік даму қабілеті мектепте бейімделудің қалай өтетініне және білім беру мекемесінде бірінші жыл сәтті өтетініне байланысты. Сондықтан мектепке бейімделу кезеңінде баланы, ата-ананы және мұғалімді психологиялық-педагогикалық қолдау маңызды рөл атқарады. Психологиялық-педагогикалық қолдау проблемасының мазмұнын дамытуға отандық ғалымдар өз зерттеулерінде айтарлықтай үлес қосты: Э.м. Александровская, М. Р. Битянова, Б. С. Братусь, Е. В. Бурмистрова, О. С. Газман, и. в. Дубровина, е. и. Исаев, Е. және басқалар. Бұл мәселенің өзектілігі сонымен қатар бастауыш

жалпы білімнің федералды мемлекеттік білім беру стандарты кешенді психологиялық-педагогикалық қолдау аясында мектепке бейімделу кезеңінде бастауыш сынып оқушылары үшін қолайлы жағдай жасауды қарастыратындығымен байланысты. Зерттеу мақсаты: мектепке бейімделу кезеңінде бастауыш сынып оқушыларын психологиялық-педагогикалық қолдау бағдарламасын негіздеу, әзірлеу және тестілеу. Зерттеу нысаны: бастауыш сынып оқушыларын бейімдеу зерттеу пәні: мектепке бейімделу кезеңінде бастауыш сынып оқушыларын психологиялық-педагогикалық қолдау бағдарламасы. Зерттеу гипотезасы-бұл жас оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау процесінде жалпы және эмоционалды бейімделу деңгейін жоғарылатады және мұғаліммен және сыныптастарымен қарым-қатынасты жақсартуға көмектеседі деген болжам. Кіші мектеп оқушыларымен сабақтар аптасына екі рет әрқайсысы 30-40 минуттан өткізілді. Бағдарламаға бейімделудің орташа (20 %) және төмен (10 %) деңгейі бар кіші мектеп оқушылары қатысты, барлығы 15 адам бағдарламада балалар тренингтік тобында коммуникативтік мәдениетті арттыруға; эмоциялық саланы дамытуға, тұрақты оқу мотивациясын және өзін-өзі бағалауды қалыптастыруға, сондай-ақ мазасыздық деңгейін төмендетуге бағытталған жаттығулар бар.

Күтілетін нәтижелер:

1. Жаңа әлеуметтік жағдайларға сәтті әлеуметтік — психологиялық бейімделу.

2. Бірінші сынып оқушыларының мектеп өміріне деген қызығушылығын арттыру.

3. Оқушыларда позитивті "мен имиджін" қалыптастыру. Сабақтың толық мазмұнын 6-қосымшада көруге болады. Бағдарламаны іске асырғаннан кейін, 2015 жылдың сәуір айында біз сол диагностикалық құралдарды қолдана отырып, қайталама диагностика жүргіздік, қайта диагностикалаудың мақсаты растау үшін психологиялық-педагогикалық қолдаудың сәттілігін талдау болды.

Осылайша, қайталама диагностиканың нәтижелері бойынша психологиялық — педагогикалық зерттеу бағдарламасы сәтті болды деп айта аламыз, бұл қайталама диагностиканың нәтижелерімен расталады, соның негізінде біз оң динамиканы көреміз: мазасыздық деңгейінің төмендеуі, нәтижесінде эмоционалды бейімделу деңгейі жоғарылайды, назар мен өнімділік деңгейі артады, нәтижесінде мектеп бағдарламасының даму деңгейі артады. мұның бәрі бейімделудің жалпы деңгейіне оң әсер етеді. Мектептегі бірінші жыл-оқушының өміріндегі қызықты және қиын кезең. Бірінші сыныпта балалар үшін көп нәрсе жаңа: ғимараттың өзі, мұғалімдер, пәндер, оқу формасы, сыныптастар. Бала үшін жаңа жағдайлар мінез-құлықты өзгертуді талап етеді. Кіші студент жаңа ортаның әртүрлі жағдайларына неғұрлым тез араласса, шындықты өзгертеді, қайта ойлайды, өзі үшін жеке қақтығыстардан аман қалады, кедергілерді жеңуге дайын болады, соғұрлым тезірек Оқу-тәрбие процесіне тез қосылуға бірқатар психологиялық мәселелер кедергі келтіреді. Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау сәтті бейімделудің көрсеткіштерінің бірі — мектепте оқуға дайын болу-баланың физиологиялық және психологиялық сипаттамаларының жиынтығы, оның танымдық процестерінің даму деңгейі (ойлау, есте сақтау, сөйлеу, қиял) екенін көрсетті. Бастауыш жалпы білім беру сатысында психологиялық-педагогикалық қолдаудың негізгі міндеті-баланың мектептегі оқу процесіне дайындығын анықтау, бейімделу кезеңінің қолайлы ағымын қамтамасыз ету, оқушылардың оқу іс-әрекетіне қызығушылығын арттыру, баланың оқу және танымдық ынтасын дамыту, Тәуелсіздік пен өзін-өзі ұйымдастыруды қолдау, сонымен қатар "оқуға үйрету" тілегін қалыптастыруды шоғырландыру. оқушының шығармашылық қабілеттерін ашу және дамыту. Зерттеуден кейін психологиялық — педагогикалық зерттеу бағдарламасы сәтті өтті деп айта аламыз, бұл екінші диагноздың нәтижелерімен расталады, соның негізінде біз оң динамиканы көреміз: мазасыздық деңгейінің төмендеуі, нәтижесінде эмоционалды бейімделу деңгейі жоғарылайды, жоғарылайды. Зерттеу барысында барлық міндеттер шешілді, мақсатқа қол жеткізілді және гипотеза расталды деп айта аламыз.

Әдебиет:

1. Мектеп оқушыларының психологиялық қолдауы. Жоғары оқу орындарына арналған оқу құралы. М.: Академия, 2002.
2. Битянова М. Р. мектепте психологиялық жұмысты ұйымдастыру. Мәскеу, Изд-в Совершенство, 2007.
3. Божович Л. И. тұлға және оның балалық шақтағы қалыптасуы.
4. Бурдон Б. "корректуралық сынама" әдістемесі
5. Венгер А. Л., қабылдау және оқыту.

ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АГРЕССИВТІК МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНА ӘСЕРІ

Ынтымақ Ж.А.

Ғылыми жетекшісі: Кусаинова Г.Т., педагогика және психология магистрі, аға оқытушы

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ.

zhazira.yntymak@mail.ru

Агрессия сөзі латынның «aggredi» сөзінен шыққан, яғни шабуыл жасау дегенді білдіреді. XIX ғасырдың басына дейін қайырымды да, дұшпан да кез-келген белсенді мінез-құлық агрессивті болып саналды. Қазіргі кезде агрессия деп қоршаған адамдарға деген қастық мінез-құлық түсініледі, ал «агрессияның» енуінде формасы мен нәтижесі бойынша әртүрлі мінез-құлық әрекеттері біріктіріледі: жаман әзілдер, өсек-аяңдар, дұшпандық қиялдардан бандитизм және кісі өлтіру.[1, 89-бет]

Бірақ адамның агрессивті мінез-құлқын қалыптастырудағы шешуші рөлді, осы мәселені зерттеушілердің көпшілігінің пікірінше, берілген адамның тікелей әлеуметтік ортасы, адамның дамуының әлеуметтік шарттары алады.

Агрессивті мінез-құлыққа айналу қиын және көптеген факторлар әсер ететін көпқырлы процесс. Көптеген жұмыстар жасөспірімдердегі агрессивті мінез-құлықтың мәні мен сипаттамаларын зерттеуге арналған. Зерттеушілердің пікірінше, агрессивті мінез-құлық отбасының, құрдастарының және бұқаралық ақпарат құралдарының әсерімен анықталады. Жасөспірімдер агрессивті мінез-құлықты тікелей күшейту арқылы, сондай-ақ агрессивті мінез-құлықты бақылау арқылы үйренеді.

Адамның агрессивті мінез-құлқына бұқаралық ақпарат құралдарының әсері ең көп талқыланатын мәселелердің бірі болып табылады. Қоғамдық пікірталастарда жастар арасындағы агрессия мен зорлық-зомбылықтың көріністерін бұқаралық ақпарат құралдары әдетте жастардың агрессивті мінез-құлқының айқын жоғарылау факторларының бірі деп атайды.

Біздің әлемде бұқаралық ақпарат құралдары маңызды рөлді ойнайды. Біз осы заманауи БАҚ арқасында, әлемде болып жатқан оқиғалар туралы ақпаратты уақытында және шұғыл түрде ала аламыз. Осы құралдар болмаған жағдайда басқа елдерден, адамдардан келетін ақпараттарға қол жеткізу қиынға соғатын еді. Сонымен қатар, интернет сияқты электронды бұқаралық ақпарат құралының пайда болуы өзекті мәнге ие. Бұл ақпараттың аса ірі қайнар көзі, осы интернет арқылы әлемнің түпкір түпкірінен жиналған қолданушылар өздерінің пікірлерімен алмасады. Осы БАҚ бұрыннан бері төртінші билік ретінде саналады. Бұқаралық ақпарат құралдарының адамдардың танымына, көңіл-күйі мен ойларына үлкен ықпал ете алады. Осы әсер етудің күші қаншалықты өссе, жарияланатын ақпараттың қолданылуына қатысты жауапкершілік соншалықты өсуге тиісті. Осы жерде БАҚ-ның өте мықты «психологиялық құрал» екенін атап кетелік. Әрбір тілші жазу үстеліне, немесе эфирге шықпас бұрын өзінің хабарламасының қалай қабылданатыны жайлы

ойланады. Жалпы бұқаралық ақпарат құралдар – ақпаратты жинау, өңдеу, талдау және арнайы техникалық құралдар арқылы түрлі әлеуметтік топтарға жеткізуші мекеме.

Бұқаралық ақпарат құралдары келесі негізгі қызметтерді атқарады:

- ақпараттық;
- білім беру;
- әлеуметтік;
- сынау және басқару;
- мобилизациялау;
- оперативтік;
- қоғамдық пікірді қалыптастыру.

XXI ғасыр әлемді тануда екі жаңа тәсілін ұсынатын сияқты. Кейбір адамдар бұрынғыша, ақпарат көздері деп – кітаптар, газет-журналдар, дискі және т.б. арқылы қажетті дүниені табады десе, ал басқа біреулері интернет пәлсапасына еніп кеткен компьютер немесе ұялы телефон бүкіл әлемдік желілер торына қосылған болса, әлемдік білімдердің бәрін біліп отырады екен. Ғаламтор - ерекше орта, ол тұрақты даму процесінде. Бұл дамудың қарқыны көбінесе оларды есепке алу немесе адамдардың пайдалану мүмкіндіктерінен озады. Технологиялық өзгерістердің жоғары жылдамдығы ақпараттық қоғамның маңызды көрсеткіші болып табылады. [2, 25-бет]

Интернет – бәрін табудағы бірегей кеңістік: «А»-дан бастап «Я»-ға дейін кез келген талғамда ақпарат бар және сондықтан да біз күнделікті өмірімізді интернетсіз елестете алмаймыз. Ол бізге қарым-қатынас жасауға және ақпарат іздеуге көмектеседі. Дегенмен біз интернетте белсенді және жауапты әрекеттерді білу туралы айтуымыз қажет: интернеттің шынында да қауіпсіз кеңістік болуы үшін өзін қалай ұстау керектігін, оның заңдарын, ережелері мен нормаларын білуі керек. Ол үшін арнайы оқыту керек, әсіресе балалар мен жасөспірімдерге виртуалды өмірдің шынайы өмірмен тығыз байланыста, оған тікелей әсер ететінін түсіндіріп беру қажет.

Әр түрлі телеарналарда және әртүрлі телешоуларда көптеген агрессивті эпизодтар бар, көбінесе өте қатал, жас көрермендерге оңай көруге болады. Үйдегі бейнефильмдер, комикстер және жастар арасында өте танымал компьютерлік ойындар туралы да айтуға болады. Сонымен қатар, аптасына компьютерде, теледидарда балалар мен жасөспірімдер өткізетін сағаттардың орташа саны туралы алаңдатарлық деректер үнемі хабарланады, бұл бақылаулар бұқаралық ақпарат құралдарында зорлық-зомбылықты тарату қоғамдағы агрессивті мінез-құлықтың жалпы өсуіне әкеледі деген сенімге әкеледі.

Агрессивті мінез-құлықтың медиа кескіндерінің адамға әсері екі жолмен көрінуі мүмкін:

1) арнайы - байқалатын мінез-құлыққа тікелей еліктеу болып табылатын мінез-құлықты көрсетеді;

2) неғұрлым жалпы түрде - агрессияның белгілі бір түрін байқау агрессивті реакциялардың басқа түрге ену ықтималдығының артуына әкеледі.

Тікелей имитация немесе көшірілген зорлық-зомбылық қылмыс туралы хабарламаларда үнемі үнемі кездеседі. Б.Крайхе қасақана және кездейсоқ кісі өлтіру балалардың экранда көрген көріністерін көшіріп алуының нәтижесі болғанын атап көрсетеді. Ф.Райс теледидар екі түрдегі агрессивті мінез-құлықты қалыптастыратынын атап көрсетеді: көрінетін нәрсеге еліктеу немесе қоғам оң қабылдаған мінез-құлықты қабылдау.

Сонымен қатар, бұқаралық ақпарат құралдарындағы зорлық-зомбылықты бейнелеудегі жеке айырмашылықтарға, әсіресе балаларда, келесі факторлар әсер ететіндігі анықталды: гендерлік сипаттама, танымдық жетілу және отбасылық әлеуметтену. Зорлық-зомбылықтың медиа-бейнесі қыздарға қарағанда ұлдарға көбірек әсер етеді; танымдық тұрғыдан дамыған балалар аз әсер етеді; отбасындағы зорлық-зомбылықты көрген және бастан өткерген балалар бұқаралық ақпарат құралдарында агрессивті мінез-құлықты күшейтетін зорлық-зомбылыққа көбірек бейім. Б.Крайхе 8-12 жасында зорлық-

зомбылықтың теледидарлық бейнелерінің әсерін ерекше ұстанудың сезімтал кезеңі келетіндігін атап өтті; осы кезеңнен кейін мұндай көріністер қосымша кумулятивті әсер етпейтін сияқты. Осы сезімтал кезеңдегі телевизиялық зорлық-зомбылықты қабылдау агрессивті сценарийлерді қалыптастырады деп тұжырымдалды, өйткені балалар бұқаралық ақпарат құралдарында зорлық-зомбылық бейнелерін олардың агрессивті мінез-құлқын басқаратын когнитивті репертуарларға қосады. Сценарийді игере салысымен, ол оны нақты жүзеге асыру және қайталау арқылы бекітіледі және оны сақтау үшін қосымша медиа ақпаратты қажет етпейді. [3, 3-бет]

Бұқаралық ақпарат құралдарында бейнеленген зорлық-зомбылық көріністерін көру көрермендердің агрессивті мінез-құлыққа тыйым салуларын әлсіретуі мүмкін, өйткені агрессия әлеуметтік өзара әрекеттің жалпы сипаты ретінде ұсынылған. Зорлық-зомбылықты бейнелеу БАҚ-та кеңінен таралды, тек бірнеше жағдайларда ғана зорлық-зомбылық құрбанға ауыртпалық пен зиян келтіретіндігі көрсетілген, сондықтан зорлық-зомбылықты қоғамға қарсы және зиянды әрекет ретінде қабылдау.

Көрермен бұқаралық ақпарат құралдарында бейнеленген зорлық-зомбылық көріністерін бірнеше рет бақылай отырып, тәуелділікті дамытады, психиканың қорғаныс механизмдерін іске қосады, мұндай ақпараттардан аулақ болу, репрессия механизмі арқылы «ұмытып кету» реакцияларын дамытады. Осы психологиялық тетіктердің нәтижесінде жеке-жеке де, әлеуметтік-психологиялық деңгейде де қатыгездік пен зорлық-зомбылық көріністеріне десенсибилизация, сондай-ақ әлеуметтік оқыту механизміне сәйкес агрессивті зорлық-зомбылықтың жаңа формаларын сіңіру орын алады.

Әдебиеттер:

1. Крэйхи Б. Социальная психология агрессии. СПб.: Питер, 2003.
2. Baron R.A., Richardson D.R., Human aggression. New York, Plenum Press, 1994.
3. АҚПАРАТТЫҚ ҚАРСЫЛАСТЫҚТАҒЫ БАҚ-ТЫҢ РӨЛІ Курпебаева Г.К.

ЖАСТАР ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР атты Қазақстан Республикасының тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған магистранттар, студенттер мен оқушылардың республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциясы материалдары

**ЖАЛПЫ ОТЫРЫС
ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ**

Абдықасымова А.А. Тәуелсіздіктің басты заңы және негізгі қағидалары	3
Нұрахмет Е.Қ. Біләл малдыбайұлының азаматтық болмысы мен қайраткерлік ұстанымы	6
Нурболат Л. Солтүстік қазақстан облысы «Астық - Stem» ЖШС топырақтарына геоақпараттық жүйелерді қолдана отырып агрохимиялық талдау жүргізу	9
Радченко С.А. Молодежное предпринимательство, как новый вектор развития экономики	12
Сакенова С.С. Әшірбек Көпіштің «Дөңгеле, күн, дөңгеле» шығармасындағы көркемдегіш тәсілдердің этнолингвистикалық сипаты	17

**«ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР» секциясы
Секция «ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»**

Аманжолов С.Е. Spiritual and intellectual development of younger generation	22
Әсембек Ж. Бастауыш сыныпта білім берудің ерекшеліктері	25
Әукей М. Мектеп жасына дейінгі балалардың қарапайым математикалық ұғымдарын дамыту	28
Байкалқызы Т. Жеткіншек шақтағы дау-дамайлардың ерекшеліктері	31
Барчан А.С. Деятельностный подход социально-педагогической работе с трудными подростками	34
Бекова А.Е. Бала санасына ұлттық ойындарды қалыптастырудың маңыздылығы	38
Будякова Ю.А. Взаимоотношения педагога и родителей как участников процесса воспитания	42
Булхаирова Н.М. Физиканы оқытуда socratic мобильді қосымшасын пайдаланудың ерекшеліктері	45
Гончарова А.С. Речевой этикет преподавателя физической культуры	47
Дәуренбек А.А. Көркем мәтіндегі рухани құндылықтардың концептілік жүйесі	49
Доронина Ю.А. Особенности развития логического мышления у учащихся младшего школьного возраста на уроках математики	56
Дробышева В. Д. Языковое своеобразие рассказа С. Назаровой «Мой зеленоглазый аруах»	58
Дулатова А.К. Геометрия сабақтарында виртуалды математикалық зертханаларды қолдану	61
Елубай Ж.Б. Мектепке дейінгі мекемеде балалардың логикалық ойлауын дамыту	65
Жақыпбек З.О. Алгебралық түрлендірулер	68
Жуанышбаева А.С. Роль прикладной физической культуры в гармоничном развитии личности будущего специалиста	71
Заутбекова Д.С. Ұлы ұстаз идеяларының қазіргі заманмен үндестігі	73
Иманберді Б. Қ. Орта мектептердегі ағылшын тілі сабақтарында сөйлеудегі жағдайлардың түрлері	77
Исаева Б.М. Тәуелсіздік жолында күрескен тарихи тұлғалар	80
Кабиева А.А. Мектеп жасына дейінгі балаларды адамгершілікке тәрбиелеу жолдары	82
Каиртаева А.В. Игровые технологии как средство формирования социального опыта младших школьников	84

Калдарбекова Д.М. Развитие познавательного интереса у младших школьников в учебно-воспитательном процессе	88
Касымжанова А.Ж. Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық дүниетанымын қалыптастыру	92
Кенжебай М.С. От экологии природы к экологии языка	95
Круподеров А. Профориентационная работа в школе на специальность физическая культура и спорт	99
Кушнир С.Ю. Роль социальных факторов в развитии гражданственности у младших школьников	102
Қанаева С.К. Параметрі бар есептерді шығару әдістері	105
Майлаш А.С., Сыздық М.Ә. Тригонометрияның ғылымның әртүрлі саласында қолданылуы	108
Мижутич К.В. Использование аудиокниг при развитии навыков произношения учащихся	110
Мирзажонova Д.Р. Исследовательская деятельность младших школьников в учебном процессе	113
Мүскен М.Е. Профилактика девиантного поведения у подростков	117
Навольский Я.В. Развитие выносливости в секции рукопашного боя	119
Наконечная К. Инклюзивное образование в современном обществе	122
Нарижня О.В. Пути преодоления неуспеваемости младших школьников в учебной деятельности	124
Нечепуренко С.А. Вопросы гражданского воспитания младших школьников	127
Никоненко Т.И. Особенности развития лидерских качеств у детей подросткового возраста	130
Оспан А. Б, Скороходова К. А, Семенихина И.В. Проблема развития социальных навыков у младших школьников	132
Оспанова И.К. «Триз – творчество во всём»	135
Попович И.В. Учебно-воспитательный процесс - как фактор развития социально значимых качеств личности	137
Просандеева И. А. Психологические аспекты урегулирования конфликта	140
Пустовалова Ю.С. Использование дидактической игры в формировании коммуникативной компетентности младших школьников	143
Раджаб Н.Т. Бастауыш сынып оқушыларының бос уақытын ұйымдастыру жолдары	147
Рылина И.Н. Развитие учебной мотивации у младших школьников в процессе выполнения домашних заданий	149
Салтанат Г. «Біздің айналамыздағы физикалық заңдар» атты элективті курсқа әдістемелік нұсқаулар	153
Саматова Т.С. Онимическая лексика в художественных произведениях Баянғали Алимжанова	156
Сарсенова А. Мектепке дейінгі балалардың шығармашылық қабілетін қалыптастыру	159
Сәбит А. Мектепке дейінгі жастағы балалардың тілін дамыту	162
Тагиманова Ж.С. Компетентностно-ориентированные задания как средство формирования творческих способностей младших школьников	165
Тайлак М.К. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытудағы ертегілердің мәні	168
Ткачёва В., Черепанова А. Роль театрализованной деятельности в развитии детей дошкольного возраста	172
Тұрғанбай Ұ.Б. Бастауыш сынып оқушыларының танымын дамытуда ойын әрекетінің ықпалы	175
Хамзина Л.Р. Киберпедагогика: психолого-педагогический аспект	179

Харламова О.А. Формирование нравственного сознания младших школьников в процессе учебно-воспитательной работы	182
Харченко И.Е. Влияние мультфильмов на формирование нравственных качеств младших школьников	185
Штайнпрейс О. Применение лингвострановедческого материала в процессе обучения немецкому языку	187

«ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР ЖӘНЕ ДИЗАЙН» секциясы **Секция «ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ И ДИЗАЙН»**

Әлібек А.Р. Неизвестные страницы голода 1921-1922 годов в Казахстане	191
Байкен А.С. Депортация немецкого этноса в северные регионы Казахстана	194
Глазер А. А. К вопросу о пословицах и поговорках в процессе обучения иностранным языкам	197
Дәуренбек А.А. Көркем мәтіндегі рухани құндылықтардың концептілік жүйесі	201
Жуменко М.В. Использование спортивной метафоры в языке современных немецкоязычных СМИ	207
Оразбаева А.А. Асқар Алтай шығармаларындағы қоғам бейнесі	212
Сарсембаева Д.Ж. Дефицит бюджета Республики Казахстан	215
Слѣнзак В.А. Die rolle der neologismen in der deutschen sprache	218
Смагулов Т.Д. Казахстан в системе ГУЛАГа	221
Тюлюгунова Р.Б. «Алжир» - страх, слезы, гнев, обида, расплата	224

«ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР» секциясы **Секция «СОЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ»**

Абылкаирова А.Е. Ішкі істер органдарындағы бөлімше қызметкері әйелдердің қызметтік іс-әрекеттің психологиялық ерекшеліктері	227
Өтепбай Д.Ж. Бұлтты технологиялар	228
Курсарина А.А. Жасөспірімдердің эмоционалдық мазасыздығын психологиялық түзету	231
Бапан Г.М. Қазіргі кітапхана білім беру жүйесінің элементі ретінде	233
Бәри А.К. Қазақстан ұлттық электрондық кітапханасының электрондық топтамалары	238
Гелисханова З.А. Детско-родительские отношения в неполной семье и их воздействие на индивидуальности поведения и развитие личности ребенка	241
Демжанова А.Б. Кітапхана тұлғаны дамытудың әлеуметтік-мәдени институты ретінде	243
Жаңбырбай Ә.Ж. Баланың мектепке баруына байланысты болатын психологиялық өзгерістер	246
Жасар М. Заманауи кітапхананың мәселелері мен болашағы	248
Капышева Ж.К. Анализ обеспеченности предприятия основными производственными фондами	251
Кожеков М.С. Анализ рынка ценных бумаг Республики Казахстан	254
Кравченко Н.И. Развитие творческого мышления младших школьников посредством информационных технологий на уроках литературного чтения	257
Курсарина А.А. Жасөспірімдердің эмоционалдық мазасыздығын психологиялық түзету	260
Лесбек А. Е. Мектептегі инклюзивті білім беру мәселелері	262
Муханбетжанова А.К. Төтенше жағдайлардың ішкі істер басқармасы саптық бөлінісі қызметкерлерінің эмоционалды-еріктік саласына әсері	265

Нағашбек Н.Б. Мектеп физика курсында деңгейлеп оқыту технологиясын қолданып оқушылардың ойлау іс-әрекетін қалыптастыру әдістемесі	268
Насибулина Э.Р. Происхождение человека	271
Тастемір Қ.И. Кітапхана қоғамды модернизациялаудың маңызды құрамдас бөлігі ретінде	273
Уалиева А.Ж. Жас кезінде тұлғаның қалыптасуына әлеуметтік - психологиялық қондырғылардың әсері	276
Умырова М. Современные тенденции в оценке результатов обучения и развития детей младшего школьного возраста	278
Шайдуллаева Д.Б. Қазіргі кезеңдегі қазақстан кітапханаларының дамуы	282
Шытырымбекова Б.Ө. Бірінші сынып оқушыларының бейімделуін психологиялық-педагогикалық қолдау	285
Ынтымақ Ж.А. Қазіргі кездегі ақпараттық технологиялардың жасөспірімдердің агрессивтік мінез-құлқына әсері	287

**«Тәуелсіз Қазақстанның студенттік ғылыми: шындықтар мен перспективалар»
студенттік ғылыми – практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
студенческой научно-практической конференции.
«Студенческая наука Независимого Казахстана: реалии и перспективы»**

Том 1

Редакционно-издательский отдел
Некоммерческого акционерного общества
«Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова»
Подписано в печать 14.04.21 г. Объем 18,4 п.л. Тираж 100 экз.
Заказ №14
Отпечатано в типографии
Некоммерческого акционерного общества
«Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова»
Наш адрес: Казахстан, Акмолинская обл., г. Кокшетау,
ул. Темирбекова, 30а, РИО КГУ им. Ш. Уалиханова
e-mail: www.kgu.kz